[illegible]

HENRICUS
KIPPINGIUS

S.P.Q.R.
ROMA
FELIX
HENRICI KIPPINGII
ANTIQUITATES
ROMANÆ,
Èmendatius editæ
Figuris et notulis illustratæ
ac
Rariora quædam
I. LIPSII OPUSCULA.
C.MENIA

HENRICI KIPPINGII

L. A. M. & Philosophiæ Doctoris

ANTIQUITATUM ROMANARUM

LIBRI QUATUOR.

Quibus continentur

RES SACRÆ, CIVILES, MILITARES, DOMESTICÆ.

Loca plurima Sacrarum Literarum & Celebrium Auctorum exponuntur, defenduntur, corriguntur; & multa in Theologicis & Philosophicis controversa accurate deciduntur.

Editio novissima & multo studio passim emendata;

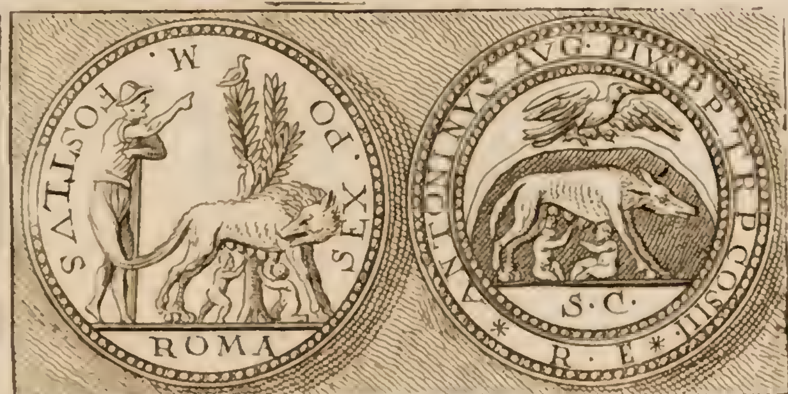
Cui accesserunt

Vita Kippingii, Elenchus Librorum ab ipso editorum; Notæ quædam Viri docti, Figuræ ex antiquis Monumentis selectissimæ, &

JUSTI LIPSII OPUSCULA RARIORA,

quæ in Corpore reliquorum ejus Operum non extant,

Cum duobus Indicibus Auctorum Rerumque, altero recenti, altero auctiore.

LUGDUNI BATAVORUM,
Apud PETRUM VANDER AA,
M D CC XIII.

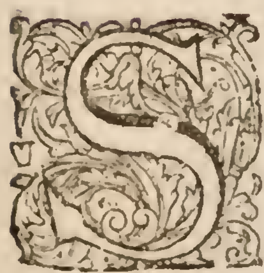

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

AMPLISSIMO, NOBILISSIMO, CONSULTISSIMO VIRO, DOMINO D. JOHANNI a STETTEN

Reipublicæ Augustanæ Senatori, Judicii Civilis Præsidi, Rei Tributariæ Præfecto

S. P. D.
PETRUS vander AA.

I ulla unquam res momentum aliquod attulit ad fovendum amicitiæ vinculum, quo inter se animi non in præsens modo tempus, sed in futurum quoque arcto

commercio colligantur: eam ſtudiorum prærogativam, qua quæcunque inter aliquos illorum occaſione familiaritas contrahitur, indiſſolubilis evadit, dudum ſummi eorum amatores prædicavere non ſine præclara mentione hujus laudis, quam nullus, etiam qui ab limine ea ſalutavit, iis præripere audebit. Cujus eximiam plane ſenſi probationem ab illo tempore, quo in urbem noſtram ſeceſſiſti, ut amœno ejus diverticulo captus ſtudiis operam præſtares. Neque enim auſpiciis tam dubiis cœpta tunc eſt primo notitia, neque hæc in vicinam ei, ſed tamen vacillantem, (ut nimis ſæpe accidit) quæ præſentis fere ſolam rationem habet, amicitiam mutata eſt. Sed ad ejuſmodi faſtigium continuo eam extuliſti; ut, poſtquam Te Patria abſentis deſiderium non ultrà tolerans, reducem cupido amore complexa eſſet, & pro Majorum Tuorum, quorum virtutibus ſplendida Tua Familia condecoratur, meritis debitos honores in ſinum etiam Tuum effudiſſet, nunquam tamen iſtis occupationibus adeo fueris diſtrictus, quin ſæpiſſime honori-

fica

fica mihi & ampliora, quam me meruiſſe mihi conſcius eram, memoriæ mei teſtimonia dares. Hæc glorioſa recordatio quem non ardorem in me accendit? quem non impetum huc uſque excitavit; ut, ſi non juſto, convenienti ſaltem aliquo modo ei publice reſponderem? Id promiſſum diu in vanum traxi, donec ita res incidit, ut H. KIPPINGII *Antiquitates Romanas* typis renovatas, & prout decebat emendatas, etiam non contemnenda tum a J. LIPSIO tum ex aliis petita acceſſione illuſtratas divulgare decreverim. Obverſabatur animo, quam aſſiduo tenore & pertinaci diligentia ſtudiis hic adhæſeris; certum me quotidie faciebas abſens, quanto magis ea maturiora placerent; agnoſcebam quod præſertim genus Te tangeret; ſciebam in hoc Scriptore eſſe eas delicias, a quarum guſtatione palatum Tuum non abhorrebat. Propterea promiſſorum diem, qui tot abhinc annis ceſſerat, nunc omnino veniſſe ratus, exſolvendæ fidei occaſionem alacer rapui, & diligenter ne efflueret cavere volui, qua hunc Auctorem cum inſigni Do-

ctorum applausu sæpius, sed nunc maxime recusum Amplitudini Tuæ consecrarem, pignus certissimum cum Tuæ in me honoratissimæ benignitatis, tum meæ erga merita tua summæ observantiæ & memoriæ gratissimæ. Nec dubito, quin libenter hoc munus recipias, quod si non enormi mole tumet, eam tamen materiam ejusque Reipublicæ descriptionem continet, unde & nostra Batavia, & quicquid ubique est Regionum, quæ literarum cognitione incolarum ingenia expolire contendunt, scientiam se haurire debere fatentur. Itaque faustissimo augurio perpetuum Tuum amorem in hæc expertus eximie spondere mihi possum, facilem introitum fore huic emendatæ editioni in ornatissimum Tuum Museum, & mihi excellens amicitiæ favorisque Tui decus sine impedimento continuatum iri. Quod ut Nestoreos in annos propagare, Teque Reipublicæ vestræ commodo servare diu velit Deus, ardentibus votis opto.

Dabam Lugd. Batav. a. d.
VI. Id. Jul. MDCCXII.

PRÆFATIO
AD
LECTOREM BENEVOLUM
DE HAC ULTIMA EDITIONE.

Dum tibi nova exhibetur hujus libri editio, si eodem momento novum fere opus e nostra officina dimitti asseverantibus credas, non est quod mireris. Debet enim novitas ejus necessario ferire oculum, quia tantum invenies discrimen primo intuitu, & hujus collatione cum iis, quæ præcesserunt editionibus. Verum ut pro reliquo conatu, qui in Auctorem nostrum impensus est, ista quoque molestia tollatur, quam fieri potest brevissime, quid ad instaurandum editionis nitorem præstitum sit, exponemus; ut eo pacto tuæ æquitati permittatur integrum statuendi arbitrium, an hic labor operæ pretium habiturus sit; de ipso Auctoris instituto non adeo solliciti, quippe cujus rationem satis dilucide in sua Præfatione reddidit. Id autem tanto minus attingere necesse erit, quum quantum erudito Orbi hoc opus placuerit, testentur septies iteratæ editiones, ex quo prima Anno CIↃDC LXI *in lucem prodiit. Hoc satis valido testimonio persuasi comparato ut moris est impressionis jure, hanc Editionem aggressi sumus ea forma, qua hodie plerumque Auctores antiquos variis Virorum doctorum notis instructos emitti videmus. Qui convenientissimus modus visus est, quo hic liber tanquam assecla & comes juventuti tradatur, cujus*

prævio ductu, dum primis doctrinæ incrementis operam dat, paulatim exercitata & firmata se mox ad altiora & magis ardua, Academica nimirum studia commodius erigeret. Ea enim libri indoles est, ut inter tot Compendia, quæ Romanarum Antiquitatum expositionem pollicentur, eam laudem mereatur, qua sive eorum manibus versetur, qui studia amant, quibus tamen ingentia ejus materiæ volumina excutere nec vacat, nec comparare commodum est, eos nunquam nisi doctiores dimittet; sive in scholasticam juventutem incidat, facilem iis ad vetustatis intellectum viam aperiet: præsertim si inter præmiorum donationes, quibus discipulorum cursum benigne incitare scholarum Curatores & Præfecti solent, etiam hoc munere uti velint.

Sed ne in hoc excursu simus nimii, admonet ordo; ut ad ea, quorum mentio facta est, recensenda pergamus. Primum itaque curriculum, in quo se exercere debuit industria, emendatio textus, qui antea fœdis frequentibusque sive operarum, sive cujuscunque culpa contractis vitiis scatebat, consumsit.

Proximum fuit Auctorum tam veterum quam recentiorum nomina redintegrare, & cuique propriam reddere appellationem. Turpissimum enim foret in tali luto se amplius volutare, quo obsessa erat saltem postrema Editio, quum occurrebant: Festus Pomponius, Marcus Tyrius, Antonius Cæsar, *& quæ ejus generis erant plura.*

Exceperunt istam fatigationem hiantes & vitiosæ locorum citationes, quæ nunc partim sunt repletæ, partim medicam sunt passæ manum, quatenus earum vitia nobis obvia fuerunt, quum facile confidamus neminem fore adeo iniquum, ut in tanta

ta multitudine omnium collationem exigat. Ejus rei exempla ſunt in pag. 1. *ubi erat* Heſiodus in Theogonia. *Pag.* 111. vocat Lucretius lib. 4. carm. 19. *inſigni hiatu pro* Lucretius lib. IV. de rer. Nat. & Horatius lib. IV. carm. *Pag.* 176. Cicero Actione 4. in Verrem, *quaſi plures quam duæ ſint Ciceronis in Verrem Actiones, pro* lib. IV. in Verrem cap. 43. *Et tamen ſic rurſus pag.* 347. Cicero Act. 7. Verrin. *& deinde ſimiliter pag.* 542. Cicero Action. 2. Catilinæ. *Rurſus pag.* 348. Pomponius titulo de origine urbis. *Pag.* 352. Maccabæorum cap. XIII. *pro* cap. VIII. *Pag.* 473. Horatius lib. V. carm. 5. *pro* carm. 9. *Pag.* 508. Pſalm. 104. 15. Terque lavet &c. *ubi omiſſum erat* Propertii *nomen. Pag.* 522. Pollux lib. Onomaſt. *pro* lib. VI. *Pag.* 524. Propertius lib. III. Epigram. 12. *Pag.* 529. Cujacius lib. Obſervat. *pro* lib. X. *Pag.* 564. διδόμενος ὀβολὸς, *ubi etiam aliqua exciderant*, ὀβολός. Meminerunt Ariſtophanes in Ranis & Lucianus περὶ π. *Pag.* 570. apud Terentium Act. 1. ſc. 1. *ubi deerat comœdiæ appellatio* Andria. *Denique pag.* 575. Ovidius Epig. 15.

Sequuntur ipſa loca citata, quæ fideliter ſunt emendata, prout erant pag. 12. Lucinam Nixaſque pares. *Pag.* 13. Tactaque naſcendi corpus haberet humus. *Pag.* 29. Humidulis ſpumas ſtringit utraque comas. *Pag.* 480. Utque eo magis conſpicua forent, locis figebantur, *ubi aberant*, forent, in eminentioribus l. f. *Pag.* 524. *inepte citabantur Ovidii verſus:*

Tu male jactato, tu bene jacta dato.
Seu jacies talos, victam ne pœna ſequatur,

Damno si tacito stent tibi sæpe canes.

Et rursus pari vitio Martialis pag. 552.

Longa satis nunc sum, dulci sed pondere venter

Si tumeam, fiam nunc tibi zona brevis.

Quum Poëta non ventrem, sed zonam loquentem fingat. Præsertim vero Inscriptiones sunt instauratæ, quarum copia tædiosam sphalmatum enumerationem fecit. Sed quum eædem vel æquali vel eodem charactere essent expressæ, eas nunc majori litterarum forma conspicuas & accurate juxta Gruterum descriptas invenies. Ut taceamus exactam versuum ordinationem, qui hic eo situ, prout metri ratio requirebat, collocati, eorumque fragmenta lineolis sunt signata.

Denique vitata priori deformitate, qua laudatorum Scriptorum nomina & loca nunc eadem nunc diversa typorum figura negligenter expressa erant, id cum cura actum est, ut singula pro cujusque situ & ordine distincta prodirent. Quod ut efficeretur commodius, laudatos libros & capita, ne Lectorem nimis morarentur, in infimas paginas deducere optimum visum est.

Porro quum multa esset suspicio vix paucis placere posse tam ingratam & confusam rerum seriem, qua Auctor longe a se divulsam reliquerat expositionem de Consecratione Principum, *& libro primo adjunctis Herodiani verbis, ea demum post libri* II. *finem notis explicuerat; & in eodem libro* I. *præsertim injecta mentione* de Bileamo ejusque Prædictionibus, *earum tamen elucidationem ad totius operis calcem, una cum duabus Dissertationibus, quæ ad librum* III. *proprie pertinebant, distule-*

tulerat : id nobis licere putavimus , ut ſingula ad ſuos locos reduceremus , quo juſta fieret & conſequens libri totius ordinatio , mutatis tamen pariter citationibus , quæ ad has partes reſpiciebant , ſimulque minori charactere deſcriptis iis Notis.

Verum ut jam tranſeamus ab his , quæ ſanum ſuccum in affecto corpore reſtituerunt , & ad ea , quæ ad exterioris formæ ornatum contulerunt , progrediamur , celebranda hic imprimis eſt eruditiſſimi Viri Alexandri Dukeri *facilitas , qua ex ſuo exemplari communicare nobiſcum voluit Viri docti Excerpta quædam , quæ grato animo hujus editionis paginis ſubjecta ſunt. Quinetiam dum omni cum cura elegantiam Auctori noſtro conquirimus , etiam id ſuccurrit huic ſæculo ſatis conſtare , nihil huic ſcriptionis generi magis conducere & promptiorem intellectum conciliare , quam ſi verbis deſcriptæ res oculis adſpiciantur , & ideo per univerſum opus , ubi neceſſitas poſtulabat , depicta Antiquitatis monumenta ex fidelibus Virorum doctorum Commentariis ſumma cum diligentia ſelecta diſperſimus , adjecto ſimul certo unde ſint hauſta indicio , quod quaſi tacitam admonitionem ſubjicit , quo tendere debeas , ſi forſan perſequendæ ulterius ſecundum hunc Hermetem materiæ cura ſubeat. Quod ut de omnibus figuris æquabiliter habeas , ſcies Oſirim pag.* 125. *ſic expreſſiſſe Al. Donatum* l. 1. de urbe Roma c. 22. *Jani templum ſed quadrifrontis pag.* 167. *præbere Nardinium* l. III. Rom. vet. c. 14. *Herculis ædem pag.* 169. *exhibere Al. Donatum* l. II. de Urbe Roma c. 25. *Lupæ Romulum Remumque lactantis effigiem pag.* 322. *videri in ænea ſtatua apud B. Marlianum* l. II. Topogr.

pogr. Urb. Rom. c. 9. *Circi formam pag.* 368. *quæ, ut magis perspicua esset, a circo Flaminio sumpta est, huc traductam ex Al. Donato* l. III. de Urbe Rom. c. 14.

Porro si in vestibulo parumper consistis, cum voluptate adspicies Auctoris Iconem exacte delineatam; & mox post hanc Præfationem ejusdem Vitam leges, quam humanitate V. C. Johannis Havighorst V. D. M. &c. *traditam & conscriptam exhibemus. Huic additus est Scriptorum, quæ ab eo sunt composita, Elenchus juxta seriem annorum, quibus singula prodierunt, editionesque iterum vel sæpius repetitæ sunt. Deinceps hic reposita est Auctoris Dedicatio, quam sequitur totius libri conspectus Indice capitum comprehensus. Et si ad posticam partem transilias, nulla invenies Omissa, quæ priores editiones inepte hic concludebant, sed nunc demum suis locis apte sunt inserta.*

Sic autem lustrato Kippingio, quum coronidem operi imponere pararemus, suadente Viro Clarissimo subjecimus J. Lipsii tractatus VII. *quorum primus est* De veterum Latinorum Scriptura, II. De re Pecuniaria veterum Romanorum, III. De Nominibus Romanorum, IV. De ritu Conviviorum apud Romanos, V. De Censura & Censu, VI. De Anno, deque ejus diversitate: Item ratione intercalandi, VII. De Crucis supplicio apud Romanos usitato. *Quæ Opuscula quum raro occurrerent, nec in voluminibus reliquorum ejus Operum invenirentur, tibi frequentiorem eorum usum mire gratum fore credidimus, quæ idcirco in fine adjecimus. Denique occurrunt duo Indices in utriusque Auctoris scripta abunde instructi, Auctorum*

rum

rum prior & nunc compositus, rerum alter magis auctus. Prior vero imprimis erat necessarius, ut & statim cognosceretur, quibus testimoniis nitantur hæ Antiquitates, & hoc duce uti queat juventus, si facili methodo discere cupiat, quæ materiæ a quibus collectæ & commentariis illustratæ sint; & vicissim.

Reddita est operæ ratio, quæ nemini non æquo rerum æstimatori arridere debet. Utique talia adminicula huc collata sunt, quæ præli fervorem iterum merebantur. Eo enim allicere videbatur, quo minus nec laborem subterfugeremus, nec impensis parceremus, diversa quam alii usi sunt, & singularis in exponendis hisce Antiquitatibus Auctoris ratio, qua non jejune agrum suum colit, & centies dicta vel satis clare exposita repetit, idque ex iisdem semper fontibus, Romanæ, inquam, historiæ Scriptoribus. Aberrare ab tam trita semita mavult & ad remota diverticula se conferre, ut simul cum Antiquitatibus Sacrorum Oraculorum fontem & Jurisconsultorum subtilitates non leviter attingat, & præcipue Poetarum obscuritates, quibus ad istos ritus alludunt, passim illustret. Talis quum sit instituti ejus ratio, & quum tam diffusam rerum seriem tractet, etiam persuasi sumus te libenter ei condonaturum hæc paucula, quæ festinanti ejus calamo, perinde ut summis quandoque Viris contigit, exciderunt; quæ ut ingenue agamus te celare noluimus. Ejus generis est, quod lib. I. cap. 12. dist. 15. *Peucerum ait lapsu memoriæ Tarquinium Priscum, ad quem Sibylla venit, nominare pro Tarquinio Superbo, quum tamen etiam Lactantius in hac historia Priscum agnoscat, quem*

ideo

ideo Peucerus ſequi videtur. Similiter eodem cap. diſt. 17. *ex verbis Joſephi vertit* ἐπικαλυψάμενος velata facie, *quum iſtud verbum de facie nihil ſignificet. Sed Græca clare ſcribunt* τῷ περιβλήματι τὸ πλέον τῆς κεφαλῆς ἐπικαλυψάμενος, veſte plurimam partem capitis obtegens. *Et caput ſolum ſacrificantis tectum erat, ut ipſe notat* cap. 9. diſt. 8. *Rurſus* lib. 11. cap. 1. diſt. 3. *cives Romanos dividit in* Senatores, Equites *&* Plebeios, *& priorum duorum ordinum cives facit* Patricios. *Deinde pergit*, Equites iidem qui Nobiles, videlicet Primores viri claris natalibus orti *&c. Et tamen ex proprio Romanæ reipublicæ inſtituto diſcimus nec Patricios ſe eo uſque extendiſſe, nec Nobiles ad Equeſtrem proprie ordinem pertinuiſſe. Nihilominus in eadem diviſione perſeverat* diſt. 5. *& ſic agit quaſi Nobiles ab Patriciis diſcreti peculiarem ordinem habuerint. Rurſus* cap. 3. diſt. 7. *de Prætoribus loquens ſcribit :* Edicta ſua inſcribebant albo, ut facilius innoteſcerent, id eſt, tabulæ nigræ cretatis litteris. *Sed* cap. 8. diſt. 12. *contraria vice*, quomodo titulos & tabellas dealbatas, inde calamo & atramento inſcriptas palam affigebant Græci & Romani, ac illi quidem λεύκωμα vocabant, hi vero *Album. Vides hanc veram, priorem vero Albi deſcriptionem magis hodiernæ conſuetudini quam antiquo mori convenientem. Rurſus* cap. 4. diſt. 1. *ait :* De Veſpaſiano memorat Suetonius, *eum notis excipere velociſſime ſolitum* lib. 10. cap. 3. *At Suetonius id narrat de Tito* in ejus Vita cap. 3. *Rurſus* cap. 6. diſt. 9. *ait :* Laniſta producebat ſervos pœnæ, id eſt bello captos, vel ob delictum ad gladii

ludum

ludum damnatos, *ubi primam explicationem minime congruam esse apparet. Rursus* lib. III. cap. 7. dist. 4. *scribit:* Ramum lauri protensum dextra, sinistra eburneum sceptrum tenentes, in curru obaurato sedebant. *Quum ut ibi notatum est, triumphator in curru suo semper staret. Denique* lib. IV. cap. 5. dist. 15. *scribit:* Tibialia nulla habebant, tantum quod milites illa induerent, & vocabant *caligas. Nec tamen milites gestarunt tibialia, nec caligas quisquam Antiquorum Scriptorum sic vocavit. Multo minus vel Proceres solum vel Pompejus Magnus tales fascias pro ornatu sumpserunt, ut erudite docet Casaubonus ibi quoque citatus.*

Habes, benevole Lector, specimina quædam, ex quibus intelligis, quemadmodum hæ Antiquitates illustrari amplius possint. Neque enim atra bile furentes esse oportet, qui hæc studia tractant, ut ab his animadversionibus in effrænatam iracundiam ruant; quin potius tantum abest, ut hinc quodammodo contemnendus videatur sive noster sive alius quispiam, ut tanto magis amari defuncti debeant, quod tam multa a se improbo labore explicita & congregata tradiderunt, quo facilius ad eorum intellectum, in quibus ipsi hæsitavere, posteri pertingerent. Hæc tecum agenda erant, benevole Lector. Nam quid præter ea quæ commemoravimus, in hac editione emendatum vel additum sit, si priores editiones huic nostræ comparentur, non difficulter innotescet. Tu interea his laboribus prout commodum est utere, sed faventi animo, & vale.

HENRICI KIPPINGII
VITA

Auctore V. Cl. Johanne Havighorst *V. D. M. in illustri Bremensium Gymnasio Eloquentiæ Professore Ordinario, Reipublicæ Patriæ Bibliothecario & Pædagogearcha.*

HEnricus Kippingius mira expertus fuit fata. Musis enim destinatum, ex ipsis earum velut castris Mars rapuerat, ac tantùm non sibi vindicaverat. Creatus jam Rostochii liberalium artium Magister, seu Philosophiæ Doctor, in itinere intercipitur à militibus, qui eum sua sequi signa cogunt. Sed, nec lituorum, nec tubarum clangor, nec ulla belli incommoda, animum ipsius mutare, nec à studiis avocare potuerunt. Inter armorum strepitus semper optimorum Autorum lectione delectabatur. Atque cùm fortè Stadæ, quæ urbs est Ducatûs Bremensis, excubias ageret, vidit eum Illustris atque Excellentissimus Dominus Alexander ab Erskein, Regiæ Suecicæ Majestatis Consiliarius, altera manu arma, altera librum (is autem erat Statius) tenentem, captusque rei novitate hominem ad se venire jussit. Statim verò cognita ejus eruditione, miratus inusitatam docti hujus militis modestiam, eundem Bibliothecæ Suæ, quam habebat instructissimam atque exquisitissimam, præfecit. Cujus usu cùm indies doctior evaderet, Conrectoratum etiam Athenæi Suecici, quod Bremæ est ad ædem Divi Petri, obtinuit. Hîc non solùm solida Juventutis institutione, sed

va-

variis etiam eruditissimis scriptis innotuit. In eorum numero sunt, *Additamenta ad Pappi historiam*, *Dissertationes* plurimæ *Politicæ*, aliæque *Philosophicæ*, *Jus publicum*, &, ut eristicos ejus libros taceam; *Antiquitates* illæ *Romanæ*, quibus vel solis demonstravit, quantum usu Erskenianæ Bibliothecæ profecisset. Vir fuit, non eruditus solùm, sed & probus atque modestus. Obiit Bremæ, anno superioris seculi LXXVIII. die 26 Februarii, in ipso Auditorio Scholastico apoplexiâ correptus, exspiransque in cathedrâ, magnum Auditoribus suis, imò & Literatis omnibus, sui desiderium reliquit. Nominis quidem memoriam, cùm cœlebs vixerit, nulli propagant liberi, sed conscripti ab ipso libri, ætatem, ut merentur, ferentes, æternæ ipsum Autorem posterorum commendabunt memoriæ.

ELENCHUS LIBRORUM

a

KIPPINGIO

conſcriptorum, juxta annorum quibus editi ſunt, ſeriem.

H. KIPPINGII *Antiquitatum Romanarum Selectarum Recenſus novus*, 8. *Bremæ* 1661. 1664. 1668. 1674. 1679. *Franeq.* 1685. 1695.

—— *Recenſus Hiſtoriæ Univerſalis Sacræ & Profanæ*, 4. *Bremæ* 1661. 1665.

—— *ad Epitomen Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Joh. Pappi Auctaria*, 8. *Jenæ* 1662.

—— *Exercitationes de Scriptura Sacra* 12. *Francof.* 1665.

—— *Exercitationes Sacræ de Creatione & Statu primi Hominis*, 12. *Bremæ* 1665. 4. *Franc.* 1672.

—— *Exercitationes de Scriptura Sacra V. & N. T.* 12. *Bremæ* 1667.

—— *Inſtitutiones Politicæ*, 4. *Francof.* 1667.

—— *Inſtitutiones Phyſicæ*, 4. *Francof.* 1667.

—— *Notæ & Animadverſiones in Aubrii Prætenſiones Gallicas*, 12. *Bremæ* 1668.

—— *Buſtum Iorriſticum*, 12. *Bremæ* 1668.

—— *Liber ſingularis de Cruce & Cruciariis in Exercitat.* XXXV. 12. *Bremæ* 1669.

—— *Inſtitutiones Ethicæ methodicæ*, 12. *Bremæ* 1670.

----- *In-*

— *Institutiones Physicæ methodicæ*, 4. *Bremæ* 1670.
— *Responsum novum*, 12. *Bremæ.*
— *de Cruce & Cruciariis*, 12. *Bremæ* 1671.
— *Nova Methodus Juris Publici*, 12. *Bremæ* 1672.
— *Institutiones Politicæ, Pneumaticæ & de Creatione*, 8. *Bremæ* 1672. *& cum Dialectica ac Metaphys.* 8. *ibid. & Francof.* 1674.

Magnifico & Nobilissimo

D. DANIELI NICOLAI U.J.D.
& Regio Cancellario Regiminis in Ducatibus Bremensi ac Verdensi.

Admodum Reverendo & Amplissimo

D. MICHAELI HAVEMANNO
Regio Superintendenti Generali.

Admodum Reverendo & Amplissimo

D. DANIELI LÜDEMANNO
S. S. Theol. D. Regio Consistoriali & Superintendenti in districtu Bremensi.

Reverendo & Amplissimo

D. MICHAELI LUDOVICI
Regio Consistoriali & Superintendenti Castrensi.

Dominis Patronis suis.

FELICIA OMNIA!

QUatuor libros Antiquitatum verarum, id est, Romanarum studio atque industriâ meâ descriptos, VOBIS totidem Patronis meis, inscribo, & perpetuæ observantiæ Indigitamentum LIBENS. MERITO. D. D. CONS. Utinam majus aliquod vel speciosius munus! Nec Patronis solum meis, verum quoque Scholæ ejus,

Cujus pars magna fui

hactenus, & velit illa sub patrocinio vestro perennare, ne Sycophantarum morsibus in periculum aliquod adducatur. Tantò felicius â Vobis petuntur ista, quantò manifestius constat, & Religionis Veræ & Virtutis & Doctrinæ amore sincero Vos omnes flagrare, quosdam libris

bris insuper editis excolere illud τὸ Διὸς πεδίον, ut nunquam mutare velitis prolixum affectum ergà Literas amœniores, & harum Consecranios. Sunt inter Vos, & quis nescit, quandò apud omnes ingenuè profiteor, quorum beneficia in me summa, non ab uno anno, sed â plurimis, qui fontem benignitatis ultrò reseraverunt, ut flumine velut irrorarer. DIVI ejus exemplo, quem Regis ministrum fidum, omnibus nobis insigniter notum, humani generis delicias, abstulit inexorabile Fatum, & pro maximis ejus meritis immortalibus Cœlorum præmiis clementissimè exornavit DEUS. Nec ista in gratiam aut gloriam. DEO soli & humanitatis usibus imputatis, ac fructum beneficii censetis unum, fecisse. Ad demerenda illa, mihi quidem præter sterilem obsequii voluntatem nihil relictum est. Voluntatem tamen memoriâ eximii favoris ardentem, ad omnia officia paratam, quam nec depositurus sum, tunc, credo, cum avulsus ab hoc corpore animus in æternis illis locis erit. Quæso ut ità censeatis, & ejus obnoxii addictique testes ac velut obsides, hos libellos capiatis: si molis pugillo mensurentur, fortè precii exigui, rerum tamen arbitrio majores, â quibus precium aliquod Fama, non semper mala, nisi à malis autoribus, (quos spernendo sperno) conciliabit. Servet Vos DEUS longævos. Scripsi Bremæ ê Collegio Regio ad D. Petri. Die III. Augusti M. DC. LXIII.

VESTER

Obsequiosus Cliens

M. HENRICUS KIPPING.

HENRICUS KIPPINGIUS
LECTORI
BENEVOLO SALUTEM.

COeperam ante aliquot annos in varia Poëtarum omnium antiqui ævi, eaque obſcuriora loca Animadverſiones diffuſas conſcribere. Erat conſilium, quando nimis ſemper deditus fui Veterum ſtudioſæ lectioni, pro memoriæ ſubſidio conari ita, ne fugitiva oblivio eas mihi ſubduceret. Interea factum eſt, ut quando non licebat pertexere ſingula & omnia, ſtaret calamus cœterum alacris, verum injuriæ temporum obnoxius, & quis ignorat, has manſuetiores literas ſeceſſum ſcribentis & ocia uberrima quærere, tanto digniores ut illa obtineant, quod non ſint Agyrtarum nugæ impoſtoriæ vel Silenorum oblongi pili? Eſſe hoc ſeculo, qui vanis potius occupent operam ſuam hariolationibus, aut lucroſis nugis, palam eſt, olim aliter erat, cum artes non ſordido quidem lucro, ſed honeſto ſplendore metiebantur Viri docti. Nec hodie deſunt, tantum quod ubique locorum non ſunt, poſtquam optimis etiam connivere allubeſcit, quando Satyrorum inſanorum clamoribus fatuis & ambitioſis impares ſunt. Ne tamen perirent, in faſciculum redegi, miſcellas Diſſertationes in publicum editurus, ut quovis modo jacturam reſarcirem. Hæc dum moliuntur, dum comuntur, annus eſt, *ajebat olim Comicus de ſuis, ego verius de his Nymphis meis, & quia nec ita ſatis cohærebant, demum compoſui, ut haberent formam juſti operis,* ANTIQUITATUM ROMANARUM *titulo. Hæc indicavi, ne mireris, quod ſint ubique copioſa Poëtarum allegata. Nam hi latices ſunt a quibus promanaverunt fontes, eoque derivando Hiſtoricos ac Faſtos, in facili erat, amnem efficere, ſi non littoribus ſuis latum, ſaltem aquis profundum. Hoc volo, pepercisse me verbis, rerum tamen haut quicquam omiſiſſe.*

Gyral-

Gyraldos & Sigonios *describere nolui*, *contentus ita fecisse* Rosinum, *quanquam nemo istorum a me neglectui habitus fuerit. Legi enim, fateor, sed oneris instar duxerim, alterâ vice eosdem relegere, adeo sese diffundunt Nomenclatorum & Rhetorum more.* Dempsterus *ab ingenio destitutus haut erat, maximæ lectionis præsidio instructus, attamen melius operæ pretium facturus, si non tam convasare promiscua, quam deligere eximia voluisset, itaque omissis triariis, ignobilem volonum aciem in campum educebat. Ego Recentiorum monumenta perlustrare cum magna animi voluptate ausus, ex novis testimoniis corrigo, defendo, demuto antiquos ritus rituumque testes. Addo summæ & optimæ fidei Censores, quos* Rosinus *ignorat prorsus*, Inscriptiones *dico, & commodis locis aptissime insero, ut vere credas*, Lector, *te legere Antiquitates, cum Antiquissimo sermone & sæpe Aboriginum fantem audis, non solum Italiam, sed quoque Hispaniam, Galliam, Germaniam, Pannoniam, amplissimi ejus Imperii provincias magnas, in Columnis & Marmoribus. Numismata, Icones, Scalpturæ eunt subsidio, magno labore nec minori sumptu conquisitæ suppetiæ, ut haberes eo plura firmamenta rerum pulcherrimarum. Pulcherrimæ sane literæ sunt, quando & ipse Deus voluit a Barbarorum crudelissimis depopulationibus non prorsus memorias illas veteres deleri, conservavit vero, ut ingratissimi mortalium sint Barbari illi mustei, quibus ista non placent. Adversus illos horribile carmen pronunciamus:* QUI. VETAT. INGENIO. VALERE. BOEOTUS. ESTO. VEL. SI. MAVELIT. PHRYX. APOLLO. DIXIT. FAUNUS. VATES. APPROBAVIT. SILENUS. BARBATUS. DISSENSIT. *Verum hic foras ire jussus, ferulaceum galericulum adducebat super aures, ne apparerent esse Midæ, atque condemnaretur ad ergastula, ubi mortui boves incursant vivos. Hactenus de opusculi nostri ortu & methodo, ut pariter mecum id scires. Quod superest, servavi Laurentium illam legem :* Nemo alienum quid tollat in armum. *Sciens quidem, nam*

 tale

tale quid ſi peccatum a me eſt ſine dolo, ſi onuſtior adventor ab alterius veſtibulo diſcedo, quam eo ingreſſus fui, litem aut vim fieri veto, & quiſque habeat res ſuas, dummodo mihi relinquat meas a recto judicio, cum neminis injuriâ, profectas. Reddo ſortem cum fœnore, & laudo illos, per quos profeci. Tu fruere bone Lector, & ſi quid me fefellit aut fugit, ſit venia. Nemo ita ingenio aut induſtriâ poteſt, ut omnia colligat, intelligat: nec veto, imo poſco, ut manum alius addat. Vale & fave.

IN-

INDEX CAPITUM.

LIBER PRIMUS,

Quo continentur res Sacræ.

LIBER SECUNDUS,

Quo continentur res Civiles.

CAP.

LIBER TERTIUS,

Quo continentur res Militares.

LIBER QUARTUS,

Quo continentur res Domesticæ.

JUSTI LIPSII

TRACTATUS SEPTEM.

ERYCIUS PUTEANUS IN LAUDATIONE JUVENTUTIS BELGICÆ:

QUid honeſtius, quàm de Eruditione, Hiſtoriâ, Antiquitate Latinè diſſerere aut loqui? quid honeſtius, quàm ipſo ſermonis habitu, velut ſigno candidatum ſe præbere & probare Eruditionis, Hiſtoriæ, Antiquitatis?

Et paulò poſt:

UT rorem & imbrem etiam adultæ ſegetes poſcunt: ita Scientiæ literas, & extremâ quoque ſenectâ non minus ſucco quam cibo opus, ut alamur. In omni convivio, cui Hilaritas præeſt, poculis fercula irriganda ſunt: & Philologiæ illo nectare magnarum Artium ſiccitas aut ſeveritas.

ANTI-

ANTIQUITATUM ROMANARUM LIBER PRIMUS.

QUO CONTINENTUR RES SACRÆ.

CAPUT PRIMUM.

De Diis Selectis Consentibus.

I. UNUM DEUM esse, passim docet *Scriptura*. Maximam Deorum copiam habuerunt Pagani, qui Christum natum antevertendo procul remoti erant à fœdere sancto cum Judæis sancito *Psalm.* [1], *Ephes.* [2] Verum Deum ignorabant, ut ipsi fatebantur, cum Epimenide Philosopho auctore in Attica ad depellendam pestis vehementiam ponebatur Ara τῷ ἀγνώστῳ Θεῷ *Act. Apost.* [3]. Meminerunt Aræ hujus *Diogenes Laërtius* [4], & *Lucianus* [5]. Itaque *Deum Judæorum*, qui omnino Deus verus erat, vocabant *incertum*. Lucanus [6]:

> —— *Et dedita sacris*
> *Incerti Judæa Dei.* ——

Triginta mille Deos sub ductore uno maximo Jove educebant Græci prisci, quod refert Deorum millium consarcinator *Hesiodus* [7]:

> Τρὶς γὰρ μύριοι εἰσὶν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ
> Ἀθάνατοι Ζηνὸς φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.

 Eorum

(1) CXLVII. 19. 20. (2) II. 12. (3) XVII. 22. (4) in Vita Epimenidis. (5) in Philopatride. (6) lib. II. Pharsal. (7) in Operibus.

Eorum præcipuos in ſacra ſua *vanitatis plena* deduxiſſe Romanos, ait *Cicero* [1]. Credebant, eſſe *Deos Electos* majorum gentium, viginti: JUNONEM, VESTAM, MINERVAM, CEREREM, DIANAM, VENEREM, MARTEM, MERCURIUM, JOVEM, NEPTUNUM, VULCANUM, APOLLINEM, JANUM, SATURNUM, GENIUM, SOLEM, ORCUM, LIBERUM, TELLUREM, LUNAM. Duodecim illos priore loco ſingulari nomine vocabant *Conſentes*, qui ab Æthere ſummo ad Lunam uſque deſcenderent, & rebus humanis dirigendis operam indefeſſam navarent. *Inſcriptio* Daciæ: I. O. M. CETERISQUE DIIS. CONSENTIBUS. M. OPPELLIUS. ADJUTOR. II. VIR. COL. *Gruterus* [2]. Reliquos octo *Populares* vocare liceat, quoniam cultus eorum apud vulgum notior erat ab antiquo. Hunc Deorum Senatum magnum excipiebant alii minorum gentium Dii, qui rebus publicis intenti minus, privatis quorundam neceſſitatibus ſubvenire poſſe credebantur. Eorum nonnullos vocabant *Indigetes*, qui cum Heroës bello ac pace in vivis fuiſſent, aut etiam invento nobili adjuviſſent hominum res gerendas, poſt obitum ἀποθέωσιν meruerunt, inque Deorum album relati ſunt. Lucanus [3]:

Quaque patet Terras inter, Lunæque meatus
Semidei Manes habitant, quos ignea virtus
Innocuos vitæ patientes Ætheris imi
Fecit, & æternos animam collegit in orbes.

De virtute quod dicit, ante eum non diſſimiliter expreſſerat Virgilius [4]:

——— *Ardens evexit ad æthera virtus.*

Eodem pertinent iſta [5]:

Ille Deûm vitam accipiet, Diviſque videbit
Permiſtos Heroas, & ipſe videbitur illis.

Et iidem erant *Novenſiles*, id eſt, noviſſimâ ſorte in Deo-

(1) *Lib.* II. *de Nat. Deor.* (2) *in Volumine pag.* 3. (3) *Lib.* II. *Pharſal.* (4) *lib.* VI. *Æneid.* (5) *Bucolic.* IV.

Deorum numerum relati. Tertio loco veniunt *Semones*, ob meriti paupertatem infra Cœlites positi, ut ait *Fulgentius.*[1] Alias Diabolorum & hominum quisquilias, quales erant Dii Silvatici, Agrestes, Marini, Fluviatiles, Montani, cum addis, myriades Deorum habebis. Hanc Paganorum nimis liberalem in faciendis Diis facilitatem scriptis nervosis impugnaverunt Doctores veteres, *Cyprianus*[2], *Arnobius*[3], *Eusebius*[4], *Lactantius*[5], *Athanasius*[6], *Augustinus*[7], *Prudentius.*[8]

II. Deorum velut apparitores erant, *Genii.* Docebant Phœnices, Ægyptii & vetustiores Græci, quod Deus ante Mundum sensibilem extitisset, eumque ad certum temporis initium condidisset, multis vero etiam ante Mundum sensibilem productum seculis apud Deum exstitisse Mundum intelligibilem, id est, Genios & Mentes: ac *Mentes* demum arroganter agentes seque Deo æquare volentes, ejectas Cœlo, utque pœnas superbiæ darent, corpora quædam fragilia ope Geniorum effecta esse, in quæ, velut carcerem, detruderentur, & ingrata sæpe paterentur, *Geniis* deinceps additis velut censoribus & exactoribus eorum quæ gererentur, quique essent interpretes pro humanis rebus ad Deos referendis, ut preces & sacrificia maxime placerent, atque homines vicissim beneficia Deorum acciperent, ubi Genii ministri essent providentiæ Superiorum, quatenus hi de sublunaribus curarent aliquid. Locus est Daniel.[9]: *Præter Deos quorum habitatio cum carne non est.* Genios ergo credebant rebus humanis immisceri, non vero Deos, aut hos rarius e Cœlis descendere in Terram, ut hominum rebus intersint, quod patet exemplo Lystrensium

A 2 Act.

(1) *de prisco Sermone, num.* 21. (2) *de Vanitate Idolorum.* (3) *adversus Gentes.* (4) *de Præparatione & Demonstratione Euangelica.* (5) *Institutionibus divinis.* (6) *Oratione contra Idola.* 7 *de Civitate Dei.* (8) *Libris adversus Symmachum.* (9) 11: 11.

Act. Apost.[1]: *Dii assimilati hominibus descenderunt ad nos.* Ad quæ verba notavimus quædam *in Auctariis Historiæ Ecclesiasticæ*[2]. Prolixe refert illa *Plato*[3], unde porro enotant *Engubinus*[4], *Alcinous*[5], *Johan. Fernelius*[6]. Adeoque certum est, versari in Terris, & hominum negotiis immisceri Naturas quasdam eminentiores & robore pollentes, neque esse hæc commenta fabularum, nec species inanes vel imagines evanidas, sed res quasdam consistentes & effectrices actionum manifestarum. *Aristoteles*[7] veteris Philosophiæ animosus censor, ut pleraque magistri sui *Platonis* decreta, ita etiam Genios impugnat, & tantum Mentes quasdam asserit pro Cœlis rotandis, unde non possint ad alia negotia obeunda descendere. *Cæsalpinus*[8]. Nec aliter statuebant *Aphrodisæus*, *Simplicius*, *Themistius*, *Averrhoës*, qui nullas esse credunt Naturas separatas, atque effectus harum naturæ ordinariæ causis adscribunt, uti prolixius ostendunt *Pomponatius*[9], *Piccolomineus*[10], *Stephanus Theupolus.*[11]

III. De Saducæis vulgo scribunt, quod docuerint, Angelos tantum esse motus & impressiones quasdam naturales Dei jussu vel bona vel mala operantes. *Serarius*[12], *Joh. Calvinus*[13], *Johan. Scarpius*[14], *Ludov. Crocius*[15], *Hottingerus*[16]. Huc applicant illud quod scriptum est Act. Apost.[17]: *Saducæi quidem dicunt, non esse resurrectionem, neque Angelum, neque Spiritum.* Miratur *Josephus Scaliger*[18] negasse Saducæos, quod Angeli essent, qui tamen Libros Sacros recipiebant, ubi tot modis

(1) XIV: II. (2) *pag.* 9. (3) *in Symposio & Timæo.* (4) *Lib.* VIII. *de Perenni Philosophia.* (5) *de Dogmatibus Platonis, cap.* 14. 15. 16. (6) *Lib.* I. *de abditis rerum Causis cap.* 16. (7) *Lib.* XII. *Metaphys. cap.* 12. *lib.* VIII. *Phys. general.* (8) *in Quæstionibus Peripatet. lib.* II. *num.* 3. 4. 5. 6. (9) *de Incantatione pag.* 115. (10) *de Rerum definitione pag.* 165. (11) *lib.* VI. *Contemplat. Academ. cap.* 2. (12) *in Tribæresio lib.* II. *pag.* 150. (13) *Institutionum cap.* XIV. *dist.* 9. (14) *in Cursu Theolog. Tom.* I. *pag.* 186. (15) *Syntagm. Theol. lib.* III. *pag.* 753. (16) *Thes. Philologico p.* 34-35. (17) XXIII. 8. (18) *in Elencho Tribæresii cap.* 16.

modis apparitiones, effecta, prædicta Angelorum narrantur. Verior opinio est, quod hoc tantum negaverint, *esse Spiritus permanentes, utpote qui non minus, ut homines, mortales in ortu & occasu forent.* Quanquam vero *Serarius* [1] conetur aliquid pro confirmanda opinione altera, quæ vulgo de Saducæis invaluit, frustra tamen est, adducendo Patrum quorundam testimonia, quos vel locus ex *Actis* prolatus, male vero expositus, vel conversatio cum Samaritanis erronibus; in hanc sententiam descendere compulit. Sane tales fuerunt, cum quibus litigat *Justinus* [2], neque isti aliter statuere poterant, quia Epicuri magisterium per omnia sectabantur, *Josephus* [3] quidem ordine enumerat τὰς κυρίας δόξας Saducæorum; verum quod negaverint, Angelos esse, omnino non meminit, & confer Rabbinum *Menasseh Ben-Israël.* [4]

IV. Adferemus illa, quæ demonstrant, Genios esse ac vere operari. *Primo:* Dantur furiosi & obsessi, qui linguas ignotas perfecte loquuntur, cum tamen nunquam eas didicerint, & res occultas effutiunt, de quibus nemo illos erudivit. Omnino igitur assistentes sibi habent Naturas eminentiores, à quibus suppeditata noverunt, & quarum noxiâ intemperie affliguntur. Excipit *Aristoteles* [5] evenire hoc illis propter copiam atræ bilis concitatæ, quâ per idonea medicamenta evacuatâ insanire desinant & linguas nesciant. *Petrus Aponensis* [6], *Pomponatius* [7], *Levinus Lemnius* [8]. Respondeo: Quomodo humores concitati progenerabunt verba & nomina significantia ex instituto, ut Philosophus ipse definit. [9] Et quod *alibi* docet, *nihil est in mente, quod non antea fuerit in sensu.* Quanquam vero per medicamenta possit humor melancholicus

(1) *in Minervali lib.* IV. *cap.* 16. 17. (2) *in Tryphone.* (3) *lib.* XVIII. *Antiquit. cap.* 11. *& lib.* II. *de Bello Judaico cap.* 7. (4) *lib.* I. *de Resurrect. Mortuorum cap.* 6. (5) *Problem.* 30. (6) *ibid. in Commentario.* (7) *l.d.* (8) *lib.* II. *de occultis Naturæ Miraculis cap.* 2. (9) *lib.* I. *de Interpretat. cap.* 2. *text.* 3.

evacuari, ac tunc desinant istæ mentis delirantis impressiones, causa tamen rei hujus est, quod Genius nequam citra instrumenta congrua haut facile cerebri actiones perturbat, his destitutus, perverse agere desinit, recte ait *Franciscus Vallesius.*[1] Excedit vires Naturæ, ut aliquis, non dico, verbum unum alterumve linguæ ejus, quam nescit, casu proferat, sed ut perpetuum sermonem, & ad quævis non præmeditata apte respondeat, imo etiam res occultas indicio prodat.

V. *Secundo:* Dantur Oraculorum responsa, quæ apud Deorum simulachra edebantur. Excipiunt: Vates Deorum cultibus addicti incumbebant terræ spiraculis, unde egressa, vel potius Siderum virtute educta halituum copia movebat animos virorum ad præsagienda futura. *Aristoteles*[2], *Plinius*[3], *Pomponatius*[4]. Verum hoc bene refellebant *Theophrastus*, *Ammonius*, *Apuleius*, *Philoponus*, *Avicennas*, & Oraculorum causas efficientes docebunt, Genios esse. Prædicere futura, ultra hominis vires est; spiracula terrarum inanes & inanimes res sunt. Sidera perinde ratione carent, itaque non agunt in mentem hominum, producendo in illâ notiones significativas. Dicemus plura *infra*[5]. Eodem referri debent Somnia futurorum præsaga, de quibus est *infra*[6].

VI. *Tertiò:* Dantur Spectra & Visa, Audita portentosa, Larvæ, Terricula, nocturni Tumultus. Plenæ de his sunt Historiæ, & novit *Aristoteles*[7]. Male vero cum Epicureis *ad fallaces imaginationes* refert; quos ait *Plutarchus*[8] statuisse, Terriculamenta ista esse hominum delirorum vanas cogitationes, qui cum aliquo mentis errore vel corporis intemperie vexantur, Dæmonum invasiones obtendant. Similia disserit Cassius apud eundem *Plutarchum*[9]. Verum Spectra ista, quæ

(1) *in Sacrâ Philosophiâ cap.* 15. 18. (2) *de Mundo cap.* 4. (3) *lib.* 11. *Histor. natur. cap.* 95. (4) *de Incantatione pag.* 298.

(5) *distinct.* 25. (6) *cap.* 12. *distinct.* 9. (7) *de Miraculis auditis.* (8) *in Vitâ Dionis pag.* 391. (9) *in Vitâ Bruti pag.* 400.

quæ Dioni & Bruto viſa ſunt, edebant voces. Neque Dion, Brutus, erant viles animæ terroribus fortuitis obnoxiæ, ſed Viri magni & rectæ mentis compotes, attamen uſque adeo Spectris viſis commoti fuerunt, ut amicis ſuis eorum, quæ viderant ac audiverant, ſolliciti indicium facerent.

VII. *Quarto:* Dantur Magi, Sagæ, & Spirituum familiares, qui ope horum (ſecundum ſcripta *Johannis Trithemii*, *Aureoli Paracelſi*, *Cornelii Agrippæ*, *Roberti Fluddi*, *Julii Cæſaris Vanini*) mira comperiunt, mira operantur, arcana produnt, literas & linguas, quas numquam didicerunt, noverunt, ad loca diſſita celerrime pergunt, celerrime domum revertuntur. Quomodo hoc, niſi ope Geniorum? EXCIPIUNT: *Multos fallit imaginativa, ut referant de viſis factisque, ubi meræ ſunt præſtigiæ. Pomponatius* [1], *Joh.Wierus* [2]. Verum fruſtra illi imaginativam efficere poſſe garriunt talia, quæ omnino ſupra vires hominum ſunt, dum cœli turbantur, tempeſtates concitantur, catenæ ferreæ lacerantur, homines & bruta citra contactum læduntur. Et fruſtra illi hominum faſcinatis ſenſibus imputant, quod ſpecie viſibili Genios referunt Sagæ apparere, commercia verborum, pacti, conſiliorum fatentur homines vegeti & mentis integræ. Nocturna comitia in Bructero celebrat vulgus Weſtphaliæ, & vicinarum Regionum. Neque ſunt illa mentis quædam illuſiones, verum Sagæ deportantur vere ad cœtus iſtos, ſcopis & furcis, hircis & felibus inſidentes, ope Geniorum vectorum, unguentis Stygiis perlitæ & cerimoniis peractis. Exempla copioſa produnt *Bodinus* [3], *Remigius* [4], *Andræas Libavius* [5], *Gödelmannus* [6], *Caſpar Schottus* [7].

(1) *l. d.* (2) *de Præſtigiis Dæmonum lib.* III. *cap.* II. 12. (3) *lib.* II. *Dæmonomaniæ cap.* 4. (4) *lib.* I. *Dæmonolatriæ c.* 14. (5) *in Strigiportio.* (6) *lib.* II. *de Præſtigiis cap.* 4. (7) *in Phyſicâ curioſâ lib.* I. *cap.* 23.

VIII. *Virgilius* de Mœri Incantatore[1]:

His ego sæpe lupum fieri & se condere silvis.

Quod Magi Sagæve in lupos, canes, feles vere demutari possint Geniorum artibus, affirmant *Pomponatius*[2], *Joh. Bodinus*[3]. Rectius dicitur cum *Remigio*[4], *Joh. Lanzio*[5], *Sennerto*[6], *Casparo Schotto*[7], quod Genius imaginativam hominis corrumpat, ut sæviat more bruti, corpori vero nebulam circumfundat, ut exteriorem figuram in oculis aliorum mutet. Ratio hæc est: Hominem convertere in brutum, est creaturam unam ad alteram toto genere differentem redigere. Solius Dei hoc opus est, neque sufficit potentia finita ad effectum istum edendum. EXCIPIT Bodinus: (1) *Visus apprehendit homines illos, ut veros lupos, canes, feles, asinos.* RESPONDEO: Visus non apprehendit objectum ipsum, quomodo in se & per se est, verum uti est præstigiis circumfusum, & quasi novâ formâ refictum. Qualis ergo est rei imago, talis est apprehensio ejusdem. (2) *Currunt quadrupedes, carent sermone, edunt sonos horridos.* RESPONDEO: Cursus quadrupes est inflexio manuum ac pedum, quam Diabolus vector miserorum illorum facilis præstat. Ille etiam sermonis usum reprimit, sonos alios præformat, rationis organa speciebus falsis corrumpit. (3) *Grassantur in homines, oves, equos laniando perinde ut veri lupi.* RESPONDEO: Sævitia Dæmonis est, qui abutitur homine profano, strages pecorum efficit, sed membra sua commodante Mago malefico, non vero quidem lupo, verumtamen externam lupi imaginem præstigiis circumfusam gerente. (4) *Conversio in bruta nonnullos septennio, alios quinquennio, alios triennio occupavit, ut* Lucianus, Apulejus, Philostratus *narrant, mirum vero est, cum præstigiæ tanto tempore durant.* RESPONDEO: Et brevi &

(1) *Bucolic.* VIII. (2) *de Incantatione pag.* 292. (3) *lib.* II. *Dæmonomaniæ cap.* 6. (4) *lib.* II. *Dæmonolatriæ cap.* 5. (5) *lib.* I. *Epistolar. Medicinal. num.* 70. (6) *lib.* II. *Institut. Medicar. pag.* 298 (7) *in Physicâ curiosâ lib.* I. *cap.* 26.

& longo tempore poteſt Genius malus præſtigiis ſuis obſidere homines, cumprimis ita poterat illo tempore ac locis illis, de quibus citati Autores produnt, ubi potentiſſimus erat in filiis inobedientiæ, *Epheſ.* [1] (5) *Edunt gramina & crudas carnes, à quibus homo prorſus abſtinet.* RESPONDEO: Etiam hæc eſt Genio-rum malorum perverſa impreſſio, cæterum ſunt homines carnium crudarum voratores, ut Canibales Indorum, Samojedæ Ruſſorum, ità Striges quoque hominum cadavera devorabant olim, & hodie facere conſueverunt. Imo alios fames coëgit, ut gramina & carnes crudas ederent, quare non fecerint idem inſenſati illi & vecordes Dæmonum ſubditi, in quibus temperamentum adeo vitiat, ut ferinos cibos appetant? (6) *Vulnerati in pedibus, dorſo, pectore, habuerunt vulnera in membris illis, poſtquam redierunt ad priſtinam figuram.* RESPONDEO: Corpora noviter efformata Genius malus applicat veris hominum corporibus, oribus ora, pedibus & brachiis pedes, ergo poſtquam infelices Satanæ luſus evanuerunt, & priſtina corporis figura deterſis nebulis reſtituitur, in membris illis vulnera habent, ubi percuſſi fuerunt. (7) *Carminibus Circe ſocios mutavit Ulyſſis in volucres feraſque, uti ex* Homero *adducit* Virgilius [2]. RESPONDEO: Imo ſocios illos magicis artibus correptos vel interfecit Saga, vel alio abreptos oculis ſubduxit, interim Genius malus avium & ferarum ſpeciem mentitus, pro ſociis illis obtulit ſeſe Ulyſſi erroni. (8) *Nebucadnezar mutatus eſt in bovem*, Daniel. [3]: *Quare ergo Magi non poſſent converti in lupos, caneſve?* RESPONDEO: Mutatio illa non erat amiſſio figuræ humanæ, ſed rationis depravatio ex mota bile atrâ, ut bovis inſtar per deſerta oberraret, gramenque comederet, quod ſatis conſtat [4] & confer *Pererium* [5].

A 5 IX. Ha-

(1) II. 2. (2) *Bucolic.* VIII. *verſ.* 36. (3) IV: 23. 25. 32. 33. (4) *ibid.* (5) *Comment. ad Dan. pag.* 330.

IX. Hactenus de *Geniis*, & quatenus hi concurrunt ad res humanas vel juvandas, vel turbandas. Deinceps nostra oratio ad *Deos* convertet sese. Et quoniam *Marcus Varro* diligens Romanarum rerum Scriptor, postquam Deorum suorum fata curiose expenderat, fateri cogebatur, *multa futilia passim intercurrere*, omissis incertis, quæ magis certa exponemus, & *Deos Selectos Consentes* primo referemus.

X. JUNO Cretensium Regina, Jovis Maximi soror, & uxor. Virgilius [1]:

Junonem interea compellat Jupiter ultro:
O Germana mihi, atque eadem gratissima Conjunx.

Rursum [2]:

Olli subridens hominum rerumque repertor:
Es Germana Jovis, Saturnique altera proles.

Adeoque pellex, & penes eum sortita imperium Aëris, cum frater Cœlo præpositus esset, ut *Cicero* [3] scribit. Estque Aër Cœlo proximus, velut distinctum ab eo elementum, quanquam Cœlum ipsum, in quo Astra moventur, non esse ab Aëre diversum, contendant recentiores, *Johannes Keplerus* [4], *Johannes Pena* [5]. Varia cognomina accepit, & eminens quidem illud est, quod in honorem Jovis appellatur REGINA.*

Inscriptiones Romanæ & Transsylvanicæ apud *Johan.* *Jac.*

* Quam hic vides in nummo apud Al. Donatum *l.* III. *de Vrb. Roma c.* 13.

(1) *lib.* X. *Æneid.* (2) *lib.* XII. *Æneid.* (3) *lib.* II. *de Nat. Deor.* (4) *de Stellâ Martis.* (5) *præfat. ad Opticam Euclid.*

Jac. Boissardum[1], & *Gruterum*[2]. JUNONI REGINÆ. †
Eodem modo Germanicæ, apud *Petrum Appianum*[3],
Virgilius[4]:

Ast ego quæ Divûm incedo Regina, Jovisque
Et Soror & Conjunx. ——— ———

Juvenalis[5]:

——— *Niveam Reginæ cædimus agnam.*

Aut DOMINA. Virgilius[6]:

Junoni cane vota libens, Dominamque potentem
Supplicibus supera donis. ——— ———

Δέσποινα Ἄρτεμις est apud *Sophoclem*[7], Ἥρα παμβασίλεια Διὸς apud *Orpheum*[8]. JUNONEM AUGUSTAM, habet *Inscriptio* Dalmatica, apud *Gruterum*[9]. Cognomina reliqua sunt petita inde, quod conjugio & rebus familiaribus Diva præfecta esset. Adeoque vocatur: (1) JUGATINA, quod matrimonia auspicata faceret, eodemque sensu JUGA, ad cujus aram, quæ in vico Jugario erat, novi conjuges vinculis pro futuræ concordiæ omine jungebantur. *Inscriptio* Italica: JUNONI. JUG. SEX. CALPURNIUS. SEX. F. VETURIA. JUVENTIANUS. *Gruterus*[10]. Virgilius[11]:

Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ. *

Græcorum Ἥρη ζυγία, uti vocant *Musæus*[12], & *Apollonius*[13]. Consentit Apuleius[14]: *Qui te jam nuptam Tonantis & Reginam Dearum memorat, quam cunctus Oriens Zygiam veneratur, & omnis Occidens Lucinam appellat.* Ita enim pro hoc loco adversus *Lipsium*[15] optime contendit *Elmenhorstius*[16], & adde quædam alia apud *Paulum*

† Hæc Vejis captis Romam translata, & in Aventinum collocata est, ubi templum ei Camillus dedicavit. Liv. *l.* v. *c.* 22.
* Ovidius *Ep. Med.* 87.

(1) *part.* 3. *Inscript. Roman. fol.* 128. (2) *pag.* 4. 5. 6. 7. (3) *in Collectaneis pag.* 461. 469. (4) *lib.* I. *Æneid.* (5) *Sat.* XII. (6) *lib.* III. *Æneid.* (7) *in Electrâ.* (8) *in Hymnis pag.* 131. (9) *in Volumine pag.* 24. (10) *in Volumine pag.* 24. (11) *lib.* IV. *Æneid.* (12) *Carmine de Leandri amore.* (13) *libr.* IV. *Argonautic.* (14) *lib.* VI. *Milef. pag.* 174. (15) *lib.* II. *Elector. cap.* 26. (16) *in Emendationibus pag.* 223.

lum Leopardum[1]. Eodem ſenſu eſt, JUNONI PRONUBÆ, apud *Gruterum*[2]. SIL. PETRONILLA. M. AN. JANUARII. COJUX. GRAVISS. EX. TT. SS. HH. UT. JUNONI. PRONUB. SUÆ. VIRG. EREPTÆ. PRIM. ÆDES. MAR. CONSTRUATUR. IMP. (2) CINXIA, quod zonam ſuccingeret †, uti eſt *infra*[3]. (3) DOMIDUCA, quod Sponſæ ad Sponſi domum deductæ inque jura ejus transeunti adeſſet. (4) FLUONIA, quod menſtruorum fluxum curaret, ne ille fœcunditati obeſſet. (5) MONETA, quod nummos pro impenſis liberalibus in rem familiarem procuraret. (6) LUCINA, quod partum adjuvaret, inque lucis adſpectum feliciter educeret. * Ovidius[4]:

——— Tendensque ad cælum brachia magno
Lucinam, Nixosque pares clamore vocabam.

Virgilius[5]:

Caſta fave Lucina, tuus jam regnat Apollo.

Inſcriptio Romana: BASSA. VITELLI. PRO. Q. VITELLIO. Q. F. FILIO. SUO. JUNONI. LUCINÆ. V. S. L. M. *Gruterus*[6]. Ei ſacrificabant Puerperæ ſtatim poſt enixum feliciter partum. Plautus[7]:

Date mihi huc ſtactam atque ignem in aram, ut venerer Lucinam meam.

Et[8]:

Fer huc verbenam mihi, thus & bellaria.

(7) LEVANA, quod Patrem faceret agnoſcere prolem ſuam. Moris erat, ut Pater quam primum nata ei proles fuerat, nudam poſitam illam ab obſtetrice humi levaret, tolleretque, & gremio reciperet, in ſignum agnitæ ſobolis, & quod ſuam eſſe fateretur. Statius[9]:

--- *Raptum*

† Vel potius quod maritus ſolveret zonam vel cingulum, quo nova nupta erat cincta.

* Terentius *Andr.* 5. 1. 15. *Juno Lucina, fer opem, ſerva me obſecro.*

(1) *lib.* XX *Emendat. cap.* 5. (2) *pag.* 25. *Inſcriptionum.* (3) *lib.* IV. *cap.* 2. *diſt.* 4. (4) *lib.* IX. *Metamorph.* (5) *Bucol.* IV. (6) *in Volumine pag.* 24. (7) *in Truculento Act.* 2. *ſc.* 5. (8) *paulo poſt.* (9) *lib.* I. *Silv.* I.

—— Raptum sed protinus alvo
Sustulit exultans, ac primâ lucida voce
Astra salutantem dominus sibi mente dicavit,
Amplexusque sinu tulit, & genuisse putavit.

Virgilius [1]:

Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudiit. —— ——

Terentius [2]:

Quicquid peperisset, decreverunt tollere.

Et idem [3]:

Meministi, me esse gravidam, & mihi te maximo opere dicere,
Si puellam parerem, nolle tolli?

Porro [4]:

Si puerum ut tollam cogit, cujus qui sit, nescimus pater.

Huc alluditur Sapient. [5] *Ego quoque factus traxi communem nobis aërem, atque in terram iisdem incommodis malisque obnoxiam decidi.* Decidi, ut tollerer. Ovidius [6]:

Tactaque nascenti corpus haberet humus.

Suetonius [7]: *Hoc quoque Patribus Conscriptis allegaret, se esse possessorem ac velut æditum soli, quod primum Augustus nascens attigisset, peteretque donari, quasi proprio suo ac peculiari Deo.* Et idem [8]: *Nero natus est Antii exoriente Sole, pene ut radiis prius quam terrâ contingeretur.* Qui non tollebatur, is pro abdicato censebatur, & exponebatur. Horatius [9]:

Si cui præterea validus male filius in re
Præclara sublatus aletur. ——

ubi vide *Lambinum* [10]. Exponebant vero, id est, domo exportatos in loco publico, ut viâ publicâ, littore maris,

(1) *lib.* IX. *Æneid.* (2) *Andr. Act.* 3. *sc.* 1. (3) *Heautontim. Act.* 4. *sc.* 1. (4) *Hecyrâ Act.* 4. *sc.* 1. (5) VII. 3. (6) *lib.* IV. *Trist. Eleg.* 3. (7) *lib.* II. *cap.* 5. (8) *lib.* VI. *cap.* 6. (9) *lib.* II. *Sat.* 5. (10) *in Commentariis pag.* 193.

maris, ripâ fluminis, silvâ, deserto projiciebant, & fortunæ permittebant, feris in prædam, hominibus in servitutem. *Tacitus*[1] de Judæis: *Augenda tamen multitudini consulitur, nam & necare quenquam ex gnatis nefas.* Ita recte emendat *Lipsius*[2], (quem eundem videris *Epistolis ad Belgas*[3]) & male vulgo legitur, *quenquam ex agnatis.* Græcis & Romanis in promiscuo usu fuerunt Abjectiones infantum, & Expositiones, imo Neces. Id aliter in Judæorum moribus; & gentem imprimis soboli studuisse, adeo ut nulliusmodi partum necare fas, notat, ut novum, *Tacitus*, perinde uti Germanos eandem ob causam collaudat[4]. Ergo quia de liberis (non vero de agnatis) agit, statim addit, *hinc generandi amor.* Scilicet, Matres certæ erant, prolem tollendam esse. Porro de hoc ita fatur Statius[5]:

Infantem, linguaque simul salibusque protervum,
Dilexi, meus ille, meus, tellure cadentem
Excepi, atque unctum genitali carmine fovi.

Nam quem Pater pro suo Filio agnoverat, eum statim reddebat obstetrici, ut ablueret, ungeret; tonsoresque umbilicum ejus circumcidebant. Ad hanc rem pertinet locus gravissimus Ezechiel.[6]: *Quo die genita es, non est præcisus umbilicus tuus, aquis non es lota, nec sale salita: Non pepercit tibi oculus, ut faceret tibi unum ex istis, clementiâ utendo erga te, sed projecta fueras in agrum cum fastidio tui, transiens autem juxta te, vidi te conculcari in sanguine tuo, & dixi tibi, in sanguine tuo vive.* Omnia fere dicit Propheta, quæ ad mores Veterum spectant. Præciditur umbilicus, nempe ab intestino illo, per quod infans in utero adhæret matri, alimentumque suum capit, uti docent *Andreas Laurentius*[7], *Joan. Sperling.*[8] Sale fricabantur Pueri, ut cor-

(1) *lib.* v. *Histor.* (2) *Notis ad h. l. pag.* 55. (3) *Centur.* I. *num.* 85. (4) *libro de Moribus Germanorum cap.* 19. (5) *lib.* v. *Silv.* 5. (6) XVI. 4. 5. 6. (7) *in Historiâ Anatomicâ lib.* VIII. *pag.* 314. (8) *de Formatione hominis in utero pag.* 119.

corpora tenella conſolidarentur, teſte *Galeno* [1]. Projiciebantur, quos nolebant alere. Porro Juvenalis [2]:

Tollis enim & libris actorum ſpargere gaudes
Argumenta viri; foribus ſuſpende coronas,
Jam pater es, dedimus quod famæ opponere poſſis.
Jura parentis habes, propter me ſcriberis hæres.

Tollebant, & eodem, quo Filium agnoverant die, ad Ærarii Curatores deferebant nomen Filii vel Filiæ, ut matriculæ adſcriberetur *, itaque jus Civitatis haberent, & in bona Parentum ſuccederent. *Briſſonius* [3]. (8) CUNINA, quæ Infantes tueretur in cunis. Puteolana *Inſcriptio*: CUNINÆ. FELICI. SACR. CLAUDIA. HESPIS. D. D. *Gruterus* [4]. Scilicet adverſus faſcinum vetularum, unde poterat damnum procurari, non tantum homini, ſed quoque pecori juvenculo. Virgilius [5]:

Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinet agnos.

& adde *Plinium* [6], *Danielem Sennertum* [7], *Joh. Gerhardum Voſſium* [8]. (9) RUMINA, quæ mammis immulgeret parvulorum ori, ut carnem optimam aſſumerent. (10) NUNDINA, quæ boni ominis nomen adderet infanti. Nonus à partu dies erat *luſtricus*, ut vocant *Feſtus Pompeius* [9], *Suetonius* [10], quo dabatur fauſto omine nomen Filio, nam Filiæ quidem accipiebant Nomen die octavo. *Plutarchus* [11]. Et credebant, illo ipſo die Parcas vitæ tempora & eventa conſtituere novello homini. *Virgilius* de puero Salonino:

Talia ſæcla ſuis dixerunt currite fuſis
Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.

Confer *Joſephum Scaligerum* [12], *Marcellum Donatum* [13], *Ber-*

* Servius ad Virg. *Georg.* II. 502. *populi tabularia*.

(1) *de Sanitate tuendâ cap.* 7. (2) *Sat.* IX. (3) *lib.* I. *Antiquitat. cap.* 5. (4) *in Volumine pag.* 96. (5) *Bucolic.* III. (6) *lib.* VII. *Hiſtor. natur. cap.* 2. (7) *in Medicinâ practicâ lib.* VI. *pag.* 375. (8) *in Lexico Etymologico pag.* 206. (9) *lib.* XI. *de Verbor. ſignif. pag.* 307. (10) *lib.* VI. *cap.* 6. (11) *in Quæſt Roman. ſect.* 102. (12) *lib.* II. *Lectionum Auſonianarum cap.* 22. (13) *Elucidationibus ad Suetonium pag.* 992.

Berneggerum [1], *Johannem Meursium* [2], *Salmasium* [3], (11.) FABULINA, quæ expeditam & sanam loquelam inderet natis, ut belle fari possent. (12.) MATRONA, quæ heram in rebus domi gerendis regeret. (13.) SOSPITA, quæ actis omnibus eventum felicem tribueret. (14.) MANTURNA, quæ heram bono instinctu ita bearet, ut ne recederet a marito, sed perpetuo cum eo manere vellet.

XI. Singulis hominibus aut Genium aut Junonem adjungebant, illum quidem maribus, hanc vero fæminis. Tibullus [4]: †

Natalis Juno sanctos cape thuris acervos,
Quos tibi dat tenerâ sancta puella manu.
Tota tibi est hodie, tibi se lætissima compsit,
Staret ut ante tuos conspicienda focos.

Poterat hinc forte exponi locus Virgilii [5]:

Nec Deus hunc mensa, Dea nec dignata cubili est.

Deus, id est, Genius, vitæ præses, cui mensam veteres consecrabant. Quod verò *Servius* [6] exponit *Deus, id est Jupiter*, peregrinum censeri debet, quia sensum optimum pervertit. *Dea*, id est, Juno, in cujus tutela sunt lecti geniales. Sensus est: Infausto omine alias natus esse videri possis, de quo vulgus censet, quod vix adolescere & cum Parentum gaudio provivere contingat. Confer *Angelum Politianum* [7], *Josephum Scaligerum* [8], *Turnebum* [9].

XII. Junonis ministra IRIS est.* Virgilius [10]:

Tum Juno omnipotens longum miserata dolorem
Difficilesque obitus, Irim demisit Olympo.

Et

† c. 2, dist. 3.
* Imo ministra Deorum Lucian. *de Sacrif.* 367. & *Dial. Deor.*

(1) *Notis ad Suetonii Augustum pag.* 23. (2) *in Exercitationibus criticis lib.* III. *cap.* 33. *& in Auctario Philologico p.* 119. (3) *Observationibus ad jus Atticum & Romanum pag.* 163. (4) *lib.* IV. *Eleg.* 6. (5) *Bucolic.* IV. (6) *Commentario h. l. pag.* 21. (7) *in Miscellaneis cap.* 89. (8) *Castigationibus ad Catullum pag.* 50. (9) *in Adversariis lib.* XVI. *cap.* 13. (10) *lib.* IV. *Æneid.*

Et[1]:

Irim de cælo misit Saturnia Juno.

Ovidius[2]:

Iri mea, dixit, fidissima nuncia vocis.

Est Hebræum עיר *Daniel.*[3], & ibidem *Hieronymus*[4]; *Clemens Alexandrinus*[5]. De Iride scribunt Philosophi & Mathematici, *Aristoteles*[6], *Ernestus Sonerus*[7], *Johannes Fleischerus* & *Johannes Marci*[8], *Fridericus Risnerus*[9], *Ambrosius Rhodius*[10].

XIII. VESTA alia prisca, Saturni conjunx erat; alia minor & filia ejus. Et matrem quidem vocabant *Tellurem*. Ovidius[11]:

Stat vi terra suâ, vi stando Vesta vocatur.

Notatio fallit, (quanquam res vera sit, non obstante, quod *Cælius Calcagninus*[12], docere velit, moveri terram,) ut mox dicam. Filia erat Ignis, ac proinde Juvenalis[13]:

Ignem Trojanum & Vestam colit Alba minorem.

Nomen est ab Oriente, ac sonat אש־יה *Ignis Domini*, ut rectè monent *Caspar Peucerus*[14], *Christ. Becmannus*[15], *Gerhard. Joh. Vossius*[16]. Itaque *Myrsilus Lesbius* autor est (teste *Lilio Gyraldo*[17]) quod veteres Tyrrheni vocaverint *Horchian*, id est, אור־יה. Virgilius[18]:

——— ——— *Vestaque mater*
Quæ Thuscum Tiberim & Romana palatia servas.

Celebrior multo est Vesta minor, domina ignis pervigi-

(1) *lib.* IX. *Æneid.* (2) *lib.* XI. *Metamorphos.* (3) IV. 10. (4) *in Commentario.* (5) *lib.* II. *Pædagog. cap.* 9. (6) *lib.* III. *de Meteor. cap.* 2. 3. 4. (7) *Philosoph. Altorff. pag.* 523. (8) *peculiaribus libris.* (9) *in Opticis pag.* 235. (10) *in Opticis pag.* 411. (11) *lib.* VI. *Fastor.* (12) *libro peculiari pag.* 388. *operum.* (13) *Sat.* I. (14) *de Divinat. fol* 151. (15) *de Originibus linguæ Latinæ pag.* 464. (16) *in Lexico Etymologico pag.* 553. (17) *in Histor. Deor. syntagm* IV. *pag.* 146. (18) *lib.* I. *Georgic.*

vigilis*, qui ab Oriente venit. VESTÆ. SACRATO. IGNE. est in Romana *Inscriptione* apud *Gruterum* [1]. Chaldæi vocabant *Orimasda*, ab eis Persæ acceperunt, & ab his porro Asiaticæ gentes, quas inter Phryges, & ab his ad Latinos & Romanos detulit Æneas. Qui ipse etiam Palladium adduxisse putabatur, Latini Imperii incrementum futurum. In qua re non parvus error erat, quandoquidem Palladium Iliense in adyto Trojæ repositum inde asportari non poterat, sed aliud aliquod ad ejus imitationem confici licuit. *Dionysius Halicarnas.* [2], *Plutarchus* [3]. Sinon fraudum compositor apud Virgilium [4]:

Vos æterni Ignes, & non violabile vestrum
Testor numen, *ait.* ——— ———

Falsus est *Cornelius à Lapide* [5]. Stellas velut ignes animatos & divinos Deorum vice invocat & contestatur. Potuit sensum perversum habere à *Servio* commentatore sæpius ocioso [6]: *Solem & Lunam significat.* Et paulo post: *Secundum Philosophos dicuntur Sidera elementa esse, & habere proprias potestates.* Sunt nugæ Planetariorum & Pyrrhonicorum, quibus ubique favet *Servius.* De Vesta loquitur fraudulentus, & æternis ignibus illi consecratis. Virgilius [7]:

——— ——— *Priamumque per aras*
Sanguine fœdantem, quos ipse sacraverat ignes.

Symbolum erat Astrorum, quæ ignea esse veteres credebant, & provectis à terrâ vaporibus nutriri. Τὰς ἀνάψεις τῦ μεταρσίυ πιέσται πυρὸς ἀφ᾽ ἑαυτῆς, ait in hunc sensum *Dionysius Halicarnassæus* [8], & ante illum ita docuerant *Anacreon* [9], *Hippocrates* [10], nec aliter *Plinius* [11], & quæ differit *Johannes Brodæus* [12]. Cæterum hæc sententia

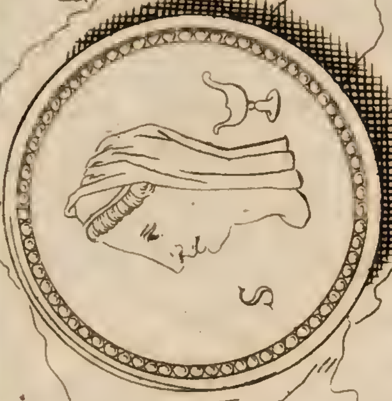
* Quæ egregie cognoscitur ex nummis appositis *cap.* 3. J. Lipsii *de Vesta & Vestalibus.*

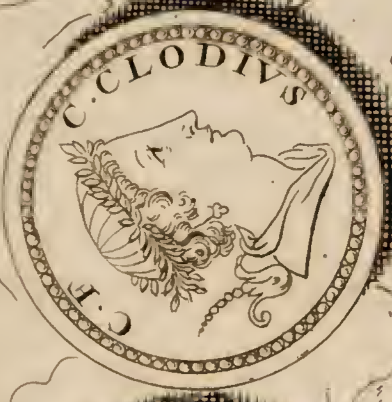
[1] *in Volumine pag.* 28. [2] *lib.* II. [3] *in Vita Camilli.* [4] *lib.* II. *Æneid.* [5] *Commentar. Epistol. ad Hebræos* XII. *num.* 71. [6] *Notis ad h. l. pag.* 242. [7] *lib.* II. *Æneid.* [8] *lib.* II. [9] *Cantic.* XIX. [10] *de Flatibus.* [11] *lib.* II. *Historiæ naturalis c.* 9. & 68. [12] *lib.* II. *Miscellaneorum cap.* 17.

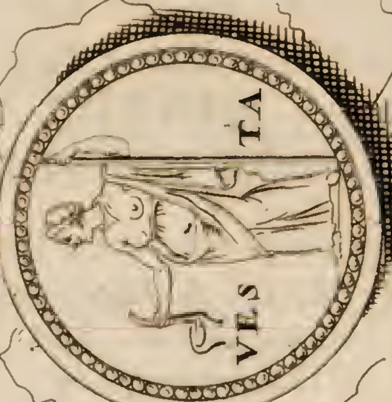

VESTA P.R. QVIRITIVM
Æ.Num.incertus.

QVIRITIVM VESTA P.R.
Num.Argent.incertus.

VESTALIS

S
Æ.3 Argent.
diuersorum Cons.

C.CLODIVS C.F
Num . Argent .

VES TA
Vespasiani Æ.

Caii Cal. Æ.

tia vera non est, adeoque Peripatetici eam semper aversati, negant Stellas indigere alimentis ullis, quatenus per se incorruptibiles & naturæ perfecte cœlestis durant in statu perfecto citra subsidium naturæ inferioris, *Aristoteles* [1], & *Johannes Ludovicus Havenreuterus* [2]. Attamen in eo peccant, quod ignem sublunarem defendunt, *Scipio Cesenas Claremontanus* [3], *Conimbricenses* [4], *Scaliger* [5], *Keckermannus* [6], *Fortunius Licetus* [7]. Certe *Aristoteles* [8], proponit hoc illo ævo receptum, quo *Ignem* vocabant Platonici supremam & puriorem Aëris regionem Cœlo proximam, imo Cœlum ipsum dicebant esse Ignem, id est, purissimum corpus & à sordibus liberum. Arabes & Latini deinde elementum Ignis loco illo posuerunt, de quo tamen ipse *Aristoteles* [9] multo aliter scripserat, ὁ δὲ ἀὴρ πυρὸς πλήρης, *Aer vero Igne plenus est.* Hæc unice vera sententia est de elemento Ignis, videlicet in regione Aëris inferiori quaquaversus permistum, circa terram maxime agere, ut humanis usibus præsto sit, adeoque cum *Frid. Risnero* [10], *Andreâ Argolo* [11], *Alberto Kypero* [12], *Antonio Deusingio* [13], *Francisco Vallesio* [14], *Johan. Gerhardo Vossio* [15], *Athanasio Kirchero* [16], *Adriano Heereboord* [17], *Casparo Bartholino* [18], negamus, Ignem esse sub Lunæ concavo peculiari & amplissimo loco extensum.

XIV. MINERVA, quæ & PALLAS, Jovis filia, e cujus cerebro nata esse fingitur. Catullus [19]:

-- -- O

(1) *lib.* II. *de Meteor. cap.* 2. (2) *Commentario ibid. pag.* 191. (3) *de Universo lib.* XV. *cap.* 1. 2. (4) *lib.* III. *de Cælo c.* 5. *quæst.* 1. (5) *Exercit.* 9. (6) *lib.* II. *Syst. Phys. cap.* 10. (7) *de Lucernis subterraneis lib.* IV. *cap.* 20. 21. 34. (8) *libris de Cælo & Meteoris.* (9) *Problemat. sect.* 25. *quæst.* 20. (10) *in Opticis pag.* 251. (11) *in Pandosio Sphærico cap.* 18. *& lib.* 1. *Astron. cap.* 4. (12) *lib.* 1. *Institut. Physicar. pag.* 488. (13) *de Mundi opificio disputat.* V. *quæst.* 1. *&* 2. *& disputat.* VI. *quæst.* 1. (14) *de Philosophiâ sacra cap.* 50. (15) *lib.* II. *Theologiæ Gentilium cap.* 83. (16) *lib.* 1. *Artis magnæ Lucis & Umbræ pag.* 18. (17) *Volum.* II. *Disputat. Philosophicar. pag.* 354. (18) *lib.* IV. *Enchiridii Physici cap.* 22. (19) *Epigram.* 1.

—— —— *O Patrima virgo.*

Minervam compellat, & *patrimam* dicit, quod tantum haberet patrem Jovem & sine matre esset. *Euripides* [1]: δῖας ἀμάτορ⊗ Παλλάδ⊗ φρεγδιάσιν. Expressum habes sensum, & proinde lectio altera,

—— —— *O Patrona virgo,*

in *Catullo* est corrupta, recteque emendavit *Scaliger* [2], quamvis repugnet *Joh. Gerhardus Vossius* [3]: æstuant vero præter causam *Muretus* [4], *Simon Abbes Gabbema* [5], *Lucas Fruterius* [6], *Marcus Antonius Sabellicus* [7], ut melius aliquid excogitent. Neque etiam credimus *Jano Meleagro* [8], ubi legendum contendit,

—— —— *O Peranna Virgo,*

& de Annâ Perennâ exponit. Sane illa minorum gentium Diva obscurior est, quam ut celebris operis initio tutelaris invocetur: *infra* [9]. Martialis [10]:

—— *Et summi filia tota Patris*

Minervam notat, quæ ἀμήτωρ fuisse censetur. Jovi persimilis, bello egregia, Ausonius [11]:

—— *Præses Tritonia bellis.*

ubi vide *Eliam Vinetum* [12]. Virgilius [13]:

—— *Divæ armipotentis ad aram*
Procumbit. —— —— ——

Lanificorum magistra. Virgilius [14]:

Olli serva datur operum haut ignara Minervæ.

Tibullus [15]:

Atque aliqua assidue textrix operata Minervam
Cantat, & appulso tela sonant latere.

Horatius [16]:

Tibi telas, operosæque Minervæ

B 3 *Stu-*

(1) *in Phœnissis.* (2) *Notis ad h. l. pag.* 6. (3) *lib.* I. *cap.* 23. *de Arte Grammaticâ.* (4) *in Commentario pag.* 10. (5) *in Commentario pag.* 3. (6) *lib.* II. *Verisimilium cap.* 22. (7) *in Emendationibus ad Catullum pag.* 162. (8) *Spicilegio ad Catullum pag.* 12. (9) *cap.* 4. *dist.* 3. (10) *lib.* XI. *Epigram.* 4. (11) *Epigram.* 5. (12) *in Commentariis num.* 5. (13) *lib.* II. *Æneid.* (14) *lib.* V. *Æneid.* (15) *lib.* II. *Eleg.* I. (16) *lib.* III. *Carm.* 12.

Studium aufert. ———

Oppianus [1]:

Φάρεα τ' ἀσκήσαι μήλων ἠδ' ἄνθεϊ καρπῷ
Παλλὰς ἐπιχθονίους ἐδιδάξατο. ———

Oleum eliquare docuit. Virgilius [2]:

——— *Oleæque Minerva*
Inventrix. ——— ———

De eâdem verbis iisdem Rutilius Numantianus [3], *Inventrix oleæ.* Confer *Johannem Baptistam Portam* [4], *Joh. Meursium* [5]. Ab Oriente profecta & Phœnissa quidem, itaque Φοινίκην θεὰν vocat *Lycophron* [6], idemque manifesto arguit cognomen Ὄγκα, apud *Stephanum* [7], & *Hesychium* [8], unde proferunt illud *Lilius Gyraldus* [9], *Wilh. Canterus* [10], & porro addunt *Scholiasten Pindari* [11], *Æschylum* [12]. Expressit idem *Nonnus Panopolitanus* [13]:

Ἐκ βοὸς ὀγκηθμοῖο φερώνυμον. ———

Sed imperite ille nomini Syriaco dat Græcum ἔτυμον, uti notat *Petrus Cunæus* [14]. Rectius multo derivatur ab ענק, quæ est propria Gigantum familia, celebris in *Sacris Literis. Num.* [15], *Deut.* [16], *Josu.* [17], *Judic.* [18], Seldenus queritur [19]: *quid ad rem* Onca *hic denotare possit, omnino me nescire fateor.* Verum quid vel notet vel non notet, perinde est, sufficit quod rei originem monstret. Certe ab illis Enacim quos Josua expulit, plurimi in Africam discesserunt, inque agris Punicis consederunt, vicos & pagos habitando, antequam eo novam coloniam deduceret Elissa Tyria, itaque veteres incolæ permixti cum advenis in civitatem unam con-

(1) *lib.* II. *de Venatione.* (2) *lib.* I. *Georgicor.* (3) *lib.* I. *Itinerarii num.*73. (4) *in Villa lib.* VI. *cap.* I. (5) *in Arboreto Sacro lib.* I. *cap.* 6. (6) *in Cassandrâ.* (7) περὶ Πόλεων. (8) *in Lexico.* (9) *in Historia Deor. Syntagm.* XI. *pag.* 341. (10) *lib.* VI. *Lection. novar. cap.* I. (11) *ad Olympia.* (12) *in Thebanis.* (13) *lib.* V. *Dionysiacorum.* (14) *Animadvers. ad h. l. pag.* 70. (15) XIII. 23. 29. (16) II. 10. *cap.* IX. 2. (17) XI. 21. 24. *cap.* XIV. 12. 15. *cap.* XV. 14. (18) I. 20. (19) *Syntagm.* II. *pag.* 295.

concesserunt, quæ *Carthago* vocata est. Manifeste indicat hoc antiquum nomen *Cadreanach*, uti *Plautus* refert [1], & indidem est Καρχηδὼν Græcorum, quod habet *Stephanus* [2]. Cadreanach est *vicus Anacim* חצרי-ענק, ut monet *Josephus Scaliger* [3], ac probat *Samuel Petitus* [4]. Videlicet Enakei bello sacro afflicti per Josuam, deinde etiam a Davide Rege expulsi, petiverunt Africam, & popularium turbà comitati littorales Regiones obtinuerunt, novam velut gentem condiderunt. Minervam *custodem Urbis Romæ* laudat *Cicero* [5].

XV. CERES Jovis soror & pellex, nomen Syriacum habet à חרש *arare*. Nam quod *Varro* [6], *Cicero* [7], *Arnobius* [8], & ex illis *Taubmannus* [9] docent, *Ceres est quasi Geres a gerendis frugibus*,* non est vero consonum, neque etiam vera sunt *Scaligeri* ad *Varronem* Conjectanea [10], *quod dicta sit a* cereo, *verbo antiquo*, *id est*, *creo*. Potius Ceres, id est, ἀρότερος, quoniam Insulanis monstravit usum præparandi terram aratro & semen injiciendi, metendi, commolendi, pinsendi. *Inscriptio* Romana: CERERI. FRUGIFERAE. SACRUM. L. VEJANIUS. COSMUS. P. P. *Gruterus* [11]. Virgilius [12]:

Liber & alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit aristâ.

Hactenus erant illi βαλανόφαγοι. Virgilius [13]:

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit, cum jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent silvæ, & victum Dodona negaret.

Et [14]:

Quercus ante datæ Cereris, quàm semina, vitæ.

 Clau-

* Qualis tamen apparet in hac Icone sumpta ex *Thesauri Brandeburgici* principio.

(1) *in Pœnulo Act.* 5. *sc.* 2. (2) περὶ Πόλεων. (3) *lib.* II. *de Emendat. Temp.* (4) *lib.* II. *Miscellan. cap.* 2. (5) *lib.* XIII. *ad Familiar. epist.* 25. *lib.* VII. *ad Atticum epist.* 7. *& Oratione pro Domo suâ ad Pontifices.* (6) *lib.* IV. *de L. L. pag.* 18. (7) *lib.* III. *de Nat. Deor.* (8) *lib.* III. *Advers. Gentes pag.* 119. (9) *Commentario ad Georgica pag.* 108. (10) *pag.* 30. 31. 91. (11) *in Volumine pag.* 26. (12) *lib.* I. *Georg.* (13) *l. d.* (14) *in Culice.*

Claudianus[1], de Cerere:

Unde data populis fruges, & glande relictâ
Cesserit inventis Dodonia quercus aristis.

Hæc enim est communis & vera lectio, quam frustra sollicitat *Nicolaus Heinsius*[2], ut *Claverii* codice, & Barthii *Commentariis*[3] fretus substituat:

Unde data populis leges. ——

Leges & aristas conjunxerit, inquit ille. At quare hoc? *Utraque enim Cereris munus*, ait. Verum opus non est, ut utrumque exprimatur ubique scriptorum. Regerit: *Utrumque etiam conjunxit* Ovidius[4] *de Cerere.*

Prima dedit fruges, alimentaque mitia terris,
Prima dedit leges. —— ——

At idem *fruges* ponit semel, *alimenta* repetito, sic & noster *Claudianus* utrumque expressit, unum quod instituit, alterum quod abolevit. Apulejus[5]: *Ceres alma, frugum parens originalis.* Et mox: *Vescula glandis ferino remoto pabulo miti commonstrato cibo, nunc Eleusiniam glebam percolis.* Comes ejus Triptolemus erat, nomine Syriaco; תלמי *Num.*[6], *Judic.*[7], *Samuel.*[8], Rutilius Numantianus[9]:

Et qui primus humo pressit aratra puer.

De illo ipso Virgilius[10]:

—— *Uncique puer monstrator aratri.*

Nam ad Triptolemum spectare, contendunt *Taubmannus*[11], & *Farnabius*[12]. Rursum[13]:

Illam Triptolemi sulcus mutavit aristis.

Filia erat Proserpina, quæ matre absente in venatum profecta, & ad Siciliæ lacum Pergum a latronum ductore Plutone comprehensa, ejus libidini paruit coacta, deinde etiam mersa lacu, ne facinus vulgaretur, Plutone ad Ætnæ fauces, ubi habitabat, regresso, ingen-

(1) *lib.* I. *de Raptu Proserpinæ.* (2) *in Emendat. ad h. l. pag.* 201. (3) *pag.* 875. (4) *lib.* V. *Metamorph.* (5) *lib.* XI. *Metamorph. pag.* 257. (6) XIII. 22. *cap.* XV. 23. (7) I. 10. (8) *lib.* II. *cap.* 3. 3. *cap.* 13. 37. (9) *lib.* I. *Itinerarii num.* 73. (10) *l. d.* (11) *in Comm. pag.* 110. (12) *in Notis pag.* 32. (13) *in Culice.*

gentem luctum concitavit matri, eaque ad Magicas artes conversa, frustra tentavit multa. *Ovidius*[1]. Prolixe & eleganter *Claudianus*[2]. Virgilius[3]:

Nec repetita sequi curet Proserpina matrem,

ubi vide *Servium*[4].

XVI. DIANA, alio nomine PROSERPINA, Cereris filia, lacu mersa per impetum Plutonis, & per artes Magicas sollicitata, ut ad vivos redire vellet, cum vero Dæmones spectris fallacibus matrem hominesque alios fallerent, ejus simulacrum, per nocturnas venationes inducerent quidem, sed veram illam Cereris filiam vitæ restituere non possent, occasionem dederunt fingendi, quod illa Plutoni, Diabolorum principi, copulata, imperium apud Inferos accepisset, mortis & vitæ peractæ arbitra facta. *Inscriptio* Lusitanica. PROSERPINÆ. SERVATRICI. C. VETTIUS. SILVINUS. PRO EUNOIDE. PLAUTILLA, CONIUGE, SIBI, RESTITUTA. V. S. A. L. P. *Gruterus*[5]. Virgilius[6]:

Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.

Tibullus[7]:

At mihi Persephone nigram denunciat horam,
Immerito juveni parce nocere, Dea.

Propertius[8]:

Sat sit magna mei, si tres sint pompa libelli,
Quos ego Persephonæ maxima dona feram.

Horatius[9]:

Nullum sæva fugit Proserpina caput.

& adde *Wilhelm. Canterum*[10]. Lunæ sideri illata est. Et ne studium, quod viva sectabatur, deposuisse vi-

 dere-

(1) *lib.* IV. *Fastor.* & *lib.* VI. *Metamorph.* (2) *de Raptu Proserpinæ.* (3) *lib.* I. *Georgic.* (4) *in Commentario pag.* 57. (5) *in Volumine pag.* 97. (6) *lib.* IV. *Æneid.* (7) *lib.* III. *Eleg.* 5. (8) *lib.* II. *Eleg.* 10. (9) *lib.* I. *Carm.* 28. (10) *lib.* IV. *Lection. novar. cap.* 20.

deretur, venationum Dea consecrata est. * Virgilius [1]:

Exercet Diana choros, quam mille secutæ
Hinc atque hinc glomerantur Oreades, illa pharetram
Fert humero, gradiensque Deas supereminet omnes.

Juvenalis [2]:

Per calamos Venatricis pharetramque puellæ.

Horatius [3]:

Sævis inimica Virgo belluis.

Et [4]:

Celeris spicula Cynthiæ.

Et [5]:

Deliæ tutela Deæ, fugaces
Lyncas & cervos cohibentis arcu.

Et in partubus Junonis maximæ vicaria, itaque *Orpheus* [6] ὠδίνων ἐπαρωγὸν vocat. Apulejus [7]: *Seu Phœbi soror, quæ partu fœtarum medelis lenientibus recreato, populos tantos educasti, præclarisque nunc veneraris delubris.* Horatius ad Dianam [8]:

Montium custos, nemorumque virgo,
Quæ laborantes utero puellas
Ter vocata audis, adimisque letho,
Diva triformis.

Et

* Cujus habitum formamque discere licet ex hoc nummo, quem præbuit J. Gutherius *de Vet. Jure Pontif. l.* IV. *c.* 19.

(1) *lib.* I. *Æneid.* (2) *Sat.* XIII. (3) *lib.* I. *Carm.* 12. (4) *lib.* III. *Carm.* 28. (5) *lib.* IV. *Carm.* 6. (6) *in Hymnis pag.* 145. (7) *lib.* XI. *Metamorph. pag.* 257. (8) *lib.* III. *Carm.* 22.

Et[1]:

—— Silvarumque potens Diana,
Lucidum cœli decus.

Sunt pleraque in præcedentibus expoſita. Quod parientes juvat, inde cognomen habet Εἰλείθυία, uti referunt *Plutarchus*[2], *Pauſanias*[3], *Theocritus*[4], *Oppianus*[5]. Nomen eſt Hebræum à radice ילד *genuit*, *peperit*. Quod enim *Lilius Gyraldus*[6], *Joachimus Camerarius*[7], *Eraſmus Schmidius*[8], *Joſephus Scaliger*[9], contendunt, *Ilithyiam* dictam eſſe παρὰ τὸ εἰς τικτȢσας ἐλθεῖν, hoc eſt *quod ad parturientes accedat*, alluſivum potius eſt quam genuinum. Porro vocata eſt JUNO LUCINA, Catullus[10]:

Tu Lucina dolentibus
Juno dicta puerperis.

Horatius[11]:

Sive tu Lucina probas vocari,
Seu genitalis Diva.

Genitalis Diva, perinde uti Juno, θεὰ γενέθλια. Nimirum Junonis vicaria in peragendis muniis ejus, cognomina quædam ejuſdem merito accipit, ut teſtantur *Inſcriptiones* plurimæ apud *Janum Gruterum*[12]. Horatius[13]:

Si vocata partubus
Lucina veris adfuit.

Ait, *veris*, quod cum Sagâ illi res ſit, quæ a Satanâ imprægnari vere non poſſet, forte molas quaſdam intra ipſius uterum moliebatur. De quâ re vide *Remigium*[14], *Johannem Wierum*[15], neque enim vero conſentaneum

(1) *in Carmine ſeculari.* (2) *lib.* III. *Convivial. quæſt. num.* I. (3) *in Atticis.* (4) *Idyll.* 28. (5) *lib.* I. *de Venatione.* (6) *in Hiſtor. Deor. ſyntagm.* XII. *p.* 351. (7) *in Quæſitis promiſcuis pag.* 98. (8) *Commentariis ad Pindari Pythia pag.* 115. *& ad ejuſdem Nemea pag.* 152. (9) *Notis ad Indigitamenta Orphei pag.* 181. (10) *Epigr.* 31. (11) *in Carmine ſeculari.* (12) *in Volumine pag.* 39. 40. 41. (13) *lib.* V. *Carmin.* 5. (14) *lib.* I. *Dæmonolatriæ c.* 6. (15) *lib.* III. *de Præſtigiis Dæmonum cap.* 24. 25.

tancum est, quod *Cœlius Rhodiginus*[1], *Bodinus*[2], *Martinus Delrio*[3], *Caspar. Schottus*[4], contendunt, posse Genios cum Sagis misceri ac vivum hominem procreare. Pergit Catullus:

Tu potens Trivia & notho es
Dicta lumine Luna.

Trivia τελοδίτης, τείμορφος, τειπρόσωπος, est apud *Athenæum*[5]. Hecate eadem: quoniam tres facies, totidem capita, dextrum equi sinistrum canis, medium hominis ostendebat, spectra immittebat, & adventante illâ solum fremebat, curruumque fulgura cernebantur, (quæ *sacros ignes* vocat *Seneca*) & canibus multis comitata accelerabat gressum, ululatus & latratus audiebantur. Virgilius[6]:

——— ——— *Hylax in limine latrat.*

De canibus istis sonat, erantque sacra illa Cocytia, quæ fiebant in honorem Lunæ sive Proserpinæ, uti est *infra*[7]. Rursum[8]:

Voce vocans Hecatem, Cœloque Ereboque potentem.

Item[9]:

Ter centum tonat ore Deos, Erebumque Chaosque,
Ter geminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.

Apulejus[10]: *Seu nocturnis ululatibus horrenda Proserpina, triformi facie larvales impetus comprimens, terræque claustra cohibens, lucos diversos inerrans, vario cultu propitiaris.* Reliqua pertinent eo quod in Lunæ sidus relata fuerit. *Notho lumine*, ait, quod Luna omne lumen a Sole petat, & ad terram demittat, per refractionem, de quo breviter quædam proponit *Cœlius Rhodiginus*[11], prolixius vero declarant Mathematici, *Joh. Hevelius*[12], *Adrianus Metius*[13], *Andreas Argolus*

(1) *lib.* II. *Antiquar. Lect. cap.* 6. (2) *lib.* II. *Dæmonomaniæ cap.* 7. (3) *lib.* II. *Disquisit. Magicar. cap.* 2. *quæst.* 15. (4) *in Physicâ curiosa lib.* I. *cap.* 21. 22. (5) *lib.* VII. *Dipnosophist.* (6) *Bucolic.* VIII. (7) *cap.* II. *num.* 5. 8. (8) *lib.* VI. *Æneid.* (9) *lib.* IV. *Æneid.* (01) *lib.* XI. *Metamorph. pag.* 257. (11) *lib.* XI. *Lection. antiq. cap.* 4. 5. 6. 7. (12) *in Selenographicis pag.* 109. (13) *de primo Mobili pag.* 31.

lus[1]. Eandem ob causam dicit Lucretius[2]:

Luna notho fertur lumine:

Apulejus[3] de Proserpina: *Solis ambagibus dispensans incerta lumina.* Quæ vero pro Lunæ propriâ & insitâ luce adversus experientiam manifestam disputat *Scipio Cesenas Claremontanus*[4], illa expendimus alio loco. Propterea quoque mulos vehiculo ejus appingebant, Soli equos tribuebant, scilicet ut mulus non suo genere, verum ab equis procreatur, ita fulgeat Luna luce Solis, non propriâ, *Festo* referente. Variant tamen Poëtæ, & nota sunt illa Propertii[5]:

Et mediis cœlo Luna ruberet equis.

XVII. VENUS Jovis filia, eaque formosissima, Oceanum matrem habere dicitur. *Antipater Sidonius*[6]:

Τὰν ἀναδυομέναν ἀπὸ ματέρος ἄρτι θαλάττας
Κύπριν Ἀπελλείου μόχθον ὅρα γραφίδος,
Ὡς χερὶ συμμάρψασα διάβροχον ὕδατι χαίταν,
Ἐκθλίβει νοτερῶν ἀφρὸν ἀπὸ πλοκάμων.

Expressit Ausonius Burdegalensis[7]:

Emersam pelagi nuper genitalibus undis,
Cyprin Apellæi cerne laboris opus.
Ut complexa manu madidos salis æquore crines,
Humidulis spumas stringit utraque comis.

Atque ideo sculpebatur, manu prehendens comam aquis madidam, eamque exprimens. Ovidius[8]:

Cum fieret, lapis asper eram, nunc nobile signum,
Nuda Venus madidas exprimit imbre comas.

Horatius[9]:

Lævum marinæ qui Veneris latus Custodit.

Et[10]:

Qui dies mensem Veneris marinæ
Findit Aprilem.

Vir-

(1) *lib.* I. *Astronom. cap.* 9. *& in Tabulis secundorum Mobilium pag.* 25. *& in Pandosio Sphærico cap.* 47. (2) *lib.* V. (3) *l. d.* (4) *de Universo lib.* VII. *cap.* 2. (5) *lib.* I. *Eleg.* 10. (6) *lib.* IV. *Antholog. cap.* 12. *num.* 26. (7) *Epigram.* 104. (8) *lib.* III. *de Arte amandi* (9) *lib.* III. *Carm.* 26. (10) *lib.* IV. *Carm.* 11.

Virgilius[1]:

Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti,
Fas omne est Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis. —— ——

Cytherea est Venus, ἁλιγενής. De quo vide etiam *Joach. Camerarium*[2]. Aquæ sensu arcano populi sunt *Numer.*[3], *Daniel.*[4], *Apocal.*[5]. Ros quoque est procreationis symbolum, *Psal.*[6], & per σεμνὴν κρύψιν *Cantic.*[7]. Lavabant aquâ post congressum meretrices perinde & fœminæ honestæ. Ovidius[8]:

Dedecus hoc sumpta dissimulavit aqua.

Martialis[9]:

Quod fellas & aquam potas, nil Lesbia peccas,
Qua tibi parte opus est, Lesbia sumis aquam.

Indidem exponas illud, *mulier scortum comedit & tergit os suum.* Proverb.[10]. (Diximus quædam *in Auctariis ad Epitomen Historiæ Pappi*[11].) Servuli cubicularii ministrabant aquam in vasis, & *Baccariones* vocantur *in Glossis vetustis*, quas proferunt *Jacobus Stœr*[12], *Ramirezius*[13], *Dionys. Gothofredus*[14]. *Aquariolus uxoris suæ*, est apud *Apulejum*[15], de servulo isto, & *Lenones perductores aquarioli* dixit *Tertullianus*[16]. Nec non Lampridius *in Vita Heliogabali*[17]: *Aquam gessit ut lenonum minister.* Ergo *Baccarion* est πρoνoδιάκoνος. Cæterum Venus non solum ipsa ex aquis genita est, sed quoque Dea procreationis esse laudatur. *Lucretius* ad Venerem[18]:

Omnibus incutiens blandum per pectora amorem,
Efficis, ut cupide generatim secla propagent.

Et qui parentibus incertis orti erant, ut natalibus famam quærerent, Venere progenitos sese jactabant, quo-

(1) *lib.* v. *Æneid.* (2) *in Quæsitis promiscuis pag.* 98. (3) xxiv. 7. (4) vii. 3. (5) xvii. 15. (6) cx. 3. (7) v. 3. (8) *lib.* iii. *Amorum eleg.* 7. (9) *lib.* ii. *Epigram.* 50. (10) xxx. 20. (11) *pag.* 360. (12) *in Lexico Juris pag.* 108. (13) *Notis ad Martialem pag.* 121. (14) *Notis ad Festum pag.* 1700. (15) *Apolog.* ii. (16) *in Apologet. cap.* 43. (17) *pag.* 465. *Historiæ Augustæ.* (18) *lib.* i.

modo Æneas Latinorum Regulus, Romanæ gentis conditor, credebatur fuisse Veneris & Anchisæ filius. Virgilius [1]:

—— —— Ille ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce secutus,
Quid gnatum toties crudelis tu quoque falsis
Ludis imaginibus? —— —

Romani colebant Venerem Genitricem. Lucretius [2]:

Æneadum genitrix. — ----

Imitatur Rutilius Numantianus [3]: *Æneadum matrem.* Horatius [4]:

--- --- Et alma
Progeniem Veneris canemus.

Adde *Plinium* [5], *Macrobium* [6]. Cum primis venerabantur, qui a Julio Cæsare descendebant. Virgilius [7]:

--- Cingens maternâ tempora myrto.

De Augusto loquitur, qui per Julium Cæsarem patruum magnum ducebat genus ab Julo Æneæ filio. Vellejus [8]: *Cæsar nobilissimâ Juliorum genitus familiâ, & quod inter omnes antiquissimos constabat, ab Anchise & Venere deducens genus.* Et vero myrtus sacra Veneri erat. Virgilius [9]:

Formosæ myrtus Veneri. --- ---

& confer *Johan. Meursium* [10]. Myrtus linguâ Hebræâ est הדס *Nehem.* [11] *Esai.* [12] *Zachar.* [13], unde est *Hadassa* proprium nomen virginis ejus, quæ copulabatur Xerxi Persarum Regi. *Esther.* [14] Nam post accepit nomen Persicum, *Esther*, cum in aulâ dominabatur Regina. סתר Persis *astrum* est, itaque Esther est *fulgida stella*, uti notat *Scaliger* [15], ac consentit *Janus Drusius* [16].

XVIII. Lo-

[1] *lib.* I. *Æneid.* [2] *initio operis.* [3] *lib.* I. *Itinerarii num.* 68. [4] *lib.* IV. *Carm.* 15. [5] *lib.* VII. *c.* 38. *lib.* IX. *c.* 35. *lib.* XXV. *c.* 4. [6] *lib.* I. *Saturnal. c.* 12. [7] *lib.* VIII. *Georgic.* [8] *lib.* II. [9] *Bucolic.* VII. [10] *Arboreto sacro lib.* II. *cap.* I. [11] VIII. 16. [12] XLI. 19. [13] I. 10. 11. [14] II. 7. [15] *ad Eusebium in Animadvers. pag.* 15. [16] *Observationibus ad Estheram pag.* 76.

XVIII. Locus est in Epistolâ *Jeremiæ Barucho* annexa[1]: *Sedent mulieres funiculis accinctæ ad vias, succendentes ossa olivarum.* Pertinet ad rem præsentem. Funiculos solvebant quæcunque mulieres Veneri litare volebant, quam Babylonii μύλιτλαν, id est, Genitricem, vocabant. Ità fieri consuevisse apud Babylonios & vicinas Gentes, narrant *Herodotus*[2], *Strabo*[3]. Quod dicitur, *succendentes ossa olivarum*, est in Græco, θυμιῶσαι τὰ πίτυρα. De accensis furfuribus exponunt *Tigurini*, *Ariæ Montanus*, *Franciscus Junius*, *Vatablus*[4]: Qui ità scribit, τὰ πίτυρα *sunt sordes & excrementa quædam sive farinæ purgamenta, quæ meretrices Diis suis adolebant, hunc enim furfuraceum odorem illis gratissimum esse putabant.* Hæc vix probabilia sunt. Rectius omnino *Grotius*, qui notat, πίτυρα *Hebræorum* פתורין *& aperturam significare.* Refert *Athenæus*[5], quod Philadelphum Regem, cum sororem Arsinoen matrimonio duxerat, reprehenderit amicus ejus Sotades, *nefas esse* dicens, *aculeum trudere in rimam sanctam. Rimam* quoque vocat, Ausonius Burdegalensis[6]:

Est in secessu tenuis quo semita ducit.
Ignea rima micans. —— ——

Porro lege illa quæ sequuntur, ac nosces quid sit θυμιῶσαι τὰ πίτυρα. *Suffire naturam* eodem sensu dicit *Plinius.* Vetabat hujusmodi prostibula in Lege suâ Deus *Levit.*[7], & confer *Johannem Seldenum*[8], *Johan. Michaelem Dilherr.*[9]

XIX. Veneris filius CUPIDO & in amore persuadendo Matri suæ adjunctus, quem suscepit illa e Mercurio pessimo errone, ut decebat esse Deorum nuncium, & protectorem furum; Horatius[10]:

Sive tu mavis Erycina ridens,
Quam Jocus circumvolat & Cupido.

Erycina

[1] *vers.* 42. [2] *lib.* I. [3] *lib.* XVI. [4] *in Notis.* [5] *lib.* VII. *Dipnosophist.* [6] *in Fescennino illo Centone.* [7] XIX. 29. [8] *de Diis Syris Syntagm.* II. *c.* 7. [9] *Tom.* I. *Disput. Philologic. pag.* 166. [10] *lib.* I. *Carm.* 2.

Erycina Venus est sic dicta ab Eryce monte Siciliæ, ubi habebat fanum opulentum. *Inscriptio* Taurinensis apud *Gruterum* [1] : VENERI. ERYCINÆ. V. S. L. M. Rursum Horatius [2] :

—— —— Veneremque & illi
Semper hærentem puerum canebat.

Eum prolixe describit *Propertius* [3]. Pulcritudinem Divæ laudat Virgilius [4] :

—— —— Venus aurea contra
Pauca refert. —— ——

Χρυσὴ Ἀφροδίτη, *aurea*, id est, pulcerrima: *Aphrodite* est Venus, uti multis differit *Cœlius Rhodiginus* [5]. Et ob pulcritudinem suam Lucifero inferri meruit, siderum pulcerrimo, *& quod bene positum formosam, lepidam, suavem, affabilem, honestam uxorem Nato decernit*, secundum pronunciata Genethliacorum, *Joh. Garcæus* [6], *Joh. Schonerus* [7]. Examinent de Nostradami sodalitio conscripti Planetarii thema suum, certe quod Venerem bene affectam habent, vel inde facile constat, quia sunt petulci muliercularum contrectatores & nocturni assessores, uti notum est de Saturno acronycho, Nativitatum farcinatore famoso: at vero, quomodo matrimonio acceperunt, Ambubajas pediculosas? Nimirum fatuorum fatua fata sunt. De Dardane refert Scaliger [8]. *Genethliacus in suis illustribus genituris multa præclara prædicebat cuidam summi ordinis viro tam ab ipsius, quam a liberorum fortuna: quo quidem homine post omnem memoriam nihil fuit infelicius; sive ipsius, sive uxoris, sive liberorum exitum spectes. Idem Genethliacus cum multis annis diem & horam mortis suæ determinasset, & appetente tempore nihilominus bene valeret, quamquam octogenario major, ne artem contumeliæ exponeret, inediâ constituit mori, quod nescio serius,*

C rius,

[1] *In Volumine pag.* 59. [2] *lib.* I. *Carm.* XXXII. [3] *lib.* II. *Eleg.* IX. [4] *lib.* X. *Æneid.* [5] *lib.* VI. *Lect. Antiq. cap.* 17. [6] *in Methodo Astrologiæ pag.* 214. [7] *lib.* I. *de Judiciis Nativitat. cap.* 12. [8] *Prolegomenis ad Manilii Astronomica.*

rius, an citius ante constitutum ab eo tempus contigerit. Res nota est. Et tamen ille tantus in eâ arte fuit, ut hodie ejus decreta sint κύριαι δόξαι. Si illi qui familiam in hac arte ducunt, ita pueriliter decipiuntur, quid ab aliis exspectes, qui illorum decretis insistunt? Hæc Scaliger.

XX. MARS Jovis filius cum Venere concubuit, & propterea ab hujus marito Vulcano in vincula conjectus, liberavit sese & in patriam reversus est. Ovidius[1]:

Mars quoque deprensus fabrilia vincula sensit.

Porro cum patruo suo Neptuno in Græciam profectus, cœptâ cum filio ejus rixâ, & congressus duello occidit juvenem, itaque apud Areopagitas causam dixit, absolutus equidem cædis, verum perpetuo exilio damnatus, quâ cœperat viâ, cædibusque non uno loco grassatus, latrociniorum princeps & bellorum Deus habitus est. Rutilanti maxime sideri terrisque inimico adscriptus. Virgilius[2]:

Gradivumque patrem. —— ——

Nam hoc erat cognomen ejus eximium. Romuli pater esse creditus, veritate consimili quâ Venus erat mater Æneæ Trojani. *Livius*[3], *Florus*[4]. Idem alias viris præclaris, ut natalium labem contegerent, usu venisse, exemplis probant *Remigius*[5], *Gabriel Palæotus*[6]. Martis comes, lena, BELLONA, belli Dea. Virgilius[7]:

—— *Tristesque ex æthere diræ*
Et scissâ gaudens vadit Discordia pallâ
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.

Inscriptio Romana: Q. CÆCILIO APOLLINARI. FANATICO. DE. ÆDE. BELLONÆ. PULVIN. CUJUS. MONITO. HASTA. IN. ÆDE. BELLONÆ. IN. LUCO. DICATA. EST. FIRMIA. TYCHE. CONJUNGI. SUO. BENE. MERENTI. SIBI. POSTERISQUE. SUIS. FECIT. ET. FIRMIÆ.

[1] *lib.* II. *Amor. Eleg.* IX. [2] *lib.* III. *Æneid.* [3] *lib.* I. [4] *lib.* I. *cap.* I. [5] *lib.* I. *Dæmonolatr. cap.* 6. [6] *de Spuriis cap.* 66. [7] *lib.* VIII. *Æneid.*

MIÆ. EURESINI. LIB. B. M. *Gruterus* [1].

XXI. MERCURIUS Jovis e Majâ filius erat. Virgilius [2]:

Hæc ait, & Majâ genitum demittit ab alto.

Et [3]:

Materno veniens ab avo Cyllenia proles.

Et [4]:

Vobis Mercurius pater est, quem candida Maja
Cyllenes gelido conceptum in vertice fudit.

Agyrta, Mercator, Literator, Vates, Medicus, Astrologus, Impostor, & omnia! *Inscriptio* Meteriſis: MERCURIO. NEGOCIATORI. SACRUM. NUMISIUS. ALBINUS. EX. VOTO. *Gruterus* [5], Manilius [6]:

Tu princeps auctorque sacri Cyllenie tanti,
Per te jam cælum in terris, jam sidera nota.

Fuerit ille apud Græcos excultor Sideralis disciplinæ, apud alias Gentes non fuit. Nam Chaldæi illam professi dudum, testibus *Josepho* [7], *Diodoro Siculo* [8], *Plinio* [9], & ab illis pervenit ad Ægyptios, quibus propterea ingens testimonium perhibent *Plato* [10], *Cicero* [11]. Mercurii vero discipulus fuit Prometheus, Caucasi incola, qui de se ipso refert apud Æschylum [12]:

——— ——— *Ortum ego*
Ostendi astrorum primus & occasum.

Plura videris apud *Joh. Baptistam Ricciolum* [13]. De Mercurio scripsit Lucianus elegantem *Dialogum*. Et quæ munia ejus fuerint, canit Horatius [14]:

Mercuri facunde, nepos Atlantis
Qui feros cultus hominum recentum
Voce formasti catus, & decoræ
More palæstræ:

C 2 Te

[1] *in Volumine pag.* 313. [2] *lib.* II. *Æneid.* [3] *lib.* IV. [4] *lib.* VIII. [5] *in Volumine pag.* 55. [6] *lib.* I. *Astronom. pag.* 2. [7] *lib.* I. *Antiq. cap.* 15. [8] *lib.* II. *cap.* 8. [9] *lib.* VII. *cap.* 56. [10] *in Epinomide.* [11] *lib.* I. *de Divinat.* [12] *in Prometheo.* [13] *part.* I. *Almagesti novi præfat. pag.* 8. [14] *libro* I. *Carm.* 10.

Te canam magni Jovis & Deorum
Nuncium, curvæque lyræ parentem,
Callidum quicquid placuit jocoso
Condere furto.
Te boveis olim nisi reddidisses
Per dolum amotas, puerum minaci
Voce dum terret, viduus pharetrâ
Risit Apollo:
Quin & Atridas duce te superbos
Ilio dives Priamus relicto,
Thessalosque ignes & iniqua Trojæ
Castra fefellit.
Tu pias lætis animas reponis
Sedibus: virgâque levem coherces
Aureâ turbam, superis Deorum
Gratus & imis.

Deorum Interpres, unde est ὁ ἡγέμενος τοῦ λόγου. *Act. Apost.*[1] mercatorum patronus, furum protector, ut est in *Inscriptione* Patavina, de quâ videris *infrâ*[2]. Agyrtarum promotor, inferorum diribitor, literatorum fautor, bellorum disturbator, pacis autor, viarum publicarum indigitator †, palæstræ inventor. Ergo versa-

† Talis exprimitur in nummo Gentis Mamiliæ apud H. C. Henninium in *Notis ad Bergierii l.* IV. 43. §. 5.

[1] XIV. 12. [2] *lib.* IV. *cap.* 6. *num.* 14.

ſatili maxime Sideri virum deſultoriæ profeſſionis addiderunt. Virgilius [1]:

Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.

Depingunt ut habeat alatos pedes.* Virgilius [2]:

Ut primum alatis tetigit magalia pennis.

Manibus protendit Caduceum, virgam ſacram quâ colligati duo ſerpentes, nodiſque ſuis involuti mutuo, ut ſeſe ex adverſim intueantur. Eſtque *caduceum*, uti vocat *Apulejus* [3], κηρυκίνη ῥάβδος, teſte *Julio Polluce* [4], atque inde proferunt *Cœlius Rhodiginus* [5], *Carolus Paſchalius* [6]. Nimirum inſigne quod gerebant *Caduceatores*, id eſt, pacis præcones, itaque Pacis & Concordiæ ſymbolum eſt in Scalpturis Gemmarum apud *Gorlæum* [7]. Κήρυξ *præco* eſt, & invenitur vox Græca in contextu Chaldaico כרוז, *Daniel.* [8], quod monet *Pagninus* [9]. Æolum Ionumque coloniæ per Aſiam ſparſæ voces aliquas Græcas in plurimis locis invexerunt, adeoque in contextu eodem occurrunt קיתרא / שבכא / פסנתרין / quæ certe ſunt Græcorum κιθάρα, σαμβύκη, ψαλτήριον, & quartum additur סמפניא / συμφωνία *Daniel.* [10]. Græci per Aſiam & voces & concentus Muſicos docuerant, quas illi a Phœnicibus acceperant, cum quibus Græci frequentia commercia exercebant, Ezech. [11]. Caduceum deſcribit Virgilius [12]:

Tum virgam capit, hac animas illo evocat Orco,
Pallentes, alias ſubtriſtia Tartara mittit,
Dat ſomnos, adimitque & lumina morte reſignat.

Ergo Satelles Orci & manium ductor eſt. ψυχόπομπον ideo vocat *Artemidorus* [13]. Eodem ſenſu dicit Apule-

* Ut videre licet in hac ſtatua quæ eſt apud Octav. Ferrarium *l.* III. *de Re veſt.* c. I.

[1] *lib.* I. *Georgic.* [2] *lib.* IV. *Æneid.* [3] *lib.* II. *Mileſiar. p.* 262. [4] *lib.* VIII. *Onomaſtici.* [5] *lib.* II. *Antiq. Lect. cap.* 49. [6] *de Legato cap.* 4: 5. [7] *in Dactyliothecâ n.* 76. [8] III. 4. *cap.* 5. 29. [9] *in Epitome Theſauri Linguæ ſanctæ p.* 462. [10] III. 5. [11] XXVII. 13. [12] *lib.* IV. *Æneid.* [13] *lib.* I. *Onirocritic.*

jus[1]. *Mercurius animarum vector.* Quod enim vulgo ibi legitur, *carminum vector*, recte abolendum censent *Johannes a Wower*, *Scipio Gentilis*, *Johannes Priçæus*, *Brantius*, *Elmenhorſtius.* Inde Ajax apud *Sophoclem* incubiturus gladio ſuo καλῶ δέ ἅμα πομπαίον Ἑρμῆν χθόνιον, εὖ με κοιμῆσαι, & confer *Inſcriptionem* Romanam apud *Johan. Jac. Boiſſardum*[2]. Porro Mercurius eſt procurator mortis. Nam hoc eſt,

——— *& lumina morte reſignat*,

itaque exponas, *oculos morte occludit*, cum *Joſepho Caſtalione*[3], *Hieronymo Magio*[4]. Diſerte Horatius

Num vanæ redeat ſanguis imagini,
Quam virga ſemel horrida
Non lenis precibus fata recludere,
Nigro compulerit Mercurius gregi?

Niger grex eſt manium cætus. Valerius Maximus[5]. *Defuſis Mercurio delibamentis, & invocato numine ejus, ut ſe placido itinere in meliorem ſedis infernæ deduceret partem, cupido hauſtu mortiferam traxit potionem.* Nec hoc tantum, ſed quoque animarum deſignator, quando per nova corpora eundum erat. Petronius[6]. *Mercurius qui animas ducere & reducere ſolet.* Reducere videlicet ab Orco, ut in corpora nova immigrent. Virgilius[7]:

Has omnes, ubi mille rotam volvêre per annos,
Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno;
Scilicet immemores ſupera ut convexa reviſant,
Rurſus & incipiant in corpora velle reverti.

Deus, ſcilicet Mercurius, & quæ de τῇ μετακυλίσει τῶν ψυχῶν fabulantur Pagani, vide apud *Servium*[8], & adde *Auctaria noſtra*[9]. Denique ut ſciretur eſſe viarum indigitator, erigebant Hermas. Juvenalis[10]:

--- *Trun-*

(1) *in Apologia pag.* 295. (2) *part.* III. *Antiquitat. Romanar. fol.* 126. (3) *Decade* 4. *Obſervation. cap.* 4. (4) *lib.* IV. *Miſcellan. c.* II. (5) *lib.* II. *cap.* 6. *num.* I. (6) *in Satyro pag.* 198. (7) *lib.* VI. *Æneid.* (8) *Commentar. ad h. l. pag.* 439. (9) *ad Pappi epitomen Hiſtoriæ Eccleſiaſt. pag.* 158. (10) *Satyra* VIII.

——— *Truncoque simillimus Hermæ.*

Erant statuæ ita efformatæ, ut caput solum appareret distinctum pro requisitis partibus, reliquum corpus quadratum stabat rude & informe, cum notis adscriptis quo viæ concurrentes ducerent in triviis & quadriviis. Colligebantur penes illas acervi lapidum, jactis ex tempore a viatoribus, ut sensim cumularentur. Λιθίνους σωροὺς vocat *Anytas*[1], λίθων συγχώσματα sunt *in Sibyllarum centonibus*, λίθοι σεσωρευμένοι εἰς τιμὴν τοῦ Ἑρμοῦ, apud *Scholiasten Nicandri*[2]. Romanus interpres *ad Proverb.*[3] legit: *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii.* Res nota est, eamque multis illustrat *Ferdinandus de Salazar*[4]. Hebræus textus alium sensum inducit, de quo vide *Tremellium*[5]. Receptum morem in construendis ἑρμαίοις λόφοις (uti vocat *Homerus* loco quodam) & cumulandis ibi lapidibus, commemorant etiam Thalmudistæ *in codice* אבודה זרא, ubi vocatur אבן לטר קולים: Plurima vide apud *Buxtorfium*[6], *Casparum Barthium*[7], *Joh. Cunradum Ditericum*[8], *Johannem Seldenum*[9], *Johannem Schildium*[10]. Arcades deprehensum Mercurium, & quod multa furto abstulisset, in judicio accusatum, manibusque detruncatum expulerunt, inde *Cyllenius* vocatus est ut refert *Servius*[11], κυλλὸς *mancus* est. Arnobius[12]: *Furem Mercurium publicavimus.* Cæterum Mercurii filius erat *Autolycus*, hujus filius erat *Sisyphus*, & Sisyphi filius *Sinon* fuit, ille qui Trojano equo appositus verba & fraudes composuit ad perdendum urbem hactenus invictam. Ita *Servius*[13], & ex illo *Taubmannus*[14].

(1) *in Epigrammatis Græcis.* (2) *in Theriacis.* (3) XXVI. 8. (4) *Comment. h. l.* (5) *in Notis.* (6) *in Lexico Thalmudico num.* 1263. (7) *lib.* IX. *Adversarior. cap.* 5. (8) *part.* III. *Antiquit. Biblicar. pag.* 21. (9) *in Syntagm. de Diis Syris pag.* 351. (10) *lib.* II. *de Caucis cap.* 3. (11) *Commentario ad lib.* VIII. *Æneid.* (12) *lib.* IV. *Adversf. Gentes pag.* 143. (13) *Commentario ad lib.* II. *Æneid. pag.* 237. (14) *Commentar. ibid. pag.* 434.

XXII. JUPITER * Saturni & Rheæ filius, sic dictus est *quasi juvans pater*, uti scribunt *Cicero*, *Aulus Gellius*, *Macrobius*, quos sequuntur *Angelus Decembrius* [1], *Josephus Scaliger* [2], *Philippus Beroaldus* [3], *Ludovicus Cappellus* [4]. Ab Hebræorum יהוה soli Deo proprio nomine deducunt *Johannes Seldenus* [5], *Fullerus* [6], *Joh. Gerhard. Vossius* [7], *Melchior Goldastus* [8], *Christ. Becmannus* [9], *Samuel Petitus* [10], *Wilh. Stuckius* [11], *Peucerus* [12]. Et consentit Grotius. *Tyrrheni qui ab Oriente in Italiam cum cæteris sacris nomen hoc attulerunt, ita legisse videntur, uti nunc scribitur*. Jehovah. *Nam inde Latinum* Jovis *esse non dubito: sed & Afri, ni fallor, ab iisdem Tyriis Carthaginis conditoribus nomen idem eodem sensu acceperunt, nam apud illos quoque Deus vocabatur* Ἴοβας, *quod Latinis corruptè Juba scribitur, quo nomine & Reges Afrorum sunt appellati* [13]. At neutra derivatio vera est, cum *Jupiter* origine Græcum, usu Latinum sit, uti mox dicemus. Cres patria est: Virgilius [14].

Creta Jovis magni medio jacet insula ponto.

Ovidius [15]:

Cretes erunt testes, nec fingunt omnia Cretes,
Cretes nutrito terra superba Jove.

Vetustissimum fanum habebat in oppido Asso, unde est Ἄσιος Ζεὺς apud *Stephanum*, de quo meminit *Lilius Gyraldus* [16]. Estque oppidum hoc Ἄσσον *Act. Apost.* [17] pro

* Hunc cum cognominibus *Ultoris*, *Propugnatoris*, & *Conservatoris* conspicimus in appositis nummis ex J. Gutherii *l.* 1. *de Jure Manium c.* 2.

(1) *lib.* v. *de re Literariâ cap.* 63. (2) *Notis ad Orphei Indigitamenta pag.* 181. (3) *in Annotatis variis pag.* 287. (4) *Oratione de Nomine DEI tetragrammato pag.* 325. (5) *Syntagm. de Diis Syrorum pag.* 203. (6) *lib.* II. *Miscellan. cap.* 6. (7) *in Lexico Etymolog. pag.* 274. (8) *Notatis ad Columbani Abbatis carmina pag.* 90. (9) *de Originibus Ling. Lat. pag.* 552. (10) *lib.* II. *Miscellan. cap.* 2. (11) *de Sacris Gentilium pag.* 16. & 33. (12) *de Divinatione pag.* 89. (13) *in Notis Euangelicis pag.* 379. (14) *lib.* III. *Æneid.* (15) *lib.* III. *Amor. eleg.* 10. (16) *in Histor. Deor. lib.* II. *pag.* 107. (17) XXVII, 13.

IOVI CONSERVATORI.
IOVI PROPVGNATORI.
IOVI VLTORI.

pro cujus loci vero ſenſu adverſus *Bezam* diſputavimus *Auctariis ad Pappi Epitomen* [1], quibus adde *Danielem Heinſium* [2], *Balduinum Walæum* [3]. Scilicet Cretes, apud quos primus vixit ac obiit Deorum ille maximus Jupiter, Διὸς vocarunt Regem in ſidera perlatum, quod erat corruptum Θεός. Nomen & cultum ab illis acceperunt Aborigines, & *Dioſpiter* vocaverunt, ubi *Dios* eſt Cretenſium, *Piter* vero eſt Latinorum veterum, pro quo noviſſimi *Pater* dixerunt. Corruperunt ſenſim & omiſſa prima litera (d) factum eſt *Ioſpiter*, *Iovis piter*, *Iupiter*, vocali (o) in viciniorem (u) mutata & pro vaf inſerendo literam cognatam alteram (p) nam antiqui ſcribebant *Iuppiter*, uti ex *Ennio* retulit *Varro* [4]. Veteres Chriſtiani adhibuerunt citra ſuperſtitionem, ut docet *Inſcriptio* Romana: D. M. AURELIO. BALBO. VITA. INTEGERRIMO. MORIBUSQUE. ORNATO. QUI. SE. QUIETIORIS. PERFECTIORISQUE. VITÆ. DESIDERIO. EX. NEGOCIIS. CIVILIBUS. IN. QUIBUS. FUERAT. CUM. LAUDE. VERSATUS. JOVIS. OPT. MAX. BENEFICIO. DUCTO. HIC. IN. SPE. RESURRECTIONIS. QUIESCENTI. LOCUS. PUBLICE. DATUS. EST. *Gruterus* [5]. Matris cura provida ſervatur, atque inter paſtorum conventicula ad montem Idam habitantium educatus, (quos *Curetas* appellant) melle victitavit, patriſque manus effugit, ne interficeretur. Virgilius [6]:

Nunc age, naturas apibus quas Jupiter ipſe
Addidit, expediam: pro quâ mercede canoros
Curetum ſonitus, crepitantiaque æra ſecutæ
Dictæo cœli Regem pavêre ſub antro.

Lucretius [7]:

Dictæos referunt Curetas, qui Jovis illum
Vagitum in Cretâ quondam occultaſſe feruntur:
Cum pueri circum puerum pernice choreâ

Armati

(1) *pag.* 9. (2) *lib.* V. *Exercit. ſacrar. cap.* 15. (3) *Commentario perpetuo ad Euangelia & Acta pag.* 1218. (4) *lib.* IV. *de Ling. Lat. pag.* 18. (5) *in Volumine pag.* 1050. (6) *lib.* IV. *Georgic.* (7) *lib.* II.

Armati numerum pulsarent æribus æra,
Ne Saturnus eum malis mandaret adeptus,
Æternumque daret matri sub pectore vulnus:

Juvenalis [1]:

Et privatus adhuc Idæis Jupiter annis.

Pater ab Oriente in terras illas profectus & Phœnicum moribus imbutus, ut Deorum gratiam mereri posset, quod cumprimis per humana sacrificia fieri, gentibus illis persuasum erat [2], filios hactenus a se genitos immolaverat, & incompositos rudesque populos libere vivere, legibusque suis quanquam pessimis, uti permiserat. Rem describunt *Strabo* [3], *Ovidius* [4]. Jupiter adultus expulit senem Tyrannum, usus fideli ope & consilio Promethei, qui apud *Æschylum* refert, ἐμαῖς δὲ βουλαῖς ταρτάρου μελαμβαθὴς κευθμὼν καλύπτει τὸν παλαιγενῆ Κρόνον αὐτοῖσι συμμάχοισι. Porro validiorum legum ope constrictis Insulanis velut dominus imperavit, opificia & agriculturam injunxit. Naviculariam honestam per mercimonia instituit, judicia publica ordinavit, bellis etiam contra Titanes (qui montana incolebant & latrocinia in vicinos exercebant) implicitus, vastæ proceritatis homines de latibulis eductos occidit, castella eorum saxis arduis inædificata admotis machinis fortiter expugnavit. Hæc est celebris illa Gigantum pugna, quam victor Jupiter toto orbe celebrem fecit, ut eam Poëtæ omnes decantarent. Virgilius [5]:

Cæumque, Japetumque creat, sævumque Tiphœa,
Et conjuratos cælum rescindere fratres.
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam
Scilicet, atque Ossa frondosum involvere Olympum;
Ter Pater exstructos disjecit fulmine montes.

Et [6]:

Hic genus antiquum terræ Titania pubes,
Fulmine dejecti fundo volvuntur in imo.

Hic

(1) *Satyrâ* XIII. (2) *Michee.* (3) *lib.* X. *Geograph.* | (4) *lib.* IV. *Fastor.* (5) *lib.* I. *Georgic,* (6) *lib.* VI. *Æneid.*

v. 7.

Hic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.

Similia narrant *Apollonius*[1], *Ovidius*[2], *Horatius*[3], & confer *Johannem Goropium Becanum*[4]; *Natalem Comitem*[5], *Johannem Chassanionem*[6]. Non male quidem ista; sed hoc minus bene, quod Saturni tempora commendent velut meliora bonisque omnibus commodiora præ seculo Jovis. Virgilius[7]:

Ante Jovem nulli subigebant arva coloni,
Nec signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat, in medium quærebant, ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

Hactenus de Saturni ævo: nunc de Jovis:

Tum variæ venere artes, labor omnia vincit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.

Et[8]:

Ante etiam sceptrum Dictæi Regis, & ante
Impia quam cæsis gens est epulata juvencis;
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.

Dictæus Rex Jupiter est, quia educatus fuerat in partibus montium Cretæ, quos vocabant Dicte. Ergo in seculo aureo, cum Saturnus agebat in terris, non licebat carne vesci, ac contenti erant homines sponte natis frugibus. *Bovem tunc occidisse, capitale erat*, ait *Varro*[9], & confer *Auctaria nostra sæpius allegata*[10]. Tibullus[11]:

Nunc Jove sub domino cædes & vulnera semper:
Nunc mare, nunc leti mille repente viæ.

Latrocinari & impune grassari, bestiarum more vagari, rapere & occidere impune, non est ita eximium aliquid. Neque hoc verius dicitur, quam quod *Albertus*

(1) *lib.* II. *Argonautic.* (2) *lib.* I. & V. *Metamorph.* (3) *lib.* III. *Carm.* 4. (4) *in Originibus Antverpianis lib.* I. *pag.* 137. (5) *lib.* II. *Mythologiæ cap.* I. & 2. *lib.* VI. *cap.* 20. 21. 22. (6) *de Gigantibus cap.* 7. (7) *lib.* I. *Georg.* (8) *lib.* II. *Georgicor.* (9) *lib.* II. *de Re Rustica cap.* 5. (10) *pag.* 190. 307. 308. (11) *lib.* I. *Eleg.* 3.

bertus Bolognetus[1] ſcribit: *aureum ſeculum fuiſſe apud Americanos, antequam eo advenirent Hiſpani.* Scilicet conjugia ignorare, obvios ſpoliare, occidere innocentes, rapto vivere, humanis carnibus veſci erant præclara iſtorum facinora! hæc aureum nomen integræque juſtitiæ laudem vix obtinebunt apud æquos rerum judices, qui potius negabunt in illo σκυθισμῷ ullas virtutes emicuiſſe. Beneficia, quibus Jupiter humanum genus ornavit, effecerunt, ut Deorum ſummus prædicaretur. Juno affatur:

——— *Non hoc mihi namque negares*
Omnipotens, ——— ———

Virgilius[2]. Eminenti cognomine, quod eſt אל שדי *Geneſ.*[3] Πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε ait *Homerus*[4]. Eodem ſenſu Horatius[5]:

Gentis humanæ pater atque cuſtos
Orte Saturno. ———

Et porro illatus ſideribus, ſplendidiſſimum Jovem denominavit terris amiciſſimum & fortunatum. Magnificis laudibus Regem hunc effert *Diodorus Siculus*[6]. Adulteria ejus non excuſamus, adeoque illa illisque ſimilia cum opprobrio Paganiſmi recte voluit inculcare *Arnobius*[7], ut Chriſtianis objecta crimina domeſticis teſtimoniis refelleret. Juvenalis[8]:

Viderunt primos argentea ſecula mœchos.

Quod plurium uxorum maritus erat, ab Oriente eſt, ubi Reges habebant ampliſſima uxorum & pellicum contubernia 2. *Samuel.*[9] 1. *Reg.*[10] Τὰ παρεργὰ Poëtarum ſunt, quibus non eſt temere credendum. Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται. Statius[11]:

——— *Neque enim ipſe Deorum*
Arbiter Argolidum flammis novus.

Jupi-

(1) *de Jure & Legibus.* (2) *lib.* I. *Æneid.* (3) XVII. I. (4) *lib.* I. *Odyſſ.* (5) *lib.* I. *Carm.* 12. (6) *lib.* III. *cap.* 61. (7) *lib.* IV. *Adverſ. Gentes.* (8) *Satyra* VI. (9) III. 2. *cap.* XII. 8. *cap.* XVI. 21. (10) XI. 3. (11) *lib.* IV. *Thebaid.*

Jupiter haud novus amator eſt apud Argivas. Varia accepit cognomina. Eſtque dictus: (1) Feretrius, *

σκυλόφορος quem ara poſita dedicavit Romulus, poſtquam Regem Ceninenſium profligabat, & ſpolia opima hoſtibus adempta, inque pompæ triumphalis feretro appenſa deferebat ſecum in urbem. *Livius* [1], *Dionyſius Halicarnaſſ.* [2] *Propertius* [3], *Florus* [4]. (2) Stator, ab eodem Romulo conſecratus, qui Sabinorum armis preſſus, cum milites ſuos fugientes videret, precibus a Deo impetravit, ut ſiſterent fugam, ſtarentque animis receptis; *Livius* & *Florus* [5]. Meminerunt *Inſcriptiones* Trajani: JOVI. STATORI. HERCULI. VICTORI. M. ULP. NERVA. TRAJANUS. CÆSAR. VICTO. DECEBALO. DOMITA. DACIA. VOTUM. SOLVIT. ASPICE. ROMULE. PATER. GAUDETE. QUIRITES. VESTRA. EST. GLORIA. *Gruterus* [6]. Et [7], alia ad Iſaram fluvium Bavariæ: I. O. M. STATORI. FL. VETURIANUS. LEG. IIII. REVERSUS. AB. EXPEDIT. BURICA. EX. VOTO. POSUIT. Habet eandem *Marcus Velſerus* [8], & vero pertinet ad tempora Antonini Imperatoris, qui bellum Marcoman-

* Cujus templum cum ſpoliis opimis nitide apparet in nummo Marcellorum, cujus ectypum hic dedimus *ex Tomo* III. *Theſ. Antiquit. Græcar.*

(1) *lib.* I. (2) *lib.* II. *cap.* 36. (3) *lib.* IV. *Eleg.* II. (4) *lib.* I. *Hiſtor. Roman. cap.* I. (5) *l. d.* (6) *in Volumine pag.* 23. (7) *ibidem.* (8) *in Monumentis peregrinis fol.* 233.

mannicum, in quo præter alias gentes etiam Burii militabant teste *Capitolino*[1], & ibidem Schrevelio[2], feliciter confecit. (3) ELICIUS, quem Numa Pompilius artium omnium Magicarum peritissimus instituit fulminum procuratorem, ac proinde sævum, malignum, nocentem. Sacra ejus arripiebat Tullus Hostilius, cumque non rite operabatur, fulmine ictus deflagrabat in Palatio. *Livius*[3], *Florus*[4], *Plutarchus*[5]. (4) SPONSOR & ULTOR, qui fœderibus pangendis & votis faciendis adesset, præmiator eorum qui fidem servarent: ultor, si contra egissent. Autor numinis fuit Tarquinius Superbus, *Dionys. Halicarn.*[6] (5) LUCETIUS, quod lucis autor summus & unicus vitam largiretur hominibus, teste *Festo Pompejo*[7]. (6) TONANS & PLUVIUS, quod tonitrua & pluvias cieret, ac sublunarium bono moderaretur, ne illa nocerent, utque hæ prodessent. *Inscriptio* Romana: JOVI FULGURATORI. Nec non Hispanica: DEO. FULGURATORI ARA. Et alia Interamnensis, JOVI. FULMIN. FULG. TONANTI. apud *Gruterum*[8]. Alia: JOVI. SANCTO. BRONTONTI. AUR. POPLIUS. *Gruterus*[9], *Jacobus Boissardus*[10]. Ubi *Brontonti* est idem quod *Tonanti*, & confer *Elmenhorstium*[11]. Virgilius[12]:

——— O qui res hominumque Deûmque
Æternis regis imperiis, & fulmine terres.

Horatius[13]:

At cum Tonantis annus hibernus Jovis
Imbres nivesque comparat.

Utrumque est a Græcis, ubi colebantur Ζεὺς βροντεὺς, Ζεὺς ὑέτιος, ἰκμαῖος, ὄμβριος, uti ex *Apollonio*, *Pausaniâ*, *Strabone*, *Plutarcho*, *Arriano*, *Luciano*, *Hesychio*,

D refe-

(1) *cap.* 22. (2) *in Annotatis pag.* 200. (3) *lib.* 1. (4) *lib.* 1. *Histor. Rom. cap.* 2. 3. (5) *in Vitis illustribus pag.* 37. (6) *lib.* 9. (7) *lib.* XI. *de Verborum significationibus pag.* 307. (8) *pag.* 21. (9) *pag.* 17. (10) *part.* 5. *Antiquitat. Romanar. fol.* 83. (11) *Notatis ad Arnobium pag.* 137. (12) *lib.* 1. *Æneid.* (13) *lib.* V. *Carm.* 2.

referunt *Joh. Brodæus*[1], *Janus Gebhardus*[2], *Melchior Goldastus*[3]. Eodem pertinent illa Statii[4]:

—— Tu nunc ventis Pluvioque rogaris
Pro Jove, tu refugas vires & pectora bello
Exanimata reple. — ——

Jovem Tonantem venerabatur Augustus *Dion*[5]. Pluvium columna erecta orbi commendavit Antoninus Philosophus Imperator, de qua re notavimus lectu digna *in Auctariis nostris*[6], & confer *Onufrium Panvinium.*[7] Tibullus[8]:

Arida nec Pluvio supplicat herba Jovi.

& ibidem *Simon Abbes Gabbema*[9], *Johannes Goropius Becanus*[10]. Martialis[11]:

Ecce negas, jurasque mihi per templa Tonantis,
Non credo: jura Verpe per Anchialum.

Per templa Tonantis, id est, Jovem Capitolinum juramento sacro obligabantur Romani, at Judæorum conceptum jusjurandum erat *per Deum viventem.* De Anchialo quædam tentat *Johan. Brodæus*[12], sed deficit in conatu. Vera sententia est, quam ex Hebræorum consuetudine eruunt *Scaliger*[13], *Scriverius*[14], *Farnabius*[15], *Schrevelius*[16], adeoque juramentum est illud, אם חי אלה *si vivit Dominus*, *Jerem.*[17] Poëta convasavit, ut vocabuli unius rationem sortirentur, metroque includi possent. Aliorum divinationes afferunt *Petitus*[18], *Johan. Seldenus*[19]. Cæterum Jovi Tonanti opponebatur Jupiter Serenus, a quo sudum & tempestas amabilis proveni-

(1) *lib.* II. *Miscellan. cap.* 21. (2) *Animadvers. ad Tibullum pag.* 54. (3) *Notis ad Columbani Carmina pag.* 91. (4) *lib.* IV. *Thebaid.* (5) *lib.* LIV. (6) *pag.* 110. (7) *Commentariis ad lib.* II. *Fastorum pag.* 232. (8) *lib.* I. *Eleg.* 8. (9) *in Notis variis pag.* 271. (10) *in Originibus Antwerpianis lib.* III. *pag.* 233. (11) *lib.* II. *Epigram.* 95. (12) *lib.* X. *Miscellan. cap.* 33. (13) *Præfat. ad libros de Emendat. Tempor.* (14) *Notis ad Martialem.* (15) *Notis ibid. pag.* 368. (16) *Notis ibid. pag.* 651. (17) V. 2. (18) *lib.* I. *Var. Lect. cap.* 16. (19) *Prolegomenis libri de Successione ad Leges Ebræorum.*

veniret. *Inscriptio* Romana: JOVI. SERENO. NUMISIUS. ALBINUS. EX. VOTO. *Jacobus Boissardus*[1]: FORTUNÆ. REDUCI. ET. JOVI. SERENO. DIIS. DEABUSQUE. SUB. QUORUM. TUTELA. AUGG. MILITANT. C. STATIUS. PLAUTIANUS. D. D. *Petrus Appianus*[2], *Gruterus*[3].

XXIII. Apud Barbaros celebris erat Jupiter Ammonius, id est, arenarius, ἄμμος *arena* est, & sitientes Libyes illi ἐν τόποις ἀνύδροις habitabant. Catullus[4]:

Oraculum Jovis inter æstuosi.

Propertius[5]:

Hæc neque arenosum Libyci Jovis explicet antrum.

Ager in medio arenosus, ait de locis illis *Salustius*[6], & similia referunt *Justinus*[7], *Herodotus*[8], *Arrianus*[9], *Pomponius Mela*[10]. Templum Jovis Ammonii, & viam ad illud periculosam ob arenas maximas, prolixe commemorat *Curtius*[11]. *Inscriptio* Romana: JOVI. HAMMONI. ET. SILVANO. P. STERTINIUS. QUARTUS. D. D. *Gruterus*[12]. Oraculo nobile erat, & lucerna perpetua ibi ardebat. Virgilius[13]:

Hic Ammone satus raptâ Garamantide Nymphâ,
Templa Jovi centum, latis immania regnis,
Centum aras posuit, vigilemque sacraverat ignem.

Jovem Arietinum vocat *Aulus Gellius*[14] scilicet, quia specie arietis corniferi non nunquam apparebat. Lucanus[15]:

Ventum erat ad templum, Libycis quod gentibus unum,
Inculti Garamantes habent, stat corniger illic
Jupiter, ut memorant, sed non ut fulmina vibrans,
Aut similis nostro, sed tortis cornibus Ammon.

Corrupte legitur in Silio Italico[16]:

(1) *part.* III. *Antiquitat. Romanar. fol.* 24. & *part.* III. *fol.* 123. (2) *in Collectaneis pag.* 221. 320. (3) *in Volumine pag.* 22. *num.* 1. (4) *Epigram.* VII. (5) *lib.* IV. *Eleg.* I. (6) *in Jugurthina.* (7) *lib.* I. (8) *lib.* II. (9) *lib.* III. (10) *lib.* I. *cap.* 8. (11) *lib.* IV. *Histor.* (12) *in Volumine pag.* 21. *num.* 7. (13) *lib.* IV. *Æneid.* (14) *lib.* III. *cap.* 3. (15) *lib.* IX. *Pharsal.* (16) *lib.* III. *de Bello Punico secundo.*

Exin clavigeri veneratus Numinis aras
Captivis onerat donis. —— ——

Emendari debet:

Exin cornigeri veneratus, ——

uti monet *Franciscus Modius* [1], quanquam hoc non approbet *Daniel Heinsius* [2]. Hodie quoque Dæmon conventiculis Sagarum præsens est formâ hirci vasta cornua protendentis, ut prodit *Nicolaus Remigius* [3]. Jovem Hammonem fuisse *Chamum* pietatis & honestatis desertorem uti legitur *Genes.* [4] contendunt *Caspar Peucerus* [5], *Fullerus* [6], *Hugo Grotius* [7], *Nicolaus Blancardus* [8], *Bochartus* [9], *Johan. Micrælius* [10]. Certum est, quod ille in Africam profectus, vastam hanc Orbis partem incolis impleverit, proinde verosimile est, voluisse posteros magnum progenitorem suum cultu aliquo prosequi, exemplo Gentium aliarum. Reliquiæ sunt plurimæ. Apud Ægyptios *No-ammon*, urbs populosa & magna in Pharo condita, quam Sennacheribus evertit tempore illo, quo Sabacus Æthiopiæ Rex simul Ægypto præerat, *Esai.* [11], *Nahum.* [12], נואמון est Διόσπολις. *Inscriptio* Romana: JOVI. HAMMONI. ET. SILVANO. P. STERTINIUS. QUARTUS. D. D. *Petrus Appianus* [13].

XXIV. NEPTUNUS* Jovis frater. Virgilius [14]:

Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti.

Plautus [15]: *Salsipotenti & multipotenti Jovis fratri Tænario Neptuno.* Sic enim locum in vulgatis editionibus corruptum (*& Nerei Neptuni*, ubi vide *Taubmannum* [16]) resti-

* Eum cum insignibus depictum exhibet nummus, quem dedit Al. Donatus *l.* III. *de Urbe Roma c.* 17.

(1) *in Lectionibus novantiquis Epist.* 34. (2) *in Notis ad Silium pag.* 37. (3) *lib.* I. *Dæmonolatriæ cap.* 23. (4) IX. 22. (5) *de Divinat. fol.* 88. (6) *lib.* II. *Miscell. sacror. cap.* 4. (7) *Notatis ad lib.* I. *de Verit. Relig. Christ. pag.* 199. (8) *Notatis ad Curtium, pag.* 304. (9) *lib.* I. *Geograph. sacræ cap.* I. (10) *in Descriptione Pomeraniæ lib.* I. *cap.* 25. (11) XX. 2. 3. 4. (12) III. 8. (13) *pag.* 316. *Collectaneorum.* (14) *lib.* V. *Æneid.* (15) *in Trinummo Act.* IV. *sc.* I. (16) *in Commentario pag.* 110.

restituit *Samuel Petitus* [1]. In Tænaro Laconicæ promontorio erat sacra Neptuno ædes, uti refert *Thucydides* [2], & meminit *Lilius Gyraldus* [3]. Huc pertinent illa Propertii [4]:

Non sic Æmonio Salmonida mixtus Enipeo,
Tænarius facili pressit amore Deus.

Celebris pyrata; atque ævo illo pyratica non erat flagitium. Scholiastes *Homeri* [5]: τὸ λῃστεύειν οὐκ ἄδοξον ἀλλ' ἔνδοξον παρὰ τοῖς παλαιοῖς, & consentiunt *Thucydides* [6], *Plutarchus* [7]. Scilicet, quia victus causâ exercebant eam, & in Barbaros, uti putabant, licebat, velut a Gentium jure exclusos. (Quem prætextum habere poterant David quoque, & Jephtah, cùm prædas a vicinis agerent suo ductu & periculo, 1. *Samuel.* [8], *Judic.* [9]) Ac porro quod stipe exigua contenti discederent, neque alia incommoda navigantibus procurarent. Ita Neptunus maris Deus nuncupatus est.

—— *Suspendisse potenti*
Vestimenta maris Deo,

ait *Horatius* [10]. Eique sacra fecerunt mercatores & nautæ per Oceanum vagantes. *Inscriptio* Badensis, IN. H. D. D. D. NEPTUNO. CONTUBERNIO. NAUTARUM. CORNELIUS. ALIQUANDUS. D. S. D. *Gruterus* [11]. Præterea

 miles

(1) *lib.* II. *Miscellan. cap.* 7. (2) *lib.* I. *Histor.* (3) *in Historiâ Deor. Syntagm.* 4. *pag.* 154. (4) *lib.* I. *Eleg.* 13. (5) *ad Hymnum Apollinis.* (6) *lib.* I. (7) *in Vitâ Alcibiadis pag.* 76. (8) XXVII. 8. (9) XI. 3. (10) *lib.* I. *Carm.* 5. (11) *in Volumine pag.* 62. *n.* 4.

miles fuit, & rei equestris magister optimus, domuit equos, itaque Ἵππιος dictus est, *Diodorus* [1]. *Festus Pompeius* [2], *Pausanias* [3]. Equum prolicuisse ajunt de terra, postquam eam suscina sua (τελονύχῳ δορὶ, uti vocat *Lycophron* [4]) percusserat. Virgilius [5]:

Fudit equum magno tellus percussa tridenti
Neptuno. ——— ———

Lucanus [6]:

Primus ab æquoreâ percussis cuspide saxis
Thessalicus sonipes bellis feralibus omen,
Emicuit. ——— ———

Proinde quia primus equos domare & aurigationibus addere docuerat, in honorem ejus Delphinos septem locaverunt Romani prope metas in spina Circi maximi, velut Neptuni indices, uti pingunt *Onufrius Panvinius* [7], *Jacobus Laurus* [8], & vide quæ dicemus *infra* [9], nec non *Bulengerum* [10]. Neptunus & Apollo struxerunt mœnia Trojæ, itaque culti pro Divis, & hi sunt Dii Penates illi, quos Æneas de flammis ereptos in Italiam deportavit, exemplum ejus quod legitur *Sapient.* [11], Horatius [12]:

Gens quæ cremato fortis ab Ilio
Jactata Thuscis æquoribus sacra
Natosque maturosque patres
Pertulit Ausonias ad urbes.

Eum sub nomine *Melicartæ* venerabantur Phœnices, Tyrii, Sidonii, ut autumat *Nicol. Fullerus* [13], adeoque nomine alio vocabatur *Hercules Tyrius*, *Eusebius* [14]. Nomen est Phœnicium מלך־קרתא *Rex urbis*, ὁ πολιοῦχος Θεός. Quare *Seldenus* [15] scribat, *quid sit* ἄρθρος *in*

(1) *lib.* VI. *cap.* 15. (2) *lib.* VIII. *de Verborum Significat. pag.* 296. (3) *in Achaicis.* (4) *in Cassandrâ.* (5) *lib.* I. *Georg.* (6) *lib.* VI. (7) *lib.* I. *de Ludis Circensibus pag.* 15. 18. 32. 41. 49. 50. 56. 62. (8) *part.* I. *Antiquitat. Romanar. num.* 14. 21. (9) *lib.* II. *cap.* 6. *num.* 2. (10) *de Ludis Circensibus cap.* 9. 19. (11) XIV. I. (12) *lib.* IV. *Carm.* 4. (13) *lib.* III. *Miscellan. sacr. cap.* 16. (14) *lib.* I. *Præparat. Euangel.* (15) *Syntagm.* I. *pag.* 182.

in dictione μέλκαρθος, *non satis intelligo*, causa nulla est evidens, utpote quod eum latere non posset manifesta vocis compositio secundum dialectum Syriensem. Gentes illæ dabant sedulam mercaturæ operam, erantque nautæ ab omni memoria celebres, quod laudant Scriptores sacri *Esai.*[1] *Ezech.*[2] Ab hoc Neptuno sunt coloniæ Indorum aliquæ, de quibus Alexandro Macedoni retulerunt incolæ, adductas eas esse ab Hercule Tyrio. *Curtius*[3], *Arrianus*[4]. Efficias inde, Neptunum eundem fuisse cum Dagone Phœnicum tutelari. De quo est *infra*[5].

XXV. VULCANUS Junonis filius, citra viri congressum progenitus, uti *Hesiodus* autor est. Jovis iram fugiens Lemnum vicinasque maris Tyrrhenii Insulas occupavit, ubi fabricas ferrarias construxit, & varia instrumenta pro humanis usibus præparare docuit. Virgilius[6]:

Insula Sicanium juxta latus Æoliamque
Erigitur Liparem, fumantibus ardua saxis,
Quam subter specus, & Cyclopum exesa caminis
Antra Ætnæa tonant, validisque incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis.
Strictura Chalybum & fornacibus ignis anhelat,
Vulcani domus & Vulcania nomine tellus.

Juvenalis[7]:

— *Æoliis vicinum rupibus antrum*
Vulcani. —— ——

Nomen haut dissimile illi quod est *Thubalcain*, sed & faber uterque, *Genes.*[8] *Samuel Bochartus*[9]. Primus invenit & percoluit Alchymiam, uti disserit *Sennertus*[10].

XXVI. APOLLO Jovis & Latonæ filius. Horatius[11]:

(1) XXIII. I. (2) XXVI. 2. *cap.* XXVII. I. (3) *lib.* VIII. (4) *lib.* IV. (5) *cap.* 6. *num.* 7. (6) *lib.* VIII. *Æneid.* (7) *Sat.* I. (8) IV. 22. (9) *lib.* I. *Geograph. sacr. cap.* 12. (10) *de Consensu & Dissensu Chymicorum cum Aristotele pag.* 39. (11) *lib.* IV. *Carm.* 4.

Rite Latonæ puerum canentes.

Per Arcadiam inclaruit Musicam docendo, & vivendi leges promulgando inde νομίων dictus. Vaticinia & præsagiorum artes excoluit Delphis, in Delo, & apud Insulanos alios, uti referunt *Cicero*[1], *Plutarchus*[2]. Hinc illud:

—— *Et eris mihi magnus Apollo.*

Virgilius[3]. Nimirum quia soli Apollini concessum erat, ut divinaret. Laurum arborem ei propriam fecerunt, & qui vaticinari volebant, laurum comedebant, aut cum vera somnia cuperent, dormientes capiti substernebant, uti *ex Serapione Ascalonita* monet *Fulgentius*[4], ac porro notant *Cœlius Rhodiginus*[5], *Bernhardus Realinus Carpensis*[6], *Lilius Gyraldus*[7], *Johannes Meursius*[8]. Inde est hoc Tibulli[9]:

Vera cano sic usque sacras innoxia lauros Vescar. ----

Claudianus[10]:

—— *Venturi præscia laurus.*

Ἐνεργεῖ πρὸς ἐνθουσιασμοὺς, ait Scholiastes *Homeri*. Nam & ipse *Hesiodus* post laurum degustatam factum se Poëtam refert[11]. *Theophrastus*[12], Δάφνης εἰς τὸ στόμα λαβών. Lucretius[13]:

Pythia quæ tripode ex Phœbi lauroque profatur.

Laurus ergo μαντικὸν φυτὸν, & vates apud *Lycophronem*[14], Δαφνηφάγος. *Augur Apollo* est apud *Virgilium*[15], *Horatium*[16]. Inde est quod *Hippocrates*[17] scribit: Ἰητρικὴ καὶ μαντικὴ πάνυ συγγενεῖς εἰσὶν, ἐπεὶ δὴ καὶ τῶν δύο τεχνέων πατὴρ εἷς Ἀπόλλων. Præterea erat maris vicini præfectus. ἱερὰ θεῷ Ἀκτίῳ Ἀπόλλωνι est in Orphei *Carminibus*. Virgilius[18]:

Mox & Leucatæ nimbosa cacumina montis

Et

(1) *Orat.* 3. *Verrinar.* (2) *in Vitâ Pelopidæ pag.* 118. (3) III. *Bucol.* (4) *lib.* I. *Mytholog.* (5) *lib.* III. *Lection. antiq. cap.* 7. (6) *in Annotatis variis cap.* I. (7) *in Dialogis variis cap.* 16. (8) *in Arboreto sacro lib.* I *cap.* 4. (9) *lib.* II. *Eleg.* 5. (10) *lib.* II. *de Raptu Proserp.* (11) *lib.* I. *Theogon.* (12) *in Characteribus.* (13) *lib.* I. (14) *in Cassandrâ.* (15) *lib.* IV. *Æneid.* (16) *lib.* I. *Carm.* 2. *& lib.* V. *in Carm. secul.* (17) *Epist. ad Philopœm.* (18) *lib.* II. *Æneid.*

Et formidatus nautis aperitur Apollo.

Ubi *formidatus* exponit Servius, *propter asperitatem locorum quæ saxosa sunt* [1]. Melius vero Jacobus Nicolaus Löensis [2]: *formidatus, id est, veneratione cultus ut averteret naufragia, quæ ibi propter importunitatem littoris crebro fiebant. Actius Phœbus* est apud *Propertium* [3], scilicet, littus Actium vel Epiroticum est pars aliqua maris Ægei. Architecti munia subiit, cum Trojæ urbis mœnia struebantur, sumptus faciente Laomedonte Rege. Virgilius [4]:

——— *Trojæ Cynthius author.*

Horatius [5]:

Ter si resurgat murus aheneus,
Autore Phœbo.

Medicinam & pecuariam apud Thessalos & Græcos reliquos professus. Ἀπόλλων ἰητρὸν vocat *Hippocrates* Medicinæ parens [6], ubi multa erudite monet *Johan. Henricus Meibomius* [7]. Ovidius [8]:

Inventum medicina meum est, opiferque per orbem
Dicor, & herbarum est subjecta potentia nobis.

Virgilius [9]:

——— *Et te memorande canemus*
Pastor ab Amphryso. ———

Tibullus [10]:

Pavit & Admeti tauros formosus Apollo.

Porro venator & jaculandi peritus. Juvenalis [11]:

——— *Et Cyrrhæi spicula vatis.*

Cyrrhæus vates Apollo est, qui in urbe Cyrrhâ ad radices montis Parnassi in Phocide colebatur. Et Parnassi alterum fastigium Cyrrha erat sacrum Apollini. Persius [12]:

Nec in bicipiti somniasse Parnasso
Memini, ut repente sic Poëta prodirem.

(1) *Commentar. h. l. pag.* 291. (2) *lib.* III. *Miscellan. cap.* 15. (3) *lib.* IV. *Eleg.* 6. (4) *lib.* III. *Georg.* (5) *lib.* III. *Carm.* 3. (6) ἐν ἀρχαῖς. (7) *in Commentario pag.* 26. (8) *lib.* I. *Metamorph.* (9) *lib.* III. *Georg.* (10) *lib.* II. *Eleg.* 3. (11) *Sat.* 13. (12) *in Prologo.*

Lucanus [1]:

—— Quantum semotus Eoo
Cardine, Parnassus gemino petit æthera colle,
Mons Phœbo Bromioque sacer. ——

Nam Baccho sacrum erat fastigium alterum, Nisa. Cæterum volunt Parnassum dictum esse quasi *Larnassum*, & creditum vulgo, appulisse ibi τὴν λάρνακα sive arcam Deucalionis per diluvii aquas enavigantis. *Ovidius* [2]. Atqui certæ veritatis est, Bœotiæ & vicinæ Phocidos pleraque loca a Cadmo & Syris fuisse condita, idque arguit nomen urbis Thebarum, Syriacum prorsus, uti differit *Josephus Scaliger* [3]. Ab eâ origine est monti huic nomen. Syris פרנס est idem quod νέμειν, & פרנסין sunt *pastores*, ergo παρνασὸς valet τὰς νομὰς, montem ubi greges suos pascebant. Horatius [4]:

—— Nec te metuende certâ
Phœbe sagitta.

Mellis usum docuit per Aristæum filium suum è Calliope Nymphâ, ex quâ suscepit alterum quoque filium, Orpheum. *Justinus* [5], *Ovidius* [6], *Virgilius* [7], *Apollonius* [8]. Plurima horum edifferit Virgilius [9]:

Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
Jasides: acri quondam cui captus amore
Ipse suas artes sua munera lætus Apollo
Augurium citharamque dabat, celeresque sagittas.
Ille ut depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum, usumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.

Habes Auguria, Citharam, Sagittas, usum medendi. Et ipsam Medicinam vocat *mutas artes*, uti *Servius* exponit [10], ἐμπειρίαν ἰατρικὴν. Tota enim vis artis ejus in facto potius est, quam in verbis. De quo plura etiam tra-

(1) *lib.* v. (2) *lib.* I. *Metamorph.* (3) *Conjectaneis ad Varronem pag.* 232. (4) *lib.* I. *Carm.* 12. (5) *lib.* XIII. (6) *lib.* I. *Metam.* (7) *lib.* IV. *Georg.* (8) *lib.* II. *Argonautic.* (9) *lib.* XII. *Æneid.* (10) *in Comment. h. l. pag.* 685.

tradunt *Hieron. Mercurialis* [1], *Andreas Tiraquellus* [2], *Joh. Henr. Meibomius* [3], *Gronovius* [4]. Addit *inglorius*, quod a servis & libertis fere tractaretur, donec Cæsar primus decus addidit arti præstantissimæ ad salutem generis humani inventæ, uti probant *Laurentius Pignorius* [5]. Inde *Artorius Medicus & amicus Augusti*, Suetonius [6], nec non *Charicles Medicus & amicus Tiberii* apud *Tacitum* [7], & confer *Hugonem Grotium* [8]. *Inscriptio* Assisiana: P. DECIMIUS. P. L. EROS. MERULA. MEDICUS. CLINICUS. CHIRURGUS. OCULARIUS. VI. VIR. HIC. PRO. LIBERTATE. DEDIT. H. S. IↃↃↃ. HIC. PRO. SEVIRATU. IN. REM. P. DEDIT. HS. M. M. HIC. IN. STATUAS. PONENDAS. IN. ÆDEM. HERCULIS. DEDIT. HS. M. HIC. IN. VIAS. STERNENDAS. IN. PUBLICUM. DEDIT. HS. M. M. IↃↃ. HIC. PRIDIE. QUAM. MORTUUS. EST. RELIQUIT. PATRIMONII. HS. M. &c. Libertatem precio redemit qui servus hactenus fuerat, ut honores adire posset, *Gruterus* [9], *Joh. Jac. Boissardus* [10]. Erat denique Magicarum artium patronus. Virgilius [11]:

Summe Deûm, sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Pascitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multâ premimus vestigia prunâ.

De eodem ritu egit Silius Italicus [1].

——— *Patrio qui ritus in arvo*
Cum pius Arcitenens accensis gaudet acervis,
Exta ter innocuos late portare per ignes:
Sic in Apollineâ semper vestigia prunâ
Inviolata teras, victorque vaporis ad aras
Dona serenato referas sollennia Phœbo.

Arcitenens est Apollo. *Pineus ardor* sunt acervi accensi. Fami-

(1) *lib.* III. *Variar. Lect. cap.* 13. (2) *de Nobilitate cap.* 38. (3) *Comment. ad Jusjurandum Hippocratis pag.* 192. (4) *Notis ad Statii Thebaida pag.* 385. (5) *de Servis pag.* 94. (6) *lib.* II. *cap.* 91. (7) *lib.* VI. *Annal.* (8) *in Annotatis Euangelicis pag.* 593. (9) *in Volumine pag.* 400. (10) *part.* 3. *Antiquit. fol.* 148. (11) *lib.* II. *Æneid.* (12) *lib.* V.

Familiæ Hirpiorum ſuper incenſam lignorum ſtruem ambulabant incolumes, poſt annuum ſacrificium ad Soracten montem in Flaminiâ peractum, *Strabo*[1], *Plinius*[2], *Solinus*[3]. Erat hoc φοιβάζειν, luſtrare corpora, quod in Molochi ſacrificiis olim etiam faciebant Phœnices, uti dicemus *infra*[4]. Oraculum Delphicum ab eo inſtitutum eſt; Δελφικὴ μαντὴ, ait *Orpheus*[5]. Et Tibullus[6]:

Delos ubi nunc Phœbe tua eſt, ubi Delphica Pytho?

Πύθων, id eſt, vates quæ per obſcœna corporis reddebat oracula, ut exponunt *Origenes*[7], *Jamblichus*[8], & quæ nos *infra*[9], ἐγγαστριμύθους ideo vocant *Plutarchus* & *Heſychius*. Nam *Hermolaus Barbarus*[10] & *Dionyſius Voſſius*[11], in manifeſto quidem errore ſunt, cum γαστέρα accipiunt pro vaſe aliquo divinationum inſtrumento peculiari. De qua re dubitare non ſinunt nos *Origenis* & *Jamblichi* teſtimonia aperta. Hoc templum immenſis Regum donariis honoratum, ſummo precio fuit, *Diodorus Siculus*[12], *Juſtinus*[13], *Pauſanias*[14], *Strabo*[15]. Maxime inclytum in terris Oraculum, vocat *Livius*[16]. Deſiit una cum aliis eo fere tempore quod propius aberat ab adventu Meſſiæ in carnem, uti prædictum erat, *Zephan.*[17]. Teſtatur Cicero[18]. *Oracula Delphis non eduntur, non modo noſtra ætate, ſed jamdiu.* Et *Lucanus* eodem tenore[19]:

——— Quid ſpes, ait, improba veri
Te Romane trahit? muto Parnaſſus hiatu
Conticuit preſſitque Deum: ſeu ſpiritus iſtas
Deſtituit fauces, mundique in devia verſum

Duxit

(1) *lib.* v. *Geograph.* (2) *lib.* VII. *Hiſtor. natur. cap.* 2. (3) *in Polyhiſtor. cap.* 7. 10. 22. 35. (4) *cap.* 6. *num.* 11. (5) *in Hymnis pag.* 143. (6) *lib.* II. *Eleg.* 3. (7) *lib.* VII. *contra Celſum.* (8) *de Myſteriis Ægyptiorum.* (9) *cap.* 12. *diſt.* 15. (10) *in Caſtigationibus Plinianis.* (11) *Notatis ad Maimonidem de Idololatriâ pag.* 151. (12) *lib.* II. (13) *lib.* XXIV. *Hiſtor.* (14) *in Atticis & Phocicis.* (15) *lib.* IX. *Geograph.* (16) *lib.* I. (17) III. 9. (18) *lib.* II. *de Divinat.* (19) *lib.* V.

Duxit iter: ſeu barbarica cum lampade Pytho
Arſit, in immenſas cineres abière cavernas,
Et Phœbi tenuêre viam: ſeu ſponte Deorum
Cirrha ſilet, fatique ſat eſt arcana futuri
Carmine longævæ vobis commiſſa Sibyllæ:
Seu Pæan ſolitus templis arcere nocentes,
Ora quibus ſolvat noſtro non invenit ævo.

Cauſas quærit ceſſantis Oraculi, & non invenit. Statius[1]:

——— *Mutiſque diu plorabere Delphis.*

Cur defecerint Oracula, diſquirunt *Ariſtoteles*[2], *Cicero*[3], *Plutarchus*[4], *Petrus Pomponatius*[5], *Levinus Lemnius*[6], *Henricus Nollius*[7]. Sed veram non produnt, quando Oraculorum effata adſcribunt vaporibus è telluris penetralibus eductis. Nam oſtendant illi, quomodo res vitæ & rationis expers, qualis terræ ſpiracula omnia ſunt, præſentium aut futurorum cognitionem habere poſſit? Recurrit ſemper quæſitum de Oraculis illis, quare loco uno ita potenter affecerint animos Dæmonicolarum, non vero etiam loco alio? Et quare ſimul gentium ubique evanuerint, ut non in locis aliis nova proruperint? Dicit Cicero: *Poteſt vis illa terræ, quæ mentem Pythiæ divino afflatu concitabat, evanuiſſe vetuſtate, ut quoſdam videmus exaruiſſe amnes.* Atqui non eſt a vetuſtate, nec enim ab hac patitur quod viciſſitudini temporum haud obnoxium eſt. De amnibus eſt manifeſta cauſa, quando illi neceſſario mutant curſum, perrumpendo littora alia, vel obſtructis cuniculis impediuntur per labes fortuitas, ut reſtagnent & aliovorſum decurrant. Multis hoc proſequuntur *Joach. Camerarius*[8], *Caſpar Peucerus*[9]. Recte ſcribit Prudentius[10]: *Ex*

(1) *lib.* VIII. *Thebaid.* (2) *de Mundo cap.* 4. (3) *lib.* I. *de Divinatione.* (4) *libro peculiari.* (5) *de Incantationibus pag.* 298. (6) *lib.* II. *de Occultis Naturæ Miraculis cap.* 2. (7) *in Phyſ. Hermet. lib.* III. *pag.* 171. (8) *Præfatione ad libros de Natura & effectis Dæmonum.* (9) *de Divinatione fol.* 100. (10) *in Apotheoſi pag.* 281.

Ex quo mortalem præstrinxit spiritus alvum
Spiritus ille DEI, DEUS & se corpore matris
Induit, atque hominem de virginitate creavit,
Delphica damnatis tacuerunt sortibus antra.

Cæsar *Julianus* mittebat *Paulum Oribasium* Medicum, ut restauraret, sed frustra ille operam navabat, ut Dæmonem insessorem introduceret, de qua re notavimus *in Auctariis* [1] & confer *Petrum Crinitum* [2]. Quod enim *Claudianus* [3] narrat

——— *Tibi corniger Ammon,*
Et dudum taciti rupêre silentia Delphi.

veritate nimis abusus est, licet ingenio non pepercerit nobilis Poëta. Fatetur ipse Oraculi silentium, vocando *dudum tacitos Delphos*, neque sacrilegia illa curabat Theodosius eversor fanorum & idolorum de majori Orbis terrarum parte. Confer *Barthium* [4]. Fatetur impietatis assertor Symmachus [5]: *Non vides Oracula olim locuta desiisse, nec ullas in antro Cumano literas legi, nec Dodonam loqui fontibus, nec de spiraculis Delphicis ullum carmen audiri?* Neque tamen inficiamur, sæpius esse in vulgus sparsa dicteria quædam Apollinis, sed ficta. Planetarii, Satanæ vates sortilegi vice Oraculi in Delphis erant. Ad hos referri debet illud Suetonii [6]. *Consulto Delphis Apolline, septuagesimum ac tertium annum cavendum sibi existimavit.* Delphicus certe Dæmon excesserat ante annos multos, atque consulente ibi Nerone, Planetarii & nativitatum Stelliones quidam, Satanæ instrumenta, Dæmonis ruinas utcunque loco illo sustinuerunt.

CAP.

(1) *pag.* 3. & *pag.* 126. (2) *lib.* XIV. *de Honestâ Disciplinâ cap.* 3. (3) *de Quarto consulatu Honorii.* (4) *Animadversionibus ad h. l. pag.* 589. (5) *lib.* IV. *Parænefeos ad Theodosium cap.* 33. (6) *lib.* VI. *cap.* 40.

CAP. II.

De Selectis Diis popularibus.

I. SECUNDO loco veniunt *Dii Selecti populares*, & inter eos primus JANUS, filius Cœli, id est, ab Oriente. Nam *Cœlus* Græcorum sermone est οὐρανὸς, hujusque vocis derivationem frustra domi suæ quærunt Græci, ut bene monet *Nicolaus Fullerus*[1]. Non est ab ὅρος, vel ab ὁρᾶν, sed a Phœnicibus devenit ad Græcos, ac proprie cœlum siderum notat, perennem illum puri luminis fontem, itaque ab אור est אורן / id est, *lucidum*, & cum paragoga Græcorum οὐρανός. Ei simillimum est vocabulum vere Græcum, sive domesticum, ὄλυμπος videlicet, quasi dicas ὁλόλαμπος, quia totus fulget clarissimâ luce. *Uranus* idiomate Phœnicio refertur Phœnicum Regulus, apud *Eusebium*[2] ex *Sanchuniatonis* historiâ. Sive ergo ipse Noach alter Orbis parens in Italiam profectus ibi obiit, quod *Berosus* fabulator prodit; sive quod acta ejus per traditionem cognoverint Aborigines, hoc certum est, Janum esse, quem Noam vocant *Literæ Sacræ*, cumque laudant agriculturæ & vindemiæ repertorem, aut saltem instauratorem, *Gen.*[3]. Dicit Lilius Gyraldus[4]. *Quis Noachum existimet fuisse Janum, aut quis Janum putet significare vitiferum?* At quis neget, fuisse Noam, ubi accuratius expenduntur circumstantiæ omnes? *Primo* quidem arguit hoc viri nomen, quod Syriacum est, יאן *vinum*, inde Janus est *vinitor*, qui primus omnium ab exacto diluvio Noah fuit, Phœnicibus coram notus. Græci Οἰνότρον vocabant, sensu eodem, atque inde Latini acceperunt *Oenotrium*, à quo Italiæ melior pars dicta fuit priscis *Oenotria*,

(1) *lib.* I. *Miscell. cap.* 13.
(2) *lib.* I. *de Præparat. Euangel.*
(3) v.29. *cap.* IX. 20.
(4) *Syntagm.* IV. *histor. Deor. pag.* 151.

notria, testibus *Strabone*[1] & *Pausania*[2]. Neque aliter Virgilius[3]:

Est locus, Hesperiam Graji cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ,
Oenotrii coluêre viri, nunc fama, minores
Italiam dixisse Ducis de nomine gentem.

ubi *Servius*[4] annotat: *Oenotria dicta est a vino optimo, quod in Italia nascitur.* Nescio quare hoc reprehendat *Adrianus Junius*[5]. Porro etiam Sabinus ab Oenotriis ortum cepit. Virgilius[6]:

—— —— *Paterque Sabinus*
Vitisator servans curvam sub imagine falcem.

Prima horum sedes fuit in Mesopotamia, ubi Oenotrios olim habitavisse, *ex Hecatæo Abderita* docet *Stephanus*[7]. Ac vere tradidit *Dionysius Halicarnass.*[8] fuisse *Pelasgos*, id est, advenas è Syriâ, פלגש. Dicemus *infra*[9], & confer *Philippum Cluverum*[10] *Secundo* probat idem circumstantia accurata, quod pingebatur bifrons. Virgilius[11]:

—— *Janique bifrontis imago.*

Veteres Nummi ærei parte una habebant Janum laureatum bifrontem, altera navem. Refert *Macrobius*[12], & ante illum monuit *Athenæus*[13]. Ἰανὸν δὲ λόγος ἔχει διπρόσωπον γεγονέναι τὸ μὲν ὀπίσω. Et deinde, ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἐγχαράττειν πρόσωπον δικέφαλον, καὶ ἐκ θατέρου μέρους ἢ σχεδίαν ἢ στέφανον ἢ πλοῖον, Ovidius[14]:

—— *Sed cur navalis in ære*
Altera signata est, altera forma biceps?
Causa ratis superest: Tuscum rate venit in amnem,
Ante pererrato falcifer orbe Deus.

Adde *Plutarchum*[15]. Nummi effigiem a *Johanne Sambuco*

(1) *lib.* III. *Geograph.* (2) *in Arcadicis.* (3) *lib.* I. *Æneid.* (4) *pag.* 216. (5) *lib.* I. *Animadvers. cap.* 13. (6) *lib.* VII. *Æneid.* (7) περὶ πολέων. (8) *lib.* I. *Antiquit.* (9) *cap.* 12. *num.* 1. 2. (10) *lib.* I. *Italiæ antiquæ cap.* I. (11) *lib.* VII. *Æneid.* (12) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 9. (13) *lib.* XV. *Dipnosoph.* (14) *lib.* I. *Fastor.* (15) *in Quæst. Roman. num.* 22.

buco acceptam expressit *Theodorus Canterus* [1], & alius est apud *Abrahamum Gorlæum* [2]. * Estque navicula

λάρναξ illa, qua inclusus effugit diluvium; bifrons a Phœnicibus atque Ægyptiis depictus, quia πρόσ ϗ ὀπίσω vidit, id est, primum ac secundum inhabitavit Orbem, interprete *Arnobio* [3], assentiturque posthabitis fabulis Advaticis *Johannes Goropius Becanus* [4]. Quod enim *Ovidius* [5] exponit:

Omnis habet geminas hinc atque hinc Janua frontes,
E quibus hæc populum spectat, & illa Larem,

frivolum est, & melioris antiquitatis imperitiam prodit. Alia quæ hîc conatur *Paulus Voht* [6], illa nec laudamus, nec improbamus.

II. SATURNUS filius Cœli, de quo *Lipsius* [7] secutus *Festum* & *Macrobium* ait, *Saturnum dictum esse à satu, itaque Saturnus erat nomen antiquum in carmine Saliari.* An hæc vere dicantur, paulo post videbimus. Ab Oriente per mare profectus (itaque παῖς Ὠκεανῦ τε ϗ Τηθύος dictus a *Platone* [8] adiit Cretam deducta in

E agros

* Similem hic adjecimus ex M. Lipenii *Strenarum Historia* c. III. §. 2.

(1) *lib.* II. *Var. Lect. cap.* 23. (2) *in Thesauro* Numismatum *tab.* XXVI. *num.* I. (3) *lib.* VI. *adv. gentes.* (4) *lib.* IV. *Origin. pag.* 380. (5) *l. d.* (6) *Notatis ad Herodianum pag.* 195. (7) *lib.* I. *Saturnal. pag.* 7. (8) *in Timæo.*

agros Insulæ ejus nova colonia, ubi *comedo filiorum suorum exstitit*, id est, victimas humanas non parce, sed affatim obtulit, filios quoque suos mactavit, secundum tradita Phœnicum, apud quos sacrificia Molochi erant ex hominum genere. Quod è Phœnicibus fuerit, nomen prodit. Virgilius[1]:

Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens & regnis exul ademptis.
Is genus indocile ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit, Latiumque vocarī
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris,
Aureaque (ut perhibent) illo sub Rege fuerunt
Secula, sic placida populos in pace regebat.

Ergo Saturnus est *Latius*, a סתר *latuit*, adeoque optime interpretatur Virgilius, *latuisset in oris*. Locus est Sapientiæ[2]. *Et viscerum carniumque humanarum voratores, epulumque sanguinarium.* De Phœnicibus agitur, & verba in sensu literali accipit *Johan. Henricus Ursinus*[3], ut dicatur *vere illos devorasse homines.* Atqui de vivis comestis nihil occurrit apud veteres, de vivis pro victimâ crematis plena sunt omnia. Figurate ergo interpretari debent, & *sanguinarium epulum* vocat convivium post sacra oblata celebratum, humano sanguine deturpatum adeoque maxime nefarium. Quod sacrificia illa cupide nimis adhiberet Saturnus, alias quoque multa barbare ageret, latrocinia in vicinos exercendo, solio dejecit eum filius Jupiter optimæ indolis princeps, virtutumque industrius cultor, inde profugus venit in Italiam, & Jani Regis familiaritatem nactus, exul provixit, donec Jano defuncto succederet. *Saturnia tellus*, est de Italia apud *Virgilium*[4], & *Saturnia arva*, apud eundem[5]. Propter austeros mores siderum nocentissimo & hominum saluti infestissimo illatus. *Virgilius*[6]:

Fri-

(1) *lib.* VIII. *Æneid.* (2) XII. §. (3) *lib.* II. *Analector. sacror. quæst.* 27. (4) *lib.* II. *Georgic.* (5) *lib.* I. *Æneid.* (6) *lib.* I. *Georg.*

Frigida Saturni ſeſe quo ſtella receptet.

Hic *frigida* eſt *nocens*, uti declarant *Servius*[1], *Angelus Decembrius*[2]. Eodem ſenſu Juvenalis[3]:

Hæc tamen ignorat, quid ſidus triſte minetur
Saturni, quo læta Venus ſe proferat aſtro.

Adde *Marſilium Ficinum*[4], *Jovianum Pontanum*[5], *Tholoſanum*[6], *Davidem Origanum*[7], & cumprimis *Andream Argolum*[8], *Johannem Garceum*[9], locis ſexcentis, præſtigiarum vaniſſimarum deſcriptores curioſos, adverſus quas erudite diſputat *Claudius Salmaſius*[10]. Tanti viri doctiſſimum opus, ſi refutaverunt, ut jactant agyrtæ, edant, & vindicias noſtras expectent ſecuri. Habemus per Dei gratiam & vires & ocium; ut ſubſidio bonarum artium (*Genethliacorum verò pars maxima omnium bonarum literarum & imperita & hoſtis eſt*, ait divinus *Scaliger*[11].) Viri maximi hujus famam defendamus adverſum *ſceleſtiſſimos vates Genethliacos*, quo titulo eos ornat *Paulus Merula*[12] inſignis mathematum Doctor. Plura diximus *Auctariis ad Pappi Epitomen*[13]. Ea vix edita orbi innotuerant, cum obſtrepebat Faunus ſcævus, *me rem non intelligere.* Ergo vero illi repono libere, quod agyrtarum fraudes non exerceam, hactenus enim Ambubajam non adduxi in thorum, quæ Satanicarum divinationum quæſtus peſſime acquiſitos malè profundat: cœterum orbi literato & ingenuo coram demonſtrabo, quantum temporis obtrectator, in ſugendis agyrtarum venenis perdidit, tantum nos, per Dei gratiam, operæ adhibuiſſe in pervolvendis Scripturis, veterum Patrum monumentis,

E 2 Phi-

(1) *Comment. h. l. p.* 79. (2) *lib.* IV. *de Re Literariâ pag.* 325. (3) *Sat.* VI. (4) *lib.* III. *de Vitâ cœleſti comparandâ cap.* 22. (5) *lib.* II. *de Rebus Cœleſtibus cap* 8. (6) *lib.* VIII. *Syntaxeos Artis mirabilis cap.* 30. (7) *Introductione ad Ephemerides pag.* 537. (8) *in Ptolemæo parvo pag.* 8. 15. 16. 18. 21. 23. 24. 25. 90. 137. 174. (9) *in Methodo Aſtrologiæ judiciariæ.* (10) *de Annis climactericis.* (11) *Notis ad Manilii Aſtronomica pag.* 183. (12) *part.* I. *Coſmog lib.* II. *cap.* 16. (13) *pag.* 166.

Philosophorum, Historicorum, Poëtarum, Mathematicorum, Jureconsultorum libris, Theologorum voluminibus. Quæsivi patronos agyrtarum, sed qui esse vellent, nisi ipsi etiam agyrtæ essent, non inveni, adeoque Satanicas nugas abominor, Lucanus[1]:

Stella nocens nigros Saturni accenderat ignes.

Nigros, id est, infaustos: nam *Hortensii* glossa (quam *Schrevelius*[2] adfert) minime placet. Atque indidem est, quod omnes herbas venenosas tribuunt illi, qui de Planetarum signaturis scribere ausi, nativitatistarum imposturas novis corollariis augere voluerunt, *Oswaldus Crollius*[3], *Robertus Flud.*[4], *Augustus Ezlerus Albimontanus*[5]. De Saturno scribit Justinus[6]: *Italiæ cultores primi Aborigines fuerunt, quorum Rex Saturnus tantæ justitiæ fuisse traditur, ut neque servierit sub illo quisquam, neque quicquam privatæ rei habuerit: sed omnia communia & indivisa omnibus fuerint, veluti unum cunctis patrimonium esset.* Nimirum post toleratos exilii labores melius sapere didicit, & Jano suffectus cum laude præfuit. Virgilius:

Tum Rex Euandrus Romanæ conditor arcis,
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
Gensque virum truncis & duro robore nata,
Queis neque mos neque cultus erat, nec jungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto,
Sed rami atque asper victu venatus alebat,
Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo, &c.

Memoriam Regis hujus prisci solenniter colebant Romani in Saturnalibus, quod Saturni ævum crederent fuisse aureum seculum, otii plenum, rerumque omnium copiâ affluens. *Saturnia regna* laudat Virgilius[7]:

O fortunatæ gentes, Saturnia regna
Antiqui Ausonii. —— ——

ait

(1) *lib.* I. (2) *Notatis ad h. l.* pag. 48. (3) *in Basilicâ chymicâ.* (4) *Apologiâ pro Rosecrucianis ad Libavium part.* I. *cap.* 4. 5. (5) *in Isagogâ Physico Magico Medicâ pag.* 5. (6) *lib.* XLIII. *Histor.* (7) *Bucolicor.* IV. & VI.

ait idem [1]. Juvenalis [2].

Credo pudicitiam Saturno Rege moratam,
In terris visamque diu, cum frigida parvas
Præberet spelunca domos, ignemque laremque,
Et pecus & dominos communi clauderet umbrâ.
Silvestrem montana torum cum sterneret uxor
Frondibus & culmo, vicinarumque ferarum
Pellibus. ——— ——— ———

& porro [3]:

Credebant hoc grande nefas & morte piandum.
Si juvenis vetulo non assurrexerat, & si
Barbato cuicunque puer, licet ipse videret
Plura domi fraga & majores glandis acervos.

Vitiosa est lectio, *plura domi farra*, quanquam tueri velit *Farnabius* [4]. Certe Saturni ævo vix notæ segetes erant, pomis silvestribus, fragis, glandibus victitabant, atque hæc talia eorum divitiæ erant. Affirmat Lucretius [5]:

Nec robustus erat curvi moderator aratri
Quisquam: nec scibat ferro molirier arva,
Quod Sol atque imbres dederant, quod terra crearat,
Sponte suâ, satis id placabat pectora donum.

Primi homines vescebantur sponte natis terræ frugibus, ut diximus *in Auctariis* [6]. Adde *Stephanum Curcellæum* [7], *Hottingerum* [8], Martialis [9]:

Antiqui Rex magne poli mundique prioris,
Sub quo pigra quies, nec labor ullus erat.

Veteres imitatur Marcellus Palingenius [10]:

Aurea Saturno fluerent cum secula Rege.

III. GENIUS est Deus naturalis ille, quem statim cum primâ nativitate homini adjungebant. *Qui cum homine gignitur quodammodo*, Apulejo dicente [11].

 Na-

(1) *lib.* XI. *Æneid.* (2) *Satyra* VI. (3) *Satyra* XIII. (4) *Notis ad h. l. pag.* 117. (5) *lib.* V. (6) *pag.* 190. & *pag.* 307. (7) *in Diatribâ de usu Sanguinis cap.* I. 2. 3. (8) *in Historiâ Creationis pag.* 307. (9) *lib.* XII. *Epigram.* 63. (10) *in Geminis.* (11) *de Deo Socratis pag.* 50.

Naturæ Deus humanæ,

ait *Horatius*[1]. De maſculis debet intelligi, nam fœminis adjungebant Junones, adeoque jurabant illæ, *Junonem meam iratam habeam*, teſte *Petronio Arbitro*[2]. Genius obſervabat, comitabatur, tantum a morte deſerebat hominem ſibi fidelem, cuſtos vitæ, perpetuus actionum cenſor, defenſor adverſus pericula, quæ forte imminerent a Manibus, id eſt, malignis & feris Numinibus humano generi inſidiantibus, ut *Servius* exponit[3]. Vetus certe & antiquitate ſuâ nobilis opinio, quæ Populorum omnium animis alte inſedit, eſt, hominibus ſingulis cuſtodem Genium a Deo addi.

Ἅπαντι δαίμων ἀνδρὶ τῷ γινομένῳ,
Ἅπαντός ἐστι μυσταγωγὸς τοῦ βίου,

ajunt Græci, *Clemens Alexandrinus*[4], *Origenes*[5], *Chryſoſtomus* & *Hieronymus*[6], *Marcilius Ficinus*[7], *Jacobus Hautinus*[8], *Jacobus Pontanus*[9]. Hinc manavit illud Bernhardi[10]: *In quovis angulo reverentiam exhibe tuo Angelo, nec illo præſente facias, quod me præſente erubeſceres*. Sacræ Literæ eo nos ducunt, *Eccleſiaſt.*[11], ubi ſerio inculcatur pietatis accuratum ſtudium coram Angelo cuſtode operum noſtrorum inſpectore. Confer *Johannem Mercerum*[12]. Et *Intellectum agentem* Ariſtotelis, quem interpretes Peripatetici diſtractis opinionibus explicant, (quod videris apud *Jacobum Zabarellam* & *Franciſcum Piccolomineum*[13], de Genio cuſtode exponunt Magiſtri Hebræorum, *Aben Esdras*, *Levi Ben Gerſom*, *Manaſſeh Ben Iſrael*[14]. Die natali res ſacra fiebat Genio. Perſius[15]:

Hunc Macrine diem numera meliore lapillo,

Qui

(1) *lib.* II. *Epiſt.* 2. (2) *in Satyrico pag.* 71. (3) *Comment. ad lib.* VI. *Æneid. pag.* 442. (4) *lib.* VI. *Stromat.* (5) *Homil.* I. *in Numeros.* (6) *in cap* XVIII. *Matth.* (7) *lib.* III. *de Vitâ cœleſti comparandâ cap.* 23. (8) *libro de Angelo cuſtode.* (9) *in Atticis bellariis pag.* 311. (10) *Homil. in Pſalm.* 91. (11) v. 5. (12) *Comment. h. l. pag.* 113. (13) *de Mente agente.* (14) *Conciliatore ad Geneſin pag.* 86. (15) *Sat.* II.

Qui tibi labentes apponit candidus annos,
Funde merum Genio. —— ——

Tibullus[1]:

Dicamus bona verba, venit natalis ad aras,
Quisquis ades, linguâ vir mulierque fave.
Vrantur pia thura focis, urantur odores,
Quos tener è terrâ divite mittit Arabs.
Ipse suos adsit Genius visurus honores,
Cui decorant sanctas mollia serta comas.
Illius puro destillent tempora nardo,
Atque satur libo sit, madeatque mero.

Et[2]:

Natalis Juno sanctos cape thuris acervos
Quos tibi dat tenerâ docta puella manu,
Tota tibi est hodiè, tibi se lætissima compsit,
Staret ut ante tuos conspicienda focos.

Florea serta erant ex foliis platani, quæ arbor genialis habebatur. Addebant hostiam animalem, porcum. Horatius[3]:

—— *Cras Genium mero*
Curabis, & porco bimestri.

Lege quæ ibi monet *Lambinus*[4]. Nec solum hominibus singulis adjungebant Genios, sed quoque per Gentes & Civitates, atque ibidem per montes, valles, convalles, lucos, silvas, lacus, paludes, fontes distribuebant. Hinc illi tot & tantum multiplicati Dii Topici, Tutelini & Tutanei, quorum historiam prosequuntur *Macrobius*[5], *Censorinus*[6], *Lilius Gyraldus*[7], *Paulus Merula*[8], *Dan. Heinsius*[9], *Caspar Barthius*[10], πλιοχους Θεους vocat *Julius Pollux*[11], GENIO, LOCI. est

(1) *lib.* II. *Eleg.* 2. (2) *lib.* IV. *Eleg.* 6. (3) *lib.* III. *carm.* 17. (4) *in Commentario pag.* 235. (5) *lib.* III. *Saturnal. cap.* 4. (6) *de Die natali.* (7) *in Syntagmatis Deorum pag.* 58. (8) *lib.* V. *Memorabil. cap.* 10. (9) *Notis ad Silium Italicum pag.* 120. (10) *Notatis ad Rutilii Itinerarium pag.* 110. (11) *in Onomastico lib.* I. *cap.* I. 23.

est in plurimis *Inscriptionibus*, quas refert *Gruterus* [1]; Virgilius ait [2]:

——— Frondenti tempora ramo
Implicat, & geniumque loci, primamque Deorum
Tellurem; Nymphas & adhuc ignota precatur
Numina. ——— ———

Curtius [3]. *Patrio more sacrificium Diis præsidibus loci fecit* Vocabant alio nomine *Lares publicos*, ut dicemus *infra* [4], attamen sacra illis peracta non erant publica. *Ulpiani* verba sunt [5]: *Solent qui liberare locum religione volunt sacra inde evocare.* Ad evocationem Tutelarium Deorum pertinet, ut monet *Gothofredus* [6], & confer *Boxhornium* [7], ac quæ nos adducemus *infra* [8]. Indidem factum est, ut cum primum ingrederentur Regionem aliquam, ad eamve ex intervallo reverterentur, religiose eam salutarent. Ovidius [9]:

Cadmus agit grates, peregrinæque oscula terræ
Figit, & ignotos montes, agrosque salutat.

Servus Plauti *in Bacchidibus*:

Herilis patria salve, quam ego biennio,
Postquam hinc in Ephesum abii, conspicio libens.

IV. SOL idem est qui Apollo, princeps Siderum & supremus apud Gentes omnes Deus. *Mithræ* nomine colebant Persæ, ut testantur *Strabo* [10], *Curtius* [11], & *Inscriptiones* Romanæ, quas adferunt *Gruterus* [12], *Petrus Appianus* [13]. Ægyptii vocabant *Horum*, quod Ebræorum אור & Phœnices *Beelsamen* Statius [14]:

——— Seu te roseum Titana vocari,
Gentis Achemeniæ ritu, seu præstat Osirim
Frugiferum, seu Persæi sub nubibus antri

In-

(1) *in Volumine pag.* 4. 5. 6. 8. 9. (2) *lib.* VII. *Æneid.* (3) *lib.* III. *cap.* 15. (4) *cap.* IV. *num.* 3 (5) *lib.* VIII. *dist.* 2. *de Rerum Division. lib.* 1. *D.* (6) *in* Notis *pag.* 23. (7) *Commentariis ad Plutarchi Quæstiones Romanas pag.* 116. (8) *lib.* III. *cap.* 4. *distinct.* 6. (9) *lib.* V. *Metamorph.* (10) *lib.* XV. *Geograph.* (11) *lib.* IV. *Histor.* (12) *in Volumine pag.* 33. 34. (13) *in Collectaneis pag.* 123. 299. (14) *lib.* I. *Thebaid.*

Indignata sequi torquentem cornua Mithram,

Atque ille est, a quo cognomen accepit Heliogabalus Cæsar, & in cujus honorem fanum condidit in monte Palatino, ut retuli *in Auctariis* [1]. *Inscriptio* Romana: SOLI. ALAGABALO. JULIUS. BALBILLUS. AQVILA. *Gruterus* [2]. Plura non addo, cum de Sole omnia planissima sint, veterumque de illo traditiones asservaverit *Diodorus Siculus* [3]. Novorum observationes collegit studiose *Johan. Ricciolus* [4].

V. ORCUS ab *urgendo* est dictus, ut putat *Varro* [5]. Rectius derivatur ab Hebræo ארקא *terra*, *Jerem.* [6], uti censet *Joh. Gerh. Vossius* [7]. Est alio nomine *Pluto*, filius Saturni, cum fratribus suis universi imperium ita obtinuit divisum, ut Jupiter in cœlis regeret omnia, Neptunus vero in aquis, & Pluto recessus terræ, nec non Tartara, id est, separatas a terris mansiones, acciperet. *Fuscæ Deus aulæ*, est apud *Propertium* [8], Tibullus [9]:

Parcite pallentes umbras quicunque tenetis,
Duraque sortiti tertia regna Dei.

Divitiarum potens, quæ de recessibus subterraneis effodiuntur, malorum irritamenta. Tibullus [10]:

Dives in ignavâ luridus Orcus aquâ.

Inscriptio ad Danubium: JOVI. INVENTORI. DITI. PATRI. TERRÆ. MATRI. DETECTIS. DAC. THESAURIS. CÆSAR. NERVA. TRAJANUS. AUG. SAC. P. *Gruterus* [11]. Inferorum rector, qui vel campos Elysios, vel Acherontem petebant, ubi præmia haberent recte factorum, vel supplicia exantlarent prave commissorum. Necromantes præstigiis illis nefariis decepit mortales multos, uti hodienum Diabolus allicit Sagas, ostensis opibus quas nunquam largitur seductis. Quod Ma-

 nes

(1) *pag.* 118. (2) *in Volumine pag.* 32. (3) *lib.* IV. *Biblioth. histor.* (4) *Tom.* I. *Almagesti novi part.* I. *lib.* III. (5) *lib.* IV. *de LL.* (6) X. 11. (7) *in Lexico Etymologico pag.* 358. (8) *lib.* IV. *Eleg.* 12. (9) *lib.* IV. *Eleg.* 5. (10) *lib.* III. *Eleg.* 3. (11) *in Volumine pag.* 21. *num.* 8.

nes evocare poſſet fallacibus ſpectris & tempeſtatibus concitis, *Summanus* vocatus eſt, eique fulgura nocturna adſcripſerunt. * Nomen illud eſt apud *Varronem*[1], *Ciceronem*[2], *Ovidium*[3]. In Siciliâ plurimum verſatus, & fumantis Ætnæ cavernis ſpectra educere ſolitus, perſuaſit incolis, eſſe ibi ἅδου πύλας, & quoddam ad inferos oſtium, perinde uti ſeculis Chriſtianis aditum inferni panderunt ad montem Islandiæ ignivomum Heclam, de quo vide *Saxonem Grammaticum*[4], & *Stephanum Johannis*[5]. Conatus ad vitam revocare Proſerpinam filiam Cereris, lacu merſam, fruſtra occepit multa, fecitque fidem fabulæ, quod ipſe virginem raptam in poteſtate ſuâ haberet, neque eam vellet matri reſtituere. Atque idem ille eſt Jupiter Stygius. *Inſcriptio* Romæ in viâ Flaminiâ: JOVI. STYGIO. SANCTO. SACRUM. SEXT. POMPEJUS. SEX. FIL OCRIC. CIVICA. MIL. COH. VIII. PRÆT. Gruterus[6]:

Sacra Jovi Stygio quæ rite incepta paravi,
Perficere eſt animus, ——— ———

ait Dido, *Virgilius*[7]. Vel Jupiter Magicus:

Hinc magico Jovi geminat Stygialia ſacra.

eſt apud *Virgilium*[8]. Quod rapuiſſe crederetur Proſerpinam & virginis animum ita ſibi devinxiſſe, ut ad matrem redire nollet, factum eſt, ut haberetur conciliator amoris ejus, quem modis illicitis ſectabantur meretricum pararii. *Virgilius* artium Magicarum periſſimus *locis dictis* refert prolixe ſacra illa non ſacra, eſtque de eodem negotio Bucolicorum pars, *Pharmaceutria*, ingenioſe conſcripta. Habet quoque nonnulla *Silius Italicus*[9]. Sacra illa faciebant Sagæ ad ingenerandum amorem eis, quos deperibant. *Cocytia ſacra* dicuntur ab *Horatio*[10], ubi *Cotyttia ſacra* vult ſupponere

* Livius *l.* XXXII. *c.* 29.

(1) *lib.* IV. *de L. L.* (2) *lib.* I. *de Divinat.* (3) *lib.* VI. *Faſtor.* (4) *præfat. ad Hiſtor. pag.* 4. (5) *Notis ad h. l. pag.* 24. (6) *in Volumine pag.* 23. (7) *lib.* IV. *Æneid.* (8) *in Ciri.* (9) *lib.* VIII. & XIII. (10) *lib.* V. *Carm.* 17.

nere *Angelus Politianus*[1], ac sequitur *Lambinus*[2]. Verum illi pervertunt sensum, qui ad sacra Magica pro amore conciliando facta pertinet, non etiam ad nocturnas commessationes, quibus ludicra Dea *Cotytto* præesse fingebatur, ut testis est *Juvenalis*[3]. Cœterum Epicureus iste (& sic quidem animi melioris) spernebat insaniæ labores. In sacris illis effigies cerea similis ei, quem devovebant, ponebatur. Virgilius[4]:

—— —— Terque hæc altaria circum
Effigiem duco. —— ——

Et *paulo post*:

—— Hæc ut cera liquescit.

Et[5]:

Effigiemque thoro locat. ——

Horatius[6]:

An quæ movere cereas imagines
(Ut ipse nosti curiosus) & polo
Deripere Lunam vocibus possim meis.

Et[7]:

Laneaque effigies erat, altera cerea. ——

Propertius[8], *Ovidius*[9], *Theocritus*[10], & exempla recentissima apud *Simonem Majolum*[11], *Mart. Delrionem*[12]. Ubi effigies nulla adhibebatur, supponebant laminas notis quibusdam informibus appictas. Eas *Festus*[13], & *Gothofredus*[14], vocat *Ipsiplices*, atque ἴυγγες sunt apud *Synesium* locis multis. Sunt a Plutone inventæ etiam laminæ notis Magicis insculptæ, *Teraphim* vocabant Chaldæi & Syri, easque *Sacræ Literæ* tribuunt Idolorum cultoribus, Planetariis, Magis, *Gen.*[15]. *Judic.*

(1) *libro Observationum & Emendationum cap.* 10. (2) *Commentario ad h. l. pag.* 403. (3) *Satyrâ* II. (4) *Bucol.* VII. (5) *lib.* IV. *Æneid.* (6) *lib.* V. *Carm.* 17. (7) *lib.* I. *Satyrâ* 8. (8) *lib.* III. *Eleg.* 4. (9) *Epistola Hypsipyles ad Jasonem*, & *lib.* III. *Amor. eleg.* 6. (10) *Idyll.* 2. (11) *tom.* II. *Dier. canicular. dialog.* 3. (12) *lib.* III. *Disquisition. Magic. part.* I. *quæst.* 4. (13) *lib.* IX. *de Verborum significat. pag.* 302. (14) *Annotatis ibidem pag.* 1745. [15] XXXI. 19.

Judic. [1], *Hoseæ* [2]. *Johannes Seldenus* prolixe [3]. Erant Vernacula, Genii παρέδρα sacramenta, unde miseri credebant, quod mira efficere possent, arcana perquirendo, futura prædicendo, morbos pellendo, corporis robur adipiscendo, gratiam hominum sibi conciliando. Prolixe commemoravimus illa *in Auctariis ad Epitomen* [4], & denuo confer *Johannem Seldenum* [5], *Johannem Bodinum* [6], *Johannem Henricum Ursinum* [7], *Dilherrum* [8]. Noverat Arnobius [9]: *Adversus ictus noxios & venenatos colubrorum morsus remedia sæpe conquirimus & protegimus nos laminis, Psyllis Marsisve vendentibus, aliisque institoribus ac planis.* Huc facit illud proverbium Ἄϊδος κυνῆ, *Orci galea*, quod adhibet *Plato* [10], & exponit *Zenobius* [11], de illis præstigiatoribus, qui ope annulorum Magicorum invisibiles evadebant, ut præsentia quidem ipsi accurate viderent, sed tamen a nemine viderentur. Exemplo est Giges Lydus apud eundem *Platonem* [12], unde referunt *Cicero* [13], *Lucianus* [14], *Cœlius Rhodiginus* [15]. Eodem contendit labor omnis *Cornelii Agrippæ* [16], quo continetur universa Theurgia sacris infernalibus operata, ac describuntur characteres, notæ, figuræ, lituræ, adjurationes, stricturæ, spiræ, circuli, è Planetarum concursu deducti, nec non preculæ, cantica, sacrificia in honorem Saturni & Diabolorum aliorum. Dii Gentium utique Dæmonia sunt, *Psalm.* [17]. Nec melior est *Paracelsus* [18]. Porro sunt a Plutone αἱ νεκυομαντίαι, quam sectatur Æneas, *Virgilio* autore [19], ac proinde ille initio operis desperatæ impietatis pleni: *Tum*

[1] XVIII. 18. [2] IV. 3. [3] *Syntagm.* I. *de Diis Syrorum pag.* 96. [4] *pag.* 153. [5] *Syntagm.* I. *de Diis Syrorum cap.* I. [6] *in Dæmonomaniâ lib.* III. *c.* 3. [7] *Exercitationibus de Zoroastre & Hermete pag.* 56. *& pag.* 125. [8] *in Disputat. Philolog. tom.* II. *pag.* 345. [9] *lib.* II. *advers. Gentes pag.* 66. [10] *lib.* X. *de Republ.* [11] *in Collectaneis Adagiorum.* [12] *lib.* II. *de Republ.* [13] *lib.* III. *de Officiis.* [14] *in Navigio & Votis.* [15] *lib.* III. *Antiq. Lect. cap.* 24. 25. [16] *de Occulta Philosophia.* [17] XCVI. 5. [18] *libris de Philosophia occulta & de Philosophiâ magna.* [19] *lib.* VI. *Æneid.*

Tum Stygio Regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis.

ψυχαγωγίαν a Pompejo susceptam enarrant *Lucanus* [1]: Uterque multa accepit ab *Homero*, qui olim Græca fide Ulyssis descensum ad inferos descripserat [2]. Nec aliter Horatius [3]:

Nec prohibere modo, simulac vaga Luna decorum
Protulit os, quin ossa legant, herbasque nocentes.
Vidi egomet nigrâ succinctam vadere pallâ
Canidiam pedibus nudis passoque capillo,
Cum Saganâ majore ululantem (pallor utrasque
Fecerat horrendas aspectu) scalpere terram
Unguibus & pullam divellere mordicus agnam
Cœperunt, cruor in fossam confusus, ut inde
Manes elicerent, animas responsa daturas.
Lanea & effigies erat, altera cerea: major
Lanea, quæ pœnis compesceret inferiorem:
Cerea suppliciter stabat, servilibus utque
Jam peritura modis. Hecatem vocat altera, sævam
Altera Tisiphonem, serpentes atque videres
Infernos errare canes, Lunamque rubentem
Ne foret his testis, post magna latere sepulchra.

Hic plurima observabis. Dicit, *simulac vaga Luna*, Sacra horrenda illa fiebant nocte, exemplo Regis Saulis, 1. *Samuel.* [4], de quo mox plura dicemus. Rursum Horatius [5]:

Nox & Diana quæ silentium regis,
Arcana cum fiunt sacra.

Pergit. *ossa legant.* Nimirum de sepulchris, ut loco suo monebitur, *infra* [6]. Sequitur, *herbasque nocentes:* Nimirum, ad Lunæ radios. Itaque Virgilius [7]:

Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena
Ipse dedit Mœris. ——— ———

Lunæ

[1] *lib.* VI. *Pharsal.* [2] *lib.* XI. *Odyss.* [3] *Sat.* 8. [4] XXVIII. 9. 29. [5] *lib.* V. *Carm.* 5. [6] *lib.* IV. *c.* 6, *num.* 15. [7] *Bucolicor.* VIII.

Lunæ radios putabant addere posse herbis vim aliquam efficaciæ operosæ, *infra* [1]. *Nigra palla, nudi pedes, capillus sparsus* sunt habitus competens ad Deos Inferos conciliandos. Pro iisdem sunt, *in terrâ fossam scalpere, furvam agnam cædere, cruorem derivare in fossam.* Hostiæ quæ Inferis Diis offerebantur, omnes erant atræ *infra* [2]. Et in Necromantia sanguis tepidus imprimis adhibebatur, lacte & melle commixtus. Nam & Ulysses erro ita agit, docente *Homero* [3], ubi Tiresiam evocat orco, & de Ænea luculenter *Virgilius* [4]. Fingebant Dæmones, quod sanguine mistas dapes illas manderent, atque inde rogati de futuris responsa dabant. Quod præterea, *lanea & cerea effigies erat*, in præcedentibus expositum est. Hecate est Dæmonum princeps fœmina, Tisiphone ejusdem socia Diabola. Aderant spectra canum, *infra* [5]. Certe etiam hodie ita vagantur terricula silvestria. Illud verò notabile est, quod post interjecta nonnulla dicit:

——— *Quo pacto alterna loquentes*
Umbræ cum Sagana resonarent triste & acutum.

Stridebant potius quam loquebantur Dæmones, τρύζειν vocant Græci, ut productis autorum locis ostendit *Joh. Scapula* [6]. *Suetonius* de Nerone Cæsare [7]. *Neque tamen sceleris conscientiam, quanquam & militum & Senatus Populique gratulationibus confirmaretur, aut statim aut nunquam postea ferre potuit, sæpe confessus exagitari se materna specie, verberibus Furiarum ac tædis ardentibus. Quin & facto per magos sacro Manes exorare tentavit.* Saulis Necromantia eodem referri debet. Nam fuisse Diabolum, qui Samuelis externam speciem assumendo responsum dedit, recte affirmant *Tertullianus* [8], *Augustinus* [9]. Adversus quos frustra pertendunt

[1] *num.* 8. [2] *cap.* 11. *num.* 21. [3] *lib.* XI. *Odyss.* [4] *l. d.* [5] *num.* 8. [6] *in Lexico Græco pag.* 1671. [7] *lib.* VI. *cap.* 34. [8] *de Animâ cap.* 57. [9] *de Octo Quæstionibus ad Dulcitium sect.* 6.

dunt *Martinus Delrio* [1], *Caspar Scottus* [2], fuisse animam sancti Viri evocatam per artes Magicas. Dicit Scottus: (1.) *Affirmat* Syracides [3] *quod verus Samuel post mortem suam vaticinia ediderit.* RESPONDEO: Scriptor, Vir quidem bonus & eruditus, non vero Propheta aberravit a recto judicio (2) *Ad literam appellatur Samuel, neque a litera discedendum est, cum non sequitur absurdum.* RESPONDEO: Samuel vocatur ex opinione Regis, qui talem putabat esse: vere accipi non potest, quia sequitur absurdum, respondisse Deum per Vates suos impuræ Sagæ incantamentis perpulsum, cum tamen negetur, voluisse Deum respondere modo isto, 1. Samuel. [4] (3) *Impleta sunt prædicta omnia, nec vero Satanas poterat novisse res futuras.* RESPONDEO: Noverat omnino, quatenus sæpissime prænotionem habet de illis, quæ Deus secundum judicia sua decisa propediem in rebus humanis exsequi vult, uti exempla manifesta ostendunt, 1. Reg. [5] Jobi [6]. (4) *Anima illa prodivit ex imperio Dei, non etiam ad Sagæ jussum.* RESPONDEO: Negant *Literæ Sacræ*, & præmuniunt hanc relationem, *non respondebat ei Dominus per Prophetas*, 1. Samuel. [7]. (5) *Alias factum esse legimus, ut Deus præveniret Magorum incantamenta, videlicet in gestis Bileami.* Numer. [8] RESPONDEO: Tunc vero nusquam indicaverat præmittendo quædam, unde sciri posset, velle Deum ab isto negocio abesse. (6) *Noluit Deus per Vatem respondere, unde Rex solatium haberet, voluit respondere, ut pœnam suam novisset.* RESPONDEO: Rex instanti prope fato angebatur, & in pœnam delictorum a Deo spernebatur. Hoc est, quod Græci dicunt νεκυομαντεῖν, evocare manes, & de futuris eventis consulere: vetat Deus in lege Mosis, *Levit.* [9] *Deut.*

[1] *lib.* II. *Disquisition. Magic. quæst.* 26. [2] *in Physica curiosa lib.* II. *cap.* 25. [3] *cap.* 46. [4] XVIII. 3. 6. 7. 14. 15. 19. 25. [5] XXII. 21. [6] I. 6. [7] XXVIII. 8. [8] XXII. [9] XX. 27.

Deut.[1] & repetita interdicta sunt *Esai.*[2]. Saulo denique capite constitit, 1. *Chron.* [3]. De quo plura legantur in *Disputatione nostrâ Wittebergensi de Resurrectione Mortuorum*[4], & confer *Bernhardum Waldsmid*[5], *Johannem Rainoldum*[6]. Multa jactabant veteres Magi, quod Lunam ut descenderet, Stellas ut deciderent, Terram ut moveretur, Cœlum ut quiesceret, Solem ut obscuraretur, Mortuos ut resurgerent, Bestias ut furorem deponerent, cogere possent, quodque Imbres, Tempestates, Procellas commoverent pro lubitu. Tibullus[7]:

Hanc ego de Cœlo ducentem Sidera vidi,
Fluminis hæc rapidi carmine vertit iter.
Hæc cantu finditque Solum, Manesque sepulchris
Elicit, & tepido devocat Ossa rogo.
Jam ciet infernas Magico stridore Catervas;
Jam jubet aspersas lacte referre pedem.
Cum libet, hæc tristi depellit nubila Cœlo:
Cum lubet, æstivo convocat orbe Nives.

De Orpheo * prodit Horatius[8]:

Unde vocalem temere insecutæ
Orphea Silvæ,
Arte materna rapidos morantem
Fluminum lapsus, celeresque Ventos.
Blandum & auritas fidibus canoris
Ducere Quercus.

Et de eodem Propertius[9]:

Orphea detinuisse Feras, & concita dicunt
Flumina Threiciâ detinuisse lyrâ.

Atqui Orpheus ille Magus fuit, ut refert *Pausanias*[10]. Nam quod eum *Gabriel Naudæus*[11], ab hoc crimine liber-

* De eo hanc Poetarum descriptionem exprimunt & gemma apud *Leonardo Augustinum*, & duo sepulcrorum ornamenta *ex Roma subterranea.*

(1) XVIII. 10. 11. (2) VIII. 19. *cap.* LXV. 4. (3) X. 13. 14. (4) *dist.* 31. 32. (5) *de Pythonissâ Endoreâ.* (6) *in Censura prælect.* 75. (7) *lib.* II. *Eleg.* 2. (8) *lib.* I. *Carm.* 12. (9) *lib.* III. *Eleg.* 1. (10) *in Eliacis.* (11) *Apologia pro Viris Magiæ vitio infectis.*

liberare vult, frustra sane est. Magum fuisse comprobat Necromantia, quam peragit apud *Virgilium* [1], & *Ovidium* [2]. De imbribus & procellis, Sagarum ope, (quæ in Norvegiâ, Biarmiâ, Finnoniâ, Lappiâ plurimæ semper fuerunt) eductis testantur *Saxo Grammaticus* [3], & *Stephanus Johannis* [4]. Sed in his quædam vere Magica, id est deceptoria sunt. Cœlo devocare Sidera, Fluminis cursum retroagere, Mortuos excitare, Terram convellere, nec in Diaboli potestate est, nec

F in

(1) *lib.* IV. *Georgic.* (2) *lib.* X. *Metamorph.* (3) *lib.* I. *Histor. pag.* 17. (4) *in Notis pag.* 57.

in Sagæ. Eludunt oculos fallaci ſpecie, & ſpectra pro mortuis obtrudunt. Ventos & imbres producit cogendo aërem in nubes, quia Princeps aëris, *Epheſ.*[1]. De negocio toto prolixius docent *Pererius*[2], *Delrio*[3], *Bodinus*[4], *Remigius*[5], *Albericus Gentilis*[6], *Caſpar. Schottus*[7]. Poſtremo Lemures ſunt a Plutone Manium Domino, quos efficere terricula nocturna, credebant Veteres. Tantum quod Epicurei negabant, Lemures ſive Genios eſſe, quorum rationes aſſervavit *Lucretius*[8], Brutus Academicus non ſine præſenti angore animi exponebat Caſſio Epicureo, amico ſuo, quod Lemures vidiſſet, ac Caſſius quidem volebat ei hunc mentis ſcrupulum eximere, vanos perterriti animi conceptus eſſe dictitans, ut refert *Plutarchus*[9], & confer *Florum*[10].

VI. LIBER Pater dictus honorario cognomine apud *Gruterum*[11]. Horatius[12]:

Ornatus viridi tempora pampino
Liber. ——— ———

Nomen Siculum eſt, τὸ λιβερὸν vero eſt idem quod σκοτεινὸν, *filius Noctis ac Erebi*, uti exponit *Heinſius*[13]. Rectius multo, quam cum *Angelus Decembrius*[14], vult Latinum nomen eſſe, *quod Bacchi ſacra liberarent animas a peccatis.* Erat Jovis filius è Semele. *Thebanæque Semelæ puer*, eſt apud *Horatium*[15]. Eratque illa filia Cadmi Phœnicis Thebarum conditoris, & qui literas Orientalium per Ioniam & Græciam docuit. *Bacchum* alias vocabant, & *Iacchum*. Vero nomine eſt *Dionyſius*, a Patre, qui erat ὁ Διὸς, & quoque a matre, quæ erat ἡ Νύσα. Nam quod *Plato*[16], hoc ἔτυμον affert, ὁ Διό-

(1) VI. 12. (2) *Diſputat.* 4. *ad Exod.* VII. (3) *lib.* II. *Diſquiſition. Magicar. quæſt.* 10. (4) *lib.* II. *Dæmonom. cap.* 8. (5) *in Dæmonolatria lib.* I. *cap.* 22. (6) *Commentario ad Titulum de Mathematicis & Maleficis pag.* 51. (7) *in Phyſica curioſa lib.* I. *cap.* 19. 20. *itemque cap.* 34. 35. (8) *lib.* IV. *de Natura rerum.* (9) *in Vita Bruti pag.* 400. (10) *lib.* IV. *Hiſtor. Rom. cap.* 7. (11) *in Volum. Inſcription. pag.* 66. 67. (12) *lib.* IV. *Carm.* 8. (13) *in Crepundiis Silianis pag.* 4. (14) *lib.* IV. *de re Literaria pag.* 341. (15) *lib.* I. *Carm.* 19. (16) *in Cratylo.*

Διόνυσ(ος) εἴη ἂν διδοὺς τ' οἶνον allusivum est. Navibus a patre acceptis & cum exercitu ingressus Ægyptum, Principem ejus gentis sese constituit, bellisque progressus Asiæ & Africæ partes meliores domuit, ut *peculiari opere* τῶν Διονυσιακῶν prosequitur *Nonnus Panopolitanus*. Virgilius [1]:

Nec qui pampineis victor juga flectit habenis
Liber, agens celso Nysæ de vertice tigres.

Devicit Indos, itaque memoria Regis ejus celebris erat in Gentibus illis, cum Alexander Macedo adesset Orientis triumphator, *Curtius* [2]. Vineas excolere docuit & cerivisiam coquere. Tibullus [3]:

At tu Bacche tener, jucundæ consitor uvæ.

Uvæ commentorem appellat *Ovidius* [4], & *Vini repertorem* Rutilius Numantianus [5]. Similiter Virgilius [6]:

Huc Pater o Lenæe veni. ———

Lenæus ideò, quod τῶν λ[η]νῶν προστάτης, torcularium inventor esset. Virgilius [7]:

——— *Lenæum libat honorem.*

Vinum περιφερῆ, eodemque sensu *munera Liberi* dixit *Horatius* [8]. Vitis sacra Baccho, uti probant *Johan. Meursius* [9], *Johan. Baptista Porta* [10]. Cæterum non bellator solum, verum etiam Magus ac præstigiator, uti omnes fere Dii Gentilium *Horatius* [11], recenset Bacchi laudes & miracula:

Vinique fontem, lactis & uberes
Cantare rivos: atque truncis
Lapsa cavis iterare mella.

Similia prodit *Euripides* [12], ficta vero esse, dubitat nemo; aut saltem expressa de Mosis rebus gestis, *Numer.* [13] *Deuter.* [14] *Ezech.* [15]. Ejusdem sunt generis, quæ sequuntur:

(1) *lib.* VI. *Æneid.* (2) *lib.* VII. VIII. IX. (3) *lib.* II. *Eleg.* 3. (4) *lib.* III. *Fastor.* (5) *lib.* I. *Itinerarii num.* 69. (6) *lib.* II. *Georgic.* (7) *lib.* IV. *Æneid.* (8) *lib.* I. *Carm.* 18. (9) *in Arboreto sacro lib.* II. *cap.* 3. (10) *in Villa lib.* VII. *cap.* I. (11) *lib.* II. *Carm.* 19. (12) *in Bacchis.* (13) XIII. 18. 19. (14) VIII. 7. *cap.* XI. 10. (15) XX. 6.

Tu flectis amnes, tu mare Barbarum.

Nam hoc quoque alludit ad Mosis transitum per mare Erythræum, *Exodi*[1]. Et indidem sunt, quæ sequuntur:

Tu separatis uvidus in jugis,
Nodo coherces viperino
Bistonidum sine fraude crines.

De serpentibus ignitis pœnæ loco immissis, & horum depulsore, serpente æneo in hastili appenso, omnia illa valent, *Numer.*[2]. Nec aliunde ista:

Tu cum parentis regna per arduum
Cohors Gigantum scanderet impia,
Rhœcum retorsisti leonis
Unguibus, horribilique mala.

Cæsos Gigantes a Mose novimus & inter eos Ogum Basanis Principem familiæ Giganteæ, *Deut.*[3]. Denique:

Te vidit insons Cerberus aureo
Cornu decorum.

Forte, quod radii in facie Mosis relucentes, fabulam de cornuto Mose extulerint, uti est *infra*[4], ταυρόκερως & κερασφόρος Bacchus celebratur ab *Euripide*[5], & *Orpheo*[6]. De ebriorum conceptis moraliter exponunt *Joach. Camerarius*[7], *Philip. Camerarius*[8]. Multa in hunc sensum adfert *Horatius*[9], ubi sunt vini laudes:

Et addis cornua pauperi.

Ovidius[10]:

—— *Tunc pauper cornua sumit.*

Sacra ejus temulenta apud Thraces promulgavit Orpheus Ægyptiorum annis multis domesticus, ipse demum victima in sacris illis factus est, ab infessis a Dæmone fœminis discerptus, ut narrant *Virgilius*[11], *Ovidius*[12], & adde *Cœlium Rhodiginum*[13], *Lilium Gyraldum*

(1) XIV. 16. (2) XXI. 6. (3) III. 11. (4) *cap.* VII. *num.* 12. (5) *in Bacchis.* (6) *in Hymnis pag.* 140. (7) *in Quæsitis promiscuis pag.* 133. (8) *lib.* I. *Horar. succisiv. cap.* 93. (9) *lib.* III. *Carm.* 21. (10) *lib.* I. *de Arte amandi.* (11) *lib.* IV. *Georg.* (12) *lib.* XI. *Metamorph.* (13) *lib.* X. *Lect. antiq. cap.* 23.

MATRI DEVM
MARTIA OTACILLA·AVG

MATRI·DEVM·SALVTARI

dum [1], *Johan. Meursium* [2]. Hic idem est Jupiter Sabazius, de quo meminerunt *Valerius Maximus* [3], & Romanæ *Inscriptiones*, quas allegant *Stephanus Pighius* [4], *Gruterus* [5], *P. Appianus* [6], *Ludovicus Carrion* [7], *Elmenhorstius* [8]. Σαβάζειν barbarum est, *cum ululatu grassari*, ut exponit *Aristophanes* [9], & sequitur *Johan. Scapula* [10]. Erat hoc perpetuum in insanis & minus sobriis sacris Bacchi, teste vel uno *Horatio* [11]. Noverat *Plutarchus* [12], sed minus vere auguratur, quod Judæi cultores Bacchi essent, colendo Sabbatha. Nec enim σαβάζειν est *feriari Sabbathum*, de cujus ortu usuque multo aliter nos informant *Sacræ Literæ*, *Genes.* [13] *Exodi* [14]. Aberrant illi etiam, qui *Sabazium* deducunt ab Hebræorum *Sabaoth*, cum *Antonio Thysio* [15], *Johanne Seldeno* [16], *Eliâ Schedio* [17].

VII. TELLUS * (alio nomine *Vesta prisca*, *Rhea*, *Opis*, *Cybele*, *Bona Dea*, *Magna Deorum Mater*, ut plurimæ *Inscriptiones* testantur apud *Janum Gruterum* [18].) Saturni uxor erat, cum quo ab Oriente profecta, in Cretam venit. Virgilius [19]:

Hinc Mater cultrix Cybele, Corybantiaque æra;
Idæumque nemus: hinc fida silentia sacris,
Et juncti currum dominæ subiêre leones.

Venit quoque in Latium, & passim instituit raucos tubarum, tympanorum, nolarum, cymbalorum, ac tibiarum sonitus. Virgilius [20]:

F 3 *Tin-*

* Hæc optime apparet in antiquis monumentis hic insertis, adjuncto etiam amasio ejus Atye, vel solo, vel Deam suam leonibus insidentem comitante.

(1) *in Histor. Deor. dial.* 2. (2) *in Græcia feriatâ.* (3) *lib.* I. *cap.* 3. *num.* 2. (4) *Notis ad h.l. pag.* 6. (5) *in Volumine pag.* 22. (6) *in Collectaneis pag.* 174. 247. (7) *lib.* II. *Emendationum cap.* II. (8) *Notis ad Arnobium lib.* V. *pag.* 167. (9) *in Lysistratâ.* (10) *in Lexico Græco pag.* 1441. (11) *lib.* III. *Carm.* 25. (12) *lib.* IV. Συμποσίακ. *num.* 5. (13) II. 2. (14) XII. 2. (15) *Notis ad Valer. Max. pag.* 41. (16) *de Diis Syrorum Syntagm. prolegom. pag.* 32. (17) *libro de Diis Germanorum pag.* 233. (18) *in Volumine pag.* 27. 28. 29. 30. 31. (19) *lib.* III. *Æneid.* (20) *lib.* IV. *Georg.*

Tinnitusque cie, & Matris quate cymbala circum.

Et[1]:

Tympana vos buxusque vocat Berecynthia Matris
Idææ. —— ——

Et[2]:

Istave barbarico Cybeles antistita buxo
Infelix virgo totâ bacchatur in urbe.

Propertius[3]:

—— —— *Dea magna Cybele*
Tundet ad Idæos cymbala rauca choros.

Adjunxit choreas, cum in sacris, tum in conventibus promiscuis ad recreandos animos collectis. De choreis diligenter pertractavit *Cœlius Rhodiginus*[4]. *Ambubajarum collegia* vocat *Horatius*[5], ubi *Acron* vetus Scholiastes: *Ambubajæ dicuntur mulieres tibicinæ lingua Syrorum, etenim Syris tibia vel Symphonia dicitur Ambubaja*, Syri אנבוביא appellant τοῦ αὐλητάς. Juvenalis[6]:

Jam pridem Syrus Tiberim defluxit Orontes,
Et linguam & mores, & cum tibicine chordas
Obliquas, nec non gentilia tympana secum
Vexit. —— ——

Hæc vocis originatio unica vera est, licet negare velint *Turnebus*[7], *Torrentius*[8], ubi contendunt, quod sit Latinum vocabulum, *circum Bajas*, ambu *valet circum, in Bajis conversabantur lasciva mulierculæ, aderantque ibi frequentes in lavacris homines delicati, unde Romam adductæ nomen a primo originis loco acceperunt.* Alia quædam convectat *Lambinus*[9]. Sed non est opus ambagibus ullis. אנבוביא de Musicis organis adhibet *Targum Genes.*[10], *Jobi*[11]. Et vero quemadmodum Syri vocabulum eo sensu ad Tyrrhenos & vicinos Latinos

(1) *lib.* IX. *Æneid.* (2) *in Ciri.* (3) *lib.* III. *Eleg.* 15. (4) *lib.* III. *Antiq. lect. cap.* 3. 4 (5) *lib.* I. *Sat.* 2. (6) *Satyrâ* 3. (7) *lib.* XI. *Adversarior. cap.* 23. (8) *Notis ad Suetonium l.d.* (9) *Commentar. ad h. l. pag.* 24. (10) IV. 21. (11) XXI. 12.

tinos communicaverunt, ita ipsi a Græcis acceperunt re & verbo *Pesanterim*, de quo est *suprà*[1]. Virgilius[2]:

Non arguta sonant tenui psalteria chordâ.

Et adde *Casaubonum*[3]. Ministeria Ambubajarum narrat *Suetonius*[4], ubi vide eundem *Casaubonum*[5], & confer *Johan. Gerh. Vossium*[6]. Sane hæc talia dudum in Oriente, etiam ante prisci Ogygis diluvium exstiterunt, cum Jubale & Jabale, *Genes.*[7]. Phryges cumprimis eam honoribus affecerunt, apud quos nobilis juvenis Atys dementatus veneficiis, amore ejus exarsit, nec tamen potitus & in furorem prorsus actus virilia sibi exsecuit, uti produnt *Catullus*[8], *Ovidius*[9], *Plinius*[10]. Ejus exemplo deinceps usi Rheæ Sacerdotes omnes (quos *Corybantas* & *Gallantes* vocabant) castrabant seipsos, insaniente fere Diabolo circa sacra profana. Silius Italicus[11]:

Circum arguta cavis tinnitibus æra, simulque
Certabant rauco resonantia tympana pulsu,
Semivirique chori. —— ——

Claudianus[12]:

Vel si sacra placent, habeas pro Marte Cybelen,
Rauca Celenæos ad tympana disce furores,
Cymbala ferre licet, pectusque illidere pinu,
Sanguineosque rotat crines. ——

Sanguineos, id est, cruentos. Perinde uti Lucanus[13]:

—— *Cecinere Deos, crinemque rotantes*
Sanguinei populis ulularunt tristia Galli.

Ita emendat *Grotius*[14]. Cruentabant semet, ferro ancipiti secando brachiâ †, teste *Apulejo*[15]. Et flagris incussis

† Vide Lucianum *Dial. Vener. & Cupid.* item *in p.* 102. ubi de Sacerdotibus Deæ Syriæ. De capitis jactatione vide apud Brissonium 2. *Select. Antiq. c.* 13.

(1) *cap.* I. *num.* 21. (2) *in Ciri.* (3) *Notis ad Athenæum lib.* IV. *pag.* 315. (4) *lib.* VI. *cap.* 27. (5) *in Notis pag.* 591. (6) *in Lexico Etymologico pag.* 23. & 455. (7) IV. 21. (8) *Epigram.* 59. (9) *lib.* X. *Metamorph.* (10) *lib.* XXXV. *cap.* 12. (11) *lib.* XVII. (12) *lib.* I. *in Eutropium.* (13) *lib.* I. (14) *Notis ad h. l. pag.* 42. (15) *lib.* VIII. *de Asino aureo.*

cuſſis deſtringebant cutem, ut vulneribus ſaucia ac tumoribus obſita eſſet. Martialis[1]:

Juro per Syrios tibi tumores,
Juro per Berecynthios furores.

(& ibidem *Rameſius*[2], *Schrevelius*[3], *Philippus Beroaldus*[4]. Rurſum[5]:

Alba minus ſævis lacerantur brachia cultris,
Cum furit ad Phrygios enthea turba modos.

Inde eſt, quod *ſemivirum comitatum* probroſo nomine appellat Jarbas apud *Virgilium*[6], & *eviratos* Arnobius[7]. Diſertè Valerius Maximus[8]: *Genucius quidam Matris magnæ Gallus.* Et deinde: *Quod diceret Genucium amputatis ſui ipſius ſponte genitalibus corporis partibus neque virorum neque mulierum loco haberi debere. Inſcriptio* Romana: C. CAMERIUS. CRESCENS. ARCHIGALLUS. MATRIS. DEÛM. MAGNÆ. IDEÆ. ET. ATTIS. POPULI. ROMANI. VIVUS. SIBI. FECIT. ET. C. CAMERIO. EUCRATIANO. LIB. SUO. CETERIS. AUTEM. LIBERTIS. UTRIUSQUE. SEXUS. LOCA. SINGULA. SEPULTURÆ. CAUSA. H. M. H. E. N. S. *Gruterus*[9], *Petrus Appianus*[10], Juvenalis[11]:

——— ——— *Ecce furentis*
Bellonæ, Matriſque Deûm chorus intrat, & ingens
Semivir obſcœno facies reverenda minori,
Mollia qui rupta ſecuit genitalia teſtâ.

Semivir, id eſt, exſectus. Cætera σατυρικῶς. Nam ſolam habebant caudam eamque flaccidam, teſtibus ablatis. Et quod dicit, *ſecuit genitalia teſtâ*, eo referri debet, quod ſilices inveniantur locis illis adinſtar cultri ſecantes. *Samia teſta*, *Martialis*[12], ait, ubi ad negocium præſens alluſit. Expreſſe *Catullus*:

Devolvit ipſe acuto ſibi pondera ſilice.

Pon-

(1) *lib.* IV. *Epigram.* 43. (2) *in Commentario pag.* 336. (3) *in Notis pag.* 239. 240. (4) *in Annotatis variis pag.* 205. (5) *lib.* XI. *Epigram.* 85. (6) *lib.* IV. *Æneid.* (7) *lib.* V. *adv. Gentes.* (8) *lib.* VII. *cap.* 7. *num.* 6. (9) *in Volumine pag.* 308. (10) *in Collectaneis pag.* 263. (11) *Sat.* VI. (12) *lib.* III. *Epigram.* 81.

Pondera ſunt teſtes cum ſacco, & apte *ſilice*, ut paulo ante diximus. Ejuſmodi ſilices apud Indos Occidentales viderunt Hiſpani, teſte *Simone Majolo*[1]. Nam Gens iſta ferri uſum ignorabat, lapidibus vero illis ſcindebat & ſecabat. Variant tamen Poëtæ, & *ferrum* obtrudunt. Juvenalis[2]:

——— Phrygio quos tempus erat jam
More ſupervacuam cultris abſcindere carnem.

Ferrum eſt apud *Martialem*[3], & *acuta falce*, apud eundem[4]. Conſtat, quod utroque modo fieri potuerit. Judæi novaculam hodie adhibent in circumciſione, ut notat *Munſterus*[5]. De iiſdem Petronius[6]:

Ni tamen & ferro ſucciderit inguinis oram.

Olim erat culter lapideus, *Exod.*[7], *Joſuæ*[8], & *Andreas Maſius*[9]. Quanquam refragentur *Chriſt. Becmannus*[10], *Maldonatus*[11].

VIII. LUNA eadem eſt quæ Diana & Proſerpina, itaque Diana pingebatur manu ferens ardentes faces, matris Cereris exemplo, & Lunam vel infra vel ſupra ſe habens, uti oſtendunt *Abrahamus Gorlæus*[12], *Joh. Jac. Chiffletius*[13]. Sæpe etiam Juno erat. Virgilius[14]:

Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuêre coloni,
Carthago, Italiam contra, Tiberinaque longe
Oſtia, dives opum, ſtudiiſque aſperrima belli,
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam,
Poſthabita coluiſſe Samo. ——— ———

Inſcriptio Veronenſis: JUNONI. LUNÆ. REGINÆ. SACRUM. P. VITULLIUS. PHILOLOGUS. *Gruterus*[15]. Tyriorum & Phœnicum aliorum Numina erant Beelſa-

 men

(1) *Tom.* I. *Dierum canicular. fol.* 581. (2) *Sat.* 2. (3) *lib.* II. *Epigram.* 45. (4) *lib.* III. *Epigram.* 24. (5) *ad cap.* IV. *Exod.* (6) *in Satyrico pag.* 248. (7) IV. 25. (8) V. 2. (9) *Commentario ad h. l.* (10) *libro de Originibus L. L. pag.* 590. (11) *Tom.* I. *Controverſiar. Theolog. pag.* 35. (12) *in Theſauro Numiſmatum tab.* 39. *num.* 3. 4. 5. (13) *in Deſcriptione Veſontionis part.* I. *cap.* 23. (14) *lib.* I. *Æneid.* (15) *in Volumine Inſcriptionum pag.* 25.

men, (qui est Sol vel Jupiter Assyrius) & Astarthe, (quæ est Juno vel Luna.) Tyrii enim sunt a Sidoniis, autore *Justino* [1]. Sidon vero Chanaanis filius Phœnicum progenitoris, *Genes.* [2], *Chronic.* [3]. Ut hoc addam, *Justinus* diligenter Phœnicum origines prodidit, quocum confer *Strabonem* [4], *Pomponium Melam* [5]. Quod dicit, *illos primum habitavisse ad stagnum Assyrium*, de lacu Genesareth intelligi debet. Pergit, *conditam urbem ab ubertate piscium Sidona appellatam esse, nam piscem Phœnices* Sidona *vocant*. Atque in Phœnicum lingua tale aliquid est, nam ציד est *piscis*, unde celebris ad Galilæum mare sita urbs *Bethsaida* habet nomen, quod ibi copiosa esset piscatio בית-צידה. Non satis bene Georgius Hornius [6]: *Sidonis urbem* Justinus *a piscium copia dictam esse vult, ignarus scilicet, a primogenito Chananæi filio, cui hoc nomen erat, conditam.* Utrumque sane verum est, quia etiam Zidon erat proprium nomen conditoris, ut *Sacræ Literæ* affirmant. Subjungit, *post multos deinde annos a Rege Ascaloniorum expugnati, navibus appulsi, Tyron urbem ante annum Trojanæ cladis condiderunt.* Ascalonii sunt Palæstini, vel Allophyli in maritimis Phœniciæ locis semper potentes. *Josu.* [7], *Judic.* [8]. Denique, *Persarum bellis diu varieque fatigati, victores quidem fuerunt.* Hoc referri debet ad Salmanassaris & Nebucadnesaris expeditiones, de quibus prædicta continentur in *Sacris Literis*, *Esaiæ* [9], *Jerem.* [10], *Ezechiel.* [11], & meminit *Josephus* [12]. Redeamus ad Lunam & Proserpinam, quæ a Necromantâ Plutone sollicitata post mortem, ut redire vellet, cumque labor ille frustra esset, ut matris dolor allevaretur, in Sidus terris proximum relata est. Lunam in ordine Planetarum esse vicinissimam terris, constat per confessionem Astronomorum omni-

(1) *lib.* XVIII. (2) X. 15. (3) I. 13. (4) *lib.* XVI. *Geograph.* (5) *lib.* I. (6) *Notis ad Sulpicium Severum pag.* 220. (7) XIII. 3. (8) III. 1. (9) XXIII. 1. (10) XXV. 22. *cap.* XXVII. 3. *cap.* XLVII. 4. (11) XXVI. 2. *cap.* XXVII. 1. (12) *lib.* IX. & X. *Antiquitat.*

omnium, uti docent *Phil. Lansbergius*[1], *Hevelius*[2], *Andreas Argolus*[3], *Paulus Merula*[4]. Adeoque tempus illud ei attributum eſt, quo liberius vagantur ſpectra, & Veratrices, Sagæ, Maniumque evocatores illuſionibus operam navant. Lunæ perinde ut Plutoni ſacra Cocytia fiebant. Horatius[5]:

Nox & Diana quæ ſilentium regis,
Arcana cum fiunt ſacra.

Tibullus[6]:

Vota novem Triviæ nocte ſilente dedi.

Ita emendat *Scaliger*[7]. Quod enim vulgo cum *Jano Gebhardo* legitur, *vota novem Veneri*, impertinens eſt; nec enim Veneria, ſed Cocytia ſacra ſint, quorum ritum ac cauſam vide in iis quæ deſcripſimus *ſupra*[8]. Et in ſacris Acherunticis capiebantur herbæ ad Lunæ radios deſectæ, quia credebant Lunam præeſſe veneficiis, ac ſpumâ quadam, cumprimis deliquiorum tempore, ita herbas inficere, ut eo magis nocere poſſent. Virgilius[9]:

Falcibus & meſſæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni.

De quâ re hinc inde obſerves plurima, cumprimis quod prædicarent Sagæ, tantam eſſe vim carminum feralium, ut cœlo poſſent detrahere Lunam, involvere nubibus, inducere lucis defectum. *Tibulli* & *Horatii* verba adducta vide *ſupra*[10]. Enothea apud Petronium Arbitrum[11]:

—— *Lunæ deſcendit imago*
Carminibus deducta meis. ——

Ovidius[12]:

Mater erat Mycale, quam deduxiſſe canendo
Sæpe reluctantis conſtabat cornua Lunæ.

Pro-

(1) *in Uranometriâ lib.* 1. *cap.* 1. (2) *Selenographicis pag.* 202. (3) *lib.* 1. *Aſtronom. cap.* 9. (4) *in Coſmographia part.* 1. *lib.* 11. *cap.* 27. (5) *lib.* v. *Carm.* 5. (6) *lib.* 1. *Eleg.* 3. (7) *in Notis pag.* 116. (8) *num.* 5. (9) *lib.* IV. *Æneid.* (10) *num.* 5. (11) *pag.* 187. *Satyrici.* (12) *lib.* XII. *Metamorph.*

Propertius[1]:

Audax cantatæ leges imponere Lunæ.

Virgilius[2]:

Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam.

Claudianus[3]:

——— Novi quo Thessalia cantu
Eripiat Lunare jubar. ———

Iterum Ovidius[4]:

—— Cantatis Luna laborat equis.

Et Horatius[5]:

Quæ sidera excantata voce Thessala
Lunamque cœlo deripit.

Martialis[6]:

Quæ nunc Thessalico Lunam deducere rhombo?

Rhombum præter alia in negociis Magicis adhibebant. Horatius[7]:

Canidia parce vocibus tandem sacris,
Citumque retro volve, volve turbinem.

Voces sacræ sunt αἱ ἐπωδαὶ vel carmina incantatoria, & turbo est rhombus Magicus, de quo etiam *Propertius* agit[8]:

Staminea rhombi ducitur ille rota.

Ovidius[9]:

Scit bene quid gramen, quid torto concita rhombo
Licia, quid valeat virus amantis equæ?

Ῥόμβος χάλκεος est[10], *Theocriti*. Proinde, ut istis Lunæ laboribus adversum noxios Sagarum cantus opem ferrent alii, *æra auxiliaria* (uti vocant *Ovidius*[11], *Statius*[12]) adhibebant, cymbala pulsando, tubas & cornua inflando, per quæ a veneficiis liberarentur. Juvenalis[13]:

Tot pariter pelves & tintinnabula dicas

Pul-

(1) *lib.* IV. *Eleg.* 5. (2) *Bucolic.* VIII. (3) *lib.* I. *in Ruffin.* (4) *lib.* II. *Amor. eleg.* 5. (5) *lib.* V. *Carm.* 5. (6) *lib.* IX. *Carm.* 30. (7) *lib.* V. *Carm.* 17. (8) *lib.* III. *Eleg.* 5. (9) *lib.* I. *Amor. eleg.* 8. (10) *in Pharmaceutriâ.* (11) *lib.* IV. *Metamorph.* (12) *lib.* VI. *Thebaid.* (13) *Sat.* 6.

Pulsari, jam nemo tubas atque æra fatiget,
Una laboranti poterit succurrere Lunæ.

Manilius[1]:

Te testem dat Luna sui glomerabilis orbis,
Quæ cum mersa nigris per noctem deficis umbris;
Non omnes pariter confundis sidere gentes,
Sed prius Eoæ quærunt tua lumina gentes,
Seraque in extremis quatiuntur gentibus æra. &c.

Tibullus[2]:

Cantus & a cœlo Lunam deducere tentat,
Et faceret, si non æra repulsa sonant.

Æra repulsa, id est, pelves concrepantes. *Passeratius* emendat, *æra recurva*, & exponit de cornibus, verum hoc recte improbat *Janus Gebhardus*[3], Martialis[4];

Dicet quot æra verberent manus urbis
Cum secta Colcho Luna vapulat rhombo.

Exempla vanæ religionis proferunt *Livius*[5], *Plutarchus*[6], *Tacitus*[7]. Quem morem ad sacra Christiana conversi licet, non intermiserunt, adeo *ille* animos hominum occupaverat, igitur *Maximus Taurinensis* Episcopus serio culpat[8]. Duratque hodiedum apud incolas Moluccarum, ut de his testantur *Levinus Hulsius*[9], *Isaacus Pontanus*[10]. Nimirum rudi adhuc ævo, cum doctrina de motu & affectionibus Siderum in vulgus haud ita nota erat, sapientibus tantum cognita, qui non propalabant, ut superstitioni precium suum esset. Monent *Curtius*[11], *Daniel Heinsius*[12]. Scribit vero *Natalis Comes*[13], errorem esse ortum inde, quod Magi adhiberent specula rotunda in deliquiorum tempore, quibus certo artificio constructis ostenderint Lunæ

(1) *lib.* I. *pag.* 8. *Astronomicor.* (2) *lib.* I. *Eleg.* 9. (3) *Animadvers. ad Tibullum pag.* 59. 60. (4) *lib.* XII. *Epigram.* 57. (5) *lib.* XXVI. (6) *in Vitâ Pauli Æmylii.* (7) *lib.* I. *Annal. cap.* 28. (8) *Sermone* 72. *de Defectu Lunæ.* (9) *in Navigationibus cap.* 30. (10) *in Descript. Amsterodami lib.* II. *cap.* 24. (11) *lib.* IV. *Histor. cap.* 24. (12) *Notis ad Silium Italicum pag.* 90. 91. (13) *lib.* IV. *Mythologiæ pag.* 252. 253.

næ defectus, & vulgo persuaserint, ab ipsis deliquia esse, quomodo alias specula fabricari possint, quæ ad Lunæ radios exposita monstrent è vicinis locis res gestas, autore *Cornelio Agrippa* [1]. Quod de Lunæ defectu res sit meris præstigiis obnoxia, verissimum est, neque aliquid potestatis habet Dæmon in obscuranda illa. De speculis Magicis est res impostoria, & a Geniis omnia illa efficiuntur, malis vero, quorum fidus discipulus *Cornelius Agrippa* [2], ut cum animæ suæ damno latere posset, obtendebat nugas Planetariorum vanissimas. Refutant & damnant impias nugas *Athanasius Kircherus* [3], *Caspar Schottus* [4]. De toto Eclipseon negocio vide *Argolum* [5], *Johan. Keplerum* [6], *Joh. Hevelium* [7], *Ricciolum* [8], *Laurentium Eichstadium* [9].

CAP. III.

De Diis Indigetibus & Semonibus.

I. TERTIO loco succedunt *Dii Indigetes* (οἱ ἐνναέται Θεοὶ, ψυχαὶ καμόντων, Ἡρώων, ait *Apollonius* [10]) uti sunt HERCULES, CASTOR & POLLUX, ÆSCULAPIUS, QUIRINUS. Et locus quartus est *Deorum Semonum:* VERTUMNI ac PRIAPI, de quibus meminit *Justus Lipsius* [11]. Hi ipsi cum Indigetes tum Semones aliis nominibus sunt *Cabiri* & *Curetes*, velut Deorum ministri & apparitores. Ad eosdem refertur GANYMEDES Catimitus, *Deorum pocillator*, uti eum vocat *Apulejus* [12]. Jupiter rapuit puerum * & in aula sua ad

* Sed in aquilam conversus, ut docent antiqua monumenta hic collecta.

(1) *in Philosophia occulta.* (2) *lib.* I. *de Philosophia occultâ cap.* 6. (3) *Arte magna Lucis & Umbræ lib.* X. *cap.* I. (4) *in Magiâ universali Naturæ & Artis part.* I. *pag.* 438. (5) *in Tabb. secundorum Mobilium cap.* 16. (6) *in Epitome Astronomiæ Copernicanæ lib.* VI. *pag.* 857. (7) *in Selenographiâ pag.* 451. (8) *in Almagesto novo Tom.* I. *part.* I. *lib.* V. *cap.* I. (9) *part.* 2. *Ephemerid. novar. pag.* 221. (10) *lib.* II. *Argonauticor.* (11) *lib.* II. *Antiquar. Lection. cap.* 18. (12) *lib.* VI. *Metamorph. pag.* 179.

ad ministeria ingenua adhibuit. In Catalectis Phallicis:

——— —— *Raptus ab alite sacrâ*
Miscet amatori pocula grata suo.

Virgilius [1]:

——— —— *Rapti Ganymedis honores.*

Idem [2]:

Intextusque puer frondosâ regius Idâ,
Veloces jaculo cervos, cursuque fatigat
Acer, anhelanti similis, quem praeces ab Idâ
Sublimen pedibus rapuit Jovis armiger uncis.

Erat Phrygum Regis Trois filius, quem piratæ avexerant & Jovi donaverant. Horatius [3]:

Aut aquosâ raptus Idâ.

Et [4]:

Qualem ministrum fulminis alitem.
Cui Rex Deorum regnum in aves vagas
Permisit expertus fidelem
Jupiter in Ganymede flavo.

Plura narrat *Ovidius* [5]. Suos enim Deos cibo & potu indigere, fatebantur ultro.

II. HERCULES Jovis & Alcumenæ filius a Græcis proditus, qui omnium Gentium Heroës sibi adscribunt obstinatâ aliquâ φιλαυτίᾳ adducti: Africanus erat, ut verissime *Pausanias* [6] refert, incolatu videlicet, nam ortu erat è Phœnicum populis. *Lustrator Orbis, purgator Terrarum, Gentium domitor*, ait *Apulejus* [7]. Celebris fortitudine bellica. Horatius [8]:

Sic Jovis interest
Optatis epulis impiger Hercules.

Eoquè celebrior, quoniam latrocinia de plurimis locis Africæ, Hispaniæ, Italiæ, Galliæ, Græciæ expurgavit, mansuetioremque vivendi rationem incolis persuasit. Ab eo sunt columnæ Herculis in Freto cognomini,

(1) *lib.* I. *Æneid.* (2) *lib.* V. *Æneid.* (3) *lib.* III. *Carm.* 20. (4) *lib.* IV. *Carm.* 4. (5) *lib.* X. *Metam.* (6) *Phocicis.* (7) *in Apolog.* 288. (8) *lib.* IV. *Carm.* 8.

mini, quod nunc eſt *Gibraltar*, inque meditullio Gadium exſtant hodiedum vetuſti ædificii reliquiæ, *Torres di Hercoles* dictæ, uti ſcribit *Abraham Ortelius* [1]. Quod Hercules iſto Gadium loco habuerit olim delubrum, ubi Phœnicum ritu (non etiam Græcanico) colebatur, produnt *Strabo*, *Plinius*, *Silius Italicus* [2], *Pomponius Mela* [3], *Livius* [4], *Suetonius* [5], & de Gadibus plura etiam videris apud *Philoſtratum* [6], *Heidmannum* [7], *Petrum Bertium* [8]. Gades erant extremus noti apud veteres Orbis terminus, dicente *Solino* [9]. Et *Pindarus* locis multis, gloriam Virorum illuſtrium ad ultimos mundi fines propagatam eſſe, canit, nec ulterius efferri potuiſſe ἅπτεται οἴκοθεν Ἡρακλέος στηλῶν [10]. Hucuſque profectus Hercules rerum geſtarum gloria Orbem terrarum implevit. *Heros*, *Defenſor*, *Triumphator*, *Pacifer*, in *Nummis* & *Inſcriptionibus* antiquis cognominatur, uti referunt *Gruterus* [11], *Petrus Appianus* [12], *Elmenhorſtius* [13], *Johan. Jacobus Boiſardus* [14]. Eum non recte *Bodinus* [15], conſtituit *Principem latronum*, & rectius multo popularis hujus *Stephanus Forcatulus* [16], commendat ob fortitudinis laudem & juſtitiæ amorem, *quique ornamentum non vulgare Gallorum genti attulerit*. Nam filium ſuum Galatheum illis Regem præfecit. Sane erat hoſtis latronum, Geryonas cumprimis, Stymphalidas, Cerberum, Centauros, Cacum, Antæum, Buſiridem, Typhonem, evertit, latronum ductores & vicinorum deprædatores. De Caco vide multis *Virgilium* [17], *Propertium* [18], *Ovidium* [19]. Quod Trojano-

G rum

(1) *in Theſauro Geographico.* (2) *lib.* III. (3) *lib.* III. (4) *lib.* XXI. (5) *lib.* I. *cap.* 7. (6) *lib.* IV. *de Vita Apollonii.* (7) *in Europa cap.* III. *ſect.* 104. (8) *in Tabb. contractis lib.* IV. *pag.* 171. 172. (9) *in Polyhiſtore cap.* 26. (10) *Olympior. carm.* 3. (11) *in Volumine pag.* 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. (12) *in Collectaneis pag.* 216. 217. 299. 396. (13) *Notis ad Arnobium lib.* III. *pag.* 144. (14) *part.* III. *fol.* 103. *Antiq.* (15) *in Methodo Hiſtor. pag.* 426. (16) *lib.* I. *de Philoſophiâ & Imperio Gallorum pag.* 61. (17) *lib.* VIII. *Æneid.* (18) *lib.* IV. *Eleg.* 10. (19) *lib.* I. *Faſtor.*

rum pecora abegerit præmium laboris erat, non vero spolium. Duodecim ejus labores è *Catalectis Virgilii* saltim noti sunt. Breviter illos proponit *Martialis* [1]. Nec non Marcellus Palingenius [2]:

Quis fuit Alcida major? quis tanta peregit?
Nam geminos infans suffocavisse chelydros
Dicitur, exiguis elidens guttura palmis.
Ipse Molorchæum fertur superasse leonem:
Exstinxisse caput semper crescentis echidnæ,
Hic domuit cervam æripedem, taurumque ferocem,
Expulit, & valido volucres Stymphalidas arcu. &c.

Adde *Lucretium* [3], *Ovidium* [4], *Diodorum Siculum* [5], *Justinum* [6]. Proinde *Nonnus Panopolitanus* [7], vocat Herculem δωδεκάεθλον. Cum venisset in Italiam ac divertisset ad Euandrum Regulum Aboriginum, Mercurii filium, propter justitiæ existimationem meruit, ut justitiæ patronus summus aram acciperet, (eratque ejusmodi ara ad Quæstoris Cincii ædes, ut pingit *Jacobus Boissardus* [8]) apud quam deinde juramenta pronunciarentur. Tunc vero etiam *Deus Fidius* appellari cœpit, quod autore *Festo* [9], Sabinorum linguâ est *Semo Sancus*, & corrupte *Sangus*. Meminit Silius Italicus [10]:

Ibant & læti pars Sancum voce canebant
Autorem gentis, pars laudes ore ferebant
Sabe tuas, qui de patris cognomine primus
Dixisti populos magnâ ditione Sabinos.

Sanctum, *Sancum*, *Sangum* perinde invenias, ac quod *Sanctum* etiam vocaverint, docet Ovidius [11]:

Quærebam Nonas Sancto, Fidione referrem?
An tibi Semo pater: tunc mihi Sanctus ait:
Cuicunque ex istis dederis, ego munus habebo,
Nomina terna fero, sic voluêre Cures.

Con-

(1) *libro Spectaculorum epigram.* 27. *& lib.* v. *Epigram.* 66. (2) *in Geminis pag.* 55. *Zodiaci.* (3) *lib.* v. *de rerum Natur.* (4) *lib.* IX. *Metamorphos.* (5) *lib.* V. (6) *lib.* XXV. (7) *lib.* XXXV. *Dionysiac.* (8) *part.* 3. *Antiquitatum Romanar. fol.* 50. *& part.* 5. *fol.* 48. (9) *lib.* XIV. (10) *lib.* VIII. (11) *lib.* VI. *Fast.*

Consentit Propertius[1]:

Sancte Pater salve, cui jam favet aspera Juno,
Sancte velis libro dexter inesse meo.
Nunc quoniam manibus purgatum sanxerat orbem.
Sic Sanctum Tatii composuêre Cures.

Præterea lege *Varronem*[2], (& *Dionys. Gothofredum*[3],) *Plinium*[4], *Dionysium Halicarnasseum*[5], *Lactantium*[6], *Arnobium*[7], (& *Stewechium*[8]) *Johan. Gerhard. Vossium*[9]. Notavimus quædam *in Auctariis ad Pappi Epitomen*[10], ubi est de *Justino Martyre*, qui[11] legebat, *Simoni Sancto*, corrupte; ubi legendum erat, *Semoni Sanco*. Nec enim ille erat Simon præstigiator è Samaritanis, qui nunquam forte Romæ fuerat, sed fuit ara posita Herculi, quem Sancum vocabant Sabini in urbem recepti. Confer *Joh. Gerhardum Vossium*[12], *Johannem Michaëlem Dilherrum*[13]. Celebris est *Inscriptio* in Insula Tiberina ad templum Lateranum: SEMONI. SANCO. DEO. FIDIO. SACRUM. SEX. POMPEJUS. SP. F. COL. MUSSIANUS. QUINQUENNALIS. DECUR. BIDENTALIS. DONUM. DEDIT. *Gruterus*[14], (ex *Ciofano* & *Lipsio*) nec non *Jacobus Boissardus*[15], *Jacobus Meursius*[16]. Heroës vino & amoribus dediti. Postquam vagos concubitus hactenus sectatus fuerat Hercules, Dejaniram sibi tandem adjunxit, quæ verita ne maritus aliquando fastidiret amores ejus, Nessi latronis & venefici consilio usa vestes infecit toxico, cujus vi malignâ correptus ille & toto corpore æger, ut doloris finem inveniret, in monte Oetâ constructo rogo sponte miser deflagravit, præsente uno Philoctete, qui tot

G 2 itine-

(1) *lib.* IV. *Eleg.* 10. (2) *lib.* IV. *de L. L.* (3) *Notatis ibid. pag.* 1591. (4) *lib.* VIII. *cap.* 48. (5) *lib.* I. *&* IV. (6) *lib.* I. *cap.* 15. (7) *lib.* IV. *adverf. Gentes pag.* 145. (8) *in Electis ad h. l. pag.* 106. (9) *in Lexico Etymologico pag.* 316. (10) *pag.* 23. 24. (11) *Apolog.* 2. *pro Christianis.* (12) *in Theolog. Gentilium: lib.* 1. *cap.* 12. (13) *tom.* 1. *Disputat. Philologicar. pag* 63. (14) *in Volumine pag.* 96. (15) *part.* 5. *Antiquitat. Roman. fol.* 129. (16) *in Iconibus Romæ novæ pag.* 136.

itinerum & curarum ejus indefessus comes fuerat. Describit *Sophocles* [1], alluditque *Horatius* [2]. Relatus est in sidera, & quidem in signa Septentrionalia, ubi hodie est ἐν γόνασι, supra Draconem collocatus. Marcellus Palingenius [3]:

Ignibus Engonasi lucet bis quinque novemque.

Quæ de Herculis Tyrii sive Lybici per Asiam & Indiam rebus gestis prodita sunt apud *Curtium* [4], *Arrianum* [5], *Pomponium Melam* [6], *Appianum* [7], *Salustium* [8], alio loco & tempore commemorabimus prolixius. Tantum hoc notetur, quod *Salustius* dicit [9]: *Postquam in Hispania Hercules, sicut Afri putant, interiit, exercitus ejus compositus ex variis Gentibus, amisso Duce, brevi dilabitur, ex eo numero Medi, Persæ, & Armenii, navibus in Africam transvecti proximos nostro mari locos occupaverunt.* Decepit eum nominum similitudo, adeoque *Medos* & *Armenios* notissimas Gentes perscripsit, ubi in Punicis annalibus erant *Midianitæ* & *Aramei*, cives Herculis & comites ejus, sed profugi, cum Syriæ partes illas occupabant Ebræi duce Josuâ, aut saltem quando illi in vicinis Arabiæ locis stativa latissima habebant duce Mose, & internecionem Gentis facere volebant gladio, postquam Bileami fraudibus seducti cladem a Deo acceperant, *Numeror.* [10]. Populi hi Romanis ignoti erant, id quod aliovorsum convertit optimum Scriptorem. Ita etiam *Persas* appellavit, qui in iisdem annalibus erant *Pheresi*, id est, Pheresæi magna itidem Phœnicum pars. Nam quæ hic *Antonius Thysius* [11] monet, otiosa sunt. Quod porro ait, *nomen eorum paulatim Libyes corruperunt, Barbara lingua Mauros pro Medis appellantes*, nimium etiam recedit a vero. Mauri sunt ab Amorrhæis detritâ literâ

(1) *in Trachiniis & Hercule Oetæo.* (2) *lib.* v. *Carm.* 4. & 17. (3) *in Aquario pag.* 355. (4) *lib.* III. *cap.* 19. *lib.* VIII. *cap.* 21. 25. (5) *lib.* IV. (6) *lib.* III. (7) *in Ibericis.* (8) *in Jugurthina.* (9) *l. d. pag.* 95. (10) XXV. 17. 18. *cap.* XXXI. 1. 2. (11) *Notis pag.* 288.

râ primâ, solitâ maximè Aphæresi, & vero Amorrhæi celebres fuerunt in Cananæis, fugati inter primos, *Numeror.*[1]. Confer *Georgium Hornium*[2]. Et adde *Henricum Ernstium*[3], ubi examinat *Inscriptionem* quandam Florentinam Herculi consecratam.

III. CASTOR & POLLUX * filii Jovis è Ledâ,

οἱ Διόσκουροι, exemplo Herculis (cujus etiam commilitones in expeditione Argonautica fuerunt) bellatores fortes ac justi, Oceanum pervagati mercimoniis tutum iter adversus pyratas cum successu præstiterunt. Ob divinum hoc beneficium in Geminorum sidus evecti sunt, & σωτῆρες νεῶν, ut Pausanias in Corinthiacis ait, id est, nautarum patroni esse meruerunt, *Catullus*[4], *Theocritus*[5], *Plinius*[6]. *Inscriptio* Neapolitana apud *Gruterum*[7]. *Geminum Castorem* vocat *Rutilius*[8], (& ibidem *Sizmannus*[9]. *Geminos Polluces* Symmachus[10] appellat. Petronius[11]: *Ego cum Gitone quicquid erat, in altum compono, & adoratis sideribus intro navigium.* Meminit Horatius[12]:

Fratres Helenæ, lucida sidera,

Nec non Claudianus[13]:

 --- *Cæ-*

* Horum imaginem proponit hic nummus apud Al. Donatum *l.* III. *de Urbe Roma c.* 15.

(1) XXI. 21. (2) *lib.* II. *de Origine Americanorum cap.* 3. (3) *lib.* II. *Observat. variar. cap.* 22. (4) *Epigram.* 4. (5) *in* Διοσκούροις. (6) *lib.* III. *cap.* 27. (7) *in Volumine pag.* 98. (8) *in Itinerario lib.* I. *num.* 155. (9) *in Annotatis pag.* 68. (10) *lib.* I. *Epist.* 89. (11) *pag.* 113. *Satyrici.* (12) *lib.* I. *Carm.* 3. (13) *libro de Bello Gildonico.*

——— *Cœca sub nocte vocati*
Naufraga Ledæi sustentant vela Lacones.

Lacones a patria, quæ Sparta est, & vero pictura Jovis specie oloris Ledam impraegnantis est apud *Gorlæum*[1], è Sarda incisa. Rursum Horatius[2];

Dicam & Alciden, puerosque Ledæ,
Hunc equis, illum superare pugnis
Nobilem: quorum simul alba nautis
Stella refulsit,
Defluit saxis agitatus humor,
Concidunt venti fugiuntque nubes,
Et minax (quod sic voluere) ponto
Unda recumbit,

Et porro[3]:

Clarum Tyndaridæ sidus ab infimis
Quassas eripiunt æquoribus rates.

Ad ignes fatuos alludit, qui apparere solent nautis, de quorum generatione & præsagio vide *Argolum*[4], *Bodinum*[5], *Lilium Gyraldum*[6], *Joachimum Camerarium*[7]. Eos pro imperio Romano semper curam gessisse, multis exemplis probant *Valerius Maximus*[8], *Florus*[9], *Dionysius Halicarnasseus*[10], *Plutarchus*[11], *Cicero*[12], *Justinus*[13], *Plinius*[14], *Suetonius*[15].

IV. ÆSCULAPIUS* Apollinis filius a patre suo medicinam accepit, excoluitque Epidauri, Propertius[16],

Et Deus extinctum Cressis Epidaurius herbis,
Restituit patriis Androgeona focis.

Felicissimus artis ejus professor apud Græcos & Insulanos,

* Cujus effigiem hic habes ex Oct. Ferrarii *p.* II. *l.* IV. *de re Vestiaria c.* 20.

(1) *in Promptuario Annulorum num.* 26. (2) *lib.* I. *Carm.* 12. (3) *lib.* IV. *Carm.* 8. (4) *in Pandosio sphærico cap.* 14. (5) *in Theatro Naturæ lib.* II. *pag.* 178. 179. (6) *de re Nautica cap.* 9. (7) *in Promiscuis pag.* 105. (8) *lib.* VIII. *cap.* I. (9) *lib.* I. *cap.* II. *lib.* II. *cap.* 12. *lib.* III. *cap.* 3. (10) *lib.* VI. *cap.* II. (11) *in Coriolano & Æmylio Paulo.* (12) *lib.* I. *Tusculan. quæst. & lib.* II. *de Nat. Deor.* (13) *lib.* XX. (14) *lib.* VII. *cap.* 20. (15) *lib.* VI. *cap.* 2. (16) *lib.* II. *Eleg.*

G

lanos, *Medicinarum demonstrator* (uti loquitur *Tertullianus* [1], admodum inclaruit. παντοδαπῶν ἀλεκτὴρ νούσων, ait, *Pindarus* [2]. *Inscriptio* Pannonica: ÆSCULAPIO ET HYGIÆ CÆTERISQUE. DIIS. DEABUSQUE. HUJUSQUE. LOCI. SALUTARIBUS. C. JUL. FRONTONIANUS. VET. EX. B. F. COS. LEG. V. M. P. REDDITIS. SIBI LUMINIBUS GRAT. AG. EX. VISO. PRO. SE ET CAPSIA. MAXIMA. CONJUGE. ET. JULIA. FRONTINA. FILIA. V. S. L. M. *Gruterus* [3]. Quod dicitur, *ex viso*, pertinet ad somnia valetudinis causa facta in Deorum fanis, ut docebimus *infra* [4]. Idem exprimit *Inscriptio* Reghiensis: DEO. ÆSCULAPIO. VAL. SYMPHORUS. ET. PROTIS. SIGNUM. SOMNI. ÆREUM. TORQUEM. AUREUM. EX. DRACUMCULIS. ENCHIRIDIUM. ARGENTEUM. P. S. ANABOLIUM. OB. INSIGNEM. CIRCA. SE. NUMINIS. EJUS EFFECTUM. V. S. L. *Gruterus* [5]. De re simili agit, ac porro scribit *Antoninus* Imperator [6]: ὁποῖόν ἐστι τὸ λεγόμενον ὅτι συνέταξεν, ὁ Ἀσκληπιὸς τούτῳ ἱππασίαν ἢ ψυχρολουσίαν ἢ ἀνυποδησίαν Συνταγαὶ erant proprie remedia illa quæ Dii præscribebant in fanis, ubi ægroti incubabant. Columnis inscripta artis præcepta literis secretis dedicavit Epidauri, unde Hippocrates Cous (qui idem in posteris ejus erat) multum profecit, *Strabo* [7]. Fulmine percussus obiit. Virgilius [8]:

Tum Pater omnipotens aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad limina surgere vitæ,
Ipse repertorem medicinæ talis & artis,
Fulmine Phœbigenam Stygias detrusit ad undas.

Phœbigena est Æsculapius, itaque est *nepos Latonæ* apud *Martialem* [9], nam Latona est mater Apollinis. Relatus in sidera, obtinuit Serpentarium, celebre signum in borealibus, *Servius* [10], *Johan. Keplerus* [11], *Johan. Henr. Meibomius* [12].

V. QUI-

(1) *in Apologiâ cap.* 23. (2) *in Pythiis Carm.* 3. (3) *in Volumine pag.* 67. (4) *cap.* VIII. *dist.* 8. (5) *libro dicto pag.* 70. (6) *lib.* I. (7) *lib.* VIII. *Geogr.* (8) *lib.* VII. *Æneid.* (9) *lib.* IX. *Epigram.* 18. (10) *Commentar. ad lib.* XI. *Æneid.* (11) *libro de Novâ Stellâ cap.* 14 (12) *Commentario ad Jusjurandum Hippocratis pag.* 35.

V. QUIRINUS Romulus erat, Urbis regnatricis conditor. Virgilius [1]:

Quin & avo comitem ſeſe Mavòrtius addet
Romulus, Aſſaraci quem ſanguis Ilia mater
Educet. ——— ———

Et [2]:

Fecerat & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuiſſe lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos. ——— ———

μυθικῶς de Romulo & Remo patre Marte, uti ajebant, genitis, Horatius [3]:

Iliæ Mavortiſque puer.

Deliquium Sol paſſus eſt ipſo die Solis, quo Iliam ſtupravit miles, eamque gemellis imprægnavit, teſtibus *Dionyſio Halicarnaſſ.* [4], *Plutarcho* [5], *Valerio Maximo* [6], *Seneca* [7], & deliquii ejus accuratum calculum ponunt *Calviſius* [8], *Buntingus* [9], *Laurentius Eichſtadius* [10], *Thomas Lydiatus* [11]. Aſſaſinio confectus eſt Patrum impetu, qui auſteros mores ejus pertæſi Regem habuiſſe quam habere malebant, ut vero populo excandeſcenti religionem injicerent, Julium Proculum ſubornaverunt: affirmabat ille, quod vidiſſet Romulum forma auguſta, armis fulgentibus ornatum, eumque dicentem audiviſſet de ſuâ in Cœlitum chorum aſſumptione, ac deinceps *Quirinum* appellari voluiſſe, *Livius* [12], *Florus* [13], *Dionyſius Halicarnaſſ.* [14], *Plutarchus* [15]. Inde eſt, quod *Virgilius* dicit [16]:

——— *Remo cum fratre Quirinus*
Jura dabunt. ——— ———

Quirinus deducitur a *Quiri*, atque ita Sabini veteres

G 5 (quo-

(1) *lib.* VI. *Æneid.* (2) *lib.* VIII. *Æneid.* (3) *lib.* IV. *Carm.* 8. (4) *lib.* II. (5) *in Vitâ Romuli.* (6) *lib.* V. *cap.* 5. (7) *Epiſt.* 108. (8) *in Recenſu Chronolog. pag.* 39. (9) *in Chronologiâ pag.* 63. (10) *præfat. ad part.* 2. *Ephemerid. novar.* (11) *de Emendatione Temporum pag.* 44. (12) *lib.* I. (13) *lib.* I. *cap.* I. (14) *lib.* II. (15) *in Vitis illuſtribus pag.* 25. (16) *lib.* I. *Æneid.*

(quorum ſermo paulatim cum Latiali coaluit, & Romanam dialectum effecit) *haſtam* vocabant, docentibus *Feſto* [1], *Servio* [2]. Nam alia, quæ adfert *Johannes Coraſius* [3], ea fere ſunt exigui valoris. Haſtam bellator Romulus ſecum perpetuo tulit, Regum veterum conſuetudine ipſe etiam uſus, de quibus conſtat è *Sacris Literis*, 1. *Samuel.* [4]. Statuæ eorum habitu conſimili ponebantur, nam ſceptrum multo ſerius adhibitum fuit, uti notat *Cœlius Rhodiginus* [5]. Primus ille & ultimus Regum conſecratus eſt in Deum, ejus vero exemplo deinde Imperatores in numerum Deorum relati ſunt & honoribus Deorum culti, Statuas, Imagines, Coronas radiatas, Haſtas, Fulmen, Templa, Aras, Flamines acceperunt, quod de Julio Cæſare narrat, *Florus* [6], de Auguſto *Suetonius* [7], *Tacitus* [8], *Dion Caſſius* [9]. Scilicet Coronas radiatas a Sole petiverunt Deorum illuſtriſſimo, quem Regum ſuorum eſſe progenitorem voluerant etiam Aborigines. Virgilius [10]:

– *Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum*
Aurati bis ſex radii fulgentia cingunt,
Solis avi ſpecimen. —— ——

De Latino rege agit. Cœleſte φαινόμενον quod propter Auguſtum contigit, refert Vellejus Paterculus [11]: *Cum intraret Urbem Solis orbis ſuper caput ejus curvatus æqualiter, rotundatusque in colorem arcus, velut Coronam tanti mox viri capiti imponens, conſpectus eſt.* De Haſtis eſt teſtimonium Juſtini [12]: *Ob religionis memoriam adhuc Deorum ſimulachris Haſtæ adduntur.* Verba Lucani [13]:

Fulminibus manes, Radiisque ornabit & Haſtis.

Ita

[1] *in Fragmentis ab Urſino editis pag.* 157. [2] *Commentariis ad lib.* I. *Æneid. pag.* 199. [3] *lib.* VII. *Miſcellaneorum cap.* 31. *num.* 5. 6. [4] XVIII. 10. *cap.* XIX. 9. *cap.* XX. 33. *cap.* XXVI. 11. [5] *lib.* II. *Antiquar. Lect. c.* 49. [6] *lib.* IV. *cap.* 2. [7] *lib.* II. *cap.* 94. [8] *lib.* I. *Annal.* [9] *lib.* LVI. [10] *lib.* XII. *Æneid.* [11] *lib.* II. *pag.* 91. [12] *lib.* XLIII. *cap.* 3. [13] *lib.* VII. *verſ.* 448.

Ita enim rescribit *Freinshemius* [1], ubi lectio vulgaris est, *radiisque ornabit & astris.* Nihil mutant *Bersmannus*, *Farnabius*, *Grotius*, *Schrevelius*, *Hortensius*, *Justus Lipsius* [2], atque illi *astris* referunt ad stellam crinitam post obitum Cæsaris exortam, *infra* [3]. De Flaminum collegiis dicturi sumus *infra* [4].

VI VERTUMNUS advena quidam ab Hetruscis, quorum multitudine comitatus venit ad Romulum, postquam ille novam urbem velut Asylum vicinis Gentibus aperuerat, vinearum & hortorum diligens cultor ac mercimoniorum instaurator. Quamobrem honores divinos promeruit, *Ovidius* [5], *Propertius* [6], & *Justus Lipsius* [7].

VII. PRIAPUS Bacchi filius, ut *Tibullus* autor est [8]:

—— *Bacchi respondet rustica proles.*

In eundem sensum *Muretus* [9], laudat *Antipatri Sidonii* versus Græcos & *Scholiasten Theocriti.* Atque hi Scriptores porro docent, matrem fuisse Chionem Nympham, cum tamen *Diodorus Siculus* [10] prodat, fuisse illum Bacchi & Veneris filium. Profugus quidam Cinædus ab agris ad Hellespontum sitis, ubi receptator pyratarum fuerat, deinde hortos fodiendo mercenarius, hortorum Tutelaris perstitit esse. Virgilius [11]:

Sinum lactis & hæc te liba, Priape, quotannis,
Expectare sat est: custos es pauperis horti.

Lac & liba dicit, quoniam illa optime conveniebant Deo ἀγχοφύλακι, uti *est infra* [12]. Porro [13]:

Et custos furum atque avium cum falce salignâ
Hellespontiaci servet tutela Priapi.

Custos, id est, observator & prohibitor. Et [14]:

Illi

[1] *Notatis ad Florum lib.* IV. *pag.* 351. [2] *Notis ad lib.* I. *Annal. Taciti num.* 63. [3] *cap.* XII. *num.* 10. [4] *cap.* XII. *num.* 6. [5] *lib.* XIV. *Metamorph.* & *lib.* VI. *Fastor.* [6] *lib.* IV. *Eleg.* 2. [7] *Notatis ad lib.* IV. *Annal. Taciti num.* 144. [8] *lib.* I. *Eleg.* 4. [9] *Commentario ad Tibullum pag* 152. [10] *lib.* IV. *Antiquitat. cap.* 6. [11] VII. *Bucolicor.* [12] *cap.* XI. *num.* 7. [13] *lib.* IV. *Georgicor.* [14] *in Culice.*

Illi falce Deus colitur. ———

Tibullus [1]:

Terreat ut ſcævas falce Priapus aves.

(Ita enim pro *ſævâ*, ut vulgo legitur, emendat *Janus Gebhardus* [2]) Horatius [3]:

——— *Deus inde ego furum, aviumque*
Maxima formido: nam fures dextra cohercet.
Obſcenoque ruber porrectus ab inguine palus.

Similia habent *Martialis* [4], & *Inſcriptiones* plurimæ apud *Janum Gruterum* [5]. Scurræ Pathici & Catamiti eundem venerabantur, unde ſunt illi Phalli & Ithypali *in Catalectis a Joſepho Scaligero editis*, quos commentariis illuſtravit *Caſpar Scioppius* pater caſtiſſimus libidinantium, & rei Veneriæ ſollicitus interpres. Totius Maſtupratorum ordinis hiſtoriam ab Orpheo repetit ac pertexit *Cœlius Rhodiginus* [6], & illi adjunge *Elmenhorſtium* [7], *Juſtum Lipſium* [8], *Johan. Henr. Meibomium* [9], *Joh. Gerhard. Voſſium* [10]. Apud Græcos perinde & Romanos vitium infame receptum fuit. Paſſim concinit ſuaviſſimus *Anacreon* [11]. Epigramma proferunt *Cicero* [12], & *Gellius* [13], a *Quinto Catulo* deſcriptum:

Conſtiteram exorientem auroram forte ſalutans,
Cum ſubito a lævis Roſcius exoritur,
Pace mihi liceat cœleſtes dicere veſtra,
Mortalis viſus pulchrior eſſe Deo.

Tibulli Elegia tota [14] pura puta Latina, & verbis commodiſſima, ſed re ipſa nihil turpius eſt, etenim pertinet ad hanc ἀσελγοπαιχνίαν, quæ utinam Veteribus illis nunquam in mentem veniſſet. Damnat Paulus *Roman.* [15], (ad quem locum vide *Daniel. Heinſium* [16].) Exſecratur mul-

[1] *lib.* 1. *Eleg.* 1. [2] *in Animadverſ. pag.* 6. [3] *lib.* 1. *Sat.* 8. [4] *lib.* VI. *Epigram.* 16. & 83. [5] *in Volumine pag.* 93. [6] *lib.* VIII. *cap.* 30. 31. [7] *Notis ad lib.* 1. *Apulej. fol.* 36. [8] *Notis ad Germaniam Taciti pag.* 53. [9] *Commentariis ad Jusjurandum Hippocratis pag.* 181. [10] *lib.* 1. *Theolog. Gentil. cap.* 4. [11] *in Odis.* [12] *lib.* 1. *de Divinat.* [13] *lib.* IX. *Noct. Attic. cap.* 9. [14] *lib.* 1. *Eleg.* 4. [15] 1. 26. [16] *lib.* VI. *Exercitat. ſacrar. cap.* 1.

multis locis *Juvenalis*, sed & *Martialis* perfricat liberali sale, nec tamen iram *Raderi* commentatoris expiare potest. Olim & hodie quæras Romæ, & invenias. De Româ veteri testis luculentus est *Petronius Arbiter*[1]. Alexandro VI. Pontificum in Româ novâ scelestissimo epicedium fecit *Jacobus Sannazarius* Neapolitanus[2]:

I nunc Nerones & Caligulas nomina,
Turpes vel Heliogabalos:
Hoc sat Viator: reliqua NON SINIT PUDOR.
Tu suspicare, & ambula.

Priapus ὁ λιμβρίτης est in *Epigrammatis* Græcorum[3], & Romani vocabant teste *Festo Portumnum*, quod tutum adversus tempestates portum monstraret navigantibus. Virgilius[4]:

Et Pater ipse manu magnâ Portumnus euntem
Impulit. ——— ———

Portumnus cærulis barbis hispidus, ait *Apulejus*[5]. Confer *Ovidium*[6], & *Inscriptiones* Italicas apud *Janum Gruterum*[7].

VIII. CABIRI & CURETES sunt ex hominum genere, qui proximis ante & post Ogygis diluvium seculis Orbem pervagati, factis plurimis, nec semper optimis, famam extenderunt, *Divi potes* vocati apud *Varronem*[8], & (*Dionys. Gothofredum*[9]) De quibus meminerunt *Literæ Sacræ*, *Genes.*[10] *Baruchi*[11]. Notavimus quædam *in Auctariis*[12]. Hos cum Deos esse nollent Deorum fabri, ministros Deorum jusserunt esse. Nomen est Ebræum כביר, *fortis*, *validus*, Jobi[13]: *Samothracum initia* vocat *Curtius*[14]. Erant in populis illis Cabirorum sacra celeberrima, ut prolixe refert *Diodorus Siculus*[15]. Juvenalis[16]:

——— *Jures licet & Samothracum*

Et

[1] *in Satyrico.* [2] *lib.* II. *Epigram. pag.* 175.176. [3] *lib.* I. *Antholog. cap.* 56. *num.* 4. [4] *lib.* V. *Æneid.* [5] *lib.* IV. *Milesiar. pag.* 156. [6] *lib.* IV. *Metamorphos.* [7] *in Volumine pag.* 95. [8] *lib.* IV. *de L. L. pag.* 17. [9] *Annotatis ad h. l. pag.* 1587. [10] VI. 4. [11] III. 26. [12] *pag.* 183. [13] VIII. 2. [14] *lib.* VIII. *cap.* 3. [15] *lib.* V. *Histor.* [16] *Sat.* 3.

Et nostrorum aras. ———

Inscriptio Veneta, ΓΑΙΟΣ. ΓΑΙΟΥ. ΑΧΑΡΝΕΥΣ. ΙΕΡΕΥΣ. ΓΕΝΩΜΕΟΣ. ΘΕΩΝ. ΜΕΓΑΛΩΝ. ΔΙΟΣΚΟΡΩΝ. ΚΑΒΕΙΡΩΝ. *Gruterus*[1]. Quicunque illis initiatus erat, is contra pericula omnia tutus esse credebatur, ut non posset a procellis, fulmine, telis bellicis percelli. Refert *Scholiastes vetus*[2] *Apollonii*, & ex illo adducunt *Natalis Comes*[3], *Joh. Hartungus*[4]. A Phœnicibus provenisse, arguit nomen, & comprobant *Samuel Bochartus*[5], *Josephus Scaliger*[6].

CAP. IV.

De Diis Rusticanis.

I. AD hunc ordinem pertinent fera Numina illa & hominibus infesta fere: quæ colebantur in primis ne damna inferrent, ut *Porphyrius* monet. Itaque *Literæ Sacræ* ea vocant שדים Dæmones nocentes, *Deut.*[7] *Esai.*[8] Sunt multiplicis generis: FAUNI, SATYRI, SILENI, NYMPHÆ, TRITONES, & supremus omnium PAN.

II. SATYRI & SILENI accurate describuntur apud *Casaubonum*[9], *Lilium Gyraldum*[10], *Eusebium Nurembergerum*[11], *Aldrovandum*[12], *Georgium Stengelium*[13], *Casparum Schottum*[14]. Erant ductorum in exercitu Liberi Patris reliquiæ, præstigiis celebres, quarum ope externas hominum formas immutabant, capitibus apponebant cornua & mira alia patrabant. Spectrorum vices deinde sustinebant, quæ Diabolus numero magno

(1) *in Volumine pag.* 319. (2) *ad lib.* I. (3) *in Mythologiâ lib.* V. *cap.* 5. (4) *in Locis memorabilibus pag.* 685. (5) *in Geographiâ sacra.* (6) *Conjectaneis ad Varronem pag.* 25. & 120. (7) XXXII. 17. (8) XIII. 21. (9) *lib.* II. *de Satyrâ Græcorum & Roman. cap.* 2. (10) *Historiâ Deorum syntagm.* 15. (11) *lib.* V. *Historiæ naturalis cap.* 9. 10. (12) *in Historiâ Monstrorum cap.* I. (13) *de Monstris cap.* II. *dist.* 17. (14) *in Physicâ curiosâ lib.* III. *pag.* 396.

gno in vastissimis silvis objiciebat viatoribus, cornuta, quadrupedia, vocalia, jubata, choros ducentia. (unde etiam *saltantes Satyros* appellat *Virgilius* [1], & *Satyros capripedes* vocat *Lucretius* [2], & *Horatius* [3]) hirsuta, quod est שְׂעִירִים, vertitque Aquila τελχιῶντες, *Lev.* [4]. De comitatu Bacchi Ovidius [5]:

—— *Bacchæ, Satyrique sequuntur,*
Quique senex ferula titubantes ebrius artus
Sustinet, ac pando non fortiter hæret asello.

Describit senem Silenum in Bacchi aulâ & castris pocillatorem ὀνοβάτην. De eodem meminit *Virgilius* [6]:

III. De NYMPHIS amnium, fontium, fluviorum, stagnorum, marium, montium præfectis, * Græcorum monumenta omnia plena sunt. Spectra erant, & ut Pagani ipsi indicium faciunt, occursu suo homines in furorem adigebant. *Qui enim viderat Nympham, is lymfatus esse dicebatur*, ait *Festus Pompeius* [7], & confer *Dan. Heinsium* [8], & *Horatius* [9]. Virgilius [10]:

Tum vero infelix ingentibus excita monstris,
Immensam sine more furit lymfata per urbem.

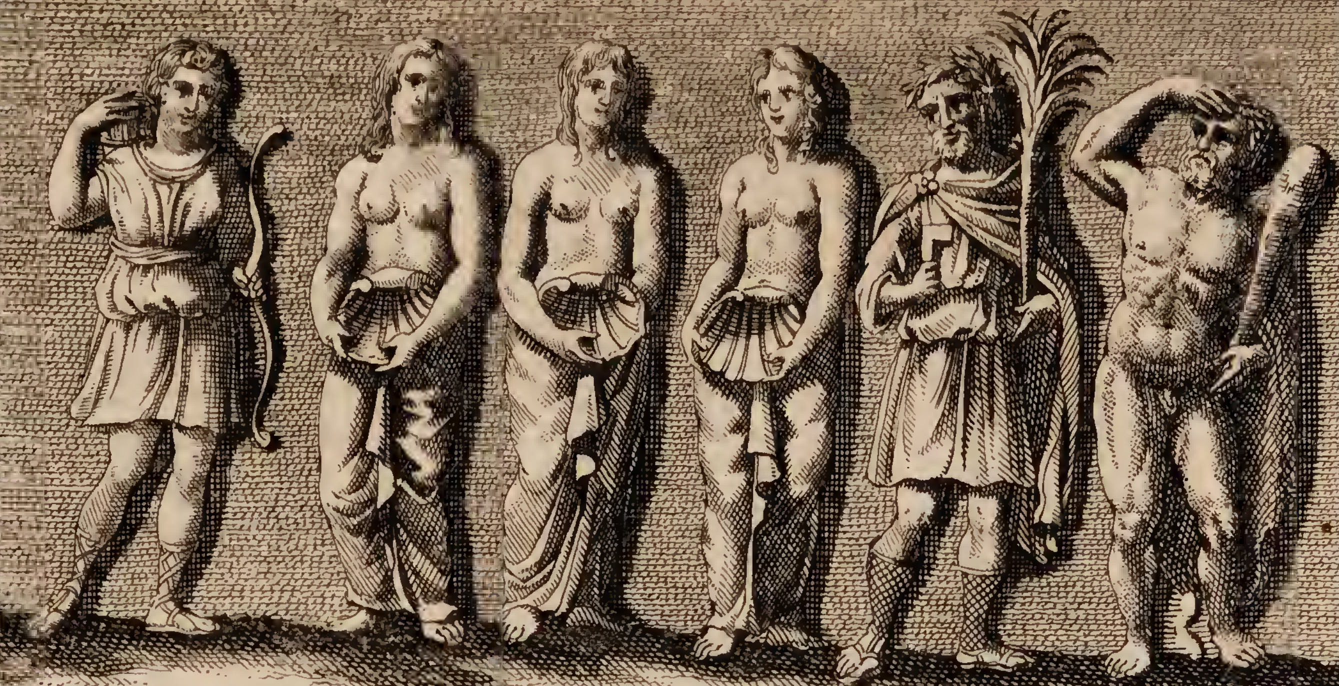
Ergo *lymfare* est ἐνθουσιάζειν, furore corripi ab occursu Deorum, qui frequentes in silvis sese conspiciendos præbebant. Silius [11]:

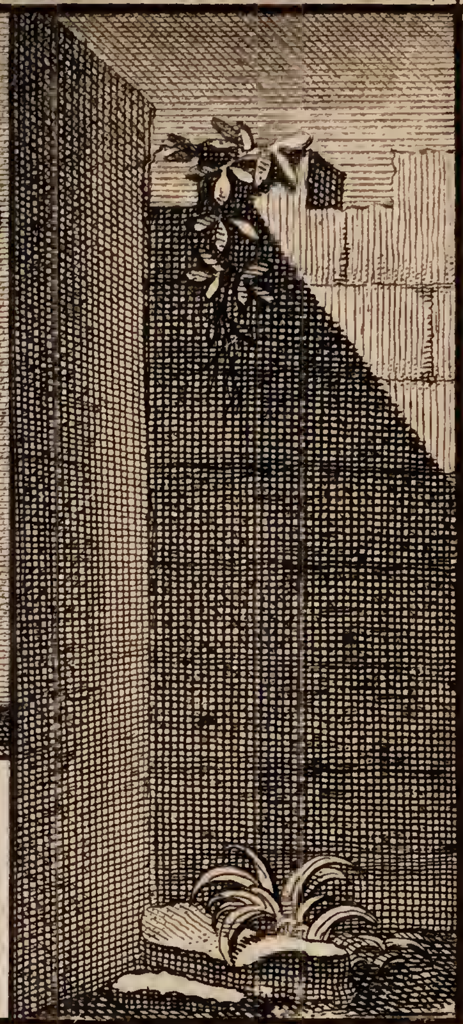
—— —— *Ruit ocyus amens*
Lymfato cursu. —— ——

Nymphas esse ἐν τοῖς ὄρεσι φαινόμενα δαιμόνια ἐν γυναικείῳ σχήματι, ait *Scholiastes Theocriti* [12]. Hæc ludibria Diaboli evanuerunt, postquam Euangelii præconium universale toto Orbe obtinuit, nisi in quantum Papatus mali-

* Harum ut & Apollinis, Sylvani & Herculis, de quibus alibi, figura elegantissima huc translata est ex *Dissertat.* 2. Raph. Fabretti. *de Aquis & Aquæductibus*, quam vide sequenti Pag. 112.

(1) *Bucolic.* 5. (2) *l.* IV. *de rer. Natura.* (3) *lib.* IV. *Carm.* 19. (4) XVII. 7. (5) *lib.* III. *Metamorph.* (6) *Bucolic.* 6. (7) *lib.* XI. *de Verbor. significat. pag.* 307. (8) *Notis ad Silium Italicum pag.* 17. (9) I. *Sat.* 5. (10) *lib.* VII. *Æneid.* (11) *lib.* I. (12) *Idyll.* 3.

J. v. Vianen f
TI·CLAVDIVS · ASCLEPIADES
ET · CAECILIVS·ASCLEPIADES
EX· VOTO·NYMPHABVS · D·D·

malignæ tenebræ cœperunt terricula iſta refovere. Nympha prima apud Romanos erat EGERIA, in Aricino nemore. Virgilius[1]:

—— Inſignem quem mater Aricia miſit
Eductum Egeriæ lucis. —— ——

Sive in luco Camenarum ad portam Capenam. Juvenalis[2]:

Hic ubi nocturnæ Numa conſtituebat amicæ.

Quod ſequitur:

Nunc ſacri fontis nemus & delubra locantur
Judæis, —— ——

oſtendit, Judæos habuiſſe tunc temporis in luco illo Synagogam, pro quâ locarium ſolvebant. Regis Numæ familiaris, præceptis ſuis regiam prudentiam eum docuit, *Ovidius*[3], *Dionyſius Halic.*[4], *Florus*[5], *Valerius Maximus*[6]. Secunda erat JUTURNA Turni ſoror, quem paſſim commemorat Virgilius[7]:

Infelix crines ſcindit Juturna ſolutos,
Unguibus ora ſoror fœdans & pectora pugnis.

Et deinde:

—— Caput glauco contexit amictu
Multa gemens, & ſe fluvio Dea condidit alto.

Defuncta & tumulata ad Numicium fluvium, ubi fons erat, cujus aquæ per campum Martium emittebantur, inde illas Romani ad ſacrificia petebant. Ovidius[8]:

Te quoque lux eadem Turni ſoror æde recepit,
Hic ubi Virgineâ campus obitur aquâ.

Propertius[9]:

Potaque Pollucis Nympha ſalubris equo.

De Juturnâ fonte loquitur & *ſalubrem* vocat, quod ex eo valetudinis cauſa bibebant, itaque a juvando putat dictam eſſe Varro[10]: *Nympha Juturna, quæ juvaret, itaque multi ægroti propter id nomen hinc aquam petere ſolebant.*

(1) *lib.* VII. *Æneid.* (2) *Sat.* 3. (3) *lib.* III. & XV. *Metamorph.* (4) *lib.* II. *Antiquit.* (5) *lib.* I. *cap.* 2. (6) *lib.* I. *cap.* 2. (7) *lib.* XII. *Æneid.* (8) *lib.* V. *Faſtor.* (9) *lib.* III. *Eleg.* 20. (10) *lib.* IV. *de LL. pag.* 20.

bant. Ubi hodie inveniatur, disquirit *Lilius Gyraldus* [1]. Tertia erat Lara vel Larunda, è quâ Mercurius suscepit geminos Lares, quos deinde coluerunt domesticos Deos, focorum, liminum, tectorum præstites, a quibus erant distincti † *Lares publici*, id est, cu-

stodes urbium ac viarum publicarum. Statuæ horum erant compactæ de cerâ, & figuram capitis canini imitabantur, ut pingit *Johan. Jac. Chiffletius* [2]. Juvenalis [3]:

Inde domum repetam, graciles ubi parva coronas,
Accipiunt fragili simulacra nitentia cerâ.
Hic nostrum placabo Jovem, laribusque paternis
Thura dabo, atque omnes violæ jactabo colores,
Cuncta nitent, longos erexit janua ramos,
Et matutinis operatur festa lucernis.

Cœtera omnia è communi lege festorum, quod tunc domos floribus & frondibus ornarent, lucernasque accenderent toto die arsuras. Sæpe erant argenteæ. Petronius [4]: *Grande armarium in angulo vidi, in cujus ædiculâ*

† Quorum unum, sicut vides, depingit M. Z. Boxhornius in *Quæst. Roman. cap.* 6.

(1) *in Histor. Deor. syntagm.* 5. *pag.* 175. 176. (2) *in Descript. Vesontionis part.* 1. *cap.* 25. (3) *Sat.* 12. (4) *in Satyrico pag.* 45.

lâ erant Lares argentei. Quod de ædiculâ refert, exponetur *infra*[1]. Corollas imponebant Laribus. Horatius[2]:

Parvos coronantem marino
Rore Deos fragilique myrto.

Focis quoque imponebant ſerta, quæ apprime venerabantur ut ſacra. Tibullus[3]:

Num feror inceſtus ſedes adiiſſe Deorum,
Sertaque de ſanctis deripuiſſe focis?

Plautus[4]:

Hæc imponentur in focum noſtro Lari.

Dabant Laribus τὰς ἀπαρχὰς ciborum, quas ferebant de menſâ in focum. Tibullus[5]:

Adſitis Divi, nec vos è paupere menſâ
Dona, nec è parvis ſpernite fictilibus.

Nempe ut in foco adolerentur igne, hominem vero guſtare iſta, nefas erat. Fictilia ſunt patellæ, quibus a menſâ dapes libabant, id eſt, Laribus offerebant, Perſius[6]:

-- *Cultrixque foci ſecura patella.*

Ubi Cornutus Scholiaſtes: *Cultrix foci, quia delibandæ dapes in ea poſitæ ad focum feruntur Diis domeſticis.* Sic ille. & confer *Lubinum*[7], *Juſtum Lipſium*[8]. Hoc *Varro* loco quodam apud *Nonium* dicit[9]: *Deos colere, in patellam dare μικρὸν κρέας.* Livius[10]: *Ut ſalinum patellamque Deorum cauſâ habeant. Valerius Maximus* de P. Æmylio & Fabricio[11]: *Uterque patellam Deorum & ſalinum habuit.* Quod vias publicas cuſtodirent, oſtendit *Plauti* locus[12]:

Vos lares viales ut me bene juvetis.

Et qui domibus præerant, *Lares familiares* vocantur, *Cicero*[13], *Suetonius*[14]. De his eſt *Inſcriptio* Hiſpanica:

C. MARTIUS. APILUS. MAGISTER. LARUM. AUGUSTORUM. ET. GENII. CÆSARIS. AUGUSTI. N. S. F. IN. F. P.

(1) *cap.* VIII. *diſt.* 9. (2) *lib.* III. *Carm.* 32. (3) *lib.* I. *Eleg.* 5. (4) *Ollularia act.* 2. *ſc.* 2. (5) *lib.* I. *Eleg.* I. (6) *Sat.* 3. (7) *Commentar. ibid. pag.* 719. (8) *Notatis ad Tacitum lib.* XV. *Annal. num.* 34. (9) *libro de Proprietate Sermonum cap.* 15. *num.* 6. (10) *lib.* XXVI. (11) *lib.* IV. *cap.* 4. *num.* 3. (12) *In Mercatore act.* 5. *ſc.* 2. (13) *Orat. pro Quinctio.* (14) *lib.* IV. *cap.* 5.

XX. IN. AG. P. XX. *Gruterus* [1]. Quod denique Lares publici urbis curam haberent, notum est. *Inscriptio* Romana: LARIBUS. PUBLICIS. SACRUM. IMP. CÆSAR. DIVI. F. AUGUSTUS. PONTIFEX. MAXIMUS. TRIBUNIC. POTEST. XVIIII. EX. STIPE. QUAM. POPULUS. EI. CONTULIT. K. JANUARII. ABSENTI. C. CALVISIO. SABINO. L. PASSIENO. RUFO. COS. *Gruterus* [2], Ovidius [3]:

Stant quoque pro nobis, & præsunt mœnibus urbis,
Et sunt præsentes, auxiliumque ferunt.

Erant hi Reges & Principes defuncti, qui inter Deos relati civitatem ope & consilio apud Cœlites juvare credebantur. Itaque cum adversus hostes decertarent, ne Urbi damnum inferrent, *hostilios* appellabant teste *Festo* [4], Tibullus [5]:

At nobis ærata Lares depellite tela.

Pueri cum togam virilem sumebant, bullas aureas, quas pueritiæ insignia hactenus in prætexta gesserant, Laribus vovebant & suspendebant. Persius [6]:

Bullaque succinctis Laribus donata pependit.

Et apud eosdem fiebat adoptio. Propertius [7]:

Quid genus aut virtus aut optima profuit illi
Mater, & amplexo Cæsaris esse focos?

De Marcello verba facit, quem Augustus Cæsar adoptaverat. Cœterum Laris nomen est ab Hetruscis, quibus sic dicebatur ὁ προεστώτης sive præses, unde iisdem *Lars* vel *Lartes* erat *populi Princeps*, quod docent *Livius* [8], *Florus* [9], & confer *Johannem Meursium* [10], *Johan. Gerhard. Vossium* [11]. Quarta CARMENTA, mulier fatidica, pellex Mercurii, qui ex illa sustulit filium Euandrum, Aboriginum Regulum & Legislatorem, ad quos comitatus ab Arcadibus multis commigraverat, *Livius* [12], *Dionysius Halicarnas.* [13]. Euander ipse apud Virgilium [14]:

—— *De*

(1) *in Volumine pag.* 320. (2) *in Volumine pag.* 106. (3) *lib.* V. *Fastor.* (4) *lib.* VIII. *de Verborum significat. pag.* 297. (5) *lib.* I. *Eleg.* 12. (6) *Sat.* 5. (7) *lib.* III. *Eleg.* 16. (8) *lib.* IV. (9) *lib.* I. *cap.* 12. (10) *in Auctario Philologico pag.* 113. (11) *in Lexico Etymologico pag.* 280. (12) *lib.* I. (13) *lib.* I. (14) *lib.* VIII. *Æneid.*

—— De hinc progressus monstrat, & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant Nymphæ priscum Carmentis honorem
Vatis fatidicæ. ——— ———

Quinta ANNA PERENNA, soror Didonis Phœnïssæ quæ condidit urbem Carthaginem, ac vero nomine suo *Elisah* dicta est, ut *Solinus* autor est [1], eodem sensu Statius [2]:

Sidoniæ convivia laudat Elisæ.

Et *Vellejus* [3] scribit: *Elisa Tyria quam quidam Dido autumant.* Utrumque Hebræum est, nam אלישע est *Dei salus* (habuitque nomen illud Propheta magnæ gloriæ, 2. *Reg.* [4]) & דידה est ὑποκοριστικὸν à primitivo דוד *dilectus, dilecta*, ut monent *Josephus Scaliger* [5], *Petrus Faber* [6]. Phœnices eodem sermonis genere cum Hebræis usos fuisse constat per indicia multa, ac demonstrat *Thomas Reinesius* [7], Virgilius [8]:

—— Nec me meminisse pigebit Elisæ.

Est quoque *Anna* Hebræum nomen, *gratiosa*, meminitque Virgilius [9]:

Anna soror quæ me suspensa insomnia terrent?

Post Didonis obitum Jarbas Gætulorum Princeps invasit Carthaginem, inde profuga Anna venit in Latium, cumque nocte quadam ad Numicium amnem oberrabat, mersa aquis ad Deos Deasque emigravit, cognomen *Perennis* ab amne adhæsit ei, *Ovidius* [10]. Huc pertinent illa Martialis [11]:

Et quod virgineo cruore gaudet,
Annæ pomiferum nemus Perennæ.

Gaudere dicit nemus cruore virginis ejus, id est, gloriari morte ejus, ut exponit *Ramiresius* [12]. Sexta PALES, a qua pabuli proventus lætus ad usum pecoris. Virgilius [13]:

(1) *cap.* 30. *Polyhistor.* (2) *lib.* IV. *Sylvarum carm.* I. (3) *lib.* I. (4) II. I. (5) *lib.* VII. *de Emendatione Temp.* (6) *lib.* III. *Semestrium cap.* 2. & 13. (7) *de Lingua Punica.* (8) *lib.* IV. *Æneid.* (9) *l. d.* (10) *lib.* III. *Fastor.* (11) *lib.* IV. *Epigr.* 64. (12) *Notis ad h. l. pag.* 355. (13) *lib.* III. *Georg.*

Tu quoque magna Pales. ———

Idem[1]:

Et tibi sancta Pales, ad quam ventura recurrit
Agrestum bona cura. ———

Est nomen ab Oriente, פלא Syri vocant agricolam, & *mapale* est casa rustica Afrorum, ut refert *Salustius*[2]. Quod vero *Christ. Becmannus*[3] derivat *mapale ab Hebræorum* מפל *id est, quisquiliæ, deciduum, è qua materia tales casæ fiebant*, hoc inquam, non ita bene congruit, & confer *Johan. Gerh. Vossium*[4], Tibullus[5]:

Et placidam soleo spargere lacte Palem.

Septima FLORA, (quæ etiam CHLORIS vocabatur) Zephyri pellex, & ab illa petebatur amplus florum per hortos & agros proventus, Zephyro benignam auram afflante, *Ovidius*[6], *Macrobius*[7]. Octava MATUTA, (quam Græci vocant *Inonem*) filia Cadmi ejus, qui in Græciam progressus è Phœnicia appulit, (erant enim *Cadmenitæ* pars magna Phœnicum, uti constat *Genes.*[8]) & ibi meliores literas primus docuit, urbemque Thebas condidit, *Ovidius*[9], & copiose *Daniel Heinsius*[10], *Fr. Junius*[11]. Cadmus ille dedicavit Thebis delubrum in honorem Deæ Oncæ armatæ, quæ Pallas Græcorum est, galeata ex Jovis cerebro nata, ut fabulantur, verius a Phœnicum gente ענקה / ut diximus *supra*[12]. Ab Enacim Gigantum feracissima stirpe perinde sunt Inachidæ illi, qui è Phœnicia profecti regnum Argivorum in Peloponneso condiderunt tunc temporis, quando sub Mose & Josua cis & ultra Jordanem victores Hebræi devotas Gentes aut pellerent aut cæderent. Itaque *Æschylus*[13] refert, Inachidas fuisse *Pelasgos*, id est, peregrinos & convenas, uti innuit Syrorum פלגש. *Inscriptio* Italica: CERVARIA. SP. F. FORTUNATA.

MA-

(1) *in Culice.* (2) *in Jugurthina.* (3) *de Originibus Linguæ pag.* 636. (4) *in Lexico Etymologico pag.* 303. (5) *lib.* I. *Eleg.* I. (6) *lib.* IV. *Fastor.* (7) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 10. (8) XV. 19 (9) *lib.* VI. *Fastor. lib.* III. *Metamorphos.* (10) *Aristarcho ad Nonnum cap.* I. (11) *de Academia cap.* I. (12) *cap.* I. *dist.* 6. (13) *in Supplicibus.*

MAGISTRA. MATRI. MATUTÆ. D. D. PAUL. TONTIA. M. F. ET. CONSUA. PICATRICES. *Janus Gruterus* [1]. Effigiem Matutæ è lapide Romano proponit *Johan. Boissardus* [2].

IV. FAUNUS Mercurii filius (*Plutarcho* teste) apud Latinos regnabat quondam, vates futurorum præscius & torvus aliquis Planetarius, ab excessu pro Deo cultus ἐπιχώριος Δαίμων ait *Dionysius Halicarnass.* [3]. De illo Horatius [4]:

Velox amœnum sæpe Lucretilem
Mutat Lyceo Faunus, & igneam
Defendit æstatem capellis,
Usque meis, pluviosque ventos.

Et porro [5]:

Me truncus illapsus cerebro
Sustulerat, nisi Faunus ictum
Dextrâ levasset, Mercurialium
Custos virorum.

Custos ideo, quod Mercurio patre satus est. Virgilius [6]:

At Rex sollicitus monstris oracula Fauni
Fatidici genitoris adit. ——

Dæmones speciem viri mentiti apparuerunt in silvis cum sonitu & fremitu, ut miseros mortales per terrorem in errores conjicerent. Ergo Satyrorum choro permixtus pro terriculis nocturnis allegabatur. A Fauno sunt Gottorum *Fones* & *Fanes*, ac veterum Germanorum *Tanfana*, de quibus vide *Auctaria nostra* [7], & *Johan. Loccenium* [8]. Quod enim *Becmannus* [9], alia viâ insistendo, *Tanfanam a Manno progenitore Alemannorum magno* derivare conatur, non possumus assentiri. *Justus Lipsius* annotat [10]: *Tanfana, quis Deus? quæ Dea? Britanni prisci lingua sua* Tan *ignem vocant.* Quæ nihil ad rem faciunt. Equidem Cotta Pontifex, (ut *Cicero* nar-

 rat

(1) *in Volumine pag.* 60. (2) *part.* 5. *Antiquitatum fol.* 63. (3) *lib.* I. (4) *lib.* I. *Carm.* 17. (5) *lib.* II. *Carm.* 17. (6) *lib.* VII. *Æneid.* (7) *pag.* 86. (8) *lib.* I. *Antiquitat. Gothic. cap.* 3. (9) *de OriginibusL.L.pag.* 1080. (10) *Notis ad lib.* I. *Annal. Taciti num.* 155.

rat[1]) negabat, *Faunos esse, vel eorum voces unquam auditas.* Verum Epicureus ille omnia sensuum animorumque formidine aliquâ præoccupatorum deceptionibus adscribit. Quod idem fecit *Lucretius*[2]. Cœterum Panicos terrores commemorant *Julius Obsequens*[3], *Angelus Politianus*[4]. Exemplum memorabile est in exercitu Alexandri Magni, teste *Curtio*[5], & vere dari, ipsæ *Literæ Sacræ* comprobant. 2. *Reg.*[6]. Dicebatur etiam SILVANUS, ut multæ *Inscriptiones* docent apud *Gruterum*[7], Virgilius[8]:

Venit & agresti capitis Silvanus honore,
Florentes ferulas & grandia lilia quassans.

Et[9]:

Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum pecorisque Deo, lucumque diemque.

Horatius de Fauno copiosus est[10], Martialis[11]:

Horridique Silvani.

Imputabant ei Incubos, ut refert *Augustinus*[12]. Neque enim hoc malum est corruptæ imaginationis a coagulo sanguinis circa spinam dorsi, ut vana Medicorum sententia est, apud *Levinum Lemnium*[13], *Lilium Gyraldum*[14], *Johan. Beverovicium*[15], *Samuelem Maccovium*[16], *Johan. Fernelium*[17]; sed omnino est à Veneficis & Sagis per incubitum vere urgentibus, ut rectius multo disserit *Bodinus*[18]. Præterea erat, quod infantes recens natos rapere putabatur, inde custos addebatur aliquis de familiâ noctu ut infantes salvi essent, nec puerperis ille noceret. Ex *Varrone* adfert *Augustinus*[19]. Papistæ restituerunt loco Silvanum, adeoque Saxones & Vandali nostri multa referunt de Mulieribus albis, quæ noctu irrum-

(1) *lib.* II. *de Nat. Deor.* (2) *lib.* IV. *de rer. Nat.* (3) *libro Prodigiorum cap.* 8. (4) *in Observat. variis cap.* 28. (5) *lib.* IV. *cap.* 28. (6) VII. 4. 5. (7) *in Volumine pag.* 62. 63. 64. 65. 66. 318. (8) *Bucol.* 10. (9) *lib.* VIII. *Æneid.* (10) *lib.* III. *Carm.* 18. (11) *lib.* X. *Epigr.* 92. (12) *lib.* XV. *de Civit. Dei. cap.* 22. (13) *lib.* II. *de Occultis Nat. Mirac. cap.* 5. (14) *in Histor. Deor. Syntagm.* 16. *pag.* 425. (15) *in Ideâ Medicinæ Veterum pag.* 275. (16) *Decade* 2. *Disputat. Medicarum Basileënsium Disp.* 8. (17) *lib.* V. *Pathologiæ cap.* 3. (18) *in Dæmonomaniâ lib.* II. *cap.* 7. (19) *lib.* VI. *de Civit. D. cap.* 9.

irrumpere solitæ de puerperarum sinu abstulerint infantes nunquam reddendos. Spectra erant, quæ Monachi ab Orco evocabant, conjugum hostes, scortorum concubitores. Tantum superstitiones Missaticæ poterant suadere malorum.

V. TRITONES sunt Dæmones aquatici & eorum Principes sunt PROTEUS & NEREUS, uterque Oceani filius ac vates, quod monent *Virgilius* [1], *Horatius* [2]. Alibi idem Maro [3]:

Hunc vehit immanis Triton & cærula concha
Exterrens freta, cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem præfert, in Pristin desinit alvus,
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.

Triremis nomen, in quâ erat Triton pictus velut παράσημον. Multis testimoniis roborat *Plinius* [4], quod imperante Tiberio, visus sit Triton eâ quæ hic describitur, figurâ indutus & concha canens. Buccinam Tritonis depingit *Ovidius* [5], & confer *Turnebum* [6], *Alexandrum Neapolitanum* [7]. Sic & Juvenalis [8]:

Oceani monstra & juvenes vidisse marinos.

Sunt Balenæ & Tritones. Locus *Jobi* est [9]: *Ecce Gigantes gemunt sub aquis, & qui habitant cum eis.* De Tritonibus exponit *Jansonius Lovaniensis* [10]. Melius referas ad Cetos, de quibus Horatius [11]:

Qui siccis oculis monstra natantia?
Qui vidit mare turgidum?

Κήτεα θαύματα πόντου ait *Oppianus* [12]. Certum est, quod Diabolus multas variasque formas assumendo luserit miseros Gentiles, eorumque animos ad superstitiones impulerit, itaque nunc Satyros & Faunos aspectu horridos, nunc Tritones, Syrenas, Nereidas, Orcades, Dryades pulcherrimas ostendit, quos omnes illi Divis adscripserunt, & Diabolo cultum quem soli vero Deo de-

(1) *lib.* IV. *Georg.* (2) *lib.* I. *Carm.* 2. & 15. (3) *lib.* X. *Æneid.* (4) *lib.* IX. *cap.* 5 (5) *lib.* I. *Metamorph.* (6) *lib.* II. *Adversar. cap.* 21. (7) *lib.* III. *Genial. Dier. cap.* 8. (8) *Sat.* 14. (9) *cap.* XXVI. 5. (10) *Commentario ad h.l.* (11) *lib.* I. *Carm.* 3. (12) *lib.* I.

debebant, impenderunt. Exempla copiosa adfert *Caspar. Schottus* [1]. Sub Papismi tenebris non dissimilia existere cœperant, ut *Paracelsus* [2] testatur: sed postquam lux Euangelii discussit Paganismum, deinde etiam Papismum, spectra Diabolica evanuerunt, aut saltem rarius apparent. Vidit Tritonem in mari Ægeo comes *Sveiggeri*, uti ipse refert [3]. A Satyris, Faunis, Tritonibus sunt spectra illa, obambulabant & homines terrore implebant cumprimis in meridie hora duodecima, & ea ipsa hora in medinoctio, quando æstus intenditur apud Antipodas. Horæ illæ spectris liberius favere, hominibus infestæ esse censentur, secundum confessiones novissimas Sagarum, quas produnt *Cœlius Rhodiginus* [4], *Remigius* [5]. De Proteo Virgilius [6]:

Jam rapidus torrens sitientes Sirius Indos
Ardebat cœlo, & medium Sol igneus orbem
Hauserat, arebant herbæ, & cava flumina siccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant.
Cum Proteus consueta petens è fluctibus antra
Ibat. —— ——

Apud eundem Anchises ad Æneam [7]:

Jamque vale, torquet medios nox humida cursus,
Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.

Pastor apud *Theocritum*:

Οὐ θέμις ὦ ποιμὼν τὸ μεσημβρινὸν, οὐ θέμις ἄμμι
Συρίσδεν τὸν Πᾶνα δεδοίκαμες. ——

Vocabant Deorum meridiationes, ut monet *Johannes Meursius* [8]. Itaque *Porphyrius* [9]: κατὰ τὴν εἰς νότον ἔγκλισιν τοῦ ἡλίου οὐ θέμις εἰσιέναι εἰς τὰ ἱερὰ, ἀλλ' ἀθανάτων ὁδός ἐστιν, ἴσασιν οὖν καὶ σύμβολον τῆς μεσημβρίας καὶ τοῦ νότου, ἐπὶ τῇ θύρᾳ μεσημβριάζοντος τοῦ θεοῦ. Peculiare spectrum fuit, quod Hecates nomine in meridie apparebat, & vocabatur *Empusa*, altero pede ut homo incedens, altero ut asinus. Memo-

(1) *in Physica curiosa lib.* III. *cap.* 3. 4. (2) *libro de Occulta Philosophiâ.* (3) *lib.* III. *Itinerarii cap.* 7. (4) *lib.* XV. *cap.* 23. (5) *lib.* I. *Dæmonolatr. cap.* 23. (6) *lib.* IV. *Georgic.* (7) *lib.* V. *Æneid.* (8) *in Auctario Philologico pag.* 121. (9) *libro de Antro Nympharum.*

Memorant *Scholiastæ*[1], *Philostratus*[2]. Nec hoc tantum, sed quoque in varias formas demutabatur, eratque nunc vipera, nunc lapis, fœmina, musca & omnia, teste *Epicharmo*[3]. Locus est *Psalm.*[4]; *Ab incursu & Dæmonio meridiano*, uti exprimit *Romanus Interpres*, secutus *Alexandrinos*, qui habent Δαιμόνιον μεσημβρινόν. De Empusa nihil cogitari debet, quandoquidem Hebræus textus manifeste sonat de pestilentiæ malo. Viderat enim David Angelum percussorem in meridie cum gladio: quomodo contra Angelus percussor in Ægypto media nocte exibat ad nocendum, *Exodi*[5], 1. *Chron.*[6]. Propertius[7]:

Nocte vagæ ferimur, nox clausas liberat umbras,
Errat & abjectâ Cerberus ipse serâ.

VII. PAN filius * Mercurii, Arcadiæ Regulus Virgilius[8]:

Adsis o Tegeæe favens. —— ——

Nam Tegea oppidum Arcadiæ erat, in quo Pan colebatur. Eodem sensu Propertius[9]:

Pan Tegeæe favens. —— ——

Et idem de eodem[10]:

—— *Arcadio pinus amata Deo.*

Astronomus, cantor, venator, opilio, agricola. Virgilius[11]:

Pan Deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem.

Pingebatur scilicet facie rubente, uti *est infra*[12]. Horatius[13]:

Dicunt in tenero gramine, pinguium
Custodes ovium, carmina fistula:
Delectantque Deum, cui pecus & nigri
Colles Arcadiæ placent.

Inve-

* Erant tamen & alii δαίμονες νυκτοφύλακες, adversus terrores nocturnos, lemures & spectra. V. Lucian. *Peregrin.* 578.

(1) *ad lib.* III. *Apollonii.* (2) *lib.* II. & IV. *de Apollonio.* (3) *in Nuptiis Hebes.* (4) XCI. 6. (5) XII. 4. *cap.* XII. 29. (6) XXII. 16. (7) *lib.* IV. *Eleg.* 7. (8) *lib.* I. *Georg.* (9) *lib.* III. *Eleg.* 2. (10) *lib.* I. *Eleg.* 18. (11) *Bucolicor.* 10. (12) *cap.* VII. *num.* 8. (13) *lib.* IV. *Carm.* 12.

Invenit tibias utriculares. Virgilius [1]:

Panaque qui primus calamos non passus inertes.

Septem calamis ordine positis [2]:

Est mihi disparibus septem compacta cicutis
Fistula. ——— ———

Et *ibidem:*

Pan primus calamos cerâ conjungere plures
Instituit. ——— ———

Nimirum quod totidem Planetæ essent secundum perpetuam Chaldæorum & Ægyptiorum traditionem, ut bene advertit *Franciscus Bacon* [3], donec quatuor Lunulas Jovis comites adderet primus *Galilæus* Florentinus [4]. *Ibidem:*

— *Pan curat oves oviumque magistros.*

Et [5]:

Pan ovium custos. ———

Μιλιοσόος est *Antholog.* [6], & θηροφόνος *ibidem* [7]. Faunorum & Satyrorum choragus ciebat terrores Panicos, id est, nocturna terriculamenta. Nomen illud Arcades, postquam in Latium advenerant, secum attulerunt, *Dionysius Halicarn.* [8]. De Euandro scribit Virgilius [9]:

——— *Gelida monstrat sub rupe Lupercal*
Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.

Narrat Plutarchus [10], *auditam esse vocem prope Echinadas, Magnus Pan obiit.* Adducunt *Lambinus* [11], *Taurellus* [12], & Pana fuisse Christum, ajunt, magnum omnium mortalium Pastorem & Servatorem. Nos de illa re uberius monuimus *in Auctariis ad Pappum* [13].

(1) *Bucolic.* 8. (2) *Bucolic.* 2. (3) *de Sapientia Veterum pag.* 21. (4) *in Nuncio siderio pag.* 10. (5) *lib.* I. *Georgic.* (6) *lib.* I. *cap.* 60. (7) *lib.* VI. *cap.* 15. (8) *lib.* I. *Antiquitat.* (9) *lib.* VIII. *Æneid.* (10) *libro de Oraculorum defectu.* (11) *Commentario ad Horatium pag.* 322. (12) *in Synopsi Metaphysica pag.* 42. (13) *pag.* 3.

CAP.

SIMVLACRVM
OSIRIDIS.

CAP. V.

De Diis Peregrinis.

I. PEREGRINOS Deos Romæ paucissimos invenio OSIRIDEM & ISIDEM, de quibus multas *Inscriptiones* prodit *Janus Gruterus* [1]. OSIRIS est idem qui SERAPIS. Catullus [2]:

Commodo nam volo ad Serapim
Deferri.. ——— ———

Lecticâ deferebantur nobiles ad templum Serapidis; quod ævo illo extra pomerium erat, nec enim licebat Serapea in urbe habere, teste *Dione* [3]. Marcianus Capella [4]:

Te Serapim Nilus, Memphis veneratur Osirim.

Est de posteris Mizraim, quem in Ægypto consedisse Gentemque illam condidisse, constat è *Literis Sacris*, *Genes.* [5], *Chron.* [6], *Psalm.* [7], adeoque inventos per Noam sationis & agriculturæ commodiores apparatus eo secum detulit. De Noa est locus insignis Genes. [8]: *Iste consolabitur nos ab opere nostro & a dolore manuum nostrarum de terra, cui maledixit Dominus.* Castalio vertit: *Hic nos recreabit a negociis nostris & manuum laboribus, quos nobis exhibet terra a Jovâ infelicitata.* Prædictum hoc erat, quod aratra & plura instrumenta inveniendo ruris operas deinde multo faciliores præstiturus esset, postquam terra maledicto divino percussa molestum cultum peteret sibi, *Genes.* [9], Virgilius [10]:

Primus aratra manu solerti fecit Osiris.

Quod si diligenter expendantur ea, quæ de illo referunt *Diodorus Siculus* [11], & *Pausanias* [12], evidens omnino est, Osiridem esse Patrem Liberum sive Jovem Libyc-

(1) *in Volumine pag.* 82. (2) *Epigram.* 10. (3) *lib.* XL. *Histor.* (4) *lib.* II. *Philolog. pag.* 54. (5) X. 6. 13. (6) XVIII. (7) LXXVIII. 51. CV. 23. (8) V. 22. (9) III. 17. 18. (10) *lib.* I. *Georg.* (11) *lib.* I. (12) *in Bœoticis.*

bycum, victorem plurimarum in Asiâ & Africâ Gentium. *Inscriptio* Sentinensis: JOVI. SOLI. INVICTO. SARAPIDI. T. ÆLIUS. ANTIPATER. PROC. AUGG. CUM. UMBRICIA. BASSA. CONJUGE. GRATIAS. AGENTES. POSUERUNT. *Gruterus* [1]. Excelluit in Medicinâ, proinde in fanis pro Serapide conditis solebant Ægyptii & Romani ægrotos certis ritibus expiatos deponere, ut in somno doceret eos præsens Deus, quo medicamento adversus morbum bene uti possent. Cicero [2]: *Quid convenit ægros a Conjectore somniorum potius quam a Medico petere medicinam? an Æsculapius, an Serapis potest præscribere per somnium curationem valetudinis?* De Ægyptiis hoc prodit *Strabo* [3], & de Romanis exemplum habes apud *Suetonium* [4]. *E plebe quidam debili crure, item alius luminibus orbatus, sedentem pro tribunali pariter adierunt, orantes opem valetudinis, demonstratam a Serapide per quietem, restituturum oculos, si inspuisset.* Refert idem Cornelius Tacitus [5]. *Ex plebe Alexandrinâ quidam oculorum tabe notus, genibus ejus advolvitur, remedium cœcitatis exposcens gemitu, monitu Sarapis Dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit, precabaturque Principem, ut genas & oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento.* Sic ille. De hac re plura dicemus *infra* [6], ubi est de fano Æsculapii, & confer *Johannem Baptistam Pium* [7], *Hermannum Conringium* [8]. Cum his miraculosis sanationibus comparat *Stephanus Forcatulus* [9], quod Clodovæus & successores ejus, Reges Galliæ, contactu suo strumas possint abstergere, indicio facto per somnium à Deo immissum. Sic etiam *Franciscus Gatassus* [10]. Relationem examinat, imo suspectam facere vult *Armacanus Patricius* [11]. Nos litem illis

(1) *in Volumine pag.* 22. *num.* 9. (2) *lib.* II. *de Divinat.* (3) *lib.* XVII. *Geograph.* (4) *in Vespasiano cap.* 7. (5) *lib.* IV. *Historiar.* (6) *cap.* VIII. *num.* 8. (7) *in Annotatis posterioribus pag.* 404. (8) *de Medicinâ Hermeticâ cap.* II. 12. (9) *lib.* I. *de Philosophiâ & Imperio Gallorum pag.* 59. (10) *in Sacris Rhemensibus Ludovico XIII. Galliarum Regi dicatis pag.* 150. (11) *in Marte Gallico lib.* I. *cap.* 13.

illis relinquimus, ut componant si volunt & si possunt.

II. Ejus uxor & soror (quod deinde Regibus Ægypti solenne erat) ISIS * serere & metere segetes, ma-

riti exemplo, docuit, ac marito foris bella gerente, ipsa domi leges pro bono publico tulit ac conservavit, usa tantisper Mercurio consiliario, Trismegisto illo & fabulosorum librorum multorum conficto Autore, de quo agunt *Johannes Henricus Ursinus* [1], *Casaubonus* [2]. Cæterum Isis Regina post excessum in Sirii astrum relata, & *Anubis* vocata est. Virgilius [3]:

Omnigenûmque Deum monstra & latrator Anubis.

Totam historiam prolixius refert *Diodorus Siculus* [4], & adde *Cœlium Calcagninum* [5], *Adrianum Junium* [6], *Johan. Ricciolum* [7]. De cultu Isidis multa proponit *Tibullus* [8], unde excerpemus:

Quid tua nunc Isis tibi Delia, quid mihi prosunt
Illa tuâ toties æra repulsa manu?

Æra sunt sistra. Apulejus [9]: *Dexterâ quidem ferebat æreum*

* Hanc equino cum capite insignem servat nummus, cujus ectypum damus ex J. Gutherii *l.* 1. *de Jure Pontif. c.* 25.

(1) *Exercitationibus Zoroastreis & Hermeticis pag.* 73. (2) *Exercitat.* 1. *ad Baronii Annales sect.* 10. (3) *lib.* VIII. *Æneid.* (4) *lib.* 1. *Biblioth. cap.* 50. (5) *de rebus Ægyptiacis pag.* 229. *Operum.* (6) *lib.* 1. *Animadvers. cap.* 5. (7) *tom.* 1. *Almagesti novi part.* 408. (8) *lib.* 1. *Eleg.* 3. (9) *lib.* 11. *Milesiar. pag.* 258.

æreum crepitaculum. Siſtrum notat, & ſubjicit, *reddebat argutum ſonorem.* Ærea non tantum, ſed quoque aurea & argentea erant. Meminerunt de ſiſtris *Ovidius* [1], *Virgilius* [2], *Lucanus* [3], *Statius* [4]. Tinniebant ſiſtris & perſonabant, quia nolis circumdati erant. Sequitur:

Quidve pie dum ſacra colis, pureque lavari
Te memini, & puro ſecubuiſſe thoro?

Lavabant & decem noctibus ſecubabant a maritis, ut eleganter deſcribit *Propertius* [5]. Vocabant *in caſto* vel *pervigilio ſecubare:* nec enim aliter rem divinam ſine piaculo facere poterant. Tunc mulieres ſacra nocturna in templo Iſidos peragebant, neque eo viris accedere licebat, ſaltem quod audaculi quidam veſte muliebri amicti irrumperent, & mulierum pudicitiam attentarent. Ovidius [6]:

Neu fuge Niliace Memphitica ſacra juvencæ,
Multos illa facit, quod fuit ipſa Jovi.

& vide eundem [7]. De ſtupris in fano Iſidos admiſſis, conqueritur ſeculi ſui (quod in omne genus improbitatis proclive erat) Arriſtarchus *Juvenalis* [8]. Atque inde Martialis dixit [9]:

—— *Inachidos limina,* ——

nimirum, eo quo dixi ſenſu. Pergit:

Nunc Dea, nunc ſuccurre mihi, nam poſſe mederi,
Picta docet templis multa tabella tuis.

Pertinet ad incubationem, de quâ eſt *ſupra* [10], & quam teſtimonio ſuo firmat *Diodorus Siculus* [11]. Addit:

Et mea votivas perſolvens Delia noctes,
Ante ſacras lino tecta fores ſedeat. *

Lino veſtiebantur Sacerdotes Iſidis & quicunque ei ſupplicabant, caſtitatis inſigni, licet inceſti eſſent: quandoquidem linum è terrâ naſceretur, purâ illâ & hominum

* De hoc vide Heinſium *ad Ovid.* 2. *Amor.* 13.

(1) *lib.* III. *Amor. Eleg.* 8. & 9. *Metamorph.* (2) *lib.* VIII. *Æneid.* (3) *lib.* VIII. *Pharſal.* (4) *lib.* III. *Silv.* 2. (5) *lib.* II. *Eleg.* 23. (6) *lib.* I. *de Arte amandi.* (7) *lib.* I. *Amor. Eleg.* 8. *lib.* III. *Eleg.* 3. (8) *Sat.* 6. & 9. (9) *lib.* II. *Epigram.* 48. (10) *cap. hac num.* I. (11) *lib.* I. *cap.* 25.

num usibus innocuis addicta, laneæ vestes autem essent ab animantibus domesticis, quæ nefas esset occidi, ut deinde etiam Pythagoras statuebat. Apulejus [1]: *Sed enim mundissima lini seges inter optimas fruges terra exorta, non modo indutui & amictui sanctissimis Ægyptiorum Sacerdotibus, sed opertui quoque in rebus sacris usurpatur.* Philostratus [2], ὁ λινοῦς χιτὼν ὡς ὁ τοῦ Ἰνδοῦ, & vide eundem [3]. Claudianus [4]:

——— Sic numina Memphis
In vulgus proferre solet, penetralibus exit
Effigies brevis illa quidem, sed plurimus infra
Liniger impositâ suspirans veste Sacerdos
Testatur sudore Deum. Nilotica sistris
Ripa sonat. ——— ———

Suetonius de Ottone Cæsare [5]: *Sacra etiam Isidis sæpe in lintea religiosaque veste propalam celebrasse.* Gratius [6]:

Vix operata suo sacra ad Bubastia lino
Velatur sonipes festivi turba Canopi.

Sonipedem turbam vocat a crepidis, quas Antistites illos gestavisse, auctor est *Heliodorus* [7]. Tunicas lineas prolixas fuisse constat ex *Appiano* [8], καὶ τὰς ὀθόνας ἐνέδυ τὰς ποδήρεις. Martialis [9]:

Linigeri fugiunt calvi, sistrataque turba.

Nam & Calvi erant, itaque *Apulejus* [10] ponit inter Sacerdotes Isidos *senem calvum & cinædum*, *Martialis* [11] iterum:

Nunciat octavam Phariæ sua turba juvencæ,
Atque pilata redit jamque subitque cohors.

Pilata, id est, depilata, ut *Petrus Scriverius* [12] monet. Pice depilabantur Calvi Isidos, id est, vellebantur, quod πιττοῦσθαι vocant Græci. Quod vero *Farnabius* [13] exponit: *armata gladiis & cultris, quibus sibi brachia & humeros sauciabant*, ille sensus, inquam, non placet. Est porro:

 Bis-

(1) *in Apolog. p.* 310. (2) *in Epistolis.* (3) *in Vitâ Apollonii Thyanei lib.* VIII. *cap* 3. (4) *Panegyr. in quartum Consulatum Honorii.* (5) *cap.* 12. (6) *in Cynegetico.* (7) *in Æthiopicis.* (8) *lib.* IV. *Civil.* (9) *lib.* XII. *Epigr.* 29. (10) *lib.* VIII. *Milesiar. pag.* 21. (11) *lib.* X. *Epigr.* 48. (12) *in Animadversionibus.* (13) *pag.* 319. *notar. h. l.*

Bisque die resoluta comas tibi dicere laudes,
Insignis turbâ debeat in Phariâ.

Ut rite supplicarent, dispersis crinibus ibant, lugentium more: *Bis* dicit, videlicet mane & vesperi, uti ex *Apulejo* & *Arnobio* declarat Scaliger[1]. *Dicere laudes* est ὑμνῳδεῖν. Et plangebant. Juvenalis[2]:

Ergo hic præcipuum summumque meretur honorem,
Qui grege linigero circumdatus & grege calvo
Plangentis populi currit derisor Anubis.

Habes vestes lineas, calvos præcones, plangentes subsequas, quæ omnia sunt de cultu Apidis uti ille in Ægypto servabatur; & confer prolixe *Laurentium Pignorium*[3].

CAP. VI.

De Gentilium Theologia, quæ Literis Sacris continetur, digressio prior.

I. Sunt quædam hactenus dicta, ad quorum meliorem intellectum facere possint collationes uberiores Deorum peregrinorum. Magnus hic numerus est, ideoque recensebimus eos tantum, qui in *Sacris* proponuntur. Occurrit primo locus Esai.[4] *Qui contaminant se, &* (deinde) *lustrant se* (aqua sumpta) *in lucis post* Achad *palam.* Ebræum אחד appellative ceperunt *Munsterus*, *Castallio*, *Tigurini*, *Pagninus*, *Arias Montanus*, *Tremellius*, *Vatablus*, *Piscator*, & non uno sensu per expletionem addito explicare tentant. Sed est nomen proprium Idoli; & quidem Solis, quem Assyrii vocabant *Unum*, quomodo Latini eundem appellant, quia *solus* & unus in suo genere est, nec quicquam simile habet. *Philo Byblius* ex Sanchuniathone: Ἄδωδις, βασιλεὺς θεῶν. Et Macrobius[5]: *Soli quem Deum summum venerantur Assyrii, nomen* Adad *dederunt.* Uti enim Hebræi אחד dicunt, ita Syri omissâ forti aspirata, & postremâ lite-

(1) *in Notis pag.* 111. (2) *Sat.* 6. (3) *Explicationibus ad Mensam Isiacam.* (4) lxvi. 17. (5) *lib.* 1. *Saturnal. cap.* 21.

literâ geminatâ, dixerunt אדר. Scaliger [1]: *Adad legi olim Solem dictum Persarum linguâ.*

II. APIS vitulus ab Hebræis in deserto cultus, *Exod.* [2] eundemque desertores Hebræi cum Rege Jerobeamo coluerunt, 1. *Reg.*[3] 2. *Chronic.*[4] Græcus liber *Tobiæ* [5]: ἔθυον τῇ Βάαλ τῇ δαμάλει, *sacrificaverunt Bahali juvencæ.* Genere fœminino, uti in simili negocio לעגלות juvencæ Bethaven sunt *Oseæ* [6]. Vide *Commentaria Riveti* [7]. Nec aliter Sulpicius Severus [8]: *Vaccam auream in Bethel, alteram in Dan constituit, quibus litaret populus.* Nimirum עגלות sunt δαμάλεις, uti est *in Sixtina editione & Vatabli notis*, pro quo *Complutensis* habet, Βάαλ τῇ δυνάμει, quæ vero lectio citra dubium vitiosa est, neque debuisset eam alteri præferre *Franciscus Junius.* Est enim correctio a manu recentiori, de quo vide *Nicol. Fullerum* [9]. Cultus Osiridis in bove singulari celebris erat apud Ægyptios, & vocabant *Apim*, *Plinius* [10], *Herodotus* [11], *Ælianus* [12], *Ammianus Marcellinus* [13], *Johannes Seldenus* [14].

III. ASTAROTH & Astarthe *Judic.* [15] 1. *Sam.* [16] 1. *Reg.* [17] Syrorum appellationes variant paulum, qui vocant *Atergatim* & *Derceto, Ovidius* [18], *Plinius* [19]. Quod enim *Suidas* [20] monet, *Astarthe nomen ab astro fecerunt, ipsi enim Luciferum esse fabulantur*, fabulosum est. Venerem Græcorum esse, ajunt *Cicero* [21], *Cœlius Rhodiginus* [22], *Floridus Sabinus* [23], *Philip. Cluverius* [24], *Dionysius Gothofredus* [25], *Caspar Sanctius* [26]. Esse Lunam sive Dianam, arbitram noctis, putant *Lucianus* [27], *Vossius* [28], *Ma-*

(1) *Exercit.* 153. *sect.* 4. (2) XXXII. 4. (3) XII. 28. (4) XI. 15. (5) *cap.* I. 5. (6) X. 5. (7) *pag.* 321. (8) *lib.* I. *Hist. sacræ cap.* 72. (9) *lib.* II. *Miscellan. cap.* 7. (10) *lib.* VIII. *cap.* 46. (11) *in Thaliâ.* (12) *lib.* IV. *Histor. Variar. cap.* 3. (13) *lib.* XXI. *Histor.* (14) *de Diis Syrorum syntagm.* I. *cap.* 5. (15) II. 13. *cap.* X. 6. (16) VII. 34. *cap.* XII. 10. *cap.* XXXI. (17) XI. 5. 33. (18) *lib.* IV. *Metamorph. & lib.* IV. *Fastor.* (19) *lib.* V. *cap.* 23. (20) *in Lexico pag.* 458. (21) *lib.* III. *de Nat. Deor.* (22) *lib.* XXIII. *Antiq. Lect. cap.* 3. (23) *lib.* V. *Lection. succisivarum cap.* 7. (24) *lib.* I. *Germaniæ antiquæ cap.* 27. (25) *Notatis ad Varronem p.* 1586. (26) *Commentar. ad lib.* I. *Regum c.* XI. *pag.* 1146. (27) *de Deâ Syriâ.* (28) *lib.* II. *de Idololatria cap.* 21.

sius[1], *Fullerus*[2], & ante omnes hos *Augustinus*[3]. Scilicet est Dea illa, quam *Florus*[4], *Suetonius*[5], & *Inscriptiones* Italicæ apud *Gruterum*[6], *P. Appianus*[7], vocant *Deam Syriæ*. Confer *Salmasium*[8], *Petrum Fabrum*[9], *Johan. Seldenum*[10].

IV. BAAL multis locis, & contracte BEL, quod est *in Additamentis Danielis*[11], sed nomine perfecto בעל־שמן quod est Græcorum Ζεὺς Ὀλύμπιος: *Maccab.*[12] Sic vocabatur a Phœnicibus Sol Deorum maximus, ut scribit *Augustinus*[13]. Βῆλον vertunt Græci, uti refert *Strabo*[14], atque inde *Belus* apud Latinos, de Beli hujus cultu est locus insignis Claudiani[15]:

Thuris odorati cumulis & messe Sabea
Pacem conciliant aræ, penetralibus ignem
Sacratum rapuere adytis, rituque juvencos
Chaldæo stravere Magi. Rex ipse micantem
Inclinat dextra pateram, secretaque Beli,
Et vaga testatur volventem sidera Mithram.

Nam quod ibi olim legebatur, *secretaque belli*, corruptum est, adeoque bene mutavit *Jos. Scaliger*[16], & sequitur *Casp. Barthius*[17]. Simili modo corruptus est locus apud *Curtium*[18], ubi vulgo legitur, *eminebant duo aurea simulachra cubitalia, quorum alterum in alterum belli gerebat effigiem*. Ita *Modius*, nec quicquam mutat *Raderus*[19], cum tamen eum latere non posset *Josephi Scaligeri* palmaria correctio, *quorum alterum Nini alterum Beli gerebant effigiem*. Sequuntur *Nicolaus Blancardus*[20], *Loccenius*[21]. Per Ninum Assyriæ, per Belum Babyloniæ imperium conjunctum innuebant, utriusque primus conditor Nimrodus fuerat, de quo est Genes.[22] *Fuit principium*

(1) *Commentario ad cap.* XII. *Josuæ.* (2) *lib.* I. *Miscellan. cap.* 13. (3) *Quæst.* 16. *ad libr. Judic.* (4) *lib.* III. *cap.* 19. (5) *lib.* VI. *cap.* 56. (6) *in Volumine pag.* 86. (7) *in Collectaneis pag.* 243. (8) *Exercitat. ad Solinum pag.* 574. (9) *lib.* III. *Semestrium cap.* 1. 2. 3. (10) *de Diis Syris syntagm.* 2. *cap.* 2. (11) *cap.* XIV. 2. (12) VI. 2. (13) *l. d.* (14) *lib.* XVI. *Geograph.* (15) *lib.* I. *de Laudibus Stilicon.* (16) *lib.* VI. *de Emendat. Temp.* (17) *Animadvers. ad Claudianum pag.* 196. (18) *lib.* III. *cap.* 3. (19) *in Notatis pag.* 37. (20) *in Annotatis pag.* 151. 152. (21) *in Emendationibus pag.* 340. (22) X. 10.

cipium regni ejus Babel. Et [1] : *De terra hac egressus in Assyriam condidit Niniven.* Sic enim postrema hæc verba debent verti cum *Paraphrasta Chaldæo*, uti recte monent *Janus Drusius* [2], *Paræus* [3], *Gerhardus* [4], *Samuel Bochartus* [5]. De quo plura alibi. *Belenum* appellaverunt Germani veteres apud *Capitolinum* [6], *Herodianum* [7], *Ausonium* [8], *Tertullianum* [9], & meminerunt *Gruterus* [10], è marmoribus Aquilejensibus [11], *Elias Vinetus* [12], *Petrus Pithœus* [13]. Scribit Philastrius [14] : *Judæi suo nomine Bahalis adoraverunt Balaamum ariolum Mesopotamenum, de quo est Numer.* [15] Imperitissime! Cultus Solis universum Orbem pervasit, quod siderum præstantissimus oculos hominum præ aliis in se converteret. Numinis hujus sacris initiatus fuit Cæsar ille, quem *Alagabalum* vocant *Inscriptiones* apud *Petrum Appianum* [16], *Gruterum* [17], videlicet dialecto Syriensi : Ἡλιογάβαλον appellant *Herodianus*, *Xiphilinus*, *Capitolinus*, *Lampridius*, Græcâ inflexione, uti diximus *in Auctariis ad Pappi epitomen* [18], & vide plura apud *Johan. Seldenum* [19]. Cognomina multa sortitur in *Sacris*. Est ibi *Baal Peor. Numer.* [20] de quo Scaliger [21] : *Erat* בעל־שאמן Ζεὺς οὐράνιος, בעל־ראם *erat* Ζεὺς βρονταῖος, *Jupiter tonans, quem nomine ridiculo Scriptura vocat* בעל־פעור *quod est* Ζεὺς πορδαῖος *Jupiter crepans.* Vicinum hoc est illi, quod *Rabbini* docent, cultum exhibitum Idolo, detractis caligis, מוציאין רעי stercus egerendo, *Salomon Jarchi* [22], *Maimonides* [23]. *Eos nugari*, vere ait *Dionysius Vossius* [24], adeoque vera est

 sen-

(1) *vers.* 11. (2) *Observationibus ad Genes. cap.* XXVII. (3) *in Commentario ad h. l. pag.* 870. (4) *Commentario ibidem pag.* 257. (5) *in Geographia sacra part.* 1. *lib.* IV. *cap.* 12. (6) *in Maximinis.* (7) *lib.* VII. *Histor.* (8) *Carm.* 4. & 10. (9) *in Apologetico cap.* 24. (10) *in Inscriptionibus Orbis.* (11) *pag.* 36. (12) *Commentariis ad Ausonium num. marg.* 145. (13) *lib.* 1. *Adversar. cap* 4. (14) *in Catalogo hæreticorum cap.* 25. (15) XXII. 6. (16) *in Collectaneis pag.* 249. (17) *in Volumine pag.* 313. (18) *pag.* 118. (19) *Syntagm.* 2. *de Diis Syrorum cap.* 1. (20) XXV. 3. 5. (21) *Elencho Trihæresii pag.* 18. (22) *Notis ad h. l.* (23) *de Idololatriâ cap.* 3. *sect.* 2. (24) *Notis ad Maimonidem pag.* 37.

ſententia *Theodoreti* [1], nomen habere a loco, in quo cumprimis venerationi erat poſito illi fano. *Phegor* eſt nomen tractus montani in campis Moabiticis, *Numer.* [2] *Deut.* [3] Ita *Jupiter Capitolinus*, *Muſæ Heliconiades*, & plurima alia. Qui hunc Priapum eſſe contendunt cum *Hieronymo* [4], *Iſidoro* [5], nimis a vero diſcedunt, quoniam vetuſta illa tempora Deos hujusmodi prorſum contemptos necdum habebant: ſed colendis Aſtris unice inhærebant Gentes in Oriente, *Deut.* [6] Græculorum inventa & Romanorum deſipiens ſuperſtitionum multitudo longo poſt tempore demum obtinuerunt. Secundus eſt *Baal Berith. Judic.* [7] Hic eſt Græcorum Ζεὺς ὅρκιος, (de quo meminit *Sophocles* [8]) & templum habuit in monte Gebal, quod deinde occupaverunt Cuthæi. Tertius eſt *Baal Zebub. 2. Reg.* [9] *Matth.* [10] *Scaliger* [11] cenſet, nomen eſſe fictum per χλευασμὸν, verum nomen eſſe בעל־זבחים id eſt, *Deus victimarum*, quod Judæi per contemptum mutaverint, quomodo ex בית־אל *Domus Dei* fecerunt iidem בית־און *domus vanitatis*, Hoſeæ [12]. Nempe locus qui a viſione Jacobi & lapide ibidem conſecrato ſpeciem aliquam religionis, habebat, ille poſtquam Rex Jerobeamus ibi Vitulum depoſuerat, indignus priori nomine habitus, nomenque alterum ei datum eſt, *Bethaven*, uti patet *Joſuæ* [13], 1. *Sam.* [14] Hæc ille. Nec multum ab eo diverſus eſt *Grotius* [15]. Verum obſtat, quod Achaſias Rex ita appellat, nec enim credibile eſt, eum cognomine vitioſo uti voluiſſe, qui Numinis opem rogabat. Nihil certius eſt, ac quod Phœnices coluerunt eum depulſorem muſcarum, a quibus agri vaſtabantur. Tale quid reperitur in aliis Gentilium ſacris. Plinius [16]: *Invocant Cyrenaici Achorem Deum muſcarum multitudine peſti-*

[1] *Commentario ad Pſalm.* CVI. 28. [2] XXIII. 28. [3] XXXIV. 5. 6. [4] *Commentar. ad cap.* IX. *Hoſeæ.* [5] *lib.* VIII. *Origin. cap.* XI. [6] IV. 16. [7] VIII. 33. [8] *in Philoctete.* [9] I. 2. 3. [10] X. 25. *cap.* XII. 24. [11] *Appendice ad libros de Emendat. Tempor. pag.* 24. 25. [12] IV. 15. *cap.* X. 5. [13] *cap.* VII. 2. *cap.* VIII. 12. [14] XIII. 5. *cap.* XIV. 23. [15] *in Annotatis Euangelicis pag.* 203. 204. [16] *lib.* X. *cap.* 28.

pestilentiam adferente, quæ protinus intereunt quâ litatum est illi die. Nec falletur admodum, qui *Achorem* Deum corrupto post secula plurima nomine putabit esse Deum *Accaron.* Plane enim credibile est, Phœnices hunc cultum in Cyrenaicam attulisse, quod notum sit pleraque Africæ citerioris loca fuisse Phœnicum colonias, & celeberrimam omnium Carthaginem. Solebant Gentiles nomina sua imponere Idolis ab insecti genere, quod fugare posse credebantur. Hercules κονωπίων apud Trachinios qui culices pellebat, Hercules ἰπoκτόνος convolvulorum depulsor, ne vites roderent, *Eustathius*[1], & ex illo *Lilius Gyraldus*[2]. Sic Apollo Σμινθεὺς qui mures segetum depopulatores fugabat: Jupiter ἀπόμυιος & μυίαγρος apud Elienses & Arcades, quod tradunt *Plinius*[3], *Pausanias*[4], *Ovidius*[5], & ex illis *Lilius Gyraldus*[6], *Johannes Seldenus*[7], *Casaubonus*[8], *Philippus Beroaldus*[9], *Elmenhorstius*[10], *Johannes Camers.*[11] Μυϊώδης muscarum abactor ibidem est, & *Muthumbal* eadem significatione, voce Punicâ, festivissimus *Plautus* dixit[12]. Ergo בעל-זבוב est Ζεὺς ἀπομυαῖος, pro quo Judæi in *Novo Test.* dixerunt בעל-זבול id est, Ζεὺς κοπρέιος, Jupiter sterculinus. Nam & Idola *in Prophetarum libris* vocantur *stercora*, Janus Drusius[13].

V. CHAMOS, *Numer.*[14], *Judic.*[15], 1. *Reg.*[16]. Deus Moabitarum, quem fuisse Bacchum, Græcorum κῶμον, Deum temulentiæ, scribunt *Forsterus*[17], *Vossius*[18], *Tholosanus*[19]. Obstat vero quod κῶμος sit Græcorum multo recentius figmentum, ideoque nec Orientis Gentibus nec vetustis temporibus congruit. Saturnus erat,

 is

[1] *Scholiis ad Iliada pag.* 34. [2] *in Syntagmatis Deorum sect.* 10. *pag.* 318. [3] *lib.* XXIX. *cap.* 6. [4] *lib.* V. & VIII. [5] *lib.* XII. *Metamorphos.* [6] *l. d. sect.* 1. *pag.* 45. *sect.* 2. *pag.* 91. [7] *Syntagm.* 2. *de Diis Syris cap.* 6. [8] *Animadvers. ad Athenæum pag.* 18. [9] *in Annotatis variis pag.* 319. 320. [10] *Notis ad Arnobium pag.* 125. [11] *Commentariis ad Solinum pag.* 7. [12] *in Pœnulo Act.* 5. *sc.* 2. [13] *Commentario ad voces Ebraicas Novi Testam. cap.* 11. [14] XXI. 29. [15] XI. 24. [16] XI. 7. 33. [17] *in Lexico.* [18] *lib.* 11. *de Idololatria cap.* 8. [19] *in Syntagmate Juris universi lib.* XXIX. *cap.* 12.

is quem *Moloch* vocarunt vicini horum Ammonitæ & Cananæi, hoc inde colligo, quod humanas victimas obtulerunt, more Phœnicum in Molochi cultu. Locus est 2 Reg.[1]. *Accepit Rex Mesa filium ejus primogenitum, & obtulit illum holocaustum super muro. Ejus*, id est, Regis Edom, de quo proxime antecesserat mentio. Hunc in eruptione quadam arreptum hactenus captivum habuerat. Ita *Tremellius*[2], eumque juvat locus manifestus *Amos*[3]. Nam qui de proprio Mesæ filio a patre victimæ loco occiso exponunt cum *Vatablo*, *Castalione*, *Grotio*[4], aberrant.

VI. CHIUN, *Amos*[5], quod *Tremellius*, *Pagninus*, *Castalio* appellative capiunt, sed *Arias Montanus*, *Chaldæus Paraphrastes*, *Lutherus* uti proprium nomen retinent. Et *Arias* quidem cum *Aben-Esdrâ* & *Samuele Petito*[6], exponit de Saturno, qui Phœnicibus Moloch erat, sed Persis & Arabibus vocabatur כיון & כיואן / Chaldæis נסרות 2. *Reg.*[7] Syris denique רמון 2. *Reg.*[8], unde Alexandrini acceperunt suum Ῥαμφᾶ, quod *in Actis Apostolicis*[9], est Ῥέμφαν: Ῥεφὰν legunt *Syrus* & *Arabs*. Nobiscum docent *Ludovicus de Dieu*[10], *Janus Drusius*[11]. Lunam esse perhibet *Vossius*[12]. Alia conjectura est Victorini Strigelii[13]: *Cum quasi κύων, id est, Syrii stella velut numen culta apud Ægyptios pro felici inundatione terræ, quoniam ad Syrii ortum incipit Nilus ebullire.* Sed Phœnicum Theologia hoc non permittit.

VII. DAGON, *Judic.*[14] 1. *Maccab.*[15] Origo nominis est a דג *piscis*, eratque Nereidum Princeps aliquis, sive ille Triton esset, quod probant *Arias*, *Tremellius*, *Scholiastæ Batavi*[16], sive Derceto, id est, Venus marina,

(1) III. 27. (2) *in Notis.* (3) II. 1. (4) *in Notis.* (5) v. 26. (6) *lib.* II. *Miscellan. cap.* 2. (7) XIX. 37. (8) v. 18. (9) *cap.* VII. 43. (10) *Animadvers. ad Acta pag.* 69. (11) *Commentario ad voces Ebraicas cap.* 26. (12) *lib.* II. *de Idololatriâ cap.* 23. (13) *pag.* 369 *Hypomnem. in Novum Testam.* (14) XVI. 23. (15) X. 83. 84. (16) *ad h. l.*

na, quod malunt *Scaliger* [1], *Serarius* [2], *Sanctius* [3], *Seldenus* [4], sive etiam Neptunus, uti vult *Stuckius* [5]. Quod postremum equidem verissimum est, cum Gentes illæ naviculariæ & mercimoniis plurimum addictæ per mare amplissimum excurrerint, itaque maris Deum adsciverunt rerum gerendarum Patronum, qui Neptunus erat. Nam Triton minoris gloriæ fuit: Venus amorum conciliatrix ad præsens negocium vix pertinet.

VIII. DIANA, 2 *Maccab.* [6], ubi est ναναία, & eodem pertinet dives templum, quod Antiochus Magnus spoliare volebat, 1. *Maccab.* [7]. *Deam Anæam* vocat *Strabo* [8], sed corrupte, Ἀρτεμίδα vocat *Polybius* (apud *Josephum* [9], idque verum nomen Dianæ est, quia lucis & nemoribus præerat. *Venus Elymæa* est in *Appiano* [10].

IX. HERCULES, 2. *Maccab.* [11]. Nomen est Phœnicium, *illustrator omnium*, אור־כל / eratque inter eos celebris Hercules Tyrius, a quo plurima facta acceperunt Græci, & fabulis suis permiscuerunt, obiitque apud hos magnus ille Orbis περιηγήτης uti docuimus *supra* [12]. Vocabant alias *Melicartum*, quod est מלך־קרתא *urbis præfectus*. Nec non Ἄζιζον, uti apud *Julianum Cæsarem* [13]. Hinc exponas illud, *colet Deum suum* מעזים / *Daniel* [14]. *Seldenus* [15] occurrit: *hunc Deum prætermisimus, uti plane ignotum.* Atqui non ita ignotus est. De Antiocho Epiphane sonat, qui Ἄζιζον, id est, Herculem Phœnicium novo ritu & majoribus suis ignoto veneraturus erat. Quod enim Herculi impense faveri, patet, quia præsens vidit ludos Herculis Tyri celebratos, 2. *Maccab.* [16].

X. NEGO, *Daniel.* [17], qui idem est NERGAL. 2. *Reg.* [18]. Est ignis pervigil apud Chaldæos ex institu-

I 5 to

(1) *Notis ad Varronem pag.* 25. (2) *Commentario ad cap.* 16. *Judic. quæst.* 23. (3) *Commentario ad* 1. *Samuel* v. *pag.* 113. (4) *de Diis Syris lib.* II. *cap.* 3. (5) *de Sacris & Sacrificiis Gentilium pag.* 25. (6) I. 14. (7) VI. 1. 2. (8) *lib.* XVI. *Geograph.* (9) *lib.* XII. *cap.* 13. (10) *Syriacis.* (11) IV. 19. 20. (12) *cap.* III. *dist.* 2. (13) *in Hymnis pag.* 34. (14) XI. 38. (15) *Syntagm.* 2. *de Diis Syris cap.* 16. (16) IV. 19. 20. (17) I. 7. (18) XVII. 32.

to antiquissimo summo loco habitus, unde est nomen urbis אור in Chaldæâ, *Genes.* [1], *Nehem.* [2], eadem *Orchoë* apud *Ptolomæum* [3]. Inter varias Chaldæorum disciplinas recenset Plinius [4]. *Orchôenam* dictam, quæ ignis pervigilis cultum præscribebat. Ignem illum sacrum *Orimasda* vocant *Plutarchus* [5], *Agathias* [6], quod est אור־שמש. Pro symbolo Astrorum, quæ ignea esse credebant Veteres, & horum eminentissimi, SOLIS, ignes istos construebant. A Chaldæis acceperunt Persæ, quorum πυραιθεῖα & adjunctam aram, ἐν ᾧ πολλή τε σποδός καὶ πῦρ ἄσβεστον φυλάττουσιν οἱ Μάγοι. memorant *Justinus* [7], *Curtius* [8], *Strabo* [9], *Procopius* [10], *Theodoretus* [11]. Et permanserunt in Populis illis usque ad tempora Saracenorum, quando horum Lunulis succubuerunt, qui hactenus Romanas Aquilas propulerant. Itaque de illis *Mustadinus Sadi* [12] canit:

O benefice, qui, ex thesauro recondito
Ignicolis & simulacrorum cultoribus alimenta prabes,
Amicos quomodo deseras
Tu qui hostium curam geris?

Ignicolas vocat Saracenus eos qui hactenus τὰ πυρεῖα in honorem Solis foverant. In *Literis Sacris* dicuntur חמני/ *Levitic.* [13], quod *Arias* vertit, *simulacra Solis*, *Tremellius* & *Piscator* reddunt, *subdiales statuas*, id est, quæ Soli expositæ colorem adustum habent, uti *Junius* [14] declarat. Optime *Rabbinus Beckai* exponit de locis, ubi Solem colebant ignibus sacris constructis: nec enim tam simulacra, quam loca fuisse constat ex *Esai.* [15], *Ezechiel.* [16]. Loca videlicet, quæ πυραιθεία vocat *Strabo*, πυρεῖα *Procopius*, & vide *supra* [17]. His autoribus pervasit Asiam minorem, Africam, Europam. Apud Phryges in usu erat. Virgilius [18]:

Vos

[1] XI. 28. [2] IX. 7. [3] *in Tabulis.* [4] *lib.* VI. *Histor. Natur.* [5] *Artaxerxe & Alexandro.* [6] *lib.* II. *Histor.* [7] *lib.* X. *Histor.* [8] *lib.* III. *&* IV. [9] *lib.* XV. *Geogr.* [10] *lib.* I. *Persicor.* [11] *lib.* V. *Histor. Eccles. cap.* 29. [12] *in Rosario (sive Gulestan.) pag.* 3. [13] XXVI. 30. [14] *in Notis.* [15] XVII. 8. [16] VI. 4. [17] *cap.* I. *num.* 13. [18] *lib.* II. *Æneid.*

Vos æterni ignes, & non violabile vestrum
Testor numen. —— ——

Et [1]:

—— —— *Priamumque per aras*
Sanguine fœdantem, quos ipse sacraverat ignes.

Et [2]:

Pergameumque larem, & canæ penetralia Vestæ.

Ab iisdem Æneas Princeps [3]:

—— *Manibus vittam, Vestamque potentem*
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

Sic in Latium venit. Albani & Romani habuerunt sub nomine Vestæ. Vellejus [4]: *Jupiter Capitoline: Gradive Mars, perpetuorumque custos Vesta ignium, vos publicâ voce obtestor.* Juvenalis:

Ignem Trojanum & Vestam colit Alba minorem.

Silius Italicus [5]:

Et vos virginiâ lucentes semper in arâ
Laomedonteæ Trojana altaria flammæ.

Lucanus [6]:

Dii cinerum, Phrygias colitis quicunque ruinas
Æneæque mei, quos nunc Lavinia sedes
Servat & Alba lares, & quorum lucet in aris
Ignis adhuc Phrygius. —— ——

Florus [7] de Numâ: *Imprimis focum Vestæ Virginibus colendum dedit, ut ad simulacrum cœlestium siderum custos Imperii flamma vigilaret.* Apud hos vero non ardebat in aris, sed asservabatur vasis fictilibus in fornicibus templi suspensis, uti dicemus *infra* [8], & adde *Ovidium* [9], *Valerium Maximum* [10], Ægyptii, Ammonii, Græcorum nonnulli ἐν πρυτανείοις, Syracusani, Tarentini, Corinthii, Rhodii, Milesii, Tenedii, Argivi, Siphnii, Thasii, Eresii, Mitylenæi, Cyziceni, Elei, Naxii, Ephesii, Naucratitæ, Afri, Sarmatæ foverunt ignes eosdem, uti notant *Diodorus Siculus*, *Plutarchus*, *Pau-*

[1] *ibid.* [2] *lib.* V. *Æneid.* [3] *lib.* II. *Æneid.* [4] *lib.* II. *Histor.* [5] *lib.* I. *de Bello Punico.*
[6] *lib.* IX. *Pharsal.* [7] *lib.* I. *cap* 2. [8] *cap.* XII. *num.* 4. [9] *lib.* VI. *Fastor.* [10] *lib.* V. *c.* 4. *dist.* 6.

Pausanias, *Athenæus*, *Tertullianus*, *Cœlius Rhodiginus*[1], *Johan. Leo*[2], *Michovius*[3], *Theophilus Spizelius*[4], *Johan. Seldenus*[5], *Casaubonus*[6]. Nocte illâ qua Mahomedes natus est, ignis sacer apud Persas extinctus locis plurimis omen fecit, de futurâ sorte Doctoris ejus, itaque Musulmanos gloriari admodum super miraculo isto, scribit *Leunclavius*[7]. Constat quod Heraclius Imperator expeditione adversus Persarum Regem Cosroëm susceptâ progressus magnos fecerit, & multas urbes occupatas ab impio Ignis cultu revocaverit. *Suidas* ὁ δὲ Ἡράκλειος τάς τε πόλεις καὶ τὰ πυρεῖα διέστρεφε τῶν Περσῶν, & confer *Cassiodorum*[8]. Ergo factum est militum piorum, unde Mahomedi nihil gloriæ accedit, qui circa tempora illa natus est. Demum Homar Saracenus domitâ Persiâ cultum Ignis sustulit omnino, postquam duraverat in Gentibus illis quatuor mille annis, ut monet *Georgius Gentius*[9].

XI. MOLOCH & MILCOM, *Levitic.*[10] *Deuter.*[11] *Amos.*[12] Erat Saturnus, ut recte notant *Mornæus*[13], *Drusius*[14], *Johan. Seldenus*[15]. Nam qui vel Mercurium (ut *Arias Montanus*[16]) vel Priapum (ut *Antonius Fonseca* & *Oleastrius*[17]) vel Solem (ut *Johan. Cocchius*[18], *Dionysius Vossius*[19]) exponunt, illos maxime ratio fugit. E *Sanchuniathone* antiquissimo Phœnicum Historico narrat *Philo Byblius*, morem fuisse Gentibus illis, cum maximæ calamitates, belli, famis, pestis, metuerentur, ut Reges filium, quem præ cæteris diligerent, pro sacrificio mactarent ad placandam Numinis iram. Saturnum isto cultu venerabantur, uti docent *Sophocles*[20], *Herodotus*

(1) *lib.* XV. (2) *lib.* I. *Descript. Africæ pag.* 59. (3) *lib.* IV. *Descript. Sarmatiæ cap.* 45. (4) *Examine Relationis Montezinianæ pag.* 88. (5) *Syntagm.* 2. *de Diis Syris cap* 8. (6) *in Animadversis ad Athenæum lib.* XV. *pag.* 992. (7) *lib.* I. *Hist. Muhammed.* (8) *lib.* X. *Historiæ Tripartitæ cap.* 20. (9) *ad Rosarium pag.* 533. (10) XVIII. 21. (11) XVIII. 10. (12) V. 26. (13) *de Verit. Relig. Christ. cap.* 23. (14) *in Præteritis ad Novum Testam. pag.* 171. (15) *Syntagm.* I. *de Diis Syrorum cap.* 6. (16) *Commentar. ad Judic.* XI. & *Amos* I. (17) *ad Levit.* XX. (18) *Notis ad Sanhedrim pag.* 63. (19) *Notis ad Maimonidem pag.* 78. (20) *in Andromedâ.*

dotus[1], *Lactantius*[2]. Digna ſunt verba *Curtii*[3], quæ hîc legantur: *Tyrii ſacrum quod equidem Diis minime cordi eſſe crediderim, multis ſeculis intermiſſum repetere cogitabant, ut puer ingenuus Saturno immolaretur, quod ſacrilegium verius quam ſacrum Carthaginenſes a conditoribus traditum, uſque ad excidium urbis ſuæ feciſſe dicuntur, ac niſi ſeniores obſtitiſſent, quorum conſilio agebantur cuncta, humanitatem dira ſuperſtitio viciſſet.* De Carthaginenſibus, quos Tyrii Phœnicum clariſſimi condiderunt, *Juſtinus* narrat[4]: *Cum inter cætera mala etiam peſte laborarent; cruentâ ſacrorum religione & ſcelere pro remedio uſi ſunt. Quippe homines ut victimas immolabant, & impuberes (quæ ætas etiam hoſtium miſericordiam provocat) aris admovebant, pacem Deorum ſanguine eorum poſcentes, pro quorum vitâ rogari maxime Dii ſolent. Averſa ſunt tanto ſcelere numina.* Ennius[5]:

Et Poinei ſolitei ſos ſacruficare puellos.

Silius Italicus[6]:

Mos fuit in populis quos condidit advena Dido,
Poſcere cæde Deos veniam, ac flagrantibus aris,
Infandum dictu, parvos imponere natos.

Erat igitur Saturnus, qui victimas humanas capiebat: ſtatua ejus ænea brachiis protenſis amplectebatur infantes primum, deinde excuſſos in ignem devolvebat; ne vagitus audiretur, perſtrepebant Sacerdotes undique tubis & tympanis, *Diodorus Siculus*[7], *Plutarchus*[8]. Diram ſuperſtitionem Phœnices excogitaverunt primi; quorum Rex Ιλος, qui poſt mortem in Saturni ſidus conſecratus eſt, (itaque Ilum de Saturno Deo invenias quoque apud *Plautum*[9]) hoſtilibus vicinorum armis oppreſſus fere, filium ſuum unicum regiâ ſtolâ indutum, aris impoſuit, ſacrificiis Dii placati averterunt cladem, hoſteſque prælio inferiores abierunt: ejus ſucceſſores in ſimili periculo, eidem Regi inter Deos relato filios ſuos per

(1) *lib.* VII. (2) *lib.* I. *cap.* 31. (3) *lib.* IV. *Hiſtor.* (4) *lib.* XVIII. *Hiſtor.* (5) *lib.* VII. *Annal.* (6) *lib.* 4. *de Bello Punico.* (7) *lib.* XX. (8) περὶ Δεισιδαιμονίας. (9) *in Pœnulo.*

per vivicomburium immolaverunt. Scribit *Porphyrius*[1], plenam victimarum talium fuisse Historiam *Sanchuniathonis*. Dicitur ergo Saturnus *comedisse filios suos in Græcorum fabula*; nimirum quod eos ipse immolavisset. Imitabantur Hebræi desertores in Tophet & Benhinnom, 2. *Reg.*[2] 2. *Chron.*[3] *Psalm.*[4] *Jerem.*[5] *Ezechiel.*[6] *Zephan.*[7] & Cuthæi advenæ ab Assyriis in religione Adramelech, 2. *Reg.*[8]. Recentiores Hispanorum navigationes ejusmodi statuas Saturni pro immolandis pueris invenerunt in Mechoacanâ & aliis Indiæ Occidentalis provinciis, quæ Africam spectant, teste *Francisco Mendozâ*[9]. Et *Benjamin Tudelensis* in quadam Maris rubri Insulâ Chenaragâ vidit pueros ustulatos inter tympanorum & tubarum strepitus, quod ipse narrat[10], & adde[11], *L'empereur*[12]. Quæ sacrilega sacra a Pœnis & Tyriis provenerunt, qui maria illa soli fere navigaverunt olim. Cretenses Phœnicum coloniæ τ̀ Κρόνον ἐν ταῖς τεκνοφονίαις ἐθρήσκευον, dicente *Athenagora*. Hæc de filiis exustis, cæterum (quando calamitas publica nulla erat) lustrabant tantum, id est, inter duos ignes medios ducebant pedibus nudis in honorem Molochi, *Deut.*[13] 2. *Reg.*[14] Græci vocabant φοιβάζειν, & Tyrrheni in Italia, quod ab Oriente venissent, adhibebant februationes istas, ut monet *Daniel Heinsius*[15].

XII. MELECHET, *Jerem.*[16]. De Sole exponunt *Vatablus*[17], *Crellius*[18]. Rectius de Luna interpretantur *Grotius*[19], *Serarius*[20], *Torniellus*[21], *Conradus Rittershusius*[22]. Probat contextus. Mulieres depsunt, molam parant, conficiunt placentas sive liba, ut offerant Numini. Pari modo Græci & Asiani collyras mulierum ope factas

(1) *lib.* II. *de Abstinent. animal.* (2) XVI. 3. *cap.* XXI. 6. *cap.* XXIII. 10. 13. (3) XXVIII. 3. (4) CVI. 37. 38. (5) VII. 31. 32. *cap.* XIX. 5. 11. (6) XLIII. 7. 9. (7) I. 5. (8) XVII. 31. (9) *in Itinerario.* (10) *in* מצאגות *pag.* 108. (11) *Commentariis.* (12) *pag.* 214. (13) XVIII. 10. (14) XVI. 3. *cap.* XXI. 6. (15) *in Aristarcho sacro ad Nonni paraphrasin. cap.* 24. (16) VII. 18. *cap.* XLIV. 17. (17) *in Notis.* (18) *de Deo cap.* 13. (19) *in Notis.* (20) *in Josuam Commentario pag.* 290. (21) *in Annalibus sacris Tom.* I. *pag.* 176. (22) *Notatis ad Salvianum pag.* 350. 351.

factas Lunæ offerebant, uti constat ex *Eustathio*[1], *Hesychio*[2], *Julio Polluce*[3], unde allegant *Casaubonus*[4], *Johan. Henricus Ursinus*[5].

XIII. MIPLEZETH, 1. *Reg.*[6], 2. *Chron.*[7] Hoc Alexandrini exponunt de Astarthe, & sequitur non obscure *Seldenus*[8]. Biblia Romana & *Hieronymus* vertunt *Priapi simulachrum*, de quo multis pertractat *Tostadus*[9]. De Pane Deo pastorum explicat *Castalio*[10]. De Sole *Tholosanus*[11], qui sub nomine *Mithræ* a Persis cultus fuit in antris & umbrosis speluncis, sacra vero peregerunt mulieres perpetuæ castitatis voto obstrictæ, uti referunt *Herodotus*[12], *Xenophon*[13], *Justinus*[14], *Plinius*[15]. Postremum hoc verius multo est, nam priora illa fabulis Græcorum nituntur, quæ in Oriente vel sero vel nunquam innotuerunt.

XIV. RIMMON, 2. *Reg.*[16] (& fortiori pronunciatione Ῥεμφαν *Act. Apost.*[17].) De Venere exponunt *Caspar. Sanctius*[18], *Cornelius a Lapide*[19], *Serarius*[20]. De Jove Tonante mavult *Scaliger*[21]. Optime secundum tenorem veteris Ægyptiacæ dialecti explicant *Ludovicus de Dieu*[22], *Salmasius*[23], *Daniel Heinsius*[24], *Balduinus Walæus*[25], ut indicetur Saturnus. Certe vetusti Græci Saturnum vocabant Ῥεμβων, voce ex Oriente petita, unde ῥεμβεύω format *Hesychius*[26], quod est γυρεύειν, *vagari*, estque Saturnus loco inter astra erratica supremo positus.

XV.

(1) *Scholiis ad lib.* XI. *Iliad.* (2) *in Lexico.* (3) *in Onomastico lib.* VI. *cap.* 14. (4) *Notis ad Athenæum pag.* 305. (5) *lib.* II. *Quæstion. Biblicar. num.* 21. 22. 23. 25. 26. (6) XV. 13. (7) XV. 16. (8) *Syntagm.* 2. *de Diis Syris cap.* 5. (9) *Quæst.* 11. *in lib.* 2. *Regum cap.* XV. & *quæst.* 23. *in lib.* 2. *Chron.* XV. (10) *in Notis Biblicis pag.* 361. (11) *lib.* XII. *de Republ. cap.* 18. *num.* 12. (12) *lib.* I. (13) *lib.* VIII. (14) *lib.* X. (15) *lib.* VI. *cap.* 26. (16) V. 18. (17) VII. 43. (18) *Commentar. ad h. l. pag.* 1490. (19) *Commentar. ibid. pag.* 243. (20) *in Commentario pag.* 296. (21) *lib.* I. *Animadvers. in Manil.* (22) *Commentario ad Acta pag.* 69. 70. (23) *libro de Annis Climactericis pag.* 597. (24) *lib.* V. *Exercitat. sacrar. cap.* 3. (25) *Commentario perpetuo ad Acta Apostolica pag.* 1097. (26) *in Lexico.*

XV. SACA, vel per geminationem literæ capitalis, SESACH, *Daniel.*[1] *Jerem.*[2] Ita Chaldæi vocabant Junonem aut Venerem cœlestem, quam Phœnices appellabant *Uraniam*, *Astarten*, *Dercetonem*, *Atergatim*, nominibus variantibus multum, quod etiam Numinibus aliis contigisse patet. Firmant hoc *Strabo*[3], & *Jos. Scaliger*[4], *Johannes Seldenus*[5], *Casaubonus*[6]. Ejus festum quinque dierum celebrabant Assyrii quotannis, & per tempus illud Domini ferebant imperium servorum suorum, quod ex *Beroso* & *Ctesiâ* refert *Athenæus*[7]. Prorsus ut Romani in Saturnaliis, de quibus vide *Macrobium*[8]. Σακκῶν ἑορτὴ est quoque apud *Dionem Chrysostomum*[9], ubi de Persis refert, quod vinctorum aliquem morte damnatum, in sella regali collocaverint, pretiosis vestibus induerint, honore magno affecerint, dapibus vinoque expleverint, inde somno sepultum nudaverint, flagellaverint, suspenderint.

XVI. THAMMUS, *Ezech.*[10] Hunc fuisse Adonidem Veneris amicum, quem Græci quotannis festo lugubri colebant, putant *Hieronymus* & *Theodoretus*. Res constat ex *Theocrito*[11], *Ovidio*[12]. Rectius vero de Osiride & Api bove exponunt *Johannes Seldenus*[13], *Tremellius* & *Piscator*[14], de quo *Plutarchus* librum integrum scripsit Tibullus[15]:

Barbara Memphitem plangere docta bovem.

Adde quæ sunt *supra*[16], & porro vide *Plinium*[17], *Solinum*[18], *Pomponium Melam*[19], *Strabonem*[20]. Erant enim tunc Judæi multi, qui studebant rebus Ægyptiacis, eorumque cultus irreligiosos perinde ac mores civiles æmulabantur, quomodo fieri solet ab illis, qui serviliter adulantur.

CAP.

(1) I. 7. (2) XXV. 25. *cap.* LI. 39. 41. (3) *lib.* XII. *Geograph.* (4) *lib.* VI. *de Emendat. Temp. pag.* 276. (5) *Syntagm.* 2. *de Diis Syris cap.* 13. (6) *in Animadversis ad Athenæum lib.* VIII. *pag.* 603. (7) *lib.* XIV. *Dipnosophist.* (8) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 7. (9) *Orat.* 4. *de regno.* (10) VIII. 14. (11) *Idyll.* 23. & 28. (12) *lib.* X. *Metamorph.* (13) *Syntagm.* 2. *de Diis Syris cap.* 11. (14) *in Notis.* (15) *lib.* I. *Eleg.* 8. (16) *cap.* V. *dist.* I. (17) *lib.* I. *cap.* 46. (18) *Polyhistor. cap.* 36. (19) *lib.* I. *cap.* 9. (20) *lib.* XVII. *Geograph.*

CAP. VII.

De Statuis & Simulacris Deorum.

I. Romani prisci Solis, Lunæ, Terræ, visibilium Deorum cultu defuncti, annis multis statuas nullas habebant. *Quod si adhuc mansisset, castius Dii observarentur*, ait *Varro* loco illo quem descripsit *Augustinus*[1]. Atque idem *Varro* addiderat: *Qui primi simulacra Deorum populis posuerunt, ii civitatibus & metum demserunt & errorem addiderunt.* Persæ abstinebant a simulacris, eratque illis pervigil Ignis unicum symbolum Dei magni, SOLIS uti dictum est *supra*[2]. De Judæis non eodem modo profani censent. Juvenalis[3]:

Quidam sortiti metuentem sabbatha Patrem
Nil præter nubes & Cœli lumen adorant.

Cerimonias Judaicas & Sabbatha describit. Dicit *eos adorare Cœli lumen & nubes.* Quod vulgo legitur (& *Justus Lipsius*[4] retinendum esse censet) *cœli numen*, hoc merito improbat *Wilhelmus Canterus*[5]. Calumnia vero est, perinde ut cum *Aristophanes*[6] cavillatur, Socratem adorare Nubes. Sane Judæos docuerat Moses τὸν θεὸν τιμᾷν εἴδους χωρὶς, ut *Strabo* refert[7]. Moses inquam οὐχ ὁ τυχὼν ἀνὴρ optimo encomio, quod ei tribuit *Dionysius Longinus*[8]. Hi ergo & quoque Socrates Idolis spretis, cœlum τὴν τοῦ θεοῦ ἕδραν intuendo, Opificem mundi invisibilem sola mente apprehensum invocabant. Petronius[9]:

Judæus licet & porcinum Numen adoret,
Et cæli summus advocet auriculas.

Ita enim legit *Janus Dousa*[10], & exponit, auricolas, id est, cultores aurarum, ætheris ac nubium. Nos legendum censemus, *& cilli summas advocet auriculas.* Sensum dedimus *in Auctariis ad Pappum*[11], ubi videri potest.

 Omni-

(1) *lib.* IV. *de Civitate Dei cap.* 36 (2) *cap.*6.*num.* 10. (3) *Sat.* 14. (4) *Notatis ad Tacitum lib* V. *Histor. n.* 13. (5) *lib.* IV. *Lect. novar. cap.* 4. (6) ἐν Νεφέλαις. (7) *lib.* XVI. (8) περὶ ὕψους. (9) *in fragmentis pag.* 211. (10) *lib.* III. *Præcidaneorum c.* 6. (11) *p.* 113.

Omnino enim hac in re *Johan. Seldenus* [1], & *Simon Abbes Gabbema* [2] frustra conantur. Tacitus [3]: *Judæi mente solâ, unumque Numen intelligunt, profanos qui Deorum imagines, mortalibus materiis, in species hominum, effingant. Summum illud & æternum, neque mutabile neque interiturum. Igitur nulla simulacra urbibus suis nedum templis sunt.* Recte ista; non etiam recte illa quæ sequuntur: *Rex Antiochus demere superstitionem & mores Græcorum dare annixus, quo minus teterrimam Gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus est.* De Antiocho Epiphane intelligenda sunt, & motas ab eo persecutiones referunt *libri duo Maccabæorum.* Proinde scribit *Cicero* [4], de Judæorum religione, *eam abhorrere ab imperii splendore, gravitate nominis & majorum institutis.* Et Cajus Agrippæ filius Judæam prætervectus apud Hierosolymas non supplicavit, quod Augustus laudabat, teste *Suetonio* [5]. Diserte Plinius [6]: *Judæa gens contumelia Numinum insignis. Plinius* dixerat alibi [7]: *Effigiem Dei formamque quærere, imbecillitatis humanæ est.* Laudat, quod accusat Gentis odio, neque poterat latere eum *Varronis* dictum accuratum, quod supra protulimus, atque noverat ipse, quod Numa Pompilius discipulus Pythagoræ nefas esse dixerat, imaginem aut effigiem aliquam Deo tribuere, ut narrat *Plutarchus* [8], & confer *Hugonem Grotium* [9], *Philippum Mornæum* [10], *Johan. Henricum Boeclerum* [11], *Johannem Seldenum* [12]. Melior inter Græcos & pietati æquior secta Stoicorum vetabat, simulacra & templa ponere in honorem Deorum, quoniam indigna essent majestate Numinis. Ita *Zeno Citticus* [13], quem allegat *Theodoretus Cyrensis* [14]. *Sophoclis* verba in eundem sensum adducit *Autor Parænesеos ad Græcos*, ubi repre-

(1) *Syntagm. de Diis Syris pag.* 307. (2) *Notis variis ad h.l. p.* 245. (3) *lib.* v. *Histor.* (4) *pro Flacco.* (5) *lib.* 11. *cap.* 93. (6) *lib.* XIII. *cap.* 4. (7) *lib.* 11. *cap.* 2. (8) *in Vitis illustribus pag.* 38. (9) *Annotatis ad Decalogum pag.* 31. (10) *libro de Veritate Relig. Christianæ cap.* 21. (11) *Annotatis Politicis ad lib.* v. *Taciti histor. pag.* 183. (12) *lib.* 1. *de Jure Naturæ & Gentium secundum Hebræos cap.* 2. (13) *de Republicâ.* (14) *Serm.* 3. *ad Infideles.*

reprehendit Θεῶν ἀγάλματα ἐκ λίθων τε καὶ ξύλων. Est Chæremonis dictum simile apud *Eusebium*[1].

II. A Chaldæis, Indis & Phœnicibus sunt Statuæ, ab iis ad Ægyptios pervenerunt, de quibus *Herodotus*[2] refert. βωμοὺς τε καὶ ἀγάλματα καὶ νηοὺς Θεοῖσι ἀπονεῖμαι σφέας πρώτους. Porro ad Græcos, qui tradiderunt Romanis. Videamus Statuas Deorum ordine illo, quo Deos ipsos retulimus. JUNONIS Reginæ Statua erat specie fœminæ in solio sedentis, coronam in capite nubibus obvoluto, sceptrum ostentabat dexterâ *Antonius Augustinus*[3], cincta Iride, quæ ministra ejus erat, Pavones ad latera stabant ocellatas caudas suas dispandentes. Nam hæ aves propriæ Junonis erant.

Laudatas ostendit avis Junonia pennas.

Ovidius[4]. Atque indidem est, quod Pavo imprimeretur Numismatis Augustarum inter Divos relatarum, uti Aquila est in Nummis Augustorum, itaque nomina sortiebantur, *Augusti Joves* dicti sunt, *Augustæ* vero *Junones*, teste *Antonio Augustino*[5]. Propter Jovem Ammonem ipsa quoque *Juno cornigera* pingebatur, uti est apud *Gorlæum*[6], *Ortelium*[7]. Junonis signum è Marmore Estensi est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[8]. VESTA erat mulier velato capite sedens ad aram, in quâ luculentus ignis ardebat, *Antonius Augustinus*[9]. Ejus signum è Marmore Vaticano est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[10] MINERVA galeata & cristata, hastata sæpe, uti ostendunt picturæ *Gorlæi*[11], *Petri Appiani*[12], *Ortelii*[13], tenens clypeum in latere, ubi Gorgonis caput inscripum erat. Ejus signum è Marmore

K 2 Far-

(1) *lib.* 11. *Præparat. Evangel. cap.* 3. (2) *in Euterpe.* (3) *in Numismatis Tab.* 40. *num.* 3. *Tab.* 53. *num.* 18. (4) *lib.* 1. *de Arte amandi.* (5) *Tab.* 16. *num.* 20. *Tab.* 27. *num.* 24. *Tab.* 30. *num.* 22. *Tab.* 36. *num.* 24. *Tab.* 42 *num.* 23. *Tab.* 47. *num.* 19. *Tab.* 62. *num.* 24. *Tab.* 64. *num.* 12. (6) *in Thesauro Numismatum Tab.* 26. *num.* 3. 4. *Tab.* 27. *num.* 1. 2. 3. (7) *de Capitibus Deorum & Dearum num.* 29. (8) *lib.* 1. *Antiquit. Romanar. Tab.* 47. (9) *in Numismatis tab.* 25. *num.* 6. (10) *lib.* 1. *Antiquit. Romanar. Tab.* 9. (11) *in Thesauro Tab.* 35. *num.* 14. *& Tab.* 43. *num.* 10. *& Tab.* 44. *num.* 2. 3. (12) *in Inscription. p.* 374. (13) *l. d. num.* 38.

Farnesiano est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[1]. CERES ferebat spicam corollam in capite *Gorlæus*[2], *Ortelius*[3], & manipulum spicarum in dextera, alias etiam facem ardentem *Gorlæus*[4], *Antoninus Augustinus*[5], quam olim in nocturnis umbrarum evocationibus sub Plutone magistro accenderat. Claudianus[6]:

Noctivago tædas inflammatura labori.

Cereris signum è Marmore Estensi est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[7]. DIANA cum religatâ in coronam comâ, arcum & sagittas tenebat venatrix sedula, *Ortelius*[8], *Abrahamus Gorlæus*[9]. Ejus signum è Marmore Estensi est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[10]. VENUS puellæ specie in conchâ de mari prodibat, rosis & floribus coronata, Cupidine alato (uti est apud *Ortelium*[11],) *Gorlæum*[12], & Amoribus comitata vel Joco *Petrus Appianus*[13], aliquando vecta curru, quem Columbæ trahebant. Ejus signum è Marmore Estensi est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[14].

III. MARS aut in curru aut in equo sedebat armatus, cum hastâ & flagello uti est apud *Gorlæum*[15], adstante Gallo, ave pugnacissima galeatus, uti pingunt *Gorlæus*[16], *Antonius Augustinus*[17], *Ortelius*[18]. Comitis ejus BELLONÆ signum est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[19]. MERCURIUS juvenis formosus, in capite & pedibus alatus, *Ortelius*[20], *Gorlæus*[21], *Petrus Appia-*

(1) *lib.* I. *Antiquitat. Romanar. Tabb.* 38. & 57. (2) *in Thesauro Tab.* 10. *num.* 4. & *Tab.* 22. *num.* 8. 9. 10. 11. 12. 13. & *Tab.* 23. *num.* 1. 2. 3. 4. (3) *l. d. num.* 8. 9. (4) *l. d. Tab.* 23. *num.* 6. & *Tab.* 35. *num.* 15. *Tab.* 36. *num.* 1. 2. *Tab.* 37. *num.* 3. 4. 5. (5) *Tab.* 1. *num.* 4. (6) *lib.* III. *de Raptu Proserpinæ.* (7) *lib.* I. *Antiquitat. Romanar. Tabb.* 45. & 67. & 77. (8) *l. d. num.* 14. (9) *in Promptuario Annulorum num* 143. & *in Thesauro Numismatum Romanorum Tab.* I. *num.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. *Tab.* 10. *n.* 7. 8. *Tab.* 19. *num.* 3. 4. *Tab.* 30. *num.* 9 *Tab.* 31. *num.* 1. 2. (10) *lib.* I. *Antiquit. Romanar. Tab.* 46. (11) *l. d. num.* 13. & 55. (12) *l. d. Tab.* 19 *num.* 6. (13) *in Collectaneis Inscriptionum pag.* 451. (14) *lib.* I. *Antiquit. Romanar. Tabb.* 51. & 52. (15) *l. d. Tab.* 13. *num.* 1. & *Tab.* 25. *n.* 4. (16) *in Promptuario Annulorum num.* 17. (17) *Tab.* 6. *num.* 2. (18) *l. d. num.* 33. (19) *lib.* I. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 60. (20) *l. d. num.* 34. (21) *l. d. Tab.* 43. *num.* 8.

Appianus [1], & rurſum *Gorlæus* [2], caduceum tenebat manu uti eſt apud *Gorlæum* [3], *Petrum Appianum* [4], *Chiffletium* [5], & marſupium a Zonâ pendebat. JUPITER Rex conſidebat in ſolio, ſceptrum inſigne majeſtatis oſtendebat ſiniſtra, aut dextra haſtam & ſiniſtra fulmen (quomodo Nummi pingunt apud *Gorlæum* [6], & Annulorum gemmæ apud eundem [7]) in capite diadema habebat, fulmen dextrâ jaculabatur trifidum *Ortelius* [8], *Gorlæus* [9], *Johan. Jac. Boiſſardus* [10], adſtante prope Aquilâ: Ammonius in capite habebat cornua recurva, *Ortelius* [11]. NEPTUNUS balenæ tergo inſidens, capillo & facie torvus manu tridentem verſabat, *Gorlæus* [12], *Petrus Appianus* [13], *Ortelius* [14]. VULCANUS ſenex cum pileo turbinato & malleo ad incudem pulſabat, *Ortelius* [15], *Gorlæus* [16], *Ant. Auguſtinus* [17]. APOLLO imberbis juvenis (ut ſeptuaginta Nummis ordine depictis monſtrat *Gorlæus* [18]) manu dextrâ continebat arcum & ſagittas, teſtudinem vero ſiniſtra, ſtellam unam habebat in vertice, *Gorlæus* [19], *Antonius Auguſtinus* [20], Tibullus [21]:

Solis æterna eſt Phœbo, Bacchoque juventa,
Nam decet intonſus crinis utrumque Deum.

Sæpe etiam pone ſtantem habebat pharetram, *Ortelius* [22], *Gorlæus* [23]. Ejus ſimulacrum è Marmoribus Belvedere eſt apud *Joh. Baptiſtam de Cavalleriis* [24].

IV. JANUS facie geminâ (apud *Gorlæum* [25], *Antonium*

(1) *in Inſcriptionum collectaneis pag.* 230. (2) *in Promptuario Annulorum* 70. 75. 168. (3) *l. d. Tab.* 19. *num.* 9. *Tab.* 20. *num.* 1. (4) *libro dicto pag.* 422. 464. (5) *part.* 1. *Veſont. cap.* 20. (6) *Tab.* 11. *num.* 3. 4. 5. 7. 9. *Tab.* 12. *num.* 1. 2. (7) *in Dactyloth. num.* 158. (8) *l. d. num.* 26. (9) *l. d. Tab.* 13. *num.* 2. & *Tab.* 39. *num.* 6. 7. (10) *part.* III. *Antiq. Romanar. fol.* 129. (11) *l. d. num.* 25. (12) *l. d. Tab.* 13. *num.* 8. & *Tab.* 29. *num.* 14. (13) *in Inſcriptionibus pag.* 456. (14) *l. d. num.* 36. & 37. (15) *l. d. num.* 59. (16) *l. d. Tab.* 3. *n.* 5. 6. (17) *Tab.* 50. *num.* 16. (18) *l. d. Tab.* 4. *n.* 3. 4. 5. (19) *Tab.* 35. *num.* 9. & *in Promptuario Annulorum num.* 96. 111. 177. (20) *Tab.* 12. *num.* 13. 14. 15. (21) *lib.* 1. *Eleg.* 4. (22) *l. d. num.* 3. (23) *Tab.* 28. *num.* 5. (24) *lib.* 1. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 4. (25) *l. d. Tab.* 18. *num.* 1. *Tab.* 4. *num.* 1. & *in Sculpturis Gemmarum num.* 29.

nium Augustinum [1]) virgam & clavem tenebat manu. SATURNUS incanus & prolixe barbatus senex; manu dextrâ falcem tenebat, (*Gorlæus* [2]) simulatque Anguem, qui ore caudam suam apprehendendo mordebat, sinistrâ infantem ad os admovebat ut devoraret. *Ortelius* [3]. GENIUS vir mediæ ætatis amiculo ad tergum vestitus, habebat in capite sertum è platani foliis, & apud aram assidens dextrâ pateram porriciebat, sinistrâ spicas cum aristis tenebat. (*Gorlæus* [4]) vel climacterem a quo lebetes ad ignem suspenduntur. (*Gorlæus* [5]) aut vero dextrâ porrigebat aristatam spicam, sinistrâ pateram variegatis fructibus plenam. *Gorlæus* [6]. SOL instar viri denso & crispante undique capillo vel etiam radiis protensis a capite ornati. *Ortelius* [7], insistens bigis quas propellit cursu pleno. *Gorlæus* [8]. ORCUS senex torvus, niger, hispidus, fuscinam pone extendens quâ Metallarii fodinas scrutantur, *Ortelius* [9]. LIBER imberbis, corniger in fronte, coronatus sertis è pampino, hederâ & ficu, (*Ortelius* [10], *Johan. Jac. Boissardus* [11].) Claudianus [12]:

——— Lenisque simul procedit Iacchus
Crinali florens edera. ——— ———

Sedebat in curru quem Tigris, Pardus, Lynx, Elephantus trahebant, Satyris & Bassaridibus comitatus, (*Jacobus Boissardus* [13],) dextrâ racemum protendebat (*Gorlæus* [14]) sinistrâ poculum. TELLUS sive Cybele matronæ specie tres in capite gestabat turres, cujus imago è Marmore Viridarii Pontificis est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis* [15], & tympanum pulsabat, (*Gorlæus*

(1) *Tab.* 41. *num.* 9. (2) *l. d. Tab.* 24. *num.* 7. 8. *& in Scalpturis Gemmarum num.* 64. (3) *l. d. num.* 48. (4) *l. d. Tab.* 38. *num.* 10. *& in Promptuario Annulorum num.* 2. 49. (5) *in Promptuario dicto num.* 74. (6) *l. d. num.* 78. 190. 195. *& in Scalpturis Gemmarum num.* 113. 118. 121. (7) *l. d. num.* 49. *&* 50. (8) *in Promptuario Annulorum num.* 77. (9) *l. d. num.* 43. (10) *l. d. num.* 4. (11) *part.* 3. *Antiquit. Roman. fol.* 149. (12) *lib.* 1. *de Raptu Proserp.* (13) *part.* 5. *Inscript. Romanar. fol.* 30. (14) *in Dactyliothecâ num.* 31. 82. (15) *lib.* 1. *Antiquit. Romanar. Tab.* 12.

laus[1], *Jacobus Boissardus*[2], & rursum *Gorlæus*[3], *Ortelius*[4].) Virgilius[5]:

——— ——— Qualis Berecynthia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes.

Claudianus[6]:

Non buxus, non æra sonant, torvique leones
Summisere jubas, adytis gavisa Cybele
Exsilit, & pronas intendit ad oscula turres.

Et[7]:

Aurea sanctarum decus immortale comarum
Defluxit capiti turris. ——— ———

Et[8]:

——— ——— Huc Orgia secum
Transtulit, & Phrygios Genitrix turrita leones.

Sedebat enim in curru, quem trahebant Leones uti est apud *Boissardum*[9]. LUNÆ imago satis nota est, & confer *Antonium Augustinum*[10], ubi est Luna cum bigis.

V. HERCULES indutus Leonis Nemæi exuviis clavam dextrâ gestabat, *Ortelius*[11], *Gorlæus*[12], *P. Appianus*[13], *Johan. Jac. Boissardus*[14]. Ejus signum è Marmore Farnesiano est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[15]. CASTOR & POLLUX gemini prope secum adstantes, & uterque Stellam, vel fatuos ignes, in capite habens, *Ortelius*[16], *Gorlæus*[17], quanquam Stellas non semper appositas haberent, uti est apud eundem *Gorlæum*[18]. Porro cum Stellis appictis sunt in iisdem Numismatis[19], cum

 inter-

(1) *l.d. Tab.* 17. *num.* 5. *Tab.* 18. *num.* 9. *Tab.* 28. *num.* 8. *Tab.* 37. *num.* 6. 7. 8. 9. 10. 11. (2) *part.* 3. *Antiquit. Roman. fol.* 47. *part.* 5. *fol.* 33. (3) *in Promptuario Annulorum num.* 141. (4) *l.d. num.* 13. (5) *lib.* VII. *Æneid.* (6) *lib.* I. *de Raptu Proserp.* (7) *lib.* II. *in Eutropium.* (8) *lib.* III. *de Laudibus Stiliconis.* (9) *l.d.* (10) *in Numismatis Tab.* 53. *num.* 23. (11) *l.d. n.* 21. (12) *in Promptuario Annulorum n.* 159. 164. *in Scalpturis Gemmarum num.* 58. *& in Thesauro Numismatum Tab.* 12. *num.* 7. 8. *& Tab.* 38. *num.* 2. 6. *& Tab.* 43. *num.* 6. (13) *in Inscriptionibus pag.* 170. 171. (14) *part.* 3. *fol.* 101. 103. (15) *lib.* I. *Antiquitat. Romanor. Tabb.* 27 *&* 61. *&* 75. (16) *l.d. num.* 7. (17) *l.d. Tab.* 1. *num.* 9. *& Tab.* 18. *num.* 3. 4. (18) *l.d. Tab.* 16. *n.* 6. (19) *Tab.* 40. *num.* 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. *& Tab.* 41. *num.* 1. 2. 3.

interjectâ ſemilunâ [1]. ÆSCULAPIUS laureatus manu tenebat baculum nodoſum, *Ortelius* [2] quandoque etiam Serpentem, (*Johan. Jac. Chiffletius* [3]) aut ſerpentem baculo circumvolutum *Gorlæus* [4], Æſculapii ſignum è Marmore Farneſiano eſt apud *Joh. Baptiſtam de Cavalleriis* [5]. ROMULUS armatus totus & haſtam manu tenens: alias parvus & cum Remo fratre jacens hianti ore ut prehenderet Lupæ mammas, teſte *Cicerone* [6], eſtque Nummus apud *Gorlæum* [7], nec non Sarda inciſa apud *Gorlæum* [8], & Lupa ſub ficu Ruminali duos illos puellos lactans eſt apud eundem *Gorlæum* [9], *Antonium Auguſtinum* [10], & confer *Johan. Jacobum Boiſſardum* [11]. Tale ſimulacrum Lupæ, a qua ſugunt Remus & Romulus è Marmore Vallenſi eſt apud *Joh. Baptiſtam de Cavalleriis* [12]. PRIAPUS nudus totus & cum pene grandi, curva falce armatus. Tibullus [13]:

——— Bacchi reſpondet ruſtica proles
Armatus curvâ ſic mihi falce Deus.

VI. SATYRI & SILENI deformes, auriti admodum cornigeri aliqui, capripedes & nudi omnes. *Johan. Jac. Boiſſardus* [14], *Gorlæus* [15]. Satyri ſignum è Marmore Cæſiano eſt apud *Joh. Baptiſtam de Cavalleriis* [16]. NYMPHÆ comatæ & pulcræ Virgines, mammoſæ, ab homine incipientes, manu tenentes palmæ ramum, *Gorlæus* [17], FLORA amictu eleganti apud *Ortelium* [18]. Ejus Deæ imago è Marmore Vaticano eſt apud *Joh. Baptiſtam de Cavalleriis* [19], FAUNUS ſenex torvus & horridus. TRITON barbatus & villoſus, concham inſo-

(1) *ibid n.* 13. 11. (2) *l. d. num.* 1. (3) *in Deſcriptione Veſontionis part.* 1. *pag.* 179. (4) *in Promptuario Annulorum num.* 39. 60. (5) *lib.* 1. *Antiquitat. Romanar. Tabb.* 39. & 40. (6) *lib.* 1. *de Divinat.* (7) *Tab.* 44. *num.* 7. (8) *in Promptuario Annulorum num.* 1. (9) *in Gemmarum ſcalpturis num.* 49. (10) *Tab.* 1. *num.* 2. (11) *part.* 2. *Antiquit. Roman. cap.* 2. *Tab.* 14. (12) *lib.* 1. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 84. (13) *lib.* 1. *Eleg.* 4. (14) *part.* 3. *Antiquit. Romanar. fol.* 149. (15) *in Promptuario Annulorum num.* 31. 55. (16) *lib.* 1. *Antiquitat. Romanar. Tabb.* 22. & 87. (17) *in Scalpturis Gemmarum num.* 68. (18) *l. d. num.* 18. (19) *lib.* 1. *Antiquitat. Romanar. Tabb.* 16. & 33.

insonans. PAN caprinâ facie apud *Gorlæum* [1], *Petrum Appianum* [2], *Ortelium* [3], cornibus hirtis, pectore a sideribus radiante, capripes & altero pede incurvus. SERAPIS habitu senis in capite radiantis, quod a Sole est, & canistrum in capite gerentis, *Ortelius* [4], *Gorlæus* [5], *Antonius Augustinus* [6]. Scilicet, quod agricolationem docuisset panesque facere, quos canistris impositos ferebant Ægyptii, *Genes.* [7] ISIS Fœmina ornata, manu sistrum tenens *Antonius Augustinus* [8], *Ortelius* [9], & Lunam corniculatam in capite habens (uti pingit *Inscriptio* Capuana apud *Petrum Appianum* [10]. De totâ re porro videris *Vincentium Chartarium Rhegiensem* [11], & *Wilhelmum Canterum* [12], *Franciscum Svertium* [13].

VII. Stabant Deorum Statuæ in publico, super erectâ columnâ, & lunatas umbellas argenteas, æreas, ligneas, impositas habebant. Tibullus [14]:

Sic umbrosa tibi contingant tecta Priape,
Ne capiti Soles, ne noceantve nives.

Causa præcipua erat, ne ab avibus conspurcarentur. *Clemens Alexandrinus* [15]: αἱ δὲ χελιδόνες καὶ τῶν ὀρνέων τὰ πλεῖστα, κατεξαιροῦσιν αὐτῶν τῶν ἀγαλμάτων εἰς πετόμενα. Quo spectat illud Horatii [16]:

——— *Merdis caput inquiner albis*
Corvorum. ——— ———

Μηνίσκους vocant *Aristophanes* [17], & alii Græci, habentque illas impositas in templis Christianorum Statuæ Divorum. Rei causam Pictores ignorant; ideoque μηνίσκους sive orbiculos radiatos picturis etiam adhibent, quæ tamen illis non habent opus, ut monent *Scaliger* [18], & *Simon Abbes Gabbema* [19].

* Scaliger *ad Priap.* 83.

 VIII.

(1) *l.d.Tab.*20. *num.* 1. 2. (2) *in Auctariis ad Inscriptiones Orbis.* (3) *l.d. num.* 39. (4) *l.d. num.* 45. (5) *in Promptuario Annulorum num.* 29. 193. (6) *Tab.*8. *num.* 15. *Tab.* 40. *n.* 22. 23. (7) XL. 16. (8) *Tab.* 67. *num.* 14. (9) *l.d.num.* 27. (10) *in Collectaneis pag.* 136. (11) *de Imaginibus Deorum.* (12) *in Tabulis Deorum.* (13) *Notis ad Ortelium.* (14) *lib.* 1. *Eleg.* 4. (15) *Exhortatione ad Gentiles.* (16) *lib.* 1. *Sat.* 8. (17) *in Avibus.* (18) *Notatis ad Catalecta Virgilii fol.* 475. (19) *Notis variis ad Priapeja pag.* 53.

VIII. Erant infectæ colore, *μίλτῳ καὶ φύκει*, *Sapient.*[1] *μίλτον rubrica* est, eâque utuntur Alexandrini ad *Jerem.*[2] ubi in Ebræo est ששר / quod ibidem *Tremellius*[3] exponit de *colore florido Indico.* *Φύκει*, id est, algâ rubente, quæ proprie *fucus* est secundum notionem vocis Græcæ, uti docet *Joh. Gerhardus Vossius*[4]. Ergo fuerunt miniatæ cumprimis, non solum ornatus gratiâ, sed etiam ne cariem sentirent, vel imbrium guttis perfusæ attraherent eas & computrescerent. Minium enim præparatum & superillitum adversus talia conservat, quamobrem hodie etiam ita fit. Tibullus[5]:

Pomosisque ruber custos ponatur in hortis,
Terreat ut scæva falce Priapus aves.

Et[6]:

Ruber sedere cum rubente fascino.

Virgilius[7]:

Pan Deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipsi.
Sanguineis ebuli baccis, minioque rubentem.

De Jove miniato est apud *Plinium*[8], & confer *Johannem Brodæum*[9].

IX. Ne migrarent & civitatem desererent, Deos suos catenis vinctos & ferramentis affixos in custodiâ retinebant. Petronius[10]: *Juvenes adhuc laborum expertes patiemur statuarum ritu pannos & vincula.* Nam & *pannos*, id est, amicula, injiciebant statuis, unde sunt *vestitores Divinorum simulachrorum*, apud *Julium Firmicum*[11]. Epistola *Barucho* annexa[12]: *Ornant Deos ipsos aureos, argenteos & ligneos, tanquam homines, vestimentis.* Refert *Pausanias*[13], quod Spartani Martis statuam vinctam in columna attinuerint. Ne scilicet excederet urbe & ad hostes commigraret. De Tyriis eadem narrat *Curtius*[14], ubi vide *Freinshemium*[15], *Raderum*[16].

X. Erant

[1] XIII. 14. [2] XXII. 14. [3] *in Notis.* [4] *in Lexico Etymologico pag.* 226. [5] *lib.* I. *Eleg.* I. [6] *lib.* IV. *Eleg.* 15. [7] *Bucolic.* 10. [8] *lib.* XXXIII. *cap.* 7. [9] *lib.* III. *Miscellan. cap.* 13. [10] *in Satyrico pag.* 119. [11] *lib.* III. *Astronomiæ cap.* 12. [12] *vers.* 10. [13] *in Laconicis.* [14] *lib.* IV. *cap.* 11. [15] *in Notis lib.* IV. *cap.* 3. *num.* 22. [16] *in Commentario pag.* 131.

X. Erant Simulacra velut Asylum, quo metu desperatæ salutis fugiebant, & vitæ gratiam ibi impetrare se posse credebant, quando ab insequente hoste ad necem forte raperentur. Virgilius [1]:

—— Divûm amplexæ simulacra tenebant.

XI. Picturæ Deorum erant cum Nimbo. Tales enim apparebant, id est, in luce obscura, Virgilius [2]:

—— Et purâ per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa Deam. ——

Et paulo post:

Jam summas arces Tritonia, respice. Pallas
Insedit, nimbo effulgens. —— ——

Ob eandem causam visæ etiam majores Deorum apparentium imagines. De Curtio Rufo ita loquitur Tacitus [3]: *oblata ei species muliebris, ultra modum humanum.* (ubi vide *Justum Lipsium* [4].) Nimbus ergo splendor est circum Deorum corpora. Rursum Virgilius [5]:

—— Visi ante oculos adstare jacentis
Insomnis, multo manifesti lumine. ——

Lumine, id est, nimbo suo. Et [6]:

At Venus ætherios inter Dea candida Nimbos
Dona ferens aderat. ——

Et [7]:

Hoc Venus obscuro faciem circumdata Nimbo
Detulit. —— ——

Horatius [8]:

Nube candentes humeros amictus
Augur Apollo.

Nubes vehiculum Dei, etiam in *Literis Sacris*, *Exodi* [9], 1. *Reg.* [10] 2. *Chron.* [11] *Apocal.* [12]

XII. Pertinet huc Radiosa facies Mosis Legislatoris, qui cum Deo præsens egerat hactenus, & Majestatem ejus cominus viderat, adeoque reversuro ad Populum

[1] *lib.* 11. *Æneid.* [2] *lib.* 11. *Æneid.* [3] *lib.* XI. *Annal.* [4] *in Annotatis num.* 66. [5] *lib.* 11. *Æneid.* [6] *lib.* VIII. [7] *lib.* XII. [8] *lib.* 1. *Carm.* 2. [9] XIII. 21. *cap.* XIX. 9. *cap.* XL. 34. [10] VIII. 10. 11. [11] V. 13. 14. [12] 1. 7.

lum suum accidit, *tantâ claritudine facies ejus renideret, ut intueri eum Populus non valeret*, dicente *Sulpitio Severo* [1]. Historia legitur *Exodi* [2], & confirmat *Paulus*, 2. *Corinth.* [3], ubi est δόξα προσώπου. In Ebræo est קרן עור פניו quod vertit *Aquila*, κεραστώδης ἦν, unde est illud Hieronymi, *ignorabat Moses quod facies ejus cornuta esset*. Verosimile est, Radios illos assurrexisse in speciem Cornuum, adeoque scribit Aben Esdra [4], *quod Mneves Deus Corniger in Ægypto cultus, fuerit Moses cum Radiante facie*. A quo tamen dissentimus, & Mneves hic Osiris erat, bovis specie adoratus, quod arare terras & fruges serere docuerat, *supra* [5]. Cœterum Pictorum ludibrium est, quod vera Cornua Mosi affingunt, nescientes illud quod imitatur speciem, discernere ab eo quod revera tale est. Confer *Sixtinum Amama* [6], *Bellarminum* [7].

CAP. VIII.

De Templis & Aris Deorum.

I. Aræ sunt vetustissimi usus, cœperuntque cum Sacrificiis, quæ ab Adamo & posteris ejus offerebantur *Genes.* [8]. Et fuerunt apud Gentes illas, quibus Templa non lubebat condere, uti sunt Persæ, Phœnices, Celtæ. His enim luci erant vice Templorum, & in illis positæ Aræ, vel in excelsis montibus, ceu locis Soli & Lunæ magis propinquis. Itaque *Guilh. Stuckius* [9], itemque [10], *Johan. Gerhardus Vossius* [11], suspicantur, Græcorum βωμὸς profluxisse ex protrita atque in *Literis Sacris* passim obvia voce במות *excelsa*, quo nomine cum montes atque colles, tum Altaria quoque & sacella in iisdem a Gentilibus exstrui solita notan-

(1) *lib.* I. *Histor. sacræ cap.* 33. (2) XXXIII. II. *cap.* XXXIV. 29. (3) III. 7. 8. 13. (4) *Commentario ad Exodi* II. (5) *cap.* V. *n.* I. (6) *in Antibarbaro Biblico pag.* 517. (7) *lib.* II. *de Eccles. triumphante cap.* 4. (8) IV. 3. (9) *in Ariani periplum.* (10) *de Sacris Gentilium fol.* 63. (11) *in Lexico Etymologico pag.* 39.

notantur. De Persis hoc affirmant *Herodotus* [1], (ubi est, ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ὀρέων ἀναβαίνοντες θυσίας ἔρδειν.) *Strabo* [2], *Laertius* [3]. Proinde Xerxes cum immensis copiis Græciam ingressus, omnia Deorum Templa vastavit, *ruinis & ignibus delevit*, quæ sunt verba Alexandri Magni, apud *Curtium* [4], & de illo Xerxis facto vide porro *Solinum* [5], *Valerium Maximum* [6], *Pausaniam* [7]. Scilicet Magi criminabantur (μωρίην ἐπιφέρουσι, ait *Herodotus* [8].) Græcos, quod Deos, includerent parietibus, cum tamen omnia illis patentia essent, uti *Cicero* [9], refert. A Phœnicibus est, quod horum incola Abraham consecrat Lucum Deo vero, *Genes.* [10]. De Celtis Lucanus [11]:

Lucus erat longo nunquam violatus ab ævo,
Obscurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas alte submotis solibus umbras,
Hunc non ruricolæ Panes, nemorumque potentes
Silvani, Nymphæque tenent, sed barbara ritu
Sacra Deûm, structæ sacris feralibus aræ.

Et Claudianus [12]:

——— ——— *Lucosque vetustâ*
Relligione truces & robora numinis instar
Barbarici nostræ feriant impune secures.

Truces vocat quod solerent in eis victimas humanas offerre. Eadem scribit *Tacitus* de Germanis: *Cæterum nec cohibere parietibus Deos, neque in ullam humani oris speciem assimulantur, ex magnitudine Cœlestium arbitrantur: Lucos ac Nemora consecrant, Deorumque nominibus appellant secretum illud, quod solâ reverentiâ videtur.* Atque hinc ansam cepit *Michaël Piccartus*, ut peculiari Oratione quæ exstat *in Philosophiâ Altorffinâ* [13], contenderet adversus *Tacitum*, Germanos patriæ suæ indigenas non esse, verum a Persis originem habere, ac digressos ex Asiâ,

(1) *lib.* I. (2) *lib.* XIV. (3) *lib.* I. (4) *lib.* III. *cap.* 19. (5) *in Polybistore cap.* 53. (6) *lib.* II. *cap.* 10. (7) *in Arcadicis.* (8) *l.d.* (9) *lib.* II. *de Legib.* (10) XXI. 33. (11) *lib.* III. *Pharsal.* (12) *lib.* I. *de Laud. Stilicon.* (13) *pag.* 555.

Asiâ, tunc dum Alexander Macedo Persiam affligebat, in Germaniæ agris hactenus desertis consedisse. Hæc ille. Atqui hæc assertio falsa est, quandoquidem cum *Tacito* præstiterit Germaniæ decus antiquum tueri, non vero emendicatum aliquod. *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est) Tuisconem Deum terrâ editum & filium Mannum, originem Gentis conditoresque*, ait *Tacitus* *Editum terrâ*, nimirum quod fuerit è primis Nohæ posteris, statimque post dispersionem Gentium primam in regiones Aquilonares migraverit autor Germanorum, a quibus insecutis deinceps seculis propagari cœperunt Vandali, Suedi, Norvegi, Dani. Hâc de re luculenter disserunt *Michaël Beutherus* [1], *Philippus Cluverius* [2].

II. Aræ * erant lapideæ plurimum, & in consecrandis

illis verbis conceptis obligabant sese ad Numinis ejus cultum, ac rogabant vicissim quod favere bono proposito vellet. *Inscriptio* Dalmatica: CN. DOMITIUS. VALENS. II. VIR. I. D. PRÆEUNTE. C. JULIO. SEVERO. PONTIFICE. LEGEM. DIXIT. IN. EA. VERBA. QUÆ. INFRA. SCRIPTA. SUNT. JUPITER. OPTIME. MAXIME. QUANDOQUE. TIBI. HODIE. HANC. ARAM. DABO. DEDICABOQUE. OLLIS. LEGIBUS. OLLISQUE. REGIONIBUS. DABO. DEDI-

* Talis aræ formam habemus in nummo Domitiani apud J. Gutherium *l.* III. *de Jure Pontif. c.* 6.

(1) *in Animadversionibus Historicis pag.* 11. (2) *lib.* 1. *German. Antiquæ cap.* 9.

DEDICABOQUE. QUAS. HIC. HODIE. PALAM. DIXERO. UT. INFIMUM. SOLUM. HUJUS. ARÆ. EST. SI. QUIS. HIC. HOSTIA. SACRUM. FAXIT. QUOD. MAGMENTUM. NEC. PROTOLLAT. ICCIRCO. TAMEN. PROBE. FACTUM. ESTO. CÆTERÆ. LEGES. HUIC. ARÆ. EÆDEM. SUNTO. QUÆ. ARÆ. DIANÆ. SUNT. IN. AVENTINO. MONTE. DICTÆ. HISCE. LEGIBUS. HISCE. REGIONIBUS. SICUTI. DIXI. HANC. TIBI. ARAM. JUPITER. OPT. MAX. DICO. DEDICOQUE. UTI. SIS. VOLENS. PROPITIUS. MIHI. COLLEGISQUE. MEIS. DECURIONIBUS. COLONIS. INCOLIS. COLONIÆ. MARTIÆ. JULIÆ. SALONÆ CONJUGIBUS LIBERISQUE. NOSTRIS. *Gruterus* [1]. Quandoque cespites aggesti loco Aræ ponebantur, ubi victima erat extemporanea, aut Diis rusticis oblatio fiebat. Silius Italicus [2]:

Cespite de viridi surgunt properantius aræ.

Virgilius [3]:

In medioque focos & Diis communibus aras
Gramineas. ——— ———

Ovidius [4]:

Araque gramineo viridis de cespite fiat.

Tibullus [5]:

At sibi quisque dapes & festas exstruet alte
Cespitibus mensas. ——— ———

Festas vocat ob impositas dapes, sive epulas publicas & solennes, quas ex statis pecorum frugumque proventibus dapatice & festorum dierum aut sacrificiorum causa a rusticis celebrari mos erat, ut annotat *Janus Dousa* [6]. Horatius [7]:

Hic vivum mihi cespitem, hic
Verbenas pueri ponite.

Vivum, id est, virentem quique terræ humore alitur, ait *Lambinus* [8]. Idem [9]:

Quid velint flores & acerra thuris,
Plena, miraris, positusque carbo in

Cespite

[1] *in Volumine pag.* 23. [2] *lib.* VII. [3] *lib.* XII. *Æneid.* [4] *lib.* V. *Trist. eleg.* 5. [5] *lib.* II. *Eleg.* 5. [6] *ad h. l. pag.* 343. [7] *lib.* I. *Carm.* 19. [8] *Commentar. h. l. pag.* 70. [9] *lib.* III. *Carm.* 8.

Ceſpite vivo.

Glebam virentem appellat *Juvenalis* [1].

III. Templorum * ſtructuræ magnificæ ſunt a Chaldæis, Aſſyriis, Ægyptiis, Græcisque, & ab illis Romani acceperunt. Nullus Templorum in populo Dei uſus erat per tempus bene multum, ſed Lucos habebant, & in illis Aras, exemplo Abrahami, Geneſ. [2] *Poſuit altare Domino & invocavit nomen Domini*, id eſt, prædicando monſtravit Deum eſſe rerum omnium Opificem ſummum & unice venerandum, uti refert *Joſephus* [3], & ei adde *Maimonidem* [4]. Luci ſunt אשרות *Judic.* [5] אשרים *Eſa.* [6] ἄλση, ὀργάδες, ἄλσοι apud *Homerum*, *Plutarchum*, *Xenophontem*, videlicet nemuſcula conſita ſecus Altare, dicti inde, quod perpetuis Sacrificiorum ignibus lucebant. Permiſit Deus ante latam legem, ut de Abrahamo conſtat, *Geneſ.* [7] Vetuit poſt legem latam, ut ſchiſmatis anſam præriperet, *Deut.* [8] Sic etiam Excelſa, id eſt, montes editiores, tolerata pro Sacris exercendis, *Judic.* [9] 1. *Sam.* [10] 1. *Reg.* [11] ἱερὰ ἐν ὄρεσιν ponit *Apollonius Rhodius* [12]. Sed Templo condito intra Paleſtinæ fines deinceps vetabantur, ut religionis unitas eo melius conſervaretur. 1. *Reg.* [13], II. [14], *Hoſeæ* [15]. Salomon Rex juſſu Dei aggreſſus maximi precii fabricam, condidit Templum, decus Orientis. quod fruſtra impugnat *Sebaſtianus Francus* Enthuſiaſtarum progenitor [16]. Stetit annis 442. tunc a Chaldæis in cineres redactum eſt, manſitque deſolatum annis 168. inde Zorobabel Princeps ſerio reparavit & abſolvit feliciter, *Aggæi* [17]. Crevitque munificentia non indigenarum ſolum, verum etiam peregrinorum Regum, Alexandri Magni, Seleuci, Antiochi Magni. Ab Epiphane haut

* Vide hæc irridentem Lucianum *de Sacrif.* 367.

[1] *Sat.* 12. [2] XII. 5. [3] *lib.* 1. *Antiquitat. cap.* 8. [4] *de Idololatria cap.* 1. *ſect.* 7. [5] III. 7. [6] XVII. 8. [7] XXI. 33. [8] XVI. 21. [9] VI. 19. 25. [10] IX. 13. *cap.* X. 8. [11] III. 2. 4. [12] *lib.* II. *Argonaut.* [13] XV. 12. 14. *cap.* XXII. 43. [14] XVI. 4. *cap.* XVII. 9. 10. 11. [15] IV. 13. [16] *in Chronico Univerſali fol.* 48. [17] II. 1.

haut leviter afflictum eſt, ſed perſtitit tamen aduſque Herodis Magni tempora, qui in Populi gratiam demolitus particulas inſigniores, magnis ſumptibus eduxit eas iterum, ac novum velut Templum effecit: portæ uni impoſuit Aquilam auream, ut exhiberet ſymbolum Imperii Romani, quandoquidem Judæa in Provinciam redacta erat, & a Romanis Triumviris ipſe acceperat Imperium Paleſtinæ, *Joſephus* [1]. Ναὸν μέγιστον καὶ περικαλλίστατον vocat *Dion.* [2] De Herodis reſtauratione ſonant illa verba, *quadraginta & ſex annis ædificatum eſt Templum iſtud*, Johan. [3] Ceperat ille conſilium de ſacro opere communibus impenſis promovendo, cum regnaverat hactenus annis octodecim, teſte *Joſepho* [4], qui erat vigeſimus ſeptimus æræ Julianæ. Annum integrum transmiſit, interim dum conſultabat, itaque occepit rem decimo nono anno Regni, qui eſt viceſimus octavus Julianus. Adjectis quadraginta ſex annis, quorum in verbis ſupra poſitis mentio eſt, exſurget annus Julianus LXXIV. qui fuit XVI. annus Tiberii, eoque anno conflictum hunc Judæorum adverſus Jeſum Nazarenum ferviſſe, conſtat ex *Luca* [5]. Ita recte docent *Joſephus Scaliger* [6], *Georgius Calixtus* [7], *Ludovicus Capellus* [8], *Caſaubonus* [9], *Spondanus* [10], *Cornelius a Lapide* [11], a quibus non recte divortium faciunt *Toletus* [12], *Chriſtianus Matthias* [13], *Janus Druſius* [14], *Daniel. Feſſelius* [15].

IV. Unicum hoc Templum illi habebant, in quo ſolennes conventus quotannis agebantur, pro ſtabiliendâ concordiâ in Sacris ritibus. Cæterum licebat in caſu neceſſitatis habere alibi Lucos & Aras, tantum ne adeſſet pravus de Idolis conceptus. Dicebat Elias, *Aras*

(1) *lib.* XVII. *Antiquitat. cap.* 8. & *lib.* I. *de Bello Jud. cap.* 21. (2) *lib.* XL. *Hiſtor.* (3) II. 20. (4) *lib.* XV. *cap.* 14. (5) III. 1. (6) *lib.* VI. *de Emendat. Tempor. fol.* 499. (7) *lib.* II. *Concordiæ Euangelicæ cap.* 5. (8) *Spicilegio ad h. l.* (9) *Exercitat.* 13. *ſect.* 23. (10) *in Epitomâ Annal. Baronii pag.* 19. (11) *Commentar. ad Johan. pag.* 285. (12) *Commentar. ad Johannem pag.* 227. (13) *in Syſtemate Hiſtorico pag.* 249. (14) *lib.* IV. *Præteritorum Novi Teſtam.* (15) *in Promptuario Biblico pag.* 85.

tuas everterunt Domine. 1. Reg.[1]. Erant inter decem tribules qui verum Deum colebant, cúmque non liceret adire Templum Hierosolymitanum (ex lege quam Rex dixerat, 1. *Reg.*[2]) domi Aras posuerunt, ut bene annotat *Rabbinus Kimchi.* Aras promiscue in duabus Tribubus, quia vero Deo sacratæ erant, permiserunt Reges pietatis studio clarissimi, 1. *Reg.*[3] & 11.[4]. Extra fines Palæstinæ licitum erat Proselytis habere Aram pro Sacrificiis vero Deo oblatis, 2. *Reg.*[5]. Verba expressa sunt: *Detur servo tuo onus duorum mulorum de terrâ, non enim faciet servus tuus amplius holocaustum aut sacrificium Diis alienis, sed Domino.* Annotant quidem Vinarienses: *Annon capiet famulus tuus Giesi de illis quæ tibi obtuli, aliquid saltem, quanquam ea vix terræ manipulo comparanda sint respectu beneficiorum, quæ a te accepi.* Hæc illi, quos refellunt verba proxime cohærentia, *non enim offeret servus tuus Diis alienis, sed Domino tantum.* Ergo terram petebat, unde Aram componere posset in honorem Dei Israëlis, volebatque signo illo testari, non alium Deum sibi deinceps cordi futurum ac eum qui in terrâ Israëlis coleretur, uti *Grotius*[6] observat. Tacitus[7]: *Est Judæam inter Syriamque Carmelus, ita vocant montem Deumque, nec Simulacrum vel Templum, ita tradiderunt majores, Aram tamen & reverentiam.* De quo loco exposita quædam videas *in Auctariis nostris*[8].

V. Romæ Templorum plena fuerunt omnia. Laudat Cicero[9]: *Græci & nostri, ut augerent pietatem in Deos, eosdem urbes illas, quas nos, incolere voluerunt: affert enim hæc opinio religionem utilem civitatibus.* Immigraverant in Urbem variæ Gentes, effecerantque ut Urbs commune Populorum domicilium & quoque Sacrorum omnium receptaculum esset. Præter Ædiculas & Sacella innumera, *quadringenta viginti quatuor Templa Romæ erant*, uti *in Notitiâ Imperii Occidentalis* scriptum est.

Magni-

(1) XIX. 10. (2) XII. 16. *cap.* XV. 17. (3) XIV. 15. *cap.* XXII. 44. (4) XV. 4. 35. (5) V. 17. (6) *in Notis Euangelicis pag.* 667. (7) *lib.* II. *Histor.* (8) *pag.* 278. (9) *lib.* II. *de Legib.*

Magnifica illa proculdubio, & cum opulentis Sacerdotiis conjuncta. In condendis eis locandisque præcipua erat Augurum opera, qui aream ritibus certis expiabant, & postquam exstructum erat Fanum, consecrabant victimis cæsis, quod erat *inaugurare*, ut *Varro* testatur. Et Diis Inferis quidem Aras sub terrâ ponebant: Superis vero in clarâ luce, ut prolixius describunt *Flavius Blondus* [1], *Johan. Wilh. Stuckius* [2]. Præcipua recensebimus ordinem secuti, quem in numerandis Diis præmisimus. JUNONEM Reginam a Vejentibus cultam, post eversam urbem illam, deportavit in Urbem Camillus victor, eique Templum in monte Aventino condidit, *Livius* [3], & pingit *Jacobus Laurus* [4]. Aliud quoque sed minoris operis operæque in honorem Junonis Reginæ struxit Flaminius in bello adversus Ligures occupatus *Livius* [5]. Junonis Templum est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis* [6]. VESTÆ † Templum rotundum

Numa Pompilius consecravit, *Dionysius Halic.* [7], estque pictura apud *Jacobum Laurum* [8], *Jacobum Meursium* [9], *Sebastianum Serlium* [10], *Antonium Augustinum* [11], & *Joh. Bapti-*

† Conspectum ejus servat appositus nummus ex J. Gutherii *l.* II. *de Jure Pontif. c.* 10.

(1) *lib.* I. *de Româ triumph.* (2) *de Sacris & Sacrificiis Gentilium pag.* 60. (3) *lib.* III. (4) *in Antiquitat. Roman. part.* I. *num.* 26. (5) *lib.* IX. (6) *lib.* 2 *Antiquitat. Romanar. Tab.* 5. (7) *lib.* II. (8) *l. d. num.* 12. (9) *in Iconibus Romæ veteris pag.* 98. (10) *lib.* III. *Architecturæ fol.* 12. (11) *in Numismatis Tab.* 20. *num.* 27. *Tab.* 31. *num.* 21.

Baptistam de Cavalleriis [1]. MINERVÆ Templum antiquissimum erat in monte Aventino, ut memorat *Ovidius* [2], & magnificum aliud eidem Divæ Fanum exstruxit Pompejus M. post feliciter confectum bellum Asiaticum, *Plinius* [3]. Depingit *Jacobus Laurus* [4]. CERERIS Templum in Circo Maximo posuit Dictator Posthumius, qui Volscos prælio magno vicerat, *Dionysius Halic.* [5] DIANÆ Templum struxit Rex Servius Tullius, & Latinis incolis donavit, *Dionysius Halic.* [6]. VENERIS Genitricis Fanum ante pugnam Pharsalicam vovit, & potitus victoriâ condidit Julius Cæsar, quod ab Julo Æneæ filio, Veneris nepote oriundus esset. In eo Augustus Cæsar locavit Julii Statuam æneam cum Stella crinita super capite ejus, quæ post cædem ejus effulserat, *Appianus* [7]. Templum deformat *Jacobus Laurus* [8], & *Joh. Baptista de Cavalleriis* [9], & de stella vide quæ dicemus *infra* [10].

VI. MARTIS Templum operis antiquissimi in campo Martio erat a Romulo primordia habens, qui se Martis filium esse putabat. Martis Ultoris Templum maximum in foro suo exstruxit Augustus bello Philippico, quod Julii Cæsaris ulciscendi causâ susceperat. Depingit *Jacobus Laurus* [11]. Aliud minoris impensæ Delubrum Marti ultori posuit in Capitolio, eoque militaria signa quæ Parthi restituerant, suspendit, *Ovidius* [12], *Dion Cassius* [13], *Suetonius* [14]. Effigies est in Nummis apud *Antonium Augustinum* [15]. MERCURII Ædes * duæ minus nobiles, quas depingit *Jacobus Laurus* [16]. JOVIS Feretrii Templum *primum omnium est quod Romæ consecratum est*, ait *Livius* [17]. Romulum habebat auto-

* Nos & aliam apposuimus ex F. Nardino *l.* VII. *de Roma vet. c.* 3.

(1) *lib.* II. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 2. (2) *lib.* VI. *Fastor.* (3) *lib.* VII. *cap.* 26. (4) *part.* 2. *Antiquitat. num.* 8. (5) *lib.* IX. (6) *lib.* IV. (7) *lib.* II. *de Bello civili.* (8) *part.* I. *Antiquit. num.* 23. (9) *lib.* II *Antiquitat. Romanar. Tab.* 6. (10) *cap.* XII. *n.* 10. (11) *part.* 2. *Antiquit. Roman. num.* 10. (12) *lib.* V. *Fastor.* (13) *lib.* LIV. (14) *lib.* II. *cap.* 29. (15) *Tab.* 12. *num.* 23. (16) *part.* 2. *Antiquitat. num.* 25. (17) *lib.* I.

autorem, & ſtabat in monte Capitolino: atque idem Romulus in Palatino Templum condidit Jovi STATORI, *Livius*[1], prope quod erat domus Ciceronis, quam delineat *Jacobus Laurus*[2]. Numa Pompilius Jovi ELICIO Aram dedicavit in monte Aventino, *Livius*[3]. Clariſſimum maxime erat CAPITOLIUM quod a Tarquinio Priſco & Servio Tullio inchoatum, demum regiis ſumptibus Regum ultimus Tarquinius Superbus in monte Tarpejo, eminentiſſimo Urbis loco, conſtructum perfecit, mole ampliſſimum, faſtigiatis ſupra tectis puro fulgebat auro, dona & ornamenta varia intus habebat, Jovis Imperatoris Deorumque omnium Simulacra, coronas aureas ingenti numero, tabulas æneas quibus Leges; Senatuſconſulta, Fœdera priſca ſimul & nova inſcripta reſervabantur ad poſteritatem *inſtrumentum Imperii pulcerrimum & antiquiſſimum*, ait *Plinius*[4], & adde *Suetonium*[5]. Deſcribit peculiari libro *Juſtus Rycquius*, ac porro depingunt *Bartholomæus Marlianus*[6], *Jacobus Laurus*[7], *Jacobus Meurſius*[8]. Nec ſolum tecta inaurata, ſed fores ipſæ laminis aureis erant obductæ, ac perſtiterunt uſque ad tempora Honorii, tunc enim Stilico aurum detraxit, *Zoſimus*[9]. In hoc Delubro vota ſolennia concipiebantur, Conſules togam ſumebant, peracto triumpho adſcendebant eodem vi-

L 3 ctores

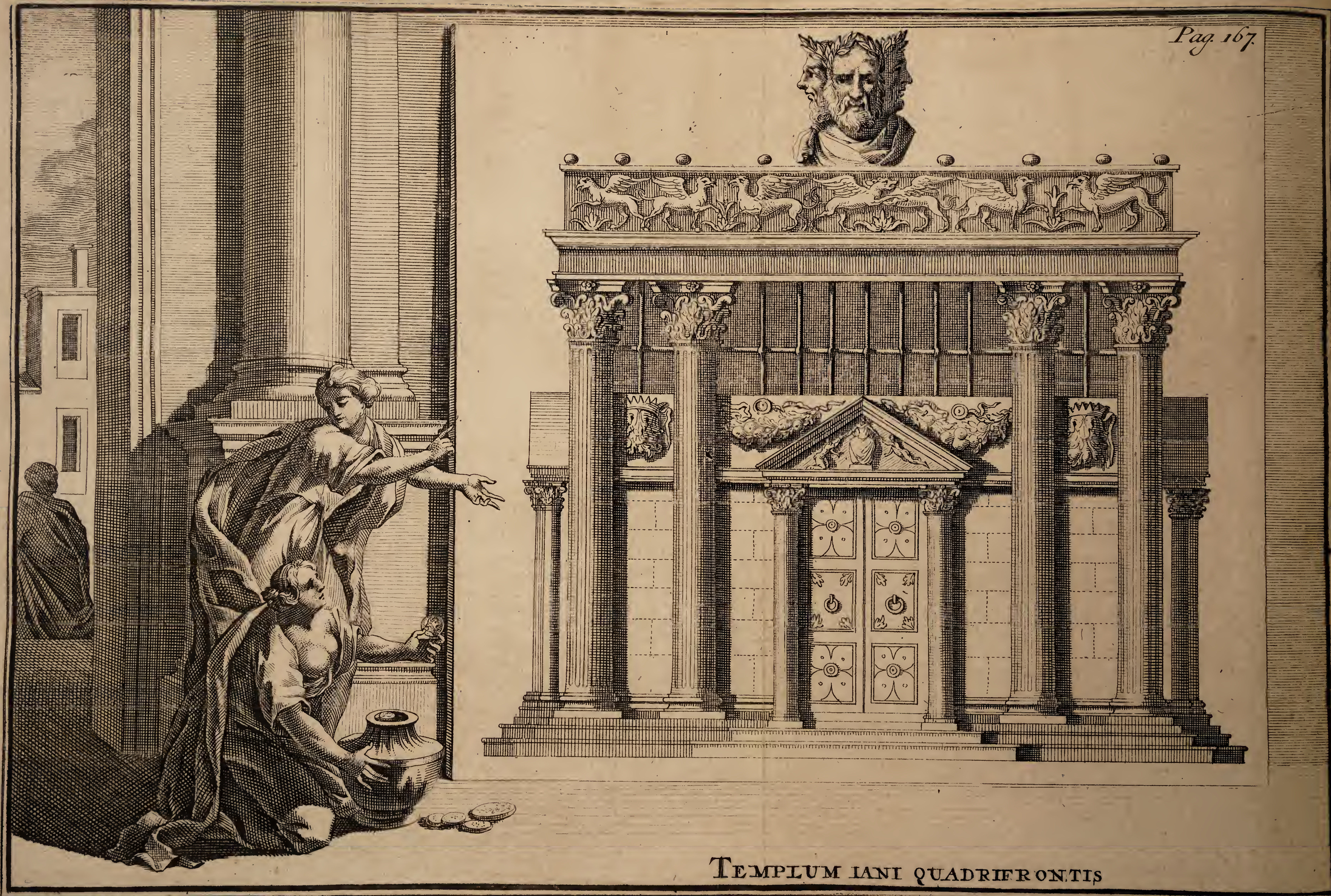
(1) *l. d.* (2) *part.* 2. *num.* 12. (3) *l. d.* (4) *lib.* XXXIII. *cap.* 3. (5) *in Veſpaſiano cap.* 8. (6) *in Topographiâ lib.* II. *cap.* 6. 7. 9. (7) *part.* I. *Antiquit. num.* 4. 10. 11. (8) *in Iconibus Romæ novæ pag.* 595. *& Iconibus Romæ veteris pag.* 225. (9) *lib.* V.

ctores Consules & victimas offerebant. Ibidem asservabantur libri Sibyllini arcâ plumbeâ conclusi. Ejus pars aliqua erat Templum JOVIS TONANTIS, quod Cæsar Augustus condidit, teste *Suetonio* [1]. Effigies cernitur in Nummis apud *Antonium Augustinum* [2]. Fulmine tactum prodigii vice erat, ut narrant *Livius* multis locis, Suetonius [3]:

——— ——— Rubente
Dexterâ sacras jaculatus arces
——— ——— Terruit urbem.

ait *Horatius* [4]. Deflagravit Syllæ ævo, & mox restauratum, *Plinius* [5]. Sub Vitellio iterum in cineres redactum est: reparavit Vespasianus & cum obitu ejus denuo exustum, refecit Domitianus, *Suetonius* [6]. De Capitolio multa disserit *Lipsius* [7]. JOVI ULTORI Templum erexit Agrippa nepos Augusti, & *Pantheon* vocavit, id est, *concursum Deorum*. Opus exquisitæ artis, habens foramen amplum in medio fornice, per quod allapsa lux Templum universum illustrat, ut non sit opus fenestrâ aliâ. Integrum hodie videre licet, quod Barbarorum irruptiones ei pepercerint, tunc cum alia Delubra vexarentur ignibus & ruinis. Vocatur *Maria rotunda*, vel *Sanctorum omnium*, quibus dedicavit Bonifacius IV. Papa, impetratâ potestate a Phocâ latrone, quem ipse voto suo absolverat feceratque Cæsarem, ut describunt *Lipsius* [8], *Stephanus Forcatulus* [9], *Jacobus Laurus* [10], *Spondanus* [11], *Georgius Fabricius* [12], *Bernhardus Gamuccius* [13], *Sebastianus Serlius* [14], *Jacobus Meursius* [15]. Nostro ævo Urbanus VIII. P. R. tabulatis æreis ademptis latericium parietem elegantis operæ loco permisit. Hoc

(1) *lib.* II. *cap.* 29. (2) *Tab.* II. *num.* 3. (3) *lib.* XII. *cap.* 15. (4) *lib.* I. *Carm.* 2. (5) *lib.* XIII. *cap.* 13. *lib.* XIX. *cap.* 1. (6) *lib.* X. *cap.* 6. *& lib.* XII. *cap* 5. (7) *lib.* III. *de Magnitud. Romæ cap.* 5. (8) *l.d. cap.* 6. (9) *lib.* I. *de Gallorum Imperio.* (10) *part.* I. *Antiquit. Roman. num.* 13. (11) *in Epitomâ Annal. pag.* 671. (12) *in Descriptione Urbis Romæ pag.* 78. (13) *lib.* III. *Antiquit. Roman. pag.* 206. (14) *lib.* III. *Architecturæ cap.* 4. (15) *in Iconibus Romæ novæ pag.* 475.

TEMPLUM IANI QUADRIFRONTIS

Hoc docet *Inscriptio* : URBANUS. VIII. PONTIFEX. MAXIMUS. VETUSTAS. AHENEI. LACUNARIS. RELIQUIAS. IN. VATICANÆ. COLUMNAS. ET. BELLICA. TORMENTA. CONFLAVIT. UT. DECORA. INUTILIA. ET. IPSI. PROPE. FAMÆ. IGNOTA. FIERENT. IN. VATICANO. TEMPLO. APOSTOLICI. SEPULCHRI. ORNAMENTA. IN. HADRIANA. ARCE. INSTRUMENTA. PUBLICÆ. SECURITATIS. ANNO. DOMINI. MDCXXXII. PONTIF. IX. Scilicet, *quod non fecerant omnes Barbari hoc fecit unus Barberinus*, uti Pasquinus joco dicebat. Ejus figuram habet *Joh. Baptista de Cavalleriis* [1]. NEPTUNI Templum aliquod erat Romæ, uti *Publius Victor* [2] memorat. VULCANI Templum extra Urbem posuit Romulus, & Camerinensium spolia eo contulit, *Plutarchus* [3]. APOLLINIS Templum marmoreum totum construxit Augustus in monte Palatino, & Bibliothecam adjunxit, postquam Ægyptum felici bello deviccrat, Ovidius [4]:

Ducor ad intonsi candida Templa Dei.
Signa peregrinis ubi sunt alterna columnis,
Belides, & stricto barbarus ense pater:
Quæque viri docto veteres fecêre novique
Pectore, lecturis inspicienda patent.

Intonsum Deum vocat, ut *supra* [5], & confer *Propertium* [6], *Suetonium* [7].

VII. JANI bifrontis Templum Romulus Latinus & Tatius Sabinus pace invicem facta in foro Boario condiderunt: Numa Pompilius vero consecravit Bello, ut pacis tempore clausum esset, pateret in bello. Virgilius [8]:

Sunt geminæ belli portæ, sic nomine dicunt,
Relligione sacræ, & sævi formidine Martis,
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri

L 4 *Robo-*

(1) *lib.* II. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 7. (2) *in Regione nona.* (3) *in Quæstionibus Roman. num.* 47. (4) *lib.* III. *Tristium eleg.* 1. (5) *cap.* VII. *num.* 3. (6) *lib.* II. *Eleg.* 31. (7) *lib.* II. *cap.* 29. (8) *lib.* VII. *Æneid.*

Robora: nec custos absistit limine Janus.

Clausit tempore suo Augustus. Horatius[1]:

Janum Quirini clausit.

Virgilius[2]:

Aspera tum positis mitescent secula bellis,
Cana Fides & Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Jura dabunt; diræ ferro & compagibus arctis
Claudentur belli portæ. —— ——

De Augusto sonant, qui per omne Imperii sui tempus hoc Fanum ter clausit. Primo, cum vicerat Antonium: secundo, cum rediit a bello Cantabrico: tertio, cum nascebatur Jesus Nazarenus, pacis æternæ Princeps, ut testatur *Orosius*[3]. Non multum abit inde Suetonius[4]: *Janum Quirinum semel atque iterum a condita urbe ante memoriam suam clausum, in multo breviore temporis spacio, terra marique pace parta, ter clausit.* Cæsar Nero, qui Templum Jani clausit, exprimitur in Nummis apud *Antonium Augustinum*[5]. Sub Imperatoribus Christianis duravit institutum, itaque *Ammianus Marcellinus*[6] in gestis Constantini Cæsaris memorat clausum jussu ejus Janum, & confer *Justum Lipsium*[7], *Berneggerum*[8], *Jacobum Meursium*[9]. Ejus figura in foro Boario est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[10]. SATURNI Templum exstruxit Tullus Hostilius, postquam Albanos & Sabinos devicerat, eratque in fastigio ejus Triton cum buccina positus, *Macrobius*[11], *Jacobus Laurus*[12]. SOLIS & LUNÆ Ædes consecravit Tatius Sabinorum Rex, *Dionysius Halicarnas.*[13] Ab eodem fuerunt Ædes ORCI in regione undecimâ. LIBERI patris Ædes stabant extra Urbem in via Nomentana. Bacchi Templum est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[14]. TELLU-

(1) *lib.* IV. *Carm.* 15. (2) *lib.* I. *Æneid.* (3) *lib.* VI. *Histor. cap.* 10. (4) *lib.* II. *cap.* 22. (5) *Tab.* 21. *num.* 10. 11. (6) *lib* II. *cap.* 22. (7) *in Electis lib.* II. *cap.* 20. (8) *Notis ad Suetonii Augustum pag.* 103. (9) *in Iconibus Romæ novæ pag.* 273. (10) *lib.* II. *Antiquitat. Romanar. Tab.* I. (11) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 8. *lib.* II. *cap.* 6. (12) *part.* I. *Antiq. Roman. num.* 29. (13) *lib.* I. (14) *lib.* II. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 9.

HERCVLI ROMANO DD
L. HERODES.

HERCVLIS AEDES IVXTA TIBERIM.

LURIS Fanum unum erat in monte Palatino, alterum in Aventino. Meminit Ovidius[1]:

Huic Remus institerat frustra, quo tempore fratri
Prima Palatinæ regna dedistis aves,
Templa patres illic oculos exosa viriles
Leniter acclivi constituere jugo.

& utrumque pingit *Jacobus Laurus*[2].

VIII HERCULIS Ædes plurimæ erant, ad portam Trigeminam, in monte Quirinali, in foro Boario, in Circo Flaminio, ut pingit *Jacobus Laurus*[3] CASTORIS & POLLUCIS Templum Senatus construxit in honorem Fratrum geminorum, quod duo juvenes equis vecti apparuissent in acie Romanorum adversus Latinos pugnantium, ac hostes in fugam compulissent, *Livius*[4], *Dionysius Halic.*[5], *Suetonius*[6]. ÆSCULAPII Templum erat extra Urbem, & vocabant *Æsculapium*. Suetonius[7]: *Cum quidam ægra & affecta mancipia in Insulam Æsculapii tædio medendi exponerent.* Nimirum ibidem incubabant ægroti valetudinis causâ, ut per somnium monerentur de remediis pro valetudine recipiendâ adhibendis, & in eodem Fano remedia monstrata aut somniata in tabulis notabant, gratias agebant, vota solvebant, *Strabo*[8], *Philostratus*[9], *Herodianus*[10], *Janus Gruterus*[11], *Georgius Fabricius*[12]. Et qui morbo liberatus non erat, apud *Plautum*[13]. Deum accusat:

Migrare certum est jam nunc è Fano foras,
Quando Æsculapii ita sentio sententiam,
Ut qui me nihil faciat, nec salvum velit.

Depingunt *Jacobus Laurus*[14], *Johan. Jacobus Boissardus*[15], *Jacobus Meursius*[16], *Joh. Baptista de Cavalleriis*[17]. Stabat

(1) *lib.* v. *Fastor.* (2) *part.* 2. *Antiquitat. Rom. num.* 26. *part.* 3. *n.* 14. (3) *part.* 1. *Antiquit. Roman. n.* 28. (4) *lib.* 11. (5) *lib.* VII. (6) *lib.* VI. *cap.* 1. (7) *lib.* V. *cap.* 25. (8) *lib.* VIII. *Geograph.* (9) *in Apollonio lib.* 1. *cap.* 5. (10) *lib.* IV. *Histor.* (11) *in Volumine Inscriptionum è marmoribus Romanis pag.* 71. (12) *in Descriptione Romæ p.* 85. (13) *in Curculione Act.* 2. *sc.* 1. (14) *part.* 1. *Antiquitat. Roman. num.* 18. (15) *part.* 2. *Antiquitat. Roman. cap.* 9. *tab.* 13. (16) *in Iconibus Romæ novæ pag.* 137. (17) *lib.* 11. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 18.

bat in Insulâ Tiberinâ quæ ab eo tempore esse cœpit, cum Reges Urbe ejecti sunt, opes eorum direptæ, ager Marti consecratus, segetes ab agris projectæ in Tiberim velut exsecrabiles, fueruntque tantæ ut in medio ejus alveo constiterint, porro aquis restagnantibus & a concursu arenarum inhibitis effectum est, ut Insula Tiberina prodiret, ubi Delubrum Æsculapio positum est, ac Divo illi consecrata, addito Nosocomio pro his qui valetudine infirmâ essent, *Bartholomæus Marlianus* [1], *Bernhardus Gamuccius* [2], *Aristides* [3], *Caspar Gevartius* [4]. QUIRINI Templum in colle Quirinali erat, & non procul inde sepulchrum ejus, memoriæ sanctissimæ apud posteros. Depingunt *Jacobus Laurus* [5], *Jacobus Meursius* [6]. VERTUMNI Templum erat in vico Thusco.

IX. Templorum quædam simulacra erant armaria illa, in quibus Idola reposita *minori formâ (icunculas vocat Suetonius* [7] *)* stabant ut possent ubique & clanculum circumferri pro cultu adhibendo. Locus est *Actor.* [8] ἀργυροκόπος ποιῶν ναοὺς ἀργυροῦς Ἀρτέμιδος. Colebatur Diana in urbe Epheso, Dearum maxima, & ναοὶ sunt armariâ illa ubi reponerentur Divæ ejus Simulacra parva, ne aliquid perfecto cultui deesset. Recte ita monet *Erasmus* [9], & sequuntur *Casaubonus* [10], *Priçæus* [11]. Negat vero Beza [12]: *Non video*, ait, *quomodo arculæ istæ* ναοὶ *possint dici, nisi idoneis testibus probetur, Templi specie fuisse fabricatas, quod mihi ne verisimile quidem videtur. Simpliciter accipio, Demetrium hunc Templa argentea Dianæ solitum producere, id est, aut in nummis aut in aliis imagunculis celeberrimi illius Templi typum repræsentare.* Reponimus *Bezæ*, nisi idoneis testibus probetur, ejusmodi Nummos olim fuisse, non videmus, unde sententia illa

(1) *in Topographiâ urbis lib.* VII. *cap.* 6. (2) *lib.* IV. *Antiquitat. Romanor. pag.* 180. (3) *in Orationibus sacris.* (4) *Commentariis ad Numismata Imperatorum pag.* 72. (5) *part.* I. *Antiquit. Roman. n.* 25. (6) *in Iconibus Romæ veteris pag.* 96. (7) *lib.* VI. *cap.* 56. (8) XIX. 24. (9) *in Notis.* (10) *Annotatis ad h. l. pag.* 451. (11) *Notis ibid.* (12) *in Notis magnis pag.* 91.

la defendi poſſit. Atqui Ædiculas ex auro vel argento confectas indigitari, plurimis optimæ fidei Scriptorum teſtimoniis probabitur. νεὼς Ἥρας βραχὺς ἐπὶ τραπέζης λινὸς eſt apud *Dionem Caſſium* [1], & apud eundem [2], eſt νεὼς μικρὸς καὶ ἐν αὐτῷ ἀετὸς χρυσοῦς. De quo inſigni loco diſſeremus porro *infra* [3]. Erat aurea vel argentea effigies Aquilæ in ſacrario conſtitutæ. Id Sacrarium imponebatur haſtæ, quæ ex parte inferiori acuta erat, quo in terram defigi poſſet. Meminit tum Aquilæ argenteæ, tum Sacrarii ejus *Cicero* [4]. Ναΐσκους & πινακοθήκας refert *Strabo* [5]. Sunt ergo ναοὶ ἀργυροῖ Templi ejus præclari εἰκονισμοὶ, & in illis Diva ipſa tutelaris velut cultoribus ſuis. Καὶ ποιήσας αὐτῷ ἄξιον οἴκημα, ἐν τοίχῳ ἔθηκεν αὐτὸ, *Sapient.* [6], οἴκημα eſt Ædicula. Tertullianus [7]: *Si Templum, ſi Aram, ſi Æediculam ejus inſtruxeris.* Aliud eſt Templum, aliud Ædicula, Apulejus [8]: *In ipſo fere meditullio Hipponiæ Deæ ſimulachrum reſidens Ædiculæ, quod accurate corollis roſeis equidem recentibus fuerat ornatum*, & confer *Janum Gruterum* [9]. Nam quod *Juſtus Lipſius* emendare vult, *reſidens ſediculæ*, non ita bene factum eſt, uti monet *Johannes Brantius* [10]. Fiebant etiam è ligno Fanula iſta, *Herodotus*, τὸ ἦ ἄγαλμα ἐὸν ἐν νηῷ μικρῷ ξυλίνῳ καταχεχρυσωμένῳ περιεκρυμίζουσι. Et tunc erant inaurata, quod nos docet *Herodotus* verbis modo allegatis. *Inſcriptio* Arciſatenſis: MERCURIO. L. COMINIUS. POLLIO. MILES. LEG. XIII. GEM. BENEFICIARIUS. LEGATI. CONSULAR. ARAM. ET. TECTUM. V. S. L. M. *Gruterus* [11]. Hic *tectum* eſt Ædicula, non quidem portatilis ea, ſed quæ loco fixa protegebat ſtatuam a tempeſtatibus, & reverentiam conciliabat. *Inſcriptio* Vogeſenſis: DEO. MERCURIO. ATTEGIAM. TEGULITIAM. COMPOSITAM. SEVERINIUS. SATULLINUS. C. F. EX. VOTO. POSUIT. L. L. M. *Gruterus* [12]. *Attegia* eſt caſula in

(1) *lib.* XXXIX. (2) *lib.* XL. (3) *lib.* III. *cap.* 1. *diſt.* 6. (4) *Catinilariâ* 1. & 2. (5) *lib.* XIV. *Geograph.* (6) XIII. 15. (7) *de Idololatriâ.* (8) *lib.* III. *Mileſiar.* *pag.* 141. (9) *lib.* VI. *Suſpicionum* *cap.* 4. (10) *Notis ad Apulejum pag.* 94. (11) *in Volumine pag.* 51. *num.* 4. (12) *l. d. pag.* 54. *num.* 11.

in modum fanuli, ſed lapidea, unde *tegulitiam* vocat.

CAP. IX.

De Cerimoniis Sacrorum.

I. Cerimonias vocabant cultus externos, quorum ope Sacra poſſent expedire commode & rite. Antiquum verbum eſt *Cerus*, id eſt, ſanctus & ſacer quoniam Cerimoniæ veluti inſtrumenta erant, & adminicula pro excitanda cordis devotione. Atque indidem *Cere* eſt. Virgilius [1]:

Qui Cerete domo. ——— ———

Erat a Pelaſgis condita in Hetruria, religioſis cultibus celebris, de qua meminerunt *Strabo* [2], *Juſtinus* [3], atque eandem urbem *Livius* [4] vocat, *Sacrarium Populi Romani, diverſorium Sacerdotum, ac receptaculum Romanorum Sacrorum.* Plura habent *Joſephus Vicecomes* [5], *Johan.Gerh. Voſſius* [6]. Quod enim *Stuckius* [7], originem vocis petit ab Ebræo חרם *devovere*, non placet.

II. Sub initio Sacrorum inclamabat Præco, *Hoc age*, *Plutarchus* [8]. Agere debebant præſentia intentiſque animis in eam rem & cogitationem incumbere, ne perfunctorie & obiter, præſentes corpore, abſentes animo, darent operam Sacris, praviſque cogitationibus aut abſtraherent ſeipſos aut alios exemplo ſeducerent, προσέχειν τοῖς ἱεροῖς καὶ μηδὲν ἔργον ἐμβαλεῖν μεταξὺ, μηδὲ χρείαν ἀσχολίας ait *Plutarchus* [9]. Hoc eſt quod alias docebant: FAVETE ANIMIS. Et addebant: FAVETE LINGUIS. Poëtarum teſtimonia ſunt multa. Horatius [10]:

Odi profanum vulgus & arceo
Favete linguis.

Vir-

[1] *lib.* x. *Æneid.* [2] *lib.* v. *Geog.* [3] *lib.* xx. *Hiſtor.* [4] *lib.* vii. [5] *lib.* i. *de Antiquis Baptiſmi Ritibus cap.* 2. [6] *in Lexico Etymologico pag.* 88. [7] *de Sacris & Sacrificiis Gentilium pag.* 3. [8] *in Numa.* [9] *in Vitâ Coriolani.* [10] *lib.* iii. *Carm.* i.

Virgilius [1]:

Ore favete omnes. —— ——

Martialis [2]:

Linguis omnibus & favete votis.

Tibullus [3]:

Dicamus bona verba, venit natalis ad aras,
Quisquis ades, lingua vir mulierque fave.

Certe non licebat eis esse garrulis, qui aderant, sed attenti compressa voce audiebant: aut si dicere vellent, non quidem aliena, sed præsentia unice curanda erant. Hoc erat, parcere verbis male ominatis, itaque precibus ad Deos recitatis gratia eorum poscebatur. Ovidius [4]:

En Deus est, Deus est, animis linguisque favete,
Quisquis ades, dixit. ——

Et [5]:

Prospera lux oritur, linguis animisque favete,
Nunc dicenda bono sunt bona verba die.

Et [6]:

Concipiamque bonas ore favente preces.

Horatius [7]:

—— —— *Vos o pueri & puellæ*
Jam virum expertæ male ominatis
Parcite verbis.

De eadem re Tacitus [8]: *Quem enim diem vacuum pœna, quum inter Sacra & vota, quo tempore verbis etiam profanis abstineri mos esset, vincula & laqueus inducantur?* ubi vide *Justum Lipsium* [9]. Et Propertius [10]:

Sacra facit vates, sint ora faventia sacris.

Græci dicebant εὐφημεῖτε. Vetabantur ore proferre, quod mentem è divinis alienam esse arguebat. Confer *Josephum Castalionem* [11], *Torrentium* [12], *Dan. Heinsium* [13], *Casaubonum* [14], *Brissonium* [15]. III. Stan-

[1] *lib.* v. *Æneid.* [2] *lib.* x. *Epigram.* 87. [3] *lib.* II. *Eleg.* 2. [4] *lib.* v. *Metamorphos.* [5] *lib.* I. *Fastor.* [6] *lib.* III. *Trist. eleg.* 7. [7] *lib.* III. *Carm.* 14. [8] *lib.* IV. *Annal.* [9] *in Annotatis num.* 152. [10] *lib.* IV. *Eleg.* 6. [11] *in Observationibus Decad.* 2. *cap.* 10. [12] *Notis ad Horatium pag.* 183. [13] *Notis ad Silium Italicum pag.* 149. [14] *Notis ad Theophrasti charact. pag.* 131. [15] *lib.* I. *Formul. pag.* 8.

III. Stantes decenti corporis habitu eoque modesto, venerabantur Deos. Sæpius incurvati salutabant & facie terram propensa. Geniculantes quoque procumbebant, capite operto semper & osculis dexteræ impactis, (quod Simulacra in altum collocata ore premere non possent) illa cum gaudio projiciebant sursum, Idola versus. Sedebant in luctu, & cum maxime turbati opem Deorum appeterent. Tibullus[1]:

Illius ad tumulum fugiam, supplexque sedebo.

Quod stantes venerabantur, est testis Martialis[2]:

Multis dum precibus Iovem salutat
Stans. —— ——

IV. Capite operto promiscui (nam & Sacrorum Ministri, quique eos occasione aliquâ imitari velle videbantur, caput velabant) adstabant. τοὺς θεοὺς προσκυνοῦντες ἐπικαλύπτονται τὴν κεφαλήν, ait *Plutarchus*[3], & sunt exempla talia in *Sacris Literis*, *Exodi.*[4], 1. *Reg.*[5]. Plautus[6]:

Quis hic est, qui operto capite Æsculapium
Salutat? —— ——

Et vide *infra*[7]. Morem abrogaverunt Christiani, adeoque *capite nudo precari voluisse*, refert Tertullianus[8], *quia non erubescerent*. Nimirum mares. Aliter fœminæ quæ capite operto intererant Sacris, unde est illa Apostoli informatio, quam secundum mores optimarum Gentium præscribit, 1. *Corinth.*[9]. De quo pluribus agunt *Benedictus Justinianus*[10], *Ludov. Capellus*[11], *Salmasius*[12].

V. Idola fere in basi collocata nominem admittebant propius, ut sive ore sive manibus contingere posset. Ergo dexteram ori admoventes osculum labiis premebant, & ad Numen projiciebant. Loca sunt in *Sacris Literis* 1. Reg.[13] *Et omne os quod non adoravit Bahalem oscu-*

(1) *lib.* II. *Eleg.* 7. (2) *lib.* XII. *Epigram.* 78. (3) *in Quæstionibus Romanis.* (4) III. 6. (5) XIX. 13. (6) *in Curculione Act.* III, *sc.* 1. (7) *cap.* XII. *num.* 18. (8) *in Apologetico.* (9) XI. 4. 5. (10) *in Commentario pag.* 549. (11) *in Spicilegio pag.* 87. (12) *de Comâ.* (13) XIX. 18.

osculans manum. Illud *manum* addit *Interpres Romanus*, cum non sit in Ebræo, verum non male explevit sensum. Jobi [1]: *Si vidi Solem cum fulgeret & Lunam incedentem clare, & osculatus sum manu meâ os meum. Vatablus* [2] explicat: *Tacui apud me.* Castalio [3]: *admirabundus & tacitus Solem adorarem.* Quasi esset, ut alibi, *digito compesce labellum.* Impertinens vero est, itaque ad præsens negotium referunt *Aben Esdras*, *Cocchius*, *Tremellius*, *Pineda*, *Vinarienses Scholiastæ.* Negat *Jobus*, quod Solem adoraverit unquam, exemplo profanarum Gentium *, ut oscula manu exciperet ac versus astra jaceret. Hoseæ [4]: *Homines qui sacrificant, vitulos osculantur.* Eo modo, ut dictum est & consentit *Rivetus* [5]. Autorum verba manifesta sunt. Minutius Felix [6]: *Cæcilius Simulacro Serapidis notato, ut vulgus superstitiosus solet, manum ori admovens osculum labiis pressit.* Apulejus [7]: *Si Fanum aliquod prætereat, nefas habet adorandi gratiâ manum labris admovere.* Lucianus [8]: *Ego sperabam sic futurum* τὴν χεῖρα τῷ στόματι προσαγαγόντα *cum ille manum ori admovet, ut adoraret Deos.* † Ab illo more est quod hodieque consuevimus, ut in salutandis viris honoratis nostram ipsi manum ori admovere solemus *baise les mains*, ut Galli vocant, *Antonius Muretus* [9], *Lipsius* [10], *Turnebus* [11], *Scipio Gentilis* [12], *Caspar Barthius* [13]. Nec tantum cum Sacris aderant, verum etiam cum aliquod Fanum præterirent, aut Lignum Lapidemve aliquem effigiatum, unctum, sertisque coronatum prospicerent, quod Numini consecratum

* Lucianus *de Saltation. p.* 792. Ἰνδοὶ ἐπειδὰν ἕωθεν ἀναστάντες προσεύχονται τὸν ἥλιον, οὐχ' ὥσπερ ἡμεῖς τὴν χεῖρα κύσαντες ἡγέμεθα ἐντελῆ ἡμῶν εἶναι τὴν εὐχὴν, ἀλλ' ἐκεῖνοι &c.

† Idem *de Sacrif.* 368. ὁ δὲ πένης ἱλάσατο τὸν θεὸν, φιλήσας μόνον τὴν αὐτοῦ δεξίαν.

(1) XXXI. 26. 27. (2) *in Notis.* (3) *in Notis. pag.* 609. (4) XIII. 2. (5) *Commentar. h. l. pag.* 394. (6) *in Octavio.* (7) *in Apologiâ priore.* (8) *in Encomio Demosthenis.* (9) *lib.* X. *Variar. Lect. cap.* I. (10) *lib.* II. *Elector. cap.* 6. (11) *lib.* I. *Adversar. cap.* 17. *lib.* XXII. *cap.* 23. (12) *Commentario ad Apuleji Apologiam pag.* 280. (13) *lib.* XXXII. *Adversarior. cap.* 13.

tum esset, Geniumve tutelarem designaret manum ad os referre, Deosque ut faverent, servarent, juvarent, voce leni rogabant. * Tibullus[1]:

Nam veneror seu stipes habet desertus in agris,
Seu vetus in trivio florea serta Lapis.

Venerari est osculis honorare, & vide quæ ad hæc verba *Jacobus Nicolaus Loënsis*[2] monet. Propertius[3]:

Et quicunque sacer, qualis ubique Lapis.

Lubricatum Lapidem & ex olivi unguine irrigatum, refert *Arnobius*[4], (ubi vide *Elmenhorstium*[5]) Porro *effigiatos, unctos & coronatos Lapides*, habet Minutius Felix[6]: *Truncus dolamine effigiatus & Lapis unguine delibutus* est apud *Apulejum*[7]: Πάντα λίθον λιπαρὸν προσκυνοῦντες, ait *Clemens Alexand.*[8] † Lapides illos proprio nomine vocabant βαιτύλους, idque prodit moris originem, videlicet exemplum Jacobi in Bethel, *Genes.*[9] *Augustinus*[10]. Quanquam abusus corruperit factum, ut notant *Josephus Scaliger*[11], *Julius Cæsar Bulengerus*[12], *Johan. Gerh. Vossius*[13]. Cæterum Simulacro ipsi osculum figebant, quando ita commode fieri poterat. Unde *Cicero*[14] ait, æneum Herculis Simulacrum, attritum habuisse mentum & rictum, ab iis qui ad illum adoraturi venerant, *quia in precibus & gratulationibus non solum adorare, sed etiam osculari solent.*

VI. Quod geniculantes procubuerint, exemplo sunt a Pœnis missi Legati, *qui ubi in castra venerunt, more ado-*

* Lucianus *Pseudomant.* 766. τὰ περὶ τοὺς θεοὺς πάνυ νοσῶν, καὶ ἀλλόκοτα περὶ αὐτῶν πεπιστευκώς, εἰ μόνον ἀληλιμμένον που λίθον, ἢ ἐστεφανωμένον θεάσαιτο; πρὸς πίπτων ἀεὶ καὶ προσκυνῶν, καὶ ἐπὶ πολὺ παρεστὼς, καὶ εὐχόμενος καὶ τ'ἀγαθὰ παρ' αὐτοῦ αἰτῶν. Idem *Concil. Deor.* 714. τοιγαροῦν οὐκ ἔτι σὺ, ὦ Ἄπολλον, εὐδοκιμεῖς, ἀλλὰ ἤδη πᾶς λίθος καὶ πᾶς βωμὸς χρησμῳδεῖ, ος ἂν ἐλαίῳ περιχυθῇ, καὶ στεφάνους ἔχῃ, καὶ γόητος ἀνδρὸς εὐποξήσῃ, οἷοι πολλοί εἰσι.

† Vide Theophrastum *Charact.* c. 17. ibi Casaubonum.

(1) *lib.* I. *Eleg.* I. (2) *lib.* II. *cap.* 18. (3) *lib.* I. *Eleg.* 4. (4) *lib.* I. *Adv. Gentes pag.* 22. (5) *in Observationibus pag.* 37. (6) *in Octavio.* (7) *lib.* I. *Floridor.* (8) *lib.* VII. *Stromat.* (9) XXVIII. 18. 19. (10) *lib.* XVI. *de Civit. Dei cap* 38. (11) *in Animadvers. Eusebianis pag.* 188. (12) *lib.* I. *de Pictura statuaria pag.* 54. (13) *in Lexico Etymologico pag.* 60. (14) *lib.* IV. *in Verrem.*

adorantium procubuerunt, dicente *Livio*[1]. In *Sacris* exempla sunt *Matth.*[2] *Actor.*[3] Et porro ad Reges, qui velut Numina visibilia sunt, honor translatus est. Amalecita venit ad Davidem, corruit in terram & incurvavit se illi, 2. *Samuel.*[4] Regiam Davidis majestatem, quæ illi post Saulis obitum debebatur, veneratus. Prostrato corpore venerari Regem, Persis mos erat, & vocabant προσκυνεῖν, *Justinus*[5], *Cornelius Nepos*[6]. Nempe divinum aliquid Regibus suis tribuebant populi, τῶν θεῶν εἰκόνι ut *Plutarchus* loquitur. *Æschylus*[7] luculenter hunc morem inducit, nec non *Euripides*[8]. De Rege Dario *Curtius*[9]: *Rex curru paulo ante vectus, & Deorum a suis honoribus cultus.* De Mardocheo ad summos, & regiis æmulos honores evecto est *in libro Esthera*[10], ubi vide Drusii *Commentaria*[11]. Græci libertatis suæ tenaces eo modo neminem salutabant, ut *Herodotus*[12] & Hermolaus apud *Curtium*[13] docent. Europæis cæteris ignotum honorem soli Angli receperunt & Regibus suis obtulerunt. *Godelevius*[14] notat: *Permiserunt se vere adorari Persæ, Medi, Babylonii, deinde eum Diabolicum honorem appetivit Alexander, postremo & Romani Tyranni. Hinc Dion devicto Decebalo: Mox ad Trajanum deductus illum humi procumbens, suppliciter adoravit.* Inconsideratius agit, cum vocat *Diabolicum*, quod toto Oriente omnium Gentium moribus receptum erat, & vero Macedones urgendo patrios mores adversus Regem suum, ethico rigore aliquo trahebantur verius quam ut politicâ liberalitate duci vellent. Scilicet Græcorum, quorum pars magna erant, libertate frui malebant, quam concedere in Persarum mores. De Trajano excusatur facile, quatenus perpetua consuetudo fuit, ut victi, quando vitæ gratiam poscunt, armis projectis in genua procumbant, & victoris clementiam votis seriis apprecentur.

(1) *lib.* XXX. *Histor.* (2) XXVI. 39. (3) XX. 36. (4) I. 2. (5) *lib.* VI. (6) *in Vitâ Cononis.* (7) *in Persis.* (8) *in Phœnissis.* (9) *lib.* V. *cap.* 23. (10) *cap.* III. 2. (11) *pag.* 94. (12) *in Polymniâ.* (13) *lib.* VIII. (14) *Commentario ad Livium pag.* 192.

VII. Orabant Deos cœleſtes manibus *ad cœlum ſublatis*, quæ ſunt verba Horatii [1]:

——— ——— Et ambas
Ad cœlum tendit palmas. ———

Virgilius [2], nec non Lucretius [3]:

——— ——— Pandere palmas
Ante Deûm delubra. ——— ———

Τὰς χεῖρας ἀνασχὼν εἰς τὸν οὐρανὸν, ait de Horatiorum patre *Dionyſius Halicarnaſ.* [4], & de Mario *Plutarchus* [5], νιψάμενος τὰς χεῖρας καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνασχών. Idque fiebat εἰς ἱκετίας ἔμφασιν, monente *Heliodoro* [6]. Gentium omnium inter orandum habitus ille fuit, quatenus Deus eminenter in cœlo gloriam ſuam manifeſtat, *Pſalm.* [7]. Scriptor *libri de Mundo* [8]. πάντες ἄνθρωποι ἀνατείνομεν τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανόν. *Curtius* [9] de Dario, *ad Cœlum manus tendens*, & de Rege eodem *Athenæus* [10]. Δαρεῖος τοῦτο μαθὼν ηὔξατο, τῷ Ἡλίῳ τὰς χεῖρας ἀνατείνας. Rurſum *Curtius* [11] de Alexandro, *manus ad Cœlum tendens.* Προσεύχεσθαι explicatur per illud ἐπαίρειν ὁσίους χεῖρας, 1. *Timoth.* [12], *Eſai.* [13], *Threnor.* [14], eſtque memorabile exemplum Moſis, *Exodi* [15], & Salomonis 1. *Regum* [16]. Pro Chriſtianis unum adducam Salvianum [17]: *Cur ad Cœlum quotidie manum tendimus*, (& *Conr. Rittershuſius* [18].) Vocabant, *manibus ſupinis precari.* Virgilius [19]:

Dicitur ante aras, media inter numina Divûm,
Multa Jovem manibus ſupplex oraſſe ſupinis.

Horatius [20]:

Cœlo ſupinas ſi tuleris manus.

Cœterum Deos Inferos manibus pronis, id eſt, terram verſus demiſſis orabant, ſcilicet contrario geſtu, (ut notat

[1] *lib.* II. *Sat.* 5. [2] *lib.* X. *Æneid.* [3] *lib.* V. [4] *lib.* III. [5] *in Vitâ ejus.* [6] *lib.* IX. *Æthiopic.* [7] CXV. 3. & CXXIII. 1. [8] *cap.* III. [9] *lib.* IV. *cap.* 25. [10] *lib.* XIII. *cap.* 8. [11] *lib.* VI. *cap.* 15. [12] II. 8. [13] I. 15. [14] III. 41. [15] XVII. 10. 11. [16] VIII. 45. [17] *lib.* III. *de Gubernatione Dei. pag.* 17. [18] *Commentario ad h. l. pag.* 87. [19] *lib.* IV. *Æneid.* [20] *lib.* III. *Carm.* 23.

tat *Eustathius* [1],) itaque Aras subterraneas quoque ponebant illis. *Inscriptio* Hispanica : PLUTONI. DEO. IN. LOCO. SUB. TERRA. COND. PERICULO. OCEANI. LIBER. ARAM. POSUIT. FABIUS. VICELIANUS. EX. VOTO. *Gruterus* [2].

VIII. Lacrymas addebant. *Manantibus lacrymis*, de Alexandro ait *Curtius* [3]. De viris notorium cumprimis est, operto capite flevisse. *Darius capite velato diu flevit*, Curtius [4], ac porro de eodem [5], *capite deinde velato, ne inter gemitus digredientem velut a rogo intueretur in humum pronum corpus abjecit*, ubi vide *Nicolaum Blancardum* [6]. Eodemque modo Rex David velavit caput quando flevit 2. *Samuel.* [7]. Meminit quoque *Isocrates* [8]. De Petro est *Marci* [9], καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε. *Beza* vertit: *Et cum se proripuisset* (nempe foras) *flevit*. Eum refellit *Daniel Heinsius* [10], sed vix melius quicquam profert. *Grotius* [11] annotat : *Non tantum recordatus est in animo eorum quæ Christus dixerat, sed præterea etiam fletu testatus est mœrorem*. Neque hoc valet. Constat vim Græcæ vocis neglectam esse plurimis Interpretibus, adeoque hoc dicit Euangelista, *& superinjiciens flevit*. Docent *Salmasius* [12], *Balduinus Walæus* [13], estque inter varias glossas collectore *Theophylacto*, ἐπικαλυψάμενος τὴν κεφαλήν. *Superinjiciens*, id est, capite obvoluto, quomodo solebant viri, cum lacrymas cierent, operire faciem. Hoc volebat Timanthes pictor, qui Agamemnonem depingebat, ut faciem velatam haberet, quando Iphigenia debebat immolari, teste *Plinio* [14]. Scilicet indecens videri quidem posset, verum quis vetet, cum sic fluit natura? Locus de Hebræis est 1. Samuel. [15] : *Hauserunt aquam & effuderunt coram Domino*. Exponunt Chaldæus interpres, Grotius, Tremellius [16] : *Aqua*

M 2

[1] *ad lib.* VI. *Iliad.* [2] *in Volumine pag.* 97. [3] *l. d.* [4] *l. d.* [5] *lib.* V. *cap.* 12. [6] *in Annotatis pag.* 471. [7] XV. 30. *cap.* XIX. 4. [8] *in Trapeziticis.* [9] XIV. 72. [10] *lib.* II. *Exercitat. sacrar. cap.* 9. [11] *pag.* 548. [12] *de Fœnore trapezitico pag.* 272. [13] *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 465. [14] *lib.* XXXV. *cap.* 10. [15] VII. 6. [16] *in Notis.*

qua effusa lacrymas copiosas denotat. Allegoria durior est, quam ut approbari possit. Rectius *Vinarienses Scholiastæ* & *Drusius*[1] volunt, cerimoniam legalem fuisse, quâ veras aquas hauriendo & fundendo repræsentaverint peccatorum remissionem, a Deo precibus seriis impetrandam: *Evanescant peccata nostra coram te, uti hæc aqua fusa.* Confer *Esai.*[2].

IX. Vultu converso ad Orientem precabantur*, instituto antiquissimo a Chaldæis & Persis accepto, quod Romani retinebant. Virgilius[3]:

Illi ad surgentem conversi lumina Solem
Dant fruges manibus salsas. ———

Ubi confer notas *Danielis Heinsii*[4]. Tertullianus[5]: *Plerique vestrum ad Solis ortum labia vibratis. Apulejus*[6], de quodam precaturo ait: *Orientem obversus.* Latinus Pacatus Drepanius[7]: *Nam ut divinis rebus operantes in eam Cœli plagam ora convertimus, a quâ lucis exordium est.* Mutavit Abrahamus & eum secuti Hebræi ad Occidentem versâ facie oraverunt, ne perinde ut Gentes viderentur Solem venerari, quod testatur *Maimonides*[8], & vide *nostra Auctaria*[9]. Desertores legis aliter fecerunt. Locus est Ezechiel.[10]: *Adoratio virorum Orientem versus ad Solem ferebatur. Et dixit Deus, aversi sunt ad provocandum me, ecce autem applicant ipsi ramum ad nares suas.* Rem bene declarat *Hieronymus*[11]. Significat viros illos pro venerandis Idolis applicavisse ad nares suas ramos consecratos. Rami sunt οἱ θαλλοὶ, *infra*[12], & hujusmodi ramorum ad nares applicatio erat vice ejus, quod alias jaciebant oscula, *supra*[13]. Itaque *Clemens Alexandrinus*[14] dixit, καὶ τὸ τῶν θαλλῶν τῶν διδομένων τοῖς προσκυνοῦσι. Rursum Christiani, tum ut a Judæis diversi

* Vide de la Cerda in 8. Æn. 69.

(1) *Commentario ad h. l.* (2) XLIV. 22. (3) *lib.* XII. *Æneid.* (4) *ad Silium Italicum pag.* 124. (5) *in Apologetico.* (6) *lib.* II. *Milesiar. pag.* 127. (7) *cap.* III. *Panegyrici ad Theodosium.* (8) *in Moreh Nevochim lib.* III. *cap.* 45. (9) *ad Pappum pag.* 223. (10) VIII. 16. 17. (11) *in Commentario.* (12) *cap.* XI. *distinct.* 19. (13) *distinct.* 5. (14) *lib.* V. *Stromatum.*

diversi essent, ad Orientem vertebant faciem, & indidem est, quod Templa omnia condita sunt ut Aræ spectent Orientem, *Clemens Alexandrinus* [1], *Paulinus* [2], *Damascenus* [3], & ex illis *Rodolfus Hospinianus* [4], *Polydorus Virgilius* [5], *Justus Lipsius* [6], *Johannes Durantes* [7], *Spondanus* [8]. Tum ut loca quædam Scripturæ de Messiâ prolata exprimerent devotione suâ. Tale est illud; *Vobis vero qui timetis nomen meum, orietur Sol justitiæ*, *Malach.* [9]. Allusit Zacharias pater Baptistæ, *Lucæ* [10]; *Invisit nos Oriens ex alto.* ἀνατολὴ hic sane est Oriens, uti contra *Bezam* disserit *D. Heinsius* [11].

X. Nefas erat Deum Deamve alio quam nomine suo appellare, neque votum obtinebat qui vel nomen mutabat vel Deum pro Deâ supponebat. Et cum ambigerent, modeste dissimulabant nomen aliquod proprium, dicebant vero illud: QUISQUIS ES. Ovidius [12]:

Sic ubi dispositam quisquis fuit ille Deorum.

Aut illud: *Si Deus, si Dea es.* Vel aliter: *Sive tu Deus es, sive tu Dea es.* Docent hoc *Arnobius* [13], *Petrus Victorius* [14], *Jacobus Pontanus* [15], *Ludovicus Carrio* [16], *Boxhornius* [17], & exempla sunt apud *Virgilium* [18], *Plautum* [19], *Catonem* [20], *Aulum Gellium* [21], *Macrobium* [22]. *Inscriptio* Romana: SIVE. DEO. SIVE. DEÆ. C. TER. DEXTER. EX. VOTO. POSUIT. *Gruterus* [23]. Vel denique congerebant omnia nomina & cognomina, ut si non prodessent singula, juvarent plurima atque ita in arbitrio eorum ponebant, vellent adsciscere è multis nomen illud, quo maxime delectantur. Coronis usitata

 pre-

(1) *lib.* VII. *Stromat.* (2) *Epist.* 12. (3) *lib.* IV. *Orthod. fidei cap.* 13. (4) *in Historiâ Sacrament. lib.* III. *pag.* 226. 227. (5) *de Inventor. Rerum lib.* V. *cap.* 9. (6) *Notis ad Tacitum lib.* III. *Histor. num.* 33. (7) *lib.* I. *de Ritibus Ecclesiasticis cap.* III. *num.* 4. 5. 6. (8) *in Epitomâ Annal. Baronii pag.* 87. 102. (9) IV. 2 (10) I. 78. (11) *lib.* III. *Exercit. cap.* I. (12) *lib.* I. *Metamorph.* (13) *lib.* III. *Adversus Gentes pag.* 104. (14) *lib.* XIII. *Variar. Lect. cap.* 2. (15) *in Bellariis Atticis pag.* 309. (16) *lib.* I. *Emendat. c.* II. (17) *Notis ad quæst. Roman.* 13. (18) *lib.* IV. *Æneid.* (19) *Rudentibus Act.* I. *sc.* 4. (20) *de re Rusticâ cap.* 139. (21) *lib.* II. *cap.* 28. (22) *lib.* III. *Saturnal. cap.* 15. (23) *in Volum. pag.* I.

precum erat ista: *Seu quo alio nomine invocare volueris.* Hæc est illa βαττολογία, quam prohibet Christus *Matth.*[1], ubi vide *Grotium*[2], *Casaubonum*[3], *Dilherrum*[4]. Quia enim dubitabant, an satis oportune Deos suos compellarent gravioribus negociis forte implicitos, vel quia non semper domi essent, nec omnibus, ut magnus ille quorumvis Sacrorum insectator *Lucianus* dicebat, ergo vel pudorem incutere illis agmine precum, vel nominum multitudine placere illis volebant, unde illæ apud *Homerum*, *Orpheum*, *Pindarum* orationes informes & multiformes, quia fere solis nominibus & cognominibus absolvuntur. Estque simile carmen seculare ab *Horatio* scriptum[5]. Reprehendit etiam ille apud Terentium:

Ohe jam desine Deos uxor obtundere gratulando
Tuam esse inventam gnatam, nisi illos tuo ex ingenio judicas,
Ut nihil credas intelligere, nisi idem dictum est centies.

XI. Ut eo major precum effectus esset, genibus perreptabant delubra. *Dion.*[6] de Cæsare triumphante, τοὺς ἀναβαθμοὺς τοὺς ἐν τῷ Καπιτωλίῳ τοῖς γόνασιν ἀνεῤῥιχήσατο. Tibullus[7]:

Non ego tellurem genibus proverrere supplex
Et miserum sancto tundere poste caput.

Proverrere legit *Janus Gebhardus*[8], quod *perrepere* est in editione *Scaligeri*, verum sensus non variat. Juvenalis[9]:

—— —— Inde Superbi
Totum Regis agrum nuda ac tremebunda cruentis
Ereptet genibus. —— ——

Et addit:

—— —— Si candida jusserit Io,
Ibit ad Ægypti finem, calidasque petitas
A Meroë potabit aquas. —— —— Per-

(1) VI. 7. 8. (2) *in Annotatis pag.* 140. (3) *Exercitat.* XIV. *sect.* 8. (4) *Tom.* I. *Disputationum Philologicarum pag.* 189. (5) *in fine Epodon.* (6) *lib.* XLIII. (7) *lib.* I. *Eleg.* 5. (8) *in Animadversionibus ad h. l. pag.* 22. (9) *Sat.* 6.

Pertinet ad ſomnia quæ Io ſive Iſis & Oſiris credebantur immittere illis, qui in Fanis dormiebant, *ſupra*[1]. Arnobius[2]: *Cum per omnia ſupplices irent Templa, cum Deorum ante omnium ora proſtrati, limina ipſa converrerent oſculis*, & Heraldus[3]. Id *templa verrere* Livius appellat[4]. *Claudianus*[5]:

Numinibus votiſque vacas, & ſupplice crine
Verris humum. ——— ———

Silius Italicus[6]:

Verrunt tecta Deûm. ——— ———

Verrunt crinibus ſcilicet, & conf. *Dan. Heinſium*[7]. Similiter *Polybius*[8], πλύνουσι ταῖς κόμαις τὰ τῶν ἱερῶν ἐδάφη.

XII. Et porro Aris advolvebantur, aut ſaltem eas tangebant, Virgilius[9]:

Talibus orantem dictis Araſque tenentem.

Et[10]:

Talibus orabat dictis, Araſque tenebat.

Horatius[11]:

Immunis Aram ſi tetigit manus.

Plautus[12]:

Te obſecramus, Aram amplexantes.

Propertius[13]:

Nunc o Bacche tuis humiles advolvimur Aris.

Credebant, Aris ineſſe maximam religionem, ita ut etiam ibi ſontes vel qui adverſus vim injuſtam alias tuti eſſe non poterant, vitæ gratiam quærerent, ne a lictoribus corriperentur Tibullus[14]:

Sed Veneris ſanctæ conſidam vinctus ad Aram,
Hæc notat injuſtos, ſupplicibuſque favet.

Βωμοὶ θεῶν τῶν δούλων καταφυγὴ ſunt apud *Euripidem*[15]. De Joabo eſt exemplum, 1. *Reg.*[16] quod tamen non

 juva-

(1) *cap.* v. *diſt.* 2. (2) *lib.* I. *Adv. Gentes pag.* 29. (3) *in Animadverſis pag.* 47. (4) *lib.* III. *Hiſtor.* (5) *de Laudibus Serenæ.* (6) *lib.* VI. (7) *Notis ad Silium pag.* 90. (8) *lib.* VIII. (9) *lib.* IV. *Æneid.* (10) *lib.* VI. *Æneid.* (11) *lib.* III. *Carm.* 23. (12) *in Rudent. Act.* III. *ſc.* I. (13) *lib.* III. *Eleg.* 15. (14) *lib.* IV. *Eleg.* 12. (15) *in Andromachâ.* (16) II. 28.

juvabat homicidam & perduellem, *Exodi* [1]. Nimirum credebant, Aras & Simulacra præsentium Deorum testimonia certissima esse. Pausaniæ amicus Argilius resignatæ epistolæ, qua continebantur arcana, reus, cum se vitæ periculum apud dominum iratum certo incurrisse novisset, *in Neptuni Fanum confugit, quod Tænari est & violari nefas Græci putant*, ait *Cornelius Nepos* [2]. Et paulo post, *eo ille index confugit, in Arâ consedit.* Deinde, *quem cum supplicem Dei videret in Arâ sedentem.* De Pausaniâ ipso capitis accusato, *in ædem Minervæ confugit*, estque idem apud *Ælianum* [3]. Similiter Florus [4]: *Quintius Mutius Scævola Pontifex Vestales amplexus Aras.* Et confer *Cœlium Rhodiginum* [5], *Alexandrum Neapolitanum* [6].

XIII. Ut in precibus publicis Aras, ita in privatis precibus aut Mensam aut Postes domus interponebant. Nam illa quidem sacrata erat Genio, hæ vero in Larium tutelâ sancta. Quod tangerent Mensam, testatur Ovidius [7]:

Tange manu Mensam, tangunt quo more precantes.

Serviebant argumento huic flores, serta, coronæ, quas Postibus imponebant, Virgilius [8]:

Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæque tenent Postes atque oscula figunt.

& confer *Turnebum* [9].

XIV. Ne quid Deorum memoriâ excideret, vota sua & preces in tabellâ scriptas cera consignare atque ita Deorum statuis affigere solebant. Petronius [10]: *Nam & mihi simulacrum Neptuni, quod Bajis ter stylo notaveram, videbatur dicere, in navi Lycæ Gitonem invenies.* Dicit, Tryphenam vota nuncupavisse Neptuno, eaque in simulacro ejus cerâ perlito exaravisse stylo acuto. Juvenalis [11]:

Ergo

(1) XXI. 14. (2) *in Vitis.* (3) *lib.* IX. *Variæ Historiæ cap.* 41. (4) *lib.* III. *cap.* 21. (5) *lib.* VI. *cap.* 13. (6) *lib.* III. *cap.* 20. (7) *lib.* I. *Amorum eleg.* 4. (8) *lib.* II. *Æneid.* (9) *lib.* XII. *Adversar cap.* 5. (10) *in Satyrico pag.* 124. (11) *Sat.* X.

Ergo supervacua hæc aut perniciosa petuntur,
Propter quæ fas est genua incerare Deorum.

Incerare, id est, in tabellis cerâ obductis describere & ad Deorum genua apponere. Hunc sensum malim cum *Farnabio* [1], *Turnebo* [2], *Jano Guilhelmo Laurenbergio* [3], *Jacobo Pontano* [4], *Johan. Gerhard. Vossio* [5], nec placet glossa alia *Ramiresii* [6]. Indidem est illud Prudentii [7]:

——— ——— *Genua incerare Dianæ.*

Pro quo vulgo legitur *genua incurvare Dianæ*, sed corrupte. Quamobrem *Prudentius* [8] idem dixit, *saxa illita ceris. Adsignatam orationem* vocat *Tertullianus* [9]. Apulejus [10]: *Votum in alicujus Statuæ femore assignasti.* Et Propertius [11]:

Imposuit proræ publica vota tuæ.

Sensu eodem: nam in prorâ erat Tutela navis, adeoque vota ibi affigi debebant. Et confer *Janum Rutgersium* [12].

XV. Quæcunque rogaverant, ea ut rata essent, Diis propitiis, precabantur. Martialis [13]:

Di tibi dent quicquid Princeps Trajane mereris,
Et rata perpetuo, quæ tribuêre velint.

Inscriptio Romana: DIIS. PROPITIIS. M. ACTINII. VIVATIS. *Gruterus* [14]. Quid hoc loco notet *vivatis*, dicetur *infra* [15]. Rebus prospere ac feliciter gestis grates Diis agebant, & in Templis appendebant pro memoriâ ad posteros testimonium rei factivæ. *Inscriptio* Veronensis: DEO MAGNO. ÆTERNO. L. STATIUS. DIODORUS. QUOD. SE. PRECIBUS. COMPOTEM. FECISSET. V. S. L. M. *Gruterus* [16]. Juvenalis [17]:

Et quam votivâ testantur fana tabella
Plurima. ——— ———

M 5 Et

(1) *in Notis pag.* 93. (2) *lib.* XXX. *Adversar. cap.* 19. (3) *in Antiquario pag.* 225. (4) *in Bellariis Atticis pag.* 421. (5) *in Lexico Etymolog. pag.* 124. (6) *Notis ad Martialem pag.* 121. (7) *in Apotheosi pag.* 282. *Operum.* (8) *lib.* I. *Contra Symmachum.* (9) *de Oratione.* (10) *in Apologiâ priori pag.* 309. (11) *lib.* IV. *Eleg.* 6. (12) *lib.* V. *Variar. Lection. cap.* 5. (13) *lib.* X. *Epigram.* 34. (14) *in Volumine pag.* 4. *n.* 9. (15) *lib.* II. *cap.* I. *dist.* 4. (16) *l. d. pag.* 17. *num.* 7. (17) *Sat.* 12.

Et idem [1]:

Confer & hoc veteris tollunt qui grandia templi
Pocula adorandæ rubiginis, & populorum
Dona vel antiquo positas a rege coronas.

Horatius [2]:

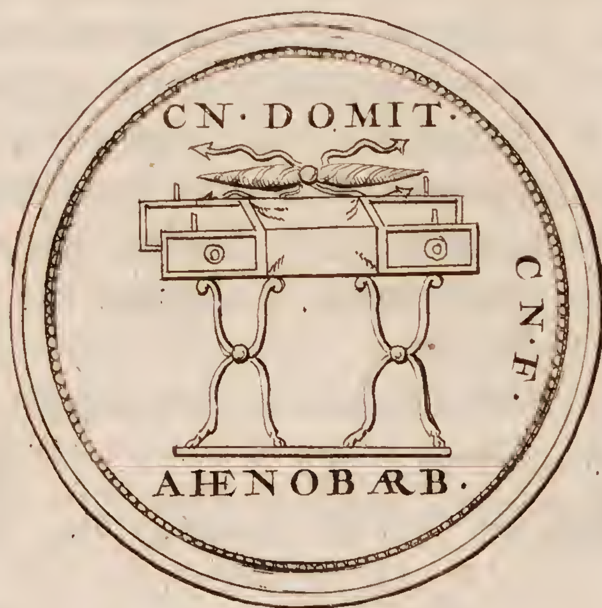
——— ——— *Vestimenta potenti*
Suspendisse maris Deo.

CAP. X.
De Feriis & diebus festis.

I. SIVE pro rebus feliciter gestis debebant grates solvi Diis, sive pro gerendis rebus debebant illi rogari, celebratæ sunt SUPPLICATIONES ad omnia Deorum pulvinaria. Horatius [3]:

——— *Nunc Saliaribus*
Ornare pulvinar Deorum
Tempus erat dapibus, sodales.

Erant Supplicationes Feriæ publicæ, quibus ab omni opere servili abstinebant, & Deos precibus venerabantur. Pulvinaria * sunt lecti quos penes Deorum Simulacra

* Horum formam exprimit nummus Ænobarbi, quem ex J. Gutherio l. III. de *Jure Pontif.* c. 9. huc translatum vides.

(1) *Sat.* XIII. (2) *lib.* I. *Carm.* 5. (3) *lib.* I. *Carm.* 37.

ſacra collocatos habebant, ut ibi deponerentur, velut infantes delicati. *Lectiſternia* vocant Romani Livius[1]: *Lectiſternio tunc primum in Urbe facto, per dies octo Apollinem, Latonam, Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum tribus quam ampliſſime tunc apparari poterat, ſtratis lectis placaverunt.* Et[2]: *Tertio tunc poſt conditam Urbem Lectiſternium fuit pacis Deorum expoſcendæ causâ.* Hæc ibi. Acceperunt a Græcis, ut teſtantur *Æmilius Probus*[3], & *Pauſanias*[4].

II. Erant hæ Feriæ indictivæ, quibus ut rite fierent omnia, per Præcias, ſive (ut deinde vocari cœperunt) Præcones edici ſolitum, ut litibus & jurgiis abſtinerent, & cum inimicis quoque benigniter comiterque ſermones conferrent. Refert *Cicero*[5], & exemplum præbet Scipio Africanus, qui victis Pœnis in Capitolium adſcendebat, ut Diis omnibus ſacrificium faceret, *hodie*, ait, *litibus & jurgiis ſuperſederi æquum eſt.* Livius[6].

Nunc dicenda bono ſunt bona verba die.

Ovidius[7]. Eodem Præcone vulgabatur, *ne opifices agerent ſervile opus.* In jure Pontificio Romano, cujus pars magna ab Etruſcis erat, (Etruſci vero ab Ebræis acceperant) quo loco de Feſtis diebus agebatur, hæc verba exſtabant, *ne famulæ opera patranto.* Cauſa erat, quod cum vidiſſet Sacerdos facientem opus, polluerentur Sacra. Attamen uſus indulgentior, & cum neceſſitatis caſus erat, famula opera multa excuſabat. Qui trabem tecti fractam ſuffulciebat, ne omnino corrueret illud, aut qui bovem de foveâ, ne periret, educebat, hoc licite faciebat, quomodo ex reſponſo Pontificis Scævolæ annotat *Macrobius*[8]. Nec aliter Virgilius[9]:

Quippe etiam Feſtis quædam exercere diebus,
Fas & jura ſinunt. Rivos deducere nulla
Relligio vetuit, ſegeti prætendere ſepem,

Inſi-

(1) *lib.* v. *A.U.C.* 212. (2) *lib.* VII. (3) *in Vitâ Timothei.* (4) *in Arcadicis & Phocicis.* (5) *lib.* I. *de Divinat.* (6) *lib.* XXXVIII. (7) *lib.* I. *Faſtor.* (8) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 19. (9) *Georg.* I.

Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantemque gregem fluvio mersare salubri.

III. Multa hic sunt, quæ legi Mosaicæ similia sunt, *Exodi*[1]. Tantum quod maximus rigor aderat, adeoque lapidibus obruebatur ille qui ligna in Sabbatho collegerat, *Numer.*[2] Rigorem detergebat casus necessitatis, ad quem provocat Christus, *Matth.*[3] Sed tamen illæ exceptiones quorundam erant, non omnium, adeoque Essæi ne quidem loco movebantur in Sabbato, etiamsi naturæ purgatio juberet, *Josephus*[4]. Similem de Sabbathi requie conceptum habebant illi, qui mori potius ob hostium impetum, quam adversus eos armis sese tueri volebant in Sabbatho, 1. *Maccab.*[5] Ergo concursu Populi facto, ne omnes perirent, sanciverunt Asidæi decreto publico, quod irruentem Sabbatho hostem armis excipere vellent, 1. *Maccab.*[6] Unde est celebre dictum in Misnâ Thalmudicâ: *Omne opus prohibetur in Sabbatho nisi sit pro animâ.* Quomodo etiam Romani in Saturni Feriis abstinebant bello. Scilicet, ut ipsi non lacesserent hostem, neque enim Saturni ævo fuisse bella credebant. Atqui cum eos lacessebat hostis, non obstantibus Feriis vim vi repellebant, *Macrobius*[7]. De Sabbathi otio sacro vide adversarum sententiarum conflictum apud *Amesium*[8], *Antonium Walæum*[9], *Stephanum Curcellæum*[10], *Hugonem Grotium*[11], *Ludovicum Capellum*[12], *Balduinum Walæum*[13], *Abrahamum Heidanum*[14], *Johannem Cocchium*[15].

IV. Templa ornabant ramis è lauru, olivâ, hederâ. Virgilius[16]:

Nos

(1) XII. 16. *cap.* XX. 8. 9. 10. (2) XV. 32. (3) XII. 11. (4) *lib.* II. *de bello Judaic. cap.* 7. (5) XXXVI. 37. 38. (6) II. 39. (7) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 7. 10. 16. (8) *lib.* II. *Medullæ Theolog. cap.* 2. *dist.* 10. (9) *de Sabbatho pag.* 102. (10) *de esu Sanguinis & Sabbatho cap.* 6. (11) *in Annotatis Euangelicis ad Matth.* 12. *pag.* 223. & *ad Matth.* 24. *pag.* 410. (12) *in Spicilegio post messem pag.* 35. (13) *Commentario perpetuo ad Euangelistas pag.* 270. (14) *Disputat. de Sabbatho num.* 16. (15) *de Sabbatho & quiete Novi Testamenti pag.* 39. (16) *lib.* II. *Æneid.*

Nos Delubra Deûm miseris, quibus ultimus esset
Ille dies festâ velamus fronde per urbem.

Et[1]:

Præterea fuit in tectis de marmore Templum,
Conjugis antiqui miro quod honore colebat,
Velleribus niveis & festa fronde revinctum.

Nec non domos privatas, Juvenalis[2]:

Cuncta nitent, longos erexit janua ramos
Et matutinis operatur festa lucernæ.

Persius[3]:

Herodis venêre dies, unctâque fenestrâ
Dispositæ nebulam pinguem vomuêre lucernæ
Portantes violas. —— ——

Unde constat, quod Lucernas etiam accenderint & dispofuerint ardentes, de quo confer *Justum Lipsium*[4]. Porro Templis reverentiam eam præstabant, ut in illis prohiberent spuere & mungere, μὴ πλύσαι ὐδὲ ἀπομύξασθαι, inquit *Arrianus*[5].

V. Præterea habebant Ferias statas, quas peculiari titulo Diis his vel illis consecraverant. In tutelâ JUNONIS erant omnium mensium Calendæ. Ovidius[6]:

Vindicat Ausonias Junonis cura Calendas.

Ausonias dicit, quia carebant illis Græci, secundum proverbium: *Ad calendas Græcas.* Calendas Junii sacrificia dabantur Junoni Monetæ, de quibus meminit *Ovidius*[7]. Calendis Martii novus ignis in VESTÆ fano reponebatur, *Solinus*[8], & eidem Divæ ejusdem mensis die sexto fiebant Sacra, quæ describit *Ovidius*[9]. Rursum IX. Junii Festum magnum Vestæ erat, quo die passim convivia ante focos agitabantur, asini floribus coronati & velut monilia è panibus minutis constricta ferentes, per Urbem circumducebantur, molæ sertis impositis ornabantur Ovidius[10]:

Ante

(1) *lib.* IV. *Æneid.* (2) *Sat.* 12. (3) *Sat.* 5. (4) *lib.* I. *Electorum cap.* 3. (5) *lib.* V. *Dissertation. Stoicar. cap.* II. (6) *lib.* I. *Fastor.* (7) *lib.* VI. *Fastor.* (8) *in Polyhistor. cap.* 3. (9) *lib.* III. *Fastor.* (10) *lib.* VI. *Fastor.*

Ante focos olim scamnis considere longis
Mos erat, & mensæ credere adesse Deos.
Nunc quoque cum fiunt antiquæ sacra Vacunæ,
Ante Vacunales stantque sedentque focos.
Venit in hos annos aliquid de more vetusto,
Fert missos Vestæ pura patella cibos.
Ecce coronatis panis dependet asellis.
Et velant scabras florida serta molas.

CEREALIA fiebant IX. Aprilis: matronæ imitatæ luctum Cereris ob Proserpinam amissam, Urbem planctu implebant, vocabantque *Sacra Eleusinia* & *Nuptias Orcinas*, *Livius* [1]. Describit peculiari libro *Johannes Meursius*. In ejusdem Divæ honorem celebrabant *Ambarvalia*, lætam messem precati. Chorum ducebant Hierophantriæ: *Inscriptio* Beneventana: FABIÆ. ACONIÆ. PAULINÆ. C. F. FILIÆ. ACONIS. CATULINI. V. C. EX. PRÆF. ET. CONSULIS. ORDIN. UXORI. VETTI. PRÆTEXTATI. V. C. PRÆF. ET. CONSULIS. DESIGNATI. SACRATÆ. APUD ELEUSINAM. DEO. BACCHO. CERERI. ET. CORÆ. SACRATÆ. APUD LAERNAM. DEO. LIBERO. ET. CERERI. ET. CORÆ. SACRATÆ. APUD ÆGINAM. DEABUS. TAUROBOLITÆ. ISIACÆ. HIEROPHANTRIÆ. DEO. HECATÆ. GRÆCO. SACRATÆ. DEÆ. CERERIS. *Gruterus* [2], Virgilius [3]:

Hæc tibi semper erunt, & cum solennia vota,
Reddemus Nymphis & cum lustrabimus agros.

Vocabant alias SUOVETAURILIA, testibus *Catone* [4], *Festo Pompejo* [5], & *Inscriptionibus* apud *Gruterum* [6]. Nimirum Suem, Ovem & Taurum post maturatas fruges ter circum arva ducebant, omnesque cum jubilo & choro sequebantur, chorago primas ducente, qui coronâ quernâ ornatus carmen singulare in laudem Cereris decantabat, vino & lacte libabant, inde porcum immolabant. Virgilius [7]:

——— *An-*

(1) *lib.* XXII. (2) *in Volumine pag.* 309. *num.* 3. (3) *Bucolic.* 5. (4) *de Re Rusticâ cap.* 141. (5) *lib.* XVIII. *de Verborum significat.* 439. (6) *in Volumine pag.* 119. (7) *lib.* I. *Georgic.*

——— ——— Annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis,
Extremæ sub casum hiemis, jam vere sereno,
Tunc agni pingues & tunc mollissima vina,
Tunc somni dulces, densæque in montibus umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret,
Cui tu lacte favos & miti dilue Baccho,
Terque novas circum felix eat hostia fruges,
Omnis quam chorus & socii comitentur ovantes
Et Cererem clamore vocent in tecta, neque ante
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quam Cereri tortâ redimitus tempora quercu,
Det motus incompositos, & carmina dicat.

Describit quoque Tibullus [1]:

Quisque adest, faveat, fruges lustramus & agros
Ritus ut a prisco traditus extat avo.
Bacche veni dulcisque tuis è cornibus uva
Pendeat, & spicis tempora cinge Ceres.

Nec vero hoc sacrificium a rusticis solum fiebat, sed Romani cives etiam ex instituto Romuli Urbem, pomœrium, districtum totum intra quintum & sextum lapidem per duodecim Fratres Arvales, cœsis victimis & fines obeundo lustrabant. *Plinius* [2], *Aulus Gellius* [3], *Plutarchus* [4]. Et meminit Lucanus [5]:

Mox jubet & totam pavidis a civibus urbem
Ambiri & festo purgantes mœnia lustro,
Longa per extremos pomeria cingere fines
Pontifices sacri quibus est permissa potestas.

Confer *Inscriptionem* Romanam quam a *Fulvio Ursino* erutam profert *Janus Gruterus* [6].

VI. Sacra DIANÆ fiebant XIII. Augusti. Propertius [7]:

Hoc utinam spatiere loco, quodcunque vacabis
Cynthia, sed tibi me credere turba vetat.

Cum

(1) *lib.* II. *Eleg.* I. (2) *lib.* XVII. *cap.* 2. (3) *lib.* VI. *cap.* 7. (4) *in Quæstionibus Rom. num.* 33. (5) *lib.* I. *Pharsal.* (6) *in Volumine pag.* 117. 118. 119. 120. 121. 122. (7) *lib.* II. *Eleg.* 23.

Cum videt accensis devotam currere tædis,
In nemus & Triviæ lumina ferre Deæ.

Horatius[1]:

Quam nec ferre pedem dedecuit choris,
Nec certare joco, nec dare brachia
Ludentem nitidis virginibus, sacro
Dianæ celebris die.

Mulierum Sacra erant, eæque ab Urbe faces ardentes in Aricinum nemus, ubi Dea illa religiose colebatur, portabant. Venatores domi se quietos continebant, & Canes sertis redimitos laute habebant. Statius[2]:

——— ——— *Ipsa coronat*
Emeritos Diana canes, & spicula tergit,
Et tutas sinit ire feras. ———

Immolabantur ei Canes, ut notant *Scholiastes*[3], & *Lycophron*[4], ubi est κυνοσφαγὴ θεὰ, de quo multis agunt *Bernhardus Realinus*[5], *Johan. Brodæus*[6], *Thomas Reinesius*[7]. Calendis Aprilis VENERI Sacra fiebant, ac mulieres coronatæ myrteis sertis per fontes & flumina sese lavabant. Ovidius[8]:

Rite Deam colitis Latiæ matresque nurusque,
Et vos queîs vitta longaque vestis abest.
Aurea marmoreo redimicula demite collo,
Nunc alii flores, nunc nova danda rosa est,
Vos quoque sub viridi myrto jubet ipsa lavari.

In ejusdem Divæ honorem XXIII. Aprilis peracta sunt VINALIA, quæ olim voverat Æneas prælio Mezentium aggressurus, victorque constituit, ut die illo Veneri liberalis copia vini effunderetur, atque illud a quovis petente biberetur, *Plutarchus*[9], & *Boxhornius*[10].

VII. Calendis Martii erant MATRONALIA, quia in honorem MARTIS obibant Matronæ, in testimonium feliciter dirempti prælii istius, cum inter medias acies

(1) *lib.* II. *Carm.* 12. (2) *lib.* III. *Sylvar. Carm.* 1. (3) *ad Theocriti Pharmaceutriam.* (4) *in Alexandrâ.* (5) *in Variis annotat. cap.* 13. (6) *lib.* I. *Miscellan. cap.* 24. (7) *in Lectionibus variis lib.* I. *cap.* 15. (8) *lib.* IV. *Fastor.* (9) *in Quæst. Rom. num.* 45. (10) *Commentario ibid.*

acies ſtando pugnantes Romanos ac Sabinos precibus ſuis ad pacem redegerant olim. Ovidius [1]:

An quia committi ſtrictis mucronibus auſæ
Finierant lacrymis Martia bella ſuis?

Nam reliquæ cauſæ ab eodem prolatæ negligi poſſunt. Dona tunc Uxoribus dabantur a Maritis, Amicis, Cognatis. Tibullus [2]:

Martis Romani feſtæ venere Calendæ,
Exoriens noſtris hic fuit annus avis.
Et vaga nunc certâ diſcurrunt undique pompâ,
Perque vias urbis munera, perque domos.

Munera de *Strenis* interpretatur *Simon Abbes* [3], in quo fallitur, nam Strenæ dabantur Calendis Januariis, uti dicam *infra* [4]. De muneribus iſtis porro vide *Horatium* [5], *Martialem* [6], *Suetonium* [7]. Eo ipſo die Salii Martis Sacerdotes Feſtum Anciliorum inchoabant, ac deinceps peragebant inter epulas lautiſſimas & ſaltationes publicas (quæ tunc ævi pars religionis erant, ut conſtat è facto Davidis, 2. *Samuel.* [8] & diſceptatione *Saliani* [9],) addebantque canticum *Mamurium Veturium*, id eſt, memoriam veterem, ut exponit *Varro* [10]. Nam Sabinorum, unde Numa oriundus erat, lingua iſto ævo non aliter ſonabat. Multis de hac re ſcribit *Ovidius* [11]. Porro Decembris XIII. in campo Martio Equus immolabatur Marti, quoniam Equus eſſet pars magna præliorum, atque horum patronus Mars, *Plutarchus* [12]. Martis comes BELLONA, ejuſque Sacra fiebant III Junii per Sacerdotes, dictos *Bellonarios*, uti Scholiaſtes vetus *ad Juvenalem* [13] monet. Ovidius [14]:

Mane ubi bis fuerit, Phœbusque iteraverit ortus,
Factaque erit poſito rore bis uda ſeges:
Hac ſacrata die Thuſco Bellona duello
Dicitur, & Latio proſpera ſemper adeſt.

N De

(1) *lib.* v. *Faſtor.* (2) *lib.* I. *Eleg.* I. (3) *Commentar. ad h. l. pag.* 354. (4) *num.* 8. (5) *lib.* III. *Carm.* 8. (6) *lib.* v. *Epigr.* 85. (7) *in Veſpaſiano cap.* 19. (8) VI. 14. (9) *Tom.* 3. *Annalium Vet. Teſtam. pag.* 495. 496. (10) *lib.* v. *de LL.* (11) *l. d.* (12) *in Quæſt. Roman.* (13) *Sat.* 6. (14) *lib.* VI. *Faſtor.*

De cruentis ac vere immitibus Sacris testimonia multa colligi possent. Sanguinem de incisis per gladiolum humeris, lacertis, femore, excipiebant parmulis, & Deæ offerebant. Tibullus[1]:

Hæc ubi Bellonæ motu est agitata, nec acrem
Flammam, non & amens verbera torta timet.
Ipsa bipenne suos cædit violenta lacertos,
Sanguineque effuso spargit inulta Deam:
Statque latus præfixa veru, stat saucia pectus,
Et canit eventus quos Dea magna monet.

Confer *Tertullianum*[2], *Lactantium*[3]. Faciebant tale quid Phœnices in honorem Bahalis & Molochi, *Deut.*[4] 1. *Reg.*[5] *Jerem.*[6] *Maimonides*[7].

VIII. Dies festus Mercatorum erat XV Junii, isque MERCURIO sacer, & tunc de fonte Mercurii ad Portam Capenam adspergebant se Mercatores laureo termite immerso. Ovidius[8]:

Templa tibi posuere Patres spectantia Circum
Idibus, ex illo est hæc tibi festa dies.
Te quicunque suas profitentur vendere merces,
Thure dato, tribuas ut sibi lucra, rogant.
Est aqua Mercurii portæ vicina Capenæ,
Si juvat expertis credere, numen habet.
Huc venit incinctus tunicâ Mercator, & urnâ
Purus suffusâ, quam ferat, haurit aquam.
Uda fit hinc laurus, lauro sparguntur ab udâ
Omnia, quæ dominos sunt habitura novos.
Spargit & ipse suos lauro rorante capillos.

VULCANALIA fiebant XXIII Augusti, *Varro*[9]. Nimirum pro avertendo incendio Urbis. *Inscriptio* Romana: HÆC. AREA. INTRA. HANC. DEFINITIONEM. CIPPORUM. CLAUSA. VERUBUS. ET. ARA. QUÆ. EST. INFERIUS. DEDICATA. EST. EX. VOTO. SUSCEPTO. QUOD. DIU. ERAT. NEGLECTUM. NEC. REDDITUM. INCENDIORUM.

(1) *lib.1.Eleg.7.* (2) *in Apologetico cap.9.* (3) *lib.1.cap.11.* (4) XIV. 1. (5) XVIII.28. (6) XLI. 5. (7) *de Idololatriâ cap.12. sect. 13.* (8) *lib.V. Fastor.* (9) *lib.V. de LL.*

RUM. ARCENDORUM. CAUSA. QUANDO. URBS. PER. NOVEM. DIES. ARSIT. NERONIANIS. TEMPORIBUS. ET. HAC. LEGE. DEDICATA. EST. NE. CUI. LICEAT. INTRA. HOS. TERMINOS. ÆDIFICIUM. EXSTRUERE. MANERE. NEGOTIARI. ARBOREM. PONERE. ALIUDVE. QUID. SERERE. ET. UT. PRÆTOR. CUI. HÆC. REGIO SORTI. OBVENERIT. LITATURUM. SE. SCIAT. ALIUSVE. QUIS. MAGISTRATUS. VOLCANALIBUS. X. KAL. SEPT. OMNIBUS. ANNIS. VITULO. ROBIO. ET. VERRE. *Gruterus*[1], *Petrus Appianus*[2]. Calendæ Januariæ erant cumprimis celebres ex instituto Regis Numæ, & JANO consecratæ. Tunc designati Consules inibant consulatum & comitati frequente populo adscendebant in Capitolium, ubi Jovi Opt. Max. offerebant juvencos, & thura adolebant, pro suâ quisque & publicâ salute. Ovidius[3]:

Cernis odoratis ut luceat ignibus æther,
Et sonet accensis spica Cilissa focis?
Flamma nitore suo Templorum verberat aurum,
Et tremulum summâ spargit in æde jubar.
Vestibus intactis Tarpejas itur in arces,
Et Populus festo concolor ipse suo est.
Jamque novi præeunt fasces, nova purpura fulget,
Et nova conspicuum pondera sentit ebur.

Hoc vocabant, *aperire annum*. Statius[4]:

Insignemque aperit Germanicus annum.

Strenam eo die (vel Apophoreta) mittebant Amici Amicis, Patroni Clientibus, Principes Subditis, & vice versâ accipiebant Clientes a Patronis, Subditi a Principibus, ita felicem anni successum voventes, instituto veteri quod Tatius Sabinus post factam cum Romulo pacem sancivit. Ovidius[5]:

At cur læta tuis dicuntur verba Calendis,
Et damus alternas accipimusque preces?

Exempla habent *Suetonius*[6], *Plinius*[7], *Dion Cassius*[8], Sym-

(1) *in Volumine pag.* 61. (2) *in Collectaneis pag.* 273. (3) *lib.* I. *Fastor.* (4) *lib.* IV. *Sylv. carm.* I. (5) *lib.* I. *Fastor.* (6) *lib.* II. *cap.* 57. *lib.* III. *c.* 34. *lib.* IV. *c.* 42. (7) *lib.* V. *Epist.* 14. (8) *lib.* LVII.

Symmachus[1], (& confer *Justum Lipsium*[2].) Jano fiebant Sacra ex illis, quæ ipse orbis bono excogitaverat. Ovidius[3]:

Jane tibi primum thura merumque fero.

Statuæ ejus laureæ novæ imponebantur, veteribus abjectis. Ovidius[4]:

Laurea flaminibus quæ toto perstitit anno,
Tollitur, & frondes sunt in honore novæ.

& adde *Solinum*[5].

IX. SATURNALIA incipiebant XVII Decembris, & durabant quinque diebus, inde erat appendix duorum dierum, SIGILLARIA dicta. A Græcis & Insulanis ordinata, quorum extorres Pelasgi in Italia consederunt, & Ferias illas consecraverunt, vivos homines pro victimis offerendo, quod crudele sacrificium Hercules abrogavit, & vivi hominis loco simulacrum fictile hominis (id *Sigillum* vocabant) in fluvium projicere eos docuit, *Festus Pompeius*[6]. Nam & in Sacris aliis, quæ re ipsâ exhiberi non poterant, simulabantur rite, erantque pro veris, & *Sacra dicis causâ facta esse* pronunciabatur, ut observat *Petrus Pithæus*[7]. Agitabant convivia septem diebus, & dona invicem dabant capiebantque, *Martialis*[8]. Saturni Simulacrum, quod alias semper catenis alligatum stabat ne concideret, (perinde ut alia hoc fulcimento indigebant) tunc solutum & vinculis exutum erat. Statius[9]:

Saturnus mihi compede exsolutâ,
Et multo gravidus mero December.

Tunc Domini invitabant eis: argumento quod seculis illis, quæ propius ab origine rerum aberant, perinde liberi fuissent omnes. οὐδεὶς ἐπ' ἐμοῦ δοῦλος ἦν, ait Saturnus ipse apud *Lucianum*[10]. Martialis[11]:

Unctis

(1) *lib.* X. *Epist.* 28. (2) *Notis ad Tacitum lib.* IV. *Annalium num.* 151. 152. (3) *lib.* I. *Fastor.* (4) *lib.* III. *Fastor.* (5) *in Polyhistor. cap.* 3. (6) *in Fragmentis a Fulvio Ursino editis pag.* 206. (7) *lib.* II. *Adversarior. cap.* 8. (8) *lib.* IV. *Epigram.* 46. *lib.* XIV. *Epigram.* 3. (9) *lib.* I. *Sylvar. carm.* 6. (10) *Dialog.* I. Κρονίων. (11) *lib.* XI. *Epigram.* 7.

Unctis falciferi senis diebus,
Regnator quibus imperat fritillus,
Versus ludere non laborioso,
Permittis, puto, pileata Roma.

Uncti dies sunt Feriæ, quod tunc epulis assiderent, & *falcifer senex* est Saturnus. Cætera pertinent ad ludos promiscuos, & *pileata Roma* dicit, quod tunc Domini libertatem pro tempore darent Servis, atque hi pileis uterentur tantisper. Pileus est libertatis signum, *infra* [1], *Dion.* [2] ἐν τοῖς Κρονίοις οἱ δοῦλοι τὸ τῶν δεσποτῶν σχῆμα μεταλαμβάνοντες ἑορτάζουσι. Catullus [3]:

Saturnalibus optimo dierum.

Nam & Pueri ipsi tunc gaudebant, plaudentes dicebant, σήμερον Σατουρνάλια ἀγαθά, teste *Epicteto* [4]. *Bona Saturnalia* hoc sensu dixit Martialis [5]:

Iste tibi faciet bona Saturnalia porcus.

Et prodente eodem clamabant, *Io Saturnalia* [6]. Confer *Solinum* [7], *Athenæum* [8]. Tale Festum erat Sacceæ apud Babylonios, de quo retuli *supra* [9].

X. PLUTONI Sacra erant FERALIA, celebrata XVIII. Febr. Ad Sepulchra defunctorum epulas deferebant amici, quas in pauperum usus erogabant, imitati Græcorum mores ἐν τοῖς περιδείπνοις. Locus Tobiæ [10]: *Effunde panes tuos in sepulturam justorum*, alium habet sensum. Sepulto aliquo viro bono proximos ejus solabantur mittendo cibos & vinum optimum, quod constat ex *Jer.* [11]. Cæterum apud Sepulcra epulari & facere δοχὰς ἐπιταφίους non erat mos Hebræorum. Æneas primus instituit, deinde cum oblita erant, ad usum revocavit Numa Pompilius ingens Cerimoniarum magister, *Ovidius* [12], *Macrobius* [13], Eidem consecrata erant LEMURIA, quæ peragebantur IX. XI. XIII. Maji pro depellendis Lemuribus, id est, spectris & nocturnis ter-

(1) *lib.* IV. *cap.* I. *sect.* 4. (2) *lib.* LVIII. (3) *Epigram.* 14. (4) *apud Arrianum.* (5) *lib.* XIV. *Epigram.* 70. (6) *lib.* XI. *Epigr.* 2. (7) *in Polyhistor. cap.* 3. (8) *lib.* XIV. *cap.* 17. (9) *cap.* 6. *num.* 15. (10) *cap.* IV. 18. (11) XVI. 7. (12) *lib.* II. *Fastor.* (13) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 13.

terriculis, concitatis per Manes, uti putabant, in quos esset summum imperium Plutonis. Horatius[1]:

Quin ubi perire jussus exspiravero,
Nocturnus occurram furor:
Petamque vultus umbra curvis unguibus,
Quæ vis Deorum est Manium.

Origo est a Romulo, qui Remum fratrem occiderat, novamque urbem crudeli victimâ inauguraverat, inde spectris nocturnis vexatus, quotannis Sacra manibus ejus peragenda ordinavit, solio regaliter instrato & coronâ aureâ impositâ velut in honorem consortis regni. Virgilius[2]:

—— —— *Remo cum fratre Quirinus*
Jura dabunt. —— ——

Nimirum propter Sacra instituta illa quæ Remum fratris collegam esse pronunciabant. Adversus quem sensum frustra conatur *Servius*[3]. Postero ævo sunt addita quædam, ut narrat Ovidius[4]:

Hinc ubi sustulerit formosa ter Hesperus ora,
Ter dederint Phœbo sidera victa locum,
Ritus erit veteris nocturna Lemuria sacri,
Inferias tacitis Manibus illa dabunt, &c.

XI. LIBERALIA, (*αἱ Διωνυσίων ἑορτή 2 Maccab.*[5]) in BACCHI honorem plurima erant, præcipua vero XVII. Martii a vetulis hederâ coronatis, domi apud foculum peracta sunt, eaque describit prolixe *Ovidius*[6]. Alia erant XXIV. Decembris, dicta BRUMALIA. Nam *Bromius* est Bacchus. Romulus instituit ac tribus ordine diebus Senatum totum convivio magnifico excepit, uti refert *Cœlius Rhodiginus*[7]. BACCHANALIA fiebant mense Octobri tribus diebus ultimis, Viri Fœminis, Virginibus Juvenes permixti, nudi, pampinis coronati & penes femoralia alligati, manibus gerebant thyrsos, id est, hastas foliis hederæ obductas, vel pampini. Propertius[8]: *Hæc*

(1) *lib.* v. *Carm.* 5. (2) *lib.* I. *Æneid.* (3) *Commentar. ad lib.* I. *Æneid. pag.* 199. (4) *lib.* v. *Fastor.* (5) VI. 7. (6) *lib.* III. *Fastor.* (7) *lib.* XXVII. *c.* 24. (8) *lib.* III. *Eleg.* 2.

Hæc ederas legit in thyrsos. ———

Virgilius [1]:

Et foliis lentas intexere frondibus hastas.

Et [2]:

Ast aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampiniasque gerunt incinctæ pellibus hastas.

Dicit, *incinctæ pellibus.* Gerebant enim pelles cervorum in quibusdam partibus corporis, ut omnes insaniæ numeros in sacris insanis complerent. Nocte mediâ accensis facibus ductorem habentes Orgiophantam per Urbem discurrebant saltantes, canentes modis inconditis (ταυρόφθογγοι, ut ait *Æschylus* [3],) & ingeminantes suum illud βακχικὸν ἐπίφθεγμα (uti vocat *Demostenes* [4],) *Evohe.*

Evohe Bacche fremens, ———

ait *Virgilius* [5]. & plura habent *Catullus* [6], nec non Horatius [7];

——— *Et lyncem Menas flexura corymbis*
Evion ingeminat, ——— ———

ait *Persius* [8]. *Inscriptio* Peuteolana: LIBERO. PATRI. SACRUM. T. T. FLAVII. ECLECTIANUS. ET. OLYMPIANUS. FIL. EJUS. SACERDOTES. ORGIOPHANTÆ. *Gruterus* [9]. Discurrebant per amentiæ speciem, ut nec vultus nec gestus comptus maneret. Hoc est, *thiasos inducere Baccho*, uti loquitur *Virgilius* [10]. Nam *thiasos* exponunt *Servius* [11], *Taubmannus* [12], quod sint *chorus orgia celebrantium cum vociferatione & saltu*, θεῖα ᾄσαι. Res cum stupris multis conjuncta erat, unde permotus Senatus abrogavit demum nequissima Sacra (tantum quod Julius Cæsar partem Sacrorum restauravit) quæ cum famæ & pudicitiæ damno præsenti fiebant, ne quis paterfamilias perpessi adulterii suspicione careret, *Livius* [13], *Persius* [14], *Juvenalis* [15], *Augustinus* [16].

(1) *Bucolic.* V. (2) *lib.* VII. *Æneid.* (3) ἐν Ἠδωνοῖς. (4) *Oratione contra Ctesiphontem.* (5) *lib.* VII. *Æneid.* (6) *Epigram.* 59. (7) *lib.* II. *Carm.* 19. (8) *Sat.* I. (9) *in Volumine pag.* 66. *num.* 9. (10) *Bucolic.* V. (11) *in Notis pag.* 23. (12) *Commentario ibid. pag.* 52. (13) *lib.* XXXIX. (14) *Sat.* I. (15) *Sat.* VI. (16) *lib.* VII. *de Civit. Dei cap.* 21.

XII. Neque TELLURI vice unâ fiebat Sacrum Primum erat XXIV. Januarii, quod SEMENTINAS FERIAS vocabant, & pro frugum incremento orabant, *Ovidius*[1]. Secundum erat HILARIA, cum rogabant ut Terra vellet benignam vim Solis admittere frugum bono, *Macrobius*[2], *Herodianus*[3]. Quod enim *Cœlius Rhodiginus*[4] refert, *Hilaria fuiſſe conſecrata Pani*, haud dubie falſum eſt. Tertium Calendis Maji a fœminis peragebatur in ædibus Pontificis Maximi nocte ſilente, neque ibi maribus adeſſe licebat, adeoque Clodius Tribunus, qui Muciam Cæſaris uxorem amabat, veſte muliebri indutus & ſacrificantium fœminarum turbæ permiſtus ædem Cæſaris P. M. intravit, ut amicam ſalutare poſſet, agnitus vero a Cæſaris matre Aureliâ & accuſatus gravi cenſurâ notabatur, Cæſar divertit Muciam, *Vellejus Paterculus*[5], *Dion Caſſius*[6], *Plutarchus*[7], *Cicero*[8]. Sunt etiam teſtimonia Poëtarum. Tibullus[9]:

Exibit quam ſæpe, cave: ſeu viſere dices
Sacra Bonæ maribus non adeunda Deæ.

Propertius[10]:

Femineæ loca clauſa Deæ, fonteſque piandos
Impune & nullis Sacra retecta viris.

Juvenalis σατυρικῶς[11]:

Solis ara Deæ maribus patet, ite profanæ
Clamatur. —— ——

Et prolixius[12]:

Nota Bonæ Secreta Deæ, cum tibia lumbos
Incitat, & cornu pariter vinoque feruntur
Attonitæ, crinemque rotant ululante Priapo
Mænades! —— ——

Hoc Feſtum appellabatur *Damium*, a *contrarietate, quod minime eſſet δημόσιον vel publicum*, teſte *Feſto*[13], unde

(1) *lib.* I. *Faſtor.* (2) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 21. (3) *lib.* I. *Hiſtor.* (4) *lib.* VII. *cap.* 16. (5) *lib.* II. (6) *lib.* XXXVII. (7) *in Vitis illuſtribus pag.* 349. (8) *Orat. de Reſponſis Aruſp.* (9) *lib.* I. *Eleg.* 7. (10) *lib.* IV. *Eleg.* 10. (11) *Sat.* 2. (12) *Sat.* 6. (13) *lib.* IV. *de Verbor. ſignificat. pag.* 277.

unde citant *Lilius Gyraldus* [1], *Janus Guilhelmus Laurembergius* [2], *Adrianus Turnebus* [3]. Rectius: est notatio a consentaneis, quia vere publicum erat, nempe *pro salute Populi totius fiebat*, uti scribit *Cicero* [4], & sequuntur *Antonius Muretus* [5], *Joh. Gerh. Vossius* [6]. Hinc est illud Juvenalis [7]:

Pro Populo faciens quantum Laufella bibebat.

Mulieres ad insaniam fere poculis evacuandis chorisque ducendis exercebant sese, ita impudice multa, multa inceste gerebantur. Et tamen magna puritas animorum morumque Sacris illis prætendebatur, *ut etiam picturæ animalium masculorum contegerentur*, teste *Senecâ* [8]. Quartum erat XIX. Decembris, & vocabant OPALIA. Venerabantur Deam, ut quicquid frugum horreis reconditum habebant, læti & vegeti consumerent, *Macrobius* [9].

XIII. HERCULIS Sacra erant V. Junii, nam ille est *Deus Fidius* vel *Semo Sancus*, de quo agit, *Ovidius* [10]. LARALIA fiebant Calendis Maji ad conciliandos Deos domesticos pro civitatis & familiarum salute, *Ovidius* [11]. Tunc immolabant porcum. Tibullus [12]:

At nobis ærata Lares depellite tela.
Hostia erit plenâ mystica porcus harâ.

Ita enim *Justus Lipsius* emendat, bene ad sensum, quem *Scaliger*, *Passeratius*, *Gebhardus* obscure ediderunt. A *Lipsio* non dissentit *Muretus* [13], sed de Cereris Festo locum explicat, quem sequitur *Abbes Gabbema* [14]. Ad Laralia pertinere, verba expressa ostendunt, estque *mystica*, id est, præpinguis & nullâ sui parte mutilus, mancusve. Hoc enim diligenter in toto victimarum genere observabant, ut dicemus *infra* [15]. In eorundem honorem XXVII. Junii Encænia quædam erant, vir-

 gines-

(1) *Syntagm.* 4. *pag.* 141. (2) *in Antiquario pag.* 120. (3) *Notis ad lib.* II. *de Legibus.* (4) *l.d.* (5) *lib.* XIX. *Variarum Lectionum cap.* II. (6) *in Lexico Etymologico pag.* 174. (7) *Sat.* 9. (8) *Epist.* 98. (9) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 10. (10) *lib.* VI. *Fastor.* (11) *lib.* V. *Fastor.* (12) *lib.* I. *Eleg.* II. (13) *lib.* III. *Var. Lect. cap.* 7. (14) *in Notis variis pag.* 295. (15) *cap.* XI. *dist.* 12.

ginesque contexebant ſerta & corollas, *Ovidius*[1]. Denique propter Lares etiam erant COMPITALIA XXII. Decembris. Ac quia paucis ante diebus fuerant Saturnalia, laboribus ſervorum miſſionem aliquam adferentia, Compitalibus quoque porro licebat vacare eis & genio indulgere, ut deinceps ad ferendos labores magis prompti eſſent, *Dionyſius Halicarnaſſ.*[2]. Itaque Martialis[3]:

Cingunt ſerenum lactei focum vernæ,
Et larga feſtos lucet ad Lares ſilva.

Ordinaverat illa Tarquinius Superbus, & cædebatur puer pro victimâ, ſed Junius Brutus Conſul pulſo Rege, actisque ejus omnibus reſciſſis, hoc etiam crudele Sacrificii genus prohibuit, ac papaveris vel allii caput Laribus immolari juſſit, *Macrobius*[4], *Daniel Heinſius*[5]. Addebantur lac & olivum pingue. Virgilius[6]:

Pocula bina novo ſpumantia lacte quotannis,
Craterasque duos ſtatuam tibi pinguis olivi.

In *Catalectis Virgilianis* ſunt *uncta Compitalia.* Nimirum epulas ſtruebant Laribus, quas pauperibus deinde erogabant. Erant epulæ è carnibus ſuillis. Propertius[7]:

Parva ſaginati luſtrabant compita porci.

Demum etiam per Calendas ſingulas Ruſtici offerebant Laribus thura, fruges, porcam. Tibullus[8]:

Reddereque antiquo menſtrua thura Lari.

Horatius[9]:

Cœlo ſupinas ſi tuleris manus
Naſcente Lunâ, ruſtica Phidile:
Si thure placaris & hornâ
Fruge Lares avidaque porcâ.

XIV. ANNÆ PERENNÆ Feſtum erat XV. Martii. Bibebant affatim & pro cyathorum numero florentem ſequentium annorum ſeriem comprecabantur. Ovidius[10]: *Idi-*

(1) *lib.* VI. *Faſtor.* (2) *lib.* IV. (3) *lib.* III. *Epigr.* 57. (4) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 7. (5) *Notis ad Silium Italicum pag.* 33. (6) *Bucol.* 5. (7) *lib.* IV. *Eleg.* I. (8) *lib.* I. *Eleg.* 3. (9) *lib.* III. *Carm.* 23. (10) *lib.* III. *Faſtor.*

Idibus est Annæ festum geniale Perennæ,
Haut procul a ripis advena Tibri tuis.
Plebs venit & virides passim disjecta per herbas
Potat & accumbit cum pare quisque suâ.

Et paulo post:

Sole tamen vinoque calent, annosque precantur,
Quot sumunt cyathos, ad numerumque bibunt.

PALILIA erant XXI Aprilis, & rogabatur Pales, ut felices partus daret pecori, tabem ac lupos prohiberet, salubria pascua efficeret. Describit prolixe *Ovidius* [1]. Pastor sub initium auroræ adolebat suffimentum è favillâ vituli, sanguine equi & fabæ stramine, lustrabat pecus ac stabula omnia aquâ, incenso sulphure, admistis foliis lauri, offerebat libum de milio, lacte & sapâ, id est, vino decocto. Sacris exactis Pastores aquâ respergebantur, cœnæ parabantur, quibus finitis sub noctem ignes è stramine accendebantur, quos transsiliebant, ut corpora sua expiarent. Inde *Persius* dicit [2]:

—— —— *fumosa Palilia fœno.*

Tibullus [3]:

At madidus Baccho sua festa Palilia Pastor
Concinet, a stabulis tunc procul este lupi.
Ille levis stipulæ solennes potus acervos
Accendet, flammas transsilietque sacras.

Propertius [4]:

Annuaque accenso celebrare Palilia fœno.

In hoc Festum Natalis dies Urbis communi Quiritum devotione referebatur. Propertius [5]:

Urbi festus erat, dixere Palilia patres,
Hic primus cœpit mœnibus esse dies.
Annua pastorum convivia, lusus in urbe,
Cum pagana madent fercula divitiis.
Cumque super raros fœni flammantis acervos
Trajicis immundas ebria turba dapes.

Vel-

(1) *lib.* IV. *Fastor.* (2) *Sat.* I. (3) *lib.* II. *Eleg.* 5. (4) *lib.* IV. *Eleg.* I. (5) *lib.* IV. *Eleg.* 4.

Vellejus Paterculus [1] : *Romulus Martis filius Romam Urbem Palilibus in Palatio condidit.* De quibus Principiis Urbis initiis porro vide *Joseph. Scaligerum* [2], *Onufrium Panvinum* [3], *Calvisium* [4], *Petavium* [5].

XV. FAUNALIA erant V. Decembris, & vero in pratis & nemoribus, hœdo & vino sacrificium fiebat Fauno, Dæmoni meridiano. Describit Horatius [6]:

Faune Nympharum fugientum amator,
Per meos fines & aprica rura
Lenis incedas, abeasque parvis
Æquus alumnis.
Si tener pleno cadit hœdus anno,
Larga nec desunt Veneris sodali
Vina cratere, vetus ara multo
Fumat odore:
Ludit herboso pecus omne campo,
Cum tibi nonæ redeunt Decembres,
Festus in pratis vocat ocioso,
Cum bove pagus.

Dicit, *lenis incedas*, id est, ita ut non noceas, & cum dicit, *cum tibi nonæ redeunt*, notat Festum anniversarium.

CAP. XI.

De Sacrificiis eorumque requisitis.

I. QUOD Sacrificia non sint inventum aliquod humanum, sed ab ipso Deo præscripta, recte contendunt *Peucerus* [7], *J. G. Stuckius* [8], *Wolff. Francius* [9], *Andreas Rivetus* [10] adversus *Bellarminum* [11], *Gregorium de Valentiâ* [12], *Hugonem Grotium* [13], qui a mero naturæ instinctu

(1) *lib.* I. *Histor.* (2) *lib.* V. *de Emendat. Temp. pag.* 212. (3) *Commentariis ad lib.* I. *Fastorum pag.* 15. (4) *in Isagogâ Chronol. cap.* 10. (5) *in Rationario part.* I. *lib.* II. *cap.* 7. (6) *lib.* III. *Carm.* 18. (7) *de Divinatione fol.* 137. (8) *de Sacris & Sacrificiis Gentilium pag.* 10. (9) *de Sacrificiis Disp.* 1. 2. 3. (10) *Exercit.* 42. *in Genesin.* (11) *libro* I. *de Missa cap.* 20. (12) *lib.* I. *de Missâ cap.* 4. (13) *Notatis ad Genes.* IV. 3. *& ad Exodum cap.* XV. *vers.* 26.

ſtinctu derivant illa. Apud Pios ante diluvium, ac porro in Populo Dei ſeculis inſecutis, erant pars neceſſaria Religionis, ſenſu morali quod beneficiorum multorum a Deo in homines collatorum ſolennem recordationem ad animos revocarent: ſenſu eminenti vero, ut Meſſiam, qui ſe humani generis Vadem obtulerat, inculcarent. Ac de priori quidem multa docent *Rabbinus Levi Ben-Gerſon*, *Salomoh Jarchi*, *Aben Esdras* [1], *Maimonides* [2]. De poſteriori nihil occurrit, ſed eleganter proponit *Apoſtolicus Scriptor Epiſtolæ ad Hebræos*. Referunt *Cabaliſtæ*, niſi peccaviſſet Adam, שכינה ſemper præſto futuram in humanâ converſatione, abiiſſe vero, cum peccaviſſet Adam in cœlos, inde ad nos per Sacrificia devocari, *R. Salomoh Levita* [3], *R. Jehuda Levita* [4], *R. Menaſſeh* [5]. Notant Sapientes illi finem verum, eſt enim שכינה Meſſias (de quo vide *Auctaria noſtra ad Pappum* [6]) ad quem verâ fide apprehendendum, operoſus Sacrificiorum apparatus a *Moſe* deſcriptus oppido manuducebat. Quanquam apud plurimos obtinerent deinde opiniones pravæ, Sacrificia eſſe Deo ſatis, fuſo cruore & carnibus exuſtis, interim animis vitæque ſtudiis in diverſa abrepti morum improbitatem externâ pietatis ſpecie velabant, *Pſalm.* [7], *Eſai.* [8], *Jerem.* [9]. Fruſtra vero etiam ſe torquet *Jamblichus* [10], ubi multa conatur ut rationem reddat, quare Dæmones victimis delectarenter. Neque enim eum, qui victimarum omnium Antitypus eſt, & cujus honorem Cacodæmones fraudulenter ad ſe rapuerunt, cognovit Paganiſmi obſtinatus affectator & ſceleratus Planetarius.

II. Apud Paganos mera laniena erat, itaque *Porphyrius* [11] vere ſcribit, morem immolandi hoſtias eſſe crudeli-

(1) *Commentariis ad Legem.* (2) *in Moreh Nevochim lib.* III. *cap.* 32. (3) *in Dibre Salomoh.* (4) *in Cuſſari lib.* II. *cap.* 2. (5) *Conciliatore ad Pentateuchum quæſt.* I. *Levitici.* (6) *pag.* 6. 7. (7) L. 2. (8) I. 10. (9) VI. 20. (10) *de Myſteriis Ægyptiorum.* (11) *libro* II. *de Abſtinentiâ.*

delitatis plenum & ad expiandos Deos minus aptum. Verba ſunt veteris Poëtæ,

> Τίς ὧδε μῶρος καὶ λίαν ἀνειμένος
> Εὔπιστος ἀνδρῶν ὅστις ἐλπίζει θεοὺς
> Ὀστῶν ἀσάρκων καὶ χολῆς πυρουμένης,
> Ἃ καὶ κυσὶν πεινῶσιν οὐχὶ βρώσιμα,
> Χαίρειν ἅπαντας καὶ γέρας λαχεῖν τόδε.

Porphyrius [1]. Scilicet, hoc veterum in Pythagoræ ſcholâ dogma erat, quod imitati Eſſeni pars Judæorum, non cædebant victimas, unde patet, male *Gretſerum* [2], inferre, Eſſenos fuiſſe Chriſtianos, de quâ nobili controverſiâ amplas diſquiſitiones inſtituimus *Auctariis ad Pappum* [3], & illis adde *Rodolfum Hoſpinianum* [4]. Pagani de Meſſiâ, qui pretium integrum Sacrificiis conciliabat, prorſus ignorabant. Teſtantur verbis expreſſis:

> *Cum ſis ipſe nocens, moritur cur victima pro te?*

Dionyſius Cato [5], (quanquam iſta *Catonem* Romanum habere autorem, neget *Boxhornius* [6].) Et inutilem eſſe victimarum oblationem, ubi animus vitiorum ſordibus oppletus eſt, ſcribunt alii. Ovidius [7]: *

> *Non bove mactato cœleſtia numina gaudent,*
> *Sed quæ præſtanda eſt & ſine teſte, fide.*

Perſius [8]:

> *Dicite Pontifices, in ſacris quid facit aurum?*
> *Quin damus id Superis, de magnâ quod dare lance*
> *Non poſſit magni Meſſalæ lippa propago,*
> *Compoſitum jus faſque animo, ſanctoſque receſſus*
> *Mentis, & incoctum generoſo pectus honeſto,*
> *Hæc cedo, ut admoveam templis & farre litabo.*

Horatius [9]:

> —— —— *Te nihil attinet*
> *Tentare multa cæde bidentium*

Par-

* Ep. Acont. 181.

(1) *l. d. pag.* 35. (2) *Apologiâ ad Steinium pag.* 22. (3) *pag.* 45. (4) *de Origine Monachatus lib.* I. *pag.* 28. (5) *lib.* IV. *diſt.* 15. (6) *ad Quæſt. Roman. num.* 14. (7) *Epiſt.* XVIII. (8) *Sat.* 2. (9) *lib.* III. *Carm.* 23.

Parvos coronantem marino
Rore Deos fragilique myrto.
Immunis aram si tetigit manus:
Non sumptuosa blandior hostia,
Mollibit aversos Penates
Farre pio & saliente mica.

Sensus est: Puræ manus & vita bene acta Deo magis placent quam Sacrificiorum copia. Quod idem dicunt *Plato* [1], & Pythagoras [2] apud *Philostratum.*

III. Cum operari Sacris inciperent Sacerdotes, victima adstabat*, Aræ circumdabant vittam, id est, velum laneum recens nullis usibus aliis ante adhibitum. Virgilius [3]:

——— *Molli cinge hac altaria vittâ.*

Laneum orbem vocat *Propertius* [4]. Precabantur, ut Deus, quisquis esset, lubens acciperet, ac propitius esse vellet. Κύριε ἐλέησον est apud *Arrianum* [5], (quod deinde in Sacra sua transtulerunt Christiani, uti ex *Litaniis* constat, de quibus librum peculiarem scripsit *Nicolaus Serarius*, & illi adde *Baronium* [6], *Rodolfum Hospinianum* [7].) Orabant vero manibus Aram tangentes, & preces solemnes voce alterius præeunte recitabant, ne ipsi cogitationibus abrepti impingerent. Clamabant Flaminii & Camilli, ut præsentes faverent linguis, *supra* [8]. † Tibicines vero etiam perstrepebant lituis & tibiis. †* *Inscriptio* Romana: DIIS. MAGNIS. ULPIUS. EGNATIUS. FAVENTINUS. V. C. AUGUR. P. V. B. P. R. Q. PATER. ET. HIEROCERYX. D. S. I. M. ARCHIBUCULUS. DEI.

* Lucianus de *Sacrif. p.* 363. προσάγουσι τῷ βωμῷ.

† Totum ritum in Sacrificiis usitatum, prout auctor hic descripsit verbis, spectandum oculis præbet tabella in sequenti pagina 208. collocata, quam ex Trajani columna J. Gutherius *l.* II. *de Jure Pontif. c.* 14. inseruit.

†* Vide Herodianum 5, 3, 15. & 5, 5, 19. Ovidium *ep. Acont.* 235.

—— *Cum jam data signa sonabunt,*
Tinctaque votivo sanguine Delos erit.

Plutarchus *de Aud. poet.* tibiæ & chori in sacris meminit.

(1) *in Alcibiade.* (2) *lib.* I. *de Vitâ Apollonii Thyanæi.* (3) *Bucolic.* 8. (4) *lib.* IV. *Eleg.* 7. (5) *lib.* II. *Dissertat. cap.* 7. (6) *Notis ad Martyrologium Romanum pag.* 182. (7) *in Historiâ Sacramentariâ lib.* III. *pag.* 207. (8) *c.* IX. *dist.* 2.

DEI. LIBERI. HIEROFANTA. HECATÆ. SACERDOS. ISIDIS. PERCEPTO. TAUROBOLIO. CRIOBOLIOQUE. IDIBUS. AUGUSTIS. D. D. N. N. VALENTE. AUG. V. ET. VALENTINIANO. AUG. CONSS. FELICITER. VOTA. FAVENTINUS. BIS. DENI. SUSCIPIT. ORBIS. UT. MACTET. REPETENS. AURATA. FRONTE. BICORNES. *Gruterus* [1]. *Hieroceryx* est ἱεροσαλπιστής, & de vocabulo κήρυξ vide quæ scripsimus *antea* [2]. De auratâ fronte victimarum est *infra* [3]. Virgilius [4]:

Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras.

Tyr-

(1) *in Volumine pag.* 27.
(2) *cap.* I. *num.* 21.
(3) *dist.* 3.
(4) *lib.* II. *Georg.*

Tyrrhenus ait, quoniam ab Etruſcis Sacra exquiſita acceperant, & indidem uſus tibiarum. Eburneæ erant, quomodo in Hebræorum Sacris fuerunt arietinæ, uti *Joſ.* [1] שופרות היובלים vertunt *Chaldæus*, *Symmachus*, *Rabbinus Kimchi*, *Joh. Buxtorfius* [2]. Quod enim *Andreas Maſius* [3], *Johan. Gerh. Voſſius* [4], negant, *arietum cornua potuiſſe adhiberi, ſolida illa & ad ſonum cienda inepta*, prorſus evanidum eſt. Poterant arte excavari, ut ſono faciendo maxime idonea eſſent. Tibiis perſtrepebant ideo, ne vel minimus vocis ſonitus exaudiretur, quo Sacra profanari poſſent. Adeo ſtricte oportebat Sacerdotem inhærere devotioni. Porro conficiebant vinum, thura & molam ſalſam.

IV. Vinum † dabant fictilibus pateris, quas vocabant *Simpuvium*, ut *Plinius* [5], *Juvenalis* [6], *Arnobius* [7], *Nonius Marcellus* [8], (de quo vocabulo multis inquirit *Adrianus Junius* [9],) vel *Simpulum*, ut *Varro* [10], ubi eſt, *a ſumendo Simpulum nominaverunt.* Prolixe quærunt *Philippus Rubenius* [11], *Stewechius* [12], *Johan. Gerh. Voſſius* [13], *Franciſcus Junius* [14], *Lazarus Baifius* [15], de vocis natalibus, verum ſine dubio eſt a Tyrrhenis, & ad hos quidem venit ab Oriente. ספל invenitur *Judic.* [16] ubi *Simpulum* vertit *Tremellius* inſiſtens proprietati derivationis, quod laudant *Grotius* & *Druſius* [17], *Buxtorfius* [18], *Chriſt. Becmannus* [19]. *Chaldæus Jonathan* exprimit פיילי / quod eſt Græcorum Φιάλη. *Alexandrini* habent λεκάνλω, non ita bene. Simpulo vinum in Sacris libabant, atque eo ſenſu vocem Ebræam uſurpant *Salomoh* [20],

O &

† V. Herodianum 5, 5, 18.

(1) VI. 4. (2) *in Lexico Thalmudico pag.* 929. (3) *Commentar. ad h.l.* (4) *in Lexico Etymologico pag.* 271. (5) *lib.* XXXV. *cap.* 12. (6) *Sat.* 6. (7) *lib.* IV. *adverſ. Gentes pag.* 148. (8) *de proprietate Vocum cap.* 15. *diſt.* 12. (9) *lib.* II. *Animadverſ. cap.* 10. (10) *lib.* IV. *de LL. pag.* 31. (11) *in Electis lib.* II. *cap.* 8. (12) *Notatis ad Arnobium pag.* 107. (13) *in Lexico Etymologico pag.* 262. & 474. (14) *Notis ad Apologeticum Tertulliani cap.* 13. (15) *de Vaſculis pag.* 99. (16) V. 25. *cap.* VI. 38. (17) *Notis ad h.l.* (18) *in Lexico Thalmudico pag.* 1526. (19) *de Originibus LL. pag.* 991. (20) *ad cap.* XXIX. *Exod.*

& *Thalmudistæ*[1]. Agnoverat *Scaliger*[2], quod Syriaci usus sit, verum mutat sententiam vultque potius ut sit a Græco σίφων, unde *Simpon* primitivum & porro diminutivum *Simpulum*[3]. Nos retinemus priorem viam. Apulejus[4]: *Simpulo & catino fictili sacrificat.* Suetonius[5]: *Nihil invenit præter tepidam in arâ favillam, atratumque juxta senem in catino vitreo thus tenentem & in calice fictili merum.* Hic *calix fictilis* est Simpulum. Dabant ita, ut ipsi gustarent leviter & adstantibus circumquaque ad pitissandum præberent. Qui præbebat hæc pocula, erat *Præsultor*, & actio tota erat *libare.* Hinc exponitur illud Judic.[6]: *Num derelinquam mustum meum quod lætificat Deum & homines?* Vinum inserviebat ad libamina, idque purum, sive liquidum. Virgilius[7]:

Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam.

Removebatur spurcum, ἀκάθαρτον, ἀχρεῖον, videlicet, ubi aqua admixta erat, aut quod cœlesti igne afflatum, dicente *Festo*[8].

V. Thura ex acerris (in quibus hactenus asservabantur) prolata, vel adolebant in thuribulis, vel ingerebant focis, ἀναθυμίασιν celebrem, unde Arabum & Sabæorum regiones cumprimis quæsitæ sunt a mercatoribus, nec enim præter eas aliquæ thus generant. *Plinius*[9], *Strabo*[10], *Theophrastus*[11]:

——— *Solis est thurea virga Sabæis*,

ait *Virgilius*[12]. Et recens nato JESU in Bethlehem Magi ab Oriente, id est, ex Arabiâ profecti cum donariis aliis offerebant thus, ut sciri posset unde venissent, de quâ re scripsimus *in Auctariis*[13], & consentit *Hugo Grotius*[14]. Rursum Virgilius[15].

Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit
Læta suas, ubi templum illi centumque Sabæo

Thure

[1] *in Succah.* [2] *Conjectaneis ad Varronem pag.* 54. [3] *Appendice ad Conjectanea pag.* 183. [4] *in Apologiâ pag.* 285. [5] *lib.* VII. [6] IX. 13. [7] *lib.* IV. *Georgic.* [8] *lib.* XVIII. *de Verborum significat. pag.* 444. [9] *lib.* XII. *cap.* 13. 14. 17. [10] *lib.* XVI. [11] *lib.* IX. *Histor. plantar.* [12] *lib.* II. *Georg.* [13] *pag.* 258. [14] *Notis ad Euangelistas pag.* 28. 29. 35. [15] *lib.* I. *Æneid.*

Thure calent aræ, sertisque recentibus halant.

Statius[1]:

Pande fores Superûm vittataque templa Sabæis
Nubibus. ——— ———

Nubes Sabæas intellige odorum suffitus è copioso thure. Lucretius[2]:

Araque Panchæos exhalat propter odores.

Sacræ Literæ idem celebrant: *Omnes è Sabâ venient, aurum & thus offerent, & Domini laudes annunciabunt,* Esai. 3. Qui carebant thure, substituebant crocum. Ovidius:

Et sonet accensis spica Cilissa focis.

Spica Cilissa est crocus, uberi proventu apud Cilices, de quo prolixe *Scaliger*[4], & *Salmasius*[5]. Iterum *Ovidius*, cum de aromatis, quæ in sacris adolebantur, loquitur:

Nec fuerant rubri cognita fila croci.

VI. Sed & Verbenas flores Aris imponebant, velut coronas. Inde *Aras frondentes* vocat *Valerius Flaccus*[6]. *Herbosas Aras* Ovidius[7]. *Virides Aras* Martialis[8]. Scilicet propter herbas quas insternebant Aris, uti annotat *Schrevelius*[9]. Nec aliter Propertius[10]:

Inde coronatas ubi thure piaveris Aras.

Aut adolebant illas. Virgilius[11]:

Verbenasque adole pingues. ———

Verbenam vocabant frutices, frondes, virgas, ramosque pingues arborum consecratarum, exempli gratia palmæ, quercus, oleæ, pinus, lauri, myrti, vitis, hederæ, populi, de quibus omnibus accurate tractant *Benedictus Curtius Symphorianus*[12], *Antonius Augustinus*[13], *Johannes Meursius*[14]. Breviter Virgilius[15]:

Populus Alcidæ gratissima, vitis Iaccho,
Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phœbo.

[1] *lib.* IV. *Silv.* 8. [2] *lib.* II. *de Nat. rer.* [3] LX. 6. [4] *in Notis ad Propertium pag.* 227. [5] *in Exercitationibus Plinianis ad cap.* 38. *Solini.* [6] *lib.* III. *Argonauticor.* [7] *lib.* XV. *Metamorph.* [8] *lib.* III. *Epigr.* 24. [9] *pag.* 171. [10] *lib.* III. *Eleg.* 8. [11] *Bucolic.* 8. [12] *lib.* V. *Hortorum cap.* 1. [13] *Dialogo* 5. *Antiquit. Romanarum pag.* 67. [14] *in Arboreto sacro.* [15] *Bucolic.* 7.

Verbena est θαλλία. Virgilius[1]:

Accessi viridemque ab humo convellere silvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus Aram.

Horatius[2]:

——— ——— Ara castis
Vincta verbenis avet immolato
Spargier agno.

Apulejus[3]: de cœtu religiosorum, *thallos, verbenas, corollas ferentes.* Curtius de Aristandro[4]: *Ille in candidâ veste verbenas manu præferens, capite velato, præibat preces regis.*

VII. Lactis copiam Diis cumprimis Rusticis offerebant, uti de Pale affirmat Tibullus[5]:

Et placidam soleo spargere lacte Palem.

Et idem de Pane[6]:

Lacte madens illic suberat Pan ilicis umbra.

VIII. *Molam salsam* vocabant far tostum & sale conditum, κριθὴ μετ᾽ ἁλῶν μεμιγμένη ait *Eustathius*[7]. Præparabant Virgines Vestales, & alio nomine est *far pium.* Virgilius[8]:

Farre pio & plenâ supplex veneratur acerrâ.

Horatius[9]:

Mollibit aversos Penates
Farre pio & saliente mica.

Aut *fruges salsæ.* Virgilius[10]:

Et salsæ fruges, & circum tempora vittæ.

Eo commolito hostiæ aspergebantur, eratque sæpius vice ἀναθυμιάσεως, ubi non suppetebat thus. Hinc proverbio a *Plinio*[11] dictum: *Molâ salsâ litant, qui thura non habent.* Hoc erat *immolare*, id est, molam salsam in victimæ caput deponere. Ovidius[12]:

Ante Deos homini quod conciliare valeret
Far erat, & puri lucida mica salis.

&

[1] *lib.* III. *Æneid.* [2] *lib.* IV. *Carm.* II. [3] *lib.* XI. *Metamorph. pag.* 265. [4] *lib.* IV. *cap.* 30. [5] *lib.* I. *Eleg.* I. [6] *lib.* II. *Eleg.* 5. [7] *ad Odyss.* 3. [8] *lib.* V. *Æneid.* [9] *lib.* III. *Carm.* 23. [10] *lib.* II. *Æneid.* [11] *Præfat. Histor. naturalis ad Vespasianum.* [12] *lib.* I. *Fastor.*

& confer *Literas Sacras*, *Levit.*[1] *Numer.*[2] Porro corollas imponebant*, quas *Vittas* appellabant. Statius[3]:

Tum fera ceruleis intexit cornua Sertis.

Ovidius[4]:

Victima labe carens & præstantissima forma
Sistitur ante Aras, Vittis præsignis & auro.

Martialis[5]:

Felix tunc ego debitorque voti
Casurum tibi rusticas ad aras,
Ducam cornibus aureis juvencum.

βȣ̀ς χρυσοκέρως est apud *Homerum* locis multis, ubi Sacrificia describit, itemque στεφήφορος βȣ̀ς apud *Lycophronem*, id est, vacca infulata, quia ad victimas destinata erat. *Sacerdos Jovis adferebat boves coronatos ut Jovis & Mercurii victimæ essent*, *Actor.*[6], & *Balduinus Walæus*[7]. Boves auratis cornibus, infulis & coronis ornati, sunt apud *Plutarchum*[8], ubi Sacrificia describit, Tibullus[9]:

Semper inaurato taurus cadit hostia cornu.

Juvenalis:

——— *Et auratam Junoni cæde juvencam,*

Ita stabant ut ictu posternerentur, primum vero capitibus † infundebant vinum. †* Ovidius[10]:

Admoti quoties templis, dum vota sacerdos
Concipit, & fundit purum inter cornua vinum.

Et[11]:

Rode caper vitem, tamen hinc cum stabis ad aram
In tua quod spargi cornua possit, erit.

Lucanus[12]:

O 3 —— *Sa-*

* στεφανώσαντες τὸ ζῶον Lucian. *de Sacrif.* 368.

† Servius *in* 6. *Æn.* 244. hoc cum discrimine quodam in sacris superis & infernis factum scribit, ita ut in illis vinum infunderetur, in his invergeretur.

†* Causam tradit Servius *l.* 1.

(1) II. 13. (2) XV. 3. 4. 5. (3) *lib.* V. *Thebaid.* (4) *lib.* XV. *Metamorph.* (5) *lib.* IX. *Epigram.* 43. (6) XIV. 12. 13. (7) *Commentario ad h. l. pag.* 1168.

(8) *in Æmilio Paulo pag.* 203. (9) *lib.* IV. *Eleg.* I. (10) *lib.* VII. *Metamorph.* (11) *lib.* I. *Fastor.* (12) *lib.* I. *Pharsal.*

—— Sacris tunc admovet aris
Electa cervice marem, jam fundere Bacchum
Cœperat, obliquoque molas inducere cultro.

Virgilius[1]:

Ipsa tenens dextrâ pateram pulcerrimam Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Juvenalis[2]:

Spargendusque mero quem jam pudet ubera matris
Ducere, qui vexat nascenti robora cornu.

Deinde Sacerdos inter cornua victimæ setas manu evulsas projiciebat in ignem. Virgilius[3]:

Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
Constituit frontique invergit vina Sacerdos,
Et summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imponit sacris, libamina prima.

Habes in verbis illis, quod de vino affuso proxime dictum est, & porro de evulsis setis, unde illud est, *libamina prima.* Etenim setas eas quas de victimæ fronte revulsas cum molarum parte in ignem super aram conjiciebant, ἀπαρχὰς proprie dictas esse, notat *Johan. Meursius*[4]. Conversus ad Ortum *secespitâ* (quomodo *Festus Pompeius*[5], & *Suetonius*[6], hoc μαχαιρίδιον θυτικὸν vocant) radebat victimam a fronte ad caudam. Virgilius[7]:

—— —— Et tempora ferro
Summa notat pecudum. ——

Eam † protinus adorti Victimarii *, Popæ, Camilli feriebant securibus aut clavis. †* Ovidius[8]:

—— —— Feriuntque secures
Colla torosa boum. ——

Vir-

† Hanc solennitatem spectandam dat figura expressa ab J. Gutherio *l.* II. *de Jure Pontif. c.* 14.

* Nec hi tamen semper, sed interdum etiam ipsi qui rem divinam faciebant. V. de la Cerda in 6. Æn. 249.

†* Et cultris. V. Taubmannum *in* 6. *Æn.* 248. Virgilius etiam *ibid. v.* 521. *ense ferit.*

(1) *lib.* IV. *Æneid* (2) *Sat.* 12. (3) *lib.* VI. *Æneid.* (4) *ad Lycophronem.* (5) *in Fragmentis de Verborum significatione pag.* 201. (6) *lib.* III. *c.* 26. (7) *lib.* II. *Æneid.* (8) *lib.* VII. *Metamorph.*

Virgilius[1]:

Quales mugitus, fugit cum saucius aram
Taurus, & incertam excussit cervice securim.

Mactabant. Virgilius[2]:

Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Excipiunt pateris. ———

Sanguinem profluentem ceu rem sacram pateris † excipiebant, ne in terram fusus inquinaretur: nam per Aras * deinde respersus Deorum cultui addebat, τὸ αἷμα τῷ βωμῷ περιχέων, ait *Lucianus*[3]. †* Deglubebant. Virgilius:

Tergora deripiunt costis & viscera nudant.

Popæ bini plerumque aderant, lineo amiculo tantum pudenda tecti, cætera nudi. Propertius[4]:

Succinctique calens ad nova lucra Popæ.

Suetonius[5]: *Admotâ altaribus victimâ, succinctus poparum habitu, elato alte malleo, cultrarium mactavit. Cultrarium*, id est, eum Camillum, qui hostiæ jugulo cultrum admovebat. Docent hoc veteres Statuæ, & imprimis Sacrificiorum qua ministros & ritus omnes descriptio accurata est in Columnâ marmoreâ Trajani, quæ sola fere superstes è præclaris monumentis visitur Romæ, geminæ expeditionis ab illo Imperatore adversus Dacos sumptæ & feliciter peractæ testis. Depingit *Jacobus Laurus*[6], & peculiari commentario expositam vulgavit *Alphonsius Ciacconus Hispanus*. Adde Tabulam æream qua pompa Circensis describitur, apud *Onufrium Panvinum*[7], nec non Tabulam alteram, qua Sacrificiorum ritus & sacrificialia instrumenta exacte pinguntur, apud eundem *Onufrium*[8], *Jacobum Laurum*[9], *Jacobum Meursium*[10], *Joh. Jacobum Boissardum*[11]. Pauca

† Taubmannus in 6. Æn. v. 249. Ovidius ep. Cydipp. 93.
* Levitic. 1, 5.
†* p. 368. *Icaromenip.* 207.

(1) *lib.* XI. *Æneid.* (2) *lib.* VI. *Æneid.* (3) *de Sacrificiis.* (4) *lib.* IV. *Eleg.* 3. (5) *lib.* IV. *cap.* 33. (6) *part.* 2. *Antiquitat. Roman. num.* 27. (7) *lib.* II. *de Ludis Circensibus pag.* 89. (8) *l. d. pag.* 90. (9) *part.* 1. *Antiquitat. Romanarum num.* 8. (10) *in Iconibus veteris Romæ pag.* 68. (11) *part.* 2. *Antiquit. Roman.*

ca aliqua habet *Barthol. Marlianus*[1], & confer Numiſmata Julii Cæſaris apud *Antonium Auguſtinum*[2].

IX. Exta educebant *, & cultro apprehenſa (non enim fas erat manibus arripere, metu pollutionis) in lance deponebant. Virgilius:

Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.

Reddere eſt verbum ſacrificale, quod autorum locis productis confirmat *Briſſonius*[3]. Aliter dicebant, *porricere*,

—— —— *Extaque ſalſos*
Porriciam in fluctus, ——

Virgilius[4]. Varro: *Exta Diis cum dabant* porricere *dicebant*. Verbum idem ſenſu eodem adhibent *Livius*[5], *Cicero*[6]. Atque inde exta, quæ in aræ foco ponebantur, *porriciæ* vocatæ ſunt, vel *proſiciæ*, nam proſecabantur, Livius[7]: *Qui ejus hoſtiæ exta proſecuiſſet, ei victoriam dari*. Extorum partem illam quæ in Deorum honorem adolebatur, ſive proſicias, τὰς θυμάτων ἀπαρχὰς, inſpiciebant Haruſpices pro futuris indagandis: cæterum vocabantur *Ablegmina*, ut docet *Feſtus*[8], & confer *Dionyſ. Gothofredum*[9], *Johan. Gerhard. Voſſium*[10]. Parte reliqua veſcebantur per morem convivii illi qui ſacrificiis aderant. Quod vero ait Virgilius: *In ſalſos fluctus*, ad locum & tempus pertinet. De profecturis ac navem ſolventibus agit, ubi Aræ vice erat mare ipſum, quomodo in privatis, quæ pro Laribus capiebantur, Sacris Aræ loco focus erat. Itaque addit:

—— *Et vina liquentia fundam.*

Nimirum ad conciliandos Deos marinos, quod idem faciebat Alcibiades cum ſociis è Piræo ſolvens, ut refert *Thucydides*[11], & confer *Antonium Muretum*[12]. Cum

O 5 Ha-

* Lucianus de Sacrif. 368. Petron. 194.

(1) *in Topographiâ urbis lib.* VII. *fol.* 173. (2) *Tab.* 2. *num.* 2. 4. 10 12. *Tab.* 14. *num.* 7. 8. *Tab.* 55. *num.* 7. (3) *lib.* I *de Formulis antiquis pag.* 27. (4) *lib.* V. *Æneid.* (5) *lib.* XXIX. (6) *lib.* VI. *Epiſtol. ad Atticum num.* 18. (7) *lib.* V. (8) *lib.* I. *de Verborum ſignificatione pag.* 348. (9) *Notatis ad h. l. pag.* 1694. (10) *in Lexico Etymologico pag.* 414. (11) *lib.* VI. *Hiſtor.* (12) *lib.* XIV. *Var. Lect. cap.* 2.

Haruſpices pronunciabant, *exta bona eſſe*, credebant Deos propitios eſſe, ac felicem ſucceſſum habitura, quæcunque animo agitarent ſacrificantes. Hoc erat *litare*, id eſt, facto ſacrificio placare Numen ac impetrare votum, ut *Nonius* exponit. Ovidius[1]:

Victima nulla litat, magnoſque inſtare tumultus
Fibra monet. ——— ———

Leno apud Plautum[2]:

Sex agnos immolavi, nec tamen potui litare.

Itaque *Suetonius* de Julio Cæſare[3]: *Pluribus hoſtiis cæſis, cum litare non poſſet, introivit curiam, ſpreta religione.* Hoc vult: Exta omnia arguebant Deos eſſe iratos, & mala multa imminere, quod tamen non curabat generoſus ille periculorum contemptor, & Planetariorum hoſtis profeſſus, quamobrem hunc victricis Urbis Principem ſuo merito commendat *Cœlius Rhodiginus*[4], & confer *Berneggerum*[5].

X. Sæpe duplicabant victimas, & *hoſtia præcidanea* vocabatur, quæ primum cædebatur, cumque illa non oſtenderet Deos faventes, *hoſtia ſuccidanea* addebatur. Nimirum quando primâ hoſtiâ litatum non fuerat, ut forte vinceretur Deorum obſtinata ingratia, addebatur ſecunda, tertia, quarta, atque cum non prodeſſent ſingulæ, juvarent multæ. Græci in Sacris ſuccidaneis exclamabant, *δευτέρων ἀμεινόνων*. Suetonius[6]: *Circa Peruſiam ſacrificio non litante, cum augeri hoſtias imperaviſſet.* Indidem ſunt *hoſtiæ mactæ*, id eſt, magis auctæ & confer *Aulum Gellium*[7], *Janum Guilhelmum Laurembergium*[8].

XI. Portiones membrorum viſcerumque deciſas & farinâ conſperſas in Aris exurebant *: reliquias, dapes præcerptas, pro epulis apponebant, ſive elixatas ſive toſtas. Virgilius[9]: *Pin-*

* Virgilius 6. *Æn.* 254. etiam oleum infuſum ardentibus extis tradit; quod quidam in ſacris infernis factitatum fuiſſe volunt. V. N.

(1) *lib.* XV. *Metamorph.* (2) *in Pœnulo Act.* I. (3) *lib.* I. *cap.* 81. (4) *lib.* VIII. *Antiquar. Lection. cap.* 9. (5) *Diatribis ad Julium Suetonii pag.* 212. (6) *lib.* II. *cap.* 96. (7) *lib.* IV. *cap.* 6. (8) *in Antiquario pag.* 443. (9) *lib.* II. *Georgic.*

Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis.

& adde *Turnebum* [1]. Nimirum edebant & bibebant hilares, quod etiam in Lege Mosis permissum erat 1. *Samuel.* [2], *Nehem.* [3] Ovidius:

Dii quoque ut a cunctis hilari pietate colantur,
Tristitiam poni per sua festa jubent.

Sacerdotes perinde atque illi qui Sacrificia obtulerant, horumque amici in fano considentes, convivia (quæ vocabant *Viscerationes*) agitabant, uti est *infra* [4]. Virgilius [5]:

—— —— Cunctique relictis
Consurgunt mensis. —— ——

Et post:

Tum lecti juvenes certatim, araque Sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant,
Vescitur Æneas simul & Trojana juventus,
Perpetui tergo bovis & lustralibus extis.

Dona laboratæ Cereris sunt panes è frumento confecti. *Lustralia exta* Beroaldus [6] exponit, quod sint præpinguia, uti *bos lustralis*, id est, quinque annorum habens ætatem perfectam. Nec aliter *J. G. Stuckius* [7]. Rectius ita: *Lustralia*, id est, καθαρτικὰ, quod cum Sacra omnia lustrarent purgarentque homines, extorum esu hoc cumprimis consequerentur, & Sacrificiorum participes essent, a quibus impii arcebantur. Eodem sensu *lustralia exta* dicit *Statius* [8]. Canebantur hymni & ducebantur choreæ. Exemplo sunt Hebræi in festo Apidis, *Exod.* [9] & simile est de Moabitis, *Numer.* [10]

XII. Victimæ offerebantur *eximiæ*, id est, quæ integræ erant corpore, vegetæ, robustæ, quæque nullum in corpore vitium * habebant ac de grege selectæ exime-

* Lucianus *de Sacrif.* 368. πολύ γε πρότερον ἐξετάσαντες εἰ ἐντελὲς εἴη τὸ ζῶον, ἵνα μήτι τ̃ ἀχρήστων κατασφάτησι.

(1) *lib.* XXII. *Adversarior. cap.* 2. (2) I. 13. 14. 15. (3) XII. 43. (4) *cap. seq. num.* 8. (5) *lib.* VIII. *Æneid.* (6) *Notis ad Suetonium August. cap.* 1. *p.* 53. (7) *de Sacris & Sacrificiis Gentilium pag.* 149. (8) *lib.* 1 *Thebaid.* (9) XXXII. 19. (10) XV. 2.

mebantur, inde varia cognomina acceperunt, ut essent *egregiæ*, *nitentes* θύματα ἐξαίρετα καὶ ἔκκριτα. Virgilius[1]:

Quatuor eximios præstanti corpore tauros
Ducit, & intactâ totidem cervice juvencas.

Et[2]:

—— —— Superoque nitentem
Cœlicolûm Regi mactabam in littore taurum.

Et[3]:

—— Mactans lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboque patrique Lyæo.

Est idem inter leges Mosis, *Levitic.*[4] *Deuter.*[5] & vide prolixe *Hieronymum Magium*[6]. Verum uti apud Hebræos politiâ ipsorum ad interitum vergente, reperti sunt qui animalia cœca, clauda, morbida, Sacrificiis addicerent, *Malach.*[7] ita etiam apud Gentiles ultimâ Paganismi ætate fuerunt tales. Tertullianus[8]: *Volo & ritus vestros recensere, non dico quales sitis in sacrificando, cum enecta & tabida & scabiosa quædam mactatis.* Oves cumprimis bidentes capiebantur, id est, quæ duos ordines dentium, superiores & inferiores habebant eminulos, ac cornigeræ erant. Nec non vaccæ injuges, quæ nunquam opus aliquod rusticum fecerant, ut de Philistinis est, 1. *Samuel.*[9] Virgilius[10]:

—— Et intactas totidem cervice juvencas.

Et[11]:

Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.

Boves intactas vocat *Horatius*[12]. *Castâ cervice juvencam* appellat *Silius Italicus*[13]. (uti ibi exponit *Daniel Heinsius*[14]) ἀδμῆτας βόας *Homerus*, & vide *Turnebum*[15].

XIII. Holocausta erant ex animali, quod totum exureba-

(1) *lib.* IV. *Georg.* (2) *lib.* XII. *Æneid.* (3) *lib.* IV. *Æneid.* (4) IX. 3. *cap.* XXII. 19. (5) XV. 21. *cap.* XVII. 1. (6) *lib.* IV. *Miscellaneor. cap.* 4. (7) I. 8. (8) *cap.* 13. *Apologet.* (9) IX. 7. (10) *l. d.* (11) *lib.* VI. *Æneid.* (12) *lib.* V. *Carm.* 9. (13) *lib.* VIII. (14) *in Notis pag.* 118. 119. (15) *lib.* XVIII. *Adversar. cap.* 2.

rebatur. * Et vel cum pelle, uti in Sacrificiis expiatoriis, *Levitic.*[1] *Numer.*[2] vel detractâ ante pelle, quam Sacerdos capiebat, *Levitic.*[3] Virgilius[4]: †

Et solida imponit taurorum viscera flammis.

Rursum:

Tergora deripiunt costis. —— ——

Nimirum pellibus incubabant, & Oracula Deorum in somniis petebant, uti dicemus[5]. Molochi Sacrificia vivum hominem exurebant, quæ a Phœnicibus introducta, Asiam, Africam & Europam omnem pervaserunt. De Gallis testantur *Cæsar*[6], & *Hottomannus*[7], *Strabo*[8], *Johan. Jac. Chiffletius*[9]. De Britonibus *Johannes Seldenus*[10]. De Gottis ac Suedis *Johannes Loccenius*[11]. De Americanis *Oviedus*[12], *Godofredus*[13], referunt, quod ex genere hominum Sacrificia adhibuerint. Quod Jephta immolavit propriam filiam, est factum singulare, de quo peculiarem Diatribam scripserunt *Michaël Christianus Tirhoff* & *Ludovicus Capellus*, & vide quæ diximus *supra*[14]. Adde *Lilium Gyraldum*[15], *Hugonem Grotium*[16], *Johannem Saubertum*[17], *Joh. Ericum Ostermannum*[18].

XIV. Locus Templi separatus, ubi sacrificiales pecudes mactabantur, *Delubrum* erat; Sacerdotes vero detractis victimarum pellibus incumbentes somnia captabant, ut Deorum instinctu futura cognoscerent. Virgilius[19]:

—— —— *Huc dona Sacerdos*
Cum tulit, & cæsarum ovium sub nocte silenti
Pelli-

* Lucianus *de Sacrif.* 368.
† *v.* 253. ubi vide Servium de ratione holocausti.

(1) IV. II. 12. (2) XIX. 5. (3) VII. 8. (4) *lib.* VI. *Æneid.* (5) *seq. distinctione* 14. (6) *lib.* VI. (7) *Notatis ibidem pag.* 33. (8) *lib.* IV. (9) *in Descriptione Vesontionis part.* I. *cap.* 14. (10) *lib.* I. *Britan. antiquæ cap.* 4. (11) *in Antiquitatibus Suedicis p.* 32. (12) *lib.* XVII. *Historiæ. Indicæ.* (13) *in Archontologiâ Cosmicâ pag.* 333. (14) *c.* VI. *dist.* II. *& l.* III. *c.* 5. (15) *in Historiâ Deorum syntagm.* 17. *pag.* 528. (16) *de Satisfactione Christi cap.* 10. (17) *de Sacrificiis Gentilium cap.* 21. (18) *Disputationibus de ἀνθρωποθυσίαις Gentilium.* (19) *lib.* VII. *Æneid.*

Pellibus incubuit stratis somnosque petivit,
Multa modis simulacra videt volitantia miris.

Et paulo post:

Hic & tum pater ipse petens responsa Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentes,
Atque harum effultus tergo, stratisque jacebat
Velleribus, subita ex alto vox reddita luco est.

De Lacedæmoniis in Pasiphaës Fano testatur idem *Cicero*[1]. De Mose refert *Strabo*[2], quod docuerit, ἐγκοιμᾶσθαι δ' ἐν αὐτοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν τε καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἄλλους τοὺς εὐονείρους, *ut in templo pro se quisque, vel alii qui essent ad bene somniandum apti natura, pro aliis incubarent, & iis qui temperanter & juste vivunt, a Deo donum aliquod vel signum esse spectandum.* Fallitur vero, quia satis constat, Mosen fuisse hostem Planetariorum & somniatorum, iisque omnibus præmia destinavisse lapides & saxa, *Levitic.*[3] *Deuter.*[4]

XV. Puritatem in Sacris requirebant imperabantque, cum præfarentur* formulâ solenni† *Procul este profani.* Virgilius[5]:

——— *Procul o procul este profani*
Conclamat Vates. ——— ———

Statius[6]:

——— ——— ——— *Adeste*
Diique hominesque Sacris, procul ite nocentes
Si cui corde nefas tacitum. ———

Profanos vocabant, qui sibi conscii erant de flagitiis, aut qui saltem ob ætatis dignitatisve sequiorem conditionem, inepti erant ut Sacris initiarentur. Tibullus[7]:

Num-

* Πρόῤῥησιν dicit Lucianus *Alex.* 770. *Demonact.* 886. ubi & refert apud Athenienses ἀποκεκλεῖσθαι τοὺς βαρβάρους. ab Eleusiniis puto.

† Lucianus de *Sacrif.* 368. etiam tabulam propositam publice tradit, quæ prohiberet profanos ingredi, καὶ τὸ μὲν πρόγραμμά φησι μὴ παριέναι εἴσω περιῤῥαντηρίων, ὅστις μὴ καθαρός ἐστι τὰς χεῖρας.

(1) *lib.* I. *de Divinatione.* (2) *lib.* XVI. *Geograph.* (3) XVIII. 21. *cap.* XIX. 31. *cap.* 20. 6. (4) XIII. 12. *seq. cap.* XVIII. 9. 10. 11. 12. (5) *lib.* VI. *Æneid.* (6) *lib.* III. *Silvar. carm.* 3. (7) *lib.* I. *Eleg.* 2.

Num feror incestus sedes adiisse Deorum,
Sertaque de sanctis deripuisse focis?

Suetonius de Nerone parricidâ[1]: *Peregrinatione quidem Graeciæ, Eleusiniis Sacris, quorum imitatione impii & scelerati voce Praeconis submoverentur, interesse ausus non est.* * Eos arcebant, & vero si turbæ sese permiscerent, re vulgatâ plectebantur capite, ut Acarnanes illi juvenes exemplo suo monstrant, de quibus refert *Livius*[2]. Sæpe etiam curiosos illos Sacrorum rimatores Numen ipsum punivit. Tibullus[3]:

Tunc mihi non oculis sit timuisse meis.

Ex opinione veterum, qui excœcari credebant, si quando mystica Deorum Sacra & religionis arcana oculis profanis temere aliqui usurparent, uti annotat *Passeratius.* Locus est 1. Samuel.[4] *Percussit autem ex Bethsemitis, quia inspexerant Arcam Domini, percussit, inquam, de populo septuaginta viros, & quinquaginta millia virorum.* Supple, *rebus his gestis aderant.* Nimirum occisi sunt viri septuaginta, aderant vero quinquaginta mille spectatores, ut narrat *Josephus*[5], & sequuntur *Rupertus, Lyra, Tostatus*[6]. Nam quod vulgo cum *Theodoreto*[7], *Procopio* & *Eucherio*[8] credunt, omnes periisse, a vero procul abest, neque satis defendunt *Salianus*[9], *Georgius Hornius*[10], *Johannes Buxtorffius*[11]. Ut enim ipsi docent, perierunt ideo quia inspexerant Arcam apertam. Atqui tot millia non poterant inspicere, quatenus in tanto concursu multi a multis impediuntur. Negat Salianus, *posse magnam plagam vocari, cum septuaginta occidunt.* Verum nec parva est plaga, morte subitâ concidere tot homines vegetos cæteroquin & de prope instante obitu parum sollicitos. A profanis distinguebantur sacrati, qui-

* V. Lucianus *Pseudomant.* 770. Capitolinus *M. Antonin. Philos. c.* 27. ib. Casaub.

(1) *lib.* VI. *cap.* 34. (2) *lib.* XXXI. (3) *lib.* I. *Eleg.* 7. (4) VI. 19. (5) *lib.* VI. *Antiquitat. cap.* 9. (6) *Comment. h. l.* (7) *Quæst.* 14. *ad h. l.* (8) *Commentariis ibid.* (9) *Tom.* 3. *Annal. Vet. Testam. pag.* 66. (10) *Notis ad lib.* I. *Sulpicii Severi pag.* 165. (11) *in Exercitationibus Miscellaneis pag.* 166.

quibus accedere licebat & cognoscere Mysteria illa, sive eminus, qui *Mystæ* vocabantur, sive *Epoptæ* erant, qui cominus veniebant, de quâ re vide *Desiderium Heraldum*[1], *Johannem Meursium*[2]. Prudentius[3]:

Quid cum sacrandus accipit sphragitidas?
Acus minutas ingerunt fornacibus.
His membra pergunt urere, ut igniverint
Quacunque partem corporis fervens nota
Stigmarit, hanc sic consecratam prædicant.

Apparet ex verbis illis, stigmata eos in fronte vel aliâ corporis parte accepisse. Locus est Galat.[4] *Ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto.* Annotat Beza[5]: *stigmata, id est, notas injustas quales servis inuri solebant.* De servis cum inustâ fronte dicemus *infrà*[6]. Nam hæc quidem Pauli verba ad præsentem rem melius referas, professum sectatorem Christi, in cujus gratiam toleraverat persecutiones varias, 2. *Corinth.*[7] Quæ vero leguntur de Francisco perinde, uti Paulo contigerat, stigmatibus sacris notato, apud *Rodolfum Hospinianum*[8], *Renatum Chôppinum*[9], illis fabulis ociosorum cucullatorum accensemus, & prolixius alibi vanitatis profanæ convincemus. Apud veteres Christianos dicebantur *Sacrati*, qui in fronte crucis signaculum chrismate prænotatum habebant, tanquam ea esset initiatio, ut multis locis refert *Tertullianus*, & confer *Desiderium Heraldum*[10]. Hodie quoque Dæmon Sagis & Magis imprimit stigma aliquod, eoque velut charactere indelebili ad scholæ infernalis sacra obligat tenaciter, *Bodinus*[11], *Remigius*[12].

XVI. Qui Sacris aderant & Mysteria cognoscebant, lege prohibiti nemini quicquam eorum revelare debebant. Horatius[13]: —— *Non*

(1) *Animadversis ad Arnobium lib.* II. *pag.* 87. (2) *in Eleusiniis cap.* 8. (3) *De Coronis num.* 9. *Supplicio Romani.* (4) VI. 17. (5) *pag.* 376. (6) *lib.* IV. *cap.* I. *dist.* 3. (7) XI. 12. 24. 25. 26. 27. (8) *lib.* VI. *de Origine Monachorum fol.* 245. (9) *lib.* II. *Monasticorum pag.* 213. (10) *Animadversis ad lib.* III. *Arnobii pag.* 129. (11) *lib.* IV. *Dæmonomaniæ cap.* I. (12) *lib.* I. *Dæmonolatriæ cap.* 5. (13) *lib.* I. *Carm.* 18.

——— *Non ego te candide Bassareu*
Invitum quatiam: nec variis obsita frondibus
Sub divum rapiam.

Bassareu, id est, Bacche, & cum dicit *obsita*, est idem quod *operta*. Sensus est: Non divulgabo Sacra tua, quæ sub fide silentii cognoscunt quicunque cominus accedunt. Tibullus[1]:

Non ego tentavi nulli temeranda virorum
Audax laudandæ sacra docere Deæ.

Ita locum emendant *Scaliger*, *Livinejus*, *Simon Abbes*: quod vero legit *Gebhardus*,

——— *nulli temeranda Deorum*,

sensum nullum habet. Nec enim de Diis attinet loqui, cum pœna sit irrogata hominibus qui Sacra operta enunciant in vulgus. Sub capitis pœnâ erat sancitum silentium, ut *Plutarchus*[2], & *Eunapius Sardianus*[3], testantur. Horatius[4]:

——— *Vetabo qui Cereris Sacrum*
Vulgarit arcanæ, sub iisdem
Sit trabibus, fragilemque mecum
Solvat phaselum. ———

Et apud Inferos pœna sequebatur: Ovidius[5]:

Quærit aquas in aquis & poma natantia captat
Tantalus, hoc illi garrula lingua dedit.

Nimirum hac pœnâ affectus est, quod Deorum quædam Mysteria evulgavisset. De quo præterea agunt *Euripides*[6], & *Seneca*[7]. Hinc erat, quod in Templis multis Simulacra posita essent, quæ digito ad labia impresso monebant, ut fida silentia essent, nec propalarentur secreta, *Augustinus*[8], *Æschylus*[9]: ἐπεὶ δὲ ἀνέστην καὶ χεροῖν Καλλιῤῥόου ἔψαυσα πηγῆς, σὺν θυηπόλῳ χερὶ βωμῷ προσέστην, ἀποτρόποισι δαίμοσι θέλουσα θῦσαι πέλανον. Tacitus[10]: *Ingressi milites, quibus fausta nomina, felicibus ramis*, *dein-*

P

(1) *lib.* III. *Eleg.* 5. (2) *in Vita Alcibiadis.* (3) *de Vitis Philosophorum.* (4) *lib.* III. *Carm.* 2. (5) *lib.* II. *Amor. eleg.* 2. (6) *in Oreste.* (7) *in Thyeste.* (8) *lib.* XVIII. *de Civit. D. c.* 5. (9) *in Persis.* (10) *lib.* IV. *Histor.*

dein Virgines Vestales cum pueris puellisque patrimis matrimisque, aquâ rivis & fontibus amnibusque haustâ perluere. Signumque id erat innocentis animi, qui nullius rei improbe patratæ sibi conscius esset. Virgilius [1]:

Effer aquam, ——

scilicet fluviatilem *, quâ Sacra & Sacrificia lustrabantur, ut annotat *Taubmannus* [2]. Et [3]:

—— *Sic effatus, ad undam*
Processit summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa Deos orans. ——

Horatius [4]:

Lotis mane senex manibus currebat.

Hinc dicendi genus, *lavo in innocentiâ manus*, quod usurpat *David Psalm* [5], & vertunt *Alexandrini*, νίψωμαι ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου. Alibi sunt testimonia plurima. Tibullus [6]:

—— *Pura cum veste venite*
Et manibus puris sumite fontis aquam.

Propertius [7]:

Spargite me lymfis. ——

Plautus [8]:

Nunc lavabo ut rem divinam faciam.

Puras vero manus cum a sordibus, tum a cæde & sanguine exigebant. Ita *Herodoto* dicitur ἀνὴρ μὴ καθαρὸς ἐὼν τὰς χεῖρας, quia cædem manu fecerat. Res seria erat apud multos, Virgilius [9]:

Tu genitor cape sacra manu, patriosque penates;
Me bello è tanto digressum ac cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine vivo †
Abluero, —— ——

Pilatus lavabat manum aquâ, postquam supplicium capitale denunciaverat in Jesum Nazarenum, *Matth.* [10]

Fe-

* Flumen vivum V. *Interpretes Virgilii in* 2. *Æn.* 717.
† *v.* 717. V. ibi *Interpretes & Brissonium.*

(1) *Bucolic.* 8. (2) *in Commentario pag.* 83. (3) *lib.* IX. *Æneid.* (4) *lib.* II. *Sat.* 3. (5) XXVI. 6. (6) *lib.* II. *Eleg.* I. (7) *lib.* IV. *Eleg.* 6. (8) *in Aulularià Act.* III. *sc.* 6. (9) *lib.* II. *Æneid.* (10) XXVII. 24.

Fecisse hoc eum, ut Judaicos ritus imitaretur, putat *Origenes*, verum hoc refellit Edmundus Merillus [1]: *Vix*, inquit, *probabile est*, *Pilatum hominem Romanum mores Judæorum sequi voluisse.* Neque etiam necessarium erat, nam ipsi Romani aquâ prolutâ manus purgabant a cæde factâ, vel factæ consensu addito. At sordes animi non posse aquis manuum profusis expurgari, dicebat Ovidius [2]:

Omne nefas omnemque mali purgamine causam
Credebant nostri tollere posse senes.

Et paulo post:

Ah nimium faciles qui tristia crimina cædis
Fluminea tolli posse putatis aquâ.

Et increpat Tertullianus [3]: *Quæ ratio est*, *manibus quidem ablutis*, *sed spiritu sordidato orare?* Tale quid apud Hebræos quoque observare licet, eratque in Salomonis Templo περιῤῥαντήριον * (quomodo *Sozomenus* & *Theodoretus* vocant apud *Johannem Brodæum* [4]) id est, vas æneum capacissimum; eo aquæ convehebantur ad usum Sacerdotum & aliorum qui vellent manus pedesque lavare, & Sacris adesse propius, 1. *Reg.* [5], 2 *Chronic.* [6], *Franciscus Ribera* [7], *Salianus* [8], *Justus Lipsius* [9]. *Delubrum* vocabant Romani partem illam Templi in qua stabat aquiminale magnum †, ubi mersus titio ingens ab arâ sumptus velut consecrabat aquas, atque inde hauriendo efficaciter deluebantur quicunque Sacris operari volebant, ut notant *Servius* [10], *Johan. Gerh. Vossius* [11]. Ἐχερνίψατο ἐκ τῆς ἱερᾶς χέρνιβος est de Andocide sacrificaturo apud *Lysiam* [12]. Successit his apud Chri-

P 2 stia-

* Περιῤῥαντηρίων in templis ethnicorum meminit Lucianus *de sacrif.* 368. & aliis locis.
† V. Casaubonum *ad Theophrasti Charact. c.* 17. *p.* 288.

(1) *Notis ad Passionis historiam.* (2) *lib.* II. *Fastor.* (3) *de Oratione cap.* II. (4) *lib.* I. *Miscellan. cap.* 38. (5) VII. 23. (6) IV. 2. (7) *de Templo lib.* II. *cap.* 16. 17. (8) *in Annalibus Vet. Test. Tom.* 3. *pag.* 836. (9) *Notis ad Tacitum lib.* IV. *Histor. num.* 77. (10) *in Commentariis Virgilianis lib.* II. *Æneid. pag.* 246. (11) *in Lexico Etymolog. pag.* 178. (12) *in Orationibus pag.* 97.

ſtianos ſerioris ævi Vas aquæ luſtralis, levium peccatorum expiatricis ad veſtibulum Templi poni ſolitum, ut ad Sacra properantes haurirent aquas & lavarent ſeſe, uti monet *Heribertus Roſweidus* [1]. Potuit inſtituti conſilium fuiſſe non malum, ſolum quod abuſus corruperit ſeculis inſecutis factum, inque ſuperſtitionem peſſimam converterit, de quo porro agunt *Andreas Rivetus* [2], *Johan. Gerhardi* [3], *Johan. Crocius* [4]. Mos idem hodie apud Turcos & Saracenos obtinet, uti refert *Johannes Wilde* [5]. Præterea Orientis Populi nudis pedibus aut ſaltem excalceati, ingrediebantur loca ſacra. Juvenalis [6]:

Obſervant ubi feſta mero pede ſabbatha Reges.

De Judæis loquitur, & ſunt exempla de Moſe, *Exod.* [7] ac de Joſuâ Principe, *Joſu.* [8] Alia habet *Cœlius Rhodiginus* [9]. Turci & Ruſſi imitantur, ut narrant *Sweiggerus* [10], *Michovius* [11]. Pythagoras apud *Jamblichum* [12] dicit, ἀνυπόδητος θῦε καὶ προσκύνει. In Romanorum veterum ritibus nihil tale eſt, ſolum quod in Veſtalibus Feriis Matronæ pedibus nudis ad templum Veſtæ ibant, olim quidem ob cauſam eam, quod locis paludoſis conditum Templum adiretur nudis pedibus, deinde vero ſiccatis etiam locis permanſit conſuetudo, teſte *Ovidio* [13].

XVII. Neque admittebant illos qui nocte proximâ cum uxoribus lecto eodem accubuiſſent*, Tibullus [14]:

Vos

* V. Grævium *ad Heſiodum* ἔργ. 731. Caſaubonum *ad Lampridii Commod.* c. 2. Forſan omnino poſt omnem concubitum purgabant ſe aqua, ſive ſacra facturi eſſent, ſive non eſſent. Ovidius 3. *Am. el.* 7.

Neve ſuæ poſſent intactam ſcire miniſtræ.
Dedecus hoc ſumta diſſimulavit aqua.

Lucianus *Amor.* 903. Suetonius *Aug.* 94. Ovidius 3. *Am.* 7. 53.

A

(1) *Annotatis ad Paulinum pag.* 814. (2) *in Summâ Controverſiarum Tract.* 2. *quæſt.* 15. (3) *in Confeſſione Cathol. Tom.* 3. *pag.* 768. (4) *in Conſideratione brevi Religionis Papiſticæ pag.* 790. (5) *in Itinerario Orientali lib.* II. *cap.* 51. *lib.* III. *cap.* II. (6) *Satyr.* 6. (7) III. 5. (8) V. 14. (9) *lib.* VIII. *Antiq. Lect. c.* 27. (10) *lib.* II. *Itinerarii Conſtantinopol. cap.* 54. (11) *in Deſcriptione Sarmatiæ Europeæ.* (12) *in Vitâ ejus cap.* 24. (13) *lib.* VI. *Faſtor.* (14) *lib.* II. *Eleg.* I.

Vos quoque abesse procul jubeo (discedite ab aris)
Queis tulit hesternâ gaudia nocte Venus.

Ovidius[1]:

Annua venerunt Cerealis tempora sacri,
Secubat in vacua sola puella toro.

Proinde vel mulierum concubitu abstinebant, vel surgentes mane corpus aquâ vivâ proluebant. Ipsæ quoque mulieres ita faciebant. De Atia matre Augusti refert Suetonius[2]: *expergefactam quasi a concubitu mariti purificavisse se.* Sunt præcepta in *Literis Sacris*, *Levitic.*[3], *Deuter.*[4] De re eadem Persius[5]:

Hæc sancte ut poscas Tiberino in flumine mergis,
Mane caput bis terque, & noctem flumine purgas.

Noctem, id est, concubitum nocturnum: Juvenalis[6]:

Ter matutino Tiberi mergetur, & ipsis
Vorticibus timidum caput abluet. ——

Removebant præterea eos, qui somniis importunis ac tristibus vexati animo ægro essent ac suspenso propter fata instantia. Silius Italicus[7]:

Namque asper somno dirus me impleverat horror,
Et læta exultans ostenderat ora Sichæus,
Quæ dum abigo menti & sub lucem, ut visa secundent,
Oro cœlicolas, ac vivo purgor in amne.

Igitur cum vivâ aquâ lustrati erant, poterant sacris adesse. Apulejus[8]: *Discussâ pigrâ quiete alacer exsurgo, meque protinus purificandi studio marino lavacro trado, septiesque submerso fluctibus capite.* Nimirum:

A tenera quisquam sic surgit mane puella,
Protinus ut sanctos possit adire Deos.

Priapeja *c.* 13.

Huc, huc, quisquis es, in Dei salacis
Diverti grave ne puta sacellum,
Etsi nocte fuit puella tecum,
Hac re quos metuas adire non est.
Istuc cœlitibus datur severis. &c.

Brissonius *Form.* 6. Kuhnius & Perizonius ad *Ælianum* 2. *V. H.* 31. ἁγνεύειν Græci proprie dicunt de his qui sacris se abstinent a Venere. *ib.*

(1) *lib.* III. *Amor. Eleg.* 10. (2) *lib.* II. *cap.* 94. (3) XV. 16. (4) XXIII. 10. (5) *Sat.* 2. (6) *Sat.* 6. (7) *lib.* VIII. (8) *lib.* XI. *Metamorph. pag.* 157.

Θάλασσα κλύζει πάντα τ' ἀνθρώπων κακά.

uti ait *Laërtius*[1], estque versus ille *Euripidis*[2]. Propertius[3]:

Ac prima somnum purâ tibi discute lymfâ.

Et[4]:

Sæpe illæ immeritæ causata est omina Lunæ,
Et sibi tingendas dixit in amne comas.

Virgilius[5]: *

——— Nox Æneam somnusque reliquit,
Surgit & ætherii spectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Sustulit, ac tales effudit ad æthera voces.

Ubi & hoc nota, quod versus Orientem constiterit recepto more apud illos, qui precabantur, ut dictum est *supra*[6]. Qui religiosiores erant, ad prolutiones addebant molam salsam. Plautus[7]:

Recte dicit, ut commeminit, somnium narrat tibi.
Sed mulier, postquam experrecta es, Prodigiali Jovi,
Aut molâ salsâ hodie aut thure comprecatam oportuit.

Tibullus[8]:

Ipse procuravi ne possent scæva nocere
Somnia, ter sanctâ deveneranda molâ.

Et[9]:

Et vanum ventura hominum genus omina noctis
Farre pio placant & Saliente sale.

Confer *Martialem*[10].

XVIII. In expiationibus & devotionibus spargebantur sive Lauri sive Olivæ ramo, θαλλῷ uti vocat *Theocritus*[11], estque vocabulum Latio donatum apud Virgilium[12]:

——— ——— Spargens altaria thallo.

Idem

* v. 67: Servius *quia dicitur non etiam solo somno polluere. Unde est, & noctem flumine purgat.*

(1) *in Vita Platonis pag.* 190. (2) *in Iphigenia.* (3) *lib.* III. *Eleg.* 8. (4) *lib.* IV. *Eleg.* 4. (5) *lib.* VIII. *Æneid.* (6) *cap.* IX. *distinct.* 9. (7) *in Amphitruone Act.* 2. *sc.* 2. (8) *lib.* I. *Eleg.* 5. (9) *lib.* III. *Eleg.* IV. (10) *lib.* VII. *Epigram.* 53. (11) *Idyll.* 12. (12) *in Ciri.*

Idem ubi de Æneâ [1]:

——— Ter socios purâ circumtulit undâ
Spargens rore levi & ramo felicis olivæ,
Lustravitque viros. ———

Notat *Servius* [2]. Olivam pro Lauro esse positam, nam communiter Laurus adhibebatur. De Oleâ *Porphyrius* [3], ἐν ταῖς λιτανείαις καὶ ἱκετηρίαις τοὺς τῆς ἐλαίας θάλλους περιτείνουσιν. De Lauro Ovidius [4]:

Huc venit incinctus tunicâ mercator & urnâ
Purus suffusâ, quam ferat, haurit aquam.
Uda fit hinc laurus, lauro sparguntur ab udâ
Omnia quæ Dominos sunt habitura novos.
Spargit & ipse suos lauro rorante capillos,
Incipit & solita dicere voce preces.

Apud Hebræos erat herba אזוב *Exodi.* [5], *Psalm.* [6], & de *Hyssopo* explicant *Biblia Romana*, veteresque Commentatores omnes, *Pagninus*, *Munsterus*, *Castalion*, *Tremellius*, *Johan. Buxtorfius* [7], sed *Rosmarinum* malunt *Franciscus Georgius Venetus* [8], *Rivetus*, *Piscator*, *Scholiastæ Batavi* [9], *Daniel Fesselius* [10]. Porro adolebatur sulfur cum tædis, quod erat *februare*, ἁγνίζειν, καθαίρειν. Juvenalis [11]:

—— Cuperent lustrari, si qua darentur
Sulfura cum tædis, & si foret humida laurus.

Ovidius [12]:

Terque senem flammâ, ter aquâ, ter sulfure purgat.

Virgilius [13]:

At nutrix patulâ componens sulfura testâ,
Narcissum casiamque herbas incendit olentes.

Statius [14]:

—— —— Et odori sulfuris aurâ
Purgat. —— ——

 Pro-

(1) *lib.* VI. *Æneid.* (2) *Commentario h. l. pag.* 411. (3) *in Antro Nympharum.* (4) *lib.* V. *Fastor.* (5) XII. 22. (6) LI. 9. (7) *in Lexico Thalmudico pag.* 50. (8) *in Harmoniâ mundi Tom.* 4. *Cant.* 1. *cap.* 31. (9) *ad h. l.* (10) *lib.* V. *Adversar sacror. cap.* 10. (11) *Sat.* 2. (12) *lib.* III. *Fastor.* & 7. *Metamorphos.* (13) *In Ciri.* (14) *lib.* IV.

Propertius [1]:

Imperat & totas iterum mutare lacernas,
Terque meum tetigit sulfuris igne caput.

Tibullus [2]:

Ipseque ter circum lustravi sulfure puro,
Carmine cum magico procubuisset anus.

& adde *Casaubonum* [3], *Johannem Wowerium* [4], *Jacobum Pontanum* [5].

XIX. Vestes puras induebant, & quidem pauperes aquâ eluebant vestes, ne quid sordium in illis esset. Tibullus [6]:

——— *Purâ cum veste venite.*

Divites habebant vestes singulares, quas induebant tunc cum Sacra obire volebant. Inde sunt *vestes preciosæ Esavi*, Genes. [7] Erant vestes Sacerdotales, ut docent *Hebræi* & ex illis *Hieronymus*. Nam ante Sacerdotium Leviticum primogeniti familiarum Sacerdotio fungebantur, uti dicetur *infra* [8]. Erant vestes illæ albæ. Horatius [9]:

Ille repotia, natales aliosque Dierum
Festos albatus celebret. ———

Ovidius [10]:

More patrum sanctæ velatæ vestibus albis
Tradita supposito vertice sacra ferunt.
Ore favent populi, tunc cum venit aurea pompa,
Ipsa sacerdotes subsequiturque suas.

Et [11]:

Scilicet exspectas solitum tibi moris honorem,
Pendeat ex humeris vestis ut alba meis?
Fumida cingatur florentibus ara coronis,
Concipiamque bonas ore favente preces.

Vestibus iisdem induti spectabant ludos publicos in honorem

(1) *lib.* IV. *Eleg.* 9. (2) *lib.* I. *Eleg.* 5. (3) *Exercit.* 16. *sect.* 43. *nec non in Commentario ad Characteres Theophrasti.* (4) *Animadversis ad Petronium pag.* 443. (5) *in Bellariis Atticis pag.* 371. (6) *lib.* II. *Eleg.* I. (7) XXVII. 15. (8) *cap.* XII. *dist.* I. (9) *lib.* II. *Sat.* 2. (10) *lib.* III. *Amorum Eleg.* I. 13. (11) *lib.* III. *Tristium Eleg.* 13.

norem Deorum celebrari ſolitos. Martialis[1]:

Spectabat modo ſolus inter omnes
Nigris munus Horatius lacernis,
Cum plebs & minor ordo, maximusque
Sancto cum duce candidus ſederet,
Toto nix cecidit repente cœlo,
Albis ſpectat Horatius lacernis.

Ab hoc veſtitu ſacrificantes dicebantur *Candidati*, teſte *Plauto*[2]. Indidem eſt *candida turba* apud *Ovidium*[3], & *turba albata* apud *Perſium*[4]. Niſi eſſent Sacra Cocytia. Tunc enim uti hoſtia furva, ita veſtis erat pulla. Ovidius[5]:

Et nigræ veſtes corpora veſtra tegant.

Capita ornabant coronis. *Suetonius*[6] utrumque expreſſit: *Candidati, coronatique & thura libantes fauſta omina & eximias laudes congeſſerant.* Ovidius[7]:

Feſtaque odoratis innectunt tempora ſertis.

Tibullus[8]:

Hunc pura cum veſte ſequar, myrtoque caniſtra
Vincta geram, myrto vinctus & ipſe caput.

Et[9]:

Cernite fulgentes ut eat ſacer agnus ad aras,
Vinctaque poſt olea candida turba comas.

XX. Victimæ pro qualitate Numinis † dari ſolebant: eæque coloris nivei imprimis, & in Aris decore exſtructis, quando Superis Diis offerendæ erant. Virgilius[10]:

Dii quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hunc candentem in littore taurum
Conſtituam ante aras voti reus. ——

P 5 Et

† Et ejus divitiis qui offerebat Lucianus *de Sacrif.* 368. προσάγουσι τὰς θυσίας, βοῦν μὲν ἀροτῆρα ὁ γεωργὸς, ἄρνα δὲ ὁ ποιμὴν, καὶ αἶγα ὁ αἰπόλος. ὁ δέ τις λιβανωτὸν ἢ πόπανον. ὁ δὲ πένης ἱλάσατο τὸν θεὸν φιλήσας μόνον τὴν αὐτοῦ δεξιάν. Adde proverbium, *Mola ſalſa libant qui thura non habent.*

(1) *lib.* I. *Epigram.* I. (2) *in Rudent. Act.* I. *ſc.* 5. (3) *lib.* II. *Faſtor.* (4) *Sat.* 2. (5) *in Ibim.* (6) *lib.* II. *cap.* 98. (7) *lib.* V. *Triſtium eleg.* 3. (8) *lib.* I. *Eleg.* II. (9) *lib.* II. *Eleg.* I. (10) *lib.* V. *Æneid.*

Et[1]:

Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem. —— ——

Horatius[2]:

Quique vos bobus veneratur albis.

Silius Italicus[3]:

Jamque Deûm Regi, Martique sub omine fausto
Instauratur honos, niveoque ante omnia tauro,
Placatur meritis monitor Cyllenius aris.

Horatius[4]:

Voveram dulces epulas & album
Libero caprum. ——

Nam cum Diis Inferis, Plutoni & Dianæ, Diisque Manibus offerre volebant, pecudes furvas nigrasque capiebant. *Zosimus*[5]: ὄναρ δὲ θεασάμενοι προσαγαγεῖν ἱερεῖα μέλανα Περσεφόνῃ καὶ Ἅδῃ. Virgilius[6]:

Et nigram mactabis ovem, lucumque revises.

Et[7]:

Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.

Et[8]:

—— —— *Huc casta Sibylla*
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.

Et[9]:

Duc nigras pecudes, ea prima piacula sunto.

Ibidem:

Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
Constituit. —— ——

Et paulo post:

—— *Ipse atri velleris agnam*
Æneas matri Eumenidum, magnæque sorori
Ense ferit. —— ——

Tibullus[10]:

—— —— *Nocte serenâ*

Con-

(1) *lib.* IX. *Æneid.* (2) *In Carm. secul.* (3) *lib.* III. (4) *lib.* III. *Carm.* 8. (5) *lib.* III. *Histor.* (6) *lib.* IV. *Georg.* (7) *lib.* III. *Æneid.* (8) *lib.* V. *Æneid.* (9) *lib.* VI. *Æneid.* (10) *lib.* I. *Eleg.* 2.

Concidit ad magicos hostia pulla Deos.

Et[1]:

Interea nigras pecudes promittite Diti.

Lucretius[2];

Et nigras mactant pecudes & manibus divis
Inferias mittunt. — ——

Hostiæ furvæ, boves atri immolantur Diti Patri & Proserpinæ, apud *Valerium Maximum*[3], *Censorinum*[4], *Arnobium*[5], *Stewechium*[6], *Elmenhorstium*[7]. Nec aliter hodie est. Quicquid enim Sagæ pendunt Dæmoni, illud nigri coloris esse oportet, ut docet *Remigius*[8]. Porro fiebant sacra illa in scrobe vel terrâ effossâ Ovidius[9]:

—— —— *Statuitque Aras è cespite binas*
Dexteriore Hecates, at lævâ parte Juventæ.
Has ubi verbenis sylvaque incinxit agresti,
Haut procul egestâ scrobibus tellure duabus,
Sacra facit, cultrosque in guttura velleris atri
Conjicit, & patulas perfundit sanguine fossas.

Horatius[10]:

—— —— —— *Scalpere terram*
Unguibus & pullam divellere mordicus agnam
Cœperunt, cruor in fossam confusus, ut inde
Manes elicerent. —— —— ——

Βοθρῳ ὀρύξας, ait *Apollonius*[11], & confer *Festum Pompeium*[12].

CAP. XII.

De Ministris Sacrorum.

I. Uti ritus Sacrorum & Festi dies creverunt sensim apud Romanos, ita etiam Sacri Ordines & Sacro-

(1) *lib.* III. *Eleg.* 5. (2) *lib.* III. *de Natur. rer.* (3) *lib.* II. *cap.* 5. (4) *de Die natali cap.* 17. (5) *lib.* VII. *Adversus Gentes pag.* 225. (6) *Annotatis ibidem pag.* 147. (7) *Annotatis ibidem pag.* 126. (8) *lib.* I. *Dæmonolatriæ cap.* II. (9) *lib.* VII. *Metamorphos.* (10) *lib.* I. *Sat.* 8. (11) *lib.* III. *Argonauticor.* (12) *lib.* I. *de Verborum significat. pag.* 249.

Sacrorum Ministri, non quidem omnes simul eodem tempore exstiterunt, verum sensim alii aliis additi, ordines auxerunt. Nec semper viri illi, sæpe etiam fœminæ fuerunt. JANUS est, ultra quem non adscendunt. Aboriginum sive Cascorum relationes, *Genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum*, ait *Sallustius*[1]. Is vero contentus erat Numen simplici cultu & a cerimoniis remoto Sacrorum apparatu, farre pio & vino, venerari. De his temporibus *Plinius*[2] dicebat, *arbores fuerunt Numinum templa*. Neque tunc opus erat Templis aut Sacrorum Ministris ad hoc tantum designatis, ut Sacrorum cerimonias numerosas diligenter obirent. Ara sufficiebat, herus ipse docebat, quæ necessaria erant, ut ea nosset familia sua, ipse etiam Sacrificia peragebat, ut manifestum est de Abrahami arâ, circumcisione, sacrificio, *Genes.*[3]. Primogenitus familiæ, quando herus causis molestis impeditus non poterat fungi Sacris, loco ejus erat, inde sunt Esavi *vestes honorabiles*, id est, sacerdotales, *Genes.*[4] & de primogenitis aliis est testimonium manifestum, *Exodi*[5], *Numeror.*[6]. Adde his *Johan. Seldenum*[7]. Deinceps vero institutum fuit ministerium Leviticum, in quo pompæ multum erat, adeoque prolixe describitur *Exodi*[8], & confer *Renatum Chôppinum*[9].

II. Saturnus in aris & lucis reliquit eo loco, quo acceperat, negocium Sacrorum, agriculturæ deditus. Nec aliter egit Picus. Virgilius[10]:

Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis,
Urbe fuit summâ, Laurentis regia Pici,
Horrendum silvis & relligione parentum.

Primus in monte Palatino condidit Templum Faunus, ab Arcadibus & Pelasgis persuasus, qui terris suis egressi in Latium commigraverant, exules, & vagi hactenus,

(1) *in Catilinariâ*. (2) *lib.* XII. *c.* 1. (3) XII. 4. *cap.* XVII. 23. *cap.* XXII. 2. (4) XXVII. 15. (5) XIX. 22. *cap.* XXIV. 5. (6) III. 41. (7) *de Successione in Pontificatu Ebræorum lib.* I. *cap.* I. (8) XXVIII. XXIX. *cap.* (9) *lib.* I. *de Politiâ sacrâ.* (10) *lib.* VII. *Æneid.*

nus, itaque פלגש *exul* eſt. πλανῆτας vocat *Dionyſius Halicarnaſſeus* [1], ἔθνος πολύπλανον *Strabo* [2]. Panis cerimonias adferebant ſecum impoſtores & necromantici ſummi, quem tamen divinis honoribus afficere voluerunt, & Fauno iiſdem artibus dedito facile perſuaſerunt, ut communium artium magiſtro, quem illi pernoverant, recepto apud Orientis Populos more, Sacra publica adornaret, eisque miniſtros certos præficeret, quos vocabant LUPERCOS, & Ferias Pani conſecratas, *Lupercalia*, quas pro expiandis Manibus quibusvis peragebant XV. Februarii, *Livius* [3], *Valerius Maximus* [4], *Juſtinus* [5]. Canem immolabant & capras aliquas, earum pellibus detractis velut ſubligaculis obtegebant pudenda, cætera nudi. Virgilius [6]:

—— —— *Nudosque Lupercos.*

γυμνοὶ διαθέοντες ἐν περιζώμασι, ait *Plutarchus* [7]. Per vias cum ingenti clamore & prono curſu vagabantur, obvios flagro ſacro & ferulâ percutiebant, quod cumprimis fœminæ expetebant, ac credebant, poſſe hoc ad fœcunditatem conferre. Juvenalis [8]:

Nec prodeſt agili palmas præbere Luperco.

Nimirum ſteriles mulieres occurrebant Lupercis inſanis, & dextram porrigentes ferulâ ab eis percutiebantur, ut eo facilius conciperent. Notat *vetus Scholiaſtes*, & ex eo *Lubinus* [9]. Rem totam deſcribit quoque *Ovidius* [10].

III. Arcades iidem Cereris Templum in Palatino monte condiderunt, fœminasque addiderunt Græcorum ritu, a quibus Sacra Divæ ejus peragerentur, *Dionyſius Halicarnaſſeus* [11]. Sed & hominum generis Sacrificia in uſu erant potiſſimum illis qui Saturnum defunctum honore proſequebantur. Euander Pelaſgorum ductor fuerat. Virgilius [12]:

Tecta

(1) *lib.* II. (2) *lib.* XIII. (3) *lib.* I. (4) *lib.* VII. *cap.* I. (5) *lib.* XLIII. (6) *lib.* VIII. *Æneid.* (7) *in Romulo.* (8) *Sat.* 2. (9) *Commentario ad h. l. pag.* 121. (10) *lib.* II. *Faſtor.* (11) *lib.* I. (12) *lib.* VIII. *Æneid.*

Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tunc res inopes Euandrus habebat.

Huc conveniebat Hercules manipularibus ſuis comitatus, ab Hiſpaniâ remenſus iter, ut per Italiam contenderet in Græciam, & hoc cumprimis egit, ut Sacrificia nefaria abrogarentur, adeoque quos vivos homines in Tiberim dejecerant hactenus, eorum loco ſimulacra ſcirpea vel ſtraminea hominis ſpeciem gerentia præcipitaverunt. Refert Ovidius[1]:

Tunc quoque priſcorum virgo ſimulacra virorum
Mittere roboreo ſcirpea ponte ſolet. &c.

Porro Herculi gratia illa relata eſt, quod latrocinia de meliori Orbis parte repurgaviſſet, ut Deum renunciaverint illum, araque poſita, juvencum quotannis obtulerint; Miniſtri Sacrorum delecti ſunt è familiis nobiliſſimis, Pinariis & Potitiis. *Dionyſius Halicarnaſſ.*[2], *Livius*[3]. *Inſcriptio* Romana: HERCULES. INVICTE. CAUTUS. HOC. TUO. DONUM. NUMINI. SANCTO. DICAVIT. PRÆTOR. URBIS. CUM. PIA. SOLENNE. MENTE. RITE. FECISSET. TRADIDISTI. QUOD. POTITIS. EUANDREO. ADMINISTRANDUM. QUOTANNIS. HIC ADES. *Gruterus*[4].

Huc pertinent illa Virgilii[5]:

Forte die ſolemnem illo Rex Arcas honorem
Amphitryonidæ magno divisque ferebat
Ante urbem in luco. —— ——

Nam *Amphitryoniades* eſt Hercules. Et poſt multa:

Ex illo celebratus honos lætique minores
Servavêre diem, primusque Potitius auctor
Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri,
Hanc aram luco ſtatuit. ——

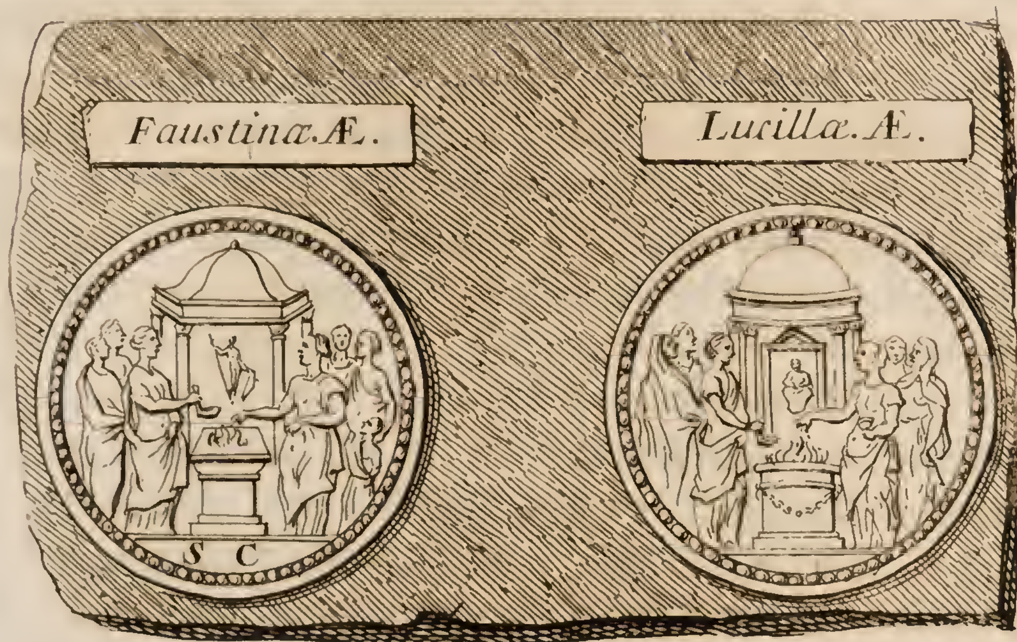
Et ibidem:

Jamque Sacerdotes primusque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.

IV. Novum incrementum acceperunt Sacra, cum adventu Æneæ Principis Trojani in Latium, qui præter

(1) *lib.* II. *Faſtor.* (2) *lib.* I. (3) *lib.* I. (4) *in Volumine pag.* 47. (5) *lib.* VIII. *Æneid.*

ter alia Phrygum ſancita adduxit ignem † pervigilem

Veſtæ dicatum, & Sacerdotes fœminas adjunxit, VESTALES, Lavinii primum; inde Aſcanius deportavit Albam, urbem a ſe conditam. Veſtalis erat Rhea Sylvia, Numitoris Regis filia, mater Romuli. Virgilius [1]:

——— ——— *Donec Regina Sacerdos*
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.

Romulus bellator melior quam Sacrorum procurator, nihil addidit. Quod enim de puellâ Tarpejâ Romuli ævo refert Propertius [2]:

Quæ voluit flammas fallere Veſta tuas,

ad licentiam Poëticam redigi debet, neque enim Romulus noverat in urbe ſuâ Veſtales. Ejus ſucceſſor Numa Pompilius vicinorum quorumvis Sacra per delectum accepit, ab Albanis perpetuum ignem accerſivit, & Romanis commendavit, *Dionyſius Halicarnaſſ.* [3] *Florus* [4]. De Veſtâ & Veſtalibus peculiare Syntagma compoſuit *Juſtus Lipſius*, a quo deſcripſit aliqua *Proſper Stellartius* [5], & confer *Alexandrum Neapolitanum* [6]. Sex numero

† Quem ſpectas in nummis apud J. Lipſium *de Veſta & Veſtal. c.* 5.

(1) *lib.* I. *Æneid.* (2) *lib.* IV. *Eleg.* 4. (3) *lib.* VII. (4) *lib.* I. *cap.* 2. (5) *lib.* I. *de Tonſuris & Coronis cap.* 6. (6) *lib.* V. *Genial. dierum cap.* 12.

mero erant, famæ integræ & corporis vegeti. Pro custodiendo igne excubabant per vices, & si quæ oppressa somno vel alias negligenter advertendo ignem exstinxerat, flagris cædebatur a Pontifice Maximo, *Livius*[1], *Valerius Maximus*[2], *Festus Pompeius*[3]. Parebant uni, quæ *Vestalis Maxima* dicitur apud *Suetonium*[4], & *Virgo Maxima* apud *Valerium Maximum*[5], (quomodo ibi recte emendat *Stephanus Pighius* Campensis[6]) & *Lampridium*[7]. *Vestalium Vetustissima* appellatur a *Tacito*[8], ἡ πρεσβεύουσα est apud *Dionem*[9]. *Inscriptio* Romana: CLOELIÆ. CLAUDIANÆ. V. V. MAX. RELIGIOSISSIMÆ. BENIGNISSIMÆQUE. CUJUS. RITUS. ET. PLENAM. SACRORUM. ERGA. DEOS. ADMINISTRATIONEM. URBIS. ÆTERNÆ. LAUDIBUS. S. S. COMPROBAT. OCTAVIA. HONORATA. V. V. DIVINIS. EJUS. ADMONITIONIBUS. SEMPER. PROVOCATA. COLLOCATA. XIII. KAL. APRIL. C. AUFIDIO. ATTICO. C. ASINIO. PRÆTEXTATO. COSS. Nec non altera Romana ad montem Palatinum: FLAVIÆ. PUBLICIÆ. V. V. MAX. SANCTISSIMÆ. ET. PIISSIMÆ. AC. SUPER. OMNES. RETRO. RELIGIOSISSIMÆ. PURISSIMÆ. CASTISSIMÆQUE. CUJUS. RELIGIOSAM. CURAM. SACRORUM. ET. MORUM. PRÆDICABILEM. DISCIPLINAM. NUMEN. QUOQUE. VESTÆ. COMPROBAVIT. Q. VETURIUS. MEMPHIUS. V. E. FICTOR. V. V. DIGNATIONIS. ERGA. SE. HONORISQUE. CAUSA. PLURIMIS. IN. SE. CONLATIS. BENEFICIIS. *Gruterus*[10]. Eratque autoritatis magnæ, ut apud eam deponerentur testamenta Virorum illustrium, quod de Julio Cæsare & Augusto referunt *Suetonius*[11], *Tacitus*[12]. Communis omnium honos erat, ut cum occurrerent facinoroso ad supplicium eunti, vitæ gratiam huic facerent, quando jurabant, occursum non fuisse consilii destinati, autore *Plutar-*

(1) *lib.* XXVIII. (2) *lib.* I. *dist.* 7. (3) *lib.* IX. *de Verbor. signific. pag.* 297. (4) *lib.* I. *cap.* 83. *lib.* XIII. *cap.* 8. (5) *lib.* I. *cap.* I. *dist.* 7. (6) *in Notis pag.* 3. (7) *in Heliogabalo.* (8) *lib.* XI. *Annal.* (9) *lib.* LIV. (10) *in Volumine pag.* 309. 311. (11) *lib.* I. *cap.* 83. *lib.* XI. *cap.* 101. (12) *lib.* I. *Annal.*

Plutarcho. Solebant uti illis velut de periculis & delictis, ut eo facilius venia impetraretur. *Per Virgines Vestales veniam impetravit*, ait Suetonius[1]. *Suasit* (Vitellius) *Senatui, ut Legatos cum Virginibus Vestalibus mitterent, pacem aut certe tempus ad consultandum petituros*, ait idem[2]. Et Cicero[3]: *Si quid deliquero, nullæ sunt Virgines quæ me a vobis deprecentur.* Exemplum quoque habes in Messalinâ Augustâ ad Claudium maritum, quem læserat indignis modis, itaque *ablegavit ad eum Vibidiam Vestalem ut deprecaretur*, Tacitus[4]. Triginta annis deserviebant cum præscripto servandæ pudicitiæ, elapsis iis cum ultrâ perseverare non libebat, nubere poterant, *nuptias vero auspicatas raro fuisse*, ait *Masenius*[5]. De quo viderit ille, an verum sit, veterum exempla nihil tale contestantur. Si quæ durantibus annis Ministerii viro miscebatur, eam lugubriter vestitam vinctamque sandapila ex Urbe deportabant lictores comitati Sacerdotum turbâ & Pontifice Maximo, inde sub portâ Collinâ in tumulo effosso (ubi lucerna accensa inerat, cum panis buccellâ & lactis haustu uno, brevis vitæ in claudendo mox specu solatium) vivam collocabant, terraque superaggesta operiebant, exemplis prolatis apud *Ovidium*[6], *Livium*[7], *Plinium*[8], & adde *Wilhelmum Canterum*[9]. Nummus, in quo sunt Vestales quatuor cum duobus Camillis, æternum Ignem servantes, exhibetur apud *Antonium Augustinum*[10].

V. Numa Pompilius est ille, qui Sacrorum ritus & Sacrificulorum cohortes perfecit, *artifex in comminiscendis religionibus*, ait *Arnobius*[11]. De illo Virgilius[12]:

Quis procul ille autem ramis insignis olivæ
Sacra ferens, nosco crines incanaque menta
Regis Romani, primam qui legibus Urbem

Q *Fun-*

(1) *lib.* I. *cap.* I. (2) *lib.* IX. *cap.* 16. (3) *contra Legem Agrariam.* (4) *lib.* XI. *Annal.* (5) *in Antiquitat. Romanis cap.* 28. *dist.* 13. (6) *lib.* VI. *Fastor.* (7) *lib.* VIII. (8) *lib.* IV. *Epist.* II. (9) *lib.* VII. *Novar. Lectionum cap.* 6. (10) *Tab.* 63. *num.* 23. (11) *lib.* I. *advers. Gentes.* (12) *lib.* VI. *Æneid.*

Fundabit, Curibus parvis & paupere terrâ
Missus in imperium magnum. ———

Numa Rex a primâ ætate canus fuisse perhibetur, monente *Servio*[1]. Ab Albanis & Sabinis accepit quædam, plurima vero ab Hetruriâ petivit, *matre & genetrice superstitionis*, uti loquitur *Arnobius*[2]. Habebant sane antiquissimum cum Oriente & Insulis assitis commercium, ipsi quoque ab Oriente ad loca illa pervenerant, Tyrrheni vero nomine, quod a Phœniciæ celeberrimis Tyriis oriundi essent, ut produnt *Strabo*[3], *Plinius*[4], & post illos evincere conatur *Fullerus*[5]. Quidam etiam a Lydis. Virgilius[6]:

——— ——— *Jussis gens Lydia Divûm*
Externo commissa Duci. ———

Gens Lydia, id est, Tyrrheni & Hetrusci, de quibus proxime egerat. Similia habent *Vellejus*[7], *Appianus*[8], *Solinus*[9], *Justinus*[10], & adde *Wilhelmum Canterum*[11], *Antonium Thysium*[12]. Princeps Sacerdotum erat PONTIFEX MAXIMUS cum potestate amplissimâ: interpretabatur leges scriptas cum summo favore Populi, Sacra disponebat pro lubitu, Deorum cultum profitebatur cum authoritate, res gestas in civitate notabat consignabatque tabulis perpetuis, ut annales certæ fidei essent. Aderant ei Pontifices minoris authoritatis primo quatuor, tum quinque, demum quindecim, omnes Sacrorum rituum periti, quomodo in Collegiis modernis sunt Decanus & Capitulares. Pontificis velut Suffraganeus erat REX SACRIFICULUS, quem constituit Junius Brutus post Reges ejectos. Quia enim Sacra quædam privata Reges ipsi peragere solebant, ne Deos forte læderent illi qui Regum hostes erant, ordinaria Sacra permiserunt eis quibus hactenus curæ fuerant, Regia vero demandarunt noviter creato Regi sacrificulo,

(1) *Commentar. h. l. pag.* 445. (2) *l. d.* (3) *lib.* V. *Geograph.* (4) *lib.* III. *cap.* 5. (5) *lib.* I. *Miscellan. cap.* 11. (6) *lib.* X. *Æneid.* (7) *lib.* I. (8) *in Punicis.* (9) *in Polyhistor. cap.* 2. (10) *lib.* XX. (11) *lib.* IV. *Novar. Lection. cap.* 18. (12) *Notis ad Vellejum pag.* 6.

lo, *Dionysius Halicarnassæus* [1], *Livius* [2], *Plutarchus* [3], & *Boxhornius* [4], *Henricus Savilius* [5]. Ejus vero domus etiam, in quâ habitabat, *Regia* vocabatur. Suetonius [6]: *Dum lecticâ ex Regia domum redeo. Regia*, id est, domus Regis sacrificulorum ut exponit *Sabellicus* [7]. Demum Pontifex Maximus factus est ille qui Imperator erat, idque primus obtinuit Julius Cæsar, porro confirmatum est Augusto, *Suetonius* [8], *Dion Cassius* [9]. Cæsares secuti usurpaverunt omnes, ut testantur *Inscriptiones* plurimæ apud *Gruterum* [10], *Johan. Jac. Boissardum* [11], & nummi Cæsarum * in quibus sunt insignia Auguriorum & Sacerdotiorum, apud *Antonium Augustinum* [12]. Ac permansit ita ad Gratianum usque qui Pontificis Maximi titulum ultro omisit, teste *Zosimo* [13], unde allegat *Spondanus* [14]. Attamen est *Inscriptio* † Romana: GRATIANUS. PIUS. FELIX. MAX. VICTOR. AC. TRIUMF. SEMPER. AUG. PONTIF. MAXIMUS. GERMANIC. MAX. ALAMANNIC. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. *Joh. Jacobus Boissardus* [15], *Gruterus* [16]. Mos idem erat in Gentibus aliis, ut supremam curam Sacrorum Regibus imponerent, de quibus aliqua notavimus *in Auctariis ad Pappum* [17], & confer *Onufrium Panvinium* [18], *Johannem Seldenum* [19].

VI. Ab his Sacrorum Doctoribus, qui Theoretici plerique erant, Practici Sacrorum operatores informabantur, FLAMINES dicti ab integumento capitis, quod

Q 2

* Tales sunt quos ex J. Gutherii *l.* 1. *de Jure Pontif. c.* 3. 8. *&* 9. huc transtulimus, eosque vide sequenti pagina 244.

† V. Jos. Castaliò *Explic. Inscript. obelisci Aug. t.* IV. *p.* 1863. add. Jac. Gothofredum ep. ad Andr. Rivetum *de interd. Christian. cum Gentilib. communione deque Pontificatu max.*

(1) *lib.* V. (2) *lib.* II. (3) *in Quæstionibus Romanis n.* 62. (4) *Comment. ibid.* (5) *Notis ad Tacitum pag.* 317. (6) *lib.* II. *cap.* 76. (7) *Notis ad h. l. fol.* 109. (8) *lib.* II. *cap.* 31. (9) *lib.* LIV. *Histor.* (10) *in Volumine pag.* 225. (11) *part.* 3. 4. 5. 6. *Antiquit. Roman.* (12) *Tab.* II. *num.* 13. *Tab.* 14. *num.* 6. 7. 8. 9. *Tab.* 17. *num.* 10. 11. 22. *Tab.* 20. *num.* 6. *Tab.* 33. *num.* 12. 15. (13) *lib.* IV. *Histor.* (14) *in Epitome Annalium Baronii pag.* 411. (15) *part.* 3. *Antiquit. Roman. pag.* 114. (16) *in Volumine pag.* 160. *num.* 4. (17) *pag.* 143. (18) *Commentario ad lib.* V. *Fastorum pag.* 330. (19) *de Successione in Pontificatu Ebræorum lib.* I. *cap.* 13.

quod flammeum vel flamam (alio nomine *Tutulum* apud *Festum Pompeium*[1], & *Fulgentium*[2]) vocabant, erantque infula vel pileus de pellibus confectus, κυνοειδὴς, quem sub collo adstrictum ligulis habebant, ne motu capitis inter operandum agitatus excuteretur ille, & delictum in Sacris eveniret: utrinque dependebat Vitta, id est, velum, sive lineum sive laneum, quo comam alligabant. Virgilius[3]:

—— —— *Phœbi Triviaque sacerdos*

Infu-

[1] *lib.* XIX. *de Significatione Verborum pag.* 470.

[2] *libello de Prisco Sermone num.* 14. [3] *lib.* X. *Æneid.*

Infula cui sacrâ redimibat tempora vitta.

Numismata cum Tutulo Julii Cæsaris sunt apud *Antonium Augustinum* [1]. Nudis enim capitibus incedere (more vulgi apud Romanos) vetitum erat illis, itaque in æstu deponebant pileos, & inde acceptam Vittam capiti imponebant, ut vel isto modo caput opertum haberent, *Varro* [2], & *Scaliger* [3], *Servius* [4], *Johan. Gerh. Vossius* [5], *Philippus Rubenius* [6]. Sulpicius inter sacrificandum excussit pileum, & sacerdotio abire jussus est, *Valerius Maximus* [7]. Eorum uxores erant Flaminicæ. *Inscriptio* Italica: ALBIÆ. C. F. BALBINÆ. FLAMINICÆ. PISAURI. ET. ARIMINI. PATRONÆ. MUNICIPI. PITINATIUM. PISAURENSIUM. HUIC. ANNO. QUINQUENNAL. PETINII. PRISCI. MARITI. EJUS. PLEBS. URBANA. OB. MERITA. EORUM. *Gruterus* [8]. Et coadjutores erant Flaminii, habebantque CAMILLOS & ÆDITUOS, domesticos ac in publicis laboribus administros. *Servius* scribit [9]: *Ministros in sacris Camillos vocabant, unde etiam Mercurius Etruscâ linguâ* Camillus *dicitur, id est, minister Deorum*, & similia prorsus habent *Varro* [10], *Festus Pompeius* [11]. Etrusci acceperunt a Phœnicibus vocabulum כמרים / ut a *camirus* sit ὑποκοριστικὸν *camillus*. 1. Reg. [12] *Hose.* [13] (ubi vide *Commentaria Riveti* [14], & adde *Johan. Buxtorfium* [15]) *Zephan.* [16] Æditimi Templorum fores aperiebant & claudebant, *Varro* [17], *Jacobus Stôer* [18]. *Inscriptio* Romana: COSMUS. ÆDITUUS. MATRIS. D. ANTIOCHO. SACERDOTE ANNIS. XII. EJUSDEM. AB. IMP. AUGUSTO GRATIS. MANUMISSUS. OL. SUPRA. SUNT. H. S. N. L. DONATIO-

 NIS.

[1] *Tab.* 2. *num.* 3. 7. *Tab.* 3. *n.* 8. *Tab.* 4. *n.* 20. *Tab.* 6. *num.* 11. *Tab.* 8. *num.* 4. [2] *lib.* IV. *de LL. pag.* 22. 23. [3] *in Conjectaneis ibid. pag.* 37. & 125. [4] *Comment. ad lib.* VIII. *Æneid. pag.* 531. [5] *in Lexico Etymologico pag.* 218. [6] *lib.* II. *Elector. cap.* 25. [7] *lib.* I. *cap.* I. *dist.* 4. [8] *in Volumine pag.* 322. [9] *Commentar. ad lib.* XI. *Æneid. pag.* 650. [10] *lib.* VI. *de LL. pag.* 71. 72. [11] *lib.* VI. *de Verborum significat. pag.* 289. [12] XXIII. 5. [13] X. 5. [14] *pag.* 322. [15] *in Lexico Thalmudico pag.* 1052. [16] I. 4. [17] *lib.* VI. *LL. pag.* 68. [18] *in Lexico Juris pag.* 77.

nis. causa. mancip. *Gruterus* [1]. Dignitate quidem infra Theoreticos multum erant, verum in deliberationibus publicis ad Sacra pertinentibus unâ sedebant, & consultabant uti constat *ex Oratione Ciceronis* [2]. Tot erant Flamines quot Divi, & per se quisque Sacra sua procurabat, a quibus cognomen habebat. Celebris est FLAMEN DIALIS, qui Sacra Jovis apparabat. Nam ὁ Διὸς Jupiter est, *Inscriptio* Metensis: aul. semp. aspernati. flamini. diali. conjugi. optumo. bene. merenti. hecale. flaminica. p. c. et. jul. modestino. leth. b. m. et. sibi. et. sociis. *Gruterus* [3]. Ejus peculiares leges enumerant *Aulus Gellius* [4], *Plutarchus* [5].

VII. Mars habebat quoddam singulare genus Sacerdotum. Dicti sunt SALII, id est, Saltatores, quoniam in Festo Anciliorum ad tibiarum modulos choreas instituebant, & totâ Urbe pervagati devotionem ostentabant. *Inscriptio* Romana: mansiones. saliorum. palatinorum. a. veteribus. ob. armorum. annalium. custodiam. constitutas. longa. ætate. neglectas. pecunia. sua. reparaverunt. pontifices. vestæ. v. v. c. pro. magisterio. portii. acilii. lucilii. prætextati. *Petrus Appianus* [6]. Horatius [7]:

——— ——— Pede candido
In morem Salium ter quatiunt humum.

Et [8]:

Nec morem in Salium sit requies pedum.

Salisubsulos vocat Catullus [9]:

In quo Salisubsuli sacra suscipiunto.

Quanquam *Virgilius* illos ὑμνῳδοὺς, qui in Herculis Sacris ἐνόπλιον ὄρχησιν ductore Ænea Trojano saltabant, *Salios* appellat quoque [10]:

Tum

[1] *in Volumine pag.* 308. [2] *pro domo suâ.* [3] *in Volumine pag.* 307. [4] *lib.* x. *Noct. Attic. cap.* 15. [5] *in Quæstionibus Romanis num.* 109. [6] *in Collectaneis pag.* 217. 287. [7] *lib.* iv. *Carm.* 1. [8] *lib.* 1. *Carm.* 36. [9] *Epigram.* 17. [10] *lib.* viii. *Æneid.*

Tum Salii ad cantus incensa altaria circum
Populeis adsunt evincti tempora ramis.
Hic juvenum chorus, ille senum, qui carmine laudes
Herculeas & facta ferant. ———

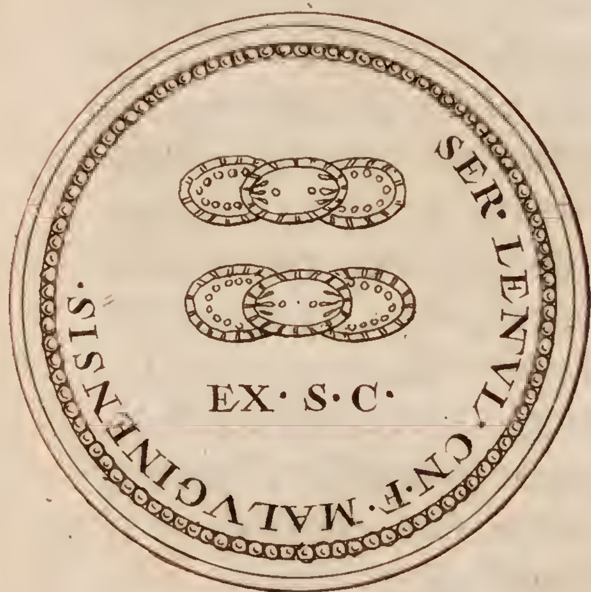
In quo vocis usum extendit præter solitum, ut monet *Turnebus*[1]. Cæterum Martis Salii erant numero duodecim ex instituto primo Numæ: totidem secundo instituto adjecit Tullus Hostilius. Et Numa quidem suos vocavit cognomine *Palatinos;* Tullus vero suos *Collinos*, *Livius*[2], *Florus*[3], *Dionysius Halicarnass.*[4]. *Inscriptio* Romana: P. CÆLIO P. F. SER. BALBINO. VIBULLIO. PIO. X. VIRO. ADJECTO. INTER. PATRICIOS. AB. IMP. CÆS. TRAJANO. HADRIANO. AUG. SALIO. COLLINO. QUÆST. AUG. FLAMINI. ULPIALI. P. R. D. *Johan. Jacobus Boissardus*[5]. De Marco Antonio scribit Capitolinus[6]: *Fuit in sacerdotio Saliorum & Præsul, & Vates, & Magister, & multos inauguravit atque exauguravit.* Distinguit hæc tria in Saliatu munera, Præsulis, Vatis, & Magistri. Ac *Præsul* quidem est præsultor, ὁ ἐν τοῖς ἱεροῖς προορχούμενος. *Vates*, qui præcinebat sacras melodias & axamenta, ut choreæ essent bene compositæ. *Magister*, ὁ ἔξαρχος Collegii, qui in profectum & mores Collegiatorum inquirebat, ut rite posset inaugurare, notante *Salmasio*[7]. *Inscriptio* Saguntina: C. VOCONIO. C. F. GAL. PLACIDO. ÆD. II. VIRO. II. FLAMINI. II. QUÆSTORI. SALIORUM. MAGISTRO. *Gruterus*[8], & Romana alia est apud *Boissardum*[9]. Gladios accingebant, dextrâ lanceam tenebant, sinistrâ Ancile, * id est, peltam sacram, quam a Marte datam, Imperii præsidium invictum prædicabant, uti multis inquirunt *Joachimus Camerarius*[10], *Justus Lipsius*

* Ejus delineatio exstat in adjunctis nummis, prout expressit J. Gutherius *l.* I. *de Jure Pontif. c.* II. uti videre licet pagina sequenti 248.

[1] *lib.* XIII. *cap.* 8. *Adversar.* [2] *lib.* I. [3] *lib.* I. *cap.* 2. [4] *lib.* II. [5] *part.* 3. *Antiquit. Roman. pag.* 45. [6] *cap.* IV. [7] *ad Historiam Augustam pag.* 157. [8] *in Volumine pag.* 489. [9] *part.* 3. *Antiq. Rom. fol.* 137. [10] *in Quæsitis promiscuis p.* 7[illegible].

psius [1]. Effigies est apud *Antonium Augustinum* [2]. Pæanà canebant, sive laudes Martis & Minervæ. Hoc genus tripudii antiquorum libris est *amptruare*, & *Lucilii* versus exstat:

Præsul ut amptruat, inde & volgu redamptruat olli.

ut *Festus* refert [3]. Præsul erat qui chorum ducebat canendo pariter ac saltando, ut dictum est. Sequebantur reliqui non illi quidem soli, verum trahentes secum *Vir-*

(1) *lib.* v. *Antiq. Lect. cap.* 16.
(2) *Tab.* 14. *num.* 5. *Tab.*41. *num.* 15.
(3) *lib.* XVII. *de Verbor. significat. pag.* 399.

Virgines Saliares, quæ ad tempus invitatæ sacra vestimenta induebant, ac una saltabant, uti *Festus* scribit[1].

VIII. Adjuncti Pontificum erant TRIUMVIRI EPULONUM, qui epularum sacrarum & conviviorum sacrificialium apparatus curabant. Seriori ævo, & quidem A U.C. 553. evaserunt Septemviri, ut testantur *Livius*[2], *Cicero*[3], & ex illis *Blondus Foroliviensis*[4]. *Inscriptio* Romana apud *Gruterum*[5]: C. CESTIUS. L. F. POB. EPULO. PR. TR. PL. VII. VIR. EPULONUM. Et Romana altera apud eundem[6]: APOLAUSTUS. MODIANUS. PUBL. VII. VIR. EPULONUM. ITEM. APOLAUSTUS. CLAUDIANUS. VII. VIR. EPULON. JUSTUS. GAVIANUS. PUBL. ET. P. VOLUSIUS. RENATUS. VOLUSIÆ. JUSTÆ. MATRI. PIISSIMÆ. UNIVIRIÆ. Addatur tertia Romana, quæ prostat *ibidem*: DIIS. MANIBUS. MARCI. SULPICII. BASSI. AMICI. OPTUMI. L. NONIUS. ASPRENAS. VII. VIR. EPULONUM. Et quarta Epidaurensis: P. CORNELIO. DOLABELLÆ. COS. VII. VIRO. EPULON. SODALI. TITIENSI. LEG. PROPR. DIVI. AUGUSTI. ET. TIB. CÆSARIS. AUGUSTI. CIVITATIS. SUPERIORIS. PROVINCIÆ. HILLYRICI. *Gruterus*[7], *Jacobus Boissardus*[8], *Petrus Appianus*[9], *Stewechius*[10]. Namque in tanto Urbis incremento Sacrificiorum apparatus major esse cœperat, neque poterant epulæ illæ cum debitâ curâ à Triumviris adornari. Lucanus[11]:

Septem virque epulis festus, Titiique sodales.

Scribit Dominicus Floccus[12]: *nescire se quodnam officium istorum Septemvirorum fuerit.* At de epulis in honorem Deorum appositis docet expresse Valerius Maximus[13], *Jovis epulo ipse in lectulum, Juno & Minerva in sellas ad*

(1) *lib.* XVIII. *de Verbor. significat. pag.* 420. (2) *lib.* XXXIII. (3) *lib.* III. *de Orator.* (4) *de Româ triumphante lib.* II. *fol.* 27. (5) *in Volumine p.* 185. (6) *libro dicto p.* 307. (7) *libro dicto pag.* 396. (8) *part.* 5. *Antiquitat. Roman. fol.* 32. (9) *in Collectaneis pag.* 252. (10) *Notis ad Arnobium pag.* 131. (11) *lib.* I. *Pharsal.* (12) *lib.* I. *de Magistratib. populi Rom. cap.* 14. (13) *lib.* II. *cap.* I. *dist.* 2.

cœnam invitantur. Lectisternium notat, cum solebant Diis, Jovi, Junoni, Minervæ instruere festas epulas in Capitolio, quibus vero non tam Divi ipsi, quam Septemviri epulonum & horum cognati aderant, easque absumebant. Epulabantur post oblata Sacrificia Populi omnes instituto vetustissimo. Euander apud Virgilium [1]:

Hæc ubi dicta, dapes jubet & sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili.

Et deinde:

Tunc lecti juvenes certatim aræque Sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratæ Cereris Bacchumque ministrant.

Exempla sunt in *Literis Sacris*, *Exodi* [2], *Numer* [3], ubi Gentium profanarum mores inducuntur. Nam & in ipso Populo Dei tale quid erat, *Numer.* [4], *Deut.* [5], 1. *Sam.* [6], 1. *Reg.* [7], 1. *Chron.* [8], *Nehem.* [9], videlicet quando erant θυσίαι χαριστήριοι, ut appellat *Dionysius Halicarnas.* [10]. Tunc enim adipem & renes cremabant, cætera dabantur Sacerdotibus, tantum quod portionem aliquam Victimator pro solenni convivio asservabat, 1. *Samuel.* [11]. In Novo Testamento cœperunt inde αἱ ἀγάπαι, *Judæ* [12]. Solebant post Sacra peracta divites instruere epulas solennes, sumptusqe facere, unde alerentur pauperes ad religionem veram conversi, 1. *Corinth.* [13], 2. [14]. Testimonia sunt *Actor.* [15] ubi est, κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον, μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει. Et *ibid.* [16], καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς. Nam quod illa ad Eucharistiam referre volunt *Becanus* [17], *Cornelius a Lapide* [18], *Julius Coturius* [19], valde errant, adeoque recte confutant *Balthasar Menzerus* [20], *Johannes*

(1) *lib.* VIII. *Æneid.* (2) XXXII. 6. 7. (3) XXV. 1. 2. (4) XXVIII. 9. 10. (5) XVI. 11. (6) 1. 4. *cap.* IX. 13. 24. *cap.* XVI. 13. (7) VIII. 65. (8) XVI. 3. *cap.* XXIX. 22. (9) VIII. 19. (10) *lib.* VI. & IX. *Histor.* (11) II. 13. (12) v. 12. (13) X. 21. *c.* XI. 20. 21. 22. (14) X. 17. (15) II. 46. (16) *vers.* 42. (17) *in Manuali Controvers. lib.* I. *cap.* 9. *dist.* 37. (18) *Commentario h. l.* (19) *in Epitome Controversiarum p.* 139. (20) *adversus Pistorium Disputat.* II. *n.* 91. 92.

nes Gerhardi [1], *Johannes Crocius* [2]. Cum dicitur, κατ' οἶκον, domesticæ epulæ indicantur, eæque communibus impensis in usus pauperum apparatæ, 2. *Pet.* 3. De iisdem conviviis charitativis agit *Plinius* [4], & Christianos absolvit a calumniis, quibus eos vulgus prægravabat, scilicet, peractis Sacris discessisse rursusque coivisse ad capiendum cibum, promiscuum tamen & innoxium, & ibidem *Joh. Gerhardus Vossius* [5], *Jacobus Pontanus* [6], *Claudius Salmasius* [7], *Daniel Fesselius* [8], *Vitringius* [9], *Dilherrus* [10]. Duravit ea convivandi ratio etiamnum Tertulliani ævo, uti memorat ipse [11], sed quæ fine bono instituta olim fuerant, ea sensim abusum adduxerunt, luxum, crapulas, jurgia, cavillationes, proinde sublata cupiebat *Augustinus* [12], & tandem Ecclesiæ consensu abrogata sunt, uti ex *Laodicenâ & Carthaginensi tertiâ Synodis* videre est.

IX. Præterea habebant sapientum Collegia, quos Historiæ passim commemorant, *Augures*, *Aruspices*, *Duum Decemviros*, *Feciales*. AUGURES*, οἱ οἰωνόσκοποι observabant avium volatus, motum, quietem: interpretabantur garritum & clamores earum: omina exponebant: prodigia & somnia explicabant. Et de prioribus illis mox plura dicemus: nunc vero de somniis hoc addimus, exempla esse apud Paganos, quod voluerit Deus suggerendo visa quædam in somniis media indicare eis, ut de periculis erepti ad res majores gerendas adhiberentur. Tale est somnium Alcibiadis, quod referunt *Plutarchus* & *Cornelius Nepos* [13]. Et tale est somnium Antonii Medici, quo perculsus vetabat Augustum, ne se

* Quod genus honoris postea sibi Imperatores quoque vindicasse liquet ex nummis pagina 252. conspiciundis Vespasiani, Aurelii Veri, & Julii Cæsaris, cujus statua habitu Augurali in templo Veneris illic posita est. Exstant apud J. Gutherium *l.* 1. *de Jure Pontif. c.* 14.

(1) *Confess. Cathol. Tom.* 3. *pag.* 1119. (2) *in Anti-Becano Tom.* 2. *pag.* 232. (3) 11. 13. (4) *lib.* x. *Epistol.* 97. (5) *in Commentario pag.* 24. (6) *in Bellariis Atticis pag.* 194. (7) *de Transsubstantiatione pag.* 329. (8) *lib.* 1. *Adversariorum Sacrorum cap.* 13. (9) *de Triplici Cœnâ lib.* III. *cap.* 56. (10) *lib.* 1. *Electorum c.* 12. (11) *in Apologetico c.* 39. (12) *Epist.* 64. (13) *in Vitâ ejus.*

ſe periculo objiceret, *Vellejus* [1], *Valerius Maximus* [2]. Nec verum eſt, *quod a Diabolo profectum ſit*, ut quidem contendit *Lactantius* [3]. Errat certe, & vero cum *Sacris Literis* non pugnat dicere, quod incolumitas Virorum magnorum Deo fuerit curæ, ejuſque curæ partem immiſſione ſomniorum fatidicorum oſtenderit. De qua re bene diſſerit *Boeclerus* [4]. Scribit Peucerus [5]: *Somnia præſagientia vi ſtellarum inſitâ cientur, quæ ad præſenſionem impendentium eventuum velut commovens ſeſe eorundem ſenſu cerebrum afficit*. Eadem habet *Petrus Pomponа-*

(1) *lib.* II. *Hiſtor.* (2) *lib.* I. *c.* 7. (3) *lib.* I. *c.* 8. (4) *Notatis ad Vellejum pag.* 243. (5) *de Divinatione pag.* 199.

onatius[1]. Verum frustra illi sunt, cum provocant ad stellas. Si stellæ efficiunt ista, omnino illæ fuerint rationales & futurorum præsciæ. Nec possunt illæ ita efformare hominum concepta, quoniam non habent potestatem in mentem hominis. Quod ajunt, *innasci omnino aliquibus ex peculiari cœli influxu* (*ut si in convenientibus locis Mercurius & Luna consistant*) *vim talem*, profanum est & è Planetariorum scholis petitum, quod Satanicum genus hominum vadat ad Diabolos, a quibus sunt procreati (nam primus Genethliacus omnino fuit Diabolus, uti probatur *Johan.*[2]) & meretricibus communibus copulati. A Geniis imprimuntur eisque bonis, quos interesse rebus gerendis apud Paganos, certissimum est, tantum ut ordo civilis secundum leges a Deo mentibus nostris inscriptus feliciter conservetur, monente *Petro Sylvio*[3], & plura habet *Franciscus Suares*[4]. Porro Augurium erat Chaldæorum inventum vanissimum, a Græcis interpolatum, quorum discipulus Tages Etruscus ad populares suos detulit, uti docent *Censorinus*[5], *Petrus Crinitus*[6]. Ovidius[7]:

Indigenæ dixêre Tagem, qui primus Hetruscam
Edocuit gentem casus aperire futuros.

Tyrrhena carmina vocat ridetque *Lucretius*[8], idque de Tagetis libris exponit *Lambinus*[9]. Excoluit sedulo Picus Aboriginum Rex, quem sic depingit Virgilius[10]:

Ipse Quirinali lituo parvâque sedebat
Succinctus trabeâ, levâque ancile gerebat
Picus equum domitor. ———

Lituus ille baculus incurvus est, quem manu apprehendentes Augures describebant cœli spacia, antequam inspicerent, uti annotat *Servius*[11]. Numismata Regis Numæ Pompilii & Julii Cæsaris, in quibus sunt litui depi-

(1) *de Incantatione cap.* 10. (2) VIII. 44. (3) *Disputatione de Angelis dist.* 86. (4) *lib.* VI. *de Angelis cap.* 17. (5) *de Die natali c.* 4. (6) *lib.* XVI. *de Honestâ disciplinâ c.* 1. (7) *lib.* XV. *Metamorph.* (8) *lib.* VI. *de Rerum Nat.* (9) *in Commentario ad h. l. pag.* 777. (10) *lib.* VII. *Æneid.* (11) *in Commentariis pag.* 462.

depicti, vide apud *Antonium Augustinum* [1]. Romulus ordinavit, Numa confirmavit, *Cicero* [2], *Dionysius Halicarnassæus* [3]. Tres primo fuerunt, inde quatuor, demum quindecim, uti est in *Epitomâ Livii* [4]. Tantæ authoritatis, ut nihil magni in Republicâ fieret inaugurato. Ad viros sapientiâ & nobilitate præcellentes Sacerdotium illud deferebatur. *Servius Sulpicius* [5] honoraria munia, quæ Cicero gesserat, recenset, fuisse Prætorem, Consulem, Augurem. *Inscriptio* Romana: Q. EPIDIO. L. F. POL. RUFO. LOLLIAN. GENTIANO. AUGURI. COS. PROCOS. PROV. LUGDUNENSIS. COMITI. IMPP. SEVERI. ET. ANTONINI. AUGG. LEG. LEG. XX. *Gruterus* [6]. Et Florentina alia: Q. FABIUS. MAXIMUS. DICTATOR. BIS. CONSUL. V. CENSOR. INTERREX. II. ÆD. CUR. Q. II. TRIB. MIL. II. PONTIFEX. AUGUR. *Gruterus* [7]. Soli illi, quanquam magnorum flagitiorum rei, non tamen Sacerdotio movebantur, *Plutarchus* [8]. Capitale erat, non paruisse dictis eorum. Pacis tempore de mercaturâ, structuris, agricolationibus, connubiis, itineribus pronunciabant. Tibullus [9]:

Ipse ego solator, cum jam mandata dedissem,
Quærebam tardas anxius usque moras.
Aut ego sum causatus aves, aut omina dira,
Saturni aut sacram me tenuisse diem.

In bello, de legionum progressu, stationibus, excursionibus, præliorum experimentis aut tentandis aut detrectandis, castris metandis, urbibus invadendis. Sæpe veritatem protulerunt, ut quando Flaminius ad lacum Thrasimenum pugnabat cum Annibale & vincebatur: vetabant Augures, nec credebat ille, *Livius* [10], *Florus* [11], *Valerius Maximus* [12]. Lævum & dexterum attendebant, & quæ læva erant, infausta erant. Plautus

(1) *Tab.* I. *num.* 12. *Tab.* 2. *num.* 2. 4. 7. 9. 11. 19. *Tab.* 3. *num.* 4. 5. 12. 13. 19. 21. *Tab.* 4. *num.* 4. (2) *lib.* II. *de Divinat.* (3) *lib.* II. *Antiquit.* (4) *lib.* LXXXIX. (5) *lib.* IV. *Epist. famil.* 5. (6) *in Volumine pag.* 404. (7) *libro dicto pag.* 406. (8) *in Quæstionibus Romanis num.* 98. (9) *lib.* I. *Eleg.* 3. (10) *lib.* XXII. *Histor.* (11) *lib.* II. *cap.* 6. (12) *lib.* I. *cap.* 6. *dist.* 6.

tus[1]: *Non temere est, quod corvus cantet mihi nunc a lævâ manu, simul radebat pedibus terram.* Horatius[2]:

Teque nunc lævus vetat ire picus.

Virgilius[3]:

Sæpe sinistra cavâ prædixit ab ilice cornix.

Quæ a dextris erant, faustæ erant. Suetonius[4]: *Evenitque ut primitus ingredienti cum fascibus forum, prætervolans aquila dextro humero consideret.* Et[5]: *Præmisso agmini lætum evenit auspicium, siquidem a parte dexterâ repente aquila advolavit.* Nigræ aves quoque erant infaustæ. Propertius[6]:

Nigraque funestum concinit omen avis.

Apulejus[7]: *fuscis avibus Larissam accessi.* Distinguebant aves, ut aliæ essent *præpetes*, quæ volatu suo prorsum retrorsumve directo, obliquo, tardo, concito, prædicebant: aliæ *oscines*, quæ cantu & clamore indicarent, *Festus Pompejus*[8], *Aulus Gellius*[9]. Aves imprimis observabant Cornicem, Corvum, Picam, Vulturem, Aquilam, Ciconiam, Gallum, Columbam, Cygnum, Noctuam, Passeres, Regulum, pullos Gallinacios, Parram, Bubonem. Earum duæ postremæ obscœnæ, infaustæque semper, *& ostentum dirum*, ut ait *Plinius*[10]. Ovidius[11]:

Infaustus Bubo dirum mortalibus omen.

Et[12]:

——— ——— *Tectoque profanus*
Incubuit Bubo. ——— ———

Et[13]:

Tristia mille locis Stygius dedit omina Bubo.

Virgilius[14]:

Solaque culminibus ferali carmine Bubo
Sæpe queri & longas in fletum ducere voces.

Bubo-

(1) *in Ollulariâ.* (2) *lib.* III. *Carm.* XXVII. (3) *Bucolic.* 9. (4) *lib.* V. *cap.* 7. (5) *lib.* IX. *cap.* 9. (6) *lib.* II. *Eleg.* 21. (7) *lib.* I. *Metamorph.* (8) *lib.* XIV. *de Verbor. significat. pag.* 352. *& lib.* XV. *pag.* 375. (9) *lib.* VI. *cap.* 6. (10) *lib.* X. *Histor. natural. c.* 12. (11) *lib.* V. *Metamorph.* (12) *lib.* VI. *Metamorph.* (13) *lib.* XV. *Metamorph.* (14) *lib.* IV. *Æneid.*

Bubones infaustis volatibus familiæ minari exitium, ait *Apulejus* [1]. De Parrâ est apud Horatium [2]:

Impios Parræ recinentis omen
Ducat, & prægnans canis.

Aquila & Columba semper faustæ erant, cœteræ vero faustæ & infaustæ. Cum Lucumo exul Græculus Romam proficisceretur, Aquila viri pileum in sublime avexit, reversa capiti ejus imposuit iterum, unde uxor ejus Tanaquilla regiam dignitatem præsagivit marito, perrexit in urbem & Lucius Tarquinius factus, regnum demum occupavit *Livius* [3], *Dionysius Halicarnass.* [4]. De Augusto refert Suetonius [5]: *Ad quartum lapidem Campanæ viæ, in nemore prandenti ex improviso Aquila panem ei è manu rapuit, & cum altissime volasset, rursus ex improviso leniter delapsa reddidit.* Et porro [6]: *Primo autem Consulatu ei augurium capienti, duodecim se Vultures, ut Romulo, ostenderunt.* Rursum [7]: *Contractis ad Bononiam Triumvirorum copiis, Aquila tentorio ejus supersedens, duos Corvos hinc & inde infestantes afflixit, & ad terram dedit.* De Tiberio Suetonius [8]: *Ante paucos vero quam revocaretur dies Aquila nunquam antea Rhodi conspecta, in culmine domus ejus assedit.* Adeoque *Seneca* [9] dicit, *Aquilæ hic honos datus est, ut magnarum rerum faceret auspicia.* Columba in vexillo quodam sociæ inter Gustavum Suedorum Regem Augustum & Electorem Saxonem militiæ consedit, ac victoriam Lipsiacam nunciare visa est, *Cluverius* [10], *Brachelius* [11], *Chemnicius* [12]. Noctua Agrippæ captivo regnum Palæstinæ, & eadem illi vitæ finem prænunciavit, *Josephus* [13]. De Hierone vide *Justinum* [14], & de Pyrrho Macedonum Rege vide *Ælianum* [15]. De Turno Virgilius [16]:

Ali-

(1) *lib.* III. *Metamorphos. pag.* 139. (2) *lib.* III. *Carm.* 27. (3) *lib.* I. (4) *lib.* III. (5) *lib.* II. *cap.* 94. (6) *cap.* 95. (7) *cap.* 96. (8) *lib.* III. *c.* 14. (9) *lib.* VIII. *Quæ. natural.* (10) *lib.* XI. *Epitom. histor. pag.* 231. (11) *lib.* IV. *Historiarum pag.* 256. (12) *volum.* I. *de Bello German. pag.* 178. (13) *lib.* XVIII. *Antiquit. cap.* 8. (14) *lib.* XXIII. *Historiarum.* (15) *lib.* XV. *de Historiâ animalium cap.* 59. (16) *lib.* XII. *Æneid.*

Alitis in parvæ subito collecta figuram,
Quæ quondam in bustis aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras,
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ad ora
Fertque refertque sonans. ———

Noctuam describit, ait *Servius*[1]. De Cygnis ita Venus ad Æneam[2]:

Aspice bis senos lætantes agmine Cygnos,
Ætheriâ quos lapsa plagâ Jovis ales aperto
Turbabat cœlo. ——— ———

Regulus intra curiam compulsus ab avibus aliis & dilaceratus est, mox in curiâ eâdem Julius Cæsar amicorum gladiis confossus occubuit *Suetonius*[3]. Apud eundem est de Vitellio[4]: *Mox Viennæ pro tribunali jura reddenti, Gallinaceus supra humerum ac deinde in capite adstitit.* Pullos Gallinaceos in corte servabant, & secum in expeditionibus deferebant Augures, & summo diluculo pulte appositâ, quomodo eam comederent, inspiciebant, hoc comprimis diligenter notantes, an sine tripudio ederent, hoc est, rostro puro, ut non aliquid humi caderet. Si cum festinatione exibant & comedebant, bene erat, eoque melius, si *cum tripudio* edebant, id est, avide adeo ut de rostro aliquid sive sponte decideret, sive ipsæ excuterent. Male erat, cum tardius exibant, cumque vel abstinebant prorsus, vel non avide ita edebant, ut tripudiarent. Quod a pulte humi cadebat, *tripudium solistimum* vocabant, id est, terram petens vel in solidum decidens, teste *Festo*[5], & illi adde *Ciceronem*[6], *Valerium Maximum*[7], *Janum Guilhelmum Laurenbergium*[8], *Masenium*[9]. Exemplo est Claudius Consul in bello Punico primo, qui pullos in mare præcipitari jussit, biberent quia edere nollent, congressus vero cum Pœnis, non ab hostibus, sed a

(1) *in Commentario ad h. l. pag.* 704. (2) *lib.* I. *Æneid.* (3) *in Julio c.* 81. (4) *l.* IX. *c.* 9. (5) *lib.* XVIII. *de Verborum significat. pag.* 440. (6) *l.* I. *&* II. *de Divinat.* (7) *l.* I. *c.* 4. (8) *in Antiquario p.* 426. (9) *in Antiquitatibus Romanis c.* XXVIII. *dist.* 8.

Diis ipsis superatus est, quorum auspicia contempserat, ait *Florus*[1], & adde *Suetonium*[2].

X. Prodigia erant fulminum casus, ignes erratici, Solis & Lunæ pallor, turbines, voces Geniorum, Cometæ, pluviæ insolitæ, boves loquentes, effluvia ignium subterraneorum, exundationes, equi & statuæ flentes, serpentes latrantes, terræmotus, parelii, spectra, monstra, canes ululantes, imagines sudantes. Ac pleraque horum Meteorologiæ descriptores in physicis etiam adferunt, causasque naturales inquirunt, quibus adde *Polydorum Virgilium*[3], *Joachimum Camerarium*[4], *Casparum Peucerum*[5], *Casparum Schottum*[6]. Nec debet negari, esse in multis eminens aliquid, & subesse causam latentem, unde effectus prodigiosus certo producatur. De fulminibus est illud Virgilii[7]:

Non alias cœlo ceciderunt plura sereno
Fulgura. ——— ———

Et Horatii[8]:

——— ——— *Namque Diespiter*
Igni corusco nubila dividens,
Plerumque per purum tonantes
Egit equos volucremque currum.

Et Luciani[9]:

Fulgura fallaci micuerunt crebra sereno.

Omen in eo est, quod plura, & quod sereno cœlo missa fuerunt. Nam cum semel intonabat cœlo sereno, lætum & faustum esse censebatur. Et si lævum intonaret. Virgilius[10]:

Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
Intonuit lævum. ——— ———

Fulmen ergo quod sinistrum erat, felicitatem portendebat. Virgilius[11]:

Au

(1) *l.* XI. *c.* 2. (2) *l.* III. *c.* 3. (3) *libris tribus de Prodigiis.* (4) *libris duobus de Ostentis.* (5) *de Divinatione fol* 236. (6) *in Physicâ curiosâ lib.* I. II. III. IV. V. VI. XI. (7) *lib.* I. *Georg.* (8) *lib.* I. *Carm.* 34. (9) *lib.* I. *Pharsal.* (10) *lib.* II. *Æneid.* (11) *lib.* IX. *Æneid.*

Audiit, & cœli Genitor de parte serenâ
Intonuit lævum. ———

Infaustum erat, quando Capitolium percutiebatur. Horatius [1]:

Jam satis terris nivis atque diræ
Grandinis misit Pater, & rubente
Dexterâ sacras jaculatus arces,
Terruit urbem.

Lucanus [2]:

Fulmen & Arctois rapiens de partibus ignem
Percussit Latiale caput. ———

Loca fulmine tacta lustrabantur per Sacrificia expiatoria, & inaccessa deinceps erant, itaque sepimento aliquo muniebantur, ne ab homine vel jumentis calcarentur, addebatur Ara, ut referunt *Plinius* [3], *Artemidorus* [4]. Res a fulminibus afflatæ, sive *fulgurita*, (ut *Festus Pompeius* [5] appellat) in unum redacta, terræ infodiebantur, isque locus *Bidental* vocabatur, & Ara apposita erat *Puteal*, cum Inscriptione aliquâ, unde liqueret, fulgur sub Arâ illâ conditum & locum aggetione consecratum a Pontifice esse. *Inscriptio* Romana: DEO. FULGERATORI. ARAM. ET. LOCUM. HUNC. RELIG. EX. HARUSPIC. SENT. Q. PUBLICIUS. FRONT POS. ET. D. D. *Gruterus* [6], Lucanus [7]:

——— *Aruns dispersos fulminis ignes*
Colligit, & terræ mœsto cum murmure condit,
Datque locis nomen. ———

& confer *Desiderium Heraldum* [8], *Dionys. Gothofredum* [9], *Petrum Crinitum* [10]. De ignibus erraticis testatur Virgilius [11]:

Cum subitum dictuque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter mœstorumque ora parentum

 Ecce

(1) *lib.* I. *Carm.* 2. (2) *lib.* I. (3) *lib.* II. *Histor. natur. c.* 54. (4) *l.* II. *Onirocriticorum c.* 8. (5) *lib.* VI. *de Significat. Verbor. pag.* 291. (6) *in Volumine pag.* 21. *num.* 4. (7) *lib.* I. *Pharsaliæ.* (8) *Animadversis ad l.* II. *Arnobii pag.* 121. (9) *Notis ad Varronem pag.* 1618. (10) *l.* VIII. *de Honestâ discipl. c.* 12. (11) *lib.* II. *Æneid.*

Ecce levis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactusque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.

Et[1]:

Præterea castis adolet dum altaria tædis
Et juxta genitorem adstat Lavinia virgo,
Visa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flammâ crepitante cremari.

Et[2]:

Ardet apex capiti cristisque a vertice flamma
Funditur, & vastos umbo vomit aureus ignes.

Suetonius[3]: *Flamma repente è silvis undique exorta, adeoque omnem comitatum circumplexâ, ut Liviæ pars vestis & capilli amburerentur.* Idem[4]: *accidit ut apud Philippos sacratæ olim victricium legionum Aræ sponte subitis collucerent ignibus.* Et paulo post: *Vestimentum mutanti tunica ardere visa est.* De quo videris plura apud *Remigium*[5], *Argolum*[6], *Bodinum*[7], *Fortunium Licetum*[8]. Solis pallorem describit Virgilius[9]:

—— *Caput obscurâ nitidum ferrugine texit.*

De Solis vero defectu exponunt *Servius*[10], *Farnabius*[11], *Gerhardus Mercator*[12]. Verum *Scaliger*[13], *Buntingius*[14], *Calvisius*[15], secundum fidem Tabularum Prutenicarum negant, eo anno & sequenti fuisse deliquium Solis, quando Cæsar a conjuratis occisus sanguine generoso Curiam imbuit. Notatur ergo prodigiosum aliquid circa Solem obumbratum a densis nebulis. Referunt *Plinius*[16], *Plutarchus*[17], *Julius Obsequens*[18]. Solis pallorem ingentem fuisse tunc temporis, de quâ re porro vide-

(1) *lib.* VII. *Æneid.* (2) *lib.* X. *Æneid.* (3) *lib.* III. *cap.* 6. (4) *cap.* XIV. (5) *lib.* II. *Dæmonolatriæ c.* 3. (6) *in Pandosio sphærico c.* 14 (7) *in Theatro Naturæ lib.* II. *pag.* 211. (8) *lib.* IV. *de Lucernis subterraneis c.* 34. (9) *lib.* I. *Georgic.* (10) *Commentario ad h. l. p.* 88. (11) *in Notis pag.* 46. (12) *in Chronicis p.* 17. (13) *lib.* V. *de Emendat. Tempor. pag.* 232. (14) *in Chronologicis p.* 200. (15) *in Recensu Chronologico p.* 273. (16) *lib.* IX. *c.* 30. (17) *in Vitâ Cæsaris.* (18) *de Prodigiis c.* 128.

videris *Ricciolum*[1], *Johan. Funccium*[2], *Laurentium Eichstadium*[3], *Dionysium Petavium*[4]. Voces Geniorum sunt, cum de Mausoleo sponte patefactis foribus exaudita vox, nomine cientis Neronem, *Suetonius*[5]. Et cum in Templo Hierosolymitano audiebant Sacerdotes horrendum illud, *Emigremus hinc*, Josephus[6]. In bello Suedico Germanico audita est vox: *Bannere abi*, Brachelius[7], Virgilius[8]:

Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes
Ingens. ——— ———

Et[9]:

Hinc exaudiri voces & verba vocantis
Visa viri, nox cum terras obscura teneret.

Ovidius[10]:

——— ——— *Cantusque feruntur*
Auditi, sanctis & verba minantia lucis.

Et[11]:

Est mihi marmoreâ sacratus in æde Sichæus,
Oppositæ frondes velleraque alba tegunt.
Hinc ego me sensi noto quater ore citari:
Ipse sono tenui dixit: Elisa veni.

Tibullus[12]:

Atque tubas atque arma ferunt strepitantia cœlo
Audita, & lucos præcinuisse fugam.

De Mancino Consule vide *Valerium Maximum*[13]. Cometes in pluribus celebris visus est post Julii Cæsaris obitum. De illo Virgilius[14]:

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum,

(uti vere exponit *Phil. Beroaldus*[15].) Et Horatius[16]:

——— ——— *Micat inter omnes*
Julium sidus, velut inter ignes
Luna minores.

R 3 Et

(1) *Tomo* I. *Almagesti novi part.* I. *pag.* 287. (2) *Commentario ad Chronologiam lib.* IV. *num.* 3922. (3) *Prolegomenis ad part.* 2. *Ephemerid. novar. pag.* 228. (4) *lib.* X. *de Doctrinâ Temporum c.* 36. (5) *lib.* VI. *c.* 46. (6) *lib.* VII. *de bello Jud. c.* 11. (7) *lib.* VI. *Historiar. pag.* 389. (8) *lib.* I. *Georg.* (9) *lib.* IV. *Æneid.* (10) *lib.* XV. *Metamorph.* (11) *in Epistolâ Didonis.* (12) *lib.* II. *Eleg.* 5. (13) *lib.* I. *c.* 6. (14) *Bucolic.* 9. (15) *Enarrationibus ad Suetonium pag.* 52. (16) *lib.* I. *Carm.* 13.

Et Ovidius [1]:

Cæſaris eripuit membris nec in aëra ſolvi
Paſſa recentem animam, cœleſtibus intulit aſtris.

De eodem loquitur Curtius [2]: *Proinde jure meritoque populus Romanus ſalutem ſe principi ſuo debere profitetur, cui noctis, quam pene ſupremam habuimus, novum ſidus illuxit.* Quem tamen locum aliter exponunt *Janus Rutgerſius* [3], *Philip. Caroli* [4], & ab his nimium quam recedens, ut ſcriptorem ad Theodoſii ævum releget, *Caſpar Barthius* [5]. Scribit *Probus*, ſtetiſſe illum ſeptem diebus, inque rei memoriam ab Auguſto in Capitolio poſitam eſſe ſtatuam Julii habentis in capite ſtellam auream. *Aſtrum* vero Poëta vocat, quod inter aſtra effulſerit, eorumque figuram imitetur. De quo vide *Erycium Puteanum* [6], *Johannem Ricciolum* [7], *Argolum* [8]. *Suetonius* prodit [9]: *ludis quos primo conſecratos ei hæres Auguſtus edebat, ſtellam crinitam per ſeptem dies continuos fulſiſſe, exorientem circa horam undecimam, creditumque eſſe animam Cæſaris in cœlum recepti, & hac de cauſâ ſimulachro ejus in vertice addi ſtellam.* Nummos Annuloſque veteres qui Cometam præferunt, & habent Inſcriptionem, DIVUS JULIUS, laudant *Torrentius* [10], *Gorlæus* [11], *Antonius Auguſtinus* [12], *Plutarchus* [13], ἐφάνη γὰρ ἐπὶ νύκτας ἑπτὰ μετὰ τὴν Καίσαρος σφαγὴν διαπρεπὴς μέγας κομήτης. Eodem pertinet illud Propertii [14]:

At Pater Idalio miratus Cæſar ab aſtro,
Sum Deus, & noſtri ſanguinis iſta fides.

& confer *Auctaria noſtra ad Pappum* [15]. Lapidum inſolitas pluvias commemorat *Livius* innumeris locis. Et Tibullus [16]:

Mul-

[1] *lib.* XV. *Metamorph.* [2] *lib.* X. *Hiſtor. c.* 12. [3] *in Variis lectionibus lib.* 1. *cap.* 19. [4] *Præfat. Animadverſ. ad Curtium.* [5] *Animadverſis ad Claudianum p.* 1165. [6] *l.* 11. *de Cometis paradoxo* 7. [7] *in Almageſto novo Tom.* 1. *l.* 8. [8] *in Pandoſio Sphærico c.* 62. 64. 75. [9] *l.* 11. *c.* 88. [10] *Notis ad h. l. pag.* 102. [11] *in Promptuario Annulorum num.* 3. 135. 157. [12] *Tab.* 2. *num.* 21. *Tab.* 9. *num.* 2. 34. [13] *in Vitâ Cæſaris.* [14] *lib.* IV. *Eleg.* 6. [15] *pag.* 265. [16] *lib.* II. *Eleg.* 5.

Multus ut in terras deplueretque lapis.

Sanguinis pluvias refert Petronius[1]:

Sanguineoque recens deſcendit Jupiter imbre.

Eleganter diſſerit *Libertus Fromondus* [2]. Boves loquentes non ſemel referunt *Livius*, *Polybius*, *Julius Obſequens*, & cum illis *Tibullus* [3], *Plinius* [4], *Eutropius* [5]. Cornicem locutam eſſe, teſtatur *Suetonius* [6]. Virgilius [7]:

—— —— Pecudesque locutæ
Infandum. ——

Lucanus [8]:

Tum pecudum faciles humana ad murmura linguæ.

Effluvia ignium ſubterraneorum ſunt, ut cum Tito Cæſare imperante conflagravit Veſuvius mons in Campaniâ. *Suetonius* [9]. Neque ille ſolum hujus incendii meminit, ſed præterea *Euſebius*, *Xiphilinus*, *Plinius*, *Joſephus*, *Aurelius Victor* retulerunt, quorum teſtimonia colligit *Laurentius Eichſtadius* [10]. Adeoque noſtrâ etiam memoriâ A. C. 1632. arſit, quod referunt *Athanaſius Kircherus* [11], *Argolus* [12], *Brachelius* [13], *Varenius* [14], *Dionyſius Petavius* [15], *Freinshemius* [16], *Paulus Merula* [17], *Fortunius Licetus* [18]. De Exundationibus eſt illud Virgilii [19]:

Proluit inſano contorquens vortice ſilvas
Fluviorum Rex Eridanus, campoſque per omnes
Cum ſtabulis armenta tulit. ——

Et Horatius [20]:

Vidimus flavum Tiberim retortis
Littore Etruſco violenter undis.

R 4 Equos

[1] *in Satyrico pag.* 178. [2] *Opere de Meteoris pag.* 332. [3] *l.* II. *Eleg.* 5. [4] *lib.* VIII. *c.* 45. [5] *lib.* VI. *Breviarii.* [6] *l.* 12. *c.* 23. [7] *lib.* I. *Georgic.* [8] *lib.* I. *Pharſal.* [9] *lib.* XI. *c.* 8. [10] *Prolegom. ad part.* 2. *Ephemerid. novarum pag.* 226. [11] *l.* I. *Artis magnæ Lucis & umbræ.* [12] *Præfat. ad Pandoſion ſphæricum.* [13] *lib.* IV. *Hiſtoriarum pag.* 274. [14] *lib.* I. *Geographiæ generalis c.* 10. [15] *in Rationario part.* I. *pag.* 660. [16] *Notis ad lib.* I. *Flori pag.* 70. [17] *part.* 2. *Coſmographiæ lib.* IV. *c.* 5. [18] *de Lucernis ſubterraneis lib.* I. *c.* I. [19] *lib.* I. *Georg.* [20] *lib.* I. *Carm.* 2.

Equos flentes narrat *Suetonius* [1]. Statuas flevisse, refert Virgilius [2]:

Et mœstum illacrymat templis ebur æraque sudant.

Ovidius [3]:

Mille locis lacrymavit ebur. ——

Lucanus [4]:

Indigetes flevisse Deos, urbisque laborem
Testatos sudore Lares. ——

Apollo Cumanus lacrymavit triduo, *Livius* [5], *Florus* [6]. (ubi similia exempla multa congerit *Freinshemius* [7]) Serpentum latratus narrat *Plinius* [8]. Terræ motus sunt apud *Suetonium* [9]. Parelii fuerunt tres, quando Augustus Julii Cæsaris hæres post necem ejus in Urbem veniebat, quod referunt *Plinius* [10], *Julius Obsequens* [11], adduntque, *in unum coaluisse.* Cæterum ævi ejus Scriptores de aliquo Solis phænomeno commemorant. Vellejus [12]: *Cum intraret Urbem, Solis orbis super caput ejus curvatus æqualiter rotundatusque in colorem arcus, veluti coronam tanti mox viri capiti imponens, conspectus est.* Suetonius [13]: *Reverso ab Apolloniâ & ingrediente eo Urbem, repente liquido ac puro sereno, circulus ad speciem cœlestis arcus orbem Solis ambit.* Indidem sunt illa Statii [14]:

—— *Licet ignipedum frenator equorum*
Ipse tuis alte radiantem crinibus arcum
Imprimat. —— ——

Et vero de Pareliis accurate pertractant *Petrus Gassendus* [15], *Henricus Regius* [16]. Parelios Augusti de Trinitatis mysterio exponit *Franciscus Titelmannus* [17]. Nos verius, quod Triumviratus ille deberet propediem finiri, & Cæsar esse dominus unus. De quo optime scribit *Cyria-*

(1) *lib.* I. *cap.* 18. (2) *lib.* I. *Georg.* (3) *lib.* XV. *Metamorph.* (4) *lib.* I. (5) *lib.* XLIII. *Histor.* (6) *lib.* II. *Histor. Romanæ c.* 8. (7) *in Notatis pag.* 156. (8) *lib.* VIII. *c.* 40. (9) *lib.* VI. *c.* 48. *lib.* VII. *c.* 18. (10) *lib.* II. *c.* 31. (11) *de Prodigiis c.* 128. (12) *lib.* II. (13) *lib.* II. *cap.* 95. (14) *lib.* I. *Thebaid.* (15) *in Appendice ad Institutiones Astronomicas pag.* 288. (16) *lib.* III. *Philosoph. Natural. pag.* 199. (17) *lib.* VI. *Considerationis Physicæ c.* 15.

Cyriacus Lentulus[1]. Spectra sunt apud Petronium[2]:

Ecce inter tumulos atque ossa carentia bustis,
Umbrarum facies diro stridore minantur.

Et apud Virgilium[3]:

—— *Et simulachra modis pallentia miris*
Visa sub obscurum noctis. ——

(& vero de Spectris vide prolixe *Casparum Schottum*[4].)
Canes & Lupi ululantes sunt ibidem:

Obscenique Canes importunaque volucres
Signa dabant. —— ——

Et deinde:

—— —— —— *Et altæ*
Per noctem resonare Lupis ululantibus urbes.

Et apud Ovidium[5]:

Inque foro circumque domos, & templa Deorum
Nocturnos ululasse canes, umbrasque silentum
Erravisse ferunt. —— ——

Imagines sudantes ibidem habes.

—— —— *Æraque sudant,*

ait *Virgilius*. Et porro Sinon de Palladio[6]:

—— —— *Salsusque per artus*
Sudor iit. —— ——

Silius Italicus[7]:

—— *Vultusque in marmore sudat Elisæ.*

Humore continuo Apollo Cumanus sudavit, apud *Florum*[8], ubi est de bello Antiochi Magni adversus Romanos. De quo eodem *Cicero* meminit[9], ubi præterea refert, quod Romæ initio belli Marsici statuæ Deorum sudaverint. Cum Annibal ingrediebatur Italiam, Martis statua Romæ sudabat, *Livius*[10]. Exempla alia habes apud *Plutarchum*[11], *Dionem Cassium*[12].

XI. Effecta insolita plura narrant *Literæ Sacræ*, im-

 pri-

(1) *in Augusto*. (2) *in Satyrico pag.* 178. (3) *lib.* I. *Georgic.* (4) *in Physicâ Curiosâ lib.* II. *pag.* 200. (5) *lib.* XV. *Metamorphos.* (6) *lib.* II. *Æneid.* (7) *lib.* I. (8) *lib.* II. *c.* 8. (9) *lib.* I. *de Divinat.* (10) *lib.* XXII. (11) *in Camillo & Antonio.* (12) *lib.* XLVIII.

primis quod Sol ſteterit, *Joſu.*[1] & quod Sol retroceſſerit Ezechiæ Regis tempore, 2. *Reg.*[2], 2. *Chronic.*[3], *Eſai.*[4], *Syrach.*[5]. De utroque pronunciat diverſum aliquid a receptâ ſententiâ *Iſaacus Peirerius*[6], adverſus quem decertant *Philippus le Prieur*[7], *Tobias Wagenerus*[8], ut communem ſententiam defendat. Nos videbimus rem ipſam. Quod Sol vere ſteterit ad preces Joſuæ, affirmant *Toſtatus*, *Serarius*, *Maſius*, *Cornelius a Lapide*, *Tirinus*[9], *Conimbricenſes*[10], *Salianus*[11], *Peucerus*[12], *Epiſcopius*[13]. Atqui veteres Hebræi nullum miraculum hîc agnoſcunt, ſed phraſin figuratam, quaſi Sol expectaſſet, donec occidio hoſtium perfecta eſſet, cum potius Hebræi non deſtiterint perſequi hoſtes, quamdiu Sol & Luna præbebant lumen ſuum. Refert *Vatablus*[14], & invenitur apud *Maimonidem*[15]. Paulo aliter Grotius[16]: *Scriptor ad Hebræos fidei præmia ingentia referens* cap. XI. 30. *dejectæ Jerichuntis meminit, mutati curſus cœleſtis, quod multo majus fuerat, non meminit. Et ſequitur* in textu, *Deum voci hominis ſeſe accommodaſſe, non quidem Solem & Lunam ſiſtendo, verum pugnando, id eſt, pugnantibus vires & invictum contra hoſtes animum ſubminiſtrando, immittendo præterea grandines lapideos. Hæc ita non improbabiliter dici poſſunt, quanquam impoſſibile Deo non ſit, ſolis currus inhibere volantes, aut etiam poſt ſolis occaſum ſpeciem ejus in nube ſupra horizontem extante per repercuſſionem oſtendere in regione Gibeoniticâ, ut prælium produceretur nocte eâ totâ, quæ propter illum fulgorem divino miraculo, abſente Sole, retentum pro integro die fuit, ut dies unus inſtar duorum eſſet.* Hæc ille. Breviter: miraculum eſt in luce Solis am-

(1) X. 13. (2) XX. 8. (3) XXXI. 24. 31. (4) XXXVIII. 8. (5) XLVI. 5. c. XLVIII. 16. (6) *lib.* IV. *Syſtem. Theol. c.* 4. & 5. *pag.* 410. (7) *in Animadverſionibus pag.* 65. (8) *in Diſſertatione contra Aſtrologiam Genethliacam ſect.* 3. *pag.* 54. (9) *Commentario ad h. l.* (10) *lib.* II. *de Cœlo q.* 2. *artic.* 3. (11) *Tom.* 2. *Annal. Vet. Teſtam. pag.* 303. (12) *de Divinatione fol.* 16. (13) *lib.* IV. *Inſtitut. Theolog. ſect.* 4. *c.* 2. (14) *in Notis.* (15) *in More Nevochim.* (16) *in Annotatis.*

ampliatâ è singulari gratiâ Dei, non vero in remorato Solis cursu. Ita Hebræis per deserta oberrantibus novam lucem procuravit Deus nocte, *Exodi*[1]. Apud Monachos confictores miraculorum audacissimos talia plurima referuntur. Abbas Mutius & Bessarion occubiturum Solem precibus remorabantur, uti legitur *in Vitis Patrum*[2]. Sol stetit attonitus, diemque protraxit, quando Carolus Magnus adversum Saracenos pugnabat, *Turpinus*[3]. Sol quatuor horis immotus stetit, cum Franciscus Ximenius Cardinalis Hispanicarum copiarum ductor Mauros apud Oranum debellabat, *Alvarus Gomesius*[4]. Cum adversus Electorem Saxonem & confœderatos Euangelicos ad silvam Lochavam confligebat Carolus V., stetit Sol, diemque protraxit, ut hæretici omnino debellarentur, garriunt *Ludovicus Davilas*[5], *Christoforus Scheinerus*[6], *Cornelius a Lapide*[7].

XII. De miraculo quod Ezechiæ temporibus accidit, pronunciamus, umbram in horologio Achasi retroactam esse, ut Sol interim cursum suum persequeretur. Ita *Vatablus*, *Grotius*, *Sanctius*, *Paulus Burgensis*[8], *Arias Montanus*[9], *Usserius*[10]. Nihil opus erat, Universi cursum immutari tantum signi causâ, & porro umbra expresse multis locis nominatur: insuper etiam lineas commemorant *Literæ Sacræ*, quæ umbram in horologio attinent, non vero Solis cursum in æthere: denique Rex non poterat in lecto ægrotans videre Solem, sed umbram tantum per fenestram. Contra de Sole ipso retrogresso exponunt *Emanuel Sa*, *Cornelius a Lapide*, *Tirinus*, *Menochius*, *Tremellius*, *Vinarienses*, *Gualtherus*[11], *Johan. Ricciolus*[12], *Tostatus*[13], *Clavius*[14], *Simon Majo-*

(1) x. 23. (2) *l.* II. & VI. (3) *de Carolo Magno c.* 26. (4) *l.* IV. *de Gestis Ximenii.* (5) *lib.* II. *Belli German.* (6) *de Refractionibus cœlestibus c.* 32. (7) *Commentario ad Syrachidem pag.* 954 (8) *Commentar. ad* 2. *Reg.* XX. (9) *Commentario ad cap.* XXXVIII. *Esaiæ pag.* 832. (10) *in Annalibus sacris.* (11) *Commentariis ad* 2. *Reg.* XX. & *Esai.* XXXVIII. *cap.* (12) *in Almagesto novo l.* IX. *pag.* 482. (13) *Commentario ad* 2. *Regum* XX. *quæst.* 26. 27. 32. 33. 34. (14) *in Gnomonicis c.* II.

Majolus[1]. Rationes proferunt : (1) Quod scribatur Esai.[2] *& reversus est Sol decem gradibus, iisdem gradibus quibus descenderat.* (2) Quod Babyloniorum Legati venerint percontaturi de portento quod in terrâ evenerat, *2. Chron.*[3], *Cornelius a Lapide*[4]. RESPONDEO : (1) Umbram quæ in cæsuras illas incidebat, Solem vocat per metalepsin frequentem : nam a Sole erat umbra ista. (2) Quæsitum veniebant de portento : atqui necessum haut erat, ut Babylonii interrogarent de cœlesti signo illo apud Judæos, vidissent quippe & ipsi Babylone, si miraculum in Sole contigisset. Verbo : percontabantur de occidione exercitus Sennacheribi ad Hierosolymam factâ, quam rumor ad aures eorum detulerat. Erant enim ipsi etiam Assyriorum hostes, postquam Nabonassar apud Babylonios imperare cœperat.

XIII. Totum vero de Auguriis negocium erat impostorium aliquid, & confictum ad dementandos homines ignorantiæ tenebris damnatos, *Ephes.*[5]. Dicebat olim *Accius* Poëta : *Nihil credo Auguribus qui aures verbis divitant alienas, suas ut auro locupletent domos.* Quod pertinet ad nostros Planetarios, qui divinationes obtrudunt ancillis, Camillis, Sibyllis, ut cœnas petant & fœminarum sermonibus aut laudentur aut traducantur. Papirius Consul rogavit pullorum augurium, & infelix esse accepit, quo non obstante pugnavit, hostesque vicit, pullorum & planetariæ magister, qui mentitus fuerat, in primo congressu occubuit, *Livius*[6]. Neque illis credebant quorum animos melior cognitio Dei imbuerat. *Levit.*[7] adeoque Mosellanus Judæus in Alexandri Macedonis exercitu eques sagittâ percussit avem in itinere obviam ringente Augure, *Josephus*[8]. Et *Curtius* Aristandri Auguris manifestas ineptias increpat[9], ubi est inter alia de Alexandro : *Qui post Darium victum Ariolos & Vates consulere desierat, rursum ad superstitio-*

(1) *Tom.* I. *Dierum Canicular. pag.* 2. (2) XXXVIII. 8. (3) XXXII. 31. (4) *Commentario ad Esaiam pag.* 312. (5) II. 2. (6) *lib.* X. *Histor.* (7) XIX. 26. (8) *lib.* I. *contra Appion.* (9) *lib.* VII. *c.* 18.

stitionem humanarum mentium revolutus, Aristandrum cui credulitatem suam addixerat, explorare eventum rerum sacrificiis jubet. Et nebulones illos qui hominum credulitati illuserunt, *Cicero* multis rationibus impugnat [1]. De Julio erunt quædam *distinctione sequenti.* Pro defensione Augurum obtendit *Ammianus Marcellinus* [2], vir cæterum prudens, non satis prudenter *ad Deum appellando, qui avium voces volatusque dirigat, ut inde homines futura discant*, hæc inquam facile repudiantur, quandoquidem vanitates eas Genii mali persuaserunt, itaque non poterant damno esse veri Dei cultoribus, fatente Bileamo Augurum præcellentissimo: *Non est augurium contra Jacob, & non est divinatio contra Israëlem*, Numeror. [3].

XIV. ARUSPICES apud victimas aderant, atque inde petebant exta, ut inspectis illis Deorum voluntatem explorarent & futura prædicerent. Novum genus Ariolorum. Virgilius [4]:

Tertius ille hominum divûmque interpres Asylas
Cui pecudum fibræ, cœli cui sidera parent,
Et linguæ volucrum. —— ——

Et prioribus deterius etiam. Juvenalis [5]:

Quid Romæ faciam? mentiri nescio, librum
Si malus est, nequeo laudare, & poscere, motus
Astrorum ignoro. —— ——

Vides illum perinde & eodem loco Parasitos, mendaces, Planetarios, Nativitatistas, Aruspices, lenones, meretricum communium succubos censere. Nam de Planetariis sonat illud:

Motus astrorum ignoro. ——

Et de Nativitatistis sequitur:

—— *Funus promittere patris*
Nec volo nec possum. ——

Demum illud:

—— *Ranarum viscera nunquam*
Inspexi, —— ——

ad

(1) *lib.* II. *de Divinat.*
(2) *lib.* XXI.
(3) XXIII. 23.
(4) *lib.* X. *Æneid.*
(5) *Sat.* 3.

ad Haruſpices pertinet, qui perquirebant viſcera, Σπλαγχνοσκόπος?? ranarum viderint aut boum exta, mendacia ſunt omnia! Et mendaces ſunt Planetarii quanquam illi hoc nolint, gregales Noſtradami, a quo deſcriptum Thema natalicium Rudolfi II. Cæſaris penes nos in manuſcripto habemus, refertum mendaciis ad nauſeam, ut non ſapiant qui bibere hanc nauteam volunt. Et tamen Noſtradamus in his talibus ineptiis excellebat. De hoc iterum agit [1]:

Teſtamentum ingens, calidæ pulmone columbæ
Tractato, Armenius vel Comagenus Aruſpex
Pectora pullorum rimatur & exta catelli.

De Aruſpicibus eſt, & Planetarios ſtatim addit:

Chaldæis ſed major erit fiducia, quicquid
Dixerit Aſtrologus, credent a fonte relatum
Ammonis, quoniam Delphis oracula ceſſant.

Scholas in Hetruriæ urbe Fæſulis habebant, ubi profitebantur impoſtorias artes Dæmonum ſocii, *Cicero* [2], *Valerius Maximus* [3]. Huc pertinent illa Tibulli [4]:

Divi vera monent venturæ nuncia ſortis,
Vera monent Thuſcis exta probata viris.

Victimarii hactenus victimam in Templi porticibus alligaverant, donec ceremoniæ aliquæ finem habebant. Eo ſpectat locus *Pſalm.* [5]: *Ligate agnum funibus uſque ad cornua altaris.* Sive ut *Caſtalion* vertit, *alligate feſtam hoſtiam reſtibus ad aræ cornua.* De victimis in Feſto offerendis agitur, non vero *de frondibus ac ramis*, quibus debeat ornari Templum, (uti vulgo quidem cum *Romano Interprete* capiunt) adverſus quem ſenſum recte diſſerit *Johannes Tarnovius* [6]. Porro adducebant bovem agnumve fune procul extento & longiori. Juvenalis [7]:

Sed procul extenſum petulans quatit hoſtia funem
Tarpejo ſervata Jovi. —— ——

Nimirum laxo illo, ne videretur ad aram trahi invita, quod

(1) *Sat.* 6. (2) *lib.* I. *de Divinat.* (3) *lib.* V. *c.* I. (4) *lib.* III. *Eleg.* 4. (5) CXVIII. 27. (6) *in Exercitationibus Biblicis pag.* 379. (7) *Sat.* 12.

quod mali ominis erat. Popæ feriebant & excoriabant, diſſecabant Flamines cultro mactatorio oblongo, quem vocabant *Secespitam*, accurrebant Aruſpices, & *fiſſiculabant*, uti *Apulejus* loquitur [1], (nam ſic ibi *Petrus Colvius* [2], & *Johan. Gerhard. Voſſius* [3] emendant, pro quo tamen *phyſiculabant* legere mavult *Stephanus Johannis* [4]) id eſt, rimabantur exta adhuc palpitantia. Virgilius [5]:

——— Pecudumque recluſis
Pectoribus inhians ſpirantia conſulit exta.

Et prædictiones ſuas coram populo effabantur. Virgilius [6]:

——— ——— Et viſcera vivis
Eripiunt. ——— ———

Seneca [7]:

Ereptæ vivis exta pecoribus tremunt,
Spirantque venæ, corque adhuc pavidum ſalit.
At ille fibras tractat & fata inſpicit,
Et adhuc calentes viſcerum venas notat.

Malum erat, ſi Victima reluctaretur, ſi fugeret, ſi multo cum mugitu pedumve ſtrepitu collapſa aram percuteret, ſi parum copioſe manaret ſanguis. De Julio Suetonius [8]: *Immolanti aufugit hoſtia.* Et cum paulo ante dixerat, *ne religione quidem ulla a quoquam incepto abſterritus unquam vel retardatus eſt*, ſubjungit, *deinde profectionem adverſus Scipionem & Jubam non diſtulit.* Nimirum ſpretis Aruſpicum nugis eo facilius & navigavit & vicit. *Lucanus* inter prodigia cladis Pharſalicæ refert [9]:

Admotus ſuperis diſcuſſâ fugit ab arâ
Taurus. ——— ———

Fugæ Victimarum exempla habent *Florus* [10], *Suetonius* [11], *Tacitus* [12], *Silius Italicus* [13], *Statius* [14]. Et hujuſmodi Auſpicia *piacularia* appellabant, teſte *Feſto* [15]. Bonum vero erat, ſi

(1) *de Deo Socratis.* (2) *in Notis.* (3) *in Lexico Etymologico pag.* 215. (4) *Notis ad Saxonem Grammaticum pag.* 42. (5) *lib.* IV. *Æneid.* (6) *lib.* XII. *Æneid.* (7) *in Thyeſte Act.* 4. *ſc.* 1. (8) *lib.* I. *cap.* 59. (9) *lib.* VII. *Pharſal.* (10) *lib.* IV. *c.* 2. (11) *lib.* VII. *c.* 18. *lib.* XI. *c.* 10. (12) *lib.* XV. *Hiſtor.* (13) *lib.* V. (14) *lib.* XI. *Thebaid.* (15) *lib.* XV. *de Verborum ſignificationibus pag.* 366.

si placide sequeretur ad Aras, perstaret, collaberetur, jaceret, si liberaliter sanguinem de venis profunderet. Jecur, pulmo, lien, cor, renes, lingua prænunciabant bonum, quando sana, integra, vivida & vegeta erant: malum vero, cum morbida, pallida, languida, livida erant, aut cum prorsus aberant, Dæmonum ope substracta. Quanquam *Casaubonus*[1] inculcet, *Popas & Victimarios compendii causâ abstulisse exta per fraudem, ut victimas succidaneas procurarent.* De quo statim plura dicturi sumus. Lucanus[2]:

Atque iram Superûm raptis quæsivit in extis,
Terruit ipse color vatem, non pallida tetris
Viscera tincta notis, gelidoque infecta cruore
Plurimus asperso variabat sanguine livor.

De Julio narrat Suetonius[3]: *Aruspicem tristia & sine corde exta Sacro quodam nunciavisse.* Movet *Plinius*, cum rei hujus meminit, quæstionem, *potueritne sine viscere illo hostia vivere, an vero ad tempus amiserit?* Verum facile respondetur, hactenus cor non defuisse, ereptumque esse Dæmonum fraude ad detinendos in errore miseros homines, qui putabant, Aruspicum prædicta esse vero consentanea. Ita fatuorum erant fata fatua, & Dæmon illudebat cultoribus scholæ infernalis. *Psalm.*[4]. Spurinna Aruspex diem præfinivit, quo Cæsar Julius infeliciter perire debebat, *Suetonius*[5]. Ipse tamen contempsit viri præsagium, quem ævi ejus Scriptores nimiopere laudant alias, & post illos *Argolus*[6]. Ac de istis quidem mirum non est, quod Paganus Paganum laudat: mirum vero, imo exsecrabile, est, quod Satanæ ductu impulsum Vatem & Planetarium (Deo summe exosum, *Levit.*[7],) laudat Christianus & pestilentes divinationes, Dei testimonio & Sapientum suffragio damnatas tuetur authoritate Diabolorum. Rem descri-

(1) *Animadversis ad lib.* IX. *Athenæi pag.* 657. (2) *lib.* I. *Pharsal.* (3) *lib.* I. *c.* 77. (4) CXLVII. 9. 10. (5) *lib.* I. *c.* 81. (6) *Præfat. ad Pandosion Sphæricum.* (7) XVIII. II. *c.* XIX. 31. *c.* XX. 6. 27.

describit Vellejus[1]: *Plurima præsagia atque indicia Dii immortales futuri obtulissent periculi, nam & haruspices præmonuerant ut diligentissime Iduum Martiarum caveret diem, & uxor Calpurnia territa nocturno viso, ut eâ die domi subsisteret, orabat. Sed profecto ineluctabilis fatorum vis, cujus cum fortunam mutare constituit, consilia corrumpit.* Manilius[2]:

Ille etiam cœlo genitus cœloque receptus,
Cum bene compositis victor civilibus armis
Jura togæ regeret, totiens prædicta cavere
Vulnera non potuit, toto spectante Senatu,
Indicium dextrâ retinens, nomenque cruore
Delevit proprio, possent ut vincere fata.

Suetonius de Galbâ[3]: *Prius vero quam occideretur, sacrificantem mane Haruspex identidem monuit, caveret periculum, non longe percussores abesse.* idemque refert *Plutarchus*[4]. Rursum *Suetonius* de Vitellio[5]: *Nullis tamen offensior quam Veraculis & Mathematicis, ut quisque deferretur, inauditum capite puniebat.* Veraculi sunt divinatores (nam qui *Vernaculis* ibi legunt, frustra sunt, ut *Josephus Scaliger*[6] monet) & Mathematici sunt planetarii conjectores, a quibus Orbis vexatus semper, non potuit ab illis nebulonibus sese liberare. Nam & hodie sunt, & perquirunt ganea, ut habeant quibus themata (*Directiones* appellant Vates meretricarii, ita fraudum fabri vocabulis quoque superbiunt,) obtrudant, volas inspiciant, loculos expilent Crumenisectores pessimi & Diaboli instrumenta, *infra*[7].

XV. DUUM DECEMVIRI sequuntur Custodes & Relectores librorum Sibyllinorum:

Qui fata Deûm secretaque carmina servant.

ait *Lucanus*[8]. Libri illi publicorum malorum remedia, Deorumque arbitria continere putabantur. Venit ad

(1) *lib.* II. *Histor. c.* 57. (2) *lib.* IV. *Astronom. pag.* 82. (3) *lib.* VII. *c.* 19. (4) *in Vitis illustribus pag.* 468. (5) *lib.* IX. *c.* 14. (6) *in Catalectis Schildi ad h. l. pag.* 713. (7) *lib.* IV. *c.* I. *dist.* 3. (8) *lib.* I. *Pharsal.*

Tarquinium Superbum (pro quo *Peucerus*[1], nominat Tarquinium Priſcum, lapſu memoriæ) Regem, anus ignoti oris ἐγγαστριμύθος, & a Spiritu nequam obſeſſa potius quam a bono agitata. Sic enim Virgilius[2]:

Ventum erat ad limen, cum Virgo poſcere fata
Tempus, ait, Deus ecce Deus, cui talia fanti
Ante fores ſubito, non vultus, non color unus,
Non comptæ manſère comæ, ſed pectus anhelum
Et rabie fera corda tument. ——

Rabidam Sibyllam dixit Claudianus[3]: *Furioſam Sibyllam*, vocat *Marcellus Palingenius*[4]. Ac de Paganorum Vatibus omnino valet illud *Platonis*[5]: οὐδεὶς γὰρ ἔννους ἐφάπτεται μαντικῆς ἐνθέου καὶ ἀληθοῦς. Et exemplo eſt Bileam Planetariorum omnium Princeps, *Numeror.*[6]. Cæterum de Vatibus a divino Spiritu agitatis verum eſt, quod citra amentiam acceperint & pronunciaverint futura. ἐγγαστρίμυθοι ſunt *Levit.*[7], *Deut.*[8], 1. *Samuel.*[9], 1. *Chron.*[10], *Eſai.*[11] אבות / ſcilicet ex locis obſcenis fœminæ (διὰ τῶν γυναικείων κόλπων, ait *Origenes*[12]) humi jacentis aut ſedentis, verba obſcura pronunciabat Genius malus, uti porro diſquirunt *Joh. Druſius*[13], *Lempereur*[14], *Bodinus*[15], *Johan. Seldenus*[16], *Caſpar Schottus*[17], *Georgius Moëbus*[18], *Ludovicus de Dieu*[19], *Buxtorffius*[20]. Hæc Regi libros, in quibus Oracula veterum, ut ajebat ipſa, deſcripta, venales obtulit, eoſque Rex Augurum juſſu emit, ut deinceps eſſent commune Oraculum Urbis, unde rerum difficilium, in publicis malis cumprimis ſubſidia a Diis roganda addiſcerent, *Dionyſius Halicarnaſſæus*[21], *Aulus Gellius*[22], *Solinus*[23]. Itaque *Horatius*[24] dicit:

Quo

(1) *de Divinatione fol.* 111. (2) *lib.* VI. *Æneid.* (3) *Panegyrico in quartum Conſulatum Honorii.* (4) *in Librâ.* (5) *in Timæo.* (6) XXIV. 4. (7) XIX. 31. *cap.* XX. 27. (8) XVIII. 11. (9) XXVIII. 7. 8. (10) X. 13. (11) XIX. 3. (12) *lib.* VII. *contra Celſum.* (13) *Obſervationibus ad Deuteronom. c.* 18. (14) *Notis ad Jacchiadem pag.* 31. (15) *lib.* II. *Dæmonomaniæ c.* 3. (16) *Syntagm.* I. *de Diis Syris pag.* 120. (17) *in Phyſicâ curioſâ lib.* IV. *c.* 11. 12. (18) *de Oraculis pag.* 63. (19) *Commentariis ad Acta Apoſtol. pag.* 152. (20) *in Lexico Thalmudico pag.* 39. (21) *lib.* IV. (22) *lib.* 1. *c.* 19. (23) *in Polyhiſtore c.* 8. (24) *in Carmine ſeculari.*

Quo Sibyllini monuere versus
Virgines lectas, puerosque castos,
Diis, quibus septem placuere colles,
Dicere carmen.

Reposuit eos in peculiari aliqua cella Templi Capitolini, ac constituit Duumviros eruditionis veterum in Oriente & apud Hetruscos vulgatæ, peritos, qui Libros per occasionem evolverent, & bono Urbis excerperent inde quod eis videretur factu optimum, Apolline favente. *Tibullus* ad Apollinem [1]:

— *Ipse precor, quod canat illa, doce.*

id est, rege mentem Professorum ordinariorum, ut Oracula vere interpretentur. Erant enim verbis reconditis & caliginosis sensibus descripta, quomodo solebat Dæmon proferre ambigua & obscura responsa, incertus eventi ipse, aut saltem ne desineret esse impostor. Hoc est, ἐν κρυφῇ λαλεῖν, *Esai.* [2]. Æneas ad Demophilen Sibyllam [3]:

Te quoque magna manent regnis penetralia nostris,
Hic ego namque tuas sortes arcanaque fata
Dicta meæ genti ponam. ———

Decemviros effecerunt posteri A. U. 389. & porro Quindecimviri * evaserunt Syllæ temporibus, qui vi-

* Illorum titulus expressus est in hoc nummo apud J. Gutherium *l.* 1. *de Jure Pontif. c.* 15.

(1) *lib.* II. *Eleg.* 5. (2) XLV. 19. (3) *lib.* VI. *Æneid.*

ctor hostium ac civium multa correxit, ut potentiam ostentaret, atque numerus ille confirmatus est sub Julio Syllæ æmulo, uti constat è *Suetonio* [1]. Ergo *Horatius* [2] ævo illo:

Quindecim Diana preces virorum
Curet. —— ——

Inscriptio Brixiana: M. NONIO. M. F. FABIO. ARRIO. PAULINO. APRO. CI. XV. VIRO. SACR. FAC. CULTORES. LARUM. EJUS. *Gruterus* [3]. Syllæ tempore Capitolium deflagravit una cum Libris Sibyllinis. Ne carerent Oraculis ejusmodi, vetusta quævis carmina in Asiæ & Italiæ locis (ubicunque Sibyllæ olim degerant) conquisita Romam pertulerunt Quirites, plaustrorum onera. Nam teste Hermeâ Philosopho [4], omnes mulieres τὸν μαντικὸν ἐλϑοῦσαι βίον dictæ fuerunt *Sibyllæ*. Attamen fidem publicam meruerunt, & Augustus denuo recensuit, inque Capitolio deposuit, *Suetonius* [5]. Scribebat tunc Elegiam *Tibullus* ad Messalinum Quindecimvirum [6], ubi hæc leguntur:

Quicquid Amalthea, quicquid Marpesia dixit,
Herophile Phœbo grata quod admonuit:
Quodque Albuna sacras Tiberis per flumina sortes
Portarit, sicco perlueritque sinu.

Habes hic plurimarum nomina. Amalthea erat Cumis oriunda, estque Demophile Virgilii [7]:

Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,
Divinosque lacus & Averna sonantia silvis
Insanam Vatem aspicies. ——

Et de eâdem [8]:

At pius Æneas arces quibus altus Apollo
Præsidet horrendæque procul secreta Sibyllæ
Antrum immane petit. ——

Et paulo post:

—— *Phœbi Triviæque Sacerdos*
Demophile Glauci. ——

Sic

(1) *lib.* I. *cap.* 79. (2) *l. d.* (3) *in Volumine p.* 307. (4) *in Scholiis ad Phædrum.* (5) *lib.* II. *c.* 31. (6) *lib.* II. *Eleg.* 5. (7) *lib.* III. *Æneid.* (8) *lib.* VI. *Æneid.*

Sic enim emendat *Janus Guilelmus*, ubi *Robertus Stephanus*, *Henricus Stephani*, *Heinsius*, *Jacobus Pontanus*, *G. Bersmannus*, excudunt, *Deiphobe.* Herophile erat Sacerdos Apollinis Sminthei, in cujus luco ſepulchrum accepit. Albuna vero illa eſt, quæ vaticinos Libros detulit ad Tarquinium, & Libros iſtos vocat *ſortes.* De eâdem Virgilius[1]:

——— ——— Lucoſque ſub altâ
Conſulit Albuneä. ———

Ejus ſepulchrum & nemus erat Tibure in ripâ Anienis, ac porro videris *Turnebum*[2]. Etſi vero Capitolium iteratò accenſum Libros ſacros iiſdem cineribus involverit, nunquam tamen defuerunt Templi Librorumque reparatores. Stellam Poëtam celebrat *Statius*[3], quod è Quindecimviris collega Sibyllinos Libros ſtudioſe pervolverit:

Hunc & biſſenos (ſic indulgentia pergat
Præſidis Auſonii) cernes attollere faſces
Ante diem, certe jam nunc Cybeleia novit
Limina, & Euboicæ carmen legit ille Sibyllæ.

Contigerunt iſtá Domitiani tempore, & conſtat per teſtimonia *Martialis*[4], quod Stellæ erat celebris gloria. Sub Aureliano conſuluerunt Libros Sibyllæ, quamvis Senatus non admodum curaret exoleta figmenta, ut narrat *Vopiſcus*[5]. Demum Libros palam abdicavit Theodoſius Magnus, ejus vero etiam filius Honorius Cæſar permiſit aulæ Magiſtro ſuo Stiliconi, ut in locum unum comportatos exureret. Conqueritur factum Rutilius Numantianus[6]:

Nec tantum Geticis graſſatus proditor armis,
Ante Sibyllinæ fata cremavit opis.

De Sibyllis nos quædam notavimus *in Auctariis ad Pappum*[7], & confer *Lilium Gyraldum*[8], *Antonium Thyſium*

(1) *lib.* VII. *Æneid.* (2) *l.* XI. *Adverſar. cap.* 26. (3) *lib.* I. *Sylv.* 2. (4) *lib.* IV. *Epig.* 60. *lib.* XII. *Epig.* 3. (5) *in Aureliani geſtis c.* 18. (6) *lib.* II. *Itinerarii num.* 50. (7) *pag.* 78. (8) *in Hiſtoriâ Poëtarum pag.* 77.

sium[1], *Boxhornium*[2], *Casaubonum*[3], *Salmasium*[4], *Jacobum Nicolaum Loensem*[5], *Lucium Johannem Scoppam*[6], *Tholosanum*[7], *Joh. Henricum Boeclerum*[8], *Petrum Lambecium*[9].

XVI. FECIALES non tam religionis quam justitiæ Sacerdotes, jus illud profitebantur, quod circa pacta, fœdera, conventiones, conditiones Populorum & Regum, Legatorum commissa, induciarum concordata, pacis & belli acta publica versatur. Præses collegii ejus erat Pater patratus. *Inscriptio* Mediolanensis: D. S. I. M. P. ACIL. PISONIANUS. PATER. PATRATUS. QUI. HOC. SPELEUM. VIOL. IGNIS. ABSUMPTUM. COMPARATA. AREA. A. REPUBL. MEDIOL. PECUNIA. SUA. RESTITUIT. *Gruterus*[10]. Cumque bello justo Populum aliquem invadere volebant, Feciales quatuor amandabant, ut denunciarent bellum, *Dionysius Halicarnassæus*[11], *Plutarchus*[12]. Verbenâ coronati Oratores capite velato, ad fines Populi ejus, quem hostem declaraverant, profecti, hastam sanguine tinctam immittebant, principium cladis ab exercitu accelerante imminentis. De Verbenâ testis est Virgilius[13]:

—— *Verbenâ tempora vincti.*

De hastâ immissâ scribunt *Aulus Gellius*[14], *Ammianus Marcellinus*[15], & confer *Albericum Gentilem*[16], *Carolum Paschalium*[17]. Fœderis paciscendi ritus describitur apud *Livium*[18], ubi est de fœdere inter Tullum Hostilium & Albanos percusso. Verba obligantia sunt ista: *Audi Jupiter, audi Pater patrate Populi Romani, audi tu Populus Albanus: ut illa palam prima postrema ex illis tabulis*

(1) *Observationibus ad Salustium.* 122. (2) *in Historiâ universali pag.* 47. (3) *Exercitat.* I. *advers. Baronium sect.* 10. 11. (4) *in Exercitationibus ad Solinum pag.* 70. (5) *lib.* I. *Miscellan. c.* 4. (6) *in Collectaneis lib.* I. *c.* 11. (7) *lib.* XII. *de Republicâ c.* 12. (8) *Dissertatione ad Bucolicon quartum Virgilii.* (9) *in Prodromo Historiæ literariæ lib.* I. *pag.* 13. (10) *in Volumine pag.* 24. *num.* 9. (11) *lib.* IV. (12) *in Vitâ Numæ pag.* 39. (13) *lib.* XII. *Æneid.* (14) *lib.* X. *c.* 27. (15) *lib.* XIX. *Histor.* (16) *lib.* I. *de Legatis c.* 12. (17) *de Legato c.* 3. (18) *lib.* I. *Histor.*

bulis cerâve recitata sunt sine dolo malo : utique hîc ea rectissime intellecta sunt : illis legibus Populus Romanus prior non deficiet. Si prior defecerit publico consilio, dolo malo: illo die Jupiter Populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam : tantoque magis ferito quanto magis potes pollesque : Id ubi dixit, porcum saxo silice percussit. Hæc *Livius.* Porcus pro sacrificio velut cædebatur, uti est in Gorlæi *Thesauro Numismatum* [1]. Itaque Virgilius [2]:

——— Cæsâ jungebant fœdera porcâ.

ubi *Servius* notat [3] : *falso autem ait* porca, *nam ad hoc genus Sacrificii porcus adhibebatur.* Res erat indifferens, porcus, porca, uti etiam in Sacris aliis. Cicero [4], *Porca fœminâ piaculum dare. Suetonius* in Claudio [5], *Cum Regibus fœdus in foro icit, porcâ cæsâ ac vetere Fecialium præfatione adhibitâ.* Locus est Genes. [6]: *Offer mihi vitulam triennem, & Abraham offerens ei omnia hæc, cum dissecuisset ea per medium, posuerat dimidiam cujusque partem è regione alterius.* Et porro [7]: *Condito Sole, ecce fumantem furnum & ardentem lampadem transeuntem inter segmenta illa. Hoc die pepigit Dominus cum Abrahamo fœdus, dicendo: Semini tuo dedi terram hanc.* Scilicet qui Fœdus sanciebant, illi animalium carnes dissecabant & inter segmenta illa transibant. Vitula vero ut porca, scilicet victima sexus fœminei. Eratque ritus ille apud Chaldæos usitatus, ut scribit *Cyrillus* [8], & confer *Dan. Heinsium* [9], *Bonfrerium* [10]. Respicitur eodem *Jerem.* [11]. Lampas ardens erat symbolum Dei transeuntis & cum Abrahamo paciscentis.

XVII. Hactenus fuerunt munia publica & ministri eorum. Privata Sacra erant præterea tum Civium, tum Principum. Civium Sacra per Curias & Tribus opificum pro familiarum salute agebantur, quique illis præ-

(1) *Tab.* 38. *num.* 1. (2) *lib.* VIII. *Æneid.* (3) *pag.* 529. *Commentar.* (4) *lib.* II. *de LL.* (5) *lib.* V. *cap.* 25. (6) XV. 9. 10. (7) XV. 17. 18. (8) *lib.* X. *Adversus Julian.* (9) *Notis ad Silium Italicum pag.* 10. (10) *Commentario ad Genesin pag.* 197. (11) XXXIV. 18. 19.

præerat, *Curio* dictus est, & Curionum omnium præfectus, ὁ φρατρίαρχος appellabatur *Curio Maximus*, *Dionysius Halicarnassæus* [1], *Jacobus Perionius* [2], *Salmasius* [3]. Principum Sacra cœperunt, postquam θεοποιΐαν invexit adulatio, atque ob præclara merita in Rempublicam ab excessu in Divos relati sunt illi, ut nomina ascriberentur in libris ritualibus, ut digna eorum memoria coleretur Aris Templisque erectis, ut Victimis cæsis & Carminibus recitatis honorarentur, ut Nummi aurei, argentei, ærei cuderentur cum adjectis vasis sacrificialibus. Annulos tales habet *Gorlæus* [4]. Prolixe describunt *Julius Cæsar Bulengerus* [5], *Caspar Barthius* [6], *Franciscus Peruccius* [7], *Thomas Reinesius* [8]. Dicit Ovidius [9]:

Qua licet, affectas cælum quoque, templa Quirinus
Liber & Alcides, & modo Cæsar habent.

Et [10]:

Hanc animam interea cæso de corpore raptam
Fac jubar, ut semper Capitolia nostra forumque
Divus ab excelsâ prospectet Julius æde.

Similia habet Virgilius [11]:

Hunc tu olim Cœlo spoliis orientis onustum
Accipies secura, vocabitur hic quoque votis.

De Julio agit, & *vocari votis*, est idem atque Aris Fanisque structis, Sacrificiis coli, Flaminesque habere. Confer *Suetonium* [12], ubi est, *solidam columnam prope XX. pedum lapidis Numidici in foro statuit, scripsitque, PARENTI PATRIÆ, apud eandem longo tempore sacrificare, vota suscipere perseveravit.* Hanc columnam *Dion* [13], βωμὸν fuisse ait, ad quam Cæsari plebs sa-

(1) *lib.* II. (2) *lib.* II. *de Magistratibus Romanorum & Græcorum pag.* 338. (3) *Observationibus ad Jus Atticum & Romanum pag.* 144. (4) *in Dactyliothecâ num.* 95. 98. 115. (5) *lib.* I. *de Imperatore Romano c.* 10. 11. 13. 14. 15. (6) *in Adversariis lib.* X. *c.* 21. 23. *lib.* XI. *c.* 10. *lib.* XVII. *c.* I. (7) *de Pompa funebri lib.* III. *pag.* 54. (8) *in Epistolis num.* 34. (9) *lib.* III. *Amor. eleg.* 8. (10) *lib.* XV. *Metamorphos.* (11) *lib.* I. *Æneid.* (12) *lib.* I. *cap.* 85. (13) *lib.* XLIV.

sacrificia fecit. *Ara* nominatur quoque a *Cicerone* [1], quanquam idem *Cicero* [2] vocat *columnam*, quam Dolabella sustulit, & homines sediciosos, qui illam eversionem indigne ferebant, partim in crucem egit, alios de saxo dejecit. Meminit ejusdem rei *Lactantius* [3], ubi ait Dolabellam *Cæsaris columnam*, id est, titulum evertisse. De hoc facto gratulatur *Cicero* Dolabellæ Consuli [4]. Porro Suetonius [5]: *Funere indicto*, ait, *rogus exstructus est in campo Martio juxta Juliæ tumulum, & pro rostris aurata ædes ad simulachrum Veneris Genetricis, intraque lectus eburneus auro & purpurâ stratus.* Ædem appellant pegma in foro exstructum, uti ibi collocaretur Cæsaris corpus, dum laudatio peragebatur. Ita autem vocat, primum quia ut disertim notat, in modum Templi fuit confectum: deinde propter religionem circa defunctos. Qua ratione dixit *Polybius* [6], imaginibus defunctorum solita περιτίθεσθαι ξύλινα ναΐδια, & *Plinius* quoque armaria illa vocat *ædiculas*. Nummus Divi Julii cum ædiculâ est apud *Antonium Augustinum* [7]. Postremo, quia de Julio Cæsare tanquam de Deo loqui solent, fuitque hæc illius quædam ἀποθέωσις & consecratio. Sane enim cum legantur multi ante Cæsarem in foro laudati, nemini tamen ædem exstructam esse legimus, sed *lectum pro rostris*, vel in rostris, ut loquitur *Asconius*, *fuisse positum*. Postea vero cum Imperatores cœpêre consecrari, hoc quoque servatum est. *Dion* in funere Pertinacis, οἴκημα ἄτειχον περίστυλον ædem illam appellat, id est, *columnis, non parietibus cinctam*. Hæc omnia annotavit *Casaubonus* [8], & adde *Johan. Gerh. Vossium* [9], *Henricum Savilium* [10]. Quæ vero de Fanulis Deorum accuratius sciri debent, ea monuimus *supra* [11]. Cæterum ad Sacra illa peragenda novum genus Sacer-

S 5 do-

(1) *lib.* XI. *Familiar. Epist.* 2. (2) *lib.* XIV. *ad Attic. Epist.* 17. & *Philip.* I. (3) *lib.* I. *c.* 15. (4) *lib.* IX. *Familiar. Epist.* 14. (5) *cap.* 84. (6) *lib.* VI. (7) *Tab.* 2. *num.* 23. (8) *ad h. l. pag.* 107. (9) *lib.* III. *de Orig. & Progress. Idololatr. c.* 16. 17. (10) *Notis ad Taciti historiam pag.* 55. (11) *cap.* VIII. *dist.* 9.

dotum ordinabatur. *Dion Cassius* de Augusto [1], τότε δὲ ἀθανατίσαντες αὐτὸν, καὶ θιασώτας οἱ καὶ ἱερὰ ἀπέδειξαν. Vocabant *Sodales*: primus vero Romulus instituit Sodales Titios, ut Tatii Sabinorum Regis, (quem ille vivum tolerare non poterat, Divumque per sicarios immissos fecerat) memoria conservaretur. *Inscriptio* Romana: IMP. CÆSARI. VESPASIANO. AUG. PONTIF. MAX. TRIBUNIC. POTEST. VIII. IMP. XVII. P. P. COS. VIII. DES. IX. CENSORI. CONSERVATORI. ÆDIUM. SACRARUM. SODALES. TITII. *Gruterus* [2]. Neque deinde Sodales alios fere legas usque ad tempora Tiberii, qui in honorem familiæ Juliæ Sodales Augustales ordinavit, deprecatores pro viventium salute, conservatores memoriæ defunctorum, *Suetonius* [3], *Tacitus* [4]. Scripserat Augusti ἀποθέωσιν adhuc viventis *Ovidius* [5], uti memorat ipse, verum nihil minus propterea ab exsilii pœnâ immunis habitus. Testimonia plura sunt apud *Horatium*, qui stultitiæ aulicæ (*adulationem* vocat *Tacitus* [6], ubi de re præsenti agit) valde assentatur [7]. Nummi in quibus describitur Octavii Cæsaris relatio ad Divos, sunt apud *Antoninum Augustinum* [8]. Sequenti ævo crevit numerus, inde *Sodales Flavii*, *Adrianales*, *Antoniani*, *Ælii*, & alii quorum nomina & munia exponunt *Onufrius Panvinus* [9], *Flavius Blondus* [10], *Casaubonus* [11], *Johannes Kirchmannus* [12]. Huc pertinent *Inscriptio* Pannonica: VICTORIÆ. ANTONINI. AUG. L. ANNIUS. ITALICUS. HONORATUS. LEG. AUG. LEG. XIII. ANTONIANÆ. PRÆFECTUS. ÆRARII. MILITARIS. SODALIS. ADRIANALIS. CUM. CLAUDIA. TORQUATA. SUA. ET. ANNIIS. ITALICO. ET. HONORATO. ET. ITALICA. FILIIS. *Gruterus* [13]. Et alia Helvetica: CAJO. LÆLIO. LE-

(1) *lib.* LVI. (2) *in Volumine pag.* 243. (3) *lib.* V. *c.* 6. (4) *lib.* XI. *Annal.* (5) *lib.* IV. *de Ponto Eleg.* 7. & 9. (6) *in Descriptione Germaniæ cap.* 8. (7) *lib.* I. *Carm.* 2. *lib.* III. *Carm.* 3. & 5. *lib.* II. *Epist.* I. (8) *Tab.* 16. *num.* 17. 18. 19. 20. 21. 22. (9) *Commentario ad lib.* II. *Fastorum p.* 246. (10) *fol.* 37. *seq. lib.* II. *de Româ triumphante.* (11) *Commentario ad Persium pag.* 213. (12) *l.* IV. *de Funeribus Romanorum c.* 13. 14. (13) *in Volumine pag.* 259.

LEGATO. IMP. CÆS. NERVÆ. AUG. GERM. LEG. XVI. FLAVIÆ. FIRMÆ. ET. LEGATO. IMP. NERVÆ. TRAJANI. CÆSARIS. AUG. GERMANICI. DACICI. LEG. VI. FIRMÆ. SODALI. FLAVIALI. PRÆTORI. ÆRARII. MILITARIS. *Gruterus* [1]. Nec non tertia Romana: M. PONTIO. M. F. PUP. L. ÆTIANO. LARCIO. SABINO. COS. PONTIFICI. SODALI. ANTONINIANO. VERIANO. FECIALI. LEG. AUG. PR. PR. PROVINC. SYRIÆ. LEG. AUG. PR. PR. PROVINC. PANNONICÆ. *Gruterus* [2], *Jacobus Boissardus* [3]. Eis similes erant *Herodiani*, apud quos Herodis Magni memoria sancte habita fuit, & religiosis modis culta etiam Romæ, ubi eos noverat Persius [4]:

Herodis venere dies, unctaque fenestræ
Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.

Nimirum die illo accensas lucernas & violis coronatas in fenestris ponebant, ac fores ornabant frondibus. Quod enim *Laurentius Pignorius* [5], *Samuel Petitus* [6], *Christ. Noldius* [7], exponunt Herodianos *de libertis Herodis, qui tributis exigendis præfecti erant, ut Cæsarianus servus apud Veteres est, qui Cæsarem Dominum habebat*, id frustra omnino est, de quâ re diximus *in Auctariis ad Pappi epitomen historiæ Ecclesiast.* [8], & adde *Casaubonum* [9], *Dilherrum* [10].

XVIII. Communis omnium Flaminum & Sacerdotum erat lex, ab Ebræis petita, *Levitic.* [11], ut capite velato* Sacra peragerent. Primus Æneas instituit, atque hoc ideo factum est, ut Sacerdos præsenti animo ac devotione integrâ operaretur. Helenus Vates præcipit Æneæ [12]:

Quin ubi transmissæ steterint super æquora classes,
Et positis aris jam vota in littore solves:

Pur-

* Hunc ritum eleganter exprimit statua apud Oct. Ferrarium *l.* 1. *de re Vestiar. c.* 10. quam videas pagina sequenti 284.

(1) *libro dicto pag.* 427. (2) *ibidem pag.* 457. (3) *part.* 3. *Antiquitat. Romanar. fol.* 44. & *part* 5. *fol.* 74. (4) *Sat.* 5. (5) *de Servis pag.* 35. (6) *lib.* II. *Variar. lect. c.* 1. (7) *in Historiâ Idumeâ p.* 266. (8) *pag.* 107. (9) *Exercitat.* 1. *sect.* 5. (10) *lib.* 1. *Electorum c.* 14. (11) X. 6. (12) *lib.* III. *Æneid.*

Purpureo velare comas adopertus amictu:
Ne qua inter sanctos ignes in honore Deorum
Hostilis facies occurrat & omina turbet.
Hunc socii morem Sacrorum, hunc ipse teneto;
Hac casti maneant in relligione nepotes.

Casti, id est, pii, ἁγνοὶ, nam profani sunt incesti. *Spartianus* scribit de Hadriano [1]: *Natali suo ultimo cum Antonium commendaret, prætexta sponte delapsa caput ei operuit.* Ita legit *Baptista Egnatius Venetus*, sed *aperuit* emendant *Lipsius* [2], *Casaubonus*, *Gruterus*, *Salmasius*, *Boxhornius*, inde quia capite velato sacrificabant. Die Natali vota faciebant pro suâ & suorum salute, eumque diem cognati & propinqui communi religione concelebrabant. De quâ re videris etiam *Schrevelium* [3], *Josephus* de Vespasiano [4]: καὶ πολλῆς ἐκ πάντων ἡσυχίας γενομένης ἀναστὰς, καὶ τῷ περιβλήματι τὸ πλέον τῆς κεφαλῆς ἐπικαλυψάμενος εὐχὰς ἐποιήσατο τὰς νενομισμένας. Ubi ἐπικαλυψάμενος est *velatâ facie.* Hos imitabantur, quicunque Principum ævo Cæsares velut Deos colebant, *Suetonius* de Vitellio [5]: *Miri in adulando ingenii primus C. Cæsarem adorari ut Deum instituit, cum reversus ex Syriâ non aliter adire ausus esset quam capite velato, circumvertensque se, deinde procumbens.* Nimirum ut Deos, ita Cæsarem religiose adibat, capite operto. Erat idem apud Græcos. *Curtius* de Aristandro [6]: *Ille in candidâ verbenas manu præferens, capite velato præibat verba Regis.* In Nummis etiam & Marmoribus, sacrificantes velato corpore cernimus, ut refert *Torrentius* [7]. Æneum sacrificantis simulacrum in Vesontinis agris repertum habitu illo depingit *Johan. Jac. Chiffletius* [8], ubi addit, *velabatur autem caput laciniâ vestis in caput rejectâ.* Quod ut recte capias, vide quæ dicemus *infra* [9]. Julii Cæsaris imago cum velatâ facie velut Pontificis Maxi-

(1) *cap.* XXII. (2) *Notatis ad Annales Taciti lib.* II. *num.* 26. (3) *Notis ad Hist. Augustam p.* 106. (4) *lib.* VII. *de Bello Judaico.* (5) *lib.* IX. *c.* 2. (6) *l.* IV. (7) *Notis ad l. d. Suetonii pag.* 697. (8) *part.* I. *Descript. Vesontionis c.* 25. (9) *l.* IV. *c.* 5. *distinct.* 18.

Maximi, est apud *Antonium Augustinum* [1]. Lepidi Pontificis imago velata est *ibidem* [2], nec non *Domitiani Cæsaris* [3]. Constat, quod Genii mali precibus ac sacrificiis honorati, facies & imagines suas sæpius inimicas, nonnunquam amicas, pro eventu præstando exhibuerint visibiles, quando imprecationes & consecrationes recitabantur. Virgilius [4]:

Apparent diræ facies inimicaque Trojæ
Numina magna Deûm. ——

Nugatur hic *Servius* [5], secundum Planetariorum imposturas. Vera causa est, quam protulimus, de occursaculis & spectris Deorum. Explicabis inde, quod Bileamus dicit ad Balacum Regem: *Forsan occurret mihi Dominus, & quamcunque rem ostenderit mihi, indicabo tibi*, Numer. [6]. Bileam Planetarius & Incantator erat, peractisque Sacrificiis circumagebat se, ut facies Numinum videret, amicæ eæ vel inimicæ essent? Sed amicas vidit, nec posse carminibus maleficorum effici, ut posset populus ille damno affici, *Numer.* [7]. Proinde, ne occurrentes imagines, sæpius inimicæ, Sacerdotis animum timore percellerent, unde Sacra irrita essent, voluerunt eum operto capite sacrificare, *exceptis unius Saturni Sacris, ubi caput non velabant*, testibus *Servio* [8], *Festo Pompejo* [9], & vide nos *supra* [10].

XIX. Sacrificia in Populo Dei peculiare id habebant, ut sine ullo igne ab hominibus excitato, flammâ cœlitus allapsâ cremarentur, *Genes.* [11], *Levit.* [12], *Judic.* [13], 1. *Reg.* [14], 1. *Chron.* [15], 2. [16], & prolixe *D. Francius* [17]. Πῦρ γὰρ φησὶν οὐ κάτεισιν ὥσπερ ἐπὶ Μωσέως τὰς θυσίας ἀναλίσκον, ἅπαξ τοῦτο ἐπὶ Μωσέως ἐγένετο, καὶ ἐπὶ Ἠλίου τοῦ Θεσβίτου πάλιν μετὰ πολλοὺς χρόνους, ait *Julianus* ὁ παραβάτης

[1] *Tab.* 2. *Numismatum n.* 1. 2. 7. 13. [2] *Tab.* 6. *num.* 4. 7. [3] *Tab.* 32. *num.* 4. [4] *lib.* II. *Æneid.* [5] *in Commentario pag.* 246. [6] XXIII. 3. [7] XXIII. 23. [8] *Commentario ad lib.* III. *Æneid. pag.* 299. [9] *in Fragmentis ab Ursino editis pag.* 210. [10] *c.* IX. *dist.* 4. [11] IV. 4. [12] IX. 24. [13] VI. II. *cap.* XIII. 20. [14] XVIII. 24. [15] XXI. 20. [16] VII. 1. [17] *in Scholâ Sacrificiorum Disputat.* 5.

ϐάτης apud *Cyrillum Alexandrinum* [1]. Diximus in *Auctariis ad Pappum* [2], & quod tantum in primo Templo ita fuerit, ostendimus *ibidem* [3]. Sub Templo secundo adhibebant ignem de silicibus excussum; ut clarus textus est 2. *Maccab.* [4], & confer *Johan. Buxtorfium* [5]. Apud Paganos simile quid aliquando contigisse, credebant ipsi. Servius [6]: *Apud Majores Aræ non incendebantur, sed Ignem divinum precibus eliciebant, qui incendebant Altaria.* Solinus [7]: *Qui in colle Vulcanio divinæ rei operantur, ligna vitea super Aras strûunt, nec Ignis apponitur in hanc congeriem, cum porricias intulerint, si adest Deus, si Sacrum probatur, sarmenta licet viridia Ignem sponte concipiunt, & inflammante nullo a litato Numine fit incendium.* Sic ille. Quanquam de facto illo dubitant alii. Horatius [8]:

Dum flammâ sine thura liquescere limine sacro
Persuadere cupit. Credat Judæus Apella,
Non ego. —— —— ——

ubi vide *Lambinum* [9], & adde *Dan. Heinsium* [10]. Non tamen negari debet, Satanam posse incendia concitare, ut exemplum est in *Literis Sacris*, *Jobi* [11].

CAP. XIII.

De eminentia potestatis civilis probata adversus Papalis factionis Scriptores Digressio posterior repetitæ lectionis.

I. De *Becano*, *Sandero*, *Conzeno Scioppio* Papæ assentatoribus dicere cœpimus peculiari Diatribâ, *in Auctariis historiæ Ecclesiasticæ* [12]. Repetemus inde quædam, addemus plurima, ut datam fidem liberemus. Rationes quæ evincunt, Regem Veteris Test. præ

[1] *lib.*x. [2] *pag.*193. [3] *pag.*270. [4] x.3. [5] *in Exercitationibus Miscellaneis pag.* 228. [6] *Commentario ad Æneid.* 12. [7] *in Polyhistore cap.* 11. [8] *lib.* 1.*Satyr.* 5. [9] *in Commentario pag.* 74. [10] *Notis ad Silium Italicum pag.* 7. [11] 1. 16. [12] *pag.* 375.

præ ejusdem Fœderis Pontifice multum eminuisse, hactenus firmo talo perstant: restat vero, ut in examinandis prærogativis a *Becano* confictis pergamus. Prima est: Pontificatus originem habuit a Deo, regnum cœpit importunitate Populi, *Hebr.*[1], *Samuel.*[2]. Respondeo: Omnis potestas a Deo est. *Rom.*[3]. Itaque regia lex promulgabatur, antequam Reges ordinariâ successione essent, *Deut.*[4]. Neque vetabat Deus habere Principem secundum jura Gentium, tantum improbabat, quod suo veluti arbitrio deposcerent, ac prudentiæ Regis innixi vellent res magnas gerere, non requisito Deo, qui hactenus eos Regis instar defenderat consilio, & Judices miserat armorum successu felices, de quâ re accurata censura est *Syrachidis*[5].

II. Secunda est: Pontifex erat annis multis antequam Rex esset. Respondeo. Imo Rex erat Moses, antequam Pontifex Aharon esset, *Deut.*[6]. Potestate summâ & prorsum regiâ Populum Israëlis eduxit, rexitque porro in deserto, ut fatetur *Bonfrerius*[7]. Proinde secuti eum Judices quanquam cum multo minori potestate, *Reges* vocantur, *Judic.*[8].

III. Tertia est: Pontifex sumebatur tantum è familiâ honoratissimâ, quæ erat Levi, Rex poterat sumi è qualibet Tribu. Respondeo: Negatur, quod Tribus Levi fuerit honoratissima, *Genes.*[9], namque Tribus Juda maximam gloriam præ aliis habuit, *Genes.*[10], *Apocal.*[11]. Regiæ Tribui huic prærogativa ob summam dignitatem tribuitur in castris, *Numer.*[12] in profectionibus, *Numer.*[13], in offerendis sacrificiis, *Numer.*[14], in expeditionibus bellicis, *Judic.*[15]. Ex hac Tribu Reges descenderunt omnes, postquam Davidi regnum dabatur in patrimonium, 1. *Samuel.*[16], 1. *Chron.*[17], *Psalm.*

(1) V. 4. (2) VIII. 4. *cap.* XII. 16. (3) XIII. 1. (4) XVII. 4. (5) *c.* XVII. 14. 15. (6) XXXIII. 5. (7) *Commentario ad Deuteron. pag.* 1050. (8) XVII. 6. *cap.* XXI. 25. (9) XLIX. 5. 6. 7. (10) XLIX. 8. (11) VII. 5. (12) II. 3. (13) X. 4. (14) VII. 11. (15) I. 2. (16) VII. 14. (17) XVII. 13.

Psalm.[1]. Regibus ſchiſmaticis in Samariâ non curamus, 2. *Chronicor.*[2].

IV. Quarta eſt: Pontificis inauguratio ſolemnis admodum erat: Reges abſque ullâ ſolennitate promovebantur ad ſolium. RESPONDEO: Cerimoniæ illæ operoſæ omnes aliquid dignitatis conciliabant muneri, attamen nihil poteſtatis addebant Pontifici. Rex certe excellebat, quandoquidem habebat optima in Iſraële, & operoſæ illius inaugurationis circumſtantiæ prorſus myſticæ erant ad Meſſiam relatæ, ut Interpretes Chriſtiani ad Legem uberius docent.

V. Quinta eſt: Pontifex quilibet ungebatur, & quidem oleo ſancto, *Exodi*[3]. Reges non omnes ungebantur, neque enim præter Saulum, Davidem, Salomonem, Joas, Jehu, Regum aliquis unctus eſſe legitur, & fiebat unctio ea communi oleo. RESPONDEO: An quilibet Pontifex ungeretur olim, & vero, an Reges non omnes uncti fuerint, nondum pro certo aſſerunt Interpretes. *Toſtatus*[4], *Iſidorus*[5], ſtatuunt Reges omnes fuiſſe unctos. Rurſum *Tremellius*, *Grotius*, *Vinarienſes*[6], negant, quod Pontificum filii fuerint uncti, quando ad minorum ordinum Sacerdotes redigebantur. Sufficiebat illis, eſſe de unctorum Sacerdotum familiâ, 2. *Maccab.*[7]. De ſummis Sacerdotibus aliter erat, *Exodi*[8], *Levit.*[9], adeoque ungebatur ille quoties ſacro muneri admovebatur novus ſucceſſor. Quicquid ſit, nihil inde ſequitur ad conculcandam Regis ὑπεροχὴν, quæ ſecundum effecta propria judicari debet. Uſus ſacræ unctionis poſt Moſis tempora obtinuit in populo Hebræo, cæterum non impoſuit neceſſitatem abſolutam. Non enim fuit adhibita, cum regni hæredes legitimi adibant regnum, hinc libere ungebantur, & cumprimis propter excitatam comperitorum, quos inter de prærogativæ

T

(1) II. 7. XLV. 7. 8. LXXXIX. 28. CXVIII. 22. (2) XIII. 5. (3) XXX. 30. (4) *Commentario ad lib.* I. *Samuel. c.* X. *quæſt.* 2. (5) *lib.* II. *de Eccleſiaſt. offic. cap.* 25. (6) *Notis ad Exodi* XL. 15. (7) I. 10. (8) XXIX. 29. *cap.* XXX. 30. (9) IV. 3. *cap.* XXI. 10.

tivæ jure lis mota erat, ſeditionem, quomodo Salomon propter Adoniæ factionem, Joas propter Athaliæ, & ob Joramo abdicatum imperium ungebatur Jehu. Hoc nos docent *Gemara Hieroſolymitana*[1], & confirmant *Levi Ben Gerſom*[2], *David Kimchi*[3]. Dicit Becanus: *Saul, David, Joas, Jehu tantum uncti eſſe leguntur.* Falſum hoc eſt, quia etiam ſchiſmaticus princeps Abſolom unctus eſſe legitur, 2. *Sam.*[4], nec non Johas filius Joſiæ, 2. *Reg.*[5] dudumque ante Reges conſtitutos Abimelech Sichemita, *Jud.*[6]. Quod oleo ſacro Reges perinde ac Pontifices uncti fuerint, conſtat per dicta & facta manifeſta, 1. *Sam.*[7], 1. *Reg.*[8], *Pſal.*[9], adeoque conſentiunt nobiſcum *Toſtatus*[10], *Pineda*[11], *Barradius*[12], *Genebrardus*[13], *Salianus*[14], *Sanctius*[15], *Wilhelm. Schickardus*[16], *Seldenus*[17]. Cum *Becano* diſſentit *Simon Epiſcopius*[18]. Rationes adferunt: (1) Quia Deus præcepit, ut oleo ſacro ungeretur nemo præter Sacerdotes & Pontificem, *Exod.*[19]. (2) Quia oleum ad ungendos Sacerdotes adhibitum ſemper vocatur *oleum ſacrum*, *Exodi*[20], *Lev.*[21], non etiam alterum illud quo Reges ungebantur, 1. *Sam.*[22], 2. *Reg.*[23] (3) Quia Pontifices non debebant, velut oleo ſacro uncti, adeſſe apud funera, *Levit.*[24]. At Reges poterant lugere & proſequi funera, ut David Sauli, Jonathæ, Abneris. Ergo oleum ſacrum non erat fuſum ſuper caput eorum. (4) Quia oleum ſacrum tractabant Pontifices & Sacerdotes. Atqui Saul, David, Salomoh ungebantur a Prophetis, non etiam a Sacerdotibus. Ergo non ſunt uncti oleo ſacro. (5) Quia Elias jubetur ungere Aſaël Regem Syriæ,

(1) *ad Tit.* הוריות. (2) *ad* 1. *Reg.* 1. (3) *ad Eſaiæ* x. 17. (4) xix. 10. (5) xxiii. 30. (6) ix. 8. (7) x. 1. (8) i. 39. (9) lxxxix. 21. (10) *l. d. quæſt.* 1. (11) *l.* 11. *de Rebus geſtis Salomonis c.* 6. (12) *Tom.* 2. *Concordiæ Euangel. l.* iii. *c.* 41. (13) *Commentario ad Pſalm.* lxxxix. 21. (14) *Tom.* 3. *Annal. Vet. Teſtam. pag.* 104. (15) *Commentario ad l.* 1. *Samuel. pag.* 194. (16) *de Jure regio Hebræorum pag.* 22. (17) *lib.* ii. *de Succeſſione Pontificum Ebræor. c.* 9. (18) *lib.* iii. *Inſtitut. Theol. ſect.* 2. *cap.* 2. *theorem.* 16. (19) xxx. 30. (20) xxix. 7. *cap.* xxx. 25. 31. (21) viii. 10. *cap.* xxi. 12. (22) x. 1. *cap.* xvi. 1. 13. (23) ix. 1. (24) xxi. 10.

riæ, & Elisæum Prophetam uno eodemque oleo, 1. *Reg.*[1]. Atqui Asahel non poterat ungi oleo sacro, veluti Gentilibus sacris addictus. Ergo nec Jehu, nec alii Reges oleum sacrum acceperunt. (6) Quia David ter legitur esse unctus, 1. *Samuel.*[2], 2.[3]. Quæ repetitio non poterat fieri, si oleum sacrum adhibitum fuisset. (7) Quod Salomoh accepit oleum sacrum, est peculiaris dispensatio. (8) Aut fuit duplex oleum in tabernaculo, unum aromaticum, quo Pontifices & Sacerdotes, alterum vulgare, quo Reges & Prophetæ ungebantur. Hactenus *Episcopius*[4], & *Becanus*[5]. RESPONDEO: (1) Notat *Salianus*[6], cum dicitur, *non debere illo alienum ungi*, prohiberi ne quis unguento eo utatur ad profanos usus, at Regum & Sacerdotum unctio est sacrosancta, & Davidis judicio etiam in capitali hoste formidabilis, 1. *Samuel.*[7]. Verbo: excluditur homo privati ordinis qui non erat Rex, Propheta, Sacerdos. (2) Etiam illud oleum, quo Reges ungebantur, vocatur *oleum sacrum*, Psalm.[8], itaque ad ungendum Salomonem accipiebat Sacerdos cornu olei de Tabernaculo: ad accipiendum commune oleum non erat opus adire Tabernaculum. (3) Tanto major libertas Regum erat, ut non essent legibus cerimonialibus addicte subjecti, itaque major etiam potestas eorum erat. (4) Prophetæ erant majores præ Sacerdotibus, & contra Sacerdotum decreta pronunciare poterant, quod notissimum est, *Deut.*[9], *Amos*[10]. (5) Quod Hasaël poterat ungi oleo sacro, nulla causa prohibet, itaque Reges Gentium sunt etiam uncti Domini, perinde ut Reges Israëlis, 1. *Samuel.*[11], *Esai.*[12]. (6) Nulla unctio in Davide erat supervacanea. Prima erat instar testimonii quod ei Deus regnum destinavisset, post Saulis obitum occupandum: secunda eum declarabat actu Regem in Judâ: tertia vero addebat illi re-

(1) XIX. 15. (2) XIX. 13. (3) II. 4. *cap.* V. 3. (4) *l. d.* (5) *de Potestate Regis & Pontificis adversus Lancellottum Anglum pag.* 36. (6) *l. d.* (7) XXIV. 7. (8) LXXXIX. 21. (9) XVIII. 11. (10) VII. 10. (11) XXIV. 7. (12) XLV. 1.

gnum in decem Tribubus. Perinde uti de Sadoco Sacerdote legitur, quod bis unctus fuerit, 1. *Chron.* [1]. Fuerat ille quidem Davidis tempore Pontificis coadjutor, sed Abjathare pulso, pontificatum suscepit & secundâ vice ungitur. (7) Dispensatio est exceptio adversus regulam expressam: nulla vero est regula, quæ vetat Regibus oleum sacrum addere. Contrarium potius est expresso loco, *Psalm.* [2] Rex Joas in Templo ungebatur a Pontifice Jojadâ, ineptumque est arbitrari, alio quodam oleo, ac quod præ manibus erat, usum fuisse. (8) Duplex oleum in Tabernaculo est figmentum.

VI. Sexta est: Varia erant Pontificis ornamenta, sed Rex præter diadema nihil habebat. Respondeo: Ornamenta spectant ad sensum mysticum, de quo fuit *antea* [3]. Rex de potestate absolutâ gloriabatur secundum jus regium a Samuele descriptum, 1. *Samuel.* [4], quem contextum male de jure Tyrannorum exponit *Becanus* [5]. Diadema non habebat, sed coronam, insuper hastam ac gladium potestatis documenta, 1. *Sam.* [6]. Addit Becanus, *David coronam Idoli Moloch conflavit in diadema aliquod*, 1. Chronic. [7]. Falso. Rectius, *accepit autem coronam Regis eorum de capite ejus.* Regis Hanon, uti vocatur 2. *Samuel.* [8]. מלכם appellative transferunt *Vatablus*, *Tremellius*, *Castalio*, *Lutherus*, *Scholia Græca*, *Vinarienses* & *Batavi Scholiastæ*, *Arias Montanus*, *Cajetanus*, *Johan. Buxtorffius* [9], & ante omnes illos *Josephus*, *Angelomus*, *Tostatus*. Coronam Regis eorum jure sibi imponebat David. Erat enim victor: nec prohibitæ erant res idololatrarum, sed res Idolorum, *Deut.* [10]. De Molochi Idoli ornamento exponunt *Serarius* & *Cornelius a Lapide* [11], *Pineda* [12], *Salianus* [13]. Atqui non est verisimile, quod Rex pius & optimus voluerit impurissimi Idoli

[1] XXIX. 22. [2] LXXXIX. 21. [3] *num.* IV. [4] VIII. 11. [5] *de Primatu contra Regem Angliæ pag.* 36. 37. [6] XIX. 10. *cap.* XX. 33. [7] XXI. 2. [8] X. 2. [9] *in Lexico Thalmudico pag.* 1210. [10] VII. 25. [11] *Commentario ad h. l.* [12] *de Rebus gestis Salomonis l.* I. *c.* 3. *num.* 19. *& l.* VII. *c.* 11. *num.* 5. 7. [13] *Tom.* 3. *Annal. Vet. Testam. pag.* 556.

Idoli coronam aptare capiti ſuo, per oleum ſacrum affuſum conſecrato. Excipit *Salianus:* Rex Ammonitarum in ultimo diſcrimine poſitus, longe aberat a tali ornamento gloriæ circumferendo, ne proderetur qui latere volebat, & quam ne ferre quidem poterat ob ponderis gravitatem. RESPONDEO: Neque circumferebat tunc, quando urbs capiebatur. Verbo: Erat corona, quam Rex eorum in ſolennibus geſtaverat.

VII. Septima: Pontifex curabat ſpiritualia, Rex vero civilia. RESPONDEO: Pontifex tamen erat ſervus Regis, 1. *Samuel.*[1], 1. *Reg.*[2]. Quid multis opus eſt? *Coronam Regis excelluiſſe ſemper præ coronâ legis & ſacerdotii*, vere ait *Rabbinus Maimonides*[3]. Neque Reges Hebræorum curabant ſolum civilia, verum inſimul ſacris præerant, ita ut ſumma poteſtas in ſacris pariter ac civilibus ad eos pertineret, 2. *Samuel.*[4], 1. *Reg.*[5], 2.[6], 2. *Chron.*[7]. Summa præfectura ſacrorum ad Regem pertinebat, velluti cuſtodem utriuſque tabulæ Decalogi: miniſterium ad Pontificem, Sacerdotes, Levitas ſpectabat, *Deut.*[8], *Joſu.*[9]. Itaque in Sanctuario cum שכיבה agere volens Rex, ſedebat, ut hoc ille eximium in ſacris ipſis præ Sacerdote haberet, religionis major antiſtes: Sacerdos & coram Deo, & coram Rege ſtabat ſupplex ac venerabundus. Locus eſt 2. *Samuel.*[10], & ibidem *Vatablus*[11], *Petrus Cunæus*[12].

VIII. Octava: Pontifex gerebat negocia ſua non requiſito prius Rege: at Rex gerebat nihil inconſulto Pontifice, *Numer.*[13], 1. *Samuel.*[14]. RESPONDEO: Scribe rectius, *inconſulto Deo*, quomodo in Teraphim, id eſt, falſis Oraculis reſpondebat Dæmon, *Judic.*[15]. Satis conſtat, quod Reges ipſi præſentes inſpiciebant Oraculum ſacrum pro cognoſcendis eventis rerum, Sacerdotes

 tan-

[1] XXII. 12. 15. [2] I. 2. 26. 27. 33. 43. 47. [3] *Tom.* I. *Halachoth Thalmud. Thor. cap.* 3. [4] VI. 12. *cap.* VIII. 11. [5] II. 27. *cap.* VI. 1. *cap.* VIII. 1. 2. *cap.* XV. 12. [6] XIII. 4. *cap.* XVIII. 4. [7] XVII. 6. 7. *cap.* XIX. 4. *cap.* XXIX. 3. 5. [8] XVII. 18. [9] I. 8. [10] VII. 18. [11] *in Notis.* [12] *lib.* I. *de Republ. Hebræorum cap.* 14. [13] XXVII. 21. [14] XXIII. 9. *cap.* XXX. 6. [15] XVIII. 5. 14.

tantum externo ministerio fungebantur, 1. *Samuel.* [1]. Confer *Hugonem Grotium* [2].

IX. Nona: Pontifices vice Regis erant, ubi Rex non erat, 2. *Regum* [3]. Rex vero nihil eorum, quæ ad Sacerdotis functionem pertinebant, tractare debuit, 2. *Chron.* [4]. RESPONDEO: Non satis bene vel recte provisum fuit regimini civili, quando illud a Sacerdotibus curabatur, populusque ansam cepit res novandi & Regem postulandi, qui secundum mores omnium Gentium Reipublicæ supremus curator esset, ac Sacerdotum non minus quam aliorum exerrationes dignis modis puniret, 1. *Sam.* [5]. Regiam potestatem verebatur ac venerabatur Samuel. 1. *Samuel.* [6]. Et verum quidem est, quod Sacerdos summus excelluerit inter proceres, adeoque accensetur illis, 1. *Reg.* [7], 2. *Chronic.* [8]. Hoc etiam verum est; quod perinde uti proceres alii fuerit Regis servus, & regum dictis obsequio suo addictus. Nam de hoc solo valet illud: *Quis dicet Regi, quid facis?* Ecclesiast. [9].

X. Decima: Pontifex erat exemptus a potestate Regis, neque poterat eum Rex punire, cum deliquerat. RESPONDEO: Reges cum peccarent non puniebantur. Hinc dictum *Thalmudis:*

אין בריאה דן את המלך אלא הבה:

Nulla Creatura judicat Regem, nisi Deus Benedictus. Saul occiderat Sacerdotes, & vero David tamen dicebat, nolle se lædere unctum Domini, 1. *Samuel.* [10]. Summus Sacerdos a Rege poterat in judicium vocari, damnari, puniri, ut Abjathar læsæ majestatis reus & convictus damnabatur a Rege Salomone, 2. *Reg.* [11]. Exemplum hoc multo evidentissimum est, quod frustra Hildebrandinæ scholæ Doctores multiplicibus elusionibus fatigant. Ajunt: (1) Si regiâ autoritate Salomon de-

(1) XXIII. 9. 10. 11. *cap.* XXX. 6. 7. (2) *de Imperio Potestatum summarum circa Sacra pag.* 134. (3) XI. 4. (4) XXVI. 18. (5) II. 15. *cap.* VIII. 1. 2. (6) XII. 1. 2. 3. *cap.* XV. 30. 31. *cap.* XVI. 2. (7) I. 7. 8. 19. 25. 26. 32. 44. *cap.* IV. 2. 4. (8) XIX. II. (9) VIII. 4. (10) XXII. 11. *cap.* XXIV. 7. *cap.* XXVI. 9. (11) II. 26. 27.

deposuit Abjatharem, male fecit, uti Saul cum occidebat Abimelechum, 1. *Sam.*[1], *Becanus*[2], Respondeo: Iniquissime dictum! Nihil peccaverat Abimelech adeoque innocens periit: Abjathar vero inter complices rebellionis deprehensus, & scelerate molestus Regi legitimo, vero Regis judicio capitis supplicium incurrebat, sed pro gratiâ erat, vitam donavisse nocenti & relegationis pœnâ mitiori contentum esse. (2) Salomonis factum narratur, & non approbatur: nec enim ille videtur mortis pœnâ ideo dignus esse, quod Abisag Sunamitidem sibi conjugem posceret, *Bellarminus*[3]. Respondeo: Omnino approbat *Scriptura* factum Regis, cum Pontificis iniquam conspirationem adversus Regem damnat, 1. *Reg.*[4]. Tale factum merebatur supplicium ejusmodi. Nec aliter est de Adoniâ turbatore, quem Regis gratia absolverat semel, atqui redibat ille ad vomitum, petendo Abisagam Regis conjugem, ut turbas novas Reginæ maritus dare posset, eodemque pertinent manifesta verba ejus coram Bathsabâ matre Reginà prolata. 2. *Regum*.[5]. Corrigenda sunt illa, quæ *Salmasius*[6] scribit: *Salomon cum fratrem suum natu majorem interfici mandavit, parricidii scelere maculatus est.* Erat certe Adonias perduellis, neque enim ferebat mos Hebræorum, ut Regum sive conjuges sive pellices sociarentur privato. Docent *Vatablus*[7], & *Schickardus*[8]. Hanc ergo cupiens Adonias, jus regni ad se pertinere novis molitionibus ostendere vult, tentatque animum Salomonis, ut si metu juvenili hoc ei concessisset, auderet mox majora: mulierem autem aggreditur, ut regnandi ignaram, ita amoribus facilem. Notant *Kimchi*[9], & *Theodoretus*[10]. (3) Non poterat Laicus Princeps jure communi Pontificem deponere, itaque divina intervenit ordinatio, cujus exsecutor Salomon fuit, *Bellarminus*[11], *Cor-*

(1) XXII. 17. (2) *l. d. pag.* 66. (3) *Responso ad Barclajum cap.* 15. (4) II. 22. (5) II. 15. (6) *Defens. Regiæ cap.* 4. (7) *in Notis.* (8) *de Jure regio Hebræorum pag.* 174. (9) *ad h. l. commentario.* (10) *Quæst.* 7. (11) *lib.* II. *de Pontif. Rom. cap.* 29.

Cornelius a Lapide[1], *Salianus*[2], *Bonfrerius*[3], *Menochius*[4], *Johan. Pineda*[5]. RESPONDEO: Rex poterat de jure communi Pontifices officio privare, etiam morte mulctare, ubi flagitium exilio vel morte dignum commiserant. Ex officio inquam; Rex enim Dominus erat, Sacerdos vero subditus & servus Regis, uti non semel prolatis *Scripturæ* tabulis firmavimus, & exempla ordinaria prostant, quod Reges dederint leges & præcepta Sacerdotibus, ne salus publica forte labefactaretur ipsorum vel incuriâ vel temeritate. 2. *Reg.*[6], 1. *Chron.*[7], 2.[8]. Verbo: Uti Rex puniebat Abjatharem, Adoniam, Joabum, Simei, non vero ut Propheta, cujus non est pœnam irrogare delinquentibus.

XI. Undecima: Pontificis major erat authoritas, quam Regis, ac Populus a Rege semper dissensit, assensitque Pontifici. RESPONDEO: Vel in ipso religionis negocio, de quo cumprimis nunc agitur, constat, Regum exempla & decreta plus valuisse, quam Pontificis, corrigendo, mutando, depravando quoque illam, adeoque jubendo quæ sacra palam valere deberent, *Judic.*[9], 1. *Reg.*[10], 2.[11]. Ubique mutatio religionis adscribitur Regi, velut factum ejus, itaque autoritate multum præpollebat Sacerdoti, qui nec factum infectum reddere propriis viribus poterat, nec impedire ne laberentur Sacra in pejus. Tanta fuit potestas Regis circa Sacra. Quæ porro inde elucescit, quod Reges potuerint dispensare circa Legis statuta, 2. *Chron.*[12]. Pontifex nihil tale potuit, sed nec unquam cum successu fecisse legitur.

XII. Cæterum eminentia Regis patet evidenter secundum Jura illa, quæ promulgabat Samuel, 1. *Samuel.*[13] Jura illa sunt majestatis, quæ Rex apud subditos suos exercere potest, & secundum quæ tenentur subditi excel-

(1) *in Commentario ad h.l. pag.* 109. (2) *Tom.* 3. *Annal. Vet. Testam. pag.* 745. (3) *Commentario ad Deuteronom. pag.* 973. (4) *in Hieropoliticis lib.* 11. *cap.* 5. (5) *lib.* VI. *de Rebus Salomonis cap.* 15. *num.* 5. (6) XXII. 23. (7) XXIII. 24. 25. (8) XVII. 19. *cap.* XXIX. 30. *cap.* XXXIV. 35. (9) XVII. 7. (10) XII. 26. *cap.* XVI. 31. (11) XVI. 10. (12) XXIX. 34. *cap.* XXX. 17. (13) VIII. 11.

cellentiam Regis perfecte venerari, ut dudum notavit *Rabbinus Maimonides*[1]. Quod enim *Wilhelm. Bucanus*[2], scribit, *absolutam potestatem aliquam verbis illis non contineri*, erroneum est. Sane omnia ponuntur in manum Regis, adeoque negatur verbis expressis, quod Populus aliquid contra moliri debeat. Et qui cum *Bodino*[3], exponunt, *hic est mos Regis*, si de more, id est, consuetudine ordinariâ intelligunt, nobiscum sentiunt. Fuit enim hoc Jus Regum omnium, temporumque omnium, ita ut consuetudine perpetua illud metiri possimus, quanquam nullæ de illo scriptæ sint leges. Itaque *Chaldæus* vocem משפט exponit diserte satis per נימוסא legem: *Hæc est ordinaria Lex Regis*. Sin de Tyrannorum ausis explicant, cum *Becano*[4], *Besoldo*[5], *Vatablo* & *Johan. Drusio*[6], *Lamberto Danæo*[7], *Pezelio*[8], *Zeppero*[9], *Ulrico Hunnio*[10], *Buchanano*[11], *Huttero*[12], *Olao Laurelio*[13], *Piscatore*[14], *Johan. Althusio*[15], *Miltono*[16], *Balthas. Willio*[17], *Sixtino ab Amama*[18], *Adamo Conzeno*[19], *Johan. Werdenhagen*[20], graviter hallucinantur. Nihil enim ibi continetur, quod non possit Rex a subditis exigere bono titulo, quatenus ad aulæ magnificentiam sustinendam, & res omnes domi forisque feliciter gerendas plurimæ impensæ requirebantur. Et probatur ulterius: (1) Quia rescripta debent interpretari secundum petita. Atqui Populus Regem petebat, non vero Tyrannum. (2) Quia talem Dominum ipsis imposuit Dominus, qualem petebant,

(1) *in Halachoth Melachim cap.* 4. (2) *in Analysi Theolog. Loco* 49. (3) *lib.* 1. *de Republ. cap.* 10. (4) *de Analogia cap.* 16. *quæst.* 8. *& de Primatu ad Regem Angliæ pag.* 36. (5) *Dissertat. de Majestate in genere pag.* 66. *& part.* 1. *Collegii Politici Disput.* 2. *thes.* 45. (6) *Notis ad h.l.* (7) *lib.* III. *Politicæ Christianæ pag.* 37. (8) *in Locis Theologicis pag.* 999. (9) *lib.* IV. *de Legibus Mosaicis pag.* 8. (10) *Resolutionibus ad Kreutlerum Volum.* 1. *pag.* 73. (11) *in Dialogo de Jure Regis pag.* 70. (12) *in Locis Communibus pag.* 1039. (13) *in Syntagm. Theolog. pag.* 663. (14) *in Quæst. ad h.l. num.* 104. (15) *in Politicis cap.* 18. *num.* 51. (16) *Defensione pro Populo Anglicano pag.* 32. (17) *in Politicis pag.* 533. (18) *in Antibarbaro Biblico pag.* 616. (19) *lib.* VI. *Politicor. cap.* 2. *num.* 9. (20) *in Medullâ Politicâ lib.* 1. *quæst.* 10. *cap.* 3.

bant, id eſt, Regem, quem Deus juſſit ungi, quem reverenter Populus ſuſcepit, quem David colebat ut Domini unctum, quem Deus juvit in rebus gerendis pro Populo, cum tamen hoſtis Tyrannorum eſſet, eoſque Abimelechi & Abſolomi exemplo male perderet: qui Davidi teſtis eſt, quod paſcere debuerit Populum in fide & animi rectitudine, *Pſalm.* [1] qui Regibus dedit ſapientiam, ut Populo bene & recte præeſſent, 1. *Reg.* [2] *Pſalm.* [3]. (3) Quia nihil dicit Samuel quod Rex non poſſit exigere pro Reipublicæ defenſione, aut ſi denegetur a ſubditis, quomodo ſtabit Reſpublica? Non poterant recuſare decimas, id eſt, tributa, non poterant Regem deſerere cum prodiret in bellum, non poterant ſervitia denegare, quatenus aulæ reditus illis deſcriberentur, nec poterant miniſteria aulica detrectare, quia peregrinis & incircumciſis uti non licebat. (4) Quia in formam Legis redactum Jus & ſcripto comprehenſum deponebatur apud Arcam fœderis, ut in teſtimonium eſſet poſteris, 1. *Samuel.* [4]. Quæ manifeſto iniqua erant, Legis Regiæ perpetuæ inſtar eſſe non poterant.

XIII. Vera ſententia ergo eſt, quod ſit Regum Jus, ut recte defendunt *Albericus Gentilis* [5], *Jacobus Rex* [6], *Barclajus* [7], *Wilhelmus Barret* [8], *Arniſæus* [9], *D. Friedlib.* [10], *Thomas Hobbes* [11], *Johan. Cammannus* [12], *Claudius Salmaſius* [13], *Philippus Henonius* [14], *Martinus Schokius* [15]. Contrarias rationes videbimus. Dicunt: (1) Jus regium deſcriptum a Moſe *Deut.* [16] aliter ſe habet. RESPONDEO: Deſcribitur ibi Rex ſecundum virtutes Theologicas & Ethicas, unde quidem nihil educi poteſt, quod cum

(1) LXXVIII. 70. 71. 72. (2) VII. 57. (3) LXXII. 1. 2. (4) X. 35. (5) *in Diſputationibus regiis fol.* 18. (6) *in Operibus Anglicanis, libro (quem vocat) Jus liberæ Monarchiæ pag.* 184. (7) *lib.* II. *de Poteſtate Regiâ pag.* 239. (8) *lib.* II. *de Jure Regis cap.* I. (9) *lib.* II. *de Jure Majeſtatis cap.* I. *num.* 4. (10) *Obſervationibus ad Vetus Teſtam. pag.* 332. (11) *de Cive cap.* 11. *num.* 6. (12) *de Jure Majeſtatis Diſputat.* 2. *diſt.* 11. (13) *in Defenſione Regiâ pag.* 35. (14) *in Diſputationibus Politicis pag.* 433. (15) *de Majeſtate.* (16) XVII. 16.

cum Politicâ gubernatione, uti a Samuele deſcribitur, pugnet. (2) Quia decimæ Levitis debitæ ad Regem deferuntur. RESPONDEO: Decimas a Levitis accipi ſolitas non intercepit Rex, ſed novas decimas impoſuit, unde aulæ magnificentia conſiſteret, ſecundum Jus Gentium omnium, *Matth.*[1], *Roman.*[2]. Non video quam ob cauſam adverſus *Maimonidem* pertendat Schickardus[3], *nullas Regi ſolutas fuiſſe decimas.* Aliter eſt in expreſſâ literâ. (3) Quia Achabus Rex non fecit impune, cum vineam Nabothi regio fiſco adjudicaret, 1. *Reg.*[4]. RESPONDEO: Erat vetitum in Lege, ne agri familiarum proprii, cum hæredes adhuc vivebant, extra cognationem devolverentur venditione, donatione, oppignoratione in poteſtatem alterius, *Num.*[5], *Deut.*[6], videlicet, ne de nomine exirent familiæ ſuæ. Si Naboth retinere volebat vineam ſuam, erat obſervantia erga leges: cum vero Achab ſibi rapiebat per homicidium & calumniam, erat factum tyrannicum, quatenus ad privatam libidinem etiam inſerviebant iſta, non vero utilitatis publicæ intererat in rerum omnium copiâ, ſpoliare ac præterea occidere civem, adeoque jure illo, quod Samuel deſcripſit, tueri ſe non poterat. (4) Quia futurum erat, ut Populus oppreſſus clamaret ad Deum, nec exaudiretur: atqui contra Magiſtratum bonum nemo inſurgit precibus. RESPONDEO: Et hîc poteſtas jure conceſſa, Populo tamen futura moleſta, quando facile eſt Regi, licentius uti poteſtate ſuâ in adducendis ſubſidiis publicis, quod facere non poterant Judices hactenus, tum quod hi aulam nullam habebant, tum quod milites præſidiarios non alebant. Hinc querelæ poterant oboriri, ſed quod placuerat ſemel deinde non debebat diſplicere. (5) Quia Samuel multis agit, ut Populum revocet a propoſito. RESPONDEO: Non tam ideo quod peterent injuſta, fuerat enim permiſſum in Lege, ut cum vellent, poſt finitum erroris tempus, & Chanaanis

(1) XXII. 21. (2) XIII. 7.
(3) *de J. Regio Hebræorum p.* 105.
(4) XXI. 19. (5) XXXVI. 7.
(6) XIV. 25.

nis terram in poteſtatem redactam (*Deut.*[1]) Regem è civibus electum præficerent ſibi: ſed quod cuperent onerosa, & quod libertatem avitam cum ſubjectione rigoroſâ, tantum ut vicinos Populos exemplo imitarentur, permutare vellent. Hoc eſt quod *Rabbinus Levi Ben-Gerſon*[2], vocat eleganter התבלית הרע *clauſulam malam*, videlicet, in eventu. (6) Quia Samuel increpat Populum Dei nomine, ejuſque iram comminatur. Respondeo: Hoc ideo quod Regem poſtularent impatientiâ aliquâ commoti, & quod ſibi viderentur melius res ſuas adminiſtrare ſe velle Gentium more, quam ſi Deus pergeret eo, quod cœperat, modo, uti *ſupra*[3] eſt.

CAP. XIV.

De Conſecratione Principum corollarium.

I. Ut ſatis intelligantur, quæ *ſupra*[4] retulimus de Conſecratione Principum, adſcribemus, verba *Herodianis*, quomodo Latine expreſſit Cl. *Boeclerus*, & deinceps addemus quæ in exponendis quibuſdam obſcuris requiri forte poſſunt. Cæterum *Herodianus* ita habet: *Mos*, inquit *Romanis conſecrare Imperatores, qui ſuperſtitibus filiis vel ſucceſſoribus moriuntur quique eo honore ſunt affecti, relati dicuntur inter Divos. Eſt autem totâ Urbe quaſi luctus quidam feſtæ celebritati promiſcuus, quippe functum vita corpus ritu hominum ſumptuoſo funere ſepeliunt. Sed ceream imaginem defuncto quam ſimillimam fingunt, eamque in Regiæ veſtibulo proponunt ſupra eburneum lectum maximum atque ſublimem veſtibus inſtratum aureis. Et quidem imago illa ad ægroti ſpeciem pallida recumbit: Circa lectum vero utrinque magnam partem diei ſedent, a læva quidem, Senatus omnis veſtibus atris amictus, a dextera vero matronæ, quas virorum aut parentum dignitas honeſtat, harumque nulla vel aurum geſtans, vel ornata monilibus conſpicitur, ſed veſtibus albis exilibus induta mœrentium ſpeciem præbent. Hæc ita per ſeptem dies continuos faciunt, Medicis ad lectum quotidie accedentibus, inſpectumque velut ægrum deterius ſe habere ſubinde pronunciantibus. Dein ubi jam viſus obiiſſe diem lectum humeris attollunt, Equeſtris Senatoriique Ordinis nobiliſſimi ac lectiſſimi Juvenes, perque viam Sacram in vetus*

(1) XVI. 15. (2) *Commentar. ad lib.* I. *Samuel. cap.* VIII. (3) *diſt.* I. (4) *cap.* XII. *diſt.* 17. (5) *lib.* IV. *Hiſtoriar. cap.* 2.

vetus Forum deferunt, ubi Magistratus Romani deponere Imperium consueverant; Utrinque autem gradus quidam sunt ad scalarum similitudinem exstructi, in quibus altera ex parte puerorum chorus est è nobilissimis atque patritiis; altera fœminarum illustrium hymnos in defunctum pæanasque canentium verendo ac lamentabili carmine emodulatos. Quibus peractis tollunt iterum lectum, atque extra Urbem perferunt in Martium campum, ubi qua latissime campus patet, suggestus quidam specie quadrangula lateribus æquis assurgit, nulla præterquam lignorum ingentium materia compactus in tabernaculi formam. Id quidem interius totum est aridis fomitibus oppletum, extra autem intextis auro stragulis atque eboreis signis variisque picturis exornatum. Infra vero alterum, minusculum quidem positum est, sed formâ & ornatu persimile portis januisque patentibus. Tertiumque item & quartum semper superiore contractius: ac deinceps alia, donec ad extremum, quod est omnium brevissimum, perveniatur. Possis ejus ædificii formam comparare turribus his, quæ portubus imminentes, noctu igne prælato naves in tutas stationes dirigunt: Pharos vulgo appellant. Igitur lecto in secundum tabernaculum sublato aromata & suffimenta omnis generis, fructus herbasque succos omnes odoratos conquirunt atque acervatim effundunt. Quippe neque Gens neque Civitas, neque quo honore ullo aut dignitate præcellat, quin certatim pro se quisque suprema illa munera Principis honori deferant. Ubi vero ingens aromatum acervus aggestus est, ac locus omnis expletus, tum circa ædificium illud adequitant, universis Equestris Ordinis certâ quâdam lege ac recursu, motuque pyrrhichio numeroque, in orbem decurrentibus. Currus item decenti similiter ordine circumaguntur, insessi purpuratis rectoribus, personas ferant, quæ habet imagines Ducum omnium Romanorum Principumque illustrium. Quæ ubi celebrata sunt, facem capit Imperii successor, eamque tabernaculo admovet. Tum cæteri omnes undique ignem subjiciunt: cunctaque illico fomitibus illis aridis odoramentisque referta, igni valido corripiuntur. Mox ab extremo minimoque tabernaculo tanquam è fastigio quodam simul cum subjecto igni ascensura in ætherem aquila dimittitur, quæ in cœlum creditur ipsam Principis animam deferre, ac jam ex illo una cum cæteris Numinibus Imperator colitur.

II. Hæc porro notis illustrabimus. Sic vero ille: *Mos Romanis consecrare Imperatores, qui superstitibus filiis vel successoribus moriuntur, quique eo honore sunt affecti, relati dicuntur inter Divos.*] Ita Augustus Julium, Tiberius Augustum, Nero Claudium, Titus Vespasianum, Domitianus Titum, Trajanus Nervam, Hadrianus Trajanum, Pius Hadrianum, Marcus Pium, Commodus Marcum consecraverunt, omnes aut filii

filii aut destinati successores fuerunt. Et hæc improba ab animo nimis facili profecta indigetatio procudit Deos omnes orbemque implevit superstitiosis cultibus, *Sapient.* 1. Reprehendit Kirchmannus[2]: *Lapsus memoriæ est in Herodiano, quando Imperatores aliqui consecrati fuerunt, opibus exuti & filiorum nullorum parentes, demum quoque uxores Imperatorum inter Divas relatæ sunt, quomodo Liviam Augusti uxorem consecravit Claudius, effigiem dicando, Vestales instituendo, currum in pompa circensi decernendo, teste Suetonio lib.* 4. *cap.* 11. Hæc ille. Verum exempla superius allata, quorum similia passim exstant plurima, (& ordine referuntur apud *Onufrium Panvinium*[3]) defendunt *Herodianum*, adeoque certum est primam consecrationem fuisse virorum Principum, sive hanc filiis suis, sive deberent successoribus imputare. De uxoribus Principum serius agi cœpit & quoque rarius, quando Nero etiam consecravit Poppæam, *Tacitus*[4], & Antoninus Philosophus Faustinam suam, *Capitolinus*[5]. Rarius, uti dictum, contigerunt ista, & per aliquam velut imitationem, unde mos ipse non poterat immutari, de quo pronunciandum est secundum primam originem ejusque consuetudinem communiorem.

III. *Est autem totâ Urbe quasi luctus quidam promiscuus festæ celebritati, quippe functum vitâ corpus ritu hominum sumptuoso funere sepeliunt.*] *Dion*[6]. Οὐκ οὖν οὐδὲ πενθεῖν αὐτὸν ἡμῖν πρέπει, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν, ὡς καὶ Θεοῦ ἀεὶ ἀγάλλειν. Rationem profert ejus inerrantis mœrori lætitiæ, sed quæ nimium subtilis est. Verius dicendo, luctus erat a defuncto Principe, sed temperatus cum lætitia publica, quando novus Princeps adferebat gaudia. De luctu solenni in funeribus dicemus *infra*[7]. Quod ait, *sumptuoso funere sepeliunt*, intelligi debet è communi lege ac more, quando corpora primo sunt exusta, post reliquiæ, cineres videlicet & ossa, vino aliisque odoribus persperSa atque irrigata in monumentum condebantur, *infra*[8]. Namque corpora Principum perinde, ut aliorum de vulgo, sunt cremata, deinde humata, *Suetonius*[9], *Tacitus*[10]. Expresse vero *sumptuoso*, quando in Principum funeribus vestimenta funeralia erant, pretii maximi, quamobrem *decretum fuisse Claudio funus Censorium*, ait *Tacitus*[11]. *Censorium*, id est, honoratissimum, & in quo omnia

(1) XIV.15. (2) *lib.* IV. *de Funeribus Romanor. pag.* 642. (3) *Commentariis ad lib.* II. *Fastorum pag.* 249. (4) *lib.* XVI. *Annal. cap.* 21. (5) *in Vitâ ejus pag.* 26. [6) *lib.* LVI. (7) *lib.* IV. *cap.* 6. *dist.* 4. (8) *lib.* IV. *cap.* 6. *dist.* 9. 13. (9) *lib.* I. *cap.* 84. *lib.* II. *cap.* 100. *lib.* III. *cap.* 75. *lib.* IV. *cap.* 59. (10) *lib.* I. *Annal. cap.* 8. (11) *lib.* XIII. *Annal. cap.* 13.

omnia purpurea, veſtes ſtragulaque fuerunt, ut exponit *Lipſius*[1]. De Pertinace Cæſare eodem modo Capitolinus[2]: *Funus imaginarium ei & cenſorium ductum eſt.* Nomine videlicet ſeculi veteris, quia temporibus Reipublicæ liberæ Cenſura omnium dignitatum maxima & præſtantiſſima habebatur. De Neronis exſequiis alia Suetonius[3]: *Funeratus eſt impenſâ ducentorum millium ſtragulis albis auro intextis.* Hæc ſtragula una cum cadavere flammis abſumebantur. Nam quod hic monet *Beroaldus*[4], videlicet intelligi ſtragula ex lino incorruptibili confecta, quæ cadaveribus Regum injecta non quidem vetarent, quo minus exurerentur cadavera, interim hos cineres vetarent permiſceri cum cineribus lignorum, hæc inquam ſtragula forte apud Indorum Reges uſitata fuerint, uti ex fabuloſis relationibus commemorat *Plinius*, cæterum apud Romanos veteres ac novos haud erant. Et cur fuiſſent? permiſcebantur ſane cineres, quia non curabatur, & cum reliquias legebant, non quidem omnes cadaveris cineres conquirebant anxii, ſed reſiduas oſſium particulas indebant urnæ. Subinde quidem pro affectu in defunctos aliquantulum cineris adſperſêre: verum illud & oppido exiguum erat, & cum aromatum cineribus permiſtum. *Herodianus*[5], ubi deſcribit Severi Cæſaris exſequias, *τὸ γὰρ σωμάτιον πυρὶ παραδόντες, τήν τε κόνιν σὺν τοῖς ἀρώμασι εἰς κάλπιν ἀλαβάστρου ἐμβαλόντες, ἀπεκόμιζον εἰς τὴν Ῥώμην, εἰς τὰ βασίλεια ἱερὰ μνήματα ἀποθησόμενοι.* Teſtantur hoc urnæ, quæ non ita magnæ ſunt, ac præter oſſicula vix manipulum cineris colliquati habent. De qua re etiam dicemus *infra*[6].

IV. *Sed ceream imaginem defuncto quam ſimillimam fingunt, eamque in regiæ veſtibulo proponunt ſupra eburneum lectum maximum atque ſublimem, veſtibus inſtratum aureis.*] Quod de imagine cerea dicit, eſt apud *Capitolinum* verbis ſupra allatis *funus imaginarium*, & de tali imagine Cæſaris, quam Antonius oſtentavit Populo in funere Principis ejus, memorat quoque *Appianus*[7], *Tacitus*[8] de Germanici funere: *Ubi illa veterum inſtituta; propoſitam toro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina;* Quod in veſtibulo regiæ poſuerunt, è communi lege erat, de quâ eſt *infra*[9]. *Suetonius* in exſequiis Auguſti[10]: *A Bovillis equeſter ordo ſuſcepit, urbique intulit, atque in veſtibulo domus collocavit.* Nec aliter eſt de cæteris. Lecto imponebantur mortui, *infra*[11]. Eburneum vero Principes viri acceperunt, quan-

(1) *Notis ad h. l. pag.* 194. (2) *in Vitâ ejus cap.* 15. (3) *lib.* VI. *cap.* 50. (4) *in Enarrationibus fol.* 297. (5) *lib.* III. (6) *lib.* IV. *c.* 6. *num.* 13. (7) *lib.* V. *Bellor. civil.* (8) *lib.* II. (9) *lib.* IV. *cap.* 6. *diſt.* 3. (10) *lib.* II. *cap.* 100. (11) *lib.* IV. *cap.* 6. *diſt.* 3.

quando precium ebori olim ingens erat, unde Confulis fella eburnea, *infra* [1]. Lectus eburneus auro & purpura ftratus, eft quoque in funere Julii Cæfaris apud *Suetonium* [2], & in funere Augufti apud *Dionem Caffium* [3]. Veftibus infternebant aureis, partim quod communiter ita fieri folebat, partim ob dignitatem, quia aureæ erant, ut paulo antea de Neronis funere diximus, ad augendos fumptus.

V. *Et quidem imago illa ad ægroti fpeciem pallida recumbit: circa lectum vero utrinque magnam partem diei fedent, a læva quidem Senatus omnis veftibus atris amictus, a dextera vero matronæ, quas virorum aut parentum dignitas honeftat, harumque nulla vel aurum geftans, vel ornata monilibus confpicitur, fed veftibus atris exilibus induta mœrentium fpeciem præbent.*] Omnia illa fere è lege communi exfequiarum, tantum quod dignior lugentium chorus & confeffus. Veftes atræ in luctu apud viros erant, & veftes albæ apud mulieres, eæque non admodum preciofæ, verum fatis viles, uti dicemus *infra* [4].

VI. *Hæc ita per feptem dies continuos faciunt, Medicis ad lectum quotidie accedentibus, infpectumque velut ægrum deterius fefe habere fubinde pronunciantibus.*] Nobilis φαντασία, fed Magnatibus propria, quando & hodie defunctis in Galliâ Regibus non diffimile aliquid præftatur, diebus quadraginta ab exceffu miniftrantibus apud cereas horum imagines aulicis, epulas apponentibus, Medicorum aditum requirentibus, perinde quafi viverent aut faltem morbo affecti, nondum mortui effent, *Thomas Dempfterus* [5], *Henricus Savilius* [6].

VII. *Deinde ubi jam vifus obiiffe diem, lectum humeris attollunt, Equeftris Senatoriique Ordinis nobiliffimi ac lectiffimi juvenes, perque viam Sacram in vetus Forum deferunt, ubi Magiftratus Romani deponere imperium confueverant.*] Lectus ebore exutus, (quod in campo deponebatur) cum reliquis veftibus efferebatur & una comburebatur, *infra* [7]. Senatorii Ordinis viri fuccollabant, quod poft Syllæ exfequias, contigit deinde in exfequiis Julii Cæfaris *Suetonius* [8], porro quoque in funere Augufti, de quo Suetonius: *A Bovillis Equefter Ordo fufcepit Urbique intulit.* Et paulo poft: *Senatorum humeris delatus in campum crematufque.* Et deinde: *Reliquias legerunt primores Equeftris Ordinis.* Via Sacra erat, quæ a curia veteri (id eft, Pompeji, quam poft cædem Julii Cæfaris obftruxerant Romani,

(1) *lib.* II. *cap.* 3. *dift.* 6. (2) *lib.* I. *cap.* 84. (3) *lib.* LVI. *Hiftor.* (4) *lib.* IV. *cap.* 6. *dift.* 5. (5) *Notis ad lib.* III. *Antiquitatum Rofini pag.* 479. (6) *Notis ad lib.* I. *Taciti pag.* 56. (7) *lib.* IV. *cap.* 6. *num.* 3. (8) *lib.* I. *cap.* 84.

mani, teste *Suetonio* (1) incipiebat & ad Capitolium pertingebat. *Pro Rostris sub veteribus a Druso Tiberii filio laudatus est Augustus*, ait *Suetonius* (2). Hæc erat ad viam Sacram, & quod in Capitolio deponerent Magistratus imperium suum veteri ævo, diximus *supra* (3). Horatius (4):

Videsne Sacram metiente te viam
Cum bis ter ulnarum togâ.

Et (5):

Intactus aut Britannus ut descenderet
Sacra catenatus via.

Viam Sacram depingit *Johan. Baptista de Cavalleriis* (6).

VIII. *Utrinque autem gradus quidam sunt ad scalarum similitudinem exstructi, in quibus alterâ ex parte puerorum chorus est è nobilissimis atque patriciis, altera fœminarum illustrium hymnos in defunctum pæanasque canentium verendo ac lamentabili carmine emodulatos.*] De puerorum & virginum choro idem fuit in Augusti exsequiis: *Canentibus neniam principum liberis utriusque sexus*, ait *Suetonius* (7). Quia Imperator erat pater patriæ & communis omnium parens: nam ex ritu neniam canebant solum qui propinqui mortuis erant, vel eorum loco præficæ, ut dicemus *infra* (8). Aderant siticines, quos pingit *Jacobus Laurus*, & contestatur Seneca (9): *Erat omnium formosissimum* (funus Claudii) *& impensâ cura plenum, ut scires Deum efferri, tibicinum, cornicinum, omnisque generis æneatorum tanta turba, tantus conventus, ut etiam Claudius audire posset.*

IX. *Quibus peractis tollunt iterum lectum, atque extra Urbem perferunt in campum Martium, ubi qua latissime campus patet, suggestus quidam specie quadrangula lateribus æquis assurgit, nulla præterquam lignorum ingentium materia compactus in tabernaculi formam.*] Posterioris ævi omnino inventum artificiosum erat, nam in Cæsarum primorum ustrinis nihil tale occurrit. Tantum de Julio refert Suetonius (10): *Funere indicto rogus exstructus est in campo Martio juxta Juliæ tumulum, & pro Rostris aurata Ædes ad simulachrum Templi Veneris Genetricis collocata, intraque lectus eburneus, auro & purpurâ stratus.* Notavimus, quæ huc pertinent, *supra* (11), ubi videri possunt. *Ædem* scilicet vocat tabernaculum illud in forma Templi exstructum, ut ibi collocaretur Cæsaris corpus, donec laudatio peragebatur. In

(1) *lib.* I. *cap.* 88. (2) *l. d.* (3) *cap.* VIII. *dist.* 6. (4) *lib.* V. *Carm.* 4. (5) *ibidem Carm.* 7. (6) *lib.* II. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 23. (7) *l. d.* (8) *lib.* IV. *cap.* 6. *dist.* 4. (9) *in Ludo Claudii consecrati pag.* 512. *Operum.* (10) *lib.* I. *cap.* 84. (11) *cap.* XII. *dist.* 17.

Foro laudabantur, ut de exsequiis Augusti refert *Suetonius*[1]. Cæsar tamen in Foro ipso crematus est, non in exstructo ei rogo, quod per Populi tumultum evenit.

X. *Id quidem interius totum est aridis fomitibus oppletum, extra autem intectis auro stragulis atque eboreis signis variisque picturis exornatum. Infra vero alterum, minusculum quidem positum est, sed forma & ornatu persimile portis januisque patentibus. Tertiumque item & quartum semper superiore contractius, ac deinceps alia, donec ad extremum, quod est omnium brevissimum, perveniatur.*] Ejusce tabernaculi pictura est apud *Jacobum Laurum*[2]. Tum quoque in Numismatis Antonini Cæsaris apud *Antonium Augustinum*[3]. Faustinæ majoris Augustæ apud eundem[4], Aurelii Cæsaris ibidem[5], Faustinæ minoris Augustæ ibidem[6], Lucillæ Augustæ ibidem[7].

XI. *Possis ejus ædificii formam comparare turribus his, quæ portubus imminentes, noctu igne prælato, navem in tutas stationes dirigunt: Pharos vulgo appellant.*] Opus Ptolomæi Philadelphi Regis in Ægypto, de quo *Strabo*, *Plinius*, *Pomponius Mela*, *Hirtius*[8], locis plurimis.

XII. *Igitur lecto in secundum tabernaculum sublato aromata & suffimenta omnis generis, fructus, herbasque succos omnes odoratos conquirunt atque acervatim effundunt. Quippe neque gens neque civitas; neque qui honore ullo aut dignitate præcellat, quin certatim pro se quisque suprema illa munera Principis honori deferant.*] De odoribus & aromatis effusis in rogum apud Græcos & Romanos, dicemus *infra*[9].

XIII. *Ubi vero ingens aromatum acervus aggestus est, ac locus omnis expletus, tum circa ædificium illud adequitant, universus Equestris Ordinis certa quadam lege ac recessu, motuque pyrrhichio numeroque in orbem decurrentibus.*] Equi singulatores, de quibus agetur *infra*[10]. A Græcis est, de quibus *Isocrates*[11]: τιμῶντα σε τὸν τάφον τοῦ πατρὸς οὐ μόνον τῷ πλήθει καὶ τῷ κάλλει τῶν ἐπιφερομένων, ἀλλὰ καὶ χοροῖς, καὶ μουσικῇ, καὶ γυμνικοῖς ἀγῶσι, ἔτι δὲ πρὸς τούτοις ἵππων τε καὶ τριήρων ἁμίλλαις.

XIV. *Currus item decenti similiter ordine circumaguntur, insessi purpuratis rectoribus, qui personas ferant, quæ habent imagines Ducum omnium Romanorum, Principumque illustrium.*] Currus quadrigas pingit *Jacobus Laurus*[12], in quo manifestum erro-

(1) *lib.* II. *cap.* 100. (2) *part.* 2. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 12. (3) *Tab.* 42. *num.* 22. (4) *Tab.* 44. *num.* 17. (5) *Tab.* 47. *num.* 23. (6) *Tab.* 49. *num.* 18. 19. (7) *Tab.* 50. *num.* 16. (8) *de Bello Alexandrino.* (9) *lib.* IV. *cap.* 6. *num.* 9. (10) *lib.* II. *cap.* 6. *num.* 5. (11) *in Euagorâ.* (12) *l. d.*

errorem committit. Nam in honorem Deorum Manium agitabantur trigæ, ut dicemus *infra* [1], & convincunt meliores picturæ, quas adfert *Onufrius Panvinius* [2]. Quod præferebantur larvæ, id est, imagines Ducum & Principum, est a communi lege & more, ut docebimus *infra* [3], & confer quæ docebimus *porro* [4]. Huc pertinet illud Flavii Vopisci [5]: *Et dignitatem Probo deregent, quem Imperatores nostri prudenter & consecrandum vultibus, ornandum templis, & celebrandum ludis Circensibus judicaverunt. Consecrandum vultibus*, id est, ut ejus imago præferatur inter alias, quæ majorum sunt, pro funeris Principum deductione. Nam hæ imagines erant facies virorum cum humeris, αἱ προτομαὶ, atque præterea ad militaria signa appendebantur, ut dicemus *infra* [6], & confer *Salmasii Notas* [7]. Malorum Principum imagines dejiciebantur, si forte viventes sibi posuissent aliquas, neque ratio habebatur earum in exsequiarum processu.

XV. *Quæ ubi celebrata sunt, facem capit imperii successor, eamque tabernaculo admovet. Tum cæteri omnes undique ignem subjiciunt, cunctaque illico fomitibus illis aridis odoramentisque referta, igne valido corripiuntur.*] Imperii successor accendebat primus, tanquam defuncti proximus, nam & alias hoc usu venit, ut propinqui inflammarent rogos aversâ facie facibus subjectis, uti dicemus *infra* [8].

XVI. *Mox ab extremo minimoque tabernaculo tanquam è fastigio quodam simul cum subjecto igne ascensura in ætherem Aquila dimittitur, quæ in cœlum creditur ipsam Principis animam deferre.*] * Aquila Regina avium & Jovis ministra credebatur Heroum ac Diis velut genitorum animas in cœlestes sedes inferre, ac sideribus imponere. Ac in Julii funere hanc animarum translationem credulum vulgus persuasit sibi & omnibus propter visum cometam, ut diximus *supra* [9]. De Augusti anima Suetonius [10]: *Nec defuit vir Prætorius, qui se effigiem cremati euntem in cœlum vidisse jurasset.* Virum illum Prætorium nomine proprio Numerium Atticum vocat *Dion.* [11]: *Contemplator cœlitis in cœlum recepti*, ait *Tertullianus* [12]. Nummos in consecratione Principum virorum procudebant cum appositâ A-

V 2 qui-

* Perbelle visui sese offert hæc solennitas Pagina sequenti 308. quam ex Romæ antiquæ descriptione mutuavimus, & hîc loci poni curavimus.

(1) *lib.* II. *cap.* 6. *dist.* 5. (2) *lib.* I. *de Ludis Circensibus fol.* 15. (3) *lib.* XI. *cap.* I. *dist.* 5. (4) *lib.* IV. *cap.* 6. *dist.* 6. (5) *in Vita Probi cap.* 23. (6) *lib.* XI. *cap.* I. *dist.* 6. (7) *in excerptis Schrevelii ad h. l. pag.* 949. (8) *lib.* IV. *cap* 6 *dist* 9. (9) *cap.* XII. *dist.* 10. (10) *lib.* II. *cap.* 100. (11) *lib.* LVI. *Histor.* (12 *Adv. Nat lib.* I. *cap.* 10.

A Suggestus aromatum.

B Stragulæ, auro intertextæ, variisque picturis exornatæ.

C Imagines eburneæ.

D Ædificium quadrangulum in Tabernaculi formam exstructum, aridis fomitibus oppletum.

E Lectulus.

F Equestris ordo, circa illud ædificium equo & curru adequitans.

G Imperii Successor facem ardentem tabernaculo admovens.

H Aquila è fastigio dimissa animam Principis in cœlum (uti vulgus credit) deferens.

I Plebs adulatoria.

quilâ, quomodo in conſecratione Principum fœminarum ſignabantur Nummi cum appoſita imagine Pavonis ocellatam caudam expandentis, *Abrah. Gorlæus* 1, & *Antonius Auguſtinus* locis productis *ſupra* 2. Hoc *Artemidorus* 3 dixit, ὀχεῖσθαι ἀετῷ. Et *Dionis* verba ſunt 4: καὶ τοῦτο δᾷδας ἑκατόνταρχοι λαβόντες, ὑφῆψαν τὴν πυρὰν, καὶ ἡ μὲν ἀνηλίσκετο, ἀετὸς δέ τις ἐξ αὐτῆς ἀφεθεὶς ἀνέπτατο, ὡς καὶ δὴ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναφέρων.

XVII. *Ac jam ex illo una cum cæteris numinibus Imperator colitur.*] Templis & effigie Numinum per Flamines & Sacerdotes, quæ omnia prolixe deſcripſimus *ſupra* 5. Nec tantum per Flamines, ſed quoque Flaminicas. *Inſcriptio* Brixienſis: P. POSTHUMIÆ. P. F. PAULLÆ. AVIDIÆ. PROCULÆ. RUTILIÆ. PROBÆ. SACERD. D. JULII. AUGUST. D. D. Et alia Nemauſenſis: D. M. DOMICIÆ. GRACENIÆ. FLAMINIC. AUG. V. S. P. Et ibidem: D. M. SAMMIÆ. Q. F. FLAMIN. AUG. NEMAUS. C. TERENTIUS. APRONIANUS. AMITÆ. OPTIMÆ. ET. PIIS. *Gruterus* 6. Exemplum hujus rei a Liviâ, quæ miro exemplo Sacerdos viri ſui è decreto Senatus. Vellejus 7: *Livia Romanorum eminentiſſima, quam poſtea conjugem Auguſti vidimus, quam tranſgreſſi ad Deos Sacerdotem ac filiam,* (& *Jacobus Schegkius* 8. Eo pertinent iſta Ovidii 9:

Nec pietas ignota mea eſt, videt hoſpita terra,
In noſtrâ ſacrum Cæſaris eſſe domo.
Stant pariter natuſque pius, conjuxque Sacerdos,
Numina jam facto non leviora Deo.

Dicit, ſe quamvis abſentem, colere tamen Auguſtum velut Deum in larario ſuo, atque illi per imitationem aliquam Liviam & Tiberium addere, quibus non minus quam patri ac marito Cæſari defuncto offerat thura in arâ privatâ. *Natus pius* eſt Tiberius, *conjux Sacerdos* Livia. Inde ſequitur:

His ego do toties cum thure precantia verba,
Eoo quoties ſurgit ab orbe dies.

Sed parum hæc illi proderat adulatio, quando ab exilio nunquam liberatus apud Barbaros obiit. Cæſarum Flaminicas, quæ Auguſtarum conſecratarum aris templiſque præerant, memorant *Inſcriptiones*. Italica: CURTILIÆ. C. F. PRISCILLÆ SACERDOTI. DIVÆ. AUGUSTÆ. ORDO. VI. VIRAL. Nec non alia Aquinenſis: DENTRIÆ. L. F. POLLÆ. SACERDOTI.

(1) *in Theſauro Numiſmatum Tab.* 20. *num.* 4. (2) *cap.* VII. *diſt.* 2. (3) *lib* II. *Onirocriticorum cap.* 10. (4) *lib.* LVI. *Hiſtor.* (5) *cap.* XII. *diſt.* 17. (6) *in Volumine pag.* 320. *num.* 10. *pag.* 321. *num.* 5. 9. (7) *lib.* II. *cap.* 75. (8) *Notis ad h. l. pag.* 397. (9) *lib.* IV. *de Ponto eleg.* 9.

DIVÆ. AUGUSTÆ. POST. MORTEM. D. D. Et Brixiensis: ÆMILIÆ. C. F. ÆQUÆ. SACERD. DIVÆ. PLOTINÆ. COLL. CENT. TITULO. USA. Et Campanica: SÆNIÆ. CN. FIL. BALBILLÆ. SACERDOTI. DIVÆ. FAUSTINÆ. DECURIONES. ÆRE. COLLATO. OB. MERITA. EJUS. *Gruterus* [1].

XVIII. De hac indigetatione ita loquitur Tertullianus [2]: *Non sufficerat vectigalium Deorum contumelia, de contemptu scilicet æstimanda, nec contenti estis Deis honorem non habuisse, nisi etiam quæqunque habetis, deprecietis aliquâ indignitate. Quid enim omnino ad honorandos eos facitis, quod non etiam mortuis vestris ex æquo præbeatis? Exstruitis Deis templa, exstruitis aras Deis, æque mortuis aras, eisdem titulis superscribitis literas easdem: statuis inducitis formas, ut cuique ars aut negocium, aut ætas fuit: Senex de Saturno, imberbis de Apolline, virgo de Dianâ figuratur, & miles in Marte, & in Vulcano faber ferri consecratur. Nihil itaque mirum, si hostias easdem mortuis, quas & Deis cæditis, eosdemque odores excrematis. Quis istam contumeliam excuset quæ ut aut mortuos cum Deis deputet? Regibus quidem etiam sacerdotia adscripta sunt, sacrique apparatus, ut thensæ & currus & solisternia & lectisternia, lætitiæ & ludi. Plane quoniam illis cœlum patet, hoc quoque non sine contumeliâ Deorum. Primo quidem, quod non decuerit alios eis adnumerari, quibus datum sit, post mortem Deos fieri. Secundum, quod tam libere atque manifeste coram populo non pejeraret contemplator Cœlitis in cœlum recepti, nisi contemneret quos dejeraret, tam ipse quam ei, qui ei pejerare permittunt.*

XIX. Ad quæ verba cumprimis notamus sequentia. *Mortuis vestris ex æquo præbeatis.*] Regibus cumprimis, ut vulgus deinceps credat, fuisse illos è Cœlitum numero, ac venisse cœlitus animos, carnemque assumsisse hominum bono.

Senex de Saturno.] De qua re prolixe scripsimus *supra* [3].

Regibus quidem etiam.] Ita vocat Imperatores, qui illo ævo regiâ cum potestate agebant omnia domi forisque.

Sacerdotia adscripta sunt.] Sodalium inde numerus ingens exstitit, quos produximus *supra* [4].

Sacrisque apparatus ut thensæ.] Thensæ sunt vehicula sacra, quibus portabantur Deorum & Indigetum simulachra cum pompa ordinum & officiorum, in ludis Circensibus imprimis, qui Numinum honoribus consecrati erant, uti dicemus *infra* [5]. Thensa ejusmodi sive carpentum mulare, in ludis Circen-

cen-

(1) *in Volumine pag.* 320. *num.* 12. *pag.* 321. *num.* 4. *pag.* 322. *num.* 1. 2. 5. (2) *lib.* 1. *adversus Nationes cap.* 12. (3) *cap.* VII. (4) *cap.* XII. *dist.* 17. (5) *lib.* II. *c.* 6. *num.* 1.

censibus traducta videtur in Nummis Faustinæ, in alterâ ejusdem facie est Faustina cum patera & sceptro, ut Dea, *Antonius Augustinus* [1].

Et currus.] Notat currus sacros illos, de quibus nunc diximus. Exempla copiosa prostant. Claudius Cæsar effigiem Liviæ templo intulit, ac sacra illi fieri a Vestalibus jussit, in Circensi pompâ currum elephantorum, quâ veheretur ipsa, ut Augusti simulachrum, decrevit, *Suetonius* [2], *Dion Cassius* [3]. Et porro idem Claudius parentibus inferias publicas, patri quoque Circenses annuos natali die, matri carpentum, quod per Circum duceretur, consecravit, *Suetonius* [4]. Currus elephantorum Augusto post mortem dicatus est apud *Antonium Augustinum* [5]. Currus Agrippinæ (quem Caligula Cæsar instituit, docente *Suetonio* [6]) est ibidem [7]. Quadriga elephantorum D. Claudio & Agrippinæ decreta, est ibidem [8]. Quadriga elephantorum Marco Aurelio Philosopho consecrata, est ibidem [9].

Et solisternia] Notat apparatus illos emortuales post excessum Principis, quasi viveret ille, uti est *supra* [10].

Et lectisternia.] Similiter in descriptione honorum Julii Cæsaris, qui humanum fastigium excedebant, recenset *Suetonius*, thensam & ferculum in Circensi pompa, templa, aras, simulachra juxta Deos, pulvinar, Flaminem [11]. Nec aliter *Dion*: *ὥστε τὰ θέατρα τόν τε δίφρον αὐτοῦ τὸν ἐπίχρυσον, καὶ στέφανον αὐτοῦ τὸν διάλιθον καὶ διάχρυσον ἐξ ἴσου τοῖς τῶν Θεῶν ἐσκομίζεσθαι, καὶ ταῖς ἱπποδρομίαις ὀχὸν εἰσάγεσθαι ἐψηφίσαντο.* *Pulvinar*, id est, lectisternium; atque de hoc genere sacrorum vide quæ diximus *supra* [12], & adde *Casaubonum* [13], *Jul. Cæs. Bulengerum* [14].

Lætitiæ & ludi] *Lætitias* vocat, publicam hilaritatem ob consecrationem Principis, & quos ludos intelligat, vide *supra* [15].

Contemplator Cœlitis in cœlum recepti] Notum, in Principum consecrationibus id solenne fuisse, ut præmio conducti inducerentur, qui in funere cœlum contemplantes assererent, vidisse se Principem in cœlos receptum, ut diximus *supra* [16].

(1) *Tab.* 43. 20. 21. (2) *lib.* V. *cap.* 11. (3) *lib.* LX. (4) *l. d.* (5) *Tab.* 16. *n.* 24. (6) *lib.* IV. *cap.* 15. (7) *Tab.* 18. *num.* 16. 17. (8) *Tab.* 19. *num.* 24. (9) *Tab.* 47. *num.* 17. 18. (10) *dist.* 5.

(11) *lib.* 1. *cap.* 76. (12) *cap.* XII. *dist.* 9. (13) *Notatis ad h. l.* (14) *de Circo & Circensibus Ludis cap.* 36. *& lib.* III. *de Imperatore Romano cap.* 20. (15) *dist.* 10. 11. (16) *dist.* 13.

CAP. XV.

De Bileami Oraculis corollarium, in quo illa exponuntur, observatis cumprimis iis, quæ ex moribus & ritibus Gentium deducuntur.

I. Numeror. [1]. *Et misit* (Balacus Rex) *nuncios ad Bileamum filium Behoris*] Augur erat Bileamus, neque tolerari potest, quod *Tostatus* [2], *Rodolfus Gualtherus* [3], *Victorinus Strigelius* [4], *Janus Drusius* [5], scribunt fuisse hunc verum Dei Prophetam. Contrarium demonstrant *Rabbinus Moses Gerundensis* [6], *Wolfgang. Francius* [7], *Franciscus Junius* [8], & constat satis, tum quod sacra facit Idololatrica pro Spiritibus in septem Planetis efficaciter (ut putabant οἱ οἰωνισαὶ) agentibus [9], tum quod verbis manifestis dicitur exercuisse incantationes נחשים [10]. Itaque נבואשקר vocat eum *Autor Phesicbta* [11].

Pethoram, quæ est imposita ipsi flumini, in regionem popularium ejus] Pethora est urbs Mesopotamiæ, nam ex illis Gentibus oriundum se esse fatetur Planetarius [12]. Flumen, ut passim alibi, est Euphrates maximus Orientis, *Genes.* [13]. Nomen urbis videtur esse a Radice פתר *interpretari*, *Buxtorffius* [14] videlicet, quod ibi scholas haberent illi, qui ὀνειροκρίτας profitebantur, *Genes.* [15].

Iverunt ergo seniores Moabitarum & seniores Medianitarum cum divinationum honorariis in manibus suis [16]] Ebræum קסמים vertunt *Pagninus*, *Tremellius*, *Chaldæus*, ut notet *precium divinationis*. Nec male, uti patet ex 2 *Petri* [17]. Quanquam *Aben Esdras* interpretetur *divinationis instrumenta*, quibus utebantur in captandis auguriis & compellendis astralibus Dæmonibus sub obsequium.

Reddam vobis responsum, quemadmodum præceperit Dominus mihi [18]] Credebant veteres, suum Genium tutelarem habere quamlibet Gentem, a quo illa potenter ita defenderetur, ut hostium armis superari non posset, antequam Numina tutelaria vel sponte migrarent, vel solenniter per Magos evocarentur, *Plinius* [19], *Brissonius* [20], & quæ nos prolixe docemus

[1] *Cap.* XXII. 5. [2] *Commentar. adh. l. quæst.* 3. [3] *Commentario in Epistolas Petri fol.* 136. [4] *in Hypomnematis ad Novum Testamentum pag.* 528. [5] *Commentario ad loca difficilia Numerorum cap.* 105. [6] *Commentariis ad Genesin pag.* 262. [7] *de Interpretatione Scripturæ pag.* 309. [8] *Tom.* I. *Operum Theolog. pag.* 467. [9] *cap.* XXIII. 1. 2. [10] *cap.* XXIV. 1. [11] *fol.* 26. *num.* 2. [12] *cap.* XXIII. 7. [13] II. 14. [14] *in Lexico Thalmudico pag.* 1877. [15] XL. 5. 8. 12. 18. [16] *vers.* 7. [17] II. 15. [18] *vers.* 8. [19] *lib.* XXVIII. *cap.* 2. [20] *lib.* I. *de Formulis pag.* 63.

mus [1]. His congrua sunt, quæ proponit Æneas in recensione Trojani excidii [2]:

Excessere omnes aris adytisque relictis
Dii, quibus imperium hoc steterat. ——

Tacitus de obsessa Hierosolymorum urbe [3]: *Expassæ repente delubri fores, & audita major humana vox, excedere Deos. Simul ingens motus excedentium.* Ita *Sophocles* inducit Deos suis humeris sua deportantes simulacra ex urbibus occidioni proximis, quod idem apud *Æschylum* [4] legitur. Cum Alexander M. obsidebat Tyrum, multis civium visus est Apollo in somniis dicere, se ad Alexandrum abire, nec enim placere sibi, quæ in civitate gerebant, *Curtius* [5], & addit, *metu aurea catena devinxere simulachrum, aræque Herculis, cujus Numini urbem dicaverant, inseruerunt vinculum quasi illo Deo Apollinem retenturi.* Nimirum simulacris injiciebant vincula, & vinctus credebatur Deus, vano augurio, ut pulchre disserit *Augustinus* [6]. Proinde credebat Rex Balacus, vinci posse Hebræos, postquam Dei tutelaris patrocinium excantaverat Magus [7]. Aderat quidem provocatus Deus Israëlis, non vero etiam incantamentis Magi poterat vinci, quoniam pro salute populi feliciter rem gerebat [8].

II. *Venit autem Deus ad Bileamum & dixit, quinam sunt viri isti apud te?* [9]] Deus est ὁ λόγος, pro quo Angelum creatum vice Dei agentem & loquentem, frustra hic obtrudunt *Tostatus*, *Vatablus*, *Cornelius a Lapide*, *Bonfrerius*, *Emanuel Sa*, *Menochius* [10], nam adversus illos *peculiari Diatriba* perscripsimus *in Auctariis ad Pappum* [11], Interrogat vero, non tanquam ignarus a quo discat; sed tanquam arbiter, qui Augurem ipsum, iniquitatem facti recitantem, ut eam a se removeat, adducat.

Veniens autem Deus ad Bileamum noctu, dixit ei [12]] Responsum accepit per modum בתיקול quod vaticinii genus in Veteri Testam. usitatum erat, 1. *Samuel.* [13], 1. *Regum* [14], *Jobi* [15], *Daniel.* [16], & perdurabat in Novo, *Matth.* [17], *Johan.* [18], *Actor.* [19]. Hanc vocem illi tantum audiebant, propter quos edebatur, alii præsentes nihil ejus percipiebant, ut constat exemplo Pauli & comitum ejus, *Actor.* [20]. De quo porro videan-

V 5

[1] *cap.* II. *num.* 3. *lib.* III. *cap.* IV. *num.* 6. [2] *lib.* II. *Æneid.* [3] *lib.* V. *Histor.* [4] *in Persis.* [5] *lib.* IV. *cap.* II. [6] *lib* XI. *de Civitat. Dei cap.* 22. [7] *cap.* XXII. *c.* [8] *cap.* XXII. 8. *cap.* XXIII. 16. 17. [9] *vers.* 9. [10] *in Notis & Commentariis.* [11] *pag.* 281. [12] *vers.* 20. [13] III. 4. [14] XIX. 11. [15] IV. 12. [16] IV. 28. [17] III. 17. *cap.* XVII. 5. [18] XII. 28. 29. [19] XXIII. 9. [20] IX. 4. 5. 6. 7. *cap.* XXVI. 13. 14.

deantur *Daniel Heinsius* [1], *Paulus Fagius* [2], *Johannes Cocchius* [3].

Et opposuit se Angelus Domini in via, ut esset adversarius ei [4]] Angelus iste Michaël erat, ait *Tostatus* [5], & ante eum monuerat *Procopius Gazæus.* Nos hoc negamus, & quod ὁ λόγος fuerit, probamus: (1) quia repetitis vicibus אל Deus vocatur [6]. (2) quia pro imperio regit Augurem, & verba, quæ eum vult eloqui, suppeditat [7]. (3) quia sibi tribuit injuriam illam factam, quam Augur meditabatur adversus populum [8].

Aperuit autem Dominus os asinæ, quæ dixit Bileamo, quid feci tibi [9] *?*] Prolixe differit *Tostatus* [10], ut ostendat, quomodo asina locuta fuerit, cum non haberet organa articulata, quæ ad sermonem efformandum requiruntur. Nos illi curiositatem relinquimus, & paucis dicimus, potuisse Genium assistentem movendo asinæ linguam, voces formare in aëre. Confer eventa similia, quæ retulimus *supra* [11].

Cumque Balacus mactavisset boves & pecudes, misit ad Bileamum & ad principes, qui cum coerant [12].] Rex mactabat in sacrificium Bahali Deorum maximo, & carnium oblatarum portiones mittebat ad Bileamum, ut epulas adornaret, quomodo ferebat mos sacrorum, ut diximus *supra* [13].

Et Balacus assumsit Bileamum deducendo eum ad excelsa Bahalis [14]] Locis editis constituebant aras suas, velut cœlo proprioribus. Docuimus ista *supra* [15].

III. NUMER. [16]. *Tunc dixit Bileamus Balaco, exstrue mihi hic septem altaria, & præpara hic mihi septem juvencos & septem arietes*] Septem Planetis totidem rotatores Genios, per quos in sublunaria agerent, adjungebant Chaldæi. Hos divinationum suarum patronos in mente habebat Augur, cum jubebat septem altaria ponere pro totidem tauroboliis & crioboliis. Chaldæorum sunt & veterum Judæorum, uti ostendit facto ipso *Scriptor libri Tobiæ*, qui Raphaëlem è Geniorum contubernio devocatum cœlo, Magica fide inducit de sui ordinis Angelis testimonium perhibentem, quod septem ipsi coram Deo ad obeunda ministeria adstent [17].

Et fecit Balac, quemadmodum locutus est Bileamus, obtulitque juvencum & arietem in unoquoque altari [18]] Boves & arietes melior pars Sacrificiorum erant apud populos mundi. Et hactenus quidem

(1) *in Exercitationibus sacris ad Nonnum pag.* 455. (2) *Notis ad* פרקי אבות *cap.* 6. (3) *Notis ad* סנהדרין. (4) *vers.* 22. (5) *Commentario ad h. l. quæst.* 10. (6) *vers.* 9. 10. 12. 20. (7) *vers.* 20. 35. 38. (8) *vers.* 32. (9) *vers.* 28. (10) *Commentariis ad h. l. quæst.* 9. & 10. (11) *cap.* XII. *num.* 11. (12) *vers.* 40. (13) *cap.* XI. *num.* 12. (14) *vers.* 41. (15) *cap.* XI. *num.* 11. (16) *Cap.* XXIII. *vers.* 1. (17) *cap.* XII. 15. (18) *vers.* 2.

dem adipe succenso extra comederant, persuasi ita fore, ut purgarentur animi, quomodo scripsimus *supra*[1]. Apud Romanos cœperunt peculiari nomine vocari *taurobolium*, quod erat sacrificium hircorum vel arietum. *Inscriptio* Romana: DIIS. MAGNIS. ULPIUS. EGNATIUS. FAVENTINUS. V. C. AUGUR. P. U. B. P. R. Q. PATER. ET. HIEROCERYX. D. S. J. M. ARCHIBUCULUS. DEI. LIBERI. HIEROFANTA. HECATÆ. SACERDOS. ISIDIS. PERCEPTO. TAUROBOLIO. CRIOBOLIOQUE. IDIBUS. AUGUSTIS. D. D. N. N. VALENTE. AUG. V. ET. VALENTINIANO. AUG. CONSS. FELICITER. *Gruterus*[2]. Et Romana alia: M. D. M. J. ET. ATTIDI. SANCTO. MENOTYRANNO Q. CLODIUS. FLAVIANUS. V. CL. PONT. MAJOR. XV. VIR. S. F. SEPTEMVIR. EPULONUM. TAUROBOLIO. CRIOBOLIOQUE. PERCEPTO. Scripsit Laurentius Pignorius *Dissertationem de magnæ Matris Deum & Attidis initiis*, & illi adde *Vincentium Chartarium*[3], *Claudium Salmasium*[4], ubi plurima occurrunt lectu dignissima. Exstat *Juliani Cæsaris Sermo* εἰς τὴν Μητέρα τῶν Θεῶν, nam fiebant cumprimis in honorem Dianæ, Cybeles, Solis. Et vetustissimum Oriente toto, quod Mithra illis coleretur, ita enim vocabant Solem, testibus *Arnobio*[5], & *Julio Firmico*[6], *Porphyrio*[7], ubi est de sacris Mithriacis. Atque idem est in prolata Inscriptione *menotyrannus*, id est, Rex mensium, anni gubernator, dierum & mensium arbiter, μηνοτύραννος. Corrigenda hinc est *Inscriptio* alia Romana: M. D. M. IDEÆ. ET. ATTIDI. MINOTAURO. AUGENTUR. MERITIS. SYMBOLA. TAUROBOLI. *Gruterus*[8]. Legi debet *minoturanus*, quando *Minotaurus* est prorsum alienus. Deinde vero expiabantur & lustrabantur in sacris illis. Hoc erat *Taurobolium & Criobolium percipere*, uti sunt verba *Inscriptionis*. Ritum describit *Prudentius*[9]. Homo consecrandus in scrobe profunda defossus taurorum arietumque super strato multiforo tabulato mactatorum sanguine proluebatur, eoque capite, ore, auribus, oculis, naribus totoque adeo corpore excepto, purus semper esse censebatur. Fiebat hoc extra urbem in Circo Flaminio, itaque ἐπιβόθρια ἱερὰ vocat *Aristides*[10]. *Inscriptio* Romana: DIIS. MAGNIS. MATRI. DEUM. ET. ATTIDI. SEXTILIUS. AGESILAUS. ÆDESIUS. V. C. CAUSARUM. NON. IGNOBILIS. AFRICANI. TRIBUNALIS. ORATOR.

(1) *cap.* XI. *num.* II. (2) *in Volumine pag.* 27. *num.* 4. (3) *de Imaginibus Deorum pag* 190. (4) *Notatis ad Lampridii Heliogabalum pag.* 457. (5) *lib.* V. *adv. Gentes.* (6) *adversus profanos Errores cap.* 5. (7) *in Explicatione antri Nympharum.* (8) *l. d. pag.* 28. *num.* 6. (9) *Hymno in Romanum pag.* 198. *Operum.* (10) *serm.* 2.

TOR. ET. IN. CONSISTORIO. PRINCIPUM. ITEM. MAGISTER. LIBELLORUM. ET. COGNITIONUM. SACRARUM. MAGISTER. EPISTOLAR. MAGISTER. MEMORIÆ. VICARIUS. PRÆFECTOR. PER. HISPANIAS. VICE. S. J. C. PATER. PATRUM. DEI. SOLIS. INVICTI. MITHRÆ. HIEROPHANTA. HECATÆ. DEI. LIBERI. ARCHIBUCOLUS. TAUROBOLIO. CRIOBOLIOQUE. IN. ÆTERNUM. RENATUS. ARAM. SACRAVIT. D. D. N. N. VALENTE. V. ET. VALENTINIANO. JUN. AUGG. CONSS. IDIB. AUGUSTIS. *Gruterus* 1. Certe hauserunt è dogmate Christianorum, qui credebant sanguine Redemtoris emundari homines impuros, & Deo reddi acceptos, neque antequam invaluisset Christi religio & orbis Romani provincias omnes pervasisset, taurobolii, criobolii, ulla in Romanorum gestis mentio est, ut ignoravisse hanc sacrorum superstitionem & nefarium piaculum, priusquam a Christianis, & in irrisum Majestatis summæ vel accepissent, vel arripuissent, verissimum sit, ait *Thomas Reinesius* 2.

IV. De Alagabalo Imperatore prodit Spartianus 3: *Matris Deum sacra accepit & tauroboliatus est, jactavit autem caput inter præcisos fanaticos, & genitalia sibi defixit, & omnia fecit, quæ Galli facere solent. Tauroboliatus est*, id est, cruore sacrorum perfusus initia percepit. Quod capita jactaverint, & genitalia sibi amputaverint Archigalli, diximus *supra* 4. Constantino Magno ad imperium evecto, cum majorem partem orbis Romani, nedum curiam Romanam, constituerent Christiani, qui Baptismi sacro ceu professionis nota præcipue a Paganis discernebantur, eoque vel Epiphaniorum die, vel profesto Paschatis vel Sabbatho Pentecostes multa cum solennitate magnis cœtibus initiabantur, frequentiora quoque taurobolia, velut Baptismi imitamenta, observamus, postquam nimirum Juliano imperante Gentilium, collapsa pietate præcedentium Rectorum, superstitio caput erigeret, Senatumque facerent, Præfecturas & reliquos Magistratus gererent Pagani Diis patriis addicti, & in contemptum temporis sui avitis funestæ superstitionis erroribus & nefariis sacrificiorum ritibus inhærentes. Huc pertinent *Inscriptiones* positæ a *Petronio*, *Apollodoro*, *Cejonio Rufio Volusiano*, *Rufio Cejonio*, *Vettio Agorio Prætextato*, quas referunt *Gruterus* 5, *Job. Jacobus Boissardus* 6. Taurobolio facto cornua tauri inaurata, quo fecerant, consecra-

(1) *in Volumine pag.* 28. *num.* 2. (2) *in Epistolis pag.* 620. (3) *in Vita ejus cap.* 7. (4) *cap.* 11. *num.* 7. (5) *in Volumine pag.* 28 6. *pag.* 309. *num.* 2. 3. *pag.* 1012. *num.* 2. *num.* 1. 5. (6) *part.* 3. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 47.

ſecrabant & dedicabant. Hinc intelligi debet Inſcriptio: SEVERUS. JULII. F. L. VIRES TAURI. QUO. PROPR. PER. TAUROBOL. PUB. FAC. FECERAT. CONSECRAVIT. Tauri cornua vocat *vires tauri.*

V. *Conſiſte juxta holocauſtum tuum, dum abeo, forſan occurret Dominus mihi, & quamcunque rem oſtenderit mihi, indicabo tibi* [1]] Circumagebat ſeſe Augur, ut facies Numinum videret, amicæ illæ an vero inimicæ eſſent? De tota re videris *ſupra* [2].

En populus, qui ſolus habitat & aliis gentibus ſe non annumerat [3]] *Solus*, id eſt, legibus & ſacris a reliquis mundi populis ſecretus. Non laudant profani Scriptores. *Barbaram ſuperſtitionem* gentis increpat *Cicero* [4], & poſt eum ambitioſus politicus Tacitus ſcripſit [5]: *Moſes, quo ſibi in poſterum gentem firmaret, novos ritus contrarioſque cæteris mortalibus indidit. Profana illic omnia, quæ apud nos ſacra. Rurſum conceſſa apud illos, quæ nobis inceſta.* Conſimiliter Juſtinus [6]: *Caverunt, ne cum peregrinis communicarent.* Confer illa, quæ diximus *ſupra* [7].

Non eſt idolum in Jacob, nec videtur ſimulacbrum in Iſraële] Bene Tacitus [8]: *Judæi mente ſola, unumque Deum intelligunt, profanos qui Deorum imagines mortalibus materiis in ſpecies hominum effingant. Summum illud & æternum, neque mutabile neque interiturum, igitur nulla ſimulacra urbibus ſuis, nedum templis ſunt.* Mox inverſis remis veliſque: *Rex Antiochus demere ſuperſtitionem & mores Græcorum dare anniſus, quo minus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus eſt.* Nimirum ut errori publico faveret, *ſuperſtitionem* appellat, Numen ſummum citra ſimulacrorum figuras venerari. Porro de Moſe honorificum *Strabonis* teſtimonium audire juvat [9]: *Moſes unus ex Ægyptiis Sacerdotibus, cum partem quandam regionis obtineret, ac moleſte ferret Ægyptiorum inſtituta, hinc in Judæam abiit. Diſceſſerunt cum eo multi, quibus divina curæ erant. Docebat enim, quomodo Ægyptii non recte ſentirent, qui ferarum ac pecorum imagines Deo tribuerent, nec Græci, qui Deos figuris hominum inſignirent. Et quod illud ſolum Deus eſſet, quod nos cunctos terramque ac mare contineret, quod cœlum dicimus, & mundum, rerumque naturam. Cujus profecto imaginem nemo ſanæ mentis noſtræ ſimilem auderet effingere, oportere igitur omnium ſimulacrorum effigie remota, ac digno ei templo erecto ſine figura colere.* Ait, Moſen fuiſſe de Sacerdotibus Ægyptiis, id eſt, virum ſapientem in gente illa, quod percepiſſet artes &

(1) *verſ.*3. (2) *cap.*XII.*num.* 18. (3) *verſ.*9. (4) *Orat.* 24. (5) *lib.*V.*Hiſtor.* (6) *lib.*XXXVI. (7) *cap.*VIII.*num.*3. (8) *lib.*V.*Hiſtor.* (9) *lib.*XVI.*Geograph.*

& scientias omnes in scholis eorum proponi solitas, ἐπαιδεύθη πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων, *Actor.* [1]. Ita sumitur vox כהנים *Genes.* [2]. Eæ artes fuerunt Geometria, Arithmetica, Astronomia, Musica, Physica, Metaphysica, ut referunt *Herodotus* [3], *Diodorus Siculus* [4], *Laërtius* [5], *Philo* [6], *Clemens Alexandrinus* [7].

VI. *Dominus Deus ejus cum eo est, & clangor Regis est in eo* [8]] Quæ de clangore dicuntur, pertinent ad tubas sacras, quarum sonitu perstrepebant Hebræi, aut in diebus festis, aut ad pugnam exeuntes, *Levit.* [9], *Numer.* [10], *Tacitus* [11], ubi de Judæis agit: *Sacerdotes eorum tibia tympanisque concinebant.* Exempla sunt *Exodi* [12], *Josuæ* [13], *Judic.* [14], *2.Samuel.* [15], 2. [16], *Psalm.* [17].

Deus eduxit illum ex Ægypto, estque ei ut vires monoceratis [18]] De Unicorne libros peculiares scripserunt *Andreas Baccius Italus*, & *Caspar Bartholinus Danus*, ita ut contendant, esse animal diversum ab eo, quod Rhinocerotem vocamus. Atqui specierum nulla interiit hactenus, proinde quæcunque de ראם cornigero animali in *Sacris Literis* dicuntur toties, quando Unicornis hodie non exstat uspiam locorum, verissime censeri debent, pertinere ad Rhinocerotem, ferocissimum & Elephantis inimicum. Quæ contra disserunt *Scaliger* [19], *Laurentius Forerus* [20], ea minus firmo stant talo, nam: (1) Picturis citra rationes haut quicquam tribui debet. (2) Cornua illa, quæ circumferuntur, medicamina adversus venenum, non quidem animalis alicujus sunt, verum sunt fossilia & de terræ mineris eruuntur, docente *Sennerto* [21], atque illi adde *Jacobum Primirosium Anglum* [22], *Ambrosium Paræum* [23], *Buxtorffium* [24].

Non est augurium contra Jacob, & non est divinatio contra Israëlem [25]] Nihil proficiunt diræ, quæ incantatorum & Magorum opera adversus populum istum enunciantur. Diximus *supra* [26].

Non accubabit, donec devoret prædam & occisorum sanguinem bibat [27]. Prædam comedebant Hebræi, quando gentes infestas armis opprimebant, *Genes.* [28].

Et assumens Balacus Bileamum, duxit in verticem Peor, qui re-

(1) VII. 22. (2) XLVII. 29. (3) *in Euterpe.* (4) *lib.* II. (5) *proœmio ad Vitas Philosophorum.* (6) *lib.* I. *de Vita Mosis.* (7) *lib.* V. *Stromat.* (8) *vers. eod.* (9) XXIII. 24. (10) X. 2. *cap.* XXIX. I. (11) *lib.* V. *Histor.* (12) XV. 20. (13) VI. 4. 5. (14) XI. 34. (15) XVIII. 6. (16) VI. 5. (17) XLVII. 6. LXVIII. 26. LXXXI. 3. 4. (18) *vers.* 26. (19) *Exercitat.* 205. (20) *in Viridario philosophico pag.* 75. (21) *lib.* V. *Epir. Phys.* (22) *lib.* II. *de Vulgi Erroribus in Medicina cap.* 8. (23) *lib.* XX. *Chirurgiæ cap.* 39. (24) *in Lexico Thalmudico pag.* 2167. (25) *vers.* 23. (26) *cap.* II. *num.* 13. (27) *vers.* 24. (28) XLIX. 9. 27.

respicit solitudinem versus [1]] Colebatur in monte isto Idolum Baal-Peor, *Numer.* [2], de quo aliqua retulimus *supra* [3].

VII. NUMER. [4]. *Hac vice, ut antea, non ivit ad captandum augurium*] Non exploravit prius Numinum facies prolatis carminibus Magicis, ut *supra* [5]. *Dictum Bileami filii Behoris, dixit homo, cujus obturatus est oculus* [6]] Ebræum est שתם הכיר & vertunt Pagninus; Tigurini; Tremellius; *cujus apertus est oculus*, verum melior versio est Ariæ Montani, *cujus occlusus est oculus.* Qui enim erant in ἐκστάσει constituti, procumbebant humi & quoque sensuum externo usu privabantur, 1. *Samuel.* [7]. Confer illa, quæ diximus *supra* [8], & *Bodinum* [9].

Ut valles extenduntur, ut horti juxta flumen, ut santalos plantavit eos Dominus, ut cedros juxta aquas [10]] Ebræum אהלים *santalos* notat aquosis locis gaudentes, ut *Tremellius* reddit: voci accuratius insistens *Chaldæus* vertit *aloëm*, eumque *Tigurini* sequuntur. *Lignum Paradisi* appellant vulgo, & nascitur in desertis Indiæ locis, teste *Garsia ab Horto* [11], ubi *Carolus Clusius* [12], adfert *Chaldæum Interpretem*, qui videlicet affirmet, provenire aloën in Paradiso terrestri. Adversus eum litem capit *Daniel Heinsius* [13]. Res paucis componitur de Euphrate, ut sæpe alias, & vero ad Euphratem situm olim fuisse Paradisum, accurate demonstravimus *in Auctariis ad Pappi epitomen Historiarum* [14]. Est descriptio fortunæ maximæ, quam nullis cladibus evertere unquam posset hostium impetus quicunque.

Fluet aqua de situla ejus, & semen erit in aquas multas [15]] Aquæ sunt populi, *Apocal.* [16]. Sensus ergo est: Augebitur posteritate & capiet magnum incrementum. Inde fœcunditatis Dea Venus est ὑδρογενὴς apud Poëtas, ut diximus *supra* [17], & in *Sacris Literis*, nunc aquis comparatur semen, *Proverb.* [18], *Esai.* [19], nunc rori, *Psalm.* [20]. Vide in re simili σεμνὸν λόγον, *Cantic.* [21].

VIII. *Video illud non tamen nunc, contemplor illud sed non propinquum* [22]] *Illud*, id est, Regnum magnum in populo Israëlitico oriturum, ut sequentia ostendunt. Nondum enim tunc temporis Israëlitæ in Regni formam erant redacti, sed velut ab Optimatibus regebantur.

Prodibit stella ex Jacob, & surget sceptrum ex Israële [23]] Sydera

(1) *vers.* 32. (2) XXV. 3. (3) *cap.* III. *num.* 3. (4) *cap.* XXIV. *vers.* 1. (5) *dist.* 5. (6) *vers.* 3. (7) XIX. 24. (8) *cap.* XII. *num.* 15. (9) *lib.* II. *Dæmonomaniæ cap.* 5. (10) *vers.* 6. (11) *in Descriptione plantarum exoticarum pag.* 105. (12) *in Notatis.* (13) *Exercitationibus ad Nonnum pag.* 518. 519. (14) *pag.* 305. (15) *vers.* 7. (16) XVII. 15. (17) *cap.* I. *num.* 17. (18) V. 15. 16. (19) XLVIII. 1. (20) CX. 3. (21) IV. 17. (22) *vers.* 17. (23) *vers. eod.*

dera vocantur Reges & viri illuſtres, ut *Eſai*[1], *Apocal.*[2]. Davidem prænunciat, Regem Iſraëlis potentiſſimum, qui plurimarum gentium victor fuit, *Pſalm.*[3]. Sublimi ſenſu ad Meſſiam applicant *Onkelos*, *Maimonides*, *R. Levi Ben Gerſon*, *Vatablus*, *Bonfrerius*, *Cornelius a Lapide*, *Tremellius*, *Druſius*, & Chriſtianorum interpretum turba, hujus maximum ſucceſſum in domandis gentibus Euangelii voce, omnes veteres victoriæ modo ſuo adumbraverunt, *Pſalm.*[4].

Quod franget latera Moabitarum] Quid clarius? David multis præliis attrivit Moabitas, 2. *Samuel.*[5], 2. *Chron.*[6], *Pſalm.*[7].

Et deſtruet omnes illos, qui pone ſunt] בנישית adverbialiter exponit *Tremellius*, ſecutus *Rabbinum Hiskuni*. *Qui pone ſunt*, id eſt, Ammonitas, Philiſtinos, Syros Euphratis accolas. Omnes gentes illas a tergo ſitas habebat Bileamus, tunc cum converſo ad caſtra Iſraëlitarum ore vaticinia proferebat, ac Davidi Hebræotum Regi potentiſſimo ſubjectas fore prædicebat. De Ammonitis vide 2. *Samuel.*[8], 1. *Chron.*[9]. De Philiſtinis eſt 2. *Sam.*[10], 1. *Chron.*[11], *Pſalm.*[12]. De Syris eſt 2. *Sam.*[13], 1. *Chron.*[14], *Pſalm.*[15]. Syriæ partem vocat Plinius *Ciudeviam*, quod eſt nomen Syriacum קיודיא *portio Davidis*, quam victor ille Hadadeſari eripuit & regno ſuo adjunxit, 1. *Reg.*[16].

Et erit Edom poſſeſſio ejus[17]] David ſubegit Idumæos, 2. *Samuel.*[18], 1. *Chron.*[19], *Pſalm.*[20].

Dominium obtinebit ex Jacobo natus, & perdet ſuperſtites è civitatibus[21]] Hoc de illo interpretor, quod reliquias Cananæorum expurgavit David capta Jeroſolymorum urbe, 2. *Samuel.*[22], 1. *Chron.*[23].

Principium gentium Amalek & noviſſimum ejus ad perditionem[24]] Diu floruit inter Orientis populos ob celebria belli ac pacis ſtudia, ſed veniet tempus, cum internecioni dabitur, 1. *Samuel.*[25].

Cum vero aſpiceret Kinæum, proferens ſententiam ſuam dixit[26]] Salmæum interpretatur *Onkelos*, & noti apud *Plinium* ſunt Arabes Salmani. Ex illis oriundus fuit Jethro, cujus propinqui & eorum poſteri Iſraëlitis in Chanaan profecturis adhæſerunt, *Judic.*[27], *Samuel.*[28].

Quin

(1) XIV.12. (2) VIII.10. (3) XVIII. 35. LX.8. (4) II. 6. 7. 8. 9. (5) IX. 2. (6) XIX. 2. (7) LX. 10. (8) XI. 1. *cap.* XII. 26. (9) XX. 15. *cap.* XXI. 1. 2. 3. (10) V. 17. *cap.* VIII. 1. *cap.* XXIII. 9. (11) XII. 10. *cap.* XV. 8. *cap.* XIX. 1. (12) LX. 2. (13) VIII. 3. *cap.* X. 6. (14) XIX. 3. *cap.* XX. 6. (15) LX. 2. (16) XI. 23. 24. 25. (17) *verſ.* 18. (18) VIII. 14. (19) XIX. 12. 13. (20) LX. 2. 10. (21) *verſ.* 19. (22) V. 6. (23) XII. 4. (24) *verſ.* 20. (25) I. 2. (26) *verſ.* 21. (27) I. 18. *cap.* IV. 11. (28) XV. 6.

Quin imo erit ad depascendum Kinæum, donec Assyrius captivum tenebit te[1]] Modica semper fuit Kenitarum fortuna, ob agrorum sterilitatem, donec una cum Hæbræis adducerentur captivi, & vero multi eorum reversi cum Judæis Babylonicis patriam repetiverunt, 1. *Chron.* 2.

Naves a littore Kitthæorum venient & vastabunt Assyrios[3]] Hæc & sequentia exponas secundum illa, quæ dicemus[4]. Kitthæi sunt Græci & eorum princeps Alexander Magnus, qui evertit Babyloniorum ac Persarum imperia.

Vastabuntque Ebræos] Et porro devastavit gentes plurimas ultra Euphratem sitas. Nam hoc est עבר videlicet, qui trans flumen sunt, appellativo sensu, quomodo *Genes.*[5] dicitur: Abrahamo Ebræo, ubi reddiderunt Alexandrini τῷ περάτῃ. Commodissime, nec enim ab Hebero cognomen illud Abrahamo datum provenit, (secus ac contendunt *Janus Drusius*[6], *Vatablus* & *Tremellius*[7], *Carolus Sigonius*[8],) quando tot alii parentes intercesserunt: sed ita Phœnices appellabant, quod ex locis trans Euphratem sitis advenerat, ut recte monent *Chrysostomus*[9], *Theodoretus*[10], *Augustinus*[11], *Moses Gerundensis*[12], ac confirmatur loco manifesto, *Josuæ*[13]. Alexander victoriarum cursu profectus ad Indos pervenit.

Et ad extremum illi quoque peribunt] Romani demum partes Asiæ & Africæ edomabunt armis suis, posterosque Alexandri Magni devincent feliciter.

(1) *vers.* 22. (2) 11. 55. (3) *vers.* 24. (4) *lib.* 11. *cap.* 1. *num.* 6. (5) XIV. 13. (6) *Observationibus ad loca difficiliora Geneseos cap.* XXIX. (7) *Notis ad Genes.* X. 21. (8) *lib.* 1. *de Republ. Ebræorum cap.* 1. (9) *Serm.* 35. *in Gen.* (10) *Quæst.* 60. *ad Genes.* (11) *Quæst.* 29. *in Genesin.* (12) *Commentariis ad Genes.* XIV. 13. (13) XXIV. 3.

LIBRI PRIMI FINIS.

ANTIQUITATUM ROMANARUM LIBER SECUNDUS.

QUO CONTINENTUR RES CIVILES.

CAPUT PRIMUM.

De Magnitudine Urbis Romanæ.

I. ROMAM condiderunt Remus & Romulus, è regiâ familiâ Sylviorum, quæ ab Æneâ duce Trojano originem habebat: Romulus vero de nomine suo vocavit, factusque Rex Urbis ejus agrum latissimum, devictis vicinis adjecit. Incolæ primi *dispari genere*, *dissimili linguâ*, ut ait *Salustius* [1], Agricolæ & Latini extorres, quibus Arcades & Thusci permisti, Urbis incolatum constituerunt, *Solinus* [2]. Nimirum pro modulo Urbis, quæ Palatinum solum complexa est: designavit vero etiam Romulus pro futuris ædificiis montes proximos, Tarpejum, Quirinalem, Cœlium, & præsidium locis illis disposuit, ut custodia adversus latrones esset. Titus Tatius in montem Tarpejum adduxit coloniam Sabinorum: Numa Pompilius montem Cœlium Etruscis attribuit: Tullus Hostilius & Ancus Marcius Albanos in Cœlio monte & Latinos in Aventino collocaverunt. Servius Tullius adjecit Esquilinum & Viminalem. Superbus maxima aggerum & propugnaculorum opera construxit, postquam

[1] *in Catilinariâ.* [2] *in Polybistorico cap. 2.*

Effigies Lupæ Romuli & Remi nutricis.

1 Porta Coelimontana
2 Insula
3 Pons Cestius
4 Pons Fabricius
5 Velabrum
6 Spes Vetus
7 Circus maximus
8 Circus Flaminius
9 Circus castrensis
10 Theatrum balbi
11 Thea. Tauri
12 Thea Lapideum
13 Amph. Vespasiani
14 Amph. Tauri
15 Amph. castrense
16 Meta Sudans
17 Ludus Matutinus
18 Ludus Gallicus
19 Ludus Magnus
20 Ludus Dacicus
21 Ludus Mamertinus
22 Forum Caesaris
23 Forum Augusti
24 Forum Nervae
25 Forum Boarium
26 Forum Piscarium
27 Thermae Agrippae
28 Thermae Titi
29 Th. privatae Traiani
30 Th. Commodianae
31 Th. Varianae
32 Horti Terentiani
33 Horti Palantiani
34 Horti Torquatiani
35 Horti Galbae
36 Sepulchrum metellae
37 Col. Antonini
38 Septizonium Severi
39 Ustrinum
40 Sepulchra antiqua
41 Arcus Drusi Neronis
42 Arcus Titi
43 Arcus Traiani
44 Arcus L. Veri
45 Arc. Marci et veri
46 Arcus Severi
47 Arc Severi Boarius
48 Arc. Gordiani
49 Arc. Constantini
50 A. Arcadii et Honorii.
51 Arcus Novus
52 Ianus
53 Aqua Appia
54 Cast. Aq. Appiae
55 Cast. Anienis vet.
56 Cast. Aq. Iuliae
57 Fons Lollianus
58 Castrum
59 Senatulum
60 Horologium
61 T. Iovis Capitolini
62 Pantheon
63 T. Martis extramuranei
64 T. Divi claudy
65 T. Isidis serapidis
66 Aedes Ven. Verticordiæ
67 Temp. Veneris Erycinæ
68 Temp. Quietis
69 Temp. Silvani
70 T. Iunonis Lucinae
71 T. Iovis Fagutalis
72 Temp. Aesculapy
73 Aed. Malæ Fortunæ
74 Aedes Felicitatis
75 Ara Iovis Viminei
76 Aed. Veneris placidae
77 Sacellum Deæ Neniæ
78 Temp. Salutis
79 Temp. Serapis
80 Temp. Apollin et clatræ
81 Temp. Quirini
82 Temp. Minervæ Flavianæ
83 Templum Fidei
84 Templum Florae
85 Templum Lunae
86 Templum Dianae
87 Templum Bonadeae
88 Templum Iunonis reginæ
89 Aedes Victoriae

quam Urbs ſeptem montibus impoſita vires acquireret, ut omnino pomœrium proferendum eſſet. Virgilius [1]:

Scilicet & rerum facta eſt pulcerrima Roma,
Septemque una ſibi muro circumdedit arces.

Et [2]:

——— ——— Inclyta fama
Imperium terris, animos æquabit Olympo,
Septemque una ſibi muro circumdabit arces.

Propertius [3]:

Septem Urbs alta jugis toti quæ præſidet Orbi.

Martialis [4]:

Hinc ſeptem dominos videre montes
Et totam licet æſtimare Romam.

Palatinus ab antiquo habitatus a Palantibus, id eſt, vagis Arcadibus, quos Evander ſecum adduxerat, nomen ab iiſdem accepit, *Varro* [5]. Eodem ſenſu Virgilius [6]:

Arcades his oris genus a Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comitati & ſigna ſecuti
Delegêre locum, & poſuere in montibus urbem
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.

Romulus ibidem ſub ficu Ruminali cum fratre ſuo expoſitus, poſtquam in Fauſtuli domo adoleverat, incunabulis ſuis favere atque Urbem novam, unaque Palatium ſuum regium loco iſto condere voluit, aut ſolum veterem Romam novis ædificiis ampliare, *Dionyſius Halicarnaſſ.* [7], & prolixe *Philippus Cluverius* [8], *Onuphrius Panvinius* [9]. Tarpejum habitaverant Saturnus & Pelaſgi, *Varro* [10]. Et Virgilius [11]:

Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem:
Janiculum huic: illi fuerat Saturnia nomen.

Capitolium in honorem Jovis ibi condiderunt Tarquinius Priſcus, Servius Tullius, Tarquinius Superbus. In Quirinali fœdus pepigerunt Romulus & Tatius, ſtru-

[1] *lib.* II. *Georg.* [2] *lib.* VI. *Æneid.* [3] *lib.* III. *Eleg.* 9. [4] *lib.* IV. *Epigram.* 64. [5] *lib.* IV. *de L.L. pag.* 16. [6] *lib.* VIII. *Æneid.* [7] *lib.* II. [8] *in Italiâ antiquâ lib.* III. *c.* 2. [9] *Commentario ad librum* I. *Faſtorum p.* 12. [10] *l.d. pag.* 13. [11] *l.d.*

ſtructumque Romulo poſt exceſſum ejus Templum Quirini. Cœlium occupavit Celes Etruſcorum Optimas, qui cum popularium ſuorum manu in auxilium veniebat Romulo contra Sabinos, *Varro*[1], *Tacitus*[2], ubi vide *Juſtum Lipſium*[3]. Aventinus mons pro ſeceſſu gratus fuit Aventino Regi Albano, & ille ibidem ſepulchrum habuit, *Varro*[4]. Quanquam monti nomen illud fuerit etiam ante illa tempora, ſi vera canit Virgilius:

Poſt hos inſignem palmâ per gramina currum,
Victoresque oſtentat equos, ſatus Hercule pulchro
Pulcer Aventinus.

Et paulo poſt:

Collis Aventini ſilvâ quem Rhea Sacerdos
Furtivum partu ſub luminis edidit auras
Miſta Deo mulier. ———

ubi vide *Servium*[5]. *Miſta Deo mulier*, id eſt, Herculi Rhea, poſtquam ille ab Hiſpaniâ regreſſus Geryonis boves abegerat. Sepulti quoque hoc loco fuerunt Remus frater Regis, & Titus Sabinus collega ejus, uterque occiſus a Romulo, alter vi, alter dolo. Horatius[6];

Acerba fata Romanos agunt,
Scelusque fraternæ necis,
Ut immerentis fluxit in terram Remi
Sacer nepotibus cruor.

Eſquilinus nomen habet, quod exverras & quisquilias eo deportarent cives & accolæ, *Varro*[7]. Erant ibi domus & horti Mecænatis, quos depingit *Jacobus Laurus*[8]. Cæteroquin loco illo ſordido veneficia & maleficia ſua exercere ſolebant anus Sagæ. Horatius[9]:

Et Eſquilini Pontifex venefici.

Erat ibidem locus deſtinatus pro ſuppliciis publicis. Suetonius[10]: *Civitatem Romanam uſurpantes in campo Eſqui-*

(1) *l. d. pag.* 14. (2) *l.* IV. *Annal.* (3) *in Annotatis num.* 142. (4) *l. d. pag.* 14. (5) *in Commentario pag.* 484. (6) *lib.* III. *Carm.* 7. (7) *lib. d. pag.* 15. (8) *lib.* I. *Antiquit. num.* 34. (9) *lib.* V. *Carm.* 17. & *lib.* I. *Sat.* 8. (10) *lib.* V. *cap.* 25.

Esquilino securi percussit. Tacitus[1] : *Sumptum est more prisco extra Esquilinam de nocentibus supplicium.* Portam Meciam vocat Plautus[2] : *Illum ædepol videre ardentem extra portam Meciam credo æcastor velle.* Nam stabant ibi cruces depactæ , ad quas figebantur patibulati , ut dicemus *infra*[3]. Horatius[4]:

Post insepulta membra different lupi,
Et Esquilinæ alites.

Confer *Turnebum*[5], *Petrum Fabrum Sanjoranum*[6], *Justum Lipsium*[7]. Denique Viminalis ab uliginoso solo, quare ibi salices & populi copiose proveniebant. Neque hodie aliter est , uti referunt *Bartholom. Marlianus*[8], *Georgius Fabritius*[9].

II. Hi montes sunt , & penes eos tres colles , *Hortorum*, *Janiculum* , *Vaticanus* , non exigua pars civitatis. In colle Hortorum sepultus est Nero Cæsar, *Suetonius*[10]. Janiculum dictum est , quod ibi Janus Priscus habitaverat , teste *Virgilio* supra allatis verbis. Vaticanus est, ubi Euandri & Carmentæ Vatum schola fuerat , quod demonstrabant literæ Etruscæ vetustissimæ ilicibus loco illo incisæ , *Plinius*[11]. Vaticanam Bibliothecam orbis prædicat. Germania (quæ ejus liberalitas in exteros est !) Palatinam addendo auxit.

III. Ad Imperii magnitudinem ostendendam , dabant Urbi cognomina varia, ut enumerant *Elmenhorstius*[12], *Julius Cæsar Bulengerus*[13]. Præcipuum est quod *æternam* vocabant. *Inscriptio* Romana est adducta *supra*[14]. Tibullus[15] :

Romulus æternæ nondum formaverat Urbis
Mœnia , consorti non habitanda Remo.

Eam Augustus Cæsar in Regiones quatuordecim distribuit,

(1) *lib.* II. *Annal.* (2) *in Casinâ Act.* 2. *sc.* 6. (3) *cap.* VIII. *dist.* 4. (4) *lib.* V. *Carm.* 5. (5) *lib.* XIV. *Adversar. cap.* 10. *lib.* XL. *cap.* 38. (6) *lib.* II. *Semestr. cap.* 8. (7) *Notatis ad Tacitum lib.* II. *Annal. num.* 62. (8) *lib.* V. *Topographiæ Urbis cap.* 19. (9) *in Descriptione Romæ pag.* 31. (10) *lib.* VI. *cap.* 50. (11) *lib.* XVI. *cap.* 44. (12) *Observationibus ad Arnobium pag* 76. (13) *lib.* I. *de Imperatore Romano cap.* 2. (14) *lib.* I. *cap.* 12. *dist.* 4. (15) *lib.* II. *Eleg.* 5.

buit, teste *Plinio* [1], & exacte recensent *Onuphrius Panvinius*, *Bartholomæus Marlianus*, *Pyrrhus Ligorius*, *Georgius Fabricius* Chemnicensis, *Jacobus Boissardus*, *Bernh. Gamuccius*, Petrus Scriverius [2], Paulus Merula [3], Guido Pancirollus [4]. Postquam Augustus inivit censum, trecenta viginti millia plebis urbanæ invenit, *Suetonius* [5]. *Plebis* intellige, de vulgo. Nam melioris sortis & amplioris ordinis cives ille numerus haut comprehendit, non etiam mulieres, non servos. Et servorum quidem agmina optimates habebant. Cives erant in triplici differentia, *Senatores*, *Equites*, *Plebeji*, & priorum quidem ordinum duorum cives erant Patricii, ex illis assumebantur Senatores aliique Officiales, qui in Provinciis nomine S. P. Q. R. res gerebant. Equites iidem qui Nobiles, videlicet Primores viri claris natalibus orti & opibus pollentes, vitam splendidam agebant, clientum donativo, mancipiorum villicationibus, nummis in fœnore positis fruentes, mercimonia exercentes. His equum Censores donabant è publico, ejusque rei primus autor fuerat Servius Tullius Rex, *Dionysius Halicarnass.* [6], & permansit deinceps, ut ad manum essent Equites pro gerendis bellis. Veniebant quotannis bis in equis Senatu inspiciente, vocabantque *Transvectionem*, ut docet *Suetonius* [7]. Si quis adiret solennem conventum in equo strigoso & male habito, mulctabatur ad placitum Censorum. Talis Eques Ovidius erat [8]:

At memini, vitamque meam, moresque probabas,
Illo quem dederas prætereuntis equo.

Prætereuntis scilicet *in transvectione*, & confer *Aulum Gellium* [9], *Carolum Sigonium* [10], *Gerh. Joh. Vossium* [11], *Lipsium* [12]. Plebeji curabant opificia, agros colebant, pecora alebant, suffragiorum jus non habebant. Pulsis Re-

(1) *lib.* III. *cap.* 5. (2) *in Descriptione Urbis.* (3) *in Cosmographiâ part.* 2. *lib.* IV. *cap.* 22. (4) *de Regionibus Urbis Romæ.* (5) *lib.* II. *cap.* 27. (6) *lib.* VI. *Histor.* (7) *lib.* II. *cap.* 38. (8) *lib.* II. *Tristium eleg.* I. (9) *lib.* IV. *cap. ult.* (10) *lib.* II. *de Antiquo Jure Populi Romani cap.* 4. (11) *in Lexico Etymolog. pag.* 196. (12) *lib.* I. *de Militia Rom. Dialog.* 5.

Regibus, qui Nobilium jura dederant & tuebantur, mansit equidem Ordo ille, verum Plebeji dignitatum civilium partem sibi obtinuerunt, Tribunosque designaverunt, qui adversum decreta Senatus intercedendo poterant illa vel sufflaminare vel impedire omnino, ac Consules, Censores, Curiones, Augures plebeji introducti Patriciorum arrogantes spiritus non semel in ordinem redegerunt, interim seditiones multiplices fuerunt, quas enumerat *Florus* [1].

IV. Et quanquam Romulus ita extulisset Patricios, ut soli illi Officiales in Republ. domi forisque esse possent, ne tamen Plebejos injuriæ potentiorum obnoxios fecisse videretur, Patronos è Nobilibus sibi deligere jussit eos quos vellent. Atque hi *Clientes* vocabantur, non quidem redacti in potestatem Patronorum, (cives enim erant) sed tamen in comi obsequio eorum obligati, ad quos lites privatim ortas deferebant velut arbitros. Horatius [2]:

Romæ dulce diu fuit & solenne reclusâ
Mane domo vigilare, Clienti promere jura.

Hoc ideo, ne sumptibus ad publica judicia ineunda requisitis domesticam rem attenuarent, & a Patronis iisdem in judiciis publicis, cum res magni momenti erat, defendebantur. *Inscriptio* Beneventana: CLAUDIO. JULIO. PACATO. V. C. CONSUL. CAMP. OB. ÆQUITATEM. JUDICII. ET. PATROCINIA. JAM. PRIVATI. ORDO. BENEVENTANUS. PATRONO. POST. FASCES. DEPOSITOS. CENSUIT. COLLOCANDAM. *Gruterus* [3]. Et alia Mediolanensis: GENETLON. P. TUTILI. CALLIFONTIS. VI. VIRI. SEN. PATR. CXXII. COLL. ÆRAR. C. A. A. M. NEG. STIP. ARG. SPLENDID. ET. JUN. PUBLICIÆ. C. F. POMPONIÆ. T. T. CONJUG. EJUS. ET. JUN. TUTILIÆ. P. F. POMPONIAN. CONSTANTII. VIVATIS. L. ROMATIUS. VALERIANUS. ET. VOCATIA. VALERIA. CUM. FILIIS. CLIENTES. *Gruterus* [4]. Notorius error est *Josephi Scaligeri*, qui accuratissimis

X 4 indi-

(1) *lib.* I. *cap.* 23. 24. 25. 26. *lib.* III. *cap.* 14. 15. 16. 17.
(2) *lib.* II. *Epist.* I.
(3) *in Volum. p.* 424.
(4) *l. d. pag.* 477.

indicibus opus illud donavit, ac exiſtimavit, *vivatis* eſſe cognomen a caſu recto, *Vivas*. Atqui non debebant ex his *Inſcriptionibus* talia cognomina erui, nam *vivatis* aliud nihil eſt quam votum Clientis poſitum in honorem Domini & Patroni, ob incolumitatem, ut bene monet *Caſpar Gevartius*[1]. Rurſum Clientes ad referendam gratiam Patronis donabant collectas pecuniarias, unde ipſi eorumque familiæ honeſtis modis alerentur, & die illo quo eorum interceſſione uſi, obtinuiſſent cauſam, obtentæ ſententiæ publicum ſignum ad fores Patroni ſuſpendebant coronam. Martialis[2]:

Sic fora mirentur, ſic te Palatia laudent,
Excolat & geminas plurima palma fores.

Juvenalis[3]:

— *Rumpe miſer tenſum jecur, ut tibi laſſo*
Figantur virides ſcalarum gloria palmæ.

Cornelius Gallus[4]:

Sæpe peroratâ percepi lite coronam,
Et data ſunt linguæ præmia digna meæ.

οἱ φοίνικες ἐπὶ τῇ θύρᾳ χλωροὶ ἐστεφανωμένοι, ait *Lucianus*. Nec tantum Urbis incolæ, verum etiam Coloniæ & Socii Patronos in Urbe adoptabant. Tantæ autoritatis fideique erat hoc Patroni munus, ut ſi Patronus aliquis vel in minimo deſeruiſſe aut neglexiſſe Clientem ſuum convinceretur, Diti ſacer prævaricator eſſet, ac a quovis impune occideretur, *Dionyſius Halicarnaſſ.*[5], *Suetonius*[6], *Aulus Gellius*[7].

V. Patricii, Nobiles, Equites geſtabant Annulum aureum, *Livius*[8], & in domibus, villis, prædiis ponebant Imagines majorum cum titulis ſuis, ut eorum virtutes non legerent ſolum poſteri, verum etiam imitarentur, *Saluſtius*[9], *Valerius Maximus*[10]. Nobiles priſci erant, qui longâ ſerie majorum dignitatem generis habe-

(1) *lib.* III. *Electorum cap.* 8. (2) *lib.* VII. *Epigr.* 27. (3) *Sat.* 7 (4) *Eleg.* I. (5) *lib.* II. (6) *lib.* I. *cap.* 71. (7) *lib.* V. *cap.* 13. *lib.* XX. *cap.* I. (8) *lib.* XXIII. & XXVI. *Hiſtor.* (9) *in Jugurthinâ.* (10) *lib.* V. *cap.* 8. *num.* 3.

habebant. Dignitatem non quidem originis, ſed quia Magiſtratum illi geſſerant. Non enim ex genere, ſed ex Imaginum multitudine omnis nobilitas, & Imagines ex Magiſtratu erant. Nec tamen quovis Magiſtratu, ſed Curule, Quæſtura, Tribunatus, & qui alii inferiores honores jus Imaginis non dabant. Novi erant, qui meritis in Rempublicam clari, virtutis præmium acceperant Annulum & Imaginem. Stabant Imagines pictæ in atriis, olim etiam (antequam ſculptoria & effigiatoria in rudi populo notæ eſſent) è cerâ expreſſæ viri ſpecie, quæ in armariis latebant, & ſolum diebus feſtis in conſpectu omnium de pariete appendebantur. Tibullus[1]:

Nec quæris quid quaque index ſub Imagine dicat.

Conſtat hinc, Imaginibus appoſitos fuiſſe indiculos ſcriptos, unde ſciretur, quid glorioſe ab hoc vel illo peractum eſſet. Martialis[2]:

Atriaque immodicis arctat Imaginibus.

Et[3]:

Nec nos atria, nec domos potentum,
Nec lites tetricas forumque triſte,
Noſſemus, nec Imagines ſuperbas.

Ovidius[4]:

Nec te decipiant veteris quinquatria ceræ,
Tolle tuos tecum, pauper amator, avos.

Et[5]:

Perlege diſpoſitas generoſa per atria ceras.

Cumque domeſticorum aliquis obierat, in funere præferebantur per ſervos atrienſes veſtibus exornatæ, *Plinius*[6], *Lipſius*[7], *Tiraquellus*[8], *Cujacius*[9], *Weſenbecius*[10], *Johan. Kirchmannus*[11]. Hinc explicabis illud Juvenalis[12]:

Tota licet veteres exornent undique ceræ
Atria. ——— ———

X 5 Et

(1) *lib.* IV. *Eleg.* I. (2) *lib.* II. *Epigr.* 90. (3) *lib.* V. *Epigr.* 21. (4) *lib.* I. *Amorum eleg.* 8. (5) *lib.* I. *Faſtor.* (6) *lib.* XXXV. *cap.* 2. (7) *in Electis lib.* I. *cap.* 29. (8) *de Nobilitate cap.* 20. (9) *lib.* VII. *Obſervat. c.* 14. (10) *in Paratitlis ad Pandectas lib.* XL. *pag.* 1046. (11) *lib. de Annulis c.* 15. *& lib.* II. *de Funeribus Romanorum c.* 7. (12) *Sat.* 8.

Et paulo ante dixerat:

——— Quid prodest, Pontice, longo
Sanguine censeri, pictosque ostendere vultus
Majorum? ——— ———

Vultus dicit, quia cerei viri illi humerotenus exstabant, reliqua pars corporis erat lignum politum. Meminit *Seneca* [1], & de iisdem sonant illa Vopisci [2]: *Senatores omnes eâ esse lætitiâ elatos, ut in domibus suis omnes hostias albas cæderent, Imagines frequenter aperirent, albati sederent.* Optime ista exponit *Marcellus Donatus* [3], & adde *Onuphrium Panvinium* [4], *Turnebum* [5], *Marcum Vetranium Maurum* [6].

VI. De origine & incrementis Romæ Urbis sunt quædam in *Sacris Literis* testimonia, ut Interpretes aliqui censent. Quod *Daniel* originem notet, putat *Grotius*, verbis illis, cum ait, *lapidem a monte revulsum obruisse lapsu suo omnia ista regna, Daniel.* [7]. Nam qui Colossi partem inferiorem ad Romanos applicant, falluntur. Sulpitius Severus [8]: *Crura ferrea, Imperium quartum, idque Romanum intelligitur, omnibus ante regnis validissimum.* De hac re diximus *in Auctariis historicis* [9]. Et vero quod *lapidem a monte revulsum* de Romanis interpretatur *Grotius*, non minus falsum est. Nam de novo aliquo (non tantum ratione populorum, sed quoque regiminis) imperio agitur, uti *Danielis* verba ostendunt [10]. Neque Romani obruerunt omnes illos in prioribus imperiis populos, a Parthis repulsi toties & profligati. Solus Christus mundum totum ad se convertit nunciando Euangelium per Apostolos, *Matth.* [11]. Locus est Numeror. [12]. *Et naves de littore Citthim* (venient) *vastabuntque Ebræos, & deinceps ipse quoque in perditionem* (tendet.) *Citthim* de Romanis exponunt Rabbinus *Salomoh, Aben-Esdra,*

(1) *Epist.* 44. (2) *in Floriano cap.* 6. (3) *Elucidationibus ad Vopiscum pag.* 1056. (4) *Commentario ad lib.* I. *Fastorum pag.* 42. (5) *lib.* XXVI. *Adversarior. cap.* 3. (6) *Notis ad Tacitum pag.* 185. (7) II. 34. (8) *lib.* II. *Hist. sacræ cap.* 4. (9) *pag.* 328. (10) *vers.* 44. 45. (11) XXVIII. 19. 20. (12) XXIV. 24.

Esdra, *Vatablus*. Nullo cum ſucceſſu, quandoquidem כתים ſunt Græci & horum vicini Inſulani, ut patet è collatione *Geneſ.*[1], *Dan.*[2], 1. *Maccab.*[3], & confer *Sebaſtianum Caſtalionem*[4]. Græci ſunt, qui Aſſyrios eorumque ſucceſſores Medos & Perſas armis ſubegerunt, transvecti Helleſpontum. Et Aſſyrii, Medi, Perſæ ſunt עבר / id eſt, περάτῃ appellative capiendo, illi qui ultra flumen ſunt. *Flumen*, id eſt, Euphratem. Etiam hunc ſuperaverunt Græci, Inſulani, (quos inter potentiſſimi erant Cyprii, Cretes, Rhodii) Macedones ſub Rege Alexandro Magno, & devaſtaverunt florentiſſimas Orientis Provincias. Sequitur, *ipſe in perditionem tendit*, factumque eſt, cum victricia Græcorum arma ſuccubuerunt fortunatis Romanorum ſucceſſibus, *Florus*[5].

CAP. II.

De Jure Civitatis Romanæ.

I. Civis plenus Romanus erat qui Domicilium, Tribum & Suffragii poteſtatem in Urbe habebat. Domicilium quidem, ut quoties ab exteris advenirent, receptum haberent, Cives honorarii etiam Romæ acquirere ſibi poterant, ſed nec illi Tribum vel Suffragium capiebant, neque privilegiis omnibus civium fruebantur. Tribus certas in tabulis deſcriptas publicabant, eaſque triginta quinque, uti numerant *Carolus Sigonius*, *Onuphrius Panvinus*, *Aldus Manutius*, *Raphaël Volaterranus*, *Wolffgangus Lazius*, *Alexander Donatus*, & poſt illos *Godelevius*[6], *Jacobus Stoer*[7]. Jus Suffragiorum hoc erat, ut poſſent Magiſtratus creare, judicia facere, in cenſum deferri, hæreditates & legata capere, gentilitatem, agnationem, adoptionem ſortiri, in legionibus militare. Quod omne acceperunt, poſtquam Valerius Publico-

(1) x. 4. (2) xi. 2. (3) 1. 1. (4) *Annotatis ad h. l. pag.* 338. (5) *lib.* ii. *cap.* 8. 12. *lib.* iii. *cap.* 5. *lib.* iv. *cap.* 11. (6) *Notatis ad Livium pag.* 34. (7) *in Lexico Juris pag.* 1014.

blicola Consulatum adeptus, Plebi detulit, ne Optimatum potestas nimia esset, *Livius*[1].

II. Cives honorarii erant imprimis quos alias vocabant Colonos & Municipes. Coloni deducebantur ex Urbe ad loca bello subacta, quorum incolæ, si qui a clade belli supererant, in servitutem redigebantur, bonis fundisque eorum ad Romanos cives ditiores precio, ad egenos vero & milites veteranos per donationem translatis, ut loca illa deinceps in fide erga Romanos perstarent, & peregrinæ nationes hac velut custodiâ sepirentur. Nam ab indigenis timendum erat, ne aliquando receptis viribus insurgerent & pro libertate suâ armis certarent. Vetus hic mos est, & a Græcis Asiæque Populis usurpatus, quod testantur exempla in Sacris, 1. *Reg.*[2], *Esdræ*[3], *Cicero*[4], *Thucydides*[5], *Plutarchus*[6], *Machiavellus*[7], & *Conringius*[8]. Utebantur illi Romanis legibus, magistratibus, cerimoniis sacris, Prætor ab urbe mittebatur qui jus diceret, ac Coloni ex frugibus, pecoribus, pascuis vectigalia certa pendebant, unde commodum publicum augebatur, uti dicemus *infra*[9]. Municipes in Urbem cooptabantur, verum legibus suis, sacris, magistratibus pro arbitrio utebantur, (nisi sponte mallent jus Romanum assumere) saltem ut appellatio esset ad tribunal Romanum in causis gravissimis, neque Tribum certam habebant. Suos, inquam, magistratus designabant, & majorum cerimonias retinebant. Lanuvienses, qui Municipes erant, proprium habebant Pontificem, *Vellejus*[10] Quidam etiam, ut Tusculani, Hernici, Volsci, Arpinates, obtinuerant jus Suffragiorum, *Livius*[11], *Valerius Maximus*[12], *Johannes Corasius*[13]. Sic olim erat: nam post editam legem Juliam & Pompejam, quâ civitatis Romanæ jura omnibus Italis data sunt, Muni-

(1) *lib.* II. *Histor.* (2) XVII. 24. (3) IV. 2. (4) *Oratione pro Flacco.* (5) *lib.* II. (6) *in Pericle.* (7) *de Principe cap.* 3. (8) *Animadversionibus ad h. l. pag.* 24. (9) *cap.* 3. *dist.* 10. (10) *lib.* I. *Histor.* (11) *lib.* VI. & VIII. (12) *lib.* IX. *cap.* 10. (13) *lib.* III. *Miscellaneorum Juris cap.* 6.

Municipum & Colonorum jura pariter ac nomina in desuetudinem venerunt, *Ulpianus*[1], & *Guido Pancirollus*[2].

III. Civitas acquirebatur: (1) *Per nativitatem*. Et primis quidem seculis, quicunque Civis plenus esse volebat, utroque parente Cive natus esse debebat, ut patet ex Appii oratione, quam recitat *Livius*[3]. Deinceps suffecit, ut Civis esset, qui patre Cive genitus erat[4]. Aut etiam matre Cive, ex rescripto Adriani, *Ulpianus*[5]. *Hybridam* vocat *Horatius*[6]. Perinde in usu erat apud Græcos. Nam Atheniensium leges jubebant, ut quis utrumque parentem Civem haberet, cum ipse Civis esse vellet: Civis vero haut erat, qui alterum tantum parentem Civem habebat, *Aristoteles*[7]. Donec Pericles lege latâ sanciebat, Civem esse qui patrem Civem, matrem peregrinam habebat, *Plutarchus*[8]. Et apud Hebræos ille qui patre quidem Cive, matre vero servâ aut peregrinâ natus erat, Civis ex quorundam opinione non erat, sed nothus & illegitimus, neque illi patrimonio fruebantur. Exemplo est Jephta, *Judic.*[9] ubi est, בן אשה זונה quod *Alexandrini* vertunt *υἱὸς γυναικὸς πόρνης*, *meretrice natus*, reddunt *Castalio*, *Pagninus*, *Tigurini*, *Tremellius*, *Petavius*[10], itaque inter spurios illustres numerant eum *Gabriel Palæottus*[11], *Johan. Piscator*[12]. Porro *ex adulterio prognatum esse*, annotant *Serarius* & *Menochius*. Quod tamen falso dici, satis constat inde quia conqueritur de injuriâ sibi factâ, *Judic.*[13]. Erat patrimonii sibi debitâ parte mulctatus, & patriâ familiâ abdicatus. De quo conqueri non poterat, si ex adulterio natus, aut vero etiam spurius fuisset. Conqueritur vero, quandoquidem apud Ebræos Proselyta in eodem cum verâ Israëlitide gradu erat vi legis divinæ. Si non erat Proselyta, ejici poterat filius, secundum processum ab

(1) *l.* 1. *ff. de Municip.* (2) *de Magistratibus Municipalibus.* (3) *lib.* 11. (4) *l. Assumptio 6. §. Filius ff. de Municip.* (5) *in Instit. §.* 2. *de Latin. in usu.* (6) *lib.* 1. *Sat.* 7. (7) *lib.* III. *Politic. cap.* 1. *lib.* IV. *cap.* 4. (8) *in Periclis vitâ pag.* 168. (9) XI. 1. (10) *in Rationario Temporum part.* 1. *pag.* 22. (11) *de Spuriis pag.* 429. (12) *Commentario ad librum Judicum quæst.* 60. (13) XI. 7.

ab Esdrâ institutum, *Esdræ*[1], & confer *Joh. Seldenum*[2]. Virgilius[3]:

——— ——— *Patri quos Dædala Circe*
Suppositâ de matre, nothos furata creavit.

ubi Servius[4]: *Nothos, id est, materno genere ignobiles.* Sic & *Aristophanes*[5], eum νόθον *spurium* vocat, qui est ξένης γυναικὸς peregrinæ mulieris filius. (2) *Per Cooptationem*, ut peregrinis ob maxima eorum in Rempublicam merita & ad Reipublicæ incrementa procuranda liberaliter daretur, vel per donationem: vel ut ab eis certo precio redimeretur, exemplo Centurionis, *Actor.*[6]. Nimirum victores Romani, ut novæ injuriæ licentiam eriperent vicinis eis quos semel vicerant, victos miscuerunt victoribus. Et initium fecit Romulus cooptando Sabinos, qui cum auxissent civitatem, honore maximo culti sunt a Numâ & Tarquinio Prisco, *Livius*[7]. (3) *Per manumissionem*, de quâ est *infra*[8].

IV. Magna Civis Romani dignitas erat, privilegia amplissima, quamobrem *Cicero*[9] dicit: *An quis amplissimus Galliæ cum infimo Cive Romano comparandus est?* De capite, opibus & libertate eorum non poterat statui nisi in Comitiis centuriatis, *Cicero*[10]. Itaque cum Marcus Tullius Consul jussisset Catilinæ socios in carcere strangulari, quoniam illi Cives Romani fuerant, proscriptus est, domus ejus incensa & area Libertati consecrata promulgante edictum Clodio Tribuno, *Vellejus*[11], *Dion Cassius*[12], *Plutarchus*[13], & *Cicero* ipse[14]. Nec minus *Cicero*[15] accusat Prætorem illum Siciliæ in maximis, quod Cives Romanos jussu proprio capitis supplicio affecerat: *Facinus*, ait, *est vinciri Civem Romanum, scelus verberari, prope parricidium necari*[16]. Ne virgis quidem sævire licebat in corpus ejus per ullum in Provinciis designa-

(1) x. 3. 44. (2) *de Successione ad leges Ebræorum pag.* 30. (3) *lib.* VII. *Æneid.* (4) *in Commentario pag.* 466. (5) *in Nubibus.* (6) XXII. 27. 28. (7) *lib.* I. *Histor.* (8) *lib.* IV. *cap.* I. *dist.* 4. (9) *pro Marco Fonteio.* (10) *Orat. pro S. Pompejo.* (11) *lib.* II. (12) *lib.* XXXVIII. *Histor.* (13) *in Vitâ ejus.* (14) *Oratione pro Sextio.* (15) *in Verrinis declamationibus.* (16) *Orat.* 5. *Verrin.*

gnatum Magiſtratum, ſi provocaſſet, ac per *Notores* (uti vocat *Seneca*[1]) ſive prædes ſpopondiſſet, Civem ſe Romanum eſſe, antequam in Comitiis maximis, Romæ cauſa cognoſceretur, & velut facinoroſus damnaretur. Hoc Paulum ſervavit ne flagris ſubjiceretur, *Actor.*[2] (ubi confer *Danielem Heinſium*[3], *Balduinum Walæum*[4]) Et vox illa, *Civis Romanus ſum*, apud latrones etiam multis incolumitatem procuravit, teſte *Cicerone*[5].

V. De Suffragiis ferendis per Comitia curiata, centuriata, tributa, nihil addimus, legique poſſunt omnia illa apud *Joachimum Perionium*[6], *Flavium Blondum* Forolivienſem[7], cumprimis *Nicolaum Grucchium*[8], unde præcipua deſcripſit *Johannes Roſinus*[9], liberalis, ut ſolet, ex alieno, itaque *Reineſius* de illo tulit acrius judicium[10]: *Iſte homo in quodvis opus condemnandus potius fuit, quam ad Romanas antiquitates digerendas admittendus, adeo nihil ſani ubique fere docet, niſi cum autores integros deſcribit, & nihil de ſuo inculcat, quam primum autem dat è ſuo penu aliquid, nugas blatit.* Poterat jus civitatis amitti per delictum civile, id quod merito ſuo capitale non erat. Et iſte, qui jus hoc amiſerat, dicebatur, *ad peregrinitatem redactus eſſe*, Ulpianus[11]. *Suetonius*[12]. Hoc quoque notetur, peregrinos haut uſos eſſe prænomine, quod tunc demum, cum in Urbem allegabantur, feciſſe eos teſtantur *Cicero*[13], & ibidem *Gothofredus*[14], *Johannes Meurſius*[15]. Ejus rei exempla innumera ſunt apud *Johannem Glandorpium* & *Reinerum Reineccium*[16], nec non *Onuphrium Panvinium*[17], *Antonium Auguſtinum*[18], *Carolum Sigonium*[19], *Claud. Salmaſium*[20].

CAP.

(1) *Epiſt.* 39. (2) XVI. 37. *cap.* XXII. 25. (3) *lib.* V. *Exercitation. cap.* 13. (4) *in Commentario perpetuo pag.* 1251. (5) *l. d.* (6) *lib.* II. *de Magiſtratibus Græcorum & Romanorum pag.* 319. (7) *lib.* III. *de Româ triumphante fol.* 60. (8) *libris tribus de Comitiis Populi Romani.* (9) *lib.* VI. *Antiquit. Romanarum.* (10) *lib.* I. *Variarum Lectionum cap.* 15. (11) *l.* X. §. 4. *ff. de in Jus vocand.* (12) *lib.* V. *cap.* 16. (13) *lib.* XIII. *Epiſt. familiar.* 30. & 36. (14) *in Notis pag.* 236. (15) *in Auctario Philologico pag.* 121. (16) *in Onomaſtico hiſtoriæ Romanæ.* (17) *de Antiquis Romanorum Nominibus.* (18) *lib.* III. *Emendationum & Opinionum cap.* 8. (19) *de Nominibus Romanorum.* (20) *de Nominibus & Prænominibus Romanorum.*

CAP. III.

De Magistratibus variis.

I. TOTIUS Urbis Consilium erat SENATUS, quem Romulus instituit, centum spectatæ fidei viris creatis, qui absente Rege curarent negocia civilia, eosque ab ætate *Senatores*, a cura *Patres* appellavit. Lunam dimidiatam in calceis ferebant, id est, ligulam ita conformatam, quæ centenarii nota erat, tot enim erant numero Senatores, uti scribunt *Alexander Neapolitanus* [1], *Jacobus Nicolaus Loënsis* [2], ὑπόδημα μηνοειδὲς est apud *Philostratum*. Nam causæ aliæ, quas rimantur *Plutarchus* [3], & *Cœlius Rhodiginus* [4], eæ merito negliguntur. Juvenalis [5]:

> —— —— *Et nobilis & generosus*
> *Appositam nigræ Lunam subtexit alutæ.*

Martialis [6]:

> *Lunata nusquam pellis & nusquam toga.*

Colerus vult emendare,

> *Lanata nusquam pellis.*

& dictum putat de *pelliceo indumento*. Sed conjectura est ociosa: agit enim Poëta de Româ cultâ, quando pellicea dudum in usu non erant amplius, Lunam vero Senatores & Nobiles in calceis gestabant, uti satis constat: *Togæ* sunt anteambulones togati, clientes & alii sportularum asseclæ, de quibus est alibi [7]. Rursum Martialis [8]:

> *Non extrema sedet lunatâ lingula planta.*

Auctus est numerus * confecto bello adversum Sabinos additis centum, *Dionysius Halicarnass.* [9]. Trecentos effecit Tar-

* Hujus lectionis non meminit *Livius*, centum tantum a Romulo una lectione, ducentos a Prisco constitutos narrat l. 1. c. 35. a Bruto deinde tot adlectos, ut trecentorum numerum explerent, cum is cædibus regum aliquo modo diminutus esset l. 2. c. 1. hosque qui tum in senatum erant a Bruto lecti *Patres Conscriptos* vocatos asserens.

[1] *lib.* v. *c.* 18. [2] *l.* IV. *Miscellan. c.* 25. [3] *in Problematis Romanis quæst.* 79. [4] *lib.* XI. *cap.* 28. [5] *Sat.* 6. [6] *lib.* I. *Epigr.* 50. [7] *lib.* X. *Epigr.* 47. & 51. [8] *lib.* II. *Epig.* 29. [9] *lib.* II.

Tarquinius Priscus, ut populi favorem obtineret, nam quos ille adjecit, Plebeji erant, sed Patriciis decreto regio æquati, *Dionysius Halicarnass.* [1] Hos vocabant *Patres Conscriptos*, titulo celebri & qui deinde post ejectos Reges in publicis ad Senatum alloquiis adhibebatur, *Livius* [2]. Nec aliter Ovidius [3]:

Aut ut erunt Patres in Julia templa vocati;
De tanto dignis Consule rebus aget.

Julia templa Cæsaris forum puta, quod ille post victoriam contra Pompejum obtentam Templo Veneris circumduxit, ac Romanum forum esse voluit non quidem rerum venalium, sed eorum qui ad jura convenirent, teste *Appiano* [4], & confer *Justum Lipsium* [5]. De Curiâ ordinariâ paulo antea dixerat:

Protinus inde domus vobis Pompeja petatur;
Non est Augusto junctior ulla foro.

Et quod sequitur:

Aut reget ille suos dicendo jura Quirites,
Conspicuum signis cum premet altus ebur.

Curiam Pompejam depingit *Jacobus Laurus* [6]. Nam antea erat Curia Hostilia a Rege Tullo Hostilio condita, quam depingit idem *Laurus* [7]. Cæterum Equestris ordinis viri in Senatu nulli fuerunt, donec Gracchus Tribunus plebis seditiosis rogationibus nobilis, trecentos Equestris ordinis viros ingereret, ac sexcentos efficeret Senatores, *Plutarchus* [8]. Hos ultima vice creatos vocabant *Senatores Pedarios*, quia *pedibus ad curiam ibant, non vero etiam curru vecti*, ut *Aulus Gellius* exponit [9]. Et quia in pleno consessu non occupabant *sellas curules*, id est, eminentiores, sed in *subselliis*, id est, depressioribus sellis, contenti sedisse aderant quidem, dum consultabant alii, de voto ferendo non item rogabantur, tantum quod latæ ab aliis sententiæ votum suum adderent, &

Y suf-

[1] *lib.* III. [2] *lib.* II. [3] *lib.* IV. *de Ponto Eleg.* 5. [4] *lib.* III. *Rerum Civilium.* [5] *lib.* III. *de Magnit. Urbis Romæ cap.* 7. [6] *part.* I. *Antiquitat. Romanar. num.* 7. [7] *part.* I. *Antiquitat. Romanar. num.* 19. [8] *in Gracchi Vitâ pag.* 22. [9] *lib.* III. *cap.* 18.

ſuffragio eam velut roborarent. Martialis[1]:

Sedeas in alto tu licet tribunali,
Et è curuli jura gentibus reddas.

& confer *Jacobum Rævardum*[2], *Johannem Corasium*[3], *Johannem Zamozcium*[4], *Petrum Crinitum*[5]. Hic numerus, uti noviſſimus varias contradictiones paſſus nunc obtinuit, nunc rejectus eſt. Sylla Dictator mutavit quædam, *Appianus*[6]. Julius Cæſar Dictator inſtituit nongentos, *peregrinos in Senatum alliciendo*, ait *Suetonius*[7]. Ita Senatum pro imperio auxit, eſtque notus *Ciceronis* jocus ad Laberium: *Recepiſſem te niſi anguſte ſederem.* Demum etiam mille in Triumvirorum concertationibus fuerunt, ſed correxit Auguſtus Imperator & honeſte dimiſſis illis, qui abundare viſi fuerant, ſexcentos ad modum veterem reſtituit, *Suetonius*[8], *Dion Caſſius*[9], & ex illis *Carolus Sigonius*[10], *Flavius Blondus*[11], *Guilhelmus Budæus*[12], *Johannes Zamozcius*[13].

II. E Senatu, cum neceſſitas poſtulabat, deligebantur Magiſtratus extraordinarii, *Dictator*, *Magiſter Equitum*, *Interrex*, *Cenſores*. DICTATOR ſummus Magiſtratus & poteſtatis abſolutæ, a quo non licebat provocare ad Populum, inſignia omnia quæ Regum antea fuerant, uſurpabat, & lictorum turbâ comitatus viginti quatuor ſecures & faſces oſtentabat, de pace belloque agebat præſentioris imperii viribus, exercitum ſcribebat, educebat, abdicabat, omnia pro arbitrio decidebat. Nam quod *Bodinus*[14], contendit, *poteſtatem Dictatoris obnoxiam fuiſſe Populi & Tribunorum juſſis*, a vero diſcedit, recteque confutat *Arniſæus*[15]. Tantam poteſtatem ſemeſtrem eſſe voluerunt, ne in tyrannidem abi-

(1) *lib.* XI. *Epigram.* 99. (2) *in Conjectaneis lib.* III. *cap.* 10. (3) *in Miſcellaneis Juris civilis lib.* VI. *cap.* 2. (4) *lib.* I. *de Senatu Romano pag.* 34. (5) *lib.* XV. *de honeſtâ Diſcipl. cap.* 7. (6) *lib.* I. *de Bello Civili.* (7) *lib.* I. *cap.* 80. (8) *lib.* II. *cap.* 35. (9) *lib.* LV. (10) *lib.* II. *de Antiquo Jure Civium Roman. cap.* 2. (11) *lib.* III. *de Româ triumphante fol.* 67. (12) *Annotatis prioribus ad Pandectas pag.* 62. (13) *loco dicto pag.* 85. (14) *lib.* I. *de Republ. cap.* 8. (15) *in Relect. Polit. lib.* II. *cap.* 2. *ſect.* 15. *num.* 19.

abiret, *Polybius* [1], *Dionysius Halicarnass.* [2], *Livius* [3], & confer *Onuphrium Panvinium* [4], *Bartholomeum Marlianum* [5], *Stephanum Vinandum Pighium* [6], *Alexandrum Neapolitanum* [7], *Boeclerum* [8], *Boxhornium* [9]. Cæsaris vero *Dictaturam perpetuam inter abusus dominationis* recte *Suetonius* [10] refert.

III. Adjungebatur ei MAGISTER EQUITUM, quem Dictator ipse è viris Consularibus aut Prætoriis eligebat, ut absentis locum in exercitu teneret. Nihil tamen arbitrio proprio audebat, quod Papirius Cursor exemplo suo probavit, de quo agit *Valerius Maximus* [11]. Gerebat munus illud olim Tribunus Celerum apud Reges, & gessit deinceps Præfectus Prætorio apud Imperatores, uti scribit *Pomponius* [12], & confer *Wesenbecium* [13], *Petrum Fabrum* [14], *Bulengerum* [15], *Guidonem Pancirollum* [16], *Guilhelmum Budæum* [17].

IV. INTERREX ordinabatur, ne civitas sine imperio esset, aut olim defuncto Rege, aut postea Comitiis Consularibus morbo Consulum, bello, seditione, impeditis. Obibat ille ad quinque dies tantum, quæ vel Regum vel Consulum propria munia erant, *Dionysius Halicarnass.* [18], *Livius* [19], *Joh. Stadius* [20], *Alexander Neapolitanus* [21]. *Inscriptio* Narbonensis: T. COMINIUS. C. F. PO. DUOMVIR. ÆDILIS. INTERREX. *Gruterus* [22].

V. CENSORES duo erant, morum disciplinæque rectores. Et primo quidem annis quinque præfuerunt muneri illi, ac Populus singulis lustris censebatur. Præ-

(1) *lib.* III. (2) *lib.* V. (3) *lib.* II. (4) *Commentariis ad lib.* I. *Fastorum pag.* 70. (5) *Commentariis ad Annales Consulum, Dictatorum & Censorum p.* 8. (6) *in Annalibus Urbis.* (7) *lib.* IV. *cap.* 23. (8) *Notis ad Vellejum pag.* 118. (9) *Dissertat. Politicâ* 9. (10) *lib.* II. *cap.* 76. (11) *lib.* II. *cap.* 7. (12) *de Origine Juris.* (13) *Paratitlis ad Pandectas lib.* I. *pag.* 80. (14) *lib.* I. *Semestrium cap.* I. 2. 3. (15) *de Imperat. Rom. lib.* III. *cap.* 8. 9. (16) *Commentario ad Notitiam Imperii Orientalis cap.* 5. & 7. & *Commentario ad Notitiam Imperii Occidentalis cap.* 2. (17) *Annotatis prioribus ad Pandectas pag.* 103. (18) *lib.* II. (19) *lib.* I. & VII. *Histor.* (20) *Commentariis ad Florum pag.* 27. (21) *lib.* V. *cap.* 6. (22) *in Volumine pag.* 394.

cipua ergo horum functio erat, Censum facere & lustrum condere. *Censum facientes* inquirebant, quando quis natus esset, quando ad virilem ætatem pervenisset, quando obiisset? Servius Tullus Rex jusserat pro strictiori Censuræ administratione servandâ, ut cum quis nasceretur, æris aliquid in fano Junonis Lucinæ solveretur, iterum cum quis togam primam acciperet, in fano Juventæ precium solvebat, denique in fano Veneris Libitinæ pecuniæ, tantulum erogabatur cum morerentur, *Dionysius Halicarnass.* [1]. Hoc etiam rogabant, quo se quisque modo domi suæ erga uxorem, liberos, servos, propinquos, necessarios, vicinos gereret? quæ domestica esset disciplina? unde victus & amictus? quis opum usus & abusus? quis focus & mensa? Describebant Romanorum civium capita, & in classes pro opum quantitate redigebant, ita distinguebantur a *Proletariis*, qui nihil in ære habebant, & in diem tantum vivebant, mercenariorum & operarum vulgus, turba inutilis ad colonias deducendas sæpius adhibita, ut civitas exoneraretur a purgamentis civitatis, *Nonius Marcellus* [2]. Finito Censu prælegebantur è tabulis nomina Senatorum, Equitum, Plebejorum. Et quorum nomina haut legebantur, illi Senatu aut Tribu moti esse ob delicta magna intelligebantur. Inter ipsos vero Senatores primo loco recitari, perhonorificum erat, isque *Princeps Senatus* vocabatur, dignitatis aliquid habebat præ cæteris, nihil potentiæ. Principum Senatus indiculum refert *Onuphrius Panvinius* [3]. Is semel lectus honore illo, dum vivebat, potiebatur, è Consularibus aut Censoriis viris. Eadem ratione *Princeps Equestris Ordinis* dicebatur ille, quem Censores primo loco descripserant in tabulis. *Lustrum condebant*, cum quinto anno Urbem Lustralibus, id est, piacularibus Sacrificiis in campo Martio multis cum ritibus expiabant. Valerius Maximus [4]: *Ne Africanus quidem posterior nos de se tacere patitur: Qui Cen-*

[1] *lib.* IV. [2] *de Proprietate Sermonum cap.* 1. *num.* 342. [3] *Commentario ad lib.* V. *Fastor. p.* 335. [4] *lib.* IV. *cap.* 1. *num.* 10.

Censor, cum Lustrum conderet, inque solito fieri Sacrificio Scriba ex tabulis publicis solenne ei precationis carmen præiret, quo Dii rogabantur, ut Populi Romani res meliores amplioresque facerent: Satis, inquit, bonæ & magnæ sint, itaque precor ut eas perpetuo incolumes servent Suetonius[1]: *Cum Lustrum magnâ populi frequentiâ in Campo Martio conderet, aquila eum sæpius circumvolavit.* Cum negociorum moles premeret eos, impetraverunt a Senatu Populoque, ut anno uno & sex mensibus Censuram agerent, ac deinceps creati quidem sunt Censores post finitum quinquennium, sed tribus annis & sex mensibus ocium habuerunt. Dignitas eorum magna fuit, omnia Consulum insignia habebant, exceptis lictoribus. Opes publicas † privatasque in tabulas referebant, uti illas cives jurato profitebantur, vectigalia locabant Publicanis, qui fere ex Equestri Ordine erant, Senatores, qui negligentius in consilio aderant, abrogabant, Equites puniebant, equo & annulo ademptis, Tribu movebant cives pravos in Ceritum tabulas referendo illos, ut sine lege & suffragio essent, ex albo centuriæ suæ expuncti, atque inter proletarios relati bona eorum a censoribus, ipsi *incensi* (ut vocabant) a Consulibus vendebantur, *Valerius Maximus*[2], *Livius*[3], *Onuphrius Panvinius*[4], *Alexander Neapolitanus*[5], *Jacobus Stoer*[6], *Johan. Goeddæus*[7], *Bartholomæus Marlianus*[8], *Hugo Grotius*[9]. Et vero inter Cæsaris honores nimios erat, *morum Præfectura*, Suetonius[10]. Rem habuit, titulum Censoris perpetui per speciem modestiæ recusavit.

VI. Ordinarii Magistratus erant *Consules*, *Proconsules*, *Prætores*, *Tribuni plebis*, *Quæstores*, *Triumviri capitales*. Ac CONSULES quidem post ejectos Reges duo creabantur, qui anno præessent. Duo erant, quod novam

† prædia, pecunias, servos, pecudes.

(1) *lib.* II. *cap.* 97. (2) *lib.* II. *cap.* 9. (3) *lib.* IV. (4) *Commentariis ad lib.* 1. *Fastor. pag.* 86. (5) *lib.* III. *cap.* 13. (6) *in Lexico Juris pag.* 210. (7) *Commentario de Verborum & Rerum significationibus pag.* 818. (8) *in Annalibus Consulum p.* 20. (9) *lib.* II. *de Jure B. & P. c.* 5. *dist.* 32. (10) *l. d.*

libertatem uni periculose committi arbitrarentur, ac diviso imperio, si alter malus esse voluisset, alter eum habens potestatem æqualem coherceret: nec imperium longius quam anno habebant, *ne per diuturnam potestatem insolentiores redderentur, sed civiles essent, qui se post annum scirent futuros esse privatos*, Eutropius[1]. Jus militiæ summum habebant, civibus & sociis imperabant, Tribunos militum †, Centuriones, officiales majores, minores designabant, Populum convocabant, Fœdera sanciebant, Leges promulgabant. Breviter: *Autoritas erat in Senatu, potestas erat in Populo*, dicente *Cicerone*[2]. Nam a Senatu ad Populum provocare licebat velut ad judicem majorem. Quin & Tribunorum intercessio arbitrium pacis, belli, ferendarum legum eripuit illis, *ut sine Populi jussu nulli earum rerum Consuli jus esset*, ait *Salustius*[3], & adde *Onuphrium Panvinium*[4], *Alexandrum Neapolitanum*[5], *Boxhornium*[6]. Sceptrum vel scipionem eburneum, in cujus apice erat aquila, tenebant manu, quando in curia jus dicebant. Juvenalis[7]:

Da nunc & volucrem sceptro quæ surgit eburno.

Prudentius[8]:

Aquilâ ex eburnâ sumit arrogantiam
Gestator ejus. ———

Inde est quod Domitianus in equo sedens, manu sceptrum, tanquam Consulatus insigne gestans, imprimatur Numismatis apud *Antonium Augustinum*[9]. Similiter Antoninus Cæsar sceptrum & rami laurum tenet in statuâ sub tecto quodam columnis superimposito[10], & confer *Thomam Reinesium*[11].

VII. Post Consules eminuerunt PRÆTORES. Quia enim Consules domi quidem morbis, foris bello impediri poterant, nec esset qui jus diceret, Regum exem-

† Initio quidem, sed post id mutatum Livius *l.* VII. *c.* 6. *&* *l.* IX. *c.* 30.

(1) *lib.* I. *Breviarii pag.* 487. (2) *lib.* III. *de LL.* (3) *in Catilinariâ.* (4) *Commentario ad lib.* I. *Fastorum pag.* 57. (5) *lib.* III. *cap.* 3. (6) *Dissertat. Politic.* 8. (7) *Sat.* 10. (8) *de Coronis pag.* 203. (9) *Tab.* 31. *num.* 3. (10) *Tab.* 42. *num.* 14. *Tab.* 47. *num.* 6. (11) *in Epistolis num.* 21. 23.

exemplo, *qui in bellum profecturi, ne urbs ſine imperio eſſet, loco ſuo urbis præfectum deſignabant*, (*Dionyſius Halicarnaſſ.*[1], *Tacitus*[2]) voluerunt Prætores conſtituere duos. Urbanum unum, qui civibus Romanis jus diceret, Peregrinum alterum, qui Latinis, advenisque jus explicaret. Edicta ſua inſcribebant albo, ut facilius innoteſcerent, id eſt, tabulæ nigræ cretatis literis. Plautus[3]:

Si id fiat, ne iſti faxim nuſpiam appareant,
Qui hic albo pariete aliena oppugnant bona.

Lectio eſt in codice *Meurſii*, & multis hic deſudant Viri Docti, ut venentur ſenſum, quod referunt *Robertus Titius*[4], *Villiomarus*[5], *Taubmannus*[6]. Edicta Prætorum fori parietibus affigebantur, vel lapideis pilis ſurrectis appendebantur, ut omnes è plano legere poſſent. Vult ergo *Plautus*, bona aliena albo ſeu tabulâ edicti Prætorii ad parietem ſuffixâ oppugnari, lite conteſtatâ adiri, & confer *Jacobum Stoer*[7], *Thomam Dempſterum*[8], *Johan. Coraſium*[9], *Vultejum*[10], *Johan. Calvinum*[11]. Lapideas pilas illas *Plinius*[12] appellat *ſtelas*, eodemque prorſus ſenſu Eccleſia dicitur eſſe ϛύλ☉ ϗ ἑδραίωμα τȣ̃ ἀληθείας, 1. *Timoth.*[13] ubi ϛύλ☉ eſt hujuſmodi pila vel ſtela. De quâ re prolixe agit *Jacobus Gothofredus*[14]. Numerus Prætorum eſt auctus, poſtquam bello victis populis dari debebant Magiſtratus a victore Populo, itaque Prætores multi in regionibus Europæ, Aſiæ, Africæ & Inſularum, qui Proconſulibus ampliſſimorum regnorum Senatus nomine præfecturam gerentibus ſuberant, ut cum prætor Judææ ſuberat Proconſuli Syriæ. Erat enim Judæa pars Syriæ ab antiquo, quanquam legibus ſuis uteretur & libertatem armis vindicaſſet ad-

 verſus

(1) *lib.* II. (2) *lib.* VI. *Annal.* (3) *in Perſâ Act.* 1. *ſc.* 2. (4) *in Locis Controverſis lib.* X. *cap.* 23. (5) *Animadverſis ibid. pag.* 197. (6) *Commentario ad Plautum pag.* 951. (7) *in Lexico Juris pag.* 86. (8) *Notis ad lib.* 1. *Johan. Roſini pag.* 163. (9) *lib.* IV. *Miſcellaneor. cap.* 6. (10) *Commentario ad lib.* IV. *Inſtitut. pag.* 693. (11) *in Lexico Juris pag.* 56. (12) *lib.* VI. *cap.* 28. (13) III. 15. (14) *in Exercitationibus ſacris.*

versus Syriæ Reges. Prætores ibant in publico sex lictoribus comitati, qui totidem fasces & secures ferebant, uti refert *Plutarchus*[1]. De Prætoribus vide *Onuphrium Panvinium*[2], *Alexandrum Neapolitanum*[3], *Johan. Goeddæum*[4], *Joachimum Stephani*[5], *Wesenbecium*[6], & *Hahnium*[7].

VIII. Ac PROCONSULES quidem potestatem Consulum obtinebant, verum extra Urbem in Provinciis validarum nationum bello subactarum, in quas aut finito Magistratus anno (postquam in Urbe Consules fuerant) aut ex inferioribus Magistratibus, aut etiam hactenus privati a Consulibus mittebantur. Et eorundem jussu belli duces quoque pro tuendis finibus aut proferendis, exercitum validum per stationes dispositum militari imperio regebant, factumque est sæpius, ut a legionibus dicerentur Imperatores, habebantque potestatem Legatos, id est, locumtenentes in provincias mittendi, viros peritos rei militaris, ut in partem curarum venirent lites decidendo, controversias judicando, pecuniam in rationes referendo, *Livius*[8], *Dionysius Halicarnass.*[9], & ex illis *Onuphrius Panvinius*[10], *Alexander Neapolitanus*[11], *Jacobus Stoer*[12].

IX. Locus est *Lucæ*[13], qui ad hanc rem pertinet. Verba sunt ista: *Per id tempus decreto promulgatum est ab Augusto Cæsare, ut censeretur orbis totus.* Orbe pene toto pacato majus erat imperium Romanum quam ut ullis externis viribus exstingui posset, ait de temporibus istis *Florus*[14]. Pergit: *Qui primus census habitus est Quirino Prætore Syriæ.* Ita vertit *Castalio* illud quod in Græco est, ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου. Proconsul & rector Syriæ erat Sentius Saturninus, ut nos docet *Jose-*

(1) *in Vitâ Æmilii Macedonici.* (2) *Commentario ad lib.* I. *Fastorum pag.* 107. (3) *lib.* II. *cap.* 15. (4) *Commentario de Rerum & Verborum significat. pag.* 23. (5) *lib.* III. *de Jurisdictione cap.* 5. 6. (6) *in Paratitlis ad Pandectas pag.* 78. (7) *ad eundem in Observatis Tomo* I. *pag.* 135. (8) *lib.* III. (9) *lib.* II. (10) *Commentario ad lib.* I. *Fastorum pag.* 118. (11) *lib.* II. *cap.* 27. *lib.* VI. *cap.* 3. (12) *in Lexico Juris pag.* 806. (13) II. I. (14) *lib.* IV. *cap.* 2.

Josephus [1]. Quirinum vero ἡγεμόνα τῆς Συρίας vocat Euangelista, quod cum imperio extraordinario missus erat ab Augusto ad faciendam descriptionem. Mos enim fuit Imperatoribus, ut primarios in Republicâ viros mitterent ad census agendos. Gesserat nuper Quirinius res feliciter in Ciliciâ vicina Syriæ, cujus pars erat Judæa, ut refert *Tacitus*, atque isto modo, licet Patricius non esset, in Senatum pervenerat. Solet ἡγεμονεύειν pro majori potestate qualibet promiscue usurpari, *Matth.* [2], *Lucæ* [3], *Actor.* [4]. Ergo titulus ἡγεμόνος illi competere potest, qui cum imperio extraordinario venit. Bis vero in Syriam venit Quirinius, semel cum extra ordinem mittebatur ad numerandas facultates & vires provincialium, de quo *Lucas* [5] meminit: alterâ vice, cum ordinarius Syriæ rector & Proconsul ab excessu Quintilii Vari (hic vero post Saturninum missus erat) qui in Germaniam profectus ad silvas Hercinias cæsus fuerat, imponebatur. Et hac quidem postrema vice novum censum egit, Archelai opes in fiscum retulit, Judæis tributa imperavit, quod hactenus nemo fecerat, *Josephus* [6]. Τὴν ἀπογραφὴν πρώτην dicit Euangelista, ut censum hunc primum distinguat a censu secundo, quem idem Quirinius egit, & meminit *Lucas* [7]. Illum obsequiosi pertulerunt Judæi, hunc Judas Gaulonites concitâ seditione, & Sadocum primæ inter Pharisæos notæ virum in partes vocando, turbavit, negans ἀλλοφύλοις quales Romani erant, tributum salvâ religione exsolvi posse, velut servitutis arrham. De eadem re meminit *Lucas* [8], & prolixius describit *Josephus* [9]. Disserunt accurate *Casaubonus* [10], *Richardus Montacutius* [11], *Fridericus Spanhemius* [12], *Balduinus Walæus* [13], *Franciscus Stipmannus* [14],

Y 5 Dio-

(1) *l.* XVI. *c.* 13. (2) XXVII. 2. (3) III. 1. (4) XXIII. 26. 33. 34. (5) *in Euangelio.* (6) *lib.* XVII. *cap.* 7. *lib.* XVIII. *cap.* 1. (7) V. 37. (8) *cap.* XIII. 1. (9) *lib.* XI. *cap.* 2. (10) *Exercitat.* I. *contra Baronium dist.* 28. 29. 30. 31. 32. (11) *in Originibus Ecclesiasticis Exercitat.* 8. (12) *in Dubiis Euangelicis part.* 2. *pag.* 121. (13) *Commentario perpetuo ad Euangelistas pag.* 535. *& Commentario ad Acta Apostolica pag.* 1073. (14) *Dissertatione de Censu habito per Quirinium.*

Dionysius Petavius [1].

X. TRIBUNI PLEBIS creati sunt postquam Consules & Senatores annis sedecim ab ejectis Regibus Urbi præfuerant, non sine plebis damno, (uti quidem Plebeji credebant) quam censibus describendis pro usu expeditionum adversus hostes vexarent. Proinde factâ secessione in montem Sacrum, ut concordia reduceretur, postulatis annuit Senatus, & concessit Tribunos plebis, custodes illos defensoresque juris ac libertatis, ut Plebis commoda adversus Patricios & Optimates tuerentur, Senatusque decreta vel approbarent suffragio, vel intercederent, *Livius* [2], *Dionysius Halicarnass.* [3], & ex illis *Onuphrius Panvinius* [4], *Alexander Neapolitanus* [5], *Boxhornius* [6]. *Summam potestatem eos gessisse*, ait *Salustius* [7]. Et addit, *eos Plebem exagitare solitos criminando Senatum.* Quod eis non difficile factu in eâ oportunitate fuit, & exempla Gracchorum, Rulli, Cornelii, Labieni, Curionis, Antonii testantur apud *Ciceronem* & *Appianum* locis multis. Lucanus [8]:

—— —— Venali Curio linguâ
Vox quondam populi, libertatemque tueri
Ausus & armatos plebi miscere potentes.

Eorum adjuncti non unius generis fuerunt. Scilicet: (1) ÆDILES PLEBIS, qui ædificia publica inspiciebant, ne tempestatum vi aut aliâ occasione damnum caperent. Delubra, balnea, aquæductus, curiam, forum, popinas, theatra, mœnia, vias stratas intra & extra Urbem, cloacas in debito statu conservabant, navalia curabant & ibi detentorum fabrorum stipendia quotidie solvebant ad classem validam habendam pro maris imperio, & continendis in potestate Gentibus remotissimis. Annonam quoque regebant, ne a flagellatoribus precium ejus aut bonitas corrumperetur, ludos publi-

[1] *lib.* XI. *de Doctr. Temporum cap.* 8. *& in Rationario Temp. part.* 2. *lib.* IV. *cap.* 2. [2] *lib.* II. [3] *lib.* VI. [4] *Commentariis ad lib.* I. *Fastorum pag.* 74. [5] *lib.* I. *cap.* 3. *lib.* V. *cap.* 2. [6] *Differt. Polit.* 10. [7] *in Catilinar.* [8] *lib.* I. *Pharsal.*

publicos edebant, matrimonia & funera, ne sumptuosa essent nimis, advertebant. Sed ne Plebi honor ille integer esset, ÆDILES CURULES adjecit Senatus, viros Patricios, ut meliori cum successu omnia peragerentur, & Senatus nullo officiorum genere a Plebe superari sese pateretur, *Dionysius Halicarnass.* [1], *Cicero* [2]. Reliqua omnia sumptibus publicis stabant, ludos vero propriis impensis exhibebant. *Inscriptio* Neapolitana: L. EGNATIO. JUVENTO. PATRI. L. EGNATII. POLLIONIS. RUFI. HONORATI. EQUO. P. AB. IMPERATORIB. ANTONINO. ET. VERO. AUG. HIC. OBLITERATO. MUNERIS. SPECTACULO. IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDULGENT. MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORUM. ET. OMNEM. APPARATUM. PECUNIA. SUA. EDIDIT. COLONI. ET. INCOLÆ. PUTEOLAN. OB. MUNIFICENTIAM. EJUS. L. D. D. D. *Gruterus* [3]. Et Prænestina: CN. VOESIO. CN. FIL. APRO. QUÆSTORI. ÆDILI. II. VIRO. FLAMINI. DIVI. AUG. VI. VIRO. AUGUSTALI. CURATORI. ANNONÆ. TRIENNIO. CONTINUO. CURATORI. MUNERIS. PUBLICI. GLADIATORI. III. QUOD. IS. TEMPORE. HONORUM. CURARUMQUE. SUARUM. PLENISSIMO. MUNIFICENTIÆ. STUDIO. VOLUPTATIBUS. ET. UTILITATIBUS. POPULI. PLURIMA. CONTULERIT. LUDUM. ETIAM. GLADIATORIUM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO. SUA. PECUNIA. EXSTRUCTUM. PUBLICE. OBTULERIT. CUJUS. MERITIS. POSTULANTE. POPULO. STATUAM. PUBLICE. PONI. PLACUIT. D. D. *Gruterus* [4]. Nisi quantum spectatores viritim tribuerent, & sæpe quidem ita liberaliter ut expensas & insuper plura recuperarent; quare multi, ne sumptus illos facerent cum jacturâ patrimonii, defugiebant Ædilitatem, teste *Cicerone* [5]. (2) TRIUMVIRI NOCTURNI, qui hæc agebant, ut derectarios prohiberent, receptatores observarent, nocturnos grassatores compescerent, incendiis mature restinguendis auxilio irent, *Vellejus* [6], *Valerius*

[1] *l.* 6. [2] *Orat.* 7. *Verrin.* [3] *in Volumine pag.* 474. [4] *libro dicto pag.* 489. [5] *lib.* 11. *de Officiis.* [6] *lib.* 11.

rius Maximus[1], *Tacitus*[2], *Dion Caſſius*[3]. Donec Auguſtus in Urbis ſummo incremento ordinaret cuſtodias publicas è militibus, eiſque Præfectum Vigilum adjungeret, *Suetonius*[4], *Strabo*[5], *Dion Caſſius*[6], *Seneca*[7], *Weſenbecius*[8], & ejuſdem expoſitor *D. Habnius*[9], *Berneggerus*[10], *Pancirollus*[11]. (3) TRIUMVIRI MONETALES, qui aureos, argenteos, æreos nummos cudebant. Hinc eſt illud ſigillum: A. A. Æ. F. quod recte exponitur. *aurum*, *argentum*, *æs feriunto* & publice ſignanto, uti refert *Cicero*[12], & conferantur *Johannes a Chokier*[13] peculiari tractatu, nec non *Matthæus Hoſtus*, *Franciſcus Hottomannus*, *Andreas Schottus*, libris ejuſdem argumenti. *Inſcriptio* Romana: C. CÆRELLIO. FUFIDIO. ANNIO. RAVO. C. F. O. V. F. POLITITIANO. SODALI. MARCIANO. AURELIANO. COMMODIANO. HELVIANO. SEVERIANO. III. VIR. MONET. A. A. A. F. F. TRIB. LATICLAVIO. LEG. III. CYR. VI. VIR. EQUIT. ROM. TURMÆ. PRIMÆ. QUÆSTOR. CANDIDATO. IMP. CÆSARIS. M. AURELII. ANTONINI. PII. FELICIS. AUG. TRIB. PL. CANDIDATUS. PR. HASTAR. C.V. FUFIDII. AMYCUS. ET. CHRESTINA. NUTRITORES. *Gruterus*[14]. (4) QUADRUMVIRI VIARUM, qui vias regias lapide ſtratas intra & extra Urbem curabant, *Pomponius*[15]. *Inſcriptio* Fulginenſis: CN. DOMITIO. SEXTO. F. VEL. AFRO. TITIO. MARCELLO. CURINO. LUCANO. MIL. LEG. V. ALAUD. IIIIVIR. VIARUM. CURANDARUM. PATRONO. *Gruterus*[16]. Et alia Tarraconenſis: M. FADIUS. PRISCUS. IV. VIARUM. CURANDARUM. TRIB. MILIT. LEG. I. Q. PROVINC. ACHAJÆ. CARONIO. SECUNDO. F. *Gruterus*[17], & confer *Juſt. Lipſium*[18].

(5)

[1] *lib.* VIII. *cap.* I. [2] *lib.* V. *Annal.* [3] *lib.* LIII. LIV. [4] *lib.* II. *cap.* 30. [5] *lib.* V. *Geograph.* [6] *lib.* LV. [7] *Epiſt* 65. [8] *in Paratitlis pag.* 80. [9] *Tom.* I. *Obſervation. pag.* 137. [10] *Diatribis ad Auguſtum Suetonii p.* 159. [11] *ad Notitiam Imperii Occidentalis c.* 6. [12] *lib.* III. *de LL.* [13] *de re Nummariâ priſci ævi.* [14] *in Volumine pag.* 379. [15] *Titulo de Origine juris.* [16] *libro dicto pag.* 403. [17] *libro dicto pag.* 409. [18] *Notis ad Tacitum lib.* III. *Annal. num.* 62.

(5) QUINQUEVIRI MENSARII, qui ſubhaſtationibus, id eſt, bonorum mobilium auctionibus præerant, & precia rerum venditarum per *Coactores* (uti *Horatius*[1] appellat) exigebant. *Inſcriptio* Romana: T. STABERIO. SECUNDO. COACTORI. ARGENTARIO. VIATOR. CONSULARIS. ET. PRÆT. SIBI. ET. CLAUDIÆ. STRATONICÆ. UXORI. *Gruterus*[2]. Ærarii commoda procurabant, credita & debita in publicos indices referebant, uſuras publicas elocabant. Quanquam enim fœnus omne perinde non eſſet damnandum, uti *Salmaſius*[3], & *Johannes Coraſius*[4], probant, non tamen pauperum flagellatores ſemper tolerabant Romani, quales erant Trapezitæ & Menſarii Romæ, ita dicti quod menſæ in foro poſitæ inſiderent & fœnerandi occaſionem quærerent, *Jacobus Stoer*[5], *Auſonius Popma*[6], *Deſiderius Heraldus*[7], *Sigonius*[8]. Sæpe lucrum inhoneſtum percipiebant, eoque ipſo pauperes ad ſummam inopiam redigebant, quare vulgus oderat illos & turbas concivit. Catilinæ ſodales apud Saluſtium: *Miſeri, egentes, violentia & crudelitate fœneratorum.* Cicero[9]: *Improbantur ii quæſtus qui in odia hominûm incurrunt, ut partitorum, ut fœneratorum.* Ut ergo levarentur pauperes, Quinqueviris negocium datum eſt.

XI. Quod Ærarium attinet, propior ejus cura & ſuprema illa erat penes QUÆSTORES. Hos primum duos habuerunt, qui monetam paratam cuſtodiebant, prædas in Urbem allatas juſto precio vendebant, Legatis peregrinorum aut ſociorum Regum diverſorium in villa publica extra mœnia condita (quam pingit *Jacobus Laurus*[10], & indicat *Barthol. Marlianus*[11]) aperiebant & Lautia præbebant, belli expenſas annumerabant, vecti-

[1] *lib.* I. *Sat.* 6. [2] *in Volumine pag.* 627. [3] *de Fœnore trapezitico.* [4] *lib.* VII. *Miſcellaneorum Juris civilis cap.* 10. *num.* 5. 6. 7. [5] *in Lexico Juris pag.* 115. [6] *lib.* I. *de Verborum differentiis pag.* 60. [7] *Obſervationibus ad Jus Atticum & Romanum lib.* II. *cap.* 24. 25. 26. [8] *lib.* II. *de Antiquo Jure civium Romanorum cap.* II. [9] *lib.* I. *de Officiis.* [10] *part.* I. *Antiquitatum Romanorum Tab.* 27. [11] *Topographiæ urbis lib.* VI. *pag.* 116.

vectigalia Provinciarum certa (quæ alias *ſtipendia* vocabantur) in rationes publicas referebant, incerta Publicanis addicebant, quæ illi a mercibus nomine *portorii* exigerent: quæque *decimarum* nomine capiebant ab illis, qui agros publicos arabant: & quæ *ſcripturæ* titulo petebant ab illis, qui ſilvis & paſcuis publicis fruebantur: quæque demum *macelli* † titulo accipiebant ab omnibus

rebus ad victum pertinentibus. Hæc in ſummam aliquam redacta permittebant ut redimerentur a Publicanis, cauſâ quæſtus, atque hi a Provincialibus exigebant periculo ſuo, & Reipublicæ ſeſe obligabant datis ſponſoribus. Cumque Publicani fere Equites Romani eſſent, facile illis erat precia rerum augere, præter juſtum exigere, muneribus vero etiam ad amicos in Urbe potentes miſſis, defendere ſeſe adverſus querelas Provincialium, πάντες τελῶναι, πάντες ἅρπαγες, ait *Xenon* [1]. Itaque male audiebant, apud Hebræos cumprimis. *Matth.* [2], *Lucæ* [3]. Cœterum *vectigalia Imperii patrimonium* vocat *Florus* [4]. Ob tot & tanta negocia quatuor, octo, demum (Julii tempore) quadraginta in Urbe & Provinciis fuerunt Quæſtores, *Plutarchus* [5], *Aulus Gellius*

† Cujus ectypum ſubjecimus ex nummo apud F. Nardinum *l.* III. *Romæ veteris* c. 7.

(1) *in Epigrammatis veteribus.* (2) XVIII. 17. (3) III. 12. 13. cap. 15. I. 2. (4) *lib.* III. *cap.* 13. (5) *in Vitâ Publicolæ pag.* 59.

lius[1], *Alexander Neapolitanus*[2], *Guilhelmus Budæus*[3], *Johan. Stadius*[4], *Jacobus Stoer*[5].

XII. TRIUMVIRI CAPITALES aperiebant & claudebant Prætoris jussu ergastula, carceres, pistrina, latomias, ubi facinorosi attinebantur, *Dionysius Halicarnass.*[6], *Valerius Maximus*[7], *Livius*[8], *Aulus Gellius*[9]. Facinorosos intellige, de servis & vilissima plebe: nam Civium melioris fortunæ vita opesque, cum deliquissent, in Comitiis centuriatis judicabantur, uti est *supra*[10]. Carcer unus & horrendus satis erat in clivo Capitolii, a Rege Anco Martio structus, a Servo Tullio perfectus, unde *carcer Tullianus* vocabatur, *incultus tenebris & odore fœdo, atque terribilis ejus facies*, ait *Salustius*[11], & confer *Barthol. Marlianum*[12]. Plautus[13]:

Quid faciam nunc si Tresviri me in carcerem compegerint,
Inde quasi è promptuariâ cellâ depromar ad flagrum.

Et paulo post:

Ita quasi incudem me miserum homines octo validi cædunt.

Homines octo sunt totidem lictores sive quæstionarii, qui Triumvirorum jussu flagris puniebant delicta servorum ad columnam Nœniam. Horatius[14]:

Sectus flagellis hic Triumviralibus
Præconis ad fastidium.

Præco adstabat & ictus numerando exclamabat, tot vicibus debere cædi facinorosos, non pluribus nec minoribus. *Triumvirali supplicio* est apud *Tacitum*[15], ubi vide *Justum Lipsium*[16]. Et apud eundem[17]: *Neque in ipsos modo autores, sed in liberos quoque eorum sævitum, dele-*

(1) *lib.* XIII. *cap.* 13. (2) *lib.* II. *cap.* 2. (3) *Annotatis prioribus ad Pandectas pag.* 111. (4) *Commentariis ad Florum pag.* 191. 195. (5) *in Lexico Juris pag.* 831. (6) *lib.* III. (7) *lib.* V. *cap.* 3. *lib.* VIII. *cap.* 4. (8) *lib.* XXXIX. (9) *lib.* III. *cap.* 3. (10) *cap.* 11. *num.* 4. (11) *in Catilinaria.* (12) *in Topographiâ Urbis Romæ lib.* III. *cap.* 15. (13) *Amphitruone Act.* 1. *sc.* 1. (14) *lib.* V. *Carm.* 4. (15) *lib.* V. *Annal.* (16) *in Annotatis num.* 17. (17) *in Vitâ Julii Agricolæ cap.* 2.

delegato Triumviris ministerio, ut monumenta clarissimorum ingeniorum in comitio & foro urerentur. Triumviros Capitales intelligit, ut annotant *Michael Virdungus*[1], *Henricus Savilius*[2]. Rursum Plautus[3]:

——— ——— *Nam jam ex hoc loco*
Ibo ego ad Tresviros, vestraque ibi nomina
Faxo erant, capitis te perdam ego & filiam.

Et[4]:

Ubi sæpe causam dixeris pendens adversus octo
Astutos, audaces vires, valentes virgatores.

Virgatores sunt quæstionarii & lorarii, de quibus antea dictum. Confer *Taubmannum*[5], *Petrum Fabrum*[6], *Turnebum*[7], *Johan. Laurembergium*[8].

XIII. *Liber primus de rebus gestis Maccabæorum cap. VIII.* describit multa, quæ ad Civitatis Romanæ statum cognoscendum pertinent, nec tamen sine errore. Percurremus singula, quamvis in illis sive corrigendis sive conciliandis operam sedulam navaverint *Serarius*[9], *Salianus*[10]. Verba sunt ista.

℣. 1. *Eos placido animo acquiescere iis omnibus, quæ proponebantur ipsis*] Si postulata illa æqua essent. Describitur Civitatis status, quomodo fuit ante bellum Numantinum. De quo tempore Florus[11]: *Hactenus Populus Romanus pulcher, egregius, pius, sanctus, atque magnificus.* Postea degeneravit valde, crescentibus cum ipsâ imperii mole vitiis, ut docet *Augustinus*[12].

Et quicunque ad ipsos veniunt, constituere cum eis amicitiam] Servare cum eis amicitiam, qui sese ad ipsos applicuerunt. Dicebat Florus[13]: *Summa fœderum Romanis religio est*, & similia *Aulus Gellius*[14] adfert è *Sexto Cæcilio.*

℣. 2. *Rebus strenuis quas gerebant apud Galatas*] Notat Vatablus: *Gallos intelligit, apud quos Cæsar spacio decem annorum maximas res gesserat, eosque in potestatem Populi Romani redegerat.* Hæc ille. Committitur ἀναχρονισμὸς, quandoquidem agitur

(1) *Commentario ad h. l. pag.* 8. (2) *ibidem pag.* 310. (3) *Asinariâ Act* 1. *sc.* 2. (4) *Act.* 2. *sc.* 2. (5) *Commentario ad h. l. pag.* 110. (6) *lib.* II. *Semestrium cap.* 6. (7) *lib.* XXIV. *Adversarior. cap.* 31. (8) *in Antiquario p.* 490. (9) *Commentariis ad h. l.* (10) *in Annalibus sacris Tom.* 6. *pag.* 166. (11) *lib.* II. *cap.* 19. (12) *lib.* III. *de C. D. cap.* 21. (13) *lib.* II. *cap.* 6. (14) *lib.* XX. *cap.* I.

tur de rebus gestis hactenus: Cæsaris gesta longo post tempore contigerunt, annis centum & ultra. Rectius accipitur de bello cum Galatis in Asiâ peracto, brevi post quando Antiochus Magnus profligatus erat, *Florus* [1], *Livius* [2].

ỷ. 3. *Et quæcunque fecerant in regione Hispaniæ*] Florus [3].

ỷ. 4. *Reges qui invaserant eos ab extremis terris*] Qui eos bello petiverant, Pyrrhus Macedo, Viridomarus Gallus, Syphax Numida, *Florus* [4].

ỷ. 5. *Philippum quoque & Perseum Cetheorum regum*] *Cetheorum*, id est, Macedonum, uti diximus *supra* [5]. Bellorum seriem describunt *Livius* [6], *Florus* [7], *Justinus* [8], *Eutropius* [9].

ỷ. 6. *Antiochum Magnum Regem Asiæ*] Syriæ, multarumque præterea in Asiâ provinciarum. Referunt *Livius* [10], *Justinus* [11], *Florus* [12], *Appianus* [13].

ỷ. 7. *Et quia ceperunt eum vivum*] Constat, Autorem virum bonum (Propheta enim haud fuit) deceptum famâ retulisse, quæ vero dissimilia sunt. Allaborat *Serarius*, ut quem *Tridentini Patres* Canonicis asscripserant, eum ab errore liberet. Olim Apocryphus erat, teste *Hieronymo* [14]. Et vero, quod *Serarius* dicit, *Regem captivum factum & a Scipione dimissum*, unde probabit? Narrat *Florus* [15], quod Rex non spectaverit prælium. *Polybius* [16] addit, Regem victum fide acceptâ venisse Lysimachiam & pacis leges procuravisse.

Datis obsidibus] Viginti, ut refert *Livius* [17].

Et divisione instituta.] Romanis dedit partes Europæ & Asiæ cis-Taurinæ, ut habent verba Romanorum in rescripto illo, quod exstat apud *Appianum* [18].

ỷ. 8. *Regiones vero has, Indiam, Lydiam, & alias ex optimis regionibus illius ab eo acceptas regi Eumeni tradiderant*] Indiam neuter possedit unquam neque Romanus, neque Syrus, itaque nec eripi Syro, nec Pergamento dari potuit, Mediam retinuit Antiochus. Unde ergo sunt relata ista? *Serarius*, *Emanuel Sa*, *Menochius* subsidio eunt, *ad veritatem historiæ sufficere, quod Judas audita retulerit in literas, etsi res aliter sese habeat.* Parum vero hoc est ad excusandum ψευδογράφημα. Sane Judas incola partium Syriæ melius omnino sciebat pacis leges cum Rege suo factas, ac ut de Indiâ & Mediâ vellet co-

Z gi-

(1) *lib.* II. *cap.* II. (2) *lib.* XXVIII. (3) *lib.* II. *cap.* 17. (4) *lib.* I. *cap.* 18. *lib.* II. *cap.* 4. & 6. (5) *cap.* I. *num.* 6. (6) *lib.* XXXI. 32. 33. 34. 40. 41. (7) *lib.* II. *cap.* 7. & 12. (8) *lib.* XXIX. 30. 33. (9) *lib.* IV. (10) *lib.* XXXIV. (11) *lib.* XXXI. (12) *lib.* II. *c.* 8. (13) *in Syriacis.* (14) *in Prologo galeato.* (15) *lib.* I. *cap.* 8. (16) *lib.* XVII. (17) *lib.* XXXVIII. (18) *in Syriacis.*

gitare manifestum errorem. Ergo *Franciscus Junius* & *Hugo Grotius* [1], imputare malunt descriptorum negligentiæ: ac corrigunt, *regiones has, Ioniam, Mysiam, Lydiam ab illo acceptas dederunt Eumeni Regi.* Ita docent *Livius* [2], *Appianus* [3].

℣. 9. *Et quia Græci consilium inierant invadendi & tollendi ipsos*] Græcos intellige Ætolos, Histros, omnemque late Cephaleniam, Zacynthum, & quicquid Insularum in eo mari inter Ceraunios montes jugumque Malæum, unde Antiochus acceperat auxilia.

℣. 10. *Et miserunt adversus eos Ducem*] Fulvium Nobiliorem. *Livius* [4], *Florus* [5], *Appianus* [6], *Justinus* [7].

℣. 13. *Quibus vero vellent auxilio esse ut regnarent, regnabant*] Ut Masinissa Numidiæ, Eumenes Pergami, Prusias Bithyniæ Reges.

℣. 14. *Et in omnibus istis nemo portabat diadema*] Post Reges ejectos, cum Dictator & Consules summam potestatem inter se diviserant, ut non usurparent regia insignia, *supra* [8].

℣. 15. *Senatum fecisse sibi & quotidie consilium sibi esse trecentorum viginti*] Demptis viginti illis, qui per librarii errorem accreverunt, numerus trecentorum ad veritatem congruit, *supra* [9].

℣. 16. *Et committunt uni homini per singulos annos Magistratum suum, qui imperium habeat totius terræ ipsorum*] Ecquis vero unus ille, cui per singulos annos imperium committunt? *Consularem potestatem intelligit*, ait *Vatablus* [10]. At Consules semper erant duo, ut solis radio clarius in Romanorum antiquitatibus scriptum est. Quod dicit Salianus, *fuisse quandoque Consules sine collegâ*, hoc tamen erat rarissimum & præter institutum primitus editum, uti *Marlianus* [11] testis est. Neque ad Dictatorem potest referri, hoc enim munus gerebat quidem unus, sed nec Magistratus ordinarius erat, nec annuus, *supra* [12]. Rursum Menochius: *falsa quidem hæc sunt, verum ita Judas audiverat.* Melius omnia ista noverat Judas in tantâ Romani Populi celebritate, postquam leges & instituta bellica eorum pervaserant Orientem totum, verum negligentia Scriptoris (hominis quidem non mali, sed qui Prophetico spiritu destitutus errare poterat) famam rei maculavit falsâ relatione.

℣. 22. *Exemplum illius epistolæ, quam rescripsit Senatus in ta-*

(1) *Notis ad h. l.* (2) *lib.* XXXVIII. (3) *in Syriacis.* (4) *lib.* XXXVIII. (5) *lib.* II. *cap.* 9. 10. (6) *in Syriacis.* (7) *lib.* XXXII. (8) *num.* 2. & 6. (9) *num.* 1. (10) *in Notis.* (11) *in Annalibus Consulum.* (12) *num.* 2.

tabulis æreis] Fœdera deſcribebant in tabulis æreis & deponebant ad poſteritatis memoriam in Capitolio, ut exemplis docent *Plinius* [1], *Polybius* [2], *Cicero* [3], *Livius* [4], & vide quæ nos diximus *ſupra* [5].

CAP. IV.

De Miniſtris Curiæ.

I. MAGISTRATUS fuerunt iſti, de Miniſtris eorum porro dicemus: Hi erant *Scribæ*, *Apparitores*, *Accenſi*, *Præcones*, *Interpretes*, *Viatores*, *Lictores*, *Carnifices*. Ac SCRIBÆ quidem, dicente *Feſto*, erant librarii, qui rationes publicas, leges, acta omnia deſcribebant in tabulis. *Inſcriptio* Romana: DIIS. MANIBUS. C. TELEGENNI. OPTATI. L. ANTHI. VIATORIS. QUÆSTORI. AB. ÆRARIO. ET. SCRIBÆ. LIBRARII. QUÆSTORI. TRIUM. DECURIARUM. *Gruterus* [6]. Vile genus hominum, & vere miniſtri: adeoque ſcribit Cornelius Nepos [7]: *Scribarum munus apud Græcos multo honorificentius fuiſſe, quam apud Romanos.* Nam Græci admittebant eos tantum, qui honeſto loco nati & exploratæ induſtriæ eſſent, ut tuto ad majora eniti poſſent; Romani vero Scribas aſſumebant è ſervis & mercenariis, quibus non licebat ſupra calamum & atramentum majus aliquid ſapere vel ſperare †, adeoque cum licentiâ temporum abuſi vellent aſpirare ad non ſperanda, Cato Uticenſis morum communis magiſter in ordinem redegit proletarium hoc genus hominum, teſte *Plutarcho* [8]. Nunc viveres Cato, & Scribas de foro noſtro videres criſtatos, arrogantes! Ubi priſca fides! Horum

 pars

† Neque tamen omnis iis ad honores aditus erat intercluſus, ut oſtendit exemplum Flavii, qui quanquam ſcriptum feciſſet, Ædilis tamen curulis eſt factus. Livius *l.* 9. *c.* 46. & Cicereji qui Scipionis Africani majoris ſcriba fuerat, qui cum in campum Africani filium candidatum prætoriis comitiis deduxiſſet, ſeque omnibus centuriis Scipioni anteferri vidiſſet, è templo deſcendit *Valerius Maximus.*

(1) *lib.* XXXIV. *cap.* 9. (2) *lib.* III. (3) *in Catilinariâ.* (4) *lib.* IV. 3. (5) *lib.* I. *cap.* 8. *num.* 6. (6) *in Volumine pag.* 627. (7) *in Vitâ Eumenis.* (8) *in Vitâ ejus.*

pars magna Cæsarum ævo erant οἱ ταχυγράφοι, Notarii, qui laborem & ocium comparcendo scribebant per sigla, id est, notas abbreviatas, quarum specimen exhibuit *Janus Gruterus*[1]. Eos a Cicerone originem habere, narrat *Plutarchus*[2], & confirmat *Petrus Bembus*[3]. Ad Mæcenatem refert inventum *Dion Cassius*, ὅτι πρῶτος σημεῖά τινα γραμμάτων πρὸς τάχος ἐξεῦρε. Ipse *Cicero*[4] de seipso: *parum intellexit credo, quia* διὰ σημείων *scripseram.* Itaque *Plutarchus*[5] vocat σημειογράφους, & confer *Torrentium*[6]. Nec enim tam literæ erant quam literarum signa, itaque *sigla* vocabant, id est, singulares literas. Describit *Plutarchus*[7], σημεῖα ἐν μικροῖς καὶ βραχέσι τύποις πολλῶν γραμμάτων δύναμιν ἔχοντα, *signa in parvis & brevibus figuris multarum literarum vim includentia.* Justinianus[8], σημείοις ἐν τῇ γραφῇ ἅπερ σίγλας καλοῦσιν. De Vespasiano memorat Suetonius[9]: *E pluribus comperi, notis quoque excipere velocissime solitum, cum amanuensibus suis per ludum jocumque certantem, imitantem chirographa, quæcunque vidisset.* Eodem pertinent illa Manilii[10]:

Hic & scriptor erit velox cui litera verbum est,
Quique notis linguam superet, cursimque loquentis.
Excipiat longas nova per compendia voces.

& *Josephus Scaliger*[11]. Rursum Suetonius[12]: *Nepotes & literas & natare aliaque rudimenta per se plerumque docuit: ac nihil æque laboravit, quam ut imitarentur chirographum suum.* Ubi recte *Lipsius*[13] emendat, *notare.* De literis enim præcedit, & de chirographo sequitur, quod utrumque nihil omnino ad natandi artem pertinet. Confer *Jacobum Cujacium*[14], *Marcellum Donatum*[15], *Hermannum Hugonem*[16], *Eliam Vinetum*[17], & *Janum Gruterum.*

(1) *Peculiari Volumine.* (2) *in Vitis illustribus.* (3) *lib.* v. *Epist.* 8. (4) *lib.* xv. *ad Atticum Epist.* (5) *l. d.* (6) *in Notis ad lib.* vii. *Suetonii pag.* 651. (7) *in Catone.* (8) *in Codice de utroque Jure enucleando.* (9) *lib.* x. *cap.* 3. (10) *lib.* v. *Astronom.* (11) *Notatis ibidem pag.* 287. (12) *lib.* ii. *cap.* 64. (13) *Centur.* i. *epist. ad Belgas num.* 27. (14) *lib.* xii. *Observationum cap.* 10. (15) *in Dilucidationibus ad Sueton. pag.* 775. (16) *de Primâ Scribendi origine cap.* 17. *&* 32. (17) *Commentarii ad Ausonii Epigrammata num.* 7.

terum [1], ubi est: CL. CLAUDIANO. V. C. TRIBUNO. ET. NOTARIO.

II. APPARITORES erant ministri Consulum & Senatorum, qui domestica eorum negocia curabant, & in publico assequebantur eos animi gratiâ prodeambulantes, quomodo Lictores in comitatu Consulum ad Curiam prodeuntium erant, cum fascibus & securibus, ut terrorem facerent. Plerique erant libertini, cumque hero satisfecissent, cohortibus permiscebantur: tandem domi forisque opibus partis Equitum Ordini ascripti & in Senatum quandoque allecti sunt, ut prodit *Tacitus*[2].

III. ACCENSI non tam Consulum & Senatorum quam Curiæ ministri, per Urbem emittebantur ad *acciendos*, id est, evocandos in Curiam cives, ne in publicis rebus citra Quiritum suffragium aliquid definiretur. Etiam inserviebant Prætoribus, ut litibus concertantes reos, actores, testes accierent, regerent dicentes & contradicentes, ne inveherentur nimium præ calido animi affectu, denunciarent missionem horis elapsis.

IV. Eorum pars aliqua PRÆCONES varia peragebant. Adstabant Quinqueviris Mensariis, ut precia rerum venalium in auctionibus publicis nunciarent: Advocatis & Sacerdotibus, ut silentium pro concionibus patienter audiendis imperarent: Comitiis, ut Tribus pro ferendis suffragiis ordine provocarent, & qui Magistratus novi creati essent, proclamarent. Senatoribus, ut illis, cum leges ad Populum recitabant, verba præformarent.

V. INTERPRETES comitabantur Legatos & Oratores Reipublicæ nomine apud exteros agentes, ut linguâ notâ conferrent, mandatisque eo felicius defungerentur.

VI. VIATORES erant, qui a villis in Curiam accersebant, Patres, Consules, Senatores, Prætores, Tribunos, ajunt *Plinius*[3], *Columella*[4], & prolixe *Marcel-*

(1) *Volum. inscript. pag.* 391.
(2) *lib.* XIII. *Annal.*
(3) *lib.* XVIII. *cap.* 3.
(4) *Præfat. ad lib.* I.

cellus Donatus [1]. *Inscriptio* Romana apud *Gruterum* [2]: IMP. ÆLIO. CÆSARI. ANTONINO. IMP. TRAJANI. HADRIANI. AUG. PONT. MAX. TRIB. POT. XXII. IMP. II. CONS. III. P. P. FILIO. DIVI. TRAJANI. PARTHIC. N. DIVI. NERVÆ. PRONEPOTI. TRIB. POTEST. COS. VIATORES. QUI. CÆSARIB. ET. COS. ET. PR. APPARENT, ET H. V. Prisco ævo Urbis Proceres morabantur in villis, agriculturæ & pecorariæ studiosi. Seneca [3]: *Hoc scio nostros fuisse majores, hoc illum Ælium Tuberonem, cujus paupertas virtus fuit, hoc Fabricium Samnitium non accipientem munera, hoc cæteros Patres nostros, quos apud aratra ipsa, mirantes decora sua, circumstetere lictores.* Ita habent editiones *Gruteri* & *Schotti*, verum legi debet, *minantes pecora sua*, ut bene observat *Joh. Meursius* [4]. Heroës illi in summâ simplicitate & probitate suâ nihil admirabantur, atque hinc contemptus ille divitiarum & animus invictus adversus corruptelas. *Minare* verbum probum est, licet in vulgus haut ita notum, uti monent *Gerhard. Joh. Vossius* [5], *Elias Vinetus* [6]. Usurpat Romanus Interpres *Exodi* [7]. Sic & Ausonius [8]:

Nec dum caduco sole jam sub vespere
Ageret juvencas cum domum pastor suas,
Suam relinquens, me minabat, ut suam,

Ergo *minantes*, id est, præ se agentes. Ovidius [9]:

Pascebatque suas ipse Senator oves.

& confer *Dionys. Gothofredum* [10].

VII. LICTORES erant, qui Consules, Prætores, Dictatorem in publico vel præcedebant vel assequebantur, toga vel sago rubente amicti cum fascibus & securibus. Unus post alium incedebat, ordine satis longo (*anserum ritu*, ait *Berneggerus* [11]) ut marmora ostendunt, ac patet è *Livio* [12]. Pater Fabius occurrens filio

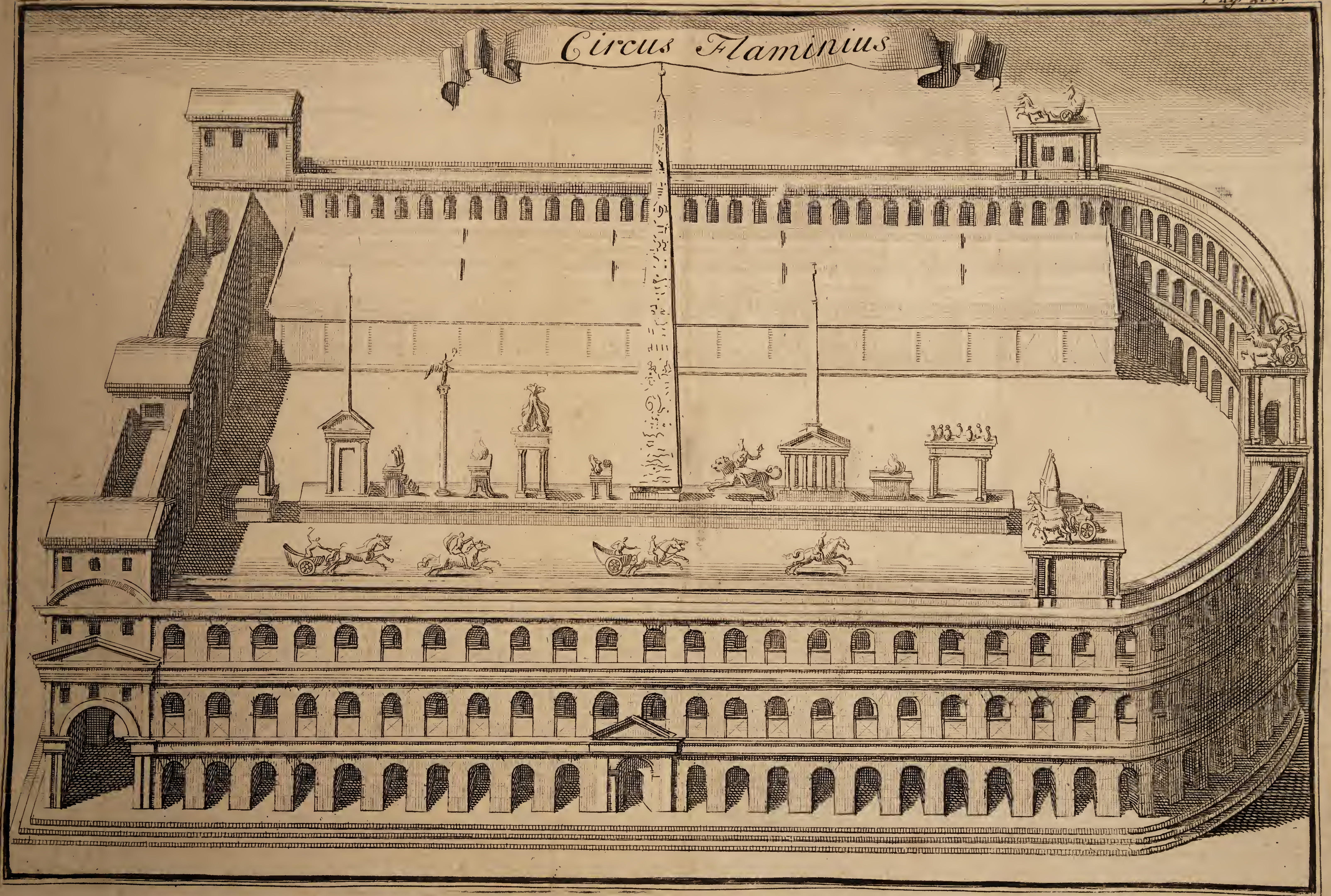
(1) *in Dilucidationibus ad Tacitum pag.* 183. (2) *in Volumine pag.* 256. (3) *lib.* II. *Controvers.* I. (4) *de Luxu Romanorum pag.* 121. (5) *in Lexico Etymologico pag.* 323. (6) *Commentariis ad Ausonii Epigrammata num. marg.* 137. (7) III. I. (8) *Epigramm.* 66. (9) *lib.* I. *Fastor.* (10) *Notis ad Festum pag.* 1693. (11) *Notatis ad Suetonii Julium pag.* 204. (12) *lib.* XXIV. *Histor.*

filio Conſuli & equo vectus, Lictores undecim prætergreſſus fuerat, ut non juberetur ex equo deſcendere, proximus vero (qui duodecimus erat) ut Conſuli debita reverentia præſtaretur, ab equo deſcendere illum juſſit. Certe undecim Lictores non potuiſſet pater præterire, niſi iviſſent ſinguli. Lictor, qui agmen claudebat ordinis ejus, dignior præ cæteris erat. *Inſcriptio* Romana: M. VALERIUS. ACHILLEUS. LICTOR. PROXIMUS. LAURENS. LAVINAS. AGENS. ANNUM. ÆTATIS. LXV. VIVUS. MIHI. COMPARAVI. ET. POSUI. *Gruterus*[1]. *Lictor Proximus* eſt ille, qui agmen claudebat, Lictorum præcipuus. In faſcibus purpuratis erant virgæ è betulis, teſte *Plinio*[2]. Pœnas infligebant delinquentibus, virgis cædendo, ſecuri feriendo, ſtrangulando. Saluſtius[3]: *Vindices rerum capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulam fregerunt.* De Lentulo agit, quem Catilinæ ſocium Lictores in carcere ſtrangulatum peremerunt. Livius[4]: *Miſſi Lictores ad ſumendum ſupplicium, nudatos virgis cædunt, ac Securi feriunt.* Submovebant Populum de viâ, id vocabant *animadvertere.* Suetonius[5]: *Cum Lictor animadverti ex more juſſiſſet.* Animadvertebant, cum voce, manu, virgâ locum facerent pone ſequenti Conſuli, & cum jubebant, ut mature cogitarent de honore exhibendo illi, qui occurrebant, ut caput aperirent, aſſurgerent, ex equo deſcenderent, ferrum ponerent, quod monet *Seneca*[6]. Indidem Appius apud Livium[7]: *I Lictor, ſubmove turbam, & da viam domino.* In prætoriâ navi ſedebat Lictor ante proram, ac prætemavigantibus, ut ſignum de navi deponerent, imperabat, ad venerandum Prætoriæ honorem, teſte *Appiano*[8]. Præcedebant menſe altero, atque ita per vices agebant, hoc diſcrimine obſervato, ut tunc faſces & ſecures haberent cum præcedebant, non vero etiam cum ſequebantur, tunc enim ha-

(1) *in Volumine pag.* 630. *num.* 6. (2) *lib.* XVI. *cap.* 18. (3) *in Catilinariâ.* (4) *lib.* XI. (5) *lib.* I. *cap.* 80. (6) *Epiſt.* 64. (7) *lib.* III. (8) *lib.* V. *Belli Civilis.*

habebant ſolum virgas & bacillos ad ſubmovendum Populum & fores pulſandas, *Suetonius* [1], *Dionyſius Halicarnaſſæus* [2], *Valerius Maximus* [3], & accuratiſſime *Lipſius* [4], *Thomas Reineſius* [5]. Denique carceres aperiebant & claudebant. Hi deinde Cæſarum ævo appellati ſunt SPECULATORES (nam qui *Speculatores* vocant cum *Turnebo* [6], *Sebaſtiano Caſtalione* [7], *Theodoro Bezâ* [8], illi ſane nomen corrumpunt, ut docte probant *Marcellus Donatus* [9], *Salmaſius* [10], *Philippus Paræus* [11], *Jacobus Revardus* [12], *Johannes Calvinus* [13], *Juſtus Lipſius* [14]) De quâ re locus eſt Suetonii [15]: *Neque convivia inire auſus eſt, niſi Speculatores cum lanceis circumſtarent.* Et alibi [16]: *Deſcendentem Speculator impulſu turbæ lanceâ prope vulneravit.* Principes utebantur eorum operâ in exſequendis capitalibus ſuppliciis. Seneca [17]. *Tum Centurio, qui ſupplicio præerat, condere gladium Speculatorem jubet.* Julius Firmicus [18]: *Speculatores facit, qui nudato gladio hominum cervices amputant.* Adhibet eodem ſignificatu Ulpianus [19]: *Spolia quibus indutus eſt, qui ad ſupplicium ducitur, neque Speculatores ultro ſibi vindicent, neque Optiones ea deſiderent.* Ubi illud, *Speculatores*, eſt in Baſilicis Florentinis, ὁ ἀποτέμνων, ſenſu expreſſo, & confer *Jacobum Cujacium* [20]. *Inſcriptio* Budenſis: SCHOLA. SPECULATORUM. LEGIONUM. I. ET. II. ADJUTRICUM. *Gruterus* [21], *Petrus Appianus* [22]. Locus ſimilis eſt *Marci* [23]: ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτωρα ἐπέταξεν ἐνεχθῆναι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. De morte Baptiſtæ agit, & vide *Caſaubonum* [24], *Johan. Buxtorffium* [25]. VIII.

(1) *lib.* I. *cap.* 20. (2) *lib.* V. (3) *lib.* IV. *cap.* I. *num.* I. (4) *in Electis lib.* I. *cap.* 23. (5) *in Epiſtolis num.* 60. (6) *lib.* XXIV. *Adverſarior. cap.* 41. (7) *Verſione Novi Teſtam. ad Marci* VI. 27. (8) *Notatis ad Euangelium Marci pag.* 164. (9) *in Dilucidationibus ad Tacitum pag.* 187. (10) *Notis ad hiſtoriam Auguſtam pag.* 28. (11) *in Lexico Critico pag.* 1173. (12) *lib.* III. *Conjectaneorum cap.* 10. (13) *in Lexico Juris pag.* 830. (14) *Annotatis ad Tacitum lib.* I. *Hiſtoriar. num.* 63 64. (15) *lib.* V. *cap.* 35. (16) *lib.* VII. *cap.* 18. (17) *lib.* I. *de Irâ.* (18) *lib.* VIII. *cap.* 26. (19) *lib.* VI. *de Bonis damnatorum, D.* (20) *lib.* VI. *Obſervat. cap.* 33. (21) *in Volumine pag.* 169. (22) *in Collectaneis pag.* 491. (23) VI. 27. (24) *in Notis pag.* 395. (25) *in Lexico Thalmudico pag.* 1536.

Circus Flaminius

VIII. CARNIFEX unus erat ſine Tribu, ſine foro, ſine domicilio, & ne civis quidem, adeoque capitis diminuti homo, ut fere deſcribunt *Cicero* [1], *Dion Chryſoſtomus* [2]. Habitabat extra mœnia, loco illo, qui Subura vocabatur, citra montem Cœlium; frequenti cæterum, ſed tamen ſuburbano, & ubi perinde alii non ſatis honeſtæ famæ convenæ degebant. De Carnificis domo expreſſe Martialis [3]:

Tonſtrix Suburæ faucibus ſedet primis,
Cruenta pendent qua flagella tortorum.

Verba poſtrema ad Carnificem pertinent, prima ad balneatores promiſcuos ac tonſores. De aliis non probæ famæ teſtantur illa Horatii [4]:

Senem quod omnes rideant adulterum
Latrent Suburanæ canes.

ubi *Lambinus* [5] notat, *in Suburâ proſtabant meretrices:* nec diſſimiliter Propertius [6]:

Jamne tibi exciderant vigilacis furta Suburæ.
Et mea nocturnis trita feneſtra dolis.

ubi Livinejus [7]: *Vicus hic frequens erat ſcortis*, Perſius [8]:

Cum blandi comites totâque impune Suburâ
Permiſit ſparſiſſe oculos jam candidus umbo.

Martialis [9]:

Ergo Suburanæ tyronem trade magiſtra,
Illa virum faciet: non bene virgo docet.

nec non [10]:

Quem cum feneſtrâ vidit a Suburanâ
Obſcena nudum lena, fornicem clauſit.

Cæterum Carnifex ſervos in crucem trahebat, nec præterea quicquam ſuppliciorum exigebat. Docet *Titus Popma* [11].

(1) *Orat. pro Rabirio.* (2) *Orat.* 31. (3) *lib.* 11. *Epigr.* 17. (4) *lib.* V. *Carm.* 5. (5) *in Commentario pag.* 357. (6) *lib.* IV. *Eleg.* 7. (7) *in Notatis pag.* 162. (8) *Sat.* 5. (9) *lib.* XI. *Epigr.* 79. (10) *Epigr.* 62. (11) *de Opere Servorum pag.* 95. 96.

CAP. V.

De Ærario & Collectis publicis.

I. ÆRARIUM ab inferendo ære dictum est, prius enim ærei nummi fuerant, deinde aurei & argentei facti sunt. Ovidius[1]:

Æra dabant olim, melius nunc omen in auro est,
Victaque concessit prisca moneta novæ.

Asservabatur plerumque pecunia publica in Templis, quod loca illa sacra & Deorum religione adversus fures munita esse viderentur. Romani in Templo Saturni (quod depingit *Jacobus Laurus*[2]) deponebant. *Inscriptio* Romana: MEMORIÆ. ARTORI. JULI. AUGENDI. VIATORIS. QUÆSTORI. AB. ÆRARIO. SATURNI. LIBERTI. QUI. ET. HÆREDES. EJUS. *Gruterus*[3]. Persius[4]:

——— *Saturniaque impulit æra.*

ubi scribit vetus Scholiastes: *Æs in æde Saturni condebatur, nondum argento auroque signato*, & adde *Plutarchum*[5], *Macrobium*[6]. Propterea Ærarium cognomen *sancti* accepit, & pro censuum ratione diversas arcas habuit, quasdam etiam pro auro vicesimario, id est, *aureis nummis optimis*, (ut *Budæus*[7] exponit) recondendis, & pecuniarum excessu ad necessitatem summam deponendo, *Cicero*[8], *Livius*[9], & ibidem *Godelevius*[10]. Ærarium hoc sanctum Julius Cæsar, qui vexillis sublatis hostem Senatus sese profitebatur, quia tardius aperiebant Tribuni, effregit, censumque & patrimonium Populi Romani ante rapuit quam imperium, *Plutarchus*[11], *Florus*[12], *Dion Cassius*[13], *Appianus*[14], *Lucanus*[15].

II. Unde vero istæ Ærarii opes? E *Vectigalibus*, *Tributis*, *Manubiis*, *Spoliis*, *Donariis*, *Fodinis*. *Vectigalia* im-

(1) *lib.* I. *Fastor.* (2) *part.* I. *Antiquitatum Roman. Tab.* 29. (3) *in Volumine pag.* 627. (4) *Sat.* 2. (5) *in Quæst. Roman. n.* 42. (6) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 6. (7) *lib.* III. *de Asse pag.* 104. (8) *lib.* VII. *ad Atticum Epist.* 20. (9) *lib.* XXXVII. (10) *in Notatis pag.* 185. (11) *in Vitâ Cæsaris pag.* 352. (12) *lib.* IV. *cap.* 2. (13) *lib.* XLI. (14) *lib.* II. *de Bello Civili.* (15) *lib.* III.

immenſas pepererunt opes, tunc cum Orbem totum victor Romanus habebat, uti proſequuntur *Julius Cæſar Bulengerus* [1], *Lipſius* [2]. Educebantur inde, quod partem decimam frugum ſibi retinerent in agris ſativis, in ſilvis & hortis partem quintam, in paſcuis & armentis certum precium, in mercibus evehendis & advehendis portorium. *Tributa* ſunt capitationes precii maximi: Solvebat herus pro uxore, liberis juſtæ ætatis, (poſtquam mares attigerant decimum quartum annum, & fœminæ duodecimum) ſervis, opibus, & hoc in annos ſingulos. *Manubias* & *Spolia* ex devictis Populis & Regibus non intercipiebant belli Duces, ſed in ærarium deferebant, hodie in ſuas convertunt crumenas, & nec ſibi ſatis, nec Reipublicæ inde commodant. Qui hoc olim fecerat, is repetundarum poſtulabatur, de quo crimine aliqua monet *Lipſius* [3]. *Donaria* quanta Regum Aſiæ, Syriæ, Ægypti? Et hoc vocabant *aurum coronarium*, quod Socii & Amici dabant Romanis ad ornanda ſolennia, *Aulus Gellius* [4]. Ad ſcrutandas *Fodinas* multa millia hominum adigebant, quoſdam mercede conductos, pleroſque ſervos pœnæ ad metalla damnatos, & ſtigmatum notis deformatos, ut meminit *Suetonius* [5], & confer *Baronium* [6]. Narrat *Polybius*, tempore ſuo quadraginta millia hominum in fodinis Hiſpaniæ venas terrarum operis quotidianis perquiſiviſſe. Moleſti quidem parandi modi, ſed honeſti: porro honeſtos cenſus fecit neceſſitas, quæ alias videri poſſent, ſordes eſſe: Urinæ enim vectigal excogitavit Veſpaſianus, *Suetonius* [7]. Nimirum ſtabant in angiportis, atque etiam in publico viarum concurſu amphoræ vel dolia ad excipiendam urinam a tranſeuntibus, quam fullones deinde in uſum ſuum convertebant, ut monet *Lipſius* [8], & adde *Plinium* [9],

Ma-

(1) *de Vectigalibus Romanis.* (2) *lib.* II. *de Magnitudine Romæ cap.* I. (3) *ad lib.* XIV. *Annalium Taciti num.* 82. (4) *lib.* V. *cap.* 6. (5) *lib.* IV. *cap.* 27. (6) *Notis ad Martyrologium pag.* 567. (7) *lib.* X. *cap.* 23. (8) *lib.* II. *de Magnitud. Romæ cap.* 6. (9) *lib.* XXVIII. *cap.* 6.

Macrobium[1], *Beroaldum*[2], quæque deſcripta è *Caſaubono* refert *Schildius*[3].

III. Locus eſt *Matth.*[4] δίδραχμα στατῆρα, ἐκεῖνον λαβὼν δὸς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. Controverſia eſt, de quo Tributo ſonet. Ad capitationes a Romanis impoſitas referunt *Beza*[5], *Janſenius*[6], *Barradius*[7], *Salmeron*[8], *Emanuel Sa*[9], *Maldonatus* & *Arias Montanus*[10], *Richardus Montacutius*[11], *Julius Cæſar Bulengerus*[12], *Thomas Cartwrigthus*[13], *Pezelius*[14], *Balduinus Walæus*[15], *Cornelius a Lapide*[16], *Hunnius*, *Paræus*, *Vinarienſes Scholiaſtæ*[17], *Johannes Seldenus*[18]. Ergo κῆνσος ſunt capitationes, uti τέλη ſunt vectigalia. Nec aliter *Hieronymus* & *Beda*[19]. Diſcedunt ab illis, & de Tributo exponunt *Grotius*[20], *Bellarminus*[21], *Lipſius*[22], *Baronius*[23], *Spondanus*[24], *Caſaubonus*[25], *Mareſius*[26], *Johan. Cameron*[27], *Scholiaſtæ Batavi*[28], *Guido Perpignanus*[29]. Sacrum hoc Tributum dabatur, ut in Templi uſum acciperetur ad ſartum tectumque conſervandum illud adverſus ruinas, *Exodi*[30], eodemque pertinere contendunt *Hilarius* & *Chryſoſtomus*[31]. Nos cum priori ſententiâ affirmamus, pertinere ad Romanos: (1) Quia Euangeliſtæ verba ſunt, οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τέλη ἢ κῆνσον? Cenſus erat Tributum, quod Romani poſcebant, *Matth.*[32].

(2) Quia

[1] *lib.* III. *cap.* 17. [2] *Enarrationibus ad Suetonium fol.* 330. [3] *in Catalectis variis ad Suetonium pag.* 573. [4] XVII. 27. [5] *in Notatis h. l. pag.* 81. [6] *in Concordiâ Euangel. cap.* 69. [7] *in Concordiâ Euangel. lib.* X. *cap.* 32. [8] *Tom.* 6. *Commentar. Euangel. tract.* 36. [9] *in Scholiis pag.* 346. [10] *Commentar. h. l.* [11] *in Analectis hiſtor. Eccleſiaſt. pag.* 315. [12] *de Imperatore Romano lib.* IX. *cap.* 17. [13] *in Harmoniâ Euangelicâ pag.* 584. [14] *in Scholis Melanchtonianis part.* 9. *pag.* 136. [15] *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 189. [16] *Commentar. h. l. pag.* 341. [17] *ad h. l.* [18] *lib.* VI. *de Jure naturali Hebræorum & Gentium cap.* 18. [19] *Commentariis ad h. l.* [20] *Commentar. h. l. pag.* 308. [21] *de Laicis cap.* 16. [22] *lib.* II. *de Magnitud. Rom. cap.* 3. [23] *Tom.* I. *Annal. A. C.* 33. *num.* 30. [24] *in Epitome Annal. Baronii pag.* 25. [25] *Exercitat.* 15. *ſect.* 19. [26] *Tom.* I. *Theolog. Elenchthicæ pag.* 41. [27] *in Myrothecio Euangelico pag.* 55. [28] *ad h. l.* [29] *in Concordiâ Euangelicâ pag.* 596. [30] XXX. 13. [31] *Commentariis ad h. l.* [32] XXII. 21.

(2) Quia Publicani vicatim obibant, & collectas indicabant: Tributum ſacrum vero quilibet mittebat ultro ad Templum Hieroſolymitanum. (3) Quia huc nos ducunt verba alia Chriſti: *Reges terræ a quibus accipiunt?* Regalis cenſus utique erat, non vero ſacrum Tributum. Dicat Lipſius: *Chriſti ipſa reſponſio a Tributo Cæſarino nos abducit.* Non abducit, Lipſi optime, ſed adducit, quia κῆνσον vocat, & quia addit *βασιλεῖς τῆς γῆς*. Neutrum ad Tributum ſacrum quadrat. Scribit Lyſerus [1]: *Sicli ſacri dimidium, quod olim vi legis* Exodi XXX. 13. *pendebant Hebræi Domino pro Templi & Sacerdotum ejus refectione, Romani poſtea domitâ ſub Pompejo Judæâ ad ſe tranſtulerunt, ut in fiſcum inferretur, itaque Joſephus* lib. XIV. cap. 8. *refert, Judæos hoc tempore obnoxios factos eſſe Tributo Romanorum.* Non credo, quod illi ſacrum abrogaverint Templo, quod cum provinciale eſſet, ad eorum res minime pertinebat, niſi cum abolito Templo ſacrum denarium ad ſe pertraherent, Veſpaſiani tempore, *Joſephus* [2]. Tunc demum ita factum eſt, non ante, & capitationes novas prorſum retulerunt in Ærarium Romanorum, eaſque imperiales. Ad Tributa, ab Herode tetrarchâ impoſita, referre velle cum *Miltono* [3], inconveniens eſt.

IV. Accepta magna & maxima, ſed expenſa non minima nec exigua erant. Impenſas faciebant in Magiſtratus, Miniſtros, Milites, Populum, Opera publica. Magiſtratus cum in Urbe, tum in Provinciis ingentes ſumptus fecerunt, ut dignitatis æſtimationem conſervarent. Miniſtri alendi erant. Et eo magis in Milites aureus imber depluit, ordinarios illos & gentibus devictis in poteſtate continendis impoſitas Legiones, de quorum ſtipendiis agunt *Juſtus Lipſius* [4], *Vincentius Contarenus* & *Erycius Puteanus* [5]. Nec ſufficiebant ſtipendia, inſuper capiebant donativa. Populus quoties annonam gratuito

&

(1) *in Continuat. Harmoniæ pag.* 1711. (2) *lib.* VII. *de Bello Judaico cap.* 28. (3) *Defenſione populi Anglicani pag.* 69. (4) *lib.* I. *Electorum cap.* 2. (5) *libris peculiaribus.*

& publice largitam percepit? *Suetonius* de Augusto [1]: *Impetum ceperat frumentationes in perpetuum abolendi, quod earum fiduciâ cultura agrorum cessaret.* Et paulo post: *Atque ita hanc rem temperavit, ut non minorem aratorum ac negociantium, quam populi rationem deduceret.* *Populum* appellat, ut sæpe alibi, plebem, quæ Romæ frumento publico alebatur. Hæc fere ociosorum hominum fuit, & magnâ ex parte functorum militia. Cives enim Romani artes manuarias plerique spernebant, & servis committebant, (perinde ut hodie Turci) ipsi vacabant bellis, itaque peractis stipendiis egeni plerumque domi, quod supererat vitæ, degebant. Hoc ut caveret Augustus, commoda missionum & militiæ tempora definivit, *ne aut ætate aut inopiâ post missionem sollicitari ad res novas possent*, Suetonius [2]. Hæc vel præcipua olim causa erat legum agrariarum excogitandarum, deductis coloniis, ut exhauriretur famelica illa multitudo, vere sentina urbis, uti diximus *supra* [3]. Quia vero ditiores plurimos agros ad se precio soluto perducerent, nec semper illis potirentur egeni, alterum mali remedium fuit, publica frumenti largitio. Sed præclarum hoc institutum secuta sunt non levia incommoda. Plerique enim de Populo in addiscendis manuariis artibus remissiores facti sunt, neglectum mercaturæ studium, spreta agrorum cura & servis vinctisque commissa. *Negotiantes* sunt, quicunque aliquam negociationem exercerent, cujusmodi erant centonaria, sagaria, lignaria, carbonaria, cœnacularia, cretaria, & similes his aliæ in veteribus *Inscriptionibus* nominatæ. De *Aratoribus* hoc notetur, quod (ut dictum est *supra* [4],) consueverint Romani vectigalia sua Publicanis, qui fere ex Equestri Ordine erant, per Censores elocare, ut essent *Portitores*, *Decumani*, *Pecuarii*, *Macellarii*. Et omnia illa aut per familias suas exercebant, aut civibus aliis concedebant, qui *Aratores*, *Coloni*, *Agricolæ*, *Pastores* appellabantur, non

(1) *lib.* II. *cap.* 42.
(2) *lib.* II. *cap.* 49.
(3) *cap.* II. *dist.* 2.
(4) *cap.* III. *dist.* II.

non quod ipsi vel ararent, vel pascerent, sed quod Publicanis obstricti, circa eadem negocia versabantur, eo utiliores Reipublicæ, quo in opere quisque suo diligentius negociabatur. Vetus ergo institutum fuit, ut plebem egenam frumentatione pascerent, atque ea magno sumptu paranda, advehenda & gratis distribuenda erat, ut descripsit *Vincentius Contarenus* [1], quædam habet *Justus Lipsius* [2]. Nec minus auri profusum est in opera publica, theatra, amphitheatra, circos, palatia, basilicas, templa, fora, curias, statuas, colossos, vias lapideas, pontes, aquæductus, balnea. De quibus agunt *Lipsius* [3], *Franciscus Serlius* [4], *Antonius Salamanca*, *Jacobus Boissardus*, *Alexander Donatus*, *Jacobus Meursius* [5], *Wilhelmus Blaeu* [6].

CAP. VI.

De Ludis publicis.

I. Ludi Publici erant duorum generum: *Circenses* (vel *Gymnici*) & *Scenici*. De Scenicis præteribimus, quæque eo pertinent, legi volumus apud *Lilium Gyraldum* [7], *Julium Cæsarem Scaligerum* [8], *Johannem Rosinum* [9]. Circenses erant festi: quamvis enim ad ludos animi gratiâ convenirent, nequaquam tamen sine Deorum titulo fiebant, ac proinde a Diis etiam nomina sua habebant, uti dicetur in sequentibus, & in spinâ Circi positæ erant multæ Deorum statuæ. Hæ quoque cum pompâ magnâ solebant in Circo per Sacerdotes circumferri, assectante turbâ. Suetonius [10]: *Accidit votivis Circensibus, ut correptus valetudine, lecticâ cubans, thensas deduceret.* Nempe vehiculum, in quo sacra Circensi pompâ deferebantur, religiose assequebatur, ut pingunt Nu-

(1) *Peculiari Opusculo.* (2) *lib.* I. *Electorum cap.* 8. (3) *lib.* III. *de Magnitud. Romæ cap.* 4. 5. (4) *in parte speciali Architecturæ.* (5) *in Iconibus Romæ veteris & novæ.* (6) *in Volumine Admirandorum Italiæ.* (7) *Dialogis tribus de Scenâ pag.* 229. (8) *lib.* I. *de re Poëtica.* (9) *lib.* IV. *Antiquitatum Roman. cap.* 6. 7. 8. 9. 10. (10) *lib.* II. *cap.* 43.

Numiſmata apud *Antonium Auguſtinum*[1]. Deſcripſerunt peculiaribus libris *Onuphrius Panvinius*, *Julius Cæſar Bulengerus*, *Hieronymus Mercurialis*[2], *Petrus Faber*[3], *Jacobus Lydius*[4], & breviter *Guilielmus Budæus*[5], *Martinus de Roas*[6]. Edebantur in Circo maximo, quem in hunc uſum, ſpacio inter Palatinum & Aventinum montem porrecto formâ ovatâ in mediâ Urbe, egregiâ operis amplitudine, ut verſus orientem ſemicirculi ſpecie, verſus occidentem duobus angulis rectis deſineret, exſtruxit Tarquinius Priſcus, Reges ſucceſſores ac Conſules ſedilibus adjectis & tecto ſuperadducto expleverunt, *Dionyſius Halicarnaſſ.*[7]. Hodie eſt inter vetera deperdita, & accurate delineaverunt *Onuphrius Panvinius*[8], *Jacobus Laurus*[9], *Jacobus Meurſius*[10], *Johan. Jacobus Boiſſardus*[11], *Jacobus Strada*[12]. Ejus vero loco ſub Principibus fuit Amphitheatrum maximæ molis, de quo *librum peculiarem* concinnavit *Juſtus Lipſius*. Cœpit ædificare Auguſtus, & abſolvit Veſpaſianus, teſtibus *Suetonio*[13], *Dione Caſſio*[14]. Iconem habes apud *Sebaſtianum Serlium*[15], *Jacobum Laurum*[16], *Johan. Baptiſtam de Cavalleriis*[17].

II. Gymnici dicti ſunt, quia corporis varia exercitia in illis peragebantur ad firmitatem, agilitatem, pernicitatem oſtendendam. Aurigabantur, equis pedibusve decurrebant, luctabantur, feriebant pugnis, ceſtibus, haſtis, gladiis, miſſilia projiciebant, navales pugnas conſerebant, ſæpe etiam natabant. Denique fodiebant enſibus, & cum beſtiis congrediebantur venatores, inſtructi enſe & tecti clypeo. Pleraque expreſſit *Hora-*

(1) *Tab.* 43. *num.* 21. (2) *de Re Gymnaſtica.* (3) *in Agoniſtico.* (4) *in Agoniſticis ſacris.* (5) *Annotatis prioribus ad Pandectas pag.* 130. (6) *lib.* VI. *Singularium cap.* 18. (7) *lib.* III (8) *lib.* I. *de Ludis Circenſibus pag.* 6. & 49. (9) *part.* I. *Antiquitat. Roman. num.* 14. (10) *in Iconibus Veteris Romæ pag.* 303. (11) *part.* 2. *Antiquitat. Romanarum cap.* 9. *Tab.* 12. (12) *in Epitome Theſauri Antiquitat. pag.* 66. (13) *lib.* X. *cap.* 9. (14) *lib.* LI. (15) *lib.* III. *Architecturæ fol.* 31. (16) *part.* 2. *Antiquitat. Romanar. num.* 35. (17) *lib.* II. *Antiquit. Romanar. Tab.* 33.

Horatius[1], ubi de præparatione corporum animorumque ad istos Ludos publicos, quæ in campo Martio fieri solebat, verba facit. Campum Martium delineat *Jacobus Laurus*[2]. Sic vero ille:

——— ——— *Cur apricum*
Oderit campum patiens pulveris atque solis?

De Cursoribus sonat & Aurigatoribus, qui cumprimis ad Solem concitabant pulverem. Solebant pavimentum desabulare, vel arenâ consternere, ut eo firmius pedem figerent certantes, atque etiam tanto molestius decurrerent equis, curribus, pedibus. Ovidius[3]:

Fortior in fulvâ novus est luctator arenâ.
Quam cui sunt tardâ brachia fessa morâ.

Currebant a carceribus recto tramite (ὀρθῇ τροχιᾷ, uti vocatur *Hebræor.*[4]) in stadio, (quomodo apud Græcos fere) & finiebant ad metas Circi, quæ turbinatæ atque ita compositæ erant, ut post equorum cursum, in venationibus & pugnis tolli commode ac restitui possent in principio & fine curriculi. *Sublatæ metæ*, ait Suetonius[5], *inque locum earum bina castra ex adverso constituta erant.* Nisi metæ illæ fuissent, pro libitu suo agitatores contrahere spacia potuissent, & brevioribus lineis cursum describere. Apud eundem[6]: *Circensibus, spacio Circi ab utrâque parte producto & in gyrum euripo addito, quadrigas bigasque & equos desultorios agitaverunt nobilissimi juvenes. Spacio Circi producto*, nimirum ut emoveret latius ab utroque latere, ac emissi cursores hoc modo curriculum liberius haberent. *Ab utraque parte* ait, nam (ut recte pingit *Onuphrius*[7]) erant tres metæ, & portæ sive carceres sex in angulis rectis Circi, unde procurrebant quatuor bigæ vel quadrigæ totidem recto tramite, obliquato paulum cursu quando præteribant metas in semicirculari latere oppositas, ut ad carceres metasque illas, a quibus egressi fuerant ab altero latere reverterentur. *Spinam* vocabant aggestam in medio Circo hu-

(1) *lib.* 1. *Carm.* 8. (2) *part.* 1. *Antiq. Romanar. num.* 15. (3) *lib.* IV. *Tristium eleg.* 6. (4) XII. 13. (5) *lib.* 1. *cap.* 39. (6) *l. d.* (7) *l. d.*

mum, quam tramites ambiebant exactis per metarum deſignationem lineis, ut vectoribus commodæ eſſent, & in hac ſpinâ ſtabant velut in aggere, columna Fortunæ, columnæ Tutelinæ, columnæ Meciæ, columnæ Setiæ, ædes Solis, ſimulachrum Cybeles, aræ Deorum, ſimulacrum Victoriæ, Delphini, & prope obeliſcum Lunæ poſitæ erant ſeptem metæ parvæ, (*ὡσειδὴ δημιουργήματα* vocat *Dion*) indices quod ſeptenis ſpaciis vel curriculis abſolveretur miſſus. *Euripus* Circum alluebat, eratque foſſa profunda per tria Circi latera ducta ad pedes 10. in quam aquæ derivabantur, velut in canalem grandem. *In eâ hippopotamos & crocodilos pugnantes exhibitos eſſe* prodit *Beroaldus* [1]. Aliter vero divinat *Sabellicus* [2] nimirum, *propter elephantos ita factum eſſe, ut objectu aquarum, quas non facile tolerant, pavidi & conſternati eo acrius depugnarent invicem.* Poterat utrumque eſſe. Quamobrem Delphini ſeptem poſiti fuerint, diximus *ſupra* [3].

III. Poſtquam Julius Cæſar ampliaverat ſpacia, per ſedilia elevata in ambitu occupare locum poterant ducenta ſexaginta hominum millia. Ad occidentem carceres erant, unde bigæ & quadrigæ in Circum per medium oſtium maximum emittebantur. Ante carceres duo Hermuli ſeu Hermetes parvi (quæ erant ſimulacra Mercurii) fixi erant, funem vel catenam prætendentes carceribus, ne equi, apertis carcerum valvis, ante ſignum datum procurrerent. His vero catenis operâ miniſtrorum, ad ſignum datum prolapſis, in certamen effundebantur. Ad obeliſcum Lunæ in ſpinâ depoſitum erat bravium, unde illud petebat victor. Submiſſis catenis Hermulorum, per dextram Circi latus eo ordine, quem ſors jacta dederat, procurrebant, & ſeptena curricula ſiniſtro gyro ducebant. Qui iſta prior confeciſſet, deſiliebat in ſpinam & bravium capiebat a munerario. Propertius [4]:

Aut

(1) *Enarrat. ad h. l. fol.* 25.
(2) *Notis ad h. l. fol.* 25.
(3) *lib.* I. *cap.* I. *num.* 24.
(4) *lib.* II. *Epigram.* 19.

Aut prius infecto deposcit præmia cursu,
Septima quam metam triverit ante rota.

Septem ergo curricula in quovis missu petebantur ab agitatoribus, donec quinque curricula Domitianus introduceret Hoc enim volunt illa *Suetonii* verba[1]: *Circensium die, quo facilius centum missus peragerentur, singulos a septenis spaciis ad quina corripuit.* Metarum usum describit Virgilius[2]:

——— ——— *Unde reverti*
Scirent, & longos ubi circumflexere cursus.

Reverti, nimirum quando vicibus repetitis provehebantur a carceribus: *circumflectere*, nempe quando prope metas oppositas pervenerant. Et confer *Simonem Abbes Gabbema*[3]. Atque ille, qui primus omnium, ut dictum est, curricula sua feliciter absolverat, ut in septimo curriculo ad metam prior appulisset, cæteris spretis palmam obtinebat, τὸν φοίνικα ἔλαβεν, ait *Julius Pollux*[4]: λαμβάνει βραβεῖον, 1. *Corinth.*[5].

IV. Sidonius Apollinaris[6]:

Hæc est janua Consulumque sedes,
Ambit quam paries utrinque senis
Cryptis porticibusque fornicatus.

Ostium, quod ad medium Circi spacium patet, idem prorsus est cum hac *januâ & Consulum sede* Sidonii, quæ utrinque senos carceres fornicatos habebat. Soli carceres illi sex, qui a latere dextro illius ostii erant, necessarii mittendis bigis vel quadrigis fuerunt, quoniam a dexterâ ad sinistram curricula sua peragebant. Ut æqualis esset architecturæ facies, totidem carceres in altero latere facti sunt, qui ipsi eodem tempore pandebantur, quamvis nulli inde currus emitterentur. Ex illis porro sex carceribus, qui ad dexteram sunt, soli quatuor primi emittebant quatuor bigas quadrigasve certaturas, singuli singulas. Erat tota Circi factio in

(1) *lib.* XII. *cap.* 4. (2) *lib.* V. *Æneid.* (3) *Notis ad Propertium pag.* 619. (4) *lib.* III. *cap.* 3. (5) IX. 24. (6) *Panegyrico de laudibus Narbonæ.*

quatuor colores gregesque divisa, ac vocabantur *Prasini*, *Russati*, *Veneti*, *Albati*. De Prasinâ factione est illud Suetonii[1]: *Prasinæ factioni ita addictus & deditus, ut cœnaret in stabulo assidue & maneret.* De Venetâ est apud eundem[2]: *Quosdam de plebe ob idipsum quia Venetæ factioni clare maledixerant, interemit.* Vestimentorum colores faciebant discrimen ita manifestum, ut cujus factionis esset quis, statim appareret. Prasina habebat virides vestes. Juvenalis[3]:

Totam hodie Romam Circus capit, & fragor aurem
Percutit, eventum viridis quo colligo panni.

Russata rubeas, Veneta cærulas, Albata candidas. Martialis[4]:

Si Veneto Prasinove faves, qui coccina sumis;
Nec fias istâ transfuga veste vide.

De iisdem quoque meminerunt *Inscriptiones* Veteres. De Prasinâ est illa Romana: MARCO. AURELIO. LIBERO. PATRI. ET. MAGISTRO. ET. SOCIO. ET. DOMINO. ET. AGITATORI. FACTIONIS. PRASINÆ. AURELIUS. CÆCILIUS. PLANETAROTOGENES. OB. III. PALMAR. HOC. DONUM. VOVIT. NATIONE. AFRI. *Gruterus*[5]. De Russatâ est illa Romana: D. M. C. POMPEJO. FUSCENO. CONDITORI. FACTIONIS. RUSSATÆ. ET. FACTIONUM. PRIMUM. PATRONO. B. M. OPTIMO. ET. PIENTISSIMO. FECERUNT. LIBERTI. ET. HÆREDES. FECERUNT. DE. SUO. *Gruterus*[6]. Et altera illa Romana in domo Marii Delfini: D. M. CLAUDIA. HELICE. ET. CL. AVI. LL. DIONYSIO. CON. D. GR. RUSSATÆ. CONJUGI. DIGNISS. *Johan. Jac. Boissardus*[7]. De Venetâ est illa Tiberina: Q. RAPIDIO. Q. F. LEM. MULIONI. MORATORI. LUDI. CIRCEN. ET. AGITATORI. FACTION. VENET. VIX. ANN. LX. RAPIDIA. MARITO. PIISSIMO. B. M. F. *Gruterus*[8]. Rursum Martialis[9]:

De

(1) *lib.* IV. *cap.* 55. (2) *lib.* XX. *cap.* 14. (3) *Satyr.* 11. (4) *lib.* XIV. *Epigr.* 131. (5) *in Volumine pag.* 338. *num.* 2. (6) *l. d. num.* 4. (7) *part.* 5. *Antiquit. Romanar. fol.* 90. (8) *l. d. pag.* 339. *num.* 3. (9) *lib.* X. *Epigram.* 48.

De Prasino conviva meus, Venetoque loquatur,
Nec facient quenquam pocula nostra reum.

Et de Russatis idem [1]:

Proficias nihili, hoc cadas licet usque flagello,
Si tibi purpureo de grege currit equus.

Moratori. de quo prolata *Inscriptio* meminit, intellige eum, qui equos ad finem certaminis sistebat. Aurigas casu luxatos Medici singulares curabant. *Inscriptio* Romana: D. M. M. ANTONIO. M. F. ANIENSI. MATRINIO. EVOC. AUG. VIX. ANN. XXXIIX. M. VIII. M. ANTONIUS. M. F. ANIEN. PRIMIGENIUS. MEDICUS. FACT. RUSSAT. FRATRI. SANCTISS. FECIT. *Gruterus* [2].

V. Nisum, Euryalum, Patronem, Helimum cursores describit *Virgilius* [3]. Aurigatores, & iidem Agitatores (uti vocat *Ulpianus* [4]) propellebant bigas vel quadrigas, illis venerati Lunam, his Solem. Suetonius [5]: *In Circo præter solennes bigarum quadrigarumque cursus.* Itaque in utriusque honorem Obelisci stabant erecti, alter Solis globum rotundum fulgentem in fastigio habens, validus & sublimis, alter vero Lunæ, corniculatam eam in fastigio habens, minor & humilis. Trigas denique agitabant in honorem Deorum Manium. Horatius [6]:

Sunt quos curriculo pulverem Olympicum
Collegisse juvat, metaque fervidis
Evitata rotis. —— ——

Sunt certamina CURULIA. Præcipua cura erat, ne interim quando concito ferebantur cursu, & prope metas oppositas appellendo convertebantur equi, sessor vel protereretur, vel excuteretur cum præsenti vitæ periculo, quod ab agitatore proximo & currum suum pariter circumagente in semicirculari latere obteri posset: neve ad dexteram sinistramve declinando nimis cum temone rotisque impingeret, curru fracto ad metas, haut

(1) *libro dicto num.* 55. (2) *l.d. pag.* 339. *num.* 1. (3) *lib.* V. *Æneid.* (4) *l. Athletas ff. de His qui notantur infamiâ.* (5) *lib.* XII. *cap.* 4. (6) *lib.* I. *Carm.* I.

ita magno intervallo ab invicem dispositas, ipse attonitus & projectus Impingere turpissimum est habitum, talesque *naufragium in Circo fecisse* dicti. Statius[1]:

Speravit flexæ circum compendia metæ
Interius ductis Phœbejus augur habenis,
Anticipasse viam, nec non & Thessalus heros
Spe propiore calet, dum non cohibente magistro
Spargitur in gyros, dexterque exerrat Arion.

Icones sunt apud *Onuphrium Panvinium*[2], è Marmorum & Numismatum fide. Pergit Horatius:

—— Gallica nec lupatis
Temperet ora frenis?

Sunt equi desultorii (uti vocat *Suetonius*[3], & picturæ sunt apud *Gorlæum*[4]) cum singuli decurrebant equites, duos ad manus habendo equos, atque in ipso cursu ex altero in alterum transsiliendo, itaque confecto stadio victor palmam auferebat. Addit:

Cur timet flavum Tiberim tangere?

Sunt natationes, de quibus idem[5]:

Nec quisquam citus æque
Thusco denatat alveo.

Eæque usurpatæ, non tam corporis abluendi gratiâ, quam ut natare docti, quando periculum a naufragio imminebat, possent enatare, Julii Cæsaris exemplo, qui in bello Alexandrino per Nilum enatavit, *Florus*[6], *Appianus*[7], *Suetonius*[8], *Plutarchus*[9]. De natatoribus est *Martialis* Epigramma[10]. Subjungit:

——— Cur olivum
Sanguine viperino
Cautius vitat?

Luctaturi vestes exuebant, femoralibus cincti. Suetonius[11]: *Athletarum vero spectaculo muliebrem sexum omnem*

(1) *lib.* VI. *Thebaid.* (2) *lib.* I. *pag.* 15. 18. 26. 32. 41. (3) *lib.* I. *cap.* 39. (4) *in Thesauro Numismatum Tab.* 22. *num.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. *& in Promptuario Annulorum num.* 173. (5) *lib.* III. *Carm.* 7. (6) *lib.* IV. *cap.* 2. (7) *lib.* II. *de Bellis Civilibus.* (8) *lib.* I. *cap.* 64. (9) *in Vitis illustribus pag.* 345. (10) *in libro Spectaculorum num.* 26. (11) *lib.* II. *cap.* 44.

omnem adeo submovit, ut Pontificalibus ludis pugilum par postulatum distulerit in sequentis diei matutinum tempus, edixeritque, mulieres ante horam quintam venirent in Theatrum, non placere. Ideo noluit fœminas interesse spectaculo Athletarum, quoniam nudi exercebant corpora, velati solum in pudendis, uti refert *Dionysius Halicarnassæus* [1], & confer *Philipp. Beroaldum* [2]. Gladiatoris nudi imaginem è Farnesianis Marmoribus pingit *Johan. Baptista de Cavalleriis* [3]. Et locus ubi Gladiatores deponebant vestes suas, vocabatur *spoliarium*: *Inscriptio* Prænestina: CURATORI. MUNERIS. PUBLICI. GLADIATORIO. III. QUOT. IS. TEMPORE. HONORUM. CURARUMQUE. STUDIO. VOLUPTATIBUS. ET. UTILITATIBUS. POPULI. PLURIMA. CONTULERIT. LUDUM. ETIAM. GLADIATORIUM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO. SUA. PECUNIA. EXTRUCTUM. PUB. OBTULERIT. *Gruterus* [4], & vide *supra* [5]. Spoliarium hoc loco est pars gymnasii illa, ubi veste se exspoliabant. Nam alias etiam spoliarium est receptaculum occisorum, & velut sepulchrum, uti dicemus *infra* [6]. Oleo ungebantur, tum ut prensiones molles ac lubricæ essent, idque in solo per copiosam argillam injecto & aquis attemperato, unde cedentibus subinde ad singulos passus pedibus eo prolixior lucta erat, neque illico per humiafflictionem finiebatur spectaculum: tum ne contusiones illæ & corporis detorsiones membrorum vertebris inferrent noxam. Virgilius [7]:

Actiaque Iliacis celebramus littora ludis,
Exercent patrias oleo labente palæstras
Nudati socii. —— ——

Statius [8]:

Postquam oleo gavisa cutis, petit æquor uterque
Procursu medium, atque haustâ vestitur arenâ.
Tum madidos artus alterno pulvere siccant.

Aa 4 Her-

(1) *lib.* VII. (2) *Enarrationibus ad h. l. fol.* 87. (3) *lib.* I. *Antiquitat. Roman. Tab.* 28. 29. (4) *in Vol. pag.* 489. (5) *cap.* III. *n.* 10. (6) *dist.* II. (7) *lib.* III. *Æneid.* (8) *lib.* VI. *Thebaid.*

Herculem Heroëm cum Antæo luctaturum, Olympiaci more certaminis oleo sese perfudisse refert Lucanus[1]:

Ille Cleonæi projecit terga leonis;
Antæus Libyci, perfudit membra liquore
Hospes, Olympiacæ servato more palæstræ.

Petronius[2]: *Intraverunt palæstritæ quamplures & nos legitimo perfusos oleo referunt.* Acceperunt a Græcis, de quibus scribit *Theocriti Scholiastes*, λιπαρὸν δὲ λέγει παλαίστραν, ἐπεὶ οἱ παλαίοντες ἐλαίῳ πρότερον ἠλείφοντο, εἶτα ἐπάλαιον. Oleum illud *ceroma* vocat *Martialis*[3], & confectionem ejus describit *Plinius*[4]. De unctionis extremæ sacramento multo hic commemorat *Petrus Faber*[5], adversus quem & similes ejus disserit *Johannes Dallæus*[6], & confer *Johannem Gerhardum*[7]. Cæterum ne prehensio illa falleret nimis, ac frustra esset certamen, dum alter alterius manibus elabitur semper, pulvere & harenâ conspergebantur præsentes in *scammate* (ita vocabant palæstram alio nomine) & sub initio congressus. Verba *Statii*, quibus hoc probatur, adducta sunt paulo ante Ovidius[8]:

Ille cavis hausto spargit me pulvere palmis,
Inque vicem fulvæ tactu flavescit arenæ.

Apulejus[9]: *In modum pugilum qui pulvisculo perspersi dimicant.* Artis hic erat novisse, quomodo adversarius pede supposito dejici posset, quod est ὑποσκελίζειν apud Græcos, & *supplantare* dixit *Seneca*[10].

VI. Porro est apud Horatium:

Neque jam livida gestat armis
Brachia? ——— ———

Livida, id est, ad livorem percussa ab illo, quocum decertabat alter. *Sugillare* vocabant, ut nos docet *Seneca*[11], estque Græcorum ὑπωπιάζειν, quod *Paulus* usurpat

(1) *lib.* IV. *Pharsal.* (2) *in Satyrico pag.* 30. (3) *lib.* IV. *Epigr.* 4. 19. *lib.* V. *Ep.* 66. *lib.* VII. *Epigr.* 31. (4) *lib* XI. *cap.* 14. *lib.* XV. *cap.* 4. *lib.* XXVIII. *cap.* 9. (5) *lib.* II. *Agonisticorum cap.* 5. (6) *de Extremâ Unctione.* (7) *Tom.* 4. *Confess. Catholicæ pag.* 191. (8) *lib.* IX. *Metamorphos.* (9) *lib.* IX. *Milesiar.* (10) *Epist.* 13. (11) *Epist.* 13.

pat 1. *Corinth.*[1]. Annotat Emanuel Sa[2]: *Contundo corpus meum, ſcilicet flagellis*, & confer *Jacobum Gretſerum*[3], *Wilhelmum Eſtium*[4]. Quod prorſus barbarum eſt, & a Bahalitis adhibitum, 1. *Reg.*[5], *Jerem.*[6], ſed a Deo Iſraëlis prohibitum, *Eſai.*[7]. Lucta, quam *Paulus* indicat, ſpiritualis eſt, itaque media & remedia ſunt quoque ſpiritualia. Edomat affectus pravos, ſubigit deſideria meditatione rerum ſacrarum, prædicatione indefeſſâ, vitâ continente & ſobriâ. Ita divinus ille Hieronica; nam alterum illum Bahaliticum modum non invidemus Monachis, pruriginem carnis delicatule affectantibus, ac proinde talibus remediis opus fuerit illis. De quâ re videantur *Johannes Gerhardi*[8], *Petrus Faber*[9], *Danhaverus*[10], *Johannes Lydius*[11]. Deſcribit *Horatius* pugiles, qui decertabant pugnis, ceſtibus, haſtis. Pugnis quidem primum certabant ſed nudis, quæ manuariæ contuſiones velut rudimentum erant. Acceſſerunt deinde Ceſtus, id eſt, res agebatur pugnis armatis, ita ut chirothecis è corio bubulo, iiſque ferro, ære, plumbo gravibus, (ad brachia, cubitos ipſoſque humeros alligatis, ne exciderent) congreſſi decertarent. *Panvinius* ſcribit[12]: *Ceſtus erat genus clavæ pilas plumbeas loris bubulis appenſas habens.* Sed illud a vero multum abludit, ut recte contendit *Mercurialis*[13]. Propertius[14]:

Nunc ligat ad Ceſtum gaudentia brachia loris.

Ita & firmiorum ictum inferebant, neque manum dolore fatigabant, & quoque citra noxam ſuſtinebant adverſarii contentionem, Virgilius[15]:

——— ——— *Taurorum ingentia ſeptem*
Terga boum, plumbo inſuto ferroque rigebant.

Et porro, ne ſtatim eliderent, ἀμφώτιδας addiderunt, id eſt, aurium munimenta, dorſi corio gaviſi quando

 opus

(1) IX. 27. (2) *pag.* 414. (3) *lib.* 1. *de Diſciplinâ cap.* 4. (4) *Commentario adh. l. pag.* 361. (5) XVIII. 28. (6) XLI. 15. (7) LVIII. 3. 4. 5. (8) *l. d. pag.* 114. (9) *in Agoniſtico lib.* III. *cap.* 14. (10) *Diſputatione de Hypopiaſmo Paulino.* (11) *in Agoniſticis ſacris cap.* 14. (12) *lib.* I. *pag.* 70. (13) *lib.* II. *c.* 9. (14) *lib.* III. *Eleg.* 12. (15) *lib.* V. *Æneid.*

opus erat. Optime iſta explicant *Scaliger*[1], *Aldus Manutius*[2]. Tota ars, non vitare fugâ ictum, ſed corporis inclinati flexione: & porro, non inferre ictum fruſtra, concidebant enim plumbi onere præcipites acti, ſi impenſius niterentur verberare. Victoriam adverſario cedebat Pugil, qui feſſus manus ac brachia pendula ſubmittebat, (παρειμέναι χεῖρες ſunt dicendi genere ab his exercitiis petito, *Hebr.*[3]) aut in terram procidendo victum ſeſe diſertâ voce fatebatur. Poſtremo apud Horatium:

—— —— Sæpe diſco,
Sæpe trans finem jaculo nobilis expedito.

Diſcus erat globus ferreus, ligneus, ſaxeus, plumbeus, isque medius amento nectebatur, & cum lacertis, tum arte etiam in ſublime projiciebatur, ut lineâ porrectâ relapſus intra fines certos decideret, victorque ille erat, qui præ cæteris altius in ſublime, aut latius in tractu, aut propius deſtinatam metam projiciebat, ut exponunt *Euſtathius*[4], & *Scholiaſtes Pindari*[5]. De illo Propertius[6]:

Miſſile nunc Diſci pondus in orbe rotat.

& confer *Mercurialem*[7].

VII. Atque hi omnes ludi liberales erant & ab ingenuis edebantur. Ut conſtaret, quod certo peragi deberent, Prætores mappam albam in turri Mœnianâ, quæ imminebat oſtio Circi maximi, appendebant, certiſſimum ſignum, futuros die iſto ludos. Martialis[8]:

Prætor cretatam cum vellet mittere mappam.

Sed recens illud eſt, & Neronem autorem habuit, uti monent *Caſſiodorus*[9], *Onuphrius Panvinius*[10], *Maſenius*[11]. Quanquam videri poſſit, antiquioris uſus eſſe, adeoque refert *Suetonius*[12], de mappâ illâ veluti re non novâ,

(1) *lib.* I. *de Re Poëtica cap.* 22. (2) *lib.* I. *Quæſitorum Epiſtolicor. pag* 312 (3) XI. 12. (4) *Scholiis ad lib.* VIII. *Odyſſ.* (5) *ad Iſthmia Carm.* I. (6) *lib.* III. *Eleg.* 12. (7) *lib.* II. *de Arte Gymnaſt. cap.* 12. (8) *lib.* XII. *Epigr.* 29. (9) *lib.* III. *Epiſt.* 51. (10) *lib.* I. *de Ludis Circenſibus cap.* 14. (11) *cap.* XXXIV. *Antiquitat. Romanar. diſt.* 6. (12) *lib.* VI. *cap.* 22.

novâ, ſed quæ jam antea nota erat. Nec tamen contendere velim in re non exploratâ ſatis. Juvenalis[1]:

——— *Megaleſiacæ ſpectacula mappæ.*

De quo Poëtæ loco non ſatis recte diſſerit *Johannes Coraſius*[2] ubi ait, *Prætor qui ludis praeerat, mappam aurigæ pro præmio victoriæ dabat.* Præmium haut erat victoriæ, quod certaminis capeſſendi velut ſignum erat.

VIII. Navales pugnas conſerere, decertare enſibus, cum beſtiis depugnare, ſervos cogebant, captivos, morte damnatos, facinoroſos. Ad navales pugnas edendas factus fuit rivus aquæ Appiæ ſub Cœlio & Aventino montibus per foſſas continuas, ut prope portam Trigeminam educi poſſet in Circum maximum, teſte *Frontino*[3], & adde *Suetonium*[4], ubi is inſimul monet, *locum alium Naumachiarum fuiſſe Campum Martium.* Nec hic ſolum, verum alias etiam per diverſas Urbis regiones ſolo excavato præparaverunt Cæſares aquarum receptacula. De Julio Suetonius[5]: *Navali prælio in minore Codetâ defoſſo lacu, biremes ac triremes, quadriremeſque Tyriæ & Ægyptiæ claſſes magno pugnatorum numero conflixerunt.* Sic enim locum hunc reſtituerunt *Caſaubonus* & *Boxhornius* (uti eſt *in Notis variis* Johannis Schildii[6]) nec non *Ivo Villiomarus*[7], *Berneggerus*[8], *Philippus Beroaldus*[9], pro quo vitioſe legitur, *navali prælio in modum cochleæ*, apud *Onuphrium*[10], neque potuit mederi *Turnebus*[11]. Codeta erat ager Transtiberitanus plenus virgultis, ut *Feſtus* narrat, & eodem loco meminit *Pancirollus*[12]. De eodem lacu iterum memorat *Suetonius*[13], & non procul a campo Martio abfuiſſe, docet nos *Dion Caſſius*[14]. Novum lacum ad ſimiles uſus paravit Auguſtus, *Suetonius*[15], & adhibuit multo deinceps

(1) *Sat.* II. (2) *lib.* IV. *Miſcellan. cap.* 24. *num.* 18. (3) *lib.* I. *de Aquæductibus.* (4) *lib.* VI. *cap.* 27. (5) *lib.* I. *cap.* 32. (6) *pag.* 45. (7) *Animadverſis ad locos controverſos p.* 129. (8) *Notatis ad Suetonii Julium pag.* 84. (9) *Enarrationibus ad h. l. pag.* 25. (10) *lib.* II. *de Ludis Circenſibus cap.* 12. (11) *lib.* XXIV. *cap.* 14. *Adverſar.* (12) *Deſcriptione Regionum Urbis fol.* 19. (13) *lib.* I. *cap.* 44. (14) *lib.* XLIII. (15) *lib.* II. *cap.* 34.

ceps tempore Titus Vespasianus, ut narrat idem Suetonius[1]: *Dedit & navale prælium in vetere Naumachiâ. Veterem* vocat, quod ab Augusto esset, nam Caligula loco alio præliorum simulacra ista luserat, uti autor est *Dion Cassius*[2], & forte Nero etiam, quem talia spectacula apparavisse, constat ex *Suetonio*[3]. Titi Cæsaris Naumachiam laudat *Martialis*[4]. Nam ad Titum referunt *Ramiresius*[5], *Lipsius*[6], *Samuel Petitus*[7]. Domitianus vero, ut reliquos omnes gloriâ superaret, edidit navales pugnas fere justarum classium, effosso & circumstructo juxta Tiberim lacu, *Suetonius*[8]. Huc pertinet illud *Martialis*[9] *Epigramma* 24. & contestatur Nummus argenteus, quem depingit *Onuphrius*[10]. Totam vero Naumachiæ effigiem habes apud eundem *Onuphrium*[11], *Jacobum Laurum*[12], *Jacobum Meursium*[13].

IX. Ensibus decertabant GLADIATORES † ad petitum *Munerariorum*, id est, virorum procerum, qui impensis suis conducebant Lanistas, ut ludos ejusmodi cruentos exhiberent. *Inscriptio* Salernitana: ACERRIO. FIRMEO. LEONTIO. PRIMARIO. VIRO. ET. EDITORI. MUNERIS. SUI. CUM. FERARUM. LIBYCARUM. Gladiatores hactenus sub magistro, quem *Lanistam* (Suetonius[14].) Thusco nomine appellabant, edocti fuerant. *Inscriptio* Neapolitana: CN. METIUS. FELIX. LANISTA. AUGUST. *Gruterus*[15]. Lanista ille aut *coactos* producebat & committebat, nimirum quos precio certo sibi emerat, expositos, quos vocabant *altellos*, (uti est *in Notis* Scaligeri *ad Festum*) servos pœnæ, id est, bello captos, vel ob delictum ad gladii ludum damnatos: aut *voluntarios*, qui gloriæ alicujus studio ducti Lanistis sese

† Horum pugnas optime expressit J. Lipsius, ex cujus *l.* II. *Saturnal. Serm. c.* 21. hanc iconem mutuati sumus.

[1] *lib.* XI. *cap.* 7. [2] *lib.* LIX. [3] *lib.* VI. *cap.* 12. [4] *in libro Spectaculorum Epig.* 28. [5] *in Notis pag.* 26. [6] *de Amphitheatro pag.* 24. [7] *lib.* III. *Miscellaneor. cap.* 1. [8] *lib.* XII. *cap.* 4. 5. [9] *in libro Spectaculorum.* [10] *lib.* II. *pag.* 62. [11] *lib.* II. *pag* III. [12] *part.* 3. *Antiquit. Romanar. num.* 21. & 26. [13] *in Iconibus Romæ veteris pag.* 311. [14] *lib.* 1. *c.* 16. [15] *l. d. pag.* 3.

Pag. 300.

ſeſe tradebant, inque leges eorum compromittebant ſacramento, quod vellent flammis uri, virgis verberari, ferro necari. Petronius [1]: *Tanquam legitimi Gladiatores domino corpora animaſque religioſiſſime addicimus. Legitimus*, id eſt, authoratus, erant enim hi liberi, ſed volentes obſtringebant ſe atroci ſacramento, corpora animaſque Laniſtæ addicentes, *venalem ſanguinem habentes*, ait *Livius* [2]. Horatius [3]:

Quid refert uri, virgis ferroque necari?
Auctoratus eas. —— ——

Seneca [4]: *Eadem honeſtiſſimi hujus & turpiſſimi illius authoramenti verba ſunt, uri virgis ferroque necari.* Tibullus [5]:

Ure meum potius flammâ caput, & pete ferro
Corpus, & intorto verbere terga ſeca.

Urebantur & flagris percellebantur a lorariis, ſi quando timidius pugnarent, vel a ferro fugerent. Necabantur, quando vel adverſarii manibus interfecti ſunt, vel cum proſtrati *ferrum recipere* jubebantur, qui non ad primum ictum vomuerant animam. Atque erat *hæc pugna ſine miſſione*, uti vocant *Livius* [6], *Suetonius* [7]. De eadem Cicero [8]: *Quis mediocris Gladiator ingemuit? quis vultum mutavit unquam? quis non modo ſtetit, verum etiam turpiter decubuit? quis cum decubuiſſet, ferrum recipere juſſus, collum contraxit? tantum exercitatio, meditatio, conſuetudo valent.* Rurſum Seneca [9]: *Sæpe cauſa moriendi eſt, timide mori. Fortuna illa, quæ ludos ſibi facit, quo inquit, te reſervem, malum & trepidum animal? eo magis convulneraberis & confodieris, quia neſcis præbere jugulum. At tu & vives diutius & morieris expeditius, qui ferrum non ſubductâ cervice, nec manibus oppoſitis, ſed animoſe recipis.* Et exprimens ſævientis populi voces [10]: *Occide, ure, verbera. Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit?*

[1] *in Satyrico p.* 153. [2] *lib.* XXVIII. *Hiſtor.* [3] *lib.* II. *Sat.* 7. [4] *Epiſt.* 37. [5] *lib.* I. *Eleg.* 10. [6] *lib.* XLI. *Hiſtor.* [7] *lib.* II. *cap.* XLV. [8] *lib.* II. *Tuſculanar. quæſt. Tom.* 4. *Operum pag.* 201. [9] *de Tranquillitate animi cap.* II. [10] *Epiſt.* 7.

cidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obviis pectoribus excipiunt. Hi voluntarii pugnabant cum pro gloriâ, tum pro vitâ, denique pro justo precio, quod *authoramentum* vocabant, uti scribunt *Cicero* [1], *Suetonius* [2]. Populus frequens spectabat, & hujus quidem arbitrio dabatur missio, id est, victis & gratiam petentibus pollicis erecti signo palam concedebatur, ut hac vice nec ferrum reciperent ipsi, nec victor instaret vulneratis ac mortem inferret, Suetonius [3]: *Gladiatores notos, sicubi infestis spectatoribus dimicarent, rapiendos, reservandosque mandabat. Infestis spectatoribus*, id est, quando Populus gratiam dare nollet. Cæterum quando veniam dare nollent, pollicem inversum deprimebant. Ludi vero isti omnes eo pertinebant, ut viri juvenes cædium, sanguinis ac vulnerum aspectu assuescerent, in bello minus illa timere, sed fortiter agere, fortiter pati, teste Cicerone [4]: *Crudele Gladiatorum spectaculum & inhumanum nonnullis videri solet, & haut scio, an ita sit, ut nunc fit, cum vero sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multa, oculis quidem nulla poterat esse contra dolorem & mortem disciplina.* Hæc ille. Hos quoque post victas manus, quando læsi erant, curabant Medici singulares. *Inscriptio* Romana: EUTYCHUS. AUG. LIB. NERONIANUS. MEDICUS. LUDI. MATUTIN. FECIT. SIBI. ET. IRENE. LIB. CONJUGI. CARISSIMÆ. BENE. MERITÆ. ET. LIBERTIS. LIBERTABUSQUE. POSTERISQUE. EORUM. *Gruterus* [5]. Quid sit, *ludi matutini*, dicemus *infra*.

X. BESTIARII, id est, qui bestiis conficiendis operam suam locabant desperatâ quadam audaciâ, ac quæstus dulcedine impulsi, ultro cum Munerariis egerunt, & objecti feris in arena, cum elefantis, apris, pardis, leonibus, ursis, uris, molossis depugnarunt, pilo vel ense armati, quandoque etiam clypeo obtecti. Sontes eodem compulsi, sed minori peritia congressi, nec sem-

[1] *lib.* I. *de Officiis.* [2] *lib.* III. *cap.* 7. [3] *lib.* I. *cap.* 26. [4] *lib.* II. *Tusculanarum.* [5] *in Volumine pag.* 335. *num.* 2. 3.

ſemper inſtructi armis, facile vincebantur ac diſcerpebantur. *Artemidorus* [1], θηελομαχῶν ἀπὸ τῶ ἰδίων συρικῶν τὰ θηεία τρέφῃ. Exempla vero ſunt apud *Martialem* [2], nec non apud *Senecam* [3]. Iconem produnt *Jacobus Laurus* [4], *Jacobus Meurſius* [5]. Si beſtiam trucidarent (raro ita fiebat) ſupplicio liberati erant, id eſt, accipiebant miſſionem: hæc vero vitæ gratia facta eſt ſolum captivis aut ſervis in leviori crimine deprehenſis. *Paulus* de ſcipſo, ἐθηελομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, 1. *Corinth.* [6]. Decertavit cum beſtiis & evaſit, ſive quod vicerit beſtiam, ſive quod Deus impedivit beſtiam, ne invaderet ſanctum, *Cornelius a Lapide* & *Paræus* [7], *Dilherrus* [8], *Michaël Watſonus* [9]. Atqui lex Porcia vetabat Cives objicere beſtiis, adeoque ſi Epheſii tale quid tentaviſſent, Paulus provocaviſſet ad jus civitatis Romanæ, quomodo fecit & evaſit tunc cum debebat flagellis cædi, ut *ſupra* [10]. Et ſi tale quid eveniſſet Paulo, certe in malorum catalogo, 2. *Corinth.* [11] poſuiſſet, ubi multo minores calamitates recenſet. Rectius ergo dicitur cum *Beza* [12], *Spondano* [13], *Jacobo Lydio* [14], *Conrado Hornio* [15], quod intelligantur homines feri ac maligni, veritatis divinæ hoſtes & perſecutores crudeles, nec tales Epheſi defuerunt, teſte Lucâ *in Actis* [16]. Cæterum qui damnati erant capitis, ſi viciſſent feras congreſſu audaci, denuo producti & ad mutuas lanienas compulſi ſe invicem ferro conciderunt. *Nihil habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expoſiti, nunquam fruſtra mittunt manum, non galeâ, non ſcuto repellitur ferrum*, ait *Seneca* [17]. Hinc exponas illud *Suetonii* de Claudio [18]: *Beſtiariis Meridianiſque adeo delecta-*

[1] *lib.* 1. *Onirocriticor. cap.* 19. [2] *in libro Spectaculorum Epigr.* 10. 11. 12. 13. 16. 18. 19. 22. [3] *lib.* 11. *de Beneficentiâ cap.* 19. [4] *part.* 2. *Antiquitat. Roman. num.* 36. [5] *in Iconibus Veteris Romæ p.* 158. [6] XV. 32. [7] *Commentariis ad h. l.* [8] *Tom.* 1. *Diſput. Philologicarum pag.* 263. [9] *part.* 1. *Notationum ad Pancirollum pag.* 24. [10] *cap.* 2. *diſt.* 4. [11] XI. 23. [12] *in Notis pag.* 293. [13] *in Epitomâ Annalium pag.* 77. [14] *in Agoniſticis ſacris cap.* 21. [15] *in Compendio Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ lib.* 1. *cap.* 11. *num.* 5. [16] *cap.* XIX. 12. [17] *Epiſt.* 7. [18] *lib.* V. *cap.* 34.

lectabatur, ut etiam prima luce ad spectaculum descenderet, & meridie dimisso ad prandium Populo persederet. Scilicet, matutinis horis decertabant bestiarii, meridianis Gladiatores, & sæpe fuit, ut qui mane vicerat bestiam, quia vitæ gratia nulla erat, is meridie vel concideretur a Gladiatoribus exercitatis, vel cæde promiscua absumeretur. Martialis [1]:

In matutina nuper spectatus arenâ
Mucius, imposuit qui sua membra focis.

Seneca [2]: *Mane leonibus & ursis homines, meridie spectatoribus suis objiciuntur, interfectores inter se jubentur objici & victorem in aliam detinent cadem, exitus pugnantium mors est, ferro & igne res geritur.*

XI. Cadavera de arena efferebantur, aliquando ad sepulturam. *Inscriptio* Tergestina: CONSTANTIUS. MUNERARIUS. GLADIATORIBUS. SUIS. PROPTER. FAVOREM. MUNERIS. MUNUS. SEPULCHRUM. DEDIT. DECORATO. RETIARIO. QUI. PEREMIT. CÆRULEUM. ET. PEREMPTUS. DECIDIT. AMBOS. EXTINXIT. RUDIS. UTROSQUE. PROTEGIT. ROGUS. *Gruterus* [3]. Sæpius vero etiam ut in SPOLIARIUM abjicerentur. Ita vocabant locum, quo noxiorum cadavera nuda & exspoliata abjiciebant.

Orcinianâ qui feruntur in sponda,

de sepulturis ejusmodi insepultis dicit *Martialis* [4], quam nominis rationem leviori brachio excutiunt *Schrevelius* [5], *Cœlius Rhodiginus* [6], *Johannes Kirchmannus* [7], *Berneggerus* [8], *Johan. Gerhardus Vossius* [9], accuratius vero indagat *Jacobus Nicolaus Loënsis* [10]. Et pergit:

Cum supremæ fila venerint horæ
Diesque tardus, sentiat canum litem.

Dilanietur a canibus, quæ est imprecatio. *Orcus gladiatorum*

(1) *lib.* x. *Epigram.* 25. (2) *Epist.* 7. (3) *in Volumine pag.* 319. *num.* 4. (4) *lib.* x. *Epigr.* 5. (5) *in Notis ibidem pag.* 344. (6) *lib.* x. *cap.* 18. (7) *lib.* II. *de Funeribus Romanorum cap.* 9. (8) *Diatribis ad Augustum Suetonii cap.* 35. *lit. d.* (9) *in Lexico Etymologico pag.* 446. (10) *lib.* III. *Miscellan. cap.* 3.

torum cadavera deducens, eſt apud *Tertullianum*[1], ſenſu eodem. De Spoliario eſt *Senecæ* teſtimonium[2]: *Nunquid aliquem tam cupidum vitæ eſſe putas, ut jugulari in Spoliario quam in arenâ malit?* Et Lampridii[3]: *Gladiatoris cadaver trahatur, Gladiatoris cadaver in Spoliario ponatur.* Ejuſmodi Spoliarium imprimis erat locus ille devexus & fœtidus prope montem Aventinum in ripa Tiberis, quem *Scalas Gemonias* vocat *Plinius*[4]. Eo cadavera noxiorum uncis attracta dejiciebant, canum eſcam, aut ſi furori hoc non ſatis eſſet, protracta inde in Tiberim devolvebant, *Suetonius*[5], *Tacitus*[6]. De ſcalis Gemoniis quædam ex *Oliverio* annotat *Thyſius*[7], ubi inter alia hæc etiam leguntur: *Nocentes ad ſcalas Gemonias trahebantur unco, id eſt, impacto gutturi unco producebantur in harenam, ubi poſtea pendentium crura frangebantur & ſubjecto igne ardebant, quod genus ſupplicii tetigit* Juvenalis:

Qui ſtantes ardent, & fixo gutture fumant.

Hæc ibi. Verum de re iſta occurrit nuſpiam, & *Juvenalis* dictum pertinet ad ſupplicii genus illud, quod deſcribemus *infra*[8].

XII. MEGALENSES ludi fiebant in honorem magnæ Matris Deorum Aprili menſe per ſex dies † ordine, poſtquam illam Attalus Rex Pergami, Romanis ita cupientibus a ſe dimiſerat in Urbem advehendam, *Varro*[9], & *Scaliger*[10], *Johan. Gerh. Voſſius*[11]. Ludorum exempla habes apud *Livium*[12]. *Populare ſacrum* vocat Martialis[13]:

Et populare ſacrum bis millia dena tuliſſet.

nam de ludis Megalenſibus exponunt *Schrevelius*[14], *Farnabius*[15]. Totâ Urbe in thenſa circumferebatur imago

† Herodianus *l.* 1.

(1) *in Apologetico.* (2) *Epiſt.* 94. (3) *cap.* 18. *Commodi.* (4) *lib.* VIII. *cap.* 40. (5) *lib.* III. *cap.* 53. 75. *lib.* IX. *cap.* 17. (6) *lib.* V. *Hiſtor.* (7) *Notis variis ad Valerium Maximum pag.* 536. (8) *cap.* VII. *diſt.* 4. (9) *lib.* V. *de LL. pag.* 47. (10) *in Conjectaneis ibidem pag.* 74. (11) *in Lexico Etymologico pag.* 315. (12) *lib.* XXIX. & XXXIV. (13) *lib.* X. *Epigram.* 41. (14) *in Annotatis pag.* 568. (15) *in Notis pag.* 317.

Divæ, præcedebant Matronæ fidibus ludentes, Magistratus & Cives sequebantur vestibus splendidis induti, domi vero convivia agitabantur. CEREALES fiebant mense Aprili per dies octo, in honorem Cereris: procedebant Urbe tota Matronæ solæ, & mœsto habitu, gestu, vultu, simulabant matrem quærentem filiam Proserpinam a Plutone latronum Principe raptam, sub noctem epulas adornabant, sed vinum non bibebant, & a maritis seorsum dormiebant.

XIII. FLORALES mense Majo fiebant in honorem Floræ Nymphæ, quæ hortis & floribus præerat, *Plinius* [1]. Scorta noctu per Urbem vagabantur, nudo si vellent corpore, femoralibus vero induta, cum facibus accensis, tubicinio: & armis gladiatoriis depugnantes, ut notat *Scholiastes* vetus ad *Juvenalem* [2]. Testimonia sunt quoque alibi. Statius [3]:

Hos inter fremitus, novosque luxus,
Spectandi levis effugit voluptas:
Stat sexus rudis insciusque ferri,
Et pugnas capit improbus viriles.

Suetonius [4]: *Venationes, gladiatoresque & noctibus ad lychnuchos, nec virorum modo pugnas, sed & fœminarum.* Martialis [5]:

Nosses jocosæ dulce cum sacrum Floræ,
Festosque lusus & licentiam vulgi,
Cur in theatrum Cato severe venisti,
An ideo tantum veneras, ut exires?

Jocosam Floram vocat propter jocos & vulgi licentiam in ludis iis, quam cum ferre non posset Cato Censorius spectatæ gravitatis Senator, cum forte adesset, maluit abire quam oculis usurpare fœdos lusus. Hoc est quod exponit *Martialis*, narratque *Valerius Maximus* [6]. Rursum [7]:

Qui Floralia vestit & stolatum
Permittit meretricibus pudorem.

Arno-

(1) *lib.* XVIII. *cap.* 29. (2) *Sat.* 6. *vers.* 249. (3) *lib.* 1. *Sylv.* 6. (4) *lib.* XII. *cap.* 4. (5) *lib.* 1. *Epig.* 3. (6) *lib.* II. *cap.* 10. (7) *lib.* 1. *Epigram.* 36.

Arnobius [1]: *Existimatur tractari honorifice Flora, si suis in ludis flagitiosas conspexerit res agi & migratum ab lupanaribus in theatra.* De Floralibus prolixe agit *Ovidius* [2].

XIV. APOLLINARES mense Julio fiebant in honorem Apollinis, supplicabantque Matronæ pro felice successu armorum. Mactabantur bos auratis cornibus & capræ duæ, Latronæ vero insimul cædebatur bucula inaurata, *Livius* [3].

XV. CAPITOLINI fiebant in honorem Jovis Capitolini, quod ille Gallos Senonas depulisset, ne Capitolium Populi Romani arcem devastare possent, *Livius* [4]. Ab illis diversi agones Capitolini, quos *peculiari commentario* illustravit *Onuphrius Panvinius*. Instituit eos Cæsar Domitianus, ut quinquennio elapso celebrarentur more Græcorum, qui Olympiades secundum ludos Olympios numerabant, *Suetonius* [5]. Certabant tunc omne genus artificum, & cumprimis Poëtæ recitabant, quas fecerant, fabulas, coronamque accipiebant, si placuissent. In eo agone *Statius* declamavit *Thebaidem* suam, multo labore conscriptam, rejectus vero palmam in medio positam reliquit aliis. Testatur Juvenalis [6]:

Curritur ad vocem jucundam, & carmen amicæ
Thebaidos, lætam fecit cum Statius urbem.
Promisitque diem, tantâ dulcedine captos
Afficit ille animos tantâque libidine vulgi
Auditur, sed cum fregit subsellia versu,
Esurit. ——— ———

Dicit Satyrice, *cum fregisse subsellia versu*, quoniam, ut Comici loquuntur, recitans non stetit, sed excidit, hoc est, non placuit. Nam quod *Lubinus* [7], ad Statii laudes accommodat, *cum tanto cum favore populi recitavisse, ut præ concursu auditorum scamna perfracta sint*, hoc, inquam, non exprimit verum sensum, & vero *Statius* [8] ipse conqueritur de sorte sinistrâ, quod publi-

(1) *lib.* VII. *pag.* 238. (2) *lib.* V. *Fastorum.* (3) *lib.* XXV. *Histor.* (4) *lib.* V. *Histor.* (5) *lib.* XII. *cap.* 4. (6) *Satyr.* 7. (7) *Commentario h. l. pag.* 320. (8) *lib.* V. *Sylvar. carm.* 3.

blico suffragio caruerit. Qui vicerant Poëtæ, laureâ coronabantur, estque hæc prima origo Poëtarum laureatorum, uti conjicit *Josephus Scaliger*[1].

XVI. CONSUALES fiebant mense Septembri per dies novem in honorem Neptuni, quem *Consum* vocabant, id est, *Deum consiliorum*. Nam hic est una cum Apolline Deorum clarissimus, quos Phrygum, religione celebratos in Italiam secum adduxit Æneas, & Apollo quidem erat præses armorum: Neptunus consiliorum, & huic quidem Ara subterranea in Circo maximo erat consecrata.

XVII. COMPITALICII fiebant mense Decembri post Saturnalia finita, in honorem Geniorum per vicos & vias publicas tutelarium. Liba dabantur illis pro sacrificio & convivia agitabant servi cum heris rusticis mixti, erantque velut accessio Saturnalium ex instituto Regis Servii Tulli. Nam servi a laboribus vacantes gaudebant summâ libertate, *Dionysius Halicarnass.*[2].

XVIII. SECULARES fiebant post exactos centum annos, magnis sumptibus, *Angelus Politianus*[3], *Carolus Sigonius*[4], *Bartholomæus Marlianus*[5], *Elias Vinetus Santo*[6], *Jacobus Strada*[7]. In honorem Plutonis & Proserpinæ edebantur, primusque instituit Valerius Publicola, cum murus & porta de cœlo tacta, & insecuta pestis non levem terrorem incussissent Populo, atque verebatur ille ne ob Reges pulsos Deorum iram forte commovissent. Tribus diebus sacra fiebant in ripâ Tiberis, totidemque noctibus ordine choreis & carminibus in campo Martio perstrepebant: carmina Viri Docti componebant in hunc usum nova, & sunt talia apud *Catullum*[8], *Horatium*[9]. Rogabantur Apollo & Diana, ut civitatis bonum procurare vellent: in Capitolio Matronæ supplicabant: per delubra omnia Diis omnibus vi-

(1) *in Lectionibus Ausonianis lib.* I. *cap.* 10. (2) *lib.* IV. (3) *Miscellaneis cap.* 58. (4) *lib.* III. *Emendationum pag.* 153. (5) *in Annalibus Consulum pag.* 16. (6) *Notatis ad Censorinum de die Natali lit.* B. (7) *in Epitome Thesauri Antiquitatum pag.* 60. (8) *Epigr.* 35. (9) *lib. Carm.* 21. *lib.* IV. *Carm.* 6. *lib.* 5. *carm. ult.*

victimas festas offerebant: cumprimis in subterraneâ arâ Diis Manibus immolabant duos boves furvos & juvencam unam. Eos paulatim abolitos restituit Augustus Cæsar, *Suetonius*[1]. Principes secuti retinuerunt & Domitiani quidem Nummus, ubi pingitur ille sacra Secularia faciens, est apud *Antonium Augustinum*[2]. Cumprimis de Septimii Severi ludis Secularibus testatur *Herodianus*[3], estque Nummus de re istâ apud *Antonium Augustinum*[4]. Demum & Philippus Imperator celebravit ludos Seculares, qui probant, eum non fuisse Christianum, *Eutropius*[5], secus quam *Eusebio*[6], & *Flavio Blondo*[7], visum est, adversus quos notavimus quædam *Auctariis ad Pappum*[8], atque adde *Christoforum Adamum Rupertum*[9]. Si enim Christianus erat, unde illud pro Deorum & Dæmonum cultu publicum testimonium? Nummi Philippici* pro ludis Secularibus videantur apud

Antonium Augustinum[10]. Demum Constantinus Magnus lege latâ abrogavit, ut diximus *ibidem*[11]. Magni hujus Imperatoris profectum in verâ religione commendat La-

* Quorum unum huc adduximus ex J. Gutherio *l.* I. *de Jure Pontif. c.* 12.

(1) *lib.* II. *c.* 31. (2) *Tab.* 32. *num.* 3. 8. (3) *lib.* III. (4) *Tab.* 35. *n.* 9. 13. (5) *lib.* IX. *Histor.* (6) *lib.* VI. *Histor. cap.* 25. (7) *lib.* II. *de Româ triumphante fol.* 42. (8) *pag.* 68. & 120. (9) *in Observationibus Historicis pag.* 356. (10) *Tab.* 58. *num.* 1. 2. 3. 4 5. 6. 7. 8. 9. 10. 15. 18. 23. 24. (11) *pag.* 70.

ctantius [1] : *Primus tu Romanorum Principum repudiatis erroribus, majestatem Dei singularis ac veri & cognovisti & honorasti.* De patriâ ejus assignandâ errant *Pomponius Lætus*, *Camdenus*, *Baronius*, qui in Britannia natum asserunt. Hos multis refellit *Justus Lipsius* [2]. Attamen *Baronius* [3], pro evincendâ Britanniâ adfert verba Panegyristæ Gallicani [4] : *Liberavit pater tuus Britannias servitute, tu etiam nobiles illic oriendo fecisti.* Annotat Livineius [5] : *Locus lubricus, & qui Baronium in errorem induxit. Patriam Constantini fuisse Tharsum, Julius Firmicus scribit* lib. 11. Mathes. cap. 4. *Tharsum Cilissam Geographi passim, Bithynàm* Stephanus *commemorat, quam* Firmicus *(opinor) senserit. At Panegyristæ ortus in Britannis. Mane & interpretamentum cape ex his incerti in Constantinum, quem Eumenium putamus :* O fortunata & nunc omnibus beatior terris Britannia, quæ Constantinum Cæsarem prima vidisti. *Et nota sis mihi additamentum, Cæsarem. Scilicet alter natalis, & quasi quædam recreatio est, Cæsarem adsciscì.* Hæc *Livineius.* De negocio isto egimus *in Auctariis sæpius allegatis* [6]. Breviter : Dacus erat Cæsar, & natus in urbe Naisso, non vero Tharsi Bithynorum, multo minus in Britanniâ. Panegyristæ verba *Livinejus* recte exponit.

XIX. VOTIVI fiebant ex condicto Principum vel Consulum ad bella abeuntium, vovebantque Jovi & Apollini, aut quemcunque Deorum expeditioni suæ faventem esse volebant, quod post feliciter confectum bellum & devictos hostes Ludos solennes impensis magnis edere vellent. *Inscriptio* Romana : TI. CLAUDIUS. TI. F. NERO. PONTIFEX. COS. ITERUM. IMP. ITERUM. LUDOS. VOTIVOS. PRO. REDITU. IMP. CÆSARIS. DIVI. F. AUGUSTI. PONTIFICIS. MAXIMI. JOVI. OPTIMO. MAXIMO. FECIT. EX. S. C. *Gruterus* [7]. Ipsique ludi vocaban-

(1) *lib.* I. *Institut. Divinar. cap.* I. (2) *lib.* IV. *de Magnitud. Romæ cap.* 11. *& notis ibid. pag.* 220. (3) *Tom.* 3. *Annal. Ecclesiast. pag.* 6. (4) *Panegyr.* 5. *cap.* 4. (5) *Notis ad Panegyricos pag.* 331. (6) *pag.* 124. (7) *in Vol. pag.* 11. *num* 1.

bantur *Ludi Magni*, ut teſtatur *Livius* [1], ubi Fabius Maximus Dictator pro felici ſucceſſu belli Punici ſecundi vovet Ludos Magnos extraordinarios in honorem Jovis Deorum principis, & Sacrificia trecentorum boum. Exempla alia ſunt apud eundem *Livium* [2], & de Cornelio Syllâ apud *Vellejum* [3]. De Auguſto Cæſare, qui poſt devictum Antonium Ludos quinquennales condidit, referunt *Suetonius* [4], *Tacitus* [5], *Dion Caſſius* [6]. Eratque agon ille Actiacus mere Olympius, quem illuſtrem fecit Auguſtus decimis ex hoſtium prædâ Apollini conſecratis, ut *Strabo* [7] narrat. Confer *Joſephum Scaligerum* [8], *Berneggerum* [9], *Calviſium* [10], *Petavium* [11]. Antonius Imperator vota decennalia pro Reipublicæ ſalute ſuſcipiens, velato capite, pingitur apud *Antonium Auguſtinum* [12]. Quare ſit *velato capite*, diximus *ſupra* [13]. De Gallieno Cæſare, qui decennales Ludos μετὰ πάσης φαντασίας egit, vide *Trebellium Pollionem* [14], nam quod ibi *Cœlius Rhodiginus* emendare vult, *encænia celebravit* [15], hoc merito refellit *Marcellus Donatus* [16], & vulgarem lectionem, *decennia celebravit*, retinendam contendit, quomodo etiam *Baptiſta Egnatius*, *Caſaubonus*, *Salmaſius*, *Gruterus*, *Schrevelius*, *Boxhornius*, editores *Hiſtoriæ Auguſtæ* conſenſu magno excuderunt, ac ſequuntur *Julius Bulengerus* [17], *Johannes Cluverius* [18]. Plurima vide apud *Johan. Philip. Thomaſinum* [19].

(1) *lib.* XXII. *Hiſtor.* (2) *lib.* XXVII. 30. 39. *Hiſtor.* (3) *lib.* II. *Hiſtor.* (4) *lib.* II. *cap.* 19. (5) *lib.* XVI. *Annal.* (6) *lib.* LIII. & LIV. (7) *lib.* VII. (8) *lib.* V. *de Emendat. Temporum pag.* 137. (9) *Diatribis ad Suetonii Auguſtum pag.* 86. (10) *in Iſagogâ Chronologicâ cap.* 45. (11) *in Rationario temporum part.* 2. *lib.* III. *cap.* 15. (12) *Tab.* 42. *num.* 9. (13) *lib.* I. *cap.* XII. *num.* 18. (14) *in Vitâ ejus cap.* 7. (15) *lib.* XXII. *Antiq. Lect. cap.* 14. (16) *Elucidationibus ad Trebellium Pollionem p.* 993. (17) *lib.* III. *de Imperatore Romano cap.* 1. (18) *in Epitome Hiſtoriæ univerſalis pag.* 332. (19) *de Donariis & Tabellis votivis.*

CAP. VII.

De Judiciis publicis.

I. Scribit Cicero [1] : *Omnia Judicia aut distrahendarum controversiarum, aut puniendorum maleficiorum causâ reperta sunt.* Illa vocamus Judicia *privata*, hæc *publica.* PRIVATA Judicia ampla nimis & diffusa, breviter commemorari non possunt, adeoque legantur apud *Carolum Sigonium* libris prolixis *de Judiciis Romanis*, *Flavium Blondum* Foroliviensem [2], *Masenium* [3], *Justum Lipsium* [4], & *Brissonium* [5]. PUBLICA sunt de criminibus illis, in quæ supplicium irrogabatur. Suppliciorum quædam summa erant, quædam mediocria, quædam vero minima. *Summa* erant crux, vivicomburium, decollatio : *mediocria* erant damnatio ad metalla, decertatio cum bestiis & gladiatoribus : *minima* erant relegatio, opus publicum, vincula, *Paulus* [6].

II. Qui de capite vitaque damnatorum pronunciabant, illi jurabant, se nihil odio privato dare, ut refert *Seneca* [7]. Et postquam sententia de irrogando supplicio ultimo recitata erat, illico ad exsequenda jussa vocabantur Lictores, qui facinorosum vinculis arctioribus constringerent. Nudabant illi facinorosum, virgas & secures expediebant : & horrendum carmen, quod vocabant, erat irrevocabilis de subeundâ morte sententia : *I lictor, deliga ad palum & morte affice.* Vel sic : *I lictor, colliga manus, caput obnubito, infelice arbore suspendito*, Livius [8]. Caput obnubere illi, qui certo mortis supplicio debebat affici, solebant quoque populi in Oriente. De Hamane in aulâ Persica damnato legitur: *Faciem Hamanis operuerunt satellites*, Esther. [9], & con-

(1) *pro Cæcinnâ.* (2) *lib.* IV. *de Româ triumphante fol.* 77. (3) *in Antiquitatibus Romanis cap.* 30. 31. (4) *in Satyrâ Menippeâ.* (5) *de solemnibus Formulis Populi Romani lib.* 2. 3. 5. 6. 7. (6) *in libro* V. *Sententiarum cap.* 17. (7) *lib.* II. *Controvers.* (8) *lib.* I. *Histor.* (9) VII. 9.

confer *Johan. Drusium* [1]. De eodem facto *Raderus* monet: *Aman jussu Ochi seu Assueri velatus in crucem & patibulum ivit* [2], (Nimirum de Ocho exponit ille, quem nos putamus Xerxem fuisse cum *Josepho Scaligero* [3], *Tremellio* & *Grotio* [4], *Drusio* [5].) Alia exempla sunt alibi. De Philotâ Macedonum Principe: *Nec plura locutum capite velato in regiam adducunt*, Curtius [6], videlicet damnatus erat capitis, itaque [7] dicitur, *cum obligantur oculi.* Inter cruciatus scilicet. Indidem est, quod Jesu Nazareno milites operuerunt faciem, *Marci* [8].

III. Cum ducebantur ad supplicium, in collo gerebant nolam apprime tinnulam. Plautus [9]: *Extra portam Meciam currendum est prius, lanios inde accersam duos cum tintinnabulis, eadem duo greges virgarum ulmearum inde adegero.* Intelligit Carnifices, quorum extra portam illam, domus, ad solennem suppliciis locum. Hoc ideo, ne occurrerent forte Carnifici honoratiores cives, atque polluerentur, ut notant *Turnebus* [10], *Petrus Faber* [11]. Cæterum patet, quod in eos, qui fortunæ humilioris erant, palam animadverteretur a Carnifice: illi vero, qui existimationis alicujus erant, ut aliquod in morte solatium haberent, & ne supplicii irrogatio cognatorum animos ad ultionem meditandam fortius incenderet, in carcere per Lictores puniebantur supplicio decreto, securi vel reste. Docet *Seneca* [12], & de hostium Ducibus triumphatis sæpe legitur, in carcere necatos esse. Ita *Priscus in carcerem ductus & ibidem interfectus est*, Tacitus [13], & porro apud eundem [14]. *Paconianus in carcere strangulatus est.* De Catilinæ conjuratis in carcere necatis, agit *Salustius* [15]. Eodem pertinet, quod Johannes Baptista in carcere decollatur, *Matth.* [16].

(1) *lib.* XII. *Observat. cap.* 18. (2) *Commentar. ad lib.* IV. *Curtii pag.* 201. (3) *in Animadversionibus Eusebianis pag.* 28. (4) *Notis ad cap.* I. *Estheræ.* (5) *Commentario ibid. pag.* 48. (6) *lib.* VI. *cap.* 15. (7) *cap.* X. (8) XIV. 65. (9) *in Pseudolo Act.* I. *sc.* 3. (10) *lib.* XXIII. *Adversarior. cap.* II. (11) *lib.* II. *Semestrium cap.* 8. (12) *lib.* IX. *Declamat.* 2. (13) *lib.* III. *Annal.* (14) *lib.* V. (15) *in Catilinariâ.* (16) XIV. 10.

Confer quæ observant *Marcus Vertranius Maurus* [1], *Petrus Faber* [2].

IV. De CRUCE agemus *peculiari Diatribâ*, *sequenti capite*. VIVICOMBURIUM exquisiti doloris supplicium erat, quo sacrilegos puniebant & incendiarios, deinde Christianos etiam, quia his impegerant maligni crimen, quod incendiarii & generis humani hostes essent. Nec tamen eis simplice Vivicomburio perire licuit. Nero Cæsar alligavit axibus cerâ & pice oblitos, hique noctu ardebant, & nocturni luminis usum præbebant *Tacitus* [3], & ex eo *Sulpicius Severus* [4]. De supplicio isto Juvenalis [5]:

——— ——— Tædâ lucebis in illâ
Quâ stantes ardent, qui fixo gutture fumant.

Vivi ardebant & spectatoribus allucebant, erantque fixa eis guttura, ne se incurvarent. Rursum Juvenalis [6]:

Ausi quod liceat tunicâ punire molestâ.

Tunicam molestam appellant quoque *Seneca* [7], *Martialis* [8]. *Tunicam incendialem* vocat *Tertullianus* [9], ubi vide *Jacobum Gothofredum* [10]. Erat indusium pice & cerâ intertextum, quo vestiebantur sontes, ac tædâ, stupâ, papyro circumdati accendebantur, ut veluti candela deflagrarent. De quâ re *in Auctariis ad Pappum* [11] scripsimus, & confer *Petrum Crinitum* [12], *Johan. Gerh. Vossium* [13], *Justum Lipsium* [14]. Lucretius [15]:

Carcer & horribilis de saxo jactu deorsum,
Verbera, carnifices, robur, pix, lamina, tædæ.

Ubi *pix* est illud, de quo nunc agimus, supplicium, teste *Cœlio Rhodigino* [16]. Quanquam aliter Lambinus [17]: *Pice fervente infusâ olim quorundam maleficorum hominum corpora urebantur. Plautus* in Captivis Act. III. sc. 4.

Atra

(1) *in Annotatis ad Tacitum pag.* 79. (2) *lib.* II *Semestrium cap.* 7. (3) *lib.* XV. *Annal.* (4) *lib.* II. *Histor. sacræ cap.* 41. (5) *Sat.* I. (6) *Sat.* 8. (7) *Epist.* 14. (8) *lib.* X. *Epig.* 24. (9) *lib.* I. *ad Nationes cap.* 18. (10) *in Notis pag.* 140. (11) *pag.* 95. (12) *lib.* I. *de Honestâ Disciplinâ cap.* 13. (13) *in Lexico Etymologico pag.* 536. (14) *Notis ad lib.* XV. *Annal. num.* 86. (15) *lib.* III. *de Nat. rer.* (16) *lib.* X. *cap.* 5. *Lect. antiq.* (17) *in Notis pag.* 405.

Atra pix te agitet apud carnificem ac tuo capiti illuceat. Sic etiam *Obertus Gifanius* [1], *Johan. Brodæus* [2]. Verum prior ſenſus eſt melior.

V. DECOLLATIO fiebat olim ſecuri, non habitâ ratione dignitatis, quæ forte aliqua in reo erat. Juvenalis [3]:

——— *Et legum prima ſecuris.*

Nimirum, quod vetuſtiſſimum omnium eſſet non apud Romanos tantum, ſed etiam Gentes alias, unde pro ſuppliciis omnibus poſitum eſſe reperitur, *Matth.* [4], *Roman.* [5] Imo & honeſtiſſimum, κάλλιστον θανάτων ἐδόκει εἶναι, ait *Xenophon* [6], & non diſſimilia habet *Ammianus Marcellinus* [7]. Poſt Auguſti tempora gladius uſurpari cæpit, quando reus erat conditionis melioris, unde Baſſianus Cæſar valde increpuit illos, qui Papinianum ſecuri decollaviſſent, quod gladio factum oportuerat, teſte *Spartiano* [8], & confer *Lipſium* [9]. Scribit Florus [10]: *Legatos quippe noſtros, ob ea quæ deliquerant, jure agentes, nec gladio quidem ſed ut victimas ſecuri percuſſit.* De Liburnorum moribus dictum eſt, qui ſoliti gladio punire ſontes, victimas ſecuri percutere: & omnino ad Romanorum conſuetudinem referri non debet, qui tempore eo, de quo *Florus* agit, citra diſcrimen ſontes decollabant ſecuri. Quæ enim hic monet *Freinshemius* [11], vera equidem ſunt, attamen propoſito minus congrua ſunt. Lucanus [12]:

Tunc nervos venaſque ſecat, nodoſaque frangit
Oſſa diu, nondum artis erat caput enſe rotare.

Caput enſe rotare dicit, id eſt, amputare, quomodo *cervicem mucrone rotare*, dicit *Claudianus* [13]. Europæi non uno modo. Gladio utuntur Germani, Poloni, Galli, Hiſpani indifferenter: Suedi & Angli etiam ſecuri.

VI. *De ſaxo præcipites* agebantur facinoroſi, & pœnam illam

(1) *in Indice Lucretiano pag.* 395. (2) *lib.* II. *Miſcellaneor. cap.* 10. (3) *Sat.*18. (4) XXVI. 25. (5) XIII. 4. (6) *lib.* II. *Cyropæd.* (7) *lib.* XXX. (8) *in Vitâ ejus cap.* 4. (9) *Notatis ad Tacitum lib.* XV. *Annalium num.* 133. (10) *lib.* II. *cap.* 5. (11) *in Notis pag.* 125. (12) *lib.* VIII. *Pharſal.* (13) *de Bello Gildonico.*

illam ſanciebant *leges XII Tabb.* in eos, qui falſum teſtimonium dicebant, ut allegat *Gellius* [1]. Cumprimis proditores, & qui ambitus crimine damnati erant, ita puniebant, uti factum eſt cum Manlio Capitolino, *Livius* [2], cum Spurio Caſſio, *Dionyſius Halicarnaſſ.* [3], cum Sexto Licinio, *Plutarchus* [4], & cum transfugis, *Livius* [5]. Sic Amaſias Rex præcipites dejecit Edomitas a ſaxis, 2. *Chronic.* [6]. *Lucretius* verbis ſupra prolatis [7]:

—— Horribilis de ſaxo jactu deorſum.

Horatius [8]:

—— —— —— Audet
Dejicere è ſaxo cives. —— ——

Saxoſalios vocat *Plautus* [9], & adde *Marcum Vertranium* [10].

VII. Parricidas *inſuebant culeo & aquis demerſos* ſuffocabant. Cicero [11]: *Majores noſtri cum intelligerent, nihil eſſe tam ſanctum, quod non aliquando violaret audacia, ſupplicium in Parricidas ſingulare excogitaverunt, ut quos natura ipſa retinere in officio non potuiſſet, ii magnitudine pœnæ ſummoverentur. Inſui voluerunt in culeum vivos atque ita in flumen dejici.* Juvenalis [12]:

Cujus ſupplicio non debuit una parari
Simia, nec ſerpens unus, nec culeus unus.

Et porro [13]:

Et deducendum corio bovis in mare, cum quo
Clauditur adverſis innoxia ſimia fatis.

Corium bovis eſt, quod in verbis proximis fuerat culeus. Et beſtiæ illæ omnes, gallus, canis, ſimia, ſerpens compingebantur una cum facinoroſo. Adde *Suetonium* [14], & confer *Baronium* [15], *Hieronymum Magium* [16]. Præterea ſunt exempla eorum, quos in aliis criminibus deprehenſos merſerunt aquis pro ſupplicio. *Livius* de Turno

[1] *lib.* XX. *cap.* I. [2] *lib.* VI. [3] *lib.* VIII. [4] *in Mario.* [5] *lib.* XXXIV. [6] XXV. 12. [7] *lib.* III. [8] *lib.* I. *Sat.* 6. [9] *in Trinummo Act.* 2. *ſc.* 1. [10] *Notis ad Tacitum pag.* 50. [11] *Oratione pro Sexto Roſcio Amerino.* [12] *Sat.* 8. [13] *Sat.* 13. [14] *lib.* II. *cap.* 33. [15] *Notatis ad Martyrologium p.* 149. [16] *lib.* IV. *Miſcellan. cap.* 8.

no Herdonio[1]: *Ut indictâ causâ, novo genere lethi dejectus ad caput aquæ Ferentinæ crate superne injectâ, saxisque conjectis mergeretur.* Suetonius[2]: *Pædagogum ministrosque Caji filii per occasionem valetudinis mortisque ejus, superbe avareque in provinciâ grassantes, oneratis gravi pondere cervicibus præcipitavit in flumen.* Hoc quidem secundum leges Provinciarum illarum, ubi peccaverant, ut in loco pœnas darent, fieri permisit Augustus. Nam Romanis quidem novum lethi genus erat, ut *Livius* supra dicebat, Græcis notissimum. *Diodorus Siculus*[3]: τοὺς δ' ἄλλους ὡς ἱεροσύλους κατεπόντισε. De Phocensibus loquitur, quos Philippus Macedo devictos & prælio captos velut sacrilegos Delphici templi expilatores, demersit in aquis. Adde *Polybium*[4], *Athenæum*[5]. Non tamen omnes eodem modo. Καταποντισμὸν è Syrorum usu describit Christus Matth.[6]: *Præstiterit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, ac demergatur in profundo maris.* Annotat Hieronymus: *Secundum ritum provinciæ loquitur Christus, quo majorum criminum ista apud veteres Judæos pœna fuit, ut in profundum alligato saxo demergerentur.* Erroneum omnino est, quod *de veteribus Judæis* asserit, nam in horum lege & rebus gestis nulla τοῦ καταποντισμοῦ mentio est. Quanquam reclamet *Philippus Caroli*[7]. Dicemus quædam *infra*[8]. De Syris verum est, qui hoc modo in sacrilegos animadvertebant, quemadmodum Græci & Romani. *Scholiastes*[9]: ὅταν γὰρ καταποντοῦσι τινας βάρος ἀπὸ τῶν τραχήλων. Et Christus ita describit, ut conveniat exacte cum illo supplicio, quod Cæsar permisit irrogari ministris Caji prædonibus. Porro de meretricibus & meretricariis in mare abjiciendis, vide *Suetonium*[10].

VIII. Vetus supplicium fuit, *sectio in partes.* De quo leges XII. Tabb. *Tertiis nundinis partes secanto.* Nimirum

[1] *lib.* I. *Histor.* [2] *lib.* II. *cap.* 67. [3] *lib.* XVI. [4] *lib.* II. [5] *lib.* X. & XIV. [6] XVIII. 6. [7] *Animadversis ad Curtium pag.* 158. [8] *cap. seq. dist.* 2. [9] *ad Aristophanis Equites.* [10] *lib.* IV. *cap.* 16.

rum decoctores perversi, qui non dissolvebant æs alienum. Atqui nunquam hanc pœnam adversus malæ fidei debitores usurpatam fuisse, multis cum rationibus, tum authorum testimoniis confirmant *Salmasius*[1], *Desiderius Heraldus*[2]. Sunt tamen exempla alia. Bœbius Syllæ jussu in frusta lacerabatur, *Florus*[3], *Lucanus*[4]. Cal gula multos honesti ordinis medios serra dissecuit, *Suetonius*[5]. Medios accipe longitudinis & staturæ. Expresse *Dion Cassius* de rebellantibus in Africa Judæis sub Trajano: πολλοὺς δὲ καὶ μέσους ἀπὸ κορυφῆς διέπριον. Inter varia supplicia, quibus David punivit Ammonitas ob violatos Legatos, recensetur, quod multos serris disciderit, 2. *Samuel.*[6]. De Hasaële Rege Syrorum prædicit Elisa: *prægnantes in frusta concides*, 2. *Reg.*[7]. Menahem Tyrannus in proprios cives sævit, & in Thirsa prægnantes dissecuit, 2. *Reg.*[8]. Agag in frusta conciditur, 1. *Samuel.*[9].

IX. Damnabantur *ad metalla* fodienda abigeatores, incendiarii, plagiarii, ut vitæ gratia eis fieret, utque ærarii reditus augerent laboribus ærumnosis, de qua re dictum est *supra*[10].

X. De *pugnâ adversus bestias & gladiatoriis cædibus*, diximus *supra*[11]. Supplicium hoc deinde Christianis irrogatum fuit. Hinc Tertullianus[12]: *Si Nilus non adscenderet in arva, si cœlum staret, si terra moveretur, si fames, si lues, statim: Christianos ad leones.* Et *Parænesi ad castitatem*[13], refert quotidianas voces: *Christiani ad bestias.* Nimirum, uti crux, ita bestiæ destinabantur illis veluti vilioribus. Similia habent *Arnobius*[14], & confer *Desiderium Heraldum*[15], *Baronium*[16].

XI. RELEGATIO erat, cum Civis Romanus intra

(1) *de Modo Usurarum pag.*822. (2) *Observationibus ad Jus Atticum & Romanum lib.* IV. *cap.* 4. (3) *lib.* III. *cap.*21. (4) *lib.* II. *vers.*119. (5) *lib.*IV.*c.* 27. (6) XII. 31. (7) VIII. 12. (8) XV. 16. (9) XV. 33. (10) *cap.* V. *dist.* 2. (11) *cap.*VI.*dist.* 10. (12) *in Apologet. cap.* 40. (13) *cap.* 11. (14) *lib.* I. *adversus Gentes pag.* 14. (15) *Animadversionibus ibid. pag.* 27. (16) *Notatis ad Martyrologium pag.* 64.

tra certum diem juberetur excedere finibus Italiæ. Et tunc ei formulâ solenni *interdicebatur aquâ & igni.* Quia enim Civi Romano haut poterat vita jure eripi, adeoque infelix carmen non poterat adversus eum proclamari, neque tamen delicta impune abire debebant, hoc temperamentum exercendæ justitiæ inventum est, ut illis, post causam in Comitiis centuriatis discussam, igni & aquâ interdiceretur. Nimirum subsidiis iis, quibus vitæ humanæ conversatio continetur, destituti in terras peregrinas emigrare cogebantur, ita factum est, ut civitatem Romanam amitterent, & a sicariis, si non pro pretio, saltim impune occiderentur.

XII. Damnatio *ad opera publica* erat, cum ergastulis & pistrinis conclusi laboribus servilibus premebantur, aut ad viarum munitiones adigebantur. Et hi equidem stigmatis notabantur, ut referunt *Seneca* [1], *Suetonius* [2]. Scilicet, erant servi publici & perpetui, morisque fuit, servos notis illis impressis insignire, ut monet *Petrus Faber* [3], & nos dicemus *infra* [4]. In pistrinis frumenta commolebantur, molas vero circumagebant jumenta oculis corio obductis, vel servi facinorosi, quorum oculos effodiebant supplicii loco. Sulpicius Severus [5]: *Tum illi effossis oculis compedibus in carcerem conjecerunt.* De Simsone loquitur, & historia exstat *Judic.* [6] Factum ideo ne vertigo illos occuparet ac laborem impediret. Apulejus [7]: *Molæ, quæ proxima videbatur, matutinus adstituor, & illico velatâ facie propellor ad incurva spacia flexuosi canalis, ut in orbe termini circumfluentis reciproco gressu, mea recalcans vestigia, vagarer incerto errore.* Rei ejusdem testimonium est apud *Herodotum* [8].

XIII. Vincula sustinebant, qui in carceribus conclusi erant. *Custodias* vocant *Tacitus* [9], *Suetonius* [10]. Militaris custodiæ ratio hæc erat, ut miles & vinctus eodem

(1) *lib.* III. *de Irâ cap.* 3. (2) *lib.* IV. *cap.* 27. (3) *lib.* II. *Semestrium cap.* 5. (4) *lib.* IV. *cap.* I. *dist.* 3. (5) *lib.* I. *Histor. sacræ cap.* 52. (6) XVI, 21. (7) *lib.* IX. *Milesiar.* (8) *in Melpomene.* (9) *lib.* III. *Annal.* (10) *lib.* III. *cap.* 61. *lib.* IV. *cap.* 27. *lib.* VI. *cap.* 31. *lib.* XII. *cap.* 14.

dem vinculo innexi, miles quidem in ſiniſtrâ manu vinculum haberet, vinctus facinoroſus in dexterâ, adeoque alter alterum penes ſe traheret ſemper. Locus eſt *Actor.*[1] τῷ δὲ Παύλῳ ἐπετράπη μένειν καθ' ἑαυτὸν, σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ. Hic miles eſt ille, qui advinctam in ſiniſtro brachio catenam geſtabat, cuſtodiæ ejus præfectus. Seneca[2]: *Eadem catena cuſtodiam & militem copulat.* Et[3]: *Alligatique etiam ſunt qui alligaverunt, niſi tu forte leviorem in ſiniſtrâ catenam putas.* De hac re notavimus quædam *Auctariis ad Pappum*[4], & confer *Johannem Druſium*[5], *Joſephum Scaligerum*[6], ubi eſt:

Vinctorum dominus, ſociuſque in parte catenæ.

Ad præſentem rem pertinet. Sæpe duo milites uni reo dati ſunt, majori cuſtodiæ. Exemplum eſt *Actor.*[7], & prolixe *Juſtus Lipſius*[8].

XIV. Delictum, ob quod aliquis meruerat vitâ mulctari, vel proclamabatur a Præcone tunc, cum facinoroſus per vicos trahebatur ad ſupplicium, vel ligneæ tabulæ albæ inſcriptum nigris literis appendebatur ad caput ejus, qui in cruce languebat. λεύκωμα vocat *Heſychius*, & confer quæ dicemus *infra*[9]. Exemplum refert Lampridius[10]: *Taurinius malarum cauſarum patronus in foro ad ſtipitem ligatur, & fumo appoſito necatur, Præcone dicente: Fumo punitur, qui vendidit fumum.* Alia adferunt *Jacobus Cujacius*[11], *Jacobus Pontanus*[12]. De tabulâ appenſâ eſt *Lucæ*[13], *Johan.*[14]. Sed & damnatus tabulam inſcriptam èque collo ſuſpenſam præferebat ſæpe tunc cum traducebatur, id eſt, oſtentui cauſa per urbem educebatur ad locum ſupplicii. *Dion Caſſius*[15]: διά τε τῆς ἀγορᾶς μέσης μετὰ γραμμάτων τὴν αἰτίαν τῆς θανατώσεως αὐτοῦ δηλούντων διαχθέντος, καὶ μετὰ ταῦτα ἀνασταυρωθέντος. Martialis[16]: *Tra-*

(1) XXVIII. 16. (2) *Epiſt.* 5. (3) *de Tranquillitate animi cap.* 10. (4) *pag.* 12. (5) *Præteritis ad Novum Teſtam. lib.* V. *pag.* 319. (6) *Annotatis ad Manilium lib.* V. *pag.* 418. (7) XII. 6. (8) *Notis ad Tacitum lib.* III. *Annal. num.* 41.

(9) *ſeq. cap. diſt.* 12. (10) *in Vitâ Alexandri Severi cap.* 36. (11) *lib.* XIII. *Obſervationum cap.* 3. (12) *in Atticis Bellariis pag.* 432. (13) XXIII. 38. (14) XIX. 19. (15) *lib.* LIV. (16) *libro Spectaculorum epigr.* 4.

Traducta est titulis. ———

Sic enim locum pravâ lectione,

Traducta est Getulis, ———

deturpatum, emendant *Lipsius*[1], *Farnabius*[2], *Ramiresius*[3]. Cæterum *Petrus Scriverius* legit: *Tradita Getulis*, & annotat[4]: *traditi sunt delatores Getulis, leonum rectoribus, ut eos leonibus objicerent, quod non vacaret toties repetitis ludis adesse, in exilium pulsi urbem deseruerunt.* Non male, & adde quæ de re ipsa monent *Jacobus Cujacius*[5], *Petrus Faber*[6]. *Titulum* vocat quoque *Suetonius*[7], ubi servi furis supplicium describit.

CAP. VIII.

De Cruce adversus Baronium ejusque abbreviatorem Spondanum Diatriba peculiaris.

I. Amice lector, non sunt anni ita multi, cum versabar in diligenti lectione *Annalium Baronii*, & vero inter legendum forte animadversiones aliquæ sub manibus nascebantur, eas deinde ad *Epitomen Spondani* applicare malebam, ne perirent, & excerpta multa *in Auctariis ad Pappum* nuper editis vulgávi, reliqua domi in schedis reservo meliori occasioni. Quæ nunc de CRUCE prolixius aliquanto commentabimur, indidem sunt. *Spondani* verba sunt ista: *Apud Judæos homicidarum pœnam fuisse crucem; tradit Philo* libro de Legibus specialibus. *Sed divina quadam dispensatione factum est, ut supplicium, quod Barabbæ duplici ex causa debebatur, tum ut latroni, tum ut homicidæ, converteretur in Christum, cujus nulla esset mortis causa, ut Dei Filius pro redemptione generis humani Crucem subiret, quæ tam apud Judæos quam etiam Gentiles insigne salutis esset.* Hactenus ille *in Epitome Annalium*[8].

 II. Quod

(1) *Notis ad lib.* II. *de Cruce cap.* II. (2) *in Notis pag.* 4. (3) *in Notatis ad h. l. pag.* 8. (4) *Animadvers. ad h. l. pag* 7. (5) *lib.* VIII. *Observation. cap.* 7. (6) *lib.* II. *Semestrium cap* 8. (7) *lib.* IV. *cap.* 32. *&* *lib.* XII. *cap.* 10. (8) *pag.* 32. *num.* 29.

II. Quod dicit, *Crucem apud Judæos fuisse pœnam homicidarum*, sub examen vocabimus. Negant enim *Josephus Scaliger* [1], *Casaubonus* [2], *Petrus Faber* [3], *Drusius* [4], *Johannes Gerhardi* [5], *Georgius Calixtus* [6], *Hugo Grotius* [7], *Balduinus Walæus* [8]. Constat, quod tam lex Mosis, quam ex ea derivata judicia, prout a *Thalmudistis* describuntur, solum quatuor supplicia enumerent in Populo Judaico usitata, *Combustionem*, *Lapidationem*, *Gladium*, *Strangulationem*. Combustio quidem non fiebat, ut corpus in cineres redigeretur, sed facinorosi os ferro aperiebatur, inde plumbum liquatum infundebatur, quo exta & intestina exurebantur, corpore illæso. Lapidatio erat, cum lapidum injectu opprimebatur intra locum undique conclusum. Gladio feriebant cervicem. Strangulabant, quando per sudarium collo injectum innectebant guttur, donec præfocarentur. Hæc relata sunt *in libro Sanhedrim* [9], & apud *Mosen de Kotsi* [10], quibus adde *Johannem Cocchium* [11], *Wilhelmum Schickardum* [12]. De Crucifixione apud Judæos nihil occurrit, sive legem spectes sive exempla. Primus atrocissimum & plenissimum ignominiæ supplicium istud adhibuit Alexander Hasamonæus, & octingentis Crucibus totidem rebelles Judæos affixit, non tam secundum leges patrias, quam ex usu Parthorum & Romanorum †, quorum studia bellica tunc temporis in Oriente clarissima erant, *Josephus* [13]. Totum ergo supplicium Romanorum est, flagellatio, suffixio in Cruce, lateris suffossio, vestimentorum divisio. Parthi, Macedones, Pœni quoque affigebant Crucibus, hoc tamen cum discrimine, quod apud

† Etiam Schytharum *Justinus* 2, 5, 6.

(1) *in Animadversis Eusebianis pag.* 109. (2) *in Exercitationib. adv. Baron. Exercit.* 16. *sect.* 77. (3) *lib.* II. *Semestr. cap.* 8. (4) *lib.* IV. *Præteritor. ad Novum Testam.* (5) *in Harmoniâ Passionis cap.* 13. (6) *in Concordiâ Euangelicâ lib.* VI. *cap.* II. (7) *in Annotatis Euangelicis pag.* 208. (8) *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 779. (9) *cap.* VII. *sect.* I. (10) *in Præceptis positivis num.* 248. & 365. (11) *Notis ad Sanhedrim pag.* 57. (12) *de Jure Regio Hebræorum pag* 103. (13) *lib.* XIII. *Antiquitat. cap.* 22.

apud Gentes illas viri illustres perinde ut vilioris sortis homines pœna ista necabantur, *Esdræ*[1], *Esther*[2], *Curtius*[3], *Justinus*[4], *Herodotus*[5]. Romani servis tantum Crucis supplicium irrogabant, itaque *servile supplicium* vocant *Tacitus*[5], *Capitolinus*[7], *Paulus* JCtus[8], (ubi est: *Si servi de Domini salute consuluerint mathematicos, summo supplicio, id est, Cruce afficiuntur.*) *Vulcatius*[9]. Hinc illud servi fatum:

Noli minitari, scio Crucem mihi futuram sepulchrum.
Ibi majores mei siti sunt, pater, avus, proavus, abavus.

Plautus[10]. Et consentit Horatius[11]:

Si quis cum servum, patinam qui tollere jussus
Semesos pisces, tepidumque ligurrierit jus,
In Cruce suffigat, Labeone insanior inter
Sanos dicatur? ———

Solebat irrogari quoque liberis, verum seditiosis, latronibus, fugitivis, atque illis, qui Populum adversus Magistratum concitabant[12], *Florus*[13], *Valerius Maximus*[14], *Cicero*[15]. Et prolixe *Baronius*[16], *Petrus Faber*[17], *Marcellus Donatus*[18].

III. Contendunt *Baronius*[19], *Lipsius*[20], *Gretserus*[21], *Sigonius*[22], *Galatinus*[23]. Beza *libro*[24], *Johan. Scarpius*[25], *Cornelius a Lapide*[26], *Matthias Stephani*[27], *Philippus Caroli*[28], quod supplicium hoc fuerit è consuetudine Judæorum, ea quidem observata differentia, ut Romani

 faci-

(1) VI. 11. (2) VII. 9. 10. (3) *lib.* IV. *cap.* 15. (4) *lib.* IX. & XVIII. *Histor.* (5) *in Thaliâ.* (6) *lib.* II. & IV. *Histor.* (7) *in Vitâ Macrini.* (8) *lib.* V. *Sentent. dist.* 22. (9) *in Avidio Cassio.* (10) *in Milite glorioso Act.* 2. *sc.* 4. (11) *lib.* I. *Sermon.* 3. (12) *lib.* XXXVIII. §. 2. *ff. de pœnis.* (13) *lib.* III. *cap.* 19. (14) *lib.* II. *cap.* 7. (15) *Oratione pro Dejotaro.* (16) *Notis ad Martyrologium Romanum pag.* 155. (17) *lib.* II. *Semestrium cap.* 8. (18) *Elucidationibus ad Tacitum p.* 202. (119) *Tom.* I. *Annal. A. C.* 34. *num.* 94. *pag.* 221. & *Notis ad Martyrologium Romanum pag.* 230. (20) *lib.* I. *de Cruce cap.* 11. (21) *lib.* I. *de Cruce cap.* 19. (22) *lib.* VI. *de Republ. Hebræor. cap.* 8. (23) *lib.* VI. *cap.* 8. (24) *de Excommunicatione pag.* 107. (25) *in Cursu Theolog. pag.* 383. (26) *Commentario ad Galat.* III. 13. *num.* 66. 67. (27) *lib.* I. *de Jurisdictione cap.* 8. *n.* 11. (28) *in Gustis Philologiæ sacræ Dialog.* 3.

facinorosos clavis per manus ac pedes adactis suffixerint trabali, Judæi vero funibus alligaverint. Probare conantur: (1) Quia Moses jubente Deo Hebræorum primates ex arboribus suspendit, *Numer.*[1] Respondeo: Hebræi, quos suspendebant, eos primum jugulabant, sive humi prostratos nervo præfocarent, uti hodienum Turci, Mauri & Indi facere consueverunt, sive lapidibus obruerunt, inde cadavera ad lignum pendula ostentui exponebantur, eratque hujusmodi suspensio non tam supplicium quam supplicii consequens, *Deuter.*[2], *Josuæ*[3], *Thalmudistæ*[4]. Nec verum est, *quod primates suspenderit*, quanquam hæc Interpretum omnium communis opinio sit. Verba sonant: *Assume omnes principes populi & suspende illos Domino.* Debebat Moses convocare principes, atque illis præsentibus judicium ferre contra eos, qui peccaverant. Pronomen *illos* referri debet ad *Populum*, id est, qui è populo deliquerant, non vero ad *Principes*, ut recte monent *Vatablus* & *Grotius*[5]. (2) Quia Reges Cananitarum suspenduntur in ligno, *Josuæ*[6], nec non posteri Saulis, 2. *Samuel.*[7]. Respondeo: Eo, quo dictum est, modo, nec enim vera erat strangulatio, multo minus erat Crucifixio, sed cadavera ostentui exponebantur è patibulo. (3) Quia *Paulus* illud, maledictus qui pendet in ligno, *Deut.*[8], applicat ad Christum Crucifixum, *Galat.*[9]. Respondeo: Applicat per modum analogiæ, quandoquidem suspensio de ligno est generale aliquid, & potest accommodari furcæ, Cruci, patibulo, palis acutis, quomodo etiam Seneca[10] dicit, *latrones suspendi*, id est, crucifigi. Et illos, quos Saraceni palis infurcarunt per sessum adactis, *crucifixos esse*, scribit *Elmacinus*[11].

IV. Nunc reliqua persequamur illo ordine, quo succurrunt in historia passionis. Primum est: *Jesum flagellavit*]

(1) xxv. 4. (2) xxi. 22. (3) x. 26. (4) *in libro* סנהדרין *cap.* vi. *num.* 4. (5) *in Notis h. l.* (6) viii. 29. *cap.* x. 26. (7) xxi. 9. (8) xxi. 22. (9) iii. 13. (10) *Epist.* 7. (11) *lib.* ii. & iii. *Historiæ Arabicæ.*

lavit] *Matth.*[1], *Marci*[2]. Apud Romanos erat horrendum carmen: *Verbera intra aut extra pomarium*, & porro ſuccinebatur, *arbore infelici ſuſpendito*, teſte *Livio*[3]. Et teſte eodem de ſervis conjuratis[4]: *Multi occiſi, multi capti, alii verberati crucibus affixi. Verberati*, id eſt, flagris percuſſi. De Judæis ſuis *Joſephus*[5]: *μαστιγούμενοι καὶ προβασανιζόμενοι τοῦ θανάτου πᾶσαν αἰτίαν, ἀνεσταυροῦντο.* Puto huc referri debere illud Plauti[6]:

> *O carnificinum cribrum! quod credo fore,*
> *Ita te forabunt patibulatum per vias*
> *Stimulis, ſi noſter huc revenerit ſenex.*

De ſtimulis proprie dictis interpretantur *Taubmannus*[7], & *Lipſius*[8]. Sed opus non eſt, quando μεταφορικῶς ita appellat virgas, quibus propellebantur Cruciarii, ut eo alacrius progrederentur in via, uti boves ſtimulis invitantur ad promovendum jugum. Nudi & femoralibus cincti ibant ad ſupplicii locum, itaque in viâ ipſâ & ſub furcâ cædebantur deſtrictis flagris, ut de Chærea Tribuno refert *Joſephus*[9]. Alias ad Crucem veſtiti ibant, quando prius in carcere fuerant conciſi flagris, quod etiam Jeſu Nazareno accidit. Flagra iſta in partem magnam ſupplicii venerant a temporibus Hoſtilii Regis, qui Metium deſertorem hoc dolorum genere exercuerat, teſte *Dionyſio Halicarnaſſæo*[10].

V. Secundum eſt: *Et abduxerunt eum*] *Matth.*[11], *Marci*[12], *Lucæ*[13], *Johan.*[14]. Romæ Crucis candidatus, poſtquam flagris cæſus fuerat, collo furcæ inſerto, manibus diſpeſſis & ad furcæ cornua deligatis, (quem *patibulatum* vocat *Plautus*[15]) per urbem trahebatur oſtentui, *Dionyſius Halicarnaſſæus*[16]: *ὁ ἀγορᾶς αὐτὸν μαστιγούμενον ἐκέλευεν ἕλκειν.* Arnobius[17]: *Servum peſſime meritum per circi aream mediam traduxiſſe cæſum virgis, &*

(1) XXVII. 26. (2) XV. 15. (3) *lib.* I. *Hiſtor.* (4) *lib.* XXX. (5) *lib.* V. *de Bello Judaico cap.* 32. (6) *in Moſtellariâ Act.* I. *ſcen.* I. (7) *in Commentariis ad h.l. pag.* 531. (8) *lib.* II. *de Cruce cap.* 6. (9) *lib.* XIX. *Antiquit. cap.* 3. (10) *lib.* V. *Antiquit.* (11) XXVII. 31. (12) XV. 20. (13) XXIII. 26. (14) XIX. 16. (15) *in Moſtellariâ.* (16) *lib.* VII. *Antiquitat.* (17) *lib.* VII. *adverſ. Gentes.*

ex more, mulctavisse post patibuli pœna. Et ex diutina traductione illa tandem extra portam Esquilinam in campo Martio uni ex crucilibus, quæ multa loco eo distributa erant, suffigebatur nudus. Plautus [1]: *Credo ego tibi esse eundum extra portam dispessis manibus, patibulum cum habebis.* Porta hæc erat Metia, ut annotat *Taubmannus* [2], & vide *supra* [3].

VI. Tertium est: *Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha*] *Matth.* [4], *Marci* [5], *Lucæ* [6], *Johan.* [7]. De Golgotha mentionem quoque faciunt Ebræi in *Zoar.* Pictores sub Cruce Christi pingere solent calvariam, nempe Adami esse putatur, ut ex *Alberto Magno* annotat *Johannes Molanus* [8]. Traditio veterum est, Adamum sepultum esse in monte Calvariæ, ubi Christus in Crucem actus exspiravit. *Ibi erectus est medicus, ubi jacebat ægrotus*, ait *Augustinus* [9]. Verum hac de re merito dubitat *Hieronymus* [10], & adversus *Nonnum Panopolitanum* recte disserit *Heinsius* [11]. Notatio est a Radice גלל *volvit*, inde cum Syriacâ terminatione in fine גלגותא *craniorum mons*, non quod Adami calvaria ibi tumulata esset (hic enim in agris Mesopotamenis ortus provixit ibidem, ac obiit, ut probavimus *Diatribâ de paradiso* [12]) sed quod ibi facinorosi capite mulctarentur, ut bene monent *Jansenius* [13], *Grotius* [14], *Vossius* [15]. Excipiunt: Supplicium illud apud Hebræos nec lege sancitum nec consuetudine invenimus approbatum, quod gladio ferirent, *Spondanus* [16], *Jacobus Gretserus* [17]. Respondeo: Contrarium est verum, secundum expressam literam Thalmudis, *supra* [18], & exempla, 1. *Regum.* [19], 2. [20]. Tum quoque post subactam a Romanis Judæam gladio

[1] *in Milite glorioso Act.* 2. *sc.* 4. [2] *Commentar. h. l. pag.* 683. [3] *cap.* 1. *dist.* 1. [4] XXV. 33. [5] V. 22. [6] XXIII. 33. [7] XIX. 17. [8] *de Imaginibus cap.* 78. [9] *Serm.* 71. *de Temp.* [10] *Commentar. ad Eph.* V. 14. [11] *in Aristarcho sacro cap.* 9. [12] *in Auctariis ad Pappum pag.* 305. [13] *in Concordiâ Euangelicâ cap.* 143. [14] *in Notis Euangelicis pag.* 485. [15] *in Harm. Euangel. lib.* II. *p.* 257. [16] *in Epitoma Annal. pag.* 33. [17] *lib.* 1. *de Cruce cap.* 18. [18] *dist.* 2. [19] II. 25. 34. 46. [20] X. 7.

dio puniverunt reos, ut patet, *Matth.* [1], *Actor.* [2].

VII. Quartum eſt: *Et bajulans Crucem ſuam exivit*] *Johan.* [3]. Cruciarii ipſi ferebant ſibi Crucem, aut totam aut certe partem ejus. Totam, ubi erat Crux ſimplex: partem vero cum ſub furcâ cæſi rapiebantur ad crucile, itaque ferebant furcam, partem de Cruce compactâ. Imago talis furciferi è Marmoribus Romanis eſt apud *Johan. Baptiſtam de Cavalleriis* [4]. Locus eſt Johan. [5] *Extendes manus tuas & alius te cinget.* Petro Chriſtus prædicit fore, ut aliquando manibus diſpeſſis patibulum religatum geſtaret. Explicavimus *in Auctariis noſtris* [6], (& confer *Grotium* [7], *Balduinum Walæum* [8].) *Plutarchus* [9]: τῷ σώματι τῶν κολαζομένων ἕκαστος τῶν κακούργων ἐκφέρει τὸν αὑτοῦ σταυρόν. *Plauti* verba in eumpſe ſenſum vide *ſupra* [10].

VIII. Quintum eſt: *Et crucifixerunt eum*] *Matth.* [11], *Marci* [12], *Lucæ* [13], *Johan.* [14]. Simul ad Crucem ventum erat, ſpoliabant hominem, & ſic in eam dabant. *Artemidorus* [15]: σταυροῦσθαι ἀγαθὸν τῷ πένητι, καὶ γὰρ ὑψηλὸς ὁ σταυρωθεὶς, τοῖς δὲ πλουσίοις βλάπτει, γυμνοὶ γὰρ σταυροῦνται. Ergo nudi in Crucem dati ſunt: jacentem vero illam & erectam? Quod in erectam dati ſunt plerumque, haut poteſt negare *Lipſius* [16], attamen fuiſſe in Crucem jacentem ſuffixos quandoque, probare conatur [17]: *Pro jacente Acta vetera de Pionio Martyre:* Ultro ſe veſtimentis ſpoliavit, & in cœlum ſuſpiciens, ac Deo gratias agens, ſuper lignum ſeipſum extendit, militique tradidit, ut clavis configeretur, *Satis clare, atque etiam mox clarius:* Eum igitur ligno fixum erexerunt. *Dici nihil poteſt, quin fixio hic in jacente facta fuerit, quæ poſt erecta. Et ratio etiam aliqua ſuadet: Nonne enim facilius hominem ſic affigere ſupinum & inclinatum, quam tollere in erectam,*

Cc 4 *pen*

[1] XIV. 10. [2] XII. 2. [3] XIX. 17. [4] *lib.* 1. *Antiquitat. Romanor. Tab.* 97. [5] XXI. 18. [6] *pag.* 22. 25. [7] *Notis ad Euangelia pag.* 1029. [8] *Commentario ad Euangelia pag* 1011. [9] *de ſerâ Numinis Vindictâ.* [10] *diſtinct.* 5. [11] XXVII. 35. [12] XV. 25. [13] XXIII. 33. [14] XIX. 18. [15] *lib.* 11. *Onirocriticorum cap.* 58. [16] *lib.* 11. *de Cruce cap.* 8. [17] *lib.* 11. *de Cruce cap.* 7.

pendulum, *labentem*? Sed non credo uſurpatam iſtam in jacente Cruce fixionem †, niſi præter leges, & cum forte ſcriptorum manus in referendo aberravit, quod in veterum *Actis* ſolenne eſt. Attamen hæc de Pionio relatio non obſtat. *Super lignum ſeipſum extendit*, tunc cum ſtaticulo inſedit ultro, ac manus ad cornua antennæ figendas curavit. *Et eum ipſum ligno fixum erexerunt*, videlicet Crucifixum applicuerunt arrectario palo. Non etiam quod palum erexerint deinde, uti quidem *Lipſius* putat. Ratio ejuſdem nihil perſuadet. Facillimum erat hominem in ſtaticulo ſedentem, ac expaſſas manus præbentem clavis figere. Eo difficilius hoc videri poterat *Lipſio*, quod ille ſtaticulum ignorat, potuerat vero addiſcere ex *Irenæo*, qui Crucem ſic deformat [1]: *Ipſe habitus Crucis fines & ſummitates habet quinque, duos in longitudinem, duos in latitudinem, & unum in medio, ubi requieſcit qui clavis configitur.* Hæc verba *Irenæi* adducit ipſe [2], & porro addit illa *Juſtini Martyris*: καὶ τὸ ἐν τῷ μέσῳ πηγνύμενον ξύλον ὡς κέρας καὶ αὐτὸ ἐξέχον ἐστιν, ἐφ᾽ ᾧ ἐποχοῦνται οἱ σταυρούμενοι. Verum ſenſum non vidit ſuppedaneo intricatus, quod ipſum tamen an credat, an repudiet, certo ſecum ſtatuere haut poteſt. Cæterum de ſtaticulo plura dicemus *infra*, ubi eſt de Crucis partibus. Cicero [3]: *In campo Marcio Crucem ad civium ſupplicium defigi & conſtitui jubes.* Stabat jam defixa, dum cauſa diceretur, & Cruciarium ſuum exſpectabat. *Joſephus* de Judæo quodam a Romanis capto, ὁ δὲ Βάσσος προσέταξε καταπηγνύναι σταυρὸν, ὡς αὐτίκα κρεμῶν τὸν Ἐλεάζαρον. Statui, ac tum ſuffigi. Erant Cruces aliæ ſimplices, aliæ compactæ. Simplices habebant tantum palum arrectarium, ad quem facinoroſus clavis fixus pendebat. Quanquam credendum ſit, Crucem iſtam pingi magis a *Lipſio* [4], ac ut defendat exemplis. Cæterum eo pertinet *crux acuta*, uti vocat *Seneca* [5], ubi ſunt verba Mœcenatis:

Vita

† Lucianus *Peregrin.* 590. ἐπὶ σταυρὸν ἀναβαίνειν.

(1) *lib.* 11. *c.* 42. (2) *lib.* 11. *de Cruce cap.* 10. (3) *pro Rabirio.* (4) *lib.* 1. *cap.* 5. (5) *Epiſt.* 101.

Vita dum supereſt, bene eſt,
Hanc mihi vel acutâ
Si ſedeam Cruce, ſuſtine.

Quod vero *Lipſius*[1] animi anceps velit hunc ſenſum longe optimum, obſcuris quibuſdam conjecturis ductus, incertum facere, omnino fruſtra eſt. Dicit: *Seneca velut interpretans ſubdit*, ſuffigas licet, & acutam ſeſſuro Crucem ſubdas, eſt tanti vulnus ſuum premere & patibulo pendere diſtrictum. *Atqui* pendere *&* patibulo *quidem vix eſt, ut conveniat in Crucem acutam.* Sic ille. Convenit optime, quando *patibulum* uſurpat de unico ligno etiam, in quo homo quomodocunque expanſus vitam doloroſam trahit, moriturus tunc cum ſupplicii exactor juſſerit. Et quare non dicatur apte *pendere?* Nam velut ſedendo pendet Cruciarius, ac nervoſe ita *Senecæ* allubuit dicere, magnifice dicere aſſueto. Porro quod *Dilherrus*[2], & *Calixtus*[3], interpretantur *acutam Crucem* de illo, qui *crucifixus inſidet ſtaticulo prominenti a Crucis arrectario ſtipite*, illud inconveniens omnino eſt, ac repugnat literæ manifeſtæ. Sedebant in acutâ Cruce, qui palo adacto per ſeſſum ita inhærebant fixi, ut ne in terram proruerent. Hanc eandem indigitat *Arnobius*[4] verbis illis, *ne velut trabalibus clavis affixi corporibus hæreatis. Trabales clavos* de palis adactis per corpora noxiorum explicat *Elmenhorſtius*[5]. Deſcribit Seneca[6]: *Cogita hoc loco carcerem, & cruces, & eculeos & uncum & adactum per medium hominem, qui per os emergat, ſtipitem.* Notanter, *qui per os emergat*, inde *Lipſius*[7] pingit, ut cuſpis ferrata transadacta Cruciario per ſeſſum, emineat ſurſum per os. Corrigit Fontanus[8]: *non ex ore quidem, ut pingitur apud Lipſium, ſed ex humero.* Atqui *Lipſium* tuentur manifeſta verba *Senecæ*, & fieri poteſt, ut alibi per os, alibi

Cc 5

(1) *Notis ad lib.* 1. *de Cruce pag.* 83. (2) *de Crucifixione Jeſu Chriſti pag.* 57. (3) *in Prælectionibus de Cruce pag.* 4. (4) *lib.* 11. *pag.* 51. (5) *in Notis pag.* 70. (6) *Epiſt.* 14. (7) *lib.* 1. *de Cruce cap.* 6. (8) *Reſponſo de Cruce.*

bi per humeros extusa cuspis infigeret palo miserum? Hodie neutro modo contingit, palo ita adacto per corporis interiora, ut caput perforet, doloremque citius finiat. Rursum Seneca [1]: *Video isthic Cruces nec unius generis, sed aliter ab aliis fabricatas. Alii capite converso in terram suspenderunt, alii per obscena stipitem egerunt.* Compactæ partibus tribus constabant, arrectario ligno vel stipite, qui erectâ statione in terram defigebatur & *Crucile* dictus est: ligno transversario, quod patibulum & antenna vocabatur, & dispessis brachiis Cruciarii alligabatur, cum traduceretur per ora populi & a lorariis cæderetur palam. *Alius te cinget*, est *Johan.* [2]. Cinctio illa est vinculorum religatio ad cornua furcæ, & vere ait *Theophylactus* [3]: τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἔκτασιν καὶ τὰ δεσμὰ δηλοῖ. Tertullianus [4]: *Tunc Petrus ab alio cingitur, cum Cruci adstringitur.* Nam deinde clavis etiam figebantur in Crucile adducti, quomodo pedes in congruâ parte stipitis non vinciebantur tantum, sed, quoque clavis configebantur. Lucanus [5]:

——— Laqueum nodosque nocentes
Ore suo rupit: pendentia corpora carpsit
Abrasitque Cruces. ———

Laqueus nodique nocentes sunt vincula, quibus nocentes religabantur ad Crucem. Paulo post:

Insertum manibus chalybem. ———

Notantur clavi ferrei. Quod vero *laqueum* ad illos, quibus gula frangitur laqueo, refert *Petrus Faber* [6], luculenter aberrat. Quid enim illi ad Cruces in propatulo erectas? Et quod *Calixtus* [7] scribit, *funes alligatorum in Cruce nullo autoris dicto adstrui posse*, falsum perinde est. Tertia erat sedile, id est, lignum sessile, quod a medio pali arrectarii prominebat, eique insidebat Cruciarius, ac subsidentis corpus hinc inde sustentabatur cruribus pendulis. *Staticulum* vocat *Tertullianus*

(1) *Consolat. ad Marciam cap.* 20. (2) XXI. 18. (3) *Commentario h. l.* (4) *in Scorpiaco.* (5) *lib.* VI. (6) *lib.* III. *Semestrium cap.* 16. (7) *Prælectionibus de Cruce pag.* 2.

nus[1], deque illo meminerunt *Justinus*[2], *Irenæus*[3], testes certæ fidei, quoniam ævo illo Cruces durabant. Quartam partem addunt *Gretserus*[4], *Dilherrus*[5], *Calixtus*[6], *Bellarminus*[7], *Jacobus Gothofredus*[8], *Nicolaus Fullerus*[9], *Barradius*[10], videlicet suppedaneum lignum, *in quo pedibus Cruciarii insisterent, ac veluti requiescerent.* Non est opus, quando corpus Cruciarii poterat tolli & levari citra illud suppedaneum. Hoc enim, quamvis maxime ponatur ad sustinendam corporis molem fuisse commodum, non potuit sufficere staticulo (quod ipsi cupiunt) remoto. Corpus & pedes quo arctius recto stipiti applicantur, eo illud prorsum ruit pronius. Ergo vere dicendo patibulati corpus requiescebat in staticulo; & in eodem consistens carnifex dispessas in patibulo manus clavis figebat. Ita neque scalis opus fuit, quas præter historiam & fidem veterum appingunt *Justus Lipsius*[11], *Thomas Bartholinus*[12], *Johannes Ammonius*[13], & confer *Salmasium*[14], *Nicolaum Fontanum*[15], *Balduinum Walæum*[16]. Nummus vero ille Constantinopolitanus apud *Lipsium*[17], in quo est *Crux Servatoris cum suppedaneo*, a recentiori editione est, quæque nullam meretur fidem.

IX. Sextum est: *Et crucifixerunt cum eo duos latrones*] *Matth.*[18], *Marci*[19], *Lucæ*[20], *Johan.*[21]. Contendunt *Gretserus*[22], *Johannes Ammonius*[23], *Thomas Bartholinus*[24], *Daniel Heinsius*[25], illam Crucem, in quâ affi-

(1) *lib.* I. *Adversus Nationes cap.* II. (2) *in Tryphone.* (3) *lib.* II. *cap.* 42. (4) *lib.* I. *de Cruce cap.* 42. (5) *Tom.* I. *Disputat. Philolog. pag.* 505. (6) *in Concordiâ Euangel. lib.* VI. *cap.* 13. (7) *lib.* II. *de Imagine Crucis cap.* 26. (8) *Notis in librum* I. *Tertulliani ad Nationes pag.* 119. (9) *lib.* IV. *Miscellan. cap.* 12. (10) *Tom.* 4. *Concordiæ Euangelicæ lib.* VII. *cap.* 13. (11) *Notis ad lib.* II. *de Cruce pag.* 88. (12) *in Epistolis Medicis Centur.* I. *pag.* 393. (13) *part.* 3. *Iconum Biblicarum pag.* 107. (14) *Epist.* I. *&* 2. *ad Thomam Bartholinum.* (15) *Responso allegato.* (16) *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 327. (17) *Notis ad lib.* II. *de Cruce pag.* 90. (18) XXVII. 36. (19) XV. 27. (20) XXIII. 33. (21) XIX. 18. (22) *l. d.* (23) *l. d. pag.* 107. (24) *de Aperto Latere Christi cap.* 17. (25) *in Exercitationibus sacris ad Nonnum pag.* 515.

affixus Jesus exspiravit, altiorem præ duabus aliis fuisse, in quibus latrones defuncti sunt. Res non est, conjectura vero est. Hoc tamen certum est: *Crux eo infamior erat, quo altior fuit*, ut constat de Cruce Mardochæi, *Esther.*[1] Si exempla edenda essent in viro famoso & ob delictum atrox, aut si hoc supplicio esset afficiendus ille, cujus odium erat apud omnes flagrantissimum, Crux altissima depangebatur. *Justinus* de Cartalone[2]: *in altissimam Crucem in conspectu urbis suffigi jussit.* De Galba Suetonius[3]: *Implorantique leges & civem Romanum se esse testificanti, quasi solatio & honore aliquo pœnam levaturus, mutari multoque præter cæteras altiorem & dealbatam statui Crucem passus est. Altiorem*, ut digniori, *albatam* ut civi, qui gestabat vestes albas, ut dicemus *infra*[4]. *Improbo patibulo eminens affigebatur*, est *in Fragmentis* Salustii[5], (& ibidem *Salmasius*[6].) *Improbo*, id est, excelso, quomodo *improba puppis* dicitur apud *Silium Italicum*[7], ubi *improba* est idem, quod *maxima*, ut exponit *D. Heinsius*[8]. Hoc si observetur, non movebunt quenquam conjecturæ *Lipsii*[9], quas adfert. *Patibulum* vero hoc loco pro Cruce tota ponitur. Alia quidem lectio est: *In prorâ patibulo eminens affigebatur.* Quasi res in navibus gesta fuisset, idque sequitur *Daniel Paræus*[10]. Sed hæc non ita convenit. Hodienum quoque usu receptum est, ut furi multorum delictorum reo & ob id digno, qui non periret simplici suspendio, erigatur patibulum duplice vel triplice substructione compositum, *D. Otto Philippus Zepperus*[11].

X. Septimum est; *Et diviserunt vestimenta ejus*] *Matth.*[12], *Marci*[13], *Lucæ*[14], *Johan.*[15] Pallium (quod Romanorum togæ respondebat) divisum in partes acceperunt plures, tunicam vero integram sortito arripuit unus

(1) VII. 9. (2) *lib.* XVIII. (3) *lib.* VII. *cap.* 9. (4) *lib.* IV. *cap.* V. *dist.* 8. (5) *lib.* IV. (6) *in Observatis variis Antonii Thysii p.* 467. (7) *lib.* XIII. (8) *in Notis ad h. l. pag.* 131. (9) *Notis ad lib.* III. *de Cruce pag.* 92. (10) *in Notis ad Salustium pag.* 183. (11) *in Cynosurâ Legali pag.* 331. (12) XXVII. 35. (13) XV. 24. (14) XXIII. 34. (15) XIX. 23.

unus miles, ut prolixe disserit *Casaubonus*[1], & confer *Bald. Walæum*[2], *Johan. Dorscheum*[3]. Hoc quoque veniebat ex more Romano: Milites enim, qui supplicium exsequebantur, spolia facinorosorum sibi capiebant, ut videre est *ex rescripto Divi Adriani*[4].

XI. Octavum est: *Et sedentes servabant eum ibi*] *Matth.*[5]. Ne de Crucibus detraherentur mortui per amicos & cognatos, adjungebantur milites excubitores, quod vetustissimum est, uti de Ægyptiis refert *Herodotus*[6], Petronius[7]: *Miles cruces asservabat, ne quis corpora ad sepulturam detraheret.* Rursum *Plutarchus* de Cleomene[8]: ὀλίγαις δὲ ὕστερον ἡμέραις οἱ τὸ σῶμα τοῦ Κλεομένους ἀνεσταυρωμένον φυλάττοντες, εἶδον εὐμεγέθη δράκοντα τῇ κεφαλῇ περιπεπλεγμένον.

XII. Nonum est: *Pilatus scripsit titulum & posuit super crucem*] *Matth.*[9], *Marci*[10], *Lucæ*[11], *Johan.*[12]. Titulus in quo causa mortis exprimebatur, *supra*[13]. Cælatura fuerit, an sculptura, dubitatur. *Daniel Heinsius*[14], putat fuisse sculpturam, ἐκτετυπωμένον γράφιδι vocant Græcenses. At scripturam fuisse, disputant *Salmasius*[15], *Balduinus Walæus*[16], *Daniel Clasenus*[17], quomodo titulos & tabellas dealbatas, inde calamo & atramento inscriptas, ut sciri possent quorum intererat, palam affigebant Græci & Romani, ac illi quidem λεύκωμα vocabant, hi vero *album*. Postremæ huic sententiæ favent verba Euangelistarum planissima, αἰτία γεγραμμένη ait *Matthæus*, ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ajunt *Marcus* & *Lucas*, ἔγραψε τίτλον ait *Johannes*. Quæ omnia docent, scriptam fuisse criminis causam, non vero sculptam, σανίδα λευκὴν eodem sensu appellat *Nicephorus*

(1) *Exercitat.* 16. *sect.* 84. (2) *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 993. (3) *Opusculo de Tunicâ Christi inconsutili cum confutatione fabulæ Trevirensis.* (4) *l. Divus D. de Bonis damnator.* (5) XXVII. 36. (6) *lib.* III. (7) *in Satyrico pag.* 140. (8) *in Vitis illustribus pag.* 224. (9) XXVII. 37. (10) XV. 26. (11) XXIII. 38. (12) XIX. 19. 20. (13) *cap.* VII. *dist.* 14. (14) *Aristarcho ad Nonnum cap.* 9. & 21. (15) *de Modo Usurarum pag.* 674. & *de Cruce pag.* 284. (16) *Commentario perpetuo ad Euangelia p.* 989. (17) *in Exercitationibus pag.* 202.

rus [1], id eſt, tabulam albam nigris literis depictam.

XIII. Decimum eſt: *Stabat autem juxta Crucem mater ejus*] *Johan.* [2]. Quod omnes dici poſſint ſublimes pependiſſe, qui affixi erant Cruci, non eſt dubium. Nam & nocentes *in Crucem tolli*, *levari*, dicebantur, aut etiam *inſcendere eam*. Itaque vulgares Cruces non erant admodum altæ: (1) Quia eam inſcendebant facinoroſi operâ levi, cum in ſtaticulo ſedebant. (2) Quia ut morerentur, haſtis confodiebantur, aut laniabantur a canibus: humiles ergo fuerunt. (3) Quia totam Crucem ſæpius ipſi portabant ad locum ſupplicii: modica ergo erat, & levis ponderis. (4) Quia poterant in eâ hærere, & proxime adſtantes compellare, ut perciperent eloquia, uti Jeſus alloquitur matrem. (5) Quia titulus ad caput cruciarii affixus poterat legi ab omnibus, id quod eſſe non potuit, ſi Cruces nimium attollerentur.

XIV. Undecimum eſt: *Unus militum lancea latus ejus fodit*] *Joh.* [3]: *Vel ex petulantiâ & inſolentiâ militari, vel periculum facturus, an bonâ fide obiiſſet*, ait *Calixtus* [4]. Nihil horum de vero eſt. Lanceâ confixit latus ſiniſtrum Redemptoris, non ut exploraret, an mortuus eſſet, verum ut animam agenti (quomodo putabat ille) vitam omnino eriperet ac finiret dolores. Cor percuſſit, inde enim ſanguis provenit, & ante quidem eodem ictu læſit pericardium, *quod continet aquæ copiam pro cordis exæſtuantis refrigerio*, uti dudum monuit *Hippocrates* [5], & prolixe confirmant *Bauhinus* [6], *Andreas Laurentius* [7], *Thomas Bartholinus* [8], *Andreas Veſalius* [9]. Quod enim *Johan. Maldonatus* [10] contendit, *miraculoſum fuiſſe profluvium aquæ de vulnere*, fruſtra certe eſt, nec enim alio fine hoc refert Euangeliſta, quam ut doceat, perfecto vulnere ſuſcepto Chriſtum vere mortuum fuiſſe. Scilicet cruciarii in Crucibus moriebantur, & non per ipſas.

[1] *lib.* VIII. *Hiſtor. cap.* 29. [2] XIX. 25. [3] XIX. 34. [4] *in Concordiâ Euangelicâ lib.* VI. *cap.* 15. [5] *lib.* II. *de Corde pag.* 234. [6] *lib.* II. *Anatomiæ pag.* 203. [7] *lib.* IX. *Hiſtoriæ Anatomicæ pag.* 347. [8] *in Epiſtolis Medicis Centuriâ* I. *pag.* 288. [9] *lib.* VI. *Anatomiæ cap.* 8. [10] *Commentario ad Matth.* XXVII. *v.* 56.

ipſas. Alios in Cruce uſtulabant, alios beſtiis immiſſis laniabant, alios haſtâ fodiebant, aliis crura frangebant, alios fumo ex viridibus lignis concitato enecabant. Exempla referunt *Lipſius* [1], *Julius Cæſar Bulengerus* [2]. Sed & quidem antea jugulati, poſt in Cruce ſuffixi eſſe leguntur, quomodo Julius Cæſar pyratas ſuos punivit, *Suetonius* [3]. Fame abſumptos ex conſuetudine Romanâ non facile reperiamus, quamvis ita præſumant *Petrus Faber* [4], & *Lipſius* [5]. Sed exemplum non adducunt.

XV. Duodecimum eſt: *Joſeph acceſſit ad Pilatum & poſtulavit corpus Jeſu*] *Matth.* [6], *Marci* [7], *Lucæ* [8], *Johan.* [9]. Quando cadavera ſupplicio affectorum dabantur amicis ad ſepulturam, cum illi rogabant, gratia aliqua erat, ut *Pauli* & *Ulpiani* reſponſa docent [10], & illis adde *Petrum Fabrum* [11], *Jacobum Durantium Caſellium* [12], ubi etiam adferunt *exemplum Joſephi rogantis pro cadavere Servatoris.* Verum hoc potius erat ſecundum leges Hebræorum, *Deuter.* [13], & mores eorum (quod refert *Maimonides* [14]) quibus vetitum erat, cadaver inſepultum relinquere, ne terra pollueretur, ac jumenta poſſent aliquando,

Vellere creſcentem de noſtris oſſibus herbam,

Lucano dicente. Die illo, quo enectum erat, in terram defodiebatur, & voluerunt Romani permittere, ut ita fieret. Alias *paſcebant in Cruce corvos*, teſte *Horatio* [15]. Et *Lucanus* refert [16], *percuſſaque viſcera nimbis, & incoctas admiſſo ſole medullas.* De corporibus in Cruce relictis, ſituque marcidis agit. Quæ vero *in Literis Sacris* extant, poſt ævum Prophetarum deſcripta, & autores habent divinâ eruditione celebres ſapientes חכמים / uti ſunt Proverbiorum ſupplementa [17], *de abjectis cadaveribus* referunt, quoniam hæc talia Barbarorum, apud quos

[1] *de Cruce lib.* II. *cap.* 24. *lib.* III. *cap.* 10. 11. [2] *de Venatione Circi cap.* 36. [3] *lib.* 1. *cap.* 74. [4] *l. d.* [5] *lib.* II. *cap.* 12. [6] XXVII. 58. [7] XV. 43. [8] XXIII. 52. [9] XIX. 38. [10] *ff. Tit. de cadaveribus Punitorum.* [11] *lib.* II. *Semeſtrium cap.* 9. [12] *lib.* I. *Variar. Lect. cap.* 4. [13] XXI. 23. [14] *in Haldchot Sanhedrim cap.* 15. [15] *lib.* I. *Epiſt.* 16. [16] *lib.* VI. [17] *cap.* XXX. 17.

quos exules vixerant, moribus conveniebant.

XVI. Quæ de Crucis inventione ſub Conſtantino Magno, jactitant *Baronius*[1], *Gretſerus*[2], *Polydorus Virgilius*[3], *Johannes Boſius*[4], ea refellimus *in Auctariis ad Pappi Epitomen*[5], & confer *Salmaſium*[6], *Georgium Hornium*[7], *Conradum Deckerum*[8]. Verba *Sulpicii Severi* hæc ſunt[9]: *Helenæ Reginæ beneficio Crux Domini tum reperta, quæ neque in principio obſiſtentibus Judæis potuerat conſecrari, & poſtea dirutæ civitatis oppreſſa ruderibus, nonniſi tam fideliter requirenti meruit oſtendi. Igitur Helena primum de loco paſſionis certior facta, admota militari manu atque omnium Provincialium multitudine in ſtudia Reginæ certantium, effodi terram & contigua quæque ac vaſtiſſima ruinarum purgari jubet, mox precium fidei & laboris, tres pariter Cruces, ſicut olim Domino ac latronibus duobus fixæ fuerant, reperiuntur. Hic vero major dignoſcendi patibuli, in quo Dominus pependerat, difficultas, omnium animos menteſque turbaverat, ne errore mortalium, forſitan pro Cruce Domini, latronis patibulum conſecrarent. Capiunt deinde conſilium, ut aliquem recens mortuum crucibus admoverent. Nec mora, quaſi Dei nutu, funeris extincti ſolennibus exſequiis deferebatur, concurſuque omnium, feretro corpus eripitur. Duabus prius Crucibus fruſtra admotis, ubi Chriſti patibulo attactum eſt, dictu mirabile, trepidantibus cunctis, funus excuſſum & inter ſpectatores ſuos adſtitit. Crux reperta dignoque ambitu conſecrata.*

XVII. Ad quæ verba Scriptoris non tam accurati quam diligentis, hæc quidem notabimus.

Helenæ Reginæ beneficio Crux Domini reperta] Vanos fuiſſe rumuſculos ab illis ortos, qui ſub pietatis ſpecie comminiſci quævis non dubitabant, conſtat ſatis, quoniam relationes illæ nec cum veritate, nec invicem ſatis congruunt. Primus omnium, qui de hac inventione ſcribere potuit, & qui res Im-

(1) Notis *ad Martyrologium Romanum pag.* 298. (2) *lib.* I. *de Cruce cap.* 62. 63. *& in Apologiâ contra Junium pag.* 86. (3) *lib.* V. *de Rerum Inventoribus cap.* 6. (4) *de Triumpho Crucis lib.* IV. (5) *pag.* 72. (6) *Epiſtol.* 2. *de Cruce.* (7) *Notis ad Sulpicii Hiſtoriam Sacram pag.* 411. (8) *lib.* II. *de Adoratione crucis pag.* 107. (9) *lib.* II. *Hiſtoriæ ſacræ cap.* 48.

1
5
2
6
3
7
2
8
4

Imperatoris Constantini optime noverat, *Eusebius* fuit σύγχρονος. At nullam is mentionem facit reproductæ è tumulo Crucis. Helenæ pietatem, quam illa declaravit in repurgando monte Calvariæ, beneficentiam ejus in pauperes, munificentiam erga Ecclesiam & scholas accurate describit, cæterum de Cruce nihil commemorat. Quod *in Chronico* ejus aliquid tale occurrit, ab alienâ manu est, quæ licenter admodum grassata in plurimis veterum libris, opinionum monstra peperit. Mirari vero lubet, quod Crucem refossam non uno loco ostendant, aut saltem maximas ejus particulas οἱ λειψανολατρευταί. Divisam ita, ut maxima pars Hierosolymis remanserit, minor vero particula Constantinopolim allata sit, produnt *Ruffinus*, *Socrates*, *Sozomenus*. Et de Cruce apud Hierosolymitanos integrâ exstante, quando Cosdroës Persa vastabat Palæstinam: Heraclius Cæsar defendebat, scribunt *Theophanes* [1], *Spondanus* [2]. Nummi ærei ab Heraclio cusi pro memoriâ victoriæ illustris, exhibentur apud *Lipsium* [3]. Unde ergo Crux illa Servatoris, quam a Constantino Magno Imperatore Romano gloriantur se accepisse? uti refert *Spondanus* [4].

XVIII. Quod enim *Gretserus* occurrit, *esse multiplicatas particulas Crucis per divinum beneficium, quomodo Servator olim panibus ex sese multiplicatis latenter populum in deserto paverat*, est ludere in re seriâ. Porro *Severus* dicit:

Quæ neque in principio obsistentibus Judæis potuerat consecrari] Cur priores Christiani non servaverint Crucem in precio, & superstitioso cultui dedicaverint, non est causa, quod Judæi vetuerint ita fieri, sed quia supplicii instrumentum vere putaverint, esse ineptum quod cultibus religiosis addiceretur. Nam Judæi hoc perinde non vetuissent, quomodo corpus Servatoris non poterant a sepulchro honesto prohibere, & sepulchrum ipsum nullo deinceps affecerunt damno, quod ad posteritatem duravit. Sequitur:

Et postea dirutæ civitatis oppressa ruderibus nonnisi tam fideliter meruit ostendi.] Quis credat, post trecentos & amplius annos Crucem Servatoris per omne illud tempus coopertam ruderibus & in terrâ defossam, aut aliis modis subversam, non computruisse? Si miraculum obtendunt, quid dicent de Crucibus latronum, quas eandem habuisse prærogativam testantur isti tam male cohærentium relationum patroni? Nam additur illico:

Contigua quæque ac vastissima ruinarum purgari jubet, mox pre-

(1) *in Historiâ miscellâ lib.* 18.
(2) *in Epitomâ Annal. pag.* 681.
(3) *lib.* III. *de Cruce pag.* 76.
(4) *in Epitomâ dictâ pag.* 298.

precium fidei & laboris, tres pariter Cruces, ficut olim Domino ac latronibus fixæ fuerant, reperiuntur.] Locus ille, in quo Servator crucifixus eſt, ſupplicio huic deſtinatus erat, uti eſt *ſupra* 1. Quilibet cruciarius ſuam portabat Crucem, aut ſaltem Crucis partem, antennam, quod dictum eſt *ſupra* 2. Sublato cruciario una tollebatur antenna, & crucile quidem perſtitit uti potuit, non etiam tot ſeculis, quando ſi caderet a putredine eroſum non renovabatur, nova crucilia potius erigebantur. Si ergo plures poſt Chriſtum & duos latrones ibi crucifixi fuerunt, novis antennis in vetus crucile elevati, quomodo non erit ſuperſtitio mera, ne dicam impietas aliqua, de ligni ſanctitate contendere & mundo imponere in tantâ veritatis luce, quod præter ſanctiſſimum Redemptorem peſſimos quoque facinoroſos enectos portavit? Et quomodo tres ſolum Cruces reliquæ inveniebantur loco illo, ubi plurimos ſupplicio affectos eſſe, negari haut poteſt? Golgotha enim erat, id eſt, mons damnatorum pœnis exigendis deſtinatus. Supplicium Crucis ad Conſtantini ævum duravit in omnibus Romanorum præſidiis, & quis velit negare, dicto loco Golgothæ crucilia multa exſtitiſſe, dum veteribus collapſis nova ſuccederent? Rurſum, cum Urbs a Tito Imperatore obſeſſa & capta eſt, cumque Adrianus Cæſar vicinos Hieroſolymorum agros novis depopulationibus affligeret, non probabile eſt, crucilia permanſiſſe locis ſuis? An aliquo caſu, Deo ita providente, ut conſervaretur Crux ſua, tres illæ Cruces terrâ opertæ latuerunt? Cur igitur duæ reliquæ ſimul conſervatæ fuerunt, & non unica illa? Cur fuit opus miraculo ad diſcernendam eam a reliquis duabus?

XIX. Sequitur enim: *Hic vero major dignoſcendi patibuli, in quo Dominus pependerat, difficultas, omnium animos mentemque turbaverat, ne errore mortalium, forſitan pro Cruce Domini, latronis patibulum conſecrarent.*] Quis velit negare, in eodem crucili, ſed in diverſis antennis, plures damnatos ſæpe vitam finiviſſe? Et ſi Crux Servatoris ex cedro, cupreſſo, olea fuit, quare ergo non facile diſtingui poterat a latronum Crucibus? Nam quis credat, latrones & ſervos fugitivos cedrinis ac cupreſſinis Crucibus ſuſpenſos? Certe opinio illa de Cruce Servatoris ab aliquot ſeculis invaluit, ut videre eſt *in Gloſſâ Clementinâ* 1. *de ſummâ Trinitatis & fide Catholicâ.* A qua tamen recedere auſus *Lipſius* 3, pronunciat adverſus traditionem, fuiſſe è quercu præparatam. Sequitur:

Capiunt deinde conſilium, ut aliquem recens mortuum Crucibus ad-

(1) *diſt.* 6. (2) *diſt.* 7. (3) *lib.* III. *de Cruce cap.* 13.

admoverent. Nec mora, quasi Dei nutu, funeris extincti solennibus exsequiis deferebatur, concursuque omnium feretro corpus eripitur. Duabus prius frustra Crucibus admotis, ubi Christi patibulo attactum est, dictu mirabile, strepitantibus cunctis, funus excussum & inter spectatores suos adstitit.] Nihil tale Ambrosius 1, & Chrysostomus 2 referunt, ubi multa dicunt pro asserenda veritate Crucis inventæ, sed ex titulo veritatem rei deprehensam esse tradunt. Hoc est invictum argumentum pro falsitate hujus inventionis. Nam cur non & reliqui duo tituli inventi sunt latronum Crucibus appensi? Nunquam enim factum est more Romanorum, ut nocens aliquis ullo supplicio affectus fuerit sine elogio, quod erat judicium criminis.

Crux reperta dignoque ambitu consecrata] Ambitum vocat honorem & pompam consecrationis. Nos dicimus cum Minucio Felice 3: *Cruces nec colimus nec optamus.* Satis de Cruce & hactenus.

(1) *Oratione de obitu Ambrosii.*
(2) *Sermone* 84. *in Johan.*
(3) *in Octavio.*

LIBRI SECUNDI FINIS.

ANTIQUITATUM ROMANARUM

LIBER TERTIUS.

QUO CONTINENTUR RES MILITARES.

CAPUT PRIMUM.

De Militum delectu.

I. ROMANIS priscis hoc testimonium perhibet Cicero [1]: *Majores nullum bellum justum credebant, nisi quod a rebus repetitis gereretur, aut denunciatum esset ante atque indictum.* Proinde antequam bella susciperentur, Patres conscripti mittebant Feciales, ad repetendas res. Varro [2]: *Feciales dicti sunt, quod fidei publicæ inter populos praerant. Nam per hos fiebat, ut justum conciperetur bellum, & ut fœdere fides pacis constitueretur*, & similia habet *Nonius Marcellus* [3]. Ex his mittebant, qui res repeterent. Et quia clara voce, res per Feciales repetebatur, inde *clarigatio* dicta est pro belli denunciatione, a quo tamen dissentit *Marcellus Donatus* [4]. Primus hoc instituit Ancus Marcius Rex, & retinuerunt posteri, teste *Livio* [5], ubi multis verbis rem totam describit: *Quod populi priscorum Latinorum hominesque prisci Latini adversus Populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod Populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis jus-*

(1) *lib.* III. *Offic.* (2) *lib.* IV. *de L L.* (3) *de Sermonum proprietate cap.* XII. *num.* 43. (4) *in Dilucidationibus ad Livium pag.* 17. (5) *lib.* I.

jussit esse, Senatusque Populi Romani Quiritium censuit, conscivit, ut bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam rem ego Populusque Romanus populis priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis bellum indico facioque. Id ubi dixisset, hastam in fines eorum immittebat. Hæc ibi. Ex illo belli indicendi decernendique more profluxit *justi ac pii belli* frequens in veterum libris cognomen. Rursum Livius[1]: *Exsolvamus religione Populum, si quâ obligamur, ne quid divini humanique obstet, quo minus justum piumque ineatur bellum.* Hoc est, quod toties dicitur, *adversus arma injusta pio justoque bello se tutari.* Et confer *Hugonem Grotium*[2], *Balthasarem Ajalam*[3].

II. Ad delectum habendum triginta dies ordinabantur, *justi* & *præliares* dicti, apud *Festum Pompejum*[4]. Fiebat apparatus serio admodum & vexillum rubri coloris ponebatur in arce, ut civitatem belli expectatione impletam undiquaque cernerent, *Macrobius*[5]. Hinc illud Arnobii[6]: *Cum paratis bella, signum monstratis ex arce*, & *Stewechius*[7]. *Signum* est vexillum rubrum, ut jam diximus. Porro Consules in foro aderant †, & nomina civium de tabulis censoriis, id est, matriculâ, prælegebant, utque ipsi adessent, jubebant. Tradit *Cicero*[8] operam datam, ut cives illi omnes essent bonæ frugis, & quibus suppeterent domi opes. Præterea curabatur, *uti primus miles bono fieret nomine*, id est, nominabant *Valerios*, *Salvios*, *Statorios*, *Longinos*. Nomina illa bonum eventum portendebant, valere, salvos esse, stare, longum esse, atque ex iis captabatur velut augurium aliquod prosperitatis & diuturnitatis. Tacitus[9]. *Ingressi milites quibus fausta nomina.* Mala contra erant nomina, è quibus triste aliquod, infirmum, breve,

† Delectus hujusmodi iconismum eleganter ex Polybio descripsit F. Patricius *p.* 11 *Rei Milit. Roman. sect.* 2. quem ideo hic addere visum.

(1) *lib.* IX. (2) *lib.* III. *de Jure Pacis & Belli cap.* 3. (3) *lib.* I. *de Jure & Officiis Bellicis cap.* I. (4) *lib.* IX. *de Verbor. significat. pag.* 303. & *lib.* XV. *pag.* 374. (5) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 16. (6) *lib.* II. *pag.* 91. (7) *Notatis ad h. l. pag.* 81. (8) *lib.* I. *de Divinat.* (9) *lib.* IV. *Histor.*

ve, ut *Curtius*, *Minutius*, *Furius*, *Hostilius*. Et confer *Justum Lipsium* [1].

III. Hoc erat *dare nomen*, uti est apud *Livium* [2]. Qui recusabant militiam pro patria, illi bonis mulctabantur, ut exempla docent, quæ referunt *Dionysius Halic.* [3], *Dion Cassius* [4], *Hugo Grotius* [5]. Referebantur ad indicem, qui nomina dederant, & postquam justus exercitus coactus esse videbatur, certo die cum armis suis iterum convenire velut ad diribitorium jubebantur. Civibus adjungebant rusticos, quod hi præ cæteris ad militiæ labores perferendos indurati esse viderentur. Eorum delectum instituebant per conquisitores extra urbem Livius [6]: *Creati Triumviri bini conquisitionem ingenuorum per agros habuerunt. Conquisitores* sunt quoque apud *Ciceronem* [7]. Adducebant vero liberos, & civium æquales, non servos, non tirones. Hos enim horumque similes, uti erant capite censi & proletarii cives, agris colendis aut mœnibus defendendis per excubias nocturnas sub oculis & cura seniorum, quam foris & apud exteros bellis gerendis aptos magis esse putabant, *Gellius* [8]. De servis imprimis notorium est, ut monet *Servius* [9], *quod a militia prohibebantur.* Innuebat idem celebris *Inscriptio* Lanuviensis: MAVORTIO. SACRUM. HOC. SIGNUM. A. SERVO. TANGI. NEFAS. EST. *Gruterus* [10]. Et prostant exempla, quod cum sese obtulissent ignoti, deprehensi postea, & pro supplicio de rupe Capitolinâ præcipitati sint, teste *Appiano* [11]. Capitalem pœnam adversus eos Trajanus decrevit: quod *Plinius* [12] prodit, nec non *Marcianus* [13]. Dejotarus mittebat equites subsidiarios ad Julium Cæsarem, eratque inter illos servus, quod *Cicero* [14] excusat timidius. De proletariis &

(1) *Notis ad Tacitum lib.* IV. *Historiar. num.* 76. (2) *lib.* III. 4. 42. (3) *lib.* VIII. & X. (4) *lib.* V. 6. (5) *lib.* II. *de Jure B. & P. cap.* 5. *num.* 32. (6) *lib.* XXIII. (7) *Oratione pro Milone.* (8) *lib.* XVI. *cap.* 10. (9) *Commentario ad lib.* IX. *Æneid. pag.* 561. (10) *in Volumine pag.* 57. *num.* 2. (11) *lib.* I. *Belli Civilis.* (12) *lib.* X. *Epist.* 39. (13) *in Digestis lib.* XLIX. *leg.* 12. (14) *Oratione pro Dejotaro.*

& servis excipiebat necessitas. *Octo millia juvenum validorum ex servitiis armaverunt*, ait *Livius* de bello Punico secundo[1]. De temporibus iisdem Valerius Maximus[2]: *Tres creati sunt viri, qui quatuor & viginti millia servorum comparaverunt.* Et paulo post: *Quanta violentia est casus acerbi? quæ civitas ad id tempus ingenuæ quoque originis capite censos habere milites fastidiverat, eadem cellis servilibus extracta corpora & a pastoralibus casis collecta mancipia, velut præcipuum firmamentum exercitui suo adjecit.* Erant capite censi, qui nihil opum deferebant ad Censores, adeoque mera nomina profitebantur. *Cellis servilibus* dicit, quæ alias sunt ergastula, de quibus est *infra*[3]. *Salustius* de Mario[4]: *Ipse milites scribere non more majorum, neque ex classibus, sed uti libido cujusque erat, capite censos plerosque.* De eodem *Plutarchus*, πλὺν τ̓ ἄπορον ϗ δȢλον καταγράφων. Aut necessitas ita hunc facere jussit, aut tumultus, quod etiam pauperes vellent spoliis hostium ditari, adeoque in aciem descendere potius quam domi excubare cuperent. De Augusto idem refert *Suetonius*[5], & de Nerone[6].

IV. Primis Reipublicæ temporibus milites ipsi inter se conjurabant, Tribuno vero sacramentum verbis conceptis dicebant, quod patriæ commoda armis fortiter gerendo rem tueri vellent: ut vero fidem eo tenacius servarent, deinde *sacramentum*, quod bonæ fidei erat, in *juramentum*, quod accuratæ sponsionis erat, demutatum est, *Livius*[7]. Jurabant gladio stricto, verbis claris, quod fugæ & formidinis causa abire & signa deserere nollent, quodve ex ordine nollent discedere nisi teli sumendi aut petendi feriendive hostis, vel civis servandi causa, & quod nihil ex præda parta in alios quam patriæ usus erogare vellent, *Polybius*[8], *Seneca*[9]. De Scipione tradit *Livius*[10], quod jurejurando a se dato & præstito alios adegerit in hæc verba: *Ex mei animi sen-*

(1) *lib.* XXII. *Histor.* (2) *lib.* VII. *cap.* 6. *num.* 1. (3) *lib.* IV. *cap.* 1. *dist.* 3. (4) *in Jugurthinâ.* (5) *lib.* II. *cap.* 25. (6) *lib.* VI. *cap.* 44. (7) *lib.* XXII. *Histor.* (8) *lib.* X. (9) *Epist.* 69. (10) *lib.* XXII.

tentia juro, ut ego Rempublicam non deseram, neque ullum civem Romanum deserere patiar, si sciens fallo, tunc me Jupiter Optime Maxime domum, familiam, remque meam pessimo letho afficias. Ipsi etiam milites obstringebant se quandoque juramento, quod a prælio victores reverti vellent. Cæsar[1]: *Hæc cum dixisset Labienus, juravit se nisi victorem in castra non reversurum, reliquosque, ut idem facerent, hortatus est. Hoc laudans Pompejus, idem juravit.* Utque testarentur alacritatem suam, elatis in altum manibus conclamabant. Lucanus[2]:

—— His cunctæ simul assensêre cohortes.
Elatasque alte quæcunque ad bella vocaret,
Promisêre manus, it tantus ad æthera clamor.

V. Milites erant duorum generum: Cives & Socii. Et Socii quidem *auxilia* dicebantur, erantque plurimum levis armaturæ. *Inscriptio* Villacensis: ENICO. REDSATI. F. ET. BANANA. VENINA. F. UXOR. VIV. F. AMBIDRABO. F. EQUITI. AUXILIARIO. A. XX. H. E. *Gruterus*[3]. Sua pecunia & omni sumptu militabant, excepto frumento, quod habebant a Romanis. Pacta fœderis cum Æquis initi pronunciant, ἀποστέλλειν δὲ Ῥωμαίοις μηδὲν, ὅτι μὴ στρατιὰς, ὅτε ἂν αὐτοῖς παραγγελθῇ πόλεσι τοῖς ἰδίοις ἐκπέμποντας αὐτάς, *Dionysius Halicarnass.*[4]. Civium exercitus in legiones distributus constabat peditibus & equitibus. Equites divisi in turmas decem. Pedites legionis fuerunt quatuor mille ducenti, atque illi divisi in Velites, Hastatos, Principes, Triarios. Velites, Hastati, Principes quidem singuli numero mille ducenti, Triarii vero sexcenti. De quibus accurate agunt *Antonius Valtrinus*[5], *Justus Lipsius*[6], *Henricus Savilius*[7], *Salmasius*[8]. Qui milites regebant, Duces erant. Hi erant proprii vel communes. Proprii, qui exercitus partem aliquam cum imperio subordinato regebant. Tales erant Centuriones,

(1) *lib.* III. *de Bello civili.* (2) *lib.* I. *Pharsalic.* (3) *in Volumine pag.* 120. *num.* I. (4) *lib.* X. (5) *lib.* III. *de Re Militari Romanorum cap.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. (6) *lib.* II. *de Militiâ Roman. Dialog.* I. (7) *Commentario de Militiâ Romanâ p.* 344. (8) *toto libro de Re Militari Romanorum.*

nes, eorumque adjuncti Optiones: & Tribuni. *Inscriptio* Romana: D. M. TITI. COELI. SENTINIANI. CENT. COH. VIIII. P. R. P. V. T. COELIUS. SENTINIANUS. FIL. PATRI. B. M. F. ET. CALIDIA. PYRALLIS. MARITO. OPTIMO. F. *Gruterus*[1]. Et Spoletana: D. M. FLORIO. BAUDIONI. VIRO. DUCENARIO. PROTECTORI. EX. ORDINARIO LEG. II. ITAL. DIVIT. VIX. AN. XL. MIL. AN. XXV. VAL. VARIO. OPTIO. LEG. II. ITALICÆ. DIVIT. PARENTI. KARISSIMO. M. F. C. *Gruterus*[2]. Et Norica: C. HOSTILIUS. ET. P. EGNATIUS. VEITOR. QUINTADECIMÆ. LEGIONIS. TRIBUNI. P. S. P. Q. R. DIMICANTES. PARITER. HEIC. OCCISI. PARITER. JACENT. SINGULARE. POSTERIS. EXEMPLUM. ET. CARITATIS. ET. FORTITUDINIS. CILINENSES. XXL. DIES. ATRATI. LUXERUNT. *Gruterus*[3]. Et Brixiensis: L. SALVIUS. C. F. FAB. VEXILLARIUS. LEG. IV. VETER. SIBI. ET. POPILIAI. T. L. HISPANI. ET. CAPITONI. F. ET. PRISCAI. ET. FIRMO. F. *Gruterus*[4]. Centuriones præerant in manipulis, & milites illi dicebantur *manipulares*. *Inscriptio* Romana: DIS. MAN. SACRUM. T. CAMPILIO. T. F. MANIPULARI. VIX. ANN. XXXIX. D. XVI. CAMPILIÆ. FESTÆ. SORORI. SUÆ. VIX. ANN. XXII. MENS. III. D. VI. CAMPILIO. RUFINO. NEPOTI. VIX. ANN. XII. MENS. VIII. D. IX. ET. ALBANÆ. MERULÆ. UXORI. B. DE. SE. M. ANN. XXXIII. MENS. VI. D. IV. ET. CAMPILIO. ALBANO. INFANTI. DULCISS. ANN. II. M. V. D. IIII. QUOS. DII. IRATI. UNO. DIE. ÆTERNO. SOMNO. DEDERUNT. T. CLAUDIUS. HERMES. DOLENS. DE. SUO. FECIT. *Gruterus*[5]. In his signa ferebat *vexillarius*, uti eum *Livius*[6] appellat. *Inscriptio* Romana: D. M. L. CASURIO. DEXTRO. VEXILLARIO. COH. II. VIG. CASURIA. CAPROLA. PATRONO. ET. COJUGI. B. M. *Gruterus*[7]. Signa erant perticæ cum signo transversario & velo qua-

(1) *l. d. pag.* 53. *num.* 11. (2) *l. d. pag.* 542. *num.* 8. (3) *l. d. pag.* 544. *num.* 45. (4) *l. d. pag.* 559. *num.* 9. (5) *in Volumine pag.* 535. *num.* 4. (6) *lib.* VIII. (7) *l. d. pag.* 536. *num.* 7.

drato, clypei, corollæ, manus extensæ. Tribuni in unaquaque legione erant sex, ita ut legionem totam imperio communi sibi vindicarent, ac per vices imperarent. Totidem Præfecti erant in quaque ala sociali vel cornu, ubi rem gerebant levis armaturæ viri. *Inscriptio* Viennensis: T. F. VERECUND. MAG. EQUES. ALÆ. I. FLA. AUG. BRIT. C. R. JUR. ITALICI. AN. XXXX. S. XIX. ISES. PROTE. PRISCINUS. VEX. ET. INGENUUS. HERED. *Gruterus* [1].

VI. Legionis signum erat Aquila †, id est alitis ejus simulachrum aureum hastæ præpilatæ suffixum, & pede altero fulmen sæpe ferens. Suetonius [2]: *Somniavit, Jovem Opt. Max. prætextatis compluribus circa aram ludentibus unum secrevisse, atque in ejus sinum signum reipublicæ, quod manu gestaret, reposuisse.* Signum reipublicæ de Aquilâ, quæ & legionum signum erat, exponit *Sabellicus* [3]. Erat alias etiam lupus, canis, porcus, equus, teste *Plinio* [4]. Sed pleraque hæc desueverunt post tempora Consulis Marii, atque ille tantum Aquilas adhiberi voluit. Nummi sunt cum Aquilis legionum apud *Antonium Augustinum* [5]. Tunc enim Reipublicæ perinde ac legionum signum esse cœpit, quando olim Reges, deinde Consules manu præferebant sceptrum, in cujus fastigio erat Aquila, ut dictum est *supra* [6]. Ab Etruscis acceperat Tarquinius Priscus inter alia sceptrum ἀετὸν ἔχον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, *Dionysius Halic.* [7]. Hinc in usu permansit esse apud Romanos, dracones vero sub Trajano & deinceps adhibiti sunt, uti refert *Vegetius* [8]. Propertius [9]:

Aut quibus in campis Mariano prælia signo
Stent, & Teutonicas Roma refringat opes.

Sa-

† Cujus ut & reliquorum signorum forma, & quomodo 4 signiferis ea tradantur, simul & 2 sacramentum militare, & 6 Centurionum & 7 Tergiductorum electio ex adjuncta pictura apparet ex F. Patricio *P.* VI. *rei Milit. Rom. sect.* 1.

(1) *l. d. pag.* 542. *num.* 7. (2) *lib.* II. *cap.* 94. (3) *Enarrationibus ad h. l. fol.* 123. (4) *lib.* X. *cap.* 4. (5) *Tab.* 7. *num.* 18. 19. 20. 22. *Tab.* 8. *num.* 18. 19. 20. 21. 22. *Tab.* 21. *num.* 23. (6) *lib.* II. *cap.* 3. *dist.* 6. (7) *lib.* III. (8) *lib.* I. *cap.* 13. (9) *lib.* III. *Eleg.* 2.

Saluſtius de Catilinâ: *Ipſe propter Aquilam adſiſtit, quam bello Cimbrico Marius in exercitu habuiſſe dicebatur.* Aquilæ vero imponebatur ſanulum aliquod quadratum, uti in columna Trajani videre eſt, & pictura quædam talis eſt apud *Lipſium* [1], *Jacobum Laurum* [2]. Nimirum ad religionem ſanciendam. Erat enim Aquila ſignum ſacrum, itaque *ſacratas Aquilas* vocat *Valerius Maximus* [3]. Nec amabant tantum, ſed venerabantur etiam illud. Tacitus [4]: *Aquilam amplexus religione ſeſe tuebatur.* Et paulo poſt: *Sequerentur Romanas aves propria legionum Numina.* Ergo ornabant, ungebantque velut aliorum Numinum ſimulachra, uti docent *Plinius* [5], *Suetonius* [6], & adde *Marcum Vertranium Maurum* [7]. Quod non fiebat in ſignis aliis. Eſtque de illâ *Dionis* [8] locus: ἐςὶ ἢ νεὼς μικρὸς ϗ ἐν αὐτῷ ἀετὸς χρυσοῦς ἐνίδρυται. Quem *Lipſius* [9] allegat, ſed non recte exponit de *ſacello caſtrorum, in quo ſigna reponebantur.* Et cum non ſatis caperet *Adrianus Junius* [10], ad paradoxa referre voluit. Itaque vocantur τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως *Matth.* [11], quod de ſignis militaribus Romanorum bene exponunt *Grotius* [12], *Balduinus Walæus* [13]. Scilicet *Tertullianus* dicit: *Religio Romanorum tota caſtrenſis ſigna veneratur, ſigna jurat, ſigna omnibus Diis præponit.* Affixi erant iis ſignis clypei, & in clypeis pictæ erant imagines Cæſarum, quos inter Deos retulerant, propterea adorabantur. Suetonius [14]: *Artabanus tranſgreſſus Euphratem, Aquilas & ſigna Romana, Cæſarumque imagines adoravit.* Itaque Signiferi alio nomine dicebantur *Imaginiferi. Gallicana* Inſcr ptio: MEMORIÆ. ÆTERNÆ. SOLEMNIO. FIDO. MILIT. LEG. MINERVIÆ. IMAGINIFERO. MATURINIA. VICTORINA. CONJUGI. CARISSIMO. PONENDUM. CURAVIT. ET.

(1) *lib.* IV. *de Militiâ Romanâ pag.* 271. (2) *in Antiquitatibus Romanis part.* I. *num.* 7. (3) *lib.* VI. *cap.* I. *num.* II. (4) *lib.* I. *Annal.* (5) *lib.* XVIII. *cap.* 4. (6) *lib.* IV. *cap.* 13. (7) *Notis ad Tacitum pag.* 39. (8) *lib.* XL. *Hiſtor.* (9) *lib.* IV. *de Militiâ Rom. Dialog.* 5. (10) *lib.* III. *Animadverſ. cap.* 2. (11) XIV. 15. (12) *in Annotatis pag.* 407. (13) *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 268. (14) *lib.* IV. *cap.* 14.

ET. SUB. ASCIA. DEDICAVIT. *Gruterus*[1]. Talia signa Titus conspicua in castris suis posuit, quasi Templum Templo Hierosolymitano contrarium. Tacitus[2]: *fulgentibus aquilis signisque & simulachris Deorum in modum Templi.* Abominabantur ista Judæi cultores unius Dei, inque conspectu suo non facile tolerabant, uti patet è gestis rebus cum Vitellio, de quibus refert *Josephus*[3], quod cum ille in Arabiam ducere vellet exercitum suum, Judæorum proceres deprecati fuerint serio, ne per agros Palæstinæ duceret, veriti pollutionem terræ sanctæ a signis militaribus & appensis idolis, sive illa in orbiculis depicta erant, sive icunculæ aureæ. *Arrianus*[4], τὰ σημεῖα τῆς ἐπιλέκτου στρατιᾶς, ἀετοὶ, εἰκόνες βασίλειοι, στέμματα, πάντα χρυσᾶ. *Manilius* hoc illustrat[5]:

——— Venerisque ab origine proles
Julia descendit cœlo, cœlumque replevit,
Quod regit: Augustus socio per signa tonante
Cernit, & in cœtu Divum magnumque Quirinum.

In hoc loco mire se torquet, ut sensum indaget, *Barthius*[6], nec satis ad verum exponit *Josephus Scaliger*[7]. Sensus verus ille est: Julium Cæsarem cœlo oriundum per Venerem in cœlum, & inter Deos superos receptum esse, Augustum vero videre, patrem una cum Jove & Romulo *in cœtu*, hoc est in Urbe & extra Urbem *in signis militaribus* coli. Hæc nos docuit *Thomas Reinesius*[8]. Cæterum scribit Modestinus[9]: *Crimen majestatis facto vel violatis signis vel imaginibus maxime exacerbatur in milites*, ubi vulgo legitur, *violatis statuis*, verum merito corrigit *Jacobus Gothofredus*[10]. Signa militaria intelligit, ad quæ appendebantur imagines. Quanquam certum est, quod in castris peculiare tentorium fuerit, ubi aliquando repositæ sint Aquilæ. *Herodianus*[11], de adventu Antonini verba faciens, ait venisse illum

(1) *in Volumine pag.* 552. *num.* I. (2) *lib.* XV. *Annal.* (3) *lib.* XVIII. *Antiquit. Judaicar. cap.* 7. (4) *in Dissertationibus.* (5) *lib.* I. *Astronomicor. pag.* 25. (6) *lib.* XI. *Adversar. cap.* 10. (7) *in Annotatis pag.* 90. (8) *in Epistolis pag.* 670. (9) *leg. ult.* §. 7. *ff. ad L. Majest.* (10) *Notis ad lib.* I. *Tertulliani pag.* 123. (11) *lib.* IV.

illum εἰς τ̃ νεὼν ἔνθα τὰ σημεῖα καὶ τὰ ἀγάλματα τοῦ στρατοπέδου προσκυνεῖται. Eo quidam referunt illa *Flori* [1], de Perseo captivo apud Æmilium Consulem, *cum in conspectum venisset hostis, in templum recepit & conviviis adhibuit.* Templum de loco illo, ubi Aquilæ reponebantur, exponit *Gruterus*, sed negat *Salmasius*, veram lectionem esse, adeoque corrigit, *in tentum recepit*, estque *tentum* illud idem quod tentorium. De quo porro videatur *Freinshemius* [2]. Aquilæ signum vetustis temporibus adhibuit Cyrus Persiæ Rex clarissimus, ac retinuerunt successores, unde scribit *Xenophon* [3], quod viderit in Cyri junioris exercitu ἀετὸν χρυσοῦν. Locus est Esaiæ [4]: *Vocans ab Oriente avem.* De Cyro magno agitur, estque ille sic dictus, quod nasum aquilinum haberet, *Plutarcho* teste. *Curtius* [5], de acie Codomanni: *Inter hæc aquilam auream, pennas extendenti similem sacraverant.* Qui ferebat Aquilam, Signifer erat, alio nomine quoque *Primipulus* vocabatur, ut narrat *Valerius Maximus* [6]. Quique dignitatem illam gesserat, exauthoratus deinde, primipilaris erat, uti Consularis, qui consulatum deposuerat. *Inscriptio* Vaticana: M. POMPEJO. M. F. ANI. ASPRO. VII. LEGION. XV. APOLLINAR. COH. III. PR. PRIMOP. LEG. IV. CYREN. PRÆF. CASTR. LEG. XX. VICTOR. ATIMETUS. LIB. PULLARIUS. FECIT. SIBI. ET. M. POMPEJO. M. F. COL. ASPRO. FILIO. SUO. ET. CINCIÆ. SATURNINÆ. UXORI. SUÆ. *Gruterus* [7]. Quid sit *pullarius*, vide *supra* [8]. Est alia Tarraconensis: TEMPLUM. HOC. SACRUM. HERC. AUGUSTI. NOMEN. FELIX. REMANEAT. STIRPIS. SUÆ. LÆTETUR. PARENS. NAM. QUOM. TE. CÆSAR. TE. M. EXPOSCE. DEUM. COELOQUE. REPERIES. MUNDUM. REGES. SINT. HEI. TU. EI. SORTE. HUIC. IMPERENT. NEGANTQUE. NOS. FELICIBUS. VOTIES. SUEIS. L. AURE-

(1) *lib.* II. *Histor. Roman. cap.* 12. (2) *Annotatis ad Florum pag.* 168. (3) *lib.* VII. *Cyropæd. & lib.* I. ἀναβάσ. (4) XLVI. 11. (5) *lib.* III. *cap.* 7. (6) *lib.* I. *cap.* 6. (7) *in Volumine inscriptionum pag.* 557. *num.* 6. (8) *lib.* I. *Antiquitatum cap.* XII. *dist.* 9.

RELIUS. L. F. PAL. RUFUS. PRIMOPILARIS. XVI. MILITARIS. SEC. IMP. CÆSARIS. *Gruterus*[1]. Et Insubrica: L. SENTIUS. L. F. O. V. F. NIGER. SIGNIFER. LEG. IV. SCYTICÆ. HIC. NATUS. HIC. SITUS. EST. M. SENTIUS. L. F. O. V. F. MACER. VETERAN. LEG. IV. SCYTICÆ. SIBI. ET. FRATRI. V. F. *Gruterus*[2]. Et Capuana: PAULO. ÆMILIO. PRIMIPILO. BIS. PRÆFECTO. EQUIT. TRIBUNO. COHORTIS. IV. PRÆTOR. SENECIO. *Gruterus*[3]. Suos quoque illi habebant Optiones. *Inscriptio* Moguntina: FIDELIÆ. VERULÆ. PRUDENTIUS. REVERES. OPTIO. SIGNIFERORUM. CONJUGI. INCOMPARABILI. AC. DULCISSIMÆ. QUÆ. VIXIT. ANNIS. XXXI. MENSIBUS. III. DIEBUS. XIII. F. C. *Gruterus*[4]. Et Gallicana: D. M. D. SEXTIO. COSSUTIO. S. F. QUIRINA. PRIMO. EMERITO. EX. COHORTE. XIII. URBIS. T. SILIUS. HOSPES. SIGNIFER. COH. EJUSDEM. AMICO. POSUIT. *Gruterus*[5]. Lautum munus & votis multorum petitum, quod ære mereret non parvo. Juvenalis[6]:

Ut locupletem Aquilam tibi sexagesimus annus
Adferat. ——— ———

Locupletem ait, id est, reditibus insignem. Martialis[7]:

Grata Pudens meriti tulerit cum præmia pili.

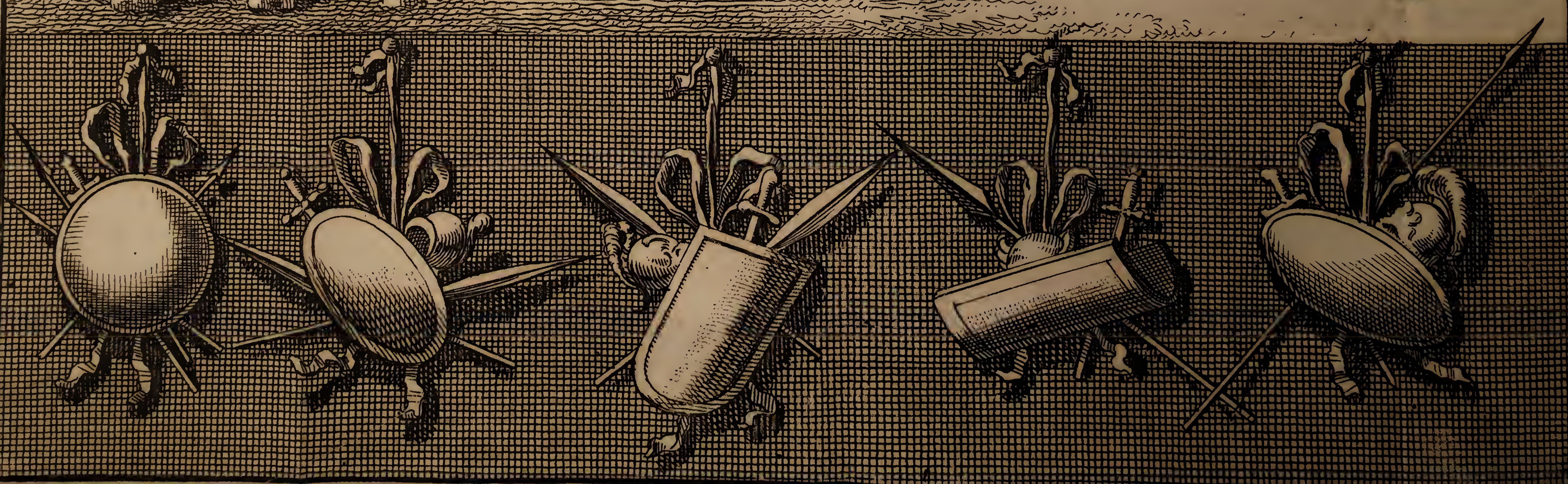
Præmia dicit expresse, & cum primipilis Caligula denegabat stipendium, notabatur improba avaritia ejus, uti refert *Suetonius*[8].

VII. Duces communes erant, qui exercitum cum imperio summo regebant: Legatus & Imperator. Legati aderant consilii causâ, utque auxilia procurarent, de quibus multa narrat *Dion Cassius*[9]. Imperator erat Consul, facto intra Urbem delectu: vel Consularis, in Provinciis. Atque hic rem gerebat auspiciis suis, id est, ducebat, regebat, jubebat.

(1) *in Volumine pag.* 50. *num.* 6. (2) *l. d. pag.* 561. *num.* 2. (3) *ibid. pag.* 518. *num.* 8. (4) *l. d. pag.* 558. *num.* 7. (5) *l. d. pag.* 561. *num.* 9. 10. (6) *Sat.* 14. (7) *lib.* I. *Epigr.* 32. (8) *lib.* III. *cap.* 43. (9) *lib.* LII. & LIII. *Histor.*

CAP.

1
2
3
4
5

CAP. II.

De Peditatu & armis ejus. †

I. DUPLICIS ordinis milites erant, pedites & equites. Pedites varia arma gestabant pro classium ratione. Velites habebant verutum sive gladium Hispanicum, hastas curtas plures vel oblongam unam, parmam, galeam coriaceam. *Livius* scribit[1]: *Hic miles* (de Velitibus agit) *parmam tripedalem habens, & in dextrâ hastas, quibus eminus utitur, gladio Hispaniensi est cinctus. Quod si pede collato pugnandum est, translatis in lævam hastis, gladium stringit.* Gladius Hispanicus erat brevis (itaque ξιφίδια vocat *Dion Cassius*[2]) anceps vero etiam, latus, validus, & cum mucrone. Silius Italicus[3]:

Non illis solitum crispare hastilia campo,
Nec mos pennigeris pharetram implevisse sagittis,
Pila volunt, brevibusque habiles mucronibus enses.

Scilicet, ut punctim agere possent milites, ac majorem stragem facere, cæsim etiam, quanquam rarius. A venatoribus olim usurpatus, quos in Hispaniâ & Oriente plurimos fuisse semper constat, & *machæram* vocat *Suetonius*[4]) vocabulo equidem Græco, sed in Oriente non minus noto. Locus est Gen.[5] *Gladii eorum sunt instrumenta violentiæ*, estque in Hebræo מכרתיהם quod *Paguinus* & *Tremellius* in versionibus suis neglexerunt, accuratius vero servavit *Arias Montanus*, αἱ μαχαίραι αὐτῶν, & adde *Joh. Buxtorfium*[6]. Locus alter est Psalm.[7] *Educ lanceam & sagarim adversus persequentes me.* Denuo *Pagninus*, *Castalio*, *Munsterus*, *Tremellius* obiter inspexerunt verbum סגור / quod est σάγαρις, gladius militaris, quo cominus utebantur in præliis apud *Xenophon-*

† Quæ omnia ut etiam oculorum sensui pateant, efficit adjecta pictura ex F. Patricii *p.* v *Rei Milit. Rom. sect.* 1. ubi numerus 1 denotat Velitem, 2 Hastatum, 3 Principem, 4 Triarium, 5 Equitem, de quo speciatim *cap. seq.*

(1) *lib.* XXXVIII. *Histor.* (2) *lib.* XXXVIII. *Histor.* (3) *lib.* VIII. (4) *lib.* V. *cap.* 15. (5) XLIX. 5. (6) *in Lexico Thalmudico pag.* 1033. 1204. (7) XXV. 2.

nophontem[1]. Talem gladium Esavus venator gestavit, ut indicat vox תלי *Genes.*[2] quam *Chaldæus* recte vertit סייפא *gladium*, sed post illum nemo Interpretum advertere voluit, adeoque *pharetram* substituerunt omnes, quibuscum propterea litigat *Nicolaus Fullerus*[3]. Eum *Xenophon*[4], & *Plutarchus*[5], vocant κοπίδα, ut allegat *Johan. Scapula*[6], nam & Persis usitati erant, itaque *Copides* sunt etiam apud *Curtium*[7]. Notabis, quod Velites gladium in dextro latere gestaverint, ut *Livius* & *Polybius* docent, & secundum illos accurate disserit *Lipsius*[8]. Sed & in lævo gerebant alium oblongum, sive frameam, uti scribit *Josephus*[9]. De mutilato hoc *Josephi* loco confer *addenda*, in calce hujus. μάχαιρα μὲν ἐκ δεξιοῦ μακρά. Militis utroque latere cum gladio uno oblongo, & breviore altero, effigiem è columnâ Antonini ponit *Justus Lipsius*[10]. Novum id quidem moribus nostris, qui gladium unum in sinistro latere appendimus, ita enim facili operâ stringi potest. Sed non minus facile stringebatur olim, cum in dextro latere hærebat, tum quia brevis erat, & ab humero non a medio cingulo dependebat, tum quia consuetudo lævam manum faciebat expeditam. In columnâ Trajani plerosque cinctos in dextro latere videmus, nec non in Antonini, etsi Imperator ipse & Tribuni habeant gladios sinistros. Scuti usum spectabant, præcipui inter arma, & impediri videbantur, cum gladius in sinistro latere dependebat.

II. Hastas curtas fere septem quivis Veles habebat secum, non tam ferire cupidus, quam jaculandi peritus. *Veruta* proprio nomine. Silius Italicus[11]:

——— *Tenui pugnax instare veruto.*

Sabellum veru appellat *Virgilius*[12]. Rursum Silius[13]:

Servili fert ora ducis suffixa veruto.

Notat

(1) *lib.* IV. ἀναβάσ. (2) XXVII. 3. (3) *lib.* I. *Miscell. sacror. c.* 27. (4) *in Cyropædiâ lib.* II. VI. VII. (5) *in Alexandro.* (6) *in Lexico Græco pag.* 841. (7) *lib.* VIII. 25. (8) *lib.* III. *de Militiâ Rom. Dialog.* 3. (9) *lib.* III. *de Bello Jud.* (10) *in Analectis ad libros de Militiâ Romanâ pag.* 280. (11) *lib.* III. (12) *lib.* VII. *Æneid.* (13) *lib.* X.

Notat Servilium Proconsulem ad Cannas occisum, cujus caput hastæ præfixum spectaculo efferebant Pœni. Virgilius [1]:

——— *Hunc primo levis hasta Themillæ*
Strinxerat. ———

Catejas appellat idem [2]:

Teutonico ritu soliti torquere Catejâ.

Et Silius Italicus [3]:

——— *Pandâ manus est armata Catejâ.*

Hasta oblonga est, quam *falaricam* vocant, & describit *Vegetius* [4]. Meminit Virgilius [5]:

Sed magnum stridens contra falarica venit
Fulminis acta modo. ———

ubi *Farnabius* [6] notat: *hasta valido præfixa ferro, sulfure, resinâ, bitumine, stupisque convoluta, infuso oleo incendiario, quæ ballistæ impetu destinata ardens figitur, falis & turribus accendendis.* Verum & manibus emittebatur, quod constat ex *Virgilii* verbis adductis. †

III. Parmæ ligneæ erant, corio superinductæ. Virgilius [7]:

——— *Quam nec duo taurea terga.*

id est, clypeus ex duplici taurino tergore. Leves & rotundæ. Horatius [8]:

Tecum Philippos & celerem fugam
Sensi, relictâ non bene parmulâ.

Nimirum quod sine clypeo redire è prælio, summum dedecus esset non tantum apud Romanos, sed quoque Græcos, teste *Aristotele* [9], & adde *Nicolaum Cragium* [10]. Tyronibus dabatur parma alba & pura, insignio prorsus nuda. Virgilius [11]:

Ense levis nudo parmaque inglorius albâ.

Insignium factis gloriosis sibi promerebantur, ut adscriberetur. Ee *Nu-*

† Livius *l.* 34. *c.* 14. *Ut remissis soliferreis falaricisque gladios strinxerunt.*

(1) *lib.* IX. *Æneid.* (2) *lib.* VII. *Æneid.* (3) *lib.* III. (4) *lib.* IV. *cap.* 18. (5) *lib.* IX. *Æneid.* (6) *pag.* 304. (7) *lib.* IX. *Æneid.* (8) *lib.* II. *Carm.* 7. (9) *lib.* II. *Rhetoric.* (10) *lib.* III. *de Republ. Lacedæmon. pag.* 213. (11) *lib.* IX. *Æneid.*

Nubigeros clypeos, intactaque cædibus arma.
vocat *Statius*[1]. Et Persius[2]:

Permisit sparsisse oculos jam candidus umbo.

Rursum Virgilius[3]:

——— Per linea terga, tribusque
Transiit intextum tauris opus. ———

Linea, id est, candida necdum picta, quod tyronis alicujus esset. Corium vero erat superductum ex bobus tribus, ut eo validius obstaret hastis & telis.

IV. Galea erat è pellibus iisque hirsutis, vulpium, canum, caprarum, luporum, ursorum, vaccarum, mustelarum Scythicarum. Capitis integumentum ad frigus arcendum. Virgilius[4]:

——— Fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti. ———

Propertius[5]:

Et galea hirsutâ compta lupina jubâ.

Statius[6]:

Ille Lycaoniæ rictu caput asperat ursæ.

Galeri & *Galeæ* non differunt hoc loco, atque insuper *Cudones* appellat Silius Italicus[7]:

Scipio contorquens hastam cudone comantes
Disjecit crines. ———

Et ibidem:

——— Caput his cudone ferino
Stat cautum. ———

Accreverunt demum exuviæ, ut Ductores Ordinum leoninas integras sumerent ita præparatas, ut Herculis prisci instar capite operirent caput; inde super corpore porrectas & sub brachiis constrictas gestarent. Virgilius[8]:

Ipse pedes torquens tegmen immane Leonis
Terribili impexum setâ cum dentibus albis
Indutus capiti, sic regia tecta subibat,
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.

Se-

(1) *lib.* v. *Sylv.* 2. (2) *Sat.* 5. (3) *lib.* x. *Æneid.* (4) *lib.* VII. *Æneid.* (5) *lib.* IV. *Eleg.* II. (6) *lib.* IV. (7) *lib.* XVI. (8) *lib.* VII. *Æneid.*

Secundum mores novos deſcribit veterem habitum. Signiferi omnes iſto habitu videntur in columnâ Trajani, ut refert oculatus teſtis *Lipſius* [1].

V. Leves (quos *ferentarios* appellant *Tacitus* [2], *Saluſtius* [3]) pugnabant fundis, miſſilibus, gladio. Funditores (ut vocat *Saluſtius* [4]) vel Libratores (ut ait *Tacitus* [5]) jaciebant lapides & glandes plumbeas.

——— *Saxis ſolida æra fatiſcunt.*

ait *Virgilius* [6]. Et Propertius [7]:

Plumbea cum tortæ ſparguntur pondera fundæ.

Rurſum Virgilius [8]:

Et fundam tereti circum caput egit habenâ.

Egit, id eſt, rotavit, ex arte & more. Nam ſic vires addebant jactui. Et [9]:

——— *Pars maxima glandes*
Liventis plumbi ſpargit. ———

Phœnicum inventum eſſe refert *Plinius* [10]. Horum coloniæ in Africâ & Hiſpaniâ exercendo fundas præ cæteris inclaruerunt. Virgilius [11]:

Stuppea torquentum Balearis verbera fundæ.

Baleari verbere, eſt quoque apud *Silium Italicum* [12]. Balearidos incolæ ex Africâ profecti ſunt, *Strabo* [13], *Livius* [14], *Florus* [15], *Diodorus Siculus* [16]. Exaggerant impetum Poëtæ. Lucretius [17]:

——— ——— *Plumbea vero*
Glans etiam longo curſu volvenda liqueſcit.

Et Lucanus [18]:

Romanus cunctis petitur cruor, inde ſagittæ,
Inde faces & ſaxa volant, ſpacioque ſolutæ
Aeris, & calido liquefactæ pondere glandes.

Annotat Schrevelius [19]: *Per attritionem aëris intermedii ex*

(1) *lib.* III. *de Militiâ Rom. Dialog.* I. (2) *lib.* XII. *Annal.* (3) *in Catilinariâ.* (4) *in Jugurth.* (5) *lib.* XIII. *Annal.* (6) *lib.* IX. *Æneid.* (7) *lib.* IV. *Eleg.* 3. (8) *lib.* XI. *Æneid.* (9) *lib.* VII. *Æneid.* (10) *lib.* VII. *cap.* 59. (11) *lib.* I. *Georg.* (12) *lib.* II. (13) *lib.* III. *Geograph.* (14) *lib.* XXX. (15) *lib.* III. *cap.* 8. (16) *lib.* V. *cap.* 17. (17) *lib.* VI. (18) *lib.* VII. *Pharſal.* (19) *pag.* 343. *Comment. ad h. l.*

ex veloci motu liquefactæ sunt pilæ plumbeæ in figuram glandium formatæ & fundis emissæ. Sic etiam *Farnabius* [1]: Ratio falsa est, nunquam enim aër mutatur in ignem, sed igniculi in aëre copiosi procurant calorem & incendia, si qua vere oriuntur. Nam de hoc Poëtarum experimento res dubia est, quanquam ei fidem habeat *Aristoteles* [2]. Negat ita esse *Simon Simonius* [3], & oppido constat, cum ne globus quidem è cera confectus & sclopo ejectus vel incalescat vel liquescat, quanquam ignis impetu expellatur & aerem celerrime pervadat, multo minus de plumbo verum esse potest. Confer *Sebastianum Bassonem* [4]. De missilibus notissima res est. *Sagittarios* vocat *Salustius* [5]. Virgilius [6]:

Vulnera dirigere & calamos armare veneno.

Et paulo post:

—— Queis tela, sagittæ,
Coritique leves humeris & letifer arcus.

Coriti sunt pharetræ, sagittarum thecæ, ut exponit *Servius* [7]. *Ovidius* de Sarmatis [8]:

In quibus est nemo, qui non coryton & arcum
Telaque vipereo lurida felle gerat.

Nimirum & apud illos erant infectæ sagittæ. Tela erant præfixa ferro acuminato, ut penetrarent, vel hamato, ut infixa non possent facile iterum avelli. *Tragulam* vocabant hoc posterius genus Hispani, Afri, Galli, qui olim adhibebant: Sarmatæ prius illud hodiernum in bellis usurpant. *Salustius* de Metello in Hispaniâ: *ictu tragulæ sauciatur.* De Afris Silius:

—— Cui tragula semper
Fulmineam armabat dextram. ——

De Gallis Cæsar: *Balventio femur utrumque tragula trajicitur.* Propertius [9]:

Et manus hamatis utraque est armata sagittis,

Et

(1) *Notis ad lib.* IX. *Æneid. pag.* 500. (2) *lib.* II. *de Cœlo cap.* 7. *t.* 42. *& lib.* I. *Meteor. c.* 8. (3) *Disputat. de Putredine pag.* 362. (4) *lib.* II. *Philos. naturalis pag.* 99. (5) *in Jugurth.* (6) *lib.* X. *Æneid.* (7) *in Commentario pag.* 585. (8) *lib.* V. *Tristium eleg.* 7. (9) *lib.* II. *Eleg.* 9.

Et pharetra ex humero Gnosia utroque jacet.

Ovidius[1]:

Pars cadit hamatis misere confixa sagittis.

Uncos vocat Statius[2]:

Aspera tergeminis acies se condidit uncis.

Quæ tela *præpilata* erant, (ut vocant *Livius*[3], & *Ammianus*[4]) illa carebant ferro, nimirum pilæ instar, obtuso acumine, rotunda, ut verberarent potius, quam foderent. Veneno perlinere, ut infectum vulnus curari non posset, Barbarorum damnatus mos erat. Virgilius[5]:

Ungere tela manu ferrumque armare veneno.

Sed apud Europæos (tantum quod Rossi & Sarmatæ adhibent) in desuetudinem venerunt, postquam glandes plumbeæ de bombardis nitrati pulveris impulsu exturbari cœperunt, non infelici permutatione. *Debemus hoc malum Germaniæ*, ait *Cœlius Calcaguinus*[6]. Quod enim *Robertus Valturius*[7] scribit, *bombardas ab Archimede esse inventas*, de hoc recte pronunciat *Johannes Brodæus*, quod nihil fatuum magis excogitari possit[8], idemque prolixe refellit *Hieronymus Magius*[9];

CAP. III.

De Equitatu & armis ejus.

I. Velitum & Ferentariorum hæc arma fuerunt, dicemus porro, quæ arma fuerint Hastatorum: Triariorum, Principum. Atque eadem illa fuerunt Equitum: Scilicet, scutum, pilum, galea, ocreæ, thorax, gladius. Scutum erat oblongum, figuræ ellipticæ, uti deformat *Lipsius*[10]. Proinde æquali altitudine obtegebat pectus ac infra genua porrigebatur. *Livius*[11] scribit: *milites in excubiis stantes capite super marginem scuti imposito* dor-

(1) *lib.* III. *Trist. eleg.* 10. (2) *lib.* IX. *Thebaid.* (3) *lib.* XXVI. (4) *lib.* XXIV. *Histor.* (5) *lib.* IX. *Æneid.* (6) *de re Nauticâ pag.* 312. *Operum.* (7) *lib.* X. *de re Militari pag.* 261. (8) *lib.* I. *Miscellan. cap.* 26. (9) *lib.* I. *Miscellaneor. cap.* I. (10) *lib.* III. *de Militiâ Romanâ pag.* 165. (11) *lib.* XLIV.

dormivisse. Ferro marginatum erat, & corio obductum. Et prius quidem ideo, ut gladiorum ictus eo minus penetrarent, qui alias lignum facile percellunt: posterius, ut mundicies servaretur, & militi superacclinanti commodius esset. Excipiebant illo missilia, lapides, verutorum & gladiorum ictus, ne vulnerarent, sinistram vero faciei partem omnino obducebant, ne qua lædi posset. Atque hinc patet, quamobrem Nahas Rex oculum dextrum vellet eruere Jabesitis, 1. *Samuel.*[1], *Josephus*[2]. Nimirum ut bello ineptos eos efficeret. Qui enim manu sinistrâ objicit clypeum, eâ tegit oculum sinistrum, dextrâ vero aspicit hostem, ait *Theodoretus*[3]. Alias tamen ad servilia opera perficienda utiles erant.

II. Pilum (ut vocant *Florus*[4], *Plinius*[5], *Salustius*[6]) erat, quod hasta Velitum, fodiebant eo, feriebant, jaculabantur. Habebat in apice ferrum præacutum, quadratum, sæpe etiam hamatum, utrumque alto impetu perforabat scuta & loricas, Tibullus[7]:

——— ——— Celeremve sagittam
Jecerit aut lento perfregerit obvia telo.

Lentum vocat ob pondus & gravitatem suam, quâ adjutum perfringebat obstacula maxima. Neque facile revelli poterat infixum. *Gæsum* vocabant Galli, *Varrone* teste, idemque vocabulum adhibet Virgilius[8]:

Gæsa manu scutis protecti corpora longis.

Græcorum vocabulum est ὑσσὸν, apud *Strabonem*[9], *Polybium*[10], *Plutarchum*[11]. Locus est Johan.[12]: *Impleverunt spongiam aceto & hysopo circumdatam admoverunt ori ejus*, ὑσσώπῳ περιθέντες. Putant Viri docti, lectionem illam esse corrigendam. Rationem adferunt, quia hyssopus sit humilis & pariter fragilis suffrutex, ita ut non possit caulis ejus pro arundine longâ usurpari, quæ spongiam ad Servatoris in cruce pendentis os protenderet: ergo

(1) x. 2. (2) *lib.* vi. *Antiquitat. cap.* 5. (3) *in Expositione ad b. l. quæst.* 25. (4) *lib.* ii. *cap.* 7. (5) *lib.* xxii. *cap.* 6. (6) *in Catilinariâ.* (7) *lib.* iv. *Eleg.* i. (8) *lib.* viii. *Æneid.* (9) *lib.* x. *Geogr.* (10) *in Fragmento de Castris metandis.* (11) *in Pompejo & Mario.* (12) xix. 29.

ergo legendum esse ὑσσῷ περιθέντες, ut spongiam aceto plenam imposuerint pilo, & hoc modo eam Christo sitienti porrexerint milites custodes. Ita *Joachimus Camerarius* [1]. Sed medicina excedit modum, ac potest lectio recepta defendi, partim consensu *optimorum Codicum*, partim ex suffragio *vetustissimorum Interpretum*, *Syri*, *Arabis*, *Cyrilli*, *Chrysostomi*, *Theophylacti*, *Nonni Panopolitani*. Porro observetur, pilum Romanum in extremitate suâ crassius multo fuisse, ac ut illi spongia posset infigi commode. *Daniel Heinsius* [2] pro ὑσσώπῳ legendum esse putat οἰσύπῳ, unde sensus emergat: lanæ succidæ circumposuerunt. Sequitur Bernecccrus [3]: *Romani milites aliàs bibebant poscam, id est, aquam aceto mixtam, qualem petulantia Romanorum coprearum ori morientis Servatoris admovit in spongia circumligata* οἰσύπῳ, *id est, lana succida, non* ὑσσώπῳ *planta illa tenui*. Verum hinc sensus provenit omnino imperfectus. Euangelista vult exprimere instrumentum, quo potum emortualem porrigebat Romanus miles. Quid vero dicere est: *porrexit spongiam in lana succida*? Et quare circumponant spongiæ lanam succidam? poterat certe spongia vel sine additamento illo commode infigi prolixæ alicui & acuminatæ harundini. Calamum fuisse docent *Matthæus* & *Marcus*, id exponere pergit *Johannes*, ac calamum sive caulem hyssopi fuisse monstrat. Arborescebat hyssopus in Palæstina, quemadmodum & sinapi, ac poterat longos & robustos calamos suppeditare, 1. *Reg.* [4], *Matth.* [5]. Hujusmodi calamum, qui forte ad manus erat, coprea arripuit, spongiamque infixit. Ita nobiscum *Casaubonus* [6], *Hugo Grotius* [7], *Johan. Cunradus Dietericus* [8], *Salmasius* [9], *Thomas Bartholinus* [10].

(1) *Notatis ad Novum Testam. pag.* 298. *& in Homiliis Græcis ad Euangelia pag.* 138. (2) *Aristarcho ad Nonnum cap.* XIX. *v.* 29. (3) *Notis ad Plinii Panegyricum pag.* 16. (4) IV. 33. (5) XIII. 21. (6) *Notis ad Novum Testamentum pag.* 431. *& Exercitat.* 16. *contra Baronium sect.* 88. (7) *Notis ad Euangelia pag.* 493. (8) *part.* 3. *Antiquit. Biblicar. pag.* 82. (9) *in Excerptis Walæi ad Euangelia pag.* 334. 977. (10) *in Epistolis Medicis Centuria* 1. *pag.* 363.

III. Galea, sive ærea sive ferrea, cristis ornata erat. Virgilius [1]:

Et conum insignis galeæ, cristasque comantes.

Conus est curvatura galeæ, cui superimponitur πτέρυξ στέφανος, uti *Polybius* dicit, id est, crista. Et crista quidem imponebatur, avium plumæ, leonum & equorum jubæ, caudæ equorum. Virgilius [2]:

Ære caput fulgens, cristaque hirsutus equina.

Et idem alibi:

Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ.

Claudianus [3]:

Quod picturatas galeæ Junonia cristas
Ornet avis. ——— ———

Silius [4]:

Horridus & squamis & equina Curio crista.

Hoc ideo, ut hosti eo terribiliores apparerent. Genus armorum a Caribus inventum, & orbe toto promulgatum, ut prodit *Herodotus* [5]. Nam & Orbis novi incolæ habebant, ut *Johannes Lerius* multis locis refert & ex eo *Sebastianus Scrôterus* [6]. Et hinc insignia illa familiarum tam varia, quibus nobiles Europæi superbiunt, ut *peculiari Volumine* describit *Hoppingus*. Erat galea, non quidem toto clausa, ut hodie usurpamus, sed anteriori parte aperta, ut facies prospectum liberum haberet. Hinc illa vox Cæsaris (apud *Florum* [7]) in prælio adversus Pompejum, *miles faciem feri*, quæ sola propter scutum reductum nuda & ictibus exposita erat. Quanquam de hac re aliter censeant *Janus Rutgersius* [8], *Freinshemius* [9], *Zevecotius* [10].

IV. Ocreæ erant tegumenta tibiarum, unde etiam *tibialia* nominantur; ænea, ut *Polybius* scribit; ferrea, ut *Vegetius* [11]. Et hic quidem [12], *Pedites*, ait, *scutati etiam ferreas ocreas in cruribus dextris cogebantur accipere.* Dat

(1) *lib.* III. *Æneid.* (2) *lib.* X. *Æneid.* (3) *de sexto Consulatu Honorii.* (4) *lib.* VIII. (5) *in Clione.* (6) *Tom.* 2. *Geograph. Historicæ pag.* 1042. (7) *lib.* IV. *cap.* 2. (8) *lib.* 1. *Var. Lect. cap.* 4. (9) *Notis ad Florum pag.* 342. (10) *Observationibus Politicis ad Florum pag.* 404. (11) *lib.* 1. *cap.* 20. (12) *lib.* 1. *cap.* 15.

Dat uni cruri, & dextro quidem, ocreas. Similiter Virgilius[1]:

——— Vestigia nuda sinistri
Instituere pedis, crudus tegit altera pero.

Pero est ocrea, uti apud Juvenalem[2]:

Per glaciem perone tegi, qui summovet Euros
Pellibus inversis. ——— ———

Aliter de re ipsâ Juvenalis[3]:

Baltheus, & manicæ, & cristæ, crurisque sinistri
Dimidium tegmen. ——— ———

Dat & ipse uni, verum sinistro. In columna Trajani videtur, crus utrumque indutum esse tibiali. Variavit ergo res pro militis arbitrio, & prout is vel dextrum vel sinistrum pedem inter cominus pugnandum proferebat. Ne pes gladio læderetur, ocrea muniebat eum. Et dimidium quidem, ne gravaret militem, ac quod partem reliquam clypeus obtegeret.

V. Thorax erat lamina ærea palmi majoris latitudine, ut *Polybius* narrat. Ergo non obtexit pectus totum, sed tantum partem, eamque dexteram. Et quid in sinistra opus erat, ubi scutum pro milite stabat? Alias habebant loricas hamatas. Virgilius[4]:

Loricam consertam hamis, ———

id est, catenatam. Hami enim sunt annuli vel circuli, quorum contextu fit lorica. Locus est 1. Reg.[5]: *Et arma laverunt. Josephus*, *Alexandrini*, *Castalion*, *Munsterus*, Hebræum vocabulum זנות non quidem *arma*, sed *meretrices* vertunt, quæ laverint Achabi Regis currum sanguine ejus perfusum. Scilicet, ut hoc etiam ad contemptum Achabi accesserit, *quod non improbabile est*, ajunt *Grotius*[6], & *Franzius*[7]. Sed ista quidem gratis dicuntur, ac melior est interpretatio *Tigurinorum*, *Pagnini*, *Tremellii*, *Ariæ Montani*, qui de armis exponunt, cruore perfusis, postquam Rex jaculo percussus cum

(1) *lib.* VII. *Æneid.* (2) *Sat.* 14. (3) *Sat.* 6. (4) *lib.* III. *Æneid.* (5) XXII. 38. (6) *Notis h. l.* (7) *de interpretatione Scripturæ Oraculo* 148.

sanguine multo vomuerat animam. Ergo זונת indicat *thoracem*, quo Rex indutus erat, ne telis confertim irruentibus opprimeretur, eodemque sensu אונים ponitur *Deuter.*[1], ut ibi *Chaldæus paraphrasta* expressit.

CAP. IV.

De Expeditione terrestri.

I. LEGES ad conservandam disciplinam fuerunt multæ, easque recenset *Polybius*[2]. Prima est, quæ furtum vetat, cujus quia magna occasio in castris, quod spe prædæ multi castra sequantur & amicos sæpe, ubi rapere liceat incustodita, pro hostibus habeant, placuit veteribus illis severe prohibere & punire. Quæ vero pœna furti fuerit, dicit Polybius: *Fuste cædebatur, qui aliquid surripuerat ex castris.* Ad necem puta, ut idem *Polybius* memorat. De Tiberio Suetonius[3]: *Militem prætorianum ob subreptum è viridario pavonem capite punivit.* Plura exempla sunt apud *Tacitum*[4]. Non illis hodie vivitur moribus, adeoque mirum non est, cum Provincialium lachrymæ, si non in raptore, saltem in hæredibus ejus a Deo puniuntur.

II. *Polybii* locus ille est: *Fuste percutitur, qui furto aliquid è castris abstulit, & qui in flore ætatis corpore suo deprehenditur abusus, itemque qui ter ob eandem causam mulctatus est. Hæc talia ut crimina puniunt. At ignaviæ & militari probro adscribunt ista: Si quis falso strenuum aliquod factum suum referat ad Tribunos, honoris præmiique causa: Si quis armorum abjecerit aliquid in ipso discrimine promendum, eoque fit, ut quidam in præsidiis fortiter occumbere malint, quam perditorum armorum causa notari ignominia, itaque in conflictu ipso excusso gladio aut scuto, aliove ex armis casu fortuito, jaciunt se ipsi in hastas, certi aut recuperare quod amiserint, aut occumbentes effugere manifestam ignominiam suam. Quod si plu-*
res

(1) XXIII. 13. (2) *in Fragmentis libri* VI. (3) *lib.* III. *cap.* 60. (4) *lib.* II. & XIV. *Annal.* & *lib.* III. *Histor.*

res in tali re delinquere contingat, Tribuni eos quidem fuste percutere nolunt, sed exercitum advocantes & in medium noxiis productis eos acriter incusant, ac interdum quinque, alias octo, alias viginti ex omnibus ignavis sorti subjiciuntur. Et in quos sors ea cecidit, sine ulla venia fuste percutiuntur. Reliquis hordeum pro tritico admetiuntur, jubentque extra vallum tendere & tutelam castrorum. Ita periculo & metu a sorte æqualiter omnibus impendente, ad omnes plurimum pervenit emendationis. Hæc ille. Quod dicit, *jussos extra vallum tendere*, non dissimile est illi, quod Alexander fecit: *Qui forte tædium laboris per literas erant conquesti, hanc seorsum cohortem a cæteris tendere ignominiæ causa jubet*, Curtius[1]. Exemplum aliud narrat *Valerius Maximus*[2]. Nec fustibus solum ad necem adigebantur, sed etiam deligatos ad palum, virgis cæsos & securi percussos legimus eos, qui signa deseruerant aut ordines, *Livius*[3]. Nonnunquam in crucem actos perfugas, *Livius*[4]. Pluribus confer *Balthasarem Ajalam*[5], *Petrum Fabrum*[6].

III. Ut animi robur integrum esset militi, excesse de castris jubebant mulieres, atque harum servitia præstari volebant a calonibus & lixis. Quod hinc *castra dicti sint quasi casta* (uti *Isidorus* scribit[7]) non admodum probo. Verum tamen est, & *Servius* affirmat[8], *turpe fuisse habitum a majoribus, cum mulier sequebatur castra.* Sæpius quidem irrepserunt, non vero permanserunt in comitatu, ut factum est in obsidione urbis Numantiæ, ubi rem gerebat Scipio Æmilianus, *Florus*[9]. De eadem re Tacitus[10]: *Milites sine uxore neque conjugiis suscipiendis neque alendis liberis sueti, sine posteris domos relinquebant. Intrare castra fœminis non licet*, ait *Quintilianus*[11]. Et Poëtæ assentiuntur, Tibullus[12]:

Quod

(1) *lib.* VII. *cap.* 3. (2) *lib.* II. *cap.* 7. (3) *lib.* II. & XXVIII. (4) *lib.* XXX. (5) *lib.* III. *de Jure belli cap.* 9. 10. 11. 12. 14. 17. 19. (6) *lib.* II. *Semestr. cap.* 6. (7) *lib.* IX. *cap.* 3. (8) *Commentar. ad lib.* VIII. *Æneid.* (9) *lib.* II. *cap.* 18. (10) *lib.* XIV. *Annal.* (11) *Declamat.* 3. (12) *lib.* II. *Eleg.* 3.

Quod si militibus parces, ero & hic quoque miles
Ipse levem galea qui sibi portet aquam.
Castra peto, valeatque Venus, valeantque puellæ,
Et mihi sunt vires, & mihi facta tuba est.

Propertius [1]:

Romanis utinam patuissent castra puellis,
Essem militiæ sarcina fida tuæ.

Correxit Justinianus, permisitque militibus, ut secum uxores ducerent, *Balthasar Ajala* [2], ubi Juris civilis textus adfert. Abutuntur Monachi Latini, & consuetudinem in argumentum adducunt, ut probent Sacerdotes, Dei milites, debere cœlibes esse, *Becanus* [3]. RESPONDEO: Contubernii militibus semper jus fuit, a Junone arcebant eos leges Romanæ, & non a Venere, ait *Lipsius* [4], id est, Conjuges non quidem habebant, sed concubinas & focarias. Aliter erat, cum emeriti essent. *Inscriptio* Gallicana: MEMORIÆ. ET. QUIETI. ÆTERNÆ. VERINIÆ. INGENUÆ. LIBERTÆ. QUONDAM. ET. CONJUGI. CARISSIMÆ. QUÆ. VIXIT. MECUM. ANNIS. XVII. M. II. D. III. SINE. ULLA. ANIMI. LÆSURA. C. VERECUNDINIUS. VERINUS. VETER. LEG. XXII. R. P. F. CONJUXS. ET. PATRONUS. ET. VERECUNDINA. ET. VERINA. ET. VERA. FILIÆ. MATRI. KARISSIMÆ. ET. SIBI. VIVI. PONENDUM. CURAVERUNT. ET. SUB. ASCIA. DEDICAVERUNT. *Gruterus* [5]. Patronus erat ob contubernium pristinum: Conjux, tunc cum post datam missionem perfecto conjugio sociaverat eam. An Clericorum suorum eandem velint esse rationem Papistæ, consultent mature, nostrates Clerici habent uxores, τίμιον ὁ γάμον καὶ τὴν κοίτην ἀμίαντον, *Hebr.* [6], & confer *Johan. Crocium* [7], *Georgium Calixtum* [8], *Polydorum Virgilium* [9], *Rodolfum Hospinianum* [10], *Claudium Espencæum* [11].

IV.

[1] *lib.* IV. *Eleg.* 3. [2] *lib.* III. *cap.* 2. [3] *lib.* I. *Manualis Controversiarum cap.* 13. *dist.* 13. [4] *Notis ad lib.* 14. *num.* 75. [5] *in Volumine pag.* 567. *num.* 8. [6] XIII. 4. [7] *in Anti-Becano Tom.* 2. *pag.* 626. [8] *doctissimo libro pro Conjugio Clericorum.* [9] *lib.* V. *de Inventoribus Rerum cap.* 4. [10] *lib.* III. *de Origine Monachorum cap.* 1. [11] *lib.* I. *de Continentia cap.* 1. 2. 3. 8. 9. 10.

IV. Acierum dispositio spectatur secundum quatuor requisita: Ordinem, Signorum locationem, Formam, Adjuncta. Ordo erat ille: † Hastati per manipulos stabant primi, inde Principes, loco postremo Triarii. Velites sparsi per manipulos ad latera & in fronte. Equites muniebant agmen dispositis ad latera eorum alis, & premebant a tergo, ut luxatam aciem primam restaurarent, aut hostes in fugam depulsos acriter persequerentur. De qua re prolixius agunt *Salmasius* [1], *Justus Lipsius* [2], *Antonius Valtrinus* [3], *Rob. Valturius* [4]. Signa & Duces stabant ante principia, unde *Antesignani* & *Postsignani* dicti sunt. *Inscriptio* Romana: ULPIAI. SCITAI. PILUMENAI. CONJUGI. B. M. P. ÆLIUS. MACER. ANTESIGNANOR. TRIBUN. LACRYMAS. POSUIT. *Gruterus* [5]. Quid sit, *lacrymas ponere*, docebimus *infra* [6]. Tribuni, Legati & Imperator circa medium erant & apud Aquilas. Centuriones in fronte suos quisque dirigebant manipulos, ut late monstrat *Justus Lipsius* [7]. Forma struendi quadrata plurimum erat, eaque duplex, aut triplex, variata exteriori specie, ut essent cuneus, globus, forceps, turris, serra. De quo multis *Salmasius* [8], *Lipsius* [9]. Adjuncta erant: Alloquium Ducis ad milites, quo timidis ac trepidis animum suggerebat: *Classicum*; Horatius [10]:

Neque excitatur classico miles truci.

Signa canere, vocat *Salustius* [11]. Erant apud veteres tubæ, cornua, buccinæ. Tubas & cornua acceperunt a Tyrrhenis. Τυῤῥηνῶν δέ ἐστιν εὕρημα κέρατά τε καὶ σάλπιγγες, ait *Athenæus* [12]. Et hi quidem ab Oriente petiverunt, itaque crebra in *Literis Sacris* mentio est de tubis & cornibus,

† Quem vide in annexa figura F. Patricii *P.* XIV. *rei Milit. Rom. sect.* 7.

[1] *de re Militari Romanorum cap.* 2. 3. [2] *lib.* IV. *de Militia Romana Dialog.* 1. 2. [3] *lib.* V. *de re Militari Roman. cap.* 3. [4] *de re Militari lib.* VI. *cap.* 12. [5] *in Volumine pag.* 517. *num.* 3. [6] *lib.* IV. *cap.* 6. *num.* 13. [7] *lib.* IV. *dialog.* 3. 4. [8] *libro dicto cap.* 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. [9] *dicto libro cap.* 6. 7. 8. [10] *lib.* V. *Carm.* 2. [11] *in Catilinaria.* [12] *lib.* IV. *Dipnosophist.*

nibus, ut notavimus *ſupra*[1]. Suetonius[2]: *Rapta ab uno tuba ingenti ſpiritu claſſicum exorſus eſt.* Horatius[3]:

Multos caſtra juvant, & lituo tubæ
Permiſtus ſonitus. ——

Et[4]:

Jam jam minaci murmure cornuum
Perſtringis aures: jam litui ſtrepunt.

Virgilius[5]:

Primus equi labor eſt, animos atque arma videre
Bellantum; lituosque pati. ——

Inſcriptio Romana: ÆLIUS. LUCIUS. QUI. VIXIT. ANN. XL. P. ÆLIUS. DECIMINUS. EQ. SING. AUG. BUCCINATOR. HERES. PIENTISSIMO. AMICO. TITULUM. FECIT. *Gruterus*[6]. Et alia Romana: C. SALLIO. MATERNO. BUCCINATORI. LEG. V. ALAUDÆ. CAJO. SALLIO. ARCINIO. CÆSAR. N. TUBIC. C. SALLIO. SUESSALA. N. PRIMIONI. CORNICULAR. LEG. III. AUG. C. SALLIO. CAPONIO. CORNIC. OLL. IV. SALLIA. FORTUNAT. PARENT. INFELICISS. FEC. *Gruterus*[7]. Tympanis haut utebantur in bello, ſed in Cybeles ſacris frequentia erant illa, ut diximus *ſupra*[8]. Sequebatur clamor militum, unde poſſit hoſtis terreri ſi vellet. Virgilius[9]:

At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit: ſequitur clamor, cœlumque remugit.

Barritum appellant *Vegetius*[10], *Ammianus Marcellinus*[11], & *Ululatum*, Livius[12], eſtque Græcorum ἀλαλαγμὸς, cujus exemplum eſt in *Literis Sacris*, *Jud.*[13]. Multum proderat adverſus hoſtes, iſto clamore adoriri eos. Sciebat *Joſephus*[14] Hebræus, qui bello in Romanos turmalium Ductor, ne occlamando exanimarentur commilitones ejus, juſſit, πρὸς τὸν ἀλαλαγμὸν τῶν ταγμάτων ἐπιφράξαι τὰς ἀκοάς. De Perſis & Macedonibus Curtius

[1] *lib.* I. *cap.* II. *diſt.* 3. [2] *lib.* I. *cap.* 32. [3] *lib.* I. *Carm.* I. [4] *lib.* II. *Carm.* I. [5] *lib.* III. *Georgic.* [6] *in Volumine pag.* 516. *num.* 8. [7] *l. d. pag.* 559. *n.* 7. [8] *lib.* I. *c.* 2. *n.* 7. [9] *lib.* IX. *Æneid.* [10] *lib.* V. *c.* 18. [11] *lib.* XVI. XXI. XXXI. [12] *lib.* XX. [13] VII. 20. 21. [14] *lib.* III. *cap.* 18.

tius[1]: *Jam in conſpectu, ſed extra teli jactum utraque acies erat, cum priores Perſæ inconditum & trucem clamorem ſuſtulerunt, redditur & a Macedonibus major numero exercitus, jugis montium, vaſtiſque ſaltibus repercuſſus.* De Germanis Tacitus[2]: *Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem barritum vocant, accendunt animos, futuræque pugnæ fortunam ipſo cantu augurantur, terrent enim trepidantve, prout ſonuit acies.* Denique ſignum pugnæ erat, χιτὼν κόκκινος ὑπὲρ τῆς στρατηγικῆς σκηνῆς διατεινόμενος, teſte *Plutarcho*[3], id eſt, *tunica punicea ſuper Imperatoris tentorio extenſa.* Alias etiam tunica punicea ad haſtam appenſa in altum erigebatur, ut eminus videri poſſet, autore *Appiano*[4], ubi eſt, φοινικίδα ἐπὶ δόρατος ὑψηλοῦ.

V. Pugnæ diſcrimen ſubituri in acie ordinanda hoc conſilium interdum ſequebantur, ut vir virum legeret. Virgilius[5]:

—— —— —— *Totas*
Implicuere inter ſe acies, legitque virum vir.

De Rutulis ait. In cujus virtute plurimum fiduciæ eſſe ſtatuebat quiſque, eum in acie proximum ſibi cupiebat, cujus latus tegeret. Idem fecerunt Hetruſci, *Livius*[6]. Samnites, *Livius*[7], Romani, *Suetonius*[8], & confer *Petrum Victorium*[9]. Singulare aliquid erat, quando exercitus laborabat, & propter Deos adverſos ſuperari ab hoſtibus poſſe videbatur: tunc enim Pontificis & Aruſpicum (qui in caſtris una aderant) conſilio factum eſt, ut miles aliquis (ſive is ordinum Ductor eſſet, ſive Conſulum alter) pro ſalute exercitus devoveret ſeſe, atque obitu ſuo hoſtibus cladem, patriæ victoriam acquireret. Juvenalis[10]:

Plebejæ Deciorum animæ, plebeja fuerunt
Nomina: pro totis legionibus hi tamen & pro

Omni-

[1] *lib.* III. *cap.* 19. [2] *libro de Moribus Germanor.* [3] *in Vita Fabii & in Vita Bruti.* [4] *in Ibericis.* [5] *lib.* XI. *Æneid.* [6] *lib.* IX. [7] *lib.* X. [8] *lib.* II. *cap.* 35. [9] *lib.* XVIII. *Variar. Lect. cap.* 19. [10] *Sat.* 8.

Omnibus auxiliis atque omni plebe Latina
Sufficiunt Diis infernis, terræque parenti.

Rem gestam describit *Livius* [1], & inter alia verba ista habet: *piaculum omnis Deorum iræ, qui pestem ab suis aversam in hostes ferret. Piaculum* vocat apposite, eratque piaculum hujusmodi filia Jephtæ, quamobrem non poterat redimi, sed cogebatur mori, ex lege *Levit.* [2], *Judic.* [3]. Plura dicemus *infra* [4].

VI. Et quia credebant veteres, Genios urbis tutelares ita potentem coloniæ suæ defensionem præstare, ut non posset illa occidere, nisi Genius aversos animos haberet, factum est consilio Pontificis & Augurum, ut verbis conceptis Genius tutelaris sollicitaretur ad deserendam urbem, quo facto nihil virium in civibus esset, nec possent resistere hosti. Recitat cerimonias *Macrobius* [5], (unde repetit *Nicolaus Remigius* [6]) additque exempla, ubi successerit res in evocandis sacris, nimirum adversus Tonios, Fregellos, Gabios, Vejos †, Fidenates, Pœnos, Achæos, Numantinos. Carmen evocatorium erat tale: *Si Deus, si Dea es, cui populus civitasque est in tutela, teque maxime ille, qui urbis hujus populique tutelam recepisti, precor veneror que, veniam a vobis peto, ut vos populum civitatemque deseratis, loca, templa, sacra, urbemque eorum relinquatis, absque his abeatis, eique populo civitatique metum, formidinem, oblivionem injiciatis, proditique Romam ad me meosque veniatis, nostraque vobis loca, templa, sacra, urbs acceptior probatiorque sit, mihi quoque populoque Romano, militibus meis præpositi sitis, ut sciamus intelligamusque. Si ita feceritis, voveo vobis templa & ludos facturum.* Eodem pertinet illud Silii Italici [7]:

Et demigrantem Tarpeja sede tonantem.

Sic enim emendat & explicat *Franciscus Modius* [8]. Romani vero Genium Urbis suæ arcanum habuerunt, ejusque

† Livius v. 21.

[1] *lib.* VIII. *Historiar.* [2] XXVII. 28. [3] XI. 30. 31. 36. 37. [4] *cap. seq.* [5] *lib.* III. *Saturnal. cap.* 9. [6] *lib.* II. *Dæmonolatriæ cap.* 9. [7] *lib.* XII. [8] *in Lectionibus nov-antiquis Epist.* 38.

que effigiem quidem Numiſmatis imprimebant, ut ſtaret ante aras cum patera & cornu-copiæ, teſte *Antonio Auguſtino* [1], ſed tamen ejus nomen, ſacra, cultum proprium, paucis ſacrorum Doctoribus indicando communicaverunt, ne hoſtes tentarent adverſus illos, quod ipſi cum ſucceſſu adverſus hoſtium urbes ſeſe feciſſe noverant. *Servius* [2] prodit: *Verum nomen ejus Numinis, quod urbi Romæ præeſſet, ſciri ſacrorum lege prohibetur, quod auſus quidam Tribunus plebis enunciare, in crucem levatus eſt. Inſcriptio* Romana: SECULO. FELICI. PHISIAS. SACERDOS. ISIDI. SALUTARIS. CONSECRATIO. PONTIFICIS. VOTIS. ANNUANT. DII. ROMANÆ. REIP. ARCANAQUE URBIS PRÆSIDIÆ ANNUANT. QUORUM. NUTU. ROMANO. IMPERIO. REGNA CESSERE. *Gruterus* [3], *Boiſſardus* [4]. Arcana urbis præſidia ſunt Dei tutelares, quorum propria nomina ignota eſſe volebant. Hinc explices illud Bileami: *reddam vobis reſponſum, quemadmodum edixerit mihi Dominus.* Numer [5]. Annotavimus, quæ eo pertinent, *in Auctariis ad Epitomen Pappi* [6].

VII. Quæcunque urbs portas aperire nolebat, eam corona cingebant, & arcte cuſtodiebant, ut demum fame victa introreciperet obſeſſores: aut quando non libebat a temporis extractione auxilium præſtolari, faciebant aſſultum per valla & mœnia, ſcalis admotis. Virgilius [7]:

Quærunt pars aditum, & ſcalis adſcendere muros.

Scuta ferebant ſuper capite, ut tela, quæ propugnatores injiciebant, declinarent. Lucanus [8]:

Ut tamen hoſtiles denſa teſtudine muros
Tecta ſubit virtus, armiſque innexa priores
Arma ferunt, galeamque extenſus protegit umbo.
Quæ prius ex longo nocuerunt miſſa receſſu,
Jam poſt terga cadunt. ———

Ff Vo-

[1] *Tab.* 28. *n.* 4. [2] *Commentario ad lib.* I. *Georgicor. pag.* 89. [3] *in Volumine pag.* 83. *num.* 15. [4] *part.* 3. *Antiquitat. Roman. Tab.* 120. [5] XXII. 8. 9. [6] *pag.* 297. [7] *lib.* IX. *Æneid.* [8] *lib.* III. *Pharſal.*

Vocabant *testudinem*, & verbis manifestis describit Tacitus [1]: *Tum elatis super capita scutis, densâ testudine succedunt: Romanæ utrimque artes. Pondera saxorum Vitelliani provolvunt, disjectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur, donec soluta compage scutorum exsangues aut laceros prosternerent.* Depingit *Lipsius* [2]. Si vero ob propugnaculorum vastitatem hoc non succederet, aggeres jaciebant, turresque obsidionarias construebant, demumque machinis admotis eam concutiebant.

VIII. Agger erat moles terræ congesta a militibus, & per cespitum induratas commissiones in lateribus suis firmiter compacta, ut altitudine æquaret mœnia. Stabant in parte superiori integræ militum cohortes, atque inde telis injectis affligebant urbis incolas, *Livius* [3], *Cæsar.* [4]. Aggeres ita per longum & latum deductos, ut eo magis commodare possent militibus, turribus obsidionariis ex intervallo positis firmabant. Lucanus [5]:

——— ——— Tunc omnia lato
Procumbunt nemora, & spoliantur robore silvæ.

Quæ instar specularum erant, unde observarent milites cominus, quid hostes intra mœnia pro defensione urbis conarentur, & quomodo vel cuniculis subter mœnia agendis, vel machinis loco idoneo admovendis, urbs magis affligi posset, ac deditio maturari. Depingunt *Lipsius* [6], *Robertus Valturius* [7].

IX. Ut Cuniculos agerent, turres mobiles (quas Vegetius [8] *ambulatorias* vocat) adhibebant, latissimas & rotis multis impositas, milites intro stantes promovebant rotas, ut mœnibus propinquarent, tabulatum desuper crudis & recentibus pellibus obductum, & a lateribus asserum viminumque compaginem firmissimam habentes, ne ignibus vexari, lapidibus aut telis peti ac perimi ab obsessis possent. Salustius [9]: *Contra ea oppidani in proximos saxa volvere, sudes, pila, præterea pice & sul-*

(1) *lib.* III. *Histor.* (2) *lib.* I. *Poliorcetic. Dial.* 5. & *lib.* V. *cap.* I. (3) *lib.* V. (4) *lib.* II. *de Bello Gallico.* (5) *lib.* III. *Pharsal.*

(6) *in Poliorceticis lib.* II. *Dial.* 3. 4. (7) *lib.* X. *de re Militari pag.* 237. (8) *lib.* IV. (9) *in Jugurthin.*

ſulſure tædam mixtam mittere. Ubi cuniculis non erat relictus locus, quod ſolum petroſum eſſet, intra iſtas turres appendebant arietes. Erant trabes prægrandes, oblongæ, ferro præmunitæ, & catenis ſuſpenſæ, quas libratas & in æquilibrio detentas, retrorſum protrahebant milites, & prorſum cum impetu ad mœnia intorquebant, ut illa rimas ducerent, lapidumque ſolidata compago fatiſceret, ita ruinæ quantocyus ſequebantur. Virgilius[1]:

—— —— Labat ariete crebro
Janua, & emoti procumbunt cardine poſtes.

Propertius[2]:

Dumque aries murum cornu pulſabat aheno,
Vineaque inductum longa tegebat opus.

Quid vinea ſit, dicemus ſtatim. Depingunt *Lipſius*[3], *Robertus Valturius*[4].

X. Ne quid turribus ſub mœnia propius ducendis obſtaret, ad foſſas explendas & viarum hiatus complanandos præmittebantur milites ſtratores & foſſores, cum ligonibus & rutris, iique intra pluteos, gerras, muſculos, & vineas reconditi; *Vegetius*[5]. Ita vocabant turres mobiles levioris operæ, ex viminibus contextas & quacunque occaſione ſolutiles, ut gravioribus negociis ſtatim aptari poſſent. Saluſtius[6]: *Oppidum circumſedit, vineis turribuſque & machinis omnium generum expugnare aggreditur.* Lucanus[7]:

Tunc adoperta levi procedit vinea terra,
Sub cujus pluteis & tecta fronte latentes
Moliri nunc ima parant, & vertere ferro
Mœnia, nunc aries ſuſpenſo fortior ictu
Incuſſus denſi compagem ſolvere muri
Tentat, & impoſitis unum ſubducere ſaxis.

Depingunt *Lipſius*[8], *Rob. Valturius*[9]. Nec arcubus ſolum tela, & fundis lapides ingerebantur, ſed quoque bal-

(1) *lib.* II. *Æneid.* (2) *lib.* IV. *Eleg.* 9. (3) *lib.* III. *Poliorcetic. Dial.* I. (4) *lib.* X. *de re Militari pag.* 279. (5) *lib.* IV. *cap.* 15. (6) *in Jugurth.* (7) *lib.* III. (8) *lib.* I. *Poliorcetic. Dial.* 7. 8. 9. (9) *l. d. pag.* 244.

ballistis & catapultis, Nonius Marcellus[1]. *Murum arietibus feriri*, dixit *Salustius*[2]. Virgilius[3]:

——— Murali concita nunquam
Tormento sic saxa fremunt. ———

Nervis funibusque attrahebantur illæ, ut procul jacerent saxa ingentis molis, arborumque ramalia, quæ vocabant *falaricas*. Lucanus[4]:

Hunc aut tortilibus vibrata falarica nervis
Obruat, aut vasti muralia pondera saxi.

Scorpiones & *onagros* vocavit ætas serior, ut refert *Ammianus Marcellinus*[5]. Depingunt *Justus Lipsius*[6], *Robertus Valturius*[7].

XI. Ubi arietum pulsus non sufficiebat, ibi conjungebant falces. Erant ferrum acutum trabi infixum, quo compagines præsertim radebantur, ut lapides facili ope eximi possent. Meminit *Cæsar*[8], & pingunt *Lipsius*[9], *Rob. Valturius*[10]. Præterea malleolos in urbium tecta projiciebant. Virgilius[11]:

Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri, qua plurima vento
Corripuit tabulas, & postibus hæsit adesis.

Erat manipulus segmentorum tædæ, aut cannarum pice illitarum, quæ incensa & vento favente propulsa, quia tenacem ignem secum ferebant, illico domorum culmina arripiebant, *Nonius Marcellus*[12]. Et hæc quidem conflagrabant, quod affusis aquis exstingui non possent flammæ infernales, sed tantum injecto pulvere comprimerentur, uti prodit *Ammian. Marcellinus*[13], πῦρ ὑγρὸν vocat *Nicetas Choniata*[14], materia non absimili iis ignibus, quos Batavi adhibuerunt in exurendis Hispanorum navibus. Confer *Hieron. Cardanum*[15], *Joh. Lan-*

(1) *de Proprietate Sermonum cap.* 18. *num.* 1. 20. 22. (2) *in Jugurthin.* (3) *lib.* XII. *Æneid.* (4) *lib.* VI. *Pharsal.* (5) *lib.* XXIII. (6) *lib.* III. *Poliorcetic. Dial.* 2. 3. (7) *l. d. pag* 261. (8) *lib.* III. *de Bello Gallic.* (9) *lib.* III. *Poliorceticor. pag.* 118. (10) *l. d.* (11) *lib.* IX. *Æneid.* (12) *l. d. c.* 18. *n.* 27. (13) *lib.* XXIII. (14) *lib.* I. *Annal.* (15) *lib.* II. *de Subtilitate Rerum pag.* 36.

Langium [1], *Simonem Majolum* [2], *Jul. Scaligerum* [3], *Casparum Schottum* [4].

CAP. V.

De voto a Jephta prolato Corollarium.

I. VOTUM tale erat: *Si tradideris Ammonitas in manum meam, quicquid egredietur de foribus domus meæ in occursum meum, cum revertar in pace ab Ammonitis, erit Domini & offeram illud holocaustum.* Referunt quidam (*Joh. Brentius* 5, *Joh. Drusius* 6, *Sixtin. ab Amama* 7, *Rabbinus Kimhi*, *Vatablus*, *Grotius*, *Tremellius*, *Piscator*, *Munsterus*, *Pellicanus* 8, *Dan. Heinsius* 9, *Dan. Fesselius* 10) ad votum simplex, quod est votum rei sacræ, נדר הקדש, ut adeo nata devota fuisset cultui sacro ad Tabernaculum, virgo perpetua. Errant vero & contradicunt verbis apertis, *& offeram illud in holocaustum.* Ergo חרם, votumque de perpetuo cœlibatu isto tempore prorsus inusitatum, imo cum populi moribus evidenter pugnans, non poterit verbis accommodari. De qua re contra *Baronium* & *Bellarminum* accurate differunt *Joh. Gerhardi* 11, *Dan. Chamierus* 12, *Casaubonus* 13. Ratio una est, quæ rem totam conficit, videlicet, mos non inolevisset inter virgines Israëliticas, quotannis conveniendi ad memorandam celebrandamque ejus in subeunda voti exsecutione fortitudinem. An quod viva separabatur a thoro, & serviebat in operis sacris? Non sane hæc tanta causa erat, sed par omnino tanto conventui causa erat, sponte ad mortem contendisse, ut pro hostia cæderetur.

II. EXCIPIUNT: (1) *Virgo exorat moram semestrem plangendi, non quidem vitam, sed virginitatem.* RESPONDEO: Deflevit virginitatem, sed non exclusa vita. Morti n. acerba conditio erat addita, videlicet quod sine liberis obire haberet necessum. (2) *Voti exsecutio describitur per verba illa*, & virum non cognovit, *i. e. virgo permansit*, RESPONDEO: Planius vertitur, *& virum non cognoverat.* Nimirum perfectæ virtutis atque ætatis virgo erat tunc, cum immolabatur, quo magis evi-

(1) *lib.* II. *Epistol. Medicinal. n.* 52. (2) *lib.* I. *Dierum Canicularium pag.* 701. (3) *Exercit.* 13. *sect.* 3. (4) *in Magia Universali part.* 4. *pag.* 119. (5) *Comment. h. l. pag.* 42. (6) *Notis ad h. l. p.* 278. (7) *in Antibarbaro Biblico pag.* 612. (8) *Notatis ad h. l.* (9) *in Exercitat. sacris lib.* XVIII. (10) *lib.* I. *Adversar. sacrorum cap.* 8. (11) *Confess. Cathol. Tom.* 3. *p.* 216. (12) *in Panstratia Cathol. Tom.* 3. *lib.* XX. *c.* 20. (13) *Exercit.* I. *sect.* 22.

evidenter constaret figura Christi, qui purus ab omni labe obtulit se ipsum holocaustum pro totius mundi peccatis, uti bene monet Augustinus[1]. (3) *Virgines cum ea quotannis confabulabantur, non ergo vivis exempta fuit.* RESPONDEO: Imo confabulabantur de ea, celebrando ejus constantiam in perferenda morte, idque suo adhuc fecisse tempore Samaritanos, testatur de illis Epiphanius[2]: ἐν δὲ τῇ Σεβαστῇ τῇ ποτὲ Σαμαρείᾳ καλουμένῃ τὴν θυγατέρα Ἰεφθάε θεοποιήσαντες, ἔτι ταύτην τελετὴν κατ' ἔτος ἄγουσιν. Ubi τελετὴ sacrificium est, eodem interprete[3]: ἐν Σικίμοις, τοῦτ' ἐστὶν ἐν τῇ νυνὶ Νεαπόλει θυσίας οἱ ἐπιχώριοι τελοῦσιν εἰς ὄνομα τῆς κόρης.

III. *Grotius* annotat: *Non poterant Holocausta per legem fieri, nisi ex bobus, ovibus, capris, turture, columba. Quid si asinus vel canis occurrisset, debuitne fieri Holocaustum? non sane, ergo nec humani generis quicquam, sed dedicandum id ad ea ministeria, quæ homines Deo exhibent, puta in Sanctuario, si mas esset: si fœmina, ad preces, aliaque pietatis exercitia, vini abstinentiam & vitam solitariam. De mare exemplum habes in Samuele,* 1. Samuel. I. 28. *de fœminis* μοναζούσαις *est* Exod. XXXVIII. 8. 2. Samuel. XX. 3. Hæc ille. RESPONDEO: De Holocaustis ordinariis hoc verum quidem est, sed eo non debet referri hoc extraordinarium anathema. Et secundum illud nec canis, nec asinus, quando priores occurrissent, in vivis relinqui debuissent. Sed altioris principii est, quod occurrit filia ad voti exsecutionem faciendam, unde est in textu, *erat super Jephtam spiritus Domini, vovitque votum.* Et hoc ipsum votum maximæ fidei ejus adscribitur, *Hebr.* 4. Consecrationes ad sacras operas in populo Hebræo receptæ, non pertinent ad præsens negocium: Nam mares poterant uxores ducere, neque illi vitam solitariam agebant, ut Samuelis exemplo constat. Fœminæ vero pro tempore votum solvere quidem poterant in Tabernaculo, non vero ad omne tempus vitæ cœlibatum servabant. Davidis pellices divinis usibus consecratas esse, unde probabit *Grotius*? De re tota confer *Nicolaum Serarium*[5], *Ludovicum Capellum*[6].

CAP. VI.

De Expeditione maritima Dissertatio.

I. SERIUS ad maris navigationem venerunt Romani, & primam classem struxerunt adversus Carthagi-

(1) *Comment. ad libr. Jud. quæst.* 49. (2) *in Hæresiologo sect.* 55. (3) *sect.* 78. (4) XI. 12. (5) *Commentario ad librum Judicum cap.* XI. *quæst.* 14. 15. 16. (6) *Diatriba peculiari.*

ginenſes in Primo bello Punico. Nec infelici eventu. Victor enim claſſe Duillius, quod ante eum nemo conflictus navales iniviſſet, triumphator ſummus in Urbe provexit, Romani vero etiam dominium maris ſibi attribuerunt, *Livius*[1], *Florus*[2], *Eutropius*[3]. Duillio ob navalem hanc Victoriam Statua cum columna roſtrata in foro Romano decreta fuit, cujus meminit *Plinius*[4]. Ejus baſi inſcriptio addita erat, quam in Capitolinis Urbis ruinis repertam ediderunt *Antonius Auguſtinus. Carolus Sigonius*, *Fulvius Urſinus*, a quibus accepit *Onufrius Panvinius*[5], ubi quoque iconem appinxit, quam eandem habet *Jacobus Laurus*[6]. *Inſcriptio* vero hæc eſt: C. DUILIUS. M. F. M. N. CONSUL. SEGESTAN. OPIDOM. OBSIDIONE. EXEMIT. LEGIONES. ROMANAS. PERICULO. MAXIMOS. MAGISTRATUS. LIBERAVIT. CIVIUM. M. NOVEM. CASTRIS. EXFOCIUNT. MACELAM. URBEM. PUGNANDO. CEPET. ENQUE. EODEM. MAGISTRATU. EN. NAVEBOS. MANI. CONSUL. PRIMOS. CESSIT. CLASSESQUE. NAVALES. PRIMOS. ORNAVIT. PALMA. CUMQUE. EIS. NAVIBUS. CLASSES. POENICAS. OMNES. SUMMAS. COPIAS. CARTHAGINENSES. PRÆSENTE. HANNIBALE. DICTATORE. OLLORUM. IN. ALTO. MARIPUGNANDO. CUM. QUINQUE. NAVIBUS. ET. CUM. SOCIIS. SEPTEREMEM. BIRMOSQUE. TRIREMOSQUE. NAVES. X. CEPIT. EQUE. NAVALE. PRÆDA. POPLO. NUMOS. DONAVIT. Sic ibi. Meminit Silius Italicus[7]:

Exuvias Marti, donumque Duillius alto
Ante omnes merſa Pœnorum claſſe dicabat,

& confer *Moriotum*[8], *Johan. Seldenum*[9], *Franciſc. Stypmannum*[10], *Martinum Schookium libro*[11]. Navium conſiderabimus partes & ſpecies, ut fecerunt *Cœlius Calca-*

(1) *lib.* XVII. (2) *lib.* II. *c.* 2. (3) *lib.* II. (4) *lib.* XXXIII. *c.* I. (5) *Commentario de Triumphis Romanorum pag.* 10. (6) *part.* 3. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 16.

(7) *lib.* VI. (8) *in Orbe Maritimo.* (9) *lib.* I. *Maris clauſi c.* 14. (10) *lib.* I. *de Navigatione c.* 6. (11) *de Imperio Maritimo c.* 6.

cagninus [1], *Lilius Gyraldus* [2], *Johan. Schefferus* [3], *Thomas Rivius* & *Georgius Hornius* [4], *Andreas Senfftlebius* [5]. Partes sunt vel integrantes vel ad ornatum. Integrantes sunt *Scalmus*, *Latera*, *Carina*, *Prora* & *Puppis*, *Antenna*, *Mali*, *Vela*, *Transtra*, *Remi*. *Scalmus* est, ad quem alligabantur remi. *Latera* designabant navis partes, dextram & sinistram. *Carina* est pars infima & firma, quæ fluctus secat, & in quam sentina confluit, id est, aqua per rimas pice oblitas illapsa, quæque deinde per antlias exhauritur. Virgilius [6]:

——— *Natat uncta carina.*

Et [7]:

Labitur uncta abies. ———

Prora est anterior pars, & *Puppis* est posterior: hic est Clavus, quo navis regitur a Gubernatore, ut commoditate venti fruatur, & a littoris contactu prohibeatur, ubi solent vada cœca & arenarum cumuli esse, quibus impacta navigia damnum certum patiuntur: ibi est Rostrum, protensa aliqua navis pars, eaque ærata. Virgilius [8]:

——— *Spumas salis ære ruebant.*

Et [9]:

Massicus ærata princeps secat æquora tigri.

Et paulo post:

Quot prius æratæ steterant ad littora proræ.

Silius Italicus [10]:

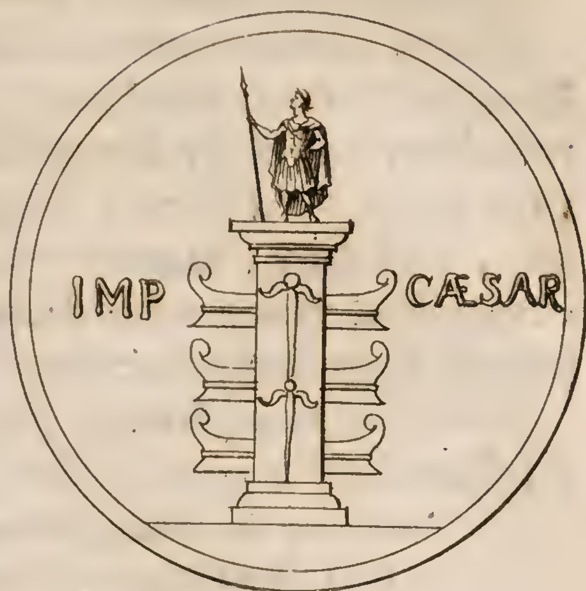
Adnabat centum late Sidonia velis
Classis subsidio, & scindebat cærula rostris.

Hoc ideo, ut non tantum compagem navium firmarent, sed etiam ut in naves hostiles audacter incurrere, & aliquam ejus partem impetu facto affligere *possent.* Rostrorum icones * multas adducit *Abrahamus Gorlæus*

* Quomodo nos quoque adducimus ex On. Panvinio *de Triumpho c.* 2. & 3.

(1) *de re Nautica pag.* 301. *Operum.* (2) *de re Nautica pag.* 571. *Operum.* (3) *libris quatuor de Militia Navali.* (4) *in Historia Navali.* (5) *Commentario de Navigiis Veterum.* (6) *lib.* IV. *Æneid.* (7) *lib.* VIII. *Æneid.* (8) *lib.* I. *Æneid.* (9) *lib.* X. *Æneid* (10) *lib.* XIV.

laus [1], alias vero etiam prolatas è *Strada*, *Golzio*, *Ursino*, *Lazio*, habet *Schefferus* [2], eique adde *Jacobum Laurum* [3], ubi naves roſtratas plurimas depingit. *Antennæ* ſunt conti lignei teretes, ad quos rudentum ope expanduntur & ſinuantur vela, ut cornuum ſpeciem imitentur. Virgilius [4]:

Cornua velatarum obvertimus antennarum.

Malus ſuſtinet Vela, una cum Antennis, neque unius generis velum eſt. Aliud enim vocant *Artemonem*, velum majus navis, & a quo ſubſidium maximum eſt: aliud vero *Dolonem*, velum minus in prora, & velut prioris ſubſidiarium: tertium eſt *Epidromus*, velum mediocre in puppi. *Tranſtra* ſunt ſedilia, in quibus remiges, ordine a ſummo ad imum ducto, ſedebant; navem remis ſimul adductis promoventes; cum ventus aut adverſus eſſet, aut minus validus ad implenda vela. Virgilius [5]:

——— Ferit æthera clamor
Nauticus, adductis ſpumant freta verſa lacertis.

Clamor nauticus eſt κέλευσμα. Martialis [6]:

Ff 5 *Quem*

(1) *in Theſauro Numiſmatum Tab.* 43. *num.* 5. 6. 8. 9. *Tab.* 44. *num.* 1. 2. 3. 8. 9. *& in Promptuario Annulorum num.* 88. (2) *lib.* II. *de Militia Navali pag.* 125. (3) *part.* 3. *Antiquitatum Romanarum Tab.* 15. (4) *lib.* III. *Æneid.* (5) *lib.* V. *Æneid.* (6) *lib.* IV. *Epig.* 64.

Quem nec rumpere nauticum celeusma,
Nec clamor valet helciariorum.

& confer *Daniel. Heinsium*[1]. *Helciarii* sunt, qui funibus trahebant naves in fluminibus aut lacubus commerciorum gratia. Id Græci dicunt ῥυμυλκεῖν, *Diodorus Siculus*[2], & Latini, *remulco trahere*, Livius[3], *Cæsar*[4]. Pars extrema & latior remi dicitur *Palmula*, a similitudine palmæ humanæ protensæ. Virgilius[5]:

—— *Lævas stringat sine palmula cautes.*

Et Catullus[6]:

——— *Sive palmulis*
Opus foret volare sive linteo.

II. Partes ad ornatum erant *Aplustria*, *Insignia* & *Tutelæ*. Et quidem *Aplustria* sunt vela minima (*Tænias* vocat *Julius Pollux*[7]) conto erecto super puppi, libera & ab ventorum flatu mobilia, distincta certis coloribus, prout gentes navigationum studiosæ invicem eligebant, ut dignoscerentur. Lucanus[8]:

——— *Renum contorsit in hostem*
Alter, at hi totum validis aplustra lacertis
Avulsasque rotant excusso remige sedes.

Insigne, παράσημον, erat in prora depictum, animalis figura plerumque, nonnunquam Dei vel Herois, unde navi dabatur nomen. Virgilius[9]:

Centauro invehitur magna. ——

Et[10]:

Ingentem remis Centaurum promovet. —

Et ibidem:

Hunc vehit immanis Triton. ——

Et postea:

—— —— —— *Æneïa puppis*
Prima tenet, rostro Phrygios subvecta leones.

Hic παράσημον sunt Leones gemini velut Cybeles currum trahentes. *Lucianus*[11], ubi proram describit: τὴν ἐπώ-

(1) *Notis ad Silium Italicum pag.* 68. (2) *lib.* XX. (3) *lib.* II. (4) *lib.* II. *de Bello Civili.* (5) *l. d.* (6) *Epig.* 4. (7) *in Onomastico.* (8) *lib.* IV. (9) *lib.* V. *Æneid.* (10) *lib.* X. *Æneid.* (11) *in Navi & Precibus.*

ἐπώνυμον τῆς νεὼς θεὸν ἔχουσα τὴν Ἶσιν. Erat ibi Isis Dea *navis insigne*, uti vocat *Tacitus* [1]. Denique *Tutela* erat in puppi appicta aut effigiata, semper Dei vel Deæ alicujus, quæ navi patrocinium commodaret, species. Virgilius [2]:

— Aurato fulgebat Apolline puppis.

Ubi Taubmannus [3]: *Tutela navis & insigne significatur* παράσημον πλοίου, *ut Actor.* XXVIII. ℣. 11. & ibidem *Farnabius* [4]. Verum si Tutela erat, non erat Insigne. Et Insigne non erat, quod illud esset in prora. Nam qui cum *Johanne Brodæo* [5], *Johanne a Woveren* [6], confundunt *Tutelam & Insigne*, non leviter impingunt. De puppi cum dicit, Tutelam intelligit, ad quam non pertinet locus *ex Actis* prolatus, ubi de Insigni agitur, ut diximus *Auctariis ad Pappum* [7], & confer *Johannem Seldenum* [8], *Josephum Scaligerum* [9], *Janum Gruterum* [10], *Balduinum Walæum* [11], *Daniel. Heinsium* [12]. Persius [13]:

— Jonio jacet ipse in littore, & una
Ingentes de puppe Dii. —

Ovidius conjungit utrumque:

Est mihi sitque precor flavæ Tutela Minervæ,
Navis & a picta casside nomen habet.

Nimirum Tutela erat Minerva, & παράσημον erat Divæ ejus Cassis. De Tutela porro est ejusdem [14]:

Qua tamen ipse vehor comitata Cupidine parvo.
Sponsor conjugii stat Dea picta sui.

Et hoc Lucani [15]:

— — Non robore picto
Ornatas decuit fulgens tutela carinas.

Proinde in Puppi erat Sacrarium quoddam, velut Lararium. De quo *Turnebus* [16], monet, atque eo spectant illa

(1) *lib.* v. *Histor.* (2) *lib.* x. *Æneid.* (3) *in Commentario pag.* 917. (4) *in Notis pag.* 312. (5) *lib.* 1. *Miscellan. c.* 10. (6) *Animadversis ad Petronium pag.* 446. (7) *pag.* 11. 12. (8) *Syntag.* 2. *de Diis Syris c.* 16. (9) *in Animadversis Eusebianis pag.* 36. (10) *Notatis ad Senecam pag.* 636. (11) *Commentario perpetuo ad Acta Apostolica pag.* 1300. (12) *Notis ad Silium Italicum pag.* 138. (13) *Sat.* 6. (14) *in Epistola Paridis.* (15) *lib.* III. (16) *l.* XIX. *Adversa. c.* 2.

illa Silii Italici[1]:

——— Dextras jungamus inertes
Fœderis en hæc testis erit, veniamque precatus
Trojanam ostentat trepidis de puppe Minervam.

Et *Suidas:* τὰ τῶν Θεῶν στέμματα esse ait. Huc post feliciter absolutum iter coronas & serta deponebant. Virgilius[2]:

Ceu pressæ cum jam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ imposuere coronas.

III. Navium species sunt, quod alias vocabant *longas*, alias vero *onerarias*, *piscatorias*, *actuarias*. Olim ratibus usi populi, vel etiam cavatis arboribus, ut refert *Plinius*[3], σχεδία φαύλη est apud *Maximum Tyrium*[4], & confer. *Festum Pompejum*[5]. Sunt & ῥαψῳδίαι, carminum contexturæ, translatæ ad contexturam ratium, & ab Ebræis antiquissimis usurpatæ, 2. *Paral.*[6] ubi est רפסדות. Rudimenta illa codicaria ex tignis planis inter se conjunctis & colligatis composita, expoliverunt Phœnices, & justam navium formam condiderunt, exemplo ejus, quod olim fecerat Noachus Orbis reparator, sive Janus Priscus, uti est *supra*[7]. *Plinius* scribit[8]: *Nave primus in Græciam ex Ægypto Danaus advenit, ante ratibus navigabatur inventis in mari Rubro inter insulas ab Erythra Rege.* De Rubro mari Virgilius[9]:

Præcipitem Oceani Rubro lavit æquore currum.

Et[10]:

Victor ab auroræ populis & littore Rubro.

Erythra Rex est ille, cujus sepulchrum, narrat *Curtius*[11], repertum esse in quadam Oceani insula palmetis consita. Et idem Scriptor[12]: *Mare certe quo alluitur, ne colore quidem abhorret a cæteris. Ab Erythra Rege inditum est, propter quod ignari rubere aquas credunt.* Eodem modo *Solinus*[13]. Sententiarum aliarum farraginem vide

(1) *lib.* XIII. (2) *lib.* I. *Georgic.* (3) *lib.* XVI. *cap.* 41. (4) *Dissert.* 40. (5) *in Fragmentis a Fulvio Ursino editis pag.* 206. (6) 11. 16. (7) *lib.* I. *cap.* 2. *dist.* 1. (8) *lib.* VII. *c.* 56. (9) *lib.* III. *Georg.* (10) *lib.* VIII. *Æneid.* (11) *lib.* X. *c.* 2. (12) *lib.* VIII. *c.* 17. (13) *in Polyhistore c.* 46.

vide apud *Raderum*[1], *Freinshemium*[2], *Johannem Brodæum*[3], *Pererium*[4], *Johan. Hugonem Linschotanum*[5], *Conimbricenses*[6], *Martinum Lipenium*[7], *Joh. Camertem*[8]. Erythra Rex ille est, quem *Literæ Sacræ* vocant *Edom*, sive primogenitus Isaaci filius Esau, qui in has regiones profectus cum imperio amplissimo longe lateque gentibus illis dominatus, Oceano indidit nomen ים אדום, ut ad posteritatis memoriam duraret. Prolixe hoc confirmant *Fullerus*[9], *Ludovicus Capellus*[10], *Drusius*[11], *Sixtinus ab Amama*[12], *Hugo Grotius*[13]. Edom vero est celebris ille Græcorum Φοίνιξ, quanquam de progenitoribus ejus non satis recte prodant. Silius Italicus[14]:

Et qui longa dedit terris cognomina Phœnix.

Quod ille primus navium usum docuerit in gentibus illis, testatur quoque *Sanchuniathon Phœnicius* apud *Eusebium*[15]. Namque *Usous*, uti vocat ille, est Esavus, accola maris Rubri sive Erythræi, quod post alios bene monet *Johannes Loccenius*[16]. A Rubro mari in Syriæ littora migraverunt primi Phœnices, & ipsi deinde plurimas Asiæ & Africæ littorales regiones coloniis deductis impleverunt, ut referunt *Justinus*[17], *Salustius*[18], *Solinus*[19], quibus adde *Gerhardum Johan. Vossium*[20], *Antonium Thysium*[21]. Sed & in Americam pervenerunt, ut disserunt *Georgius Hornius*[22], *Marcus Lescarbotus*[23], ac urget Lescarbotus, *quod Americani comederint hominum*

(1) *Comment. h. l. pag.* 526. (2) *Notis ibid. lib.* VIII. *cap.* 9. *sect.* 14. (3) *lib.* III. *Miscellan. c.* 9. (4) *Commentario ad Exod. c.* 14. *quæst.* 8. (5) *Navigatione ad Indiam Orientalem pag.* 8. (6) *de Meteoris Tract.* 8. *c.* 3. (7) *in Navigatione Ophiriticâ pag.* 283. (8) *Notis ad Solinum pag.* 242. (9) *lib.* IV. *Miscellan. sacror. cap.* 20. (10) *Spicilegio ad Novum Testam. pag.* 108. (11) *Observationibus ad loca difficiliora Exodi pag.* 187. (12) *in Antibarbaro Biblico lib.* II. *pag.* 456. (13) *Notis ad lib.* I. *Regum c.* IX. *vers.* 26. (14) *lib.* I. (15) *lib.* I. *de Præparat. Euang. c.* 10. (16) *lib.* I. *de Jure Maritimo c.* I. *dist.* 2. (17) *lib.* XVIII. *Histor.* (18) *in Jugurthin.* (19) *in Polyhistor. cap.* 22. (20) *lib.* I. *de Arte Grammat. c.* 9. & *lib.* I. *Theologiæ Gentilium c.* 9. (21) *Notis ad Justinum pag.* 608. (22) *Notis ad lib.* I. *Sulpicii Severi pag.* 127. & *lib.* I. *de Origine Americanorum cap.* V. *lib.* II. *cap.* 5. 6. (23) *lib.* I. *de Francia nova cap.* 3.

num carnes, *exemplo veterum Phœnicum*, *de quibus hoc proditum sit*, *Sapient*. XII. 4. 5. Nos de re ipſa quidem non contradicimus, attamen ratio aſſertionis nimis quam infirma eſt, uti conſtat *ſupra* [1]. Hanc fama cognitam habuerunt veteres, eaque obſcuriori quam ut vulgus perciperet ſatis. Quod fama cognitam habuerint veteres, docet Virgilius [2]:

——— *Jacet extra ſidera tellus*,
Extra anni ſolisque vias, *ubi cœlifer Atlas*
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.

Et Tibullus [3]:

Te manet invictus Romano Marte Britannus,
Teque interjecto mundi pars altera ſolo,
Nam circumfuſo conſiſtit in aëre tellus.

Sed quod ab hominibus incoleretur, non certe noverant, imo negabant plerique. Itaque Virgilius [4] ipſe:

Quinque tenent cælum zonæ, *quarum una coruſco*
Semper ſole rubens, *& torrida ſemper ab igni*.

Atlanticæ inſulæ ultra Æquatorem ſunt, id eſt, quod noſter dicit:

Extra anni ſolisque vias. ———

Nam quod ad Mauros vicinoſque Æthiopas referre vult *Servius* [5], non eſt vero ſatis congruum. Et ab Atlante dictæ ſunt, quod Maurus ille Coſmographus demonſtraverit illas, eumque deinceps ſecutus eſt *Plato* [6]. Rurſum Virgilius [7]:

——— *Docuit quæ maximus Atlas*.

Sed a poſteris neglectæ & demum oblivioni traditæ ſunt, itaque *Strabo* & *Ptolomæus* non commemorant. De quo porro videris *Joſephum Acoſtam* [8], *Georgium Hornium* [9], *Paulum Merulam* [10]. Ante diluvium nonniſi Aſia fuit habitata, quamobrem nec opus erat navigiis operoſio-

(1) *lib*. I. *c*. 2. *diſt*. 2. (2) *lib*. VI. *Æneid*. (3) *lib*. IV. *Eleg*. I. (4) *lib*. I. *Georg*. (5) *in Commentario b. l. pag*. 446. (6) *in Timæo & Critiâ*. (7) *lib*. I. *Æneid*. (8) *lib*. I. *de Naturâ novi Orbis cap*. II. (9) *lib*. II. *de Origine Americanorum c*. 6. 7. (10) *part*. I. *Coſmographiæ lib*. III. *cap*. 12.

rosioribus ad bella & mercimonia, aut vero ad piscationem, quia demum paulo ante diluvium cœperunt homines vesci carnibus animantium, cum hactenus sativis & frugibus contenti vitam egissent. De illo tempore valent *Tibulli* ista[1]:

Nondum cœruleas pinus contempserat nudas,
Effusum ventis præbueratque sinum.

IV. Naves longæ (μακρὰ πλοῖα vocat *Polybius*[2]) dictæ sunt, quod in longum porrectæ non haberent parem latitudinem, Onerariæ vero rotundiores erant. Et quod aliæ majores, aliæ minores essent, *Biremes*, *Triremes*, *Quadriremes*, *Quinqueremes*, *Sexiremes*, *Septiremes*. Totidem enim remigum ordines habebant, a quibus impellebantur illæ, ut multis iconibus docent *Lazarus Bayfius*[3], *Godeschalcus Stewechius*[4]. Sed in eo aberrant, quod non satis perpendendo navium figuram justam, remigum ordines numerant secundum longitudinem laterum a prora ad puppim, quomodo *galeæ* sunt nostræ μονόκροτοι, quæ ab his trecentis aut quadringentis & ultra annis in usu sunt Europæis atque Asianis, obliterato omni genere navigiorum horum, quod pluribus remorum ordinibus consurgeret, eodemque modo pingit *Jacobus Laurus*[5]. Verior sententia est, quod numerandi sint secundum altitudinem a catastromate summo ad imum fundum, ut docent *Josephus Scaliger*[6], *Salmasius*[7], *Stypmannus*[8], *Gerhardus Joh. Vossius*[9]. Expressa sunt verba *Pausaniæ*[10], ubi describit τὸ δὲ ἐν Δήλῳ πλοῖον, his verbis usus, καθῆκον εἰς ἐννέα ἐρέτας ἀπὸ τοῦ καταστρώματος, in novenos remigum ordines a catastromate ad imum distinctum. Verbum καθήκειν a summo ad imum descensum notat, & proinde navigium illud admirandæ magnitudinis erat ἐννήρης, *novem remis*. Qui numerus

(1) *lib.* I. *Eleg.* 3. (2) *lib.* VI. *Histor.* (3) *de re Navali pag.* 16. *& pag.* 247. (4) *Notis ad lib.* IV. *Vegetii. cap.* 37. (5) *part.* 3. *Antiquitat. Romanar. num.* 15. 16. (6) *in Animadversionibus Eusebianis pag.* 61. (7) *Observationibus ad Jus Romanum & Atticum c.* 28. (8) *lib.* III. *de Navigatione cap.* 3. *num.* 79. (9) *in Lexico Etymologico pag.* 532. (10) *lib.* VII.

rus remorum frustra collocatur a *Baysio*, ut in longum accipiatur, non vero in altum. Virgilius *versum* appellat hos remorum ordines in triremi, cum dixit: *

—— Triplici pubes quam Dardana versu
Impellit, terno consurgunt ordine remi.

Versus ibi est ἐρεσία, & de triplici remorum situ est illud, *terno consurgunt ordine remi.* quomodo etiam alii loquuntur. *Florus* de navigiis Antonii in pugna Actiaca [1], *numerum magnitudo compensabat, quippe a senis in novenos remorum ordines*, (ubi vide *Notata Freinshemii* [2]) At Cæsaris naves eodem autore, *triremibus in senos non amplius ordines creverant.* Lucanus [3]:

Cornua Romanæ classis, validæque triremes,
Quasque quater surgens exstructi remigis ordo
Commovet, & plures quæ verrunt æquora pinus
Multiplices cinxere ratem. ——

Crescere dicit gemino ordine, quæ duplici constant ἐρεσίᾳ, superiore & inferiore, per modum tabulatorum. Nam longitudo jacet, altitudo crescit vel consurgit, quare intelligi non possunt remorum ordines in porrectum. Plana in hanc rem testimonia sunt. Lucanus [4]:

Celsior at cunctis Bruti prætoria puppis
Verberibus senis agitur, molemque profundo
Invehit, & summis longe petit æquora remis.

Summis remis, & quidem *longe petisse* ait, unde facile apparet, habuisse etiam remos alios viciniores aquis. Silius Italicus [5]:

Intrat diffusos pestis Vulcania passim
Atque implet dispersa foros: trepidatur omisso
Summis remigio: sed enim tam rebus in arctis
Fama mali nondum tanti penetrarat ad imos.

Explicat prolixe *Johannes Schefferus* [6]. Inter minores, & biremes quidem excellebant *Liburnicæ*, veloces illæ & ad deprædandum, speculandum, ultro citroque commean-

* *Æn.* 5. v. 119. Liv. XXXIII. *cap.* 16.

(1) *lib.* IV. *cap.* I. (2) *pag.* 381. (3) *lib.* III. (4) *lib.* III. (5) *lib.* XIV. (6) *lib.* II. *de Militia Navali pag.* 93.

meandum, ſtationes agendas, hoſtes laceſſendos, expeditæ. καταϲκοπικὰ vocat *Plutarchus*[1], *biremes leves* appellat *Livius*[2]; & Liburnis primo adhibitæ, qui Dalmatarum pars, ubi nunc Senga eſt, accolæ maris Adriatici, non illud tantum, ſed & proximum Ionium, piraticis excurſionibus infeſtum habuerant, ut narrat *Appianus*[3].

V. Totus ille navium apparatus a Græcis Inſulanis & Pœnis ad Romanos pervenit, & Pœnorum magiſtri quidem fuerant Phœnicum clariſſimi, Tyrii. Virgilius[4]:

Urbs antiqua jacet, Tyrii tenuere coloni,
Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe
Oſtia, dives opum, ſtudiiſque aſperrima belli.

Nobiliſſima inquam pars Phœnicum, & Oceani Eoi pariter atque Atlantici olim potentes, ut teſtantur *Strabo*[5], *Pomponius Mela*[6]. De iiſdem Curtius[7]: *Diu mare, non vicinum modo, ſed quodcunque claſſes ejus adierunt, ditionis ſuæ fecit.* Tibullus[8]:

Prima ratem ventis credere docta Tyrus.

Navigationes eorum in Orientalis Indiæ partes notiſſimæ ſunt ex *Literis Sacris*, 1. *Regum.*[9]. Nam qui Ophir cum *Georgio Hornio*[10], *Philippo Mornæo*[11], *Eraſmo Smidio*[12], exponunt de America, aut cum *Gilberto Anglo*[13], *Paulo Merula*[14], *Matthæo Beroaldo*[15], interpretantur de Sofala Africæ, illi omnino abberrant, ut diximus *in Auctariis ad Pappum*[16]. Pegufiæ regnum eſt & vicinæ regiones in Orientali India, ut probant *Caſpar Varrerius*[17], *Johan. Loccenius*[18], *Franciſcus Stypmannus*[19], *Jacobus*

Gg

(1) *in Catone.* (2) *lib.* XXXIV. *Hiſtor.* (3) *in Illyricis.* (4) *lib.* I. *Æneid.* (5) *lib.* XVI. *Geograph.* (6) *in Deſcriptione Orbis lib.* I. *cap.* 12. (7) *lib.* IV. *cap.* 15. (8) *lib.* I. *Eleg.* 8. (9) IX. 27. 28. (10) *lib.* II. *de Origine Americanorum cap.* 8. 9. 10. *& Notis ad lib.* I. *Sulpicii Severi pag.* 207. (11) *de Veritate Relig. Chriſt. c.* 6. (12) *Diſſertatione de America in Commentariis Pindaricis inſerta pag.* 261. (13) *lib.* I. *de Magnete c.* I. (14) *part.* I. *Coſmograph. lib.* II. *pag.* 196. (15) *lib.* III. *Chronici pag.* 476. (16) *pag.* 61. (17) *de Ophira.* (18) *lib.* III. *de Jure maritimo c.* 6. *num.* 2. (19) *lib.* I. *de Navigatione c.* 3. *num.* 35.

cobus Salianus[1], *Cornelius a Lapide*[2], *Caspar Sanctius*[3], *Petrus Ravanellus*[4], *Martinus Lipenius*[5], *Gerhard. Johan. Vossius*[6], & constat ex *Literis Sacris* conferendo loca *Genes.* 11. 11. c. xxv. 18. 1. *Samuel.* xv. 7. cum *Genes.* xxv. 4. 6. Eodem tempore celebris fuit eorum navigatio in Hispaniam, ubi vetustissimum Emporium erat Tharsis, aut Tartessus, de quo meminit *Herodotus*[7], & in *Literis Sacris* dicitur, quod *voluerit Jonas fugere in Tharsis inventa navi, quæ eo contendebat*, Jonæ[8], ubi frustra sunt, qui תרשיש vertunt cum *Hieronymo* appellative, *in mare.* Nam quis fuerit hic sensus: Jonas volebat fugere in mare? Nec enim volebat navis in mare oberrare, sed locum certum petere, videlicet Tartessum Bæticæ, ut eam Tyrrheni vocabant, docente *Strabone*[9]. Eadem urbs velut mercimoniis florentissima nominatur *Ezech.*[10], 1. *Regum*[11], & confer *Johan. Drusium*[12], *Johannem Pinedam*[13], *Josephum Scaligerum*[14], *Baptistam Egnatium*[15], *Joh. Tarnovium*[16]. Colonia Phœnicum erat, itaque *Mela*[17] ait: *Tartessos quam transvecti ex Africa Phœnices habitant.* Et Curtius[18]: *Coloniæ ejus pene toto orbe diffusæ sunt, Cathago in Africa, in Bœotia Thebæ, Gades ad Oceanum.* Gades creverunt è ruderibus destructæ Tartessi. *Castalio* vero etiam aberrat vertendo, *Jonas navem nactus, quæ in Ciliciam iret, dato naulo conscendit, ut cum illis in Ciliciam perveniret.* Ad Hispaniam debet sensus converti, non ad Ciliciam. Postquam Tyrios Chaldæi primum, inde Macedones spoliaverunt & devastarunt, navigatio Oceani sensim venit in desuetudinem, cum posteri non æqua-

(1) *in Annalibus sacris Tom.* 3. *pag.* 92. (2) *in Commentario ad libros Regum pag.* 153. (3) *in Commentario ibidem pag.* 1111. (4) *in Bibliotheca sacra pag.* 159. (5) *in Navigatione Ophiritica pag.* 518. (6) *in Lexico Etymologico pag.* 350. (7) *in Thalia.* (8) 1. 3. (9) *lib.* III. (10) XXVII. 12. (11) x. 22. (12) *lib.* III. *Observat. c.* 13. *lib.* VI. *c.* 3. *lib.* IX. *c.* 12. (13) *lib.* IV. *de rebus Salomonis cap.* 14. (14) *in Lectionibus Ausonianis lib.* II. *c.* 29. (15) *in Racemationibus variis pag.* 337. (16) *Commentario ad Jonam pag.* 16. (17) *lib.* II. *pag.* 126. (18) *l. d.*

æquarent majorum induſtriam. Atque hoc fieri poterat eo facilius, quo periculoſior & cum quotidiano damno fere conjuncta erat navigatio per Oceanum, ob Magnetis uſum eis incognitum. Certiſſimum hoc eſt, Veteresque, *Ariſtoteles*, *Plinius*, *Maximus Tyrius*, *Ptolomæus*; qui de rerum naturalium proprietatibus, aut etiam de rebus ad naviculariam pertinentibus, diligenter ſcripſerunt; nuſquam tamen Magnetis verticitatem, id eſt, virtutem βορειοδεικτικὴν commemorant, quia neſciebant. Contendunt *Fullerus* [1], *Levinus Lemnius* [2], quod Magnetis uſum in re nautica habuerint cognitum veteres Tyrii, Sidonii, Pœni. Verum divinant potius, quam probant illud, quod aſſerunt, adeoque rectius negant *Joſephus Acoſta* [3], *Samuel Bochartus* [4], *Nicolaus Cabeus* [5], *Willebrordus Snellius* [6], *Gilbertus Anglus* [7], *Kircherus* [8], *Caſpar Schottus* [9], *Stypmannus* [10]. Legebant oras & ductu ſiderum regebantur multum, remis confiſi; libera vela non ſemper adhibebant. Virgilius [11]:

Navita tum ſtellis numeros & nomina fecit.

Tibullus [12]:

Ducunt inſtabiles ſidera certa rates.

Petronius [13]: *Gubernator, qui pervigil nocte ſiderum quoque motus cuſtodit.* Adfert *Lemnius* illud Plauti [14]: *Si huc item properes, ut iſtuc properas, facias rectius, huc ſecundus ventus nunc eſt, cape modo verſoriam.* Respondeo: Verſoria illa nihil aliud eſt quam temo aut velum, quorum ope navis in omnem partem verſa compellitur, ut ajunt *Turnebus* [15], *Gerhard. Johan. Voſſius* [16]. Certe Veneti ac Luſitani ſecuti ductum Canopi, & a lit-

(1) *lib.* IV. *Miſcellan. cap.* 19. (2) *lib.* III. *de occultis Naturæ Miraculis cap.* 4. (3) *lib.* I. *de Natura novi Orbis c.* 17. 18. (4) *in Geographia ſacra part.* 2. *lib.* 2 *fol.* 716. (5) *lib.* I. *de Magnete cap.* 6. (6) *Præfat. ad Tiphym Batavum.* (7) *lib.* I. *de Magnete cap.* I. (8) *libro* I. *de Magnete pag.* 18. (9) *in Curſu Mathematico lib.* XIII. *pag.* 381. (10) *lib.* III. *de Navigatione cap.* 9. (11) *lib.* I. *Georg.* (12) *lib.* I. *Eleg.* 10. (13) *in Satyrico pag.* 117. (14) *in Mercatore Act.* V. *ſc.* 2. *& in Trinummo Act.* IV. *ſc.* 3. (15) *lib.* XX. *Adverſarior. c.* 4. (16) *in Lexico Etymologico pag.* 551.

littorum indiciis quædam argumenta petentes, meridionales Africæ regiones, Indiæque confinia per mare adiverunt dudum, antequam pixis nautica per *Flavium Amalfitanum* constructa est, teste *Petro Medinensi*[1].

VI. Quæ in conflictu navali vehebat militiæ Ducem, *Prætoria* appellata est, *Florus*[2], *Tacitus*[3]. Ducem ipsum vocabant *Præfectum classis*, uti est apud *Tacitum*[4]. Seriori ætate appellaverunt *Ammiralium*, voce barbaro-Græca, nam ἀμέρας *princeps* est lingua Cedarena, & vero ἅλς lingua Græca *mare* notat. Hoc certissimum est, nec de eo quisquam dubitaverit. Quod enim *Gerhard. Johan. Vossius*[5] scribit, *ab* ἁλμυρὸς *muria esse videtur Gallicum Almiralius, id est, Thalassiarchus*, aberrat multum, nam vocabulum a Mauris est, non vero a Gallis.

VII. Erant quoque prædatoriæ aliæ, quas non uno appellant nomine. *Celoces* sunt apud *Livium*[6], *Florum*[7]. Myoparones apud *Ciceronem*[8], *Nonium Marcellum*[9]. Latino vocabulo *Cursorias* dicas, quod Græci seriores, ut *Nicetas Choniates* & alii retinent, κορσαρίας. Et *Corsaras* Turci, Pœni, Itali, Galli vocant. Naves onerariæ vehebant merces, commeatum, machinas bellicas, missilia, tela, saxa, ut describit Livius[10]: *Neque illæ remis agebantur, sed velis*, ajunt *Bayfius*[11], *Salmasius*[12]. Verum non semper caruerunt sive remis, sive velis, uti rectius docet *Hieronymus Magius*[13]. Tacitus[14]: *Naves aptæ vehendo commeatui, velis habiles, citæ remis.* De onerariis loquitur. Piscatoriæ erant pro capiendis piscibus, quas *Cicero*[15] vocat *cymbas*, & *lenunculos* Julius Cæsar[16]. Actuariæ longitudinem modicam eique comparem latitudinem habebant. *Lembos* vocant *Livius*[17], *No-*

(1) *lib.* I. *de arte Navigandi.* (2) *lib.* II. *cap.* 7. (3) *lib.* V. *Histor.* (4) *lib.* III. *Histor.* (5) *in Lexico Etymologico pag.* 333. (6) *lib.* XXXVII. (7) *lib.* III. *cap.* 6. (8) 5. *Verrina.* (9) *de Proprietate sermonum c.* XIII. *num.* 6. (10) *lib.* XXXVII. (11) *de re Navali pag.* 11. (12) *in Observationibus dictis pag.* 652. (13) *lib.* I. *Miscellaneor. cap.* 6. (14) *lib.* II. *Histor.* (15) *lib.* III. *Offic.* (16) *lib.* II. *de Bello Civili.* (17) *lib.* XLIV.

Nonius Marcellus [1]. Voluptatis causa fiebant plurimum, ut ad explendum animum per amnes & lacus placido remigiorum ductu veherentur patricii: interdum quoque cum navibus longis, non quidem ad prælium faciendum, sed ad explorandum, aut quibus ad excubias uterentur, velut subsidiariæ permiscebantur, unde *lemborum classem* prodit *Livius* [2], & exemplum est apud *Hirtium* [3].

CAP. VII.

De Victoria & solennibus ejus Dissertatio.

I. QUI sponte vincebantur, id est, civilibus dissensionibus agitati, vel ab externo hoste crudelia veriti, ad Romanorum patrocinium confugiebant, dedititii erant, exemplumque est de Collatinis, qui seque suamque urbem, divina & humana omnia dedebant; nec non de Campanis, qui similiter per legatos suos se populo Romano dedunt, *Quandoquidem nostra tueri adversus vim atque injuriam justa vi non vultis, vestra certe defendetis. Itaque populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra Deum, divina humanaque omnia in vestram ditionem dedimus. Quicquid deinde patiemur, dedititii vestri passuri*, Livius [4]. Qui vero armis inferiores vincebantur, in deditionem veniebant belli jure. Et hi vel mitius, si non adeo repugnassent, tractabantur: vel severius, cum pertinaces restitissent, belloque domiti longinquo succubuissent. Dedebant se ita ut vitæ gratiam precarentur, supplices arma traderent, se & sua omnia in victoris potestatem adscriberent. Bonis omnibus mulctati & inter milites distributi, venum exponebantur, velut mancipia. Exemplo sunt Sardi venales, quos Sempronius Gracchus adduxit & sub hasta vendidit, non quidem *in bello Punico secundo* (ut vulgo refertur secundum *Florum* [5]) sed longo post tem-

(1) *de Proprietate sermonum cap.* XIII. *num.* 5. (2) *lib.* LV. (3) *de Bello Alexandrino c.* 44. (4) *lib.* I. & VII. *Histor.* (5) *lib.* II. *cap.* 6.

pore, ut *Johannes Stadius*[1], observavit secundum *Fastos Capitolinos*, quos etiam allegat *Freinshemius*[2]. Cum venales fiebant incolæ, opes eorum insimul direptæ, præda erant. Summum hoc jus erat, quia belli, & quis contradicat? Civitates & prædia occisis indigenis, ne in solitudinem verterentur, emeritis militibus dabantur, vendebantur, locabantur, unde est illud Senecæ[3]: *Ubicunque vicit Romanus, habitat.* Novos illos habitatores vocabant *Coloniam*, uti diximus *supra*[4], & confer *J. Lipsium*[5], *Petrum Fabrum*[6]. *Inscriptio* Salonensis: IMP. CÆSAR. DIVI. VESPASIANI. F. DOMITIANUS. AUGUSTUS. GERMANICUS. PONTIFEX. MAXIMUS. TRIBUNIC. POSTESTAT. XII. IMP. XXII. COS. XVI. CENSOR. PERPETUUS. P. P. PEDIBUS. ET. EQUITIBUS. QUI. MILITANT. IN COHORTE. III. ALPINORUM. ET. IN. VIII. VOLUNTARIORUM. CIVIUM ROMANORUM. QUI. PEREGRINÆ. CONDITIONIS. PROBATÆ. ERANT. ET. SUNT. IN. DALMATIA. SUB. Q. POMPONIO. RUFO. QUI. QUINA. ET. VICENA. STIPENDIA. AUT. PLURA. MERUERUNT. ITEM. DIMISSO. HONESTA. MISSIONE. EMERITIS. STIPENDIIS. LIBERIS. POSTERISQUE. EORUM. CIVITATEM. DEDIT. ET. CONNUBIUM. CUM. UXORIBUS. QUAS. TUNC. HABUISSENT. CUM. EST. CIVITAS. IIS. DATA. AUT. SIQUI. COELIBES. ESSENT. CUM. IIS. QUAS. POSTEA. DUXISSENT. DUNTAXAT. SINGULI. SINGULAS. AD. III. IDUS. JULIAS. M. LOLLIO. PAULINO. VALERIO. ASIATICO. SATURNINO. C. ANTIO. JULIO. QUADRATO. COSS. *Gruterus*[7].

II. Regiones devictæ in Provinciæ formam redigebantur, & a Populo Romano missis eo Proconsulibus & Prætoribus, regebantur, præsidiis militum impositis, & censibus ad belli pacisque artes promovendas imperatis, capitalium vero etiam judiciorum exsecutione abla-

(1) *in Commentario ad h. l. pag.* 120. (2) *Commentario ad Florum pag.* 143. (3) *in Consolatione ad Helviam.* (4) *lib.* II. *c.* II. *dist.* I. (5) *lib.* I. *de Magnitud. Romana cap.* 6. 7. (6) *lib.* II. *Semestrium cap.* 3. & 4. (7) *in Volumine pag.* 574. *num.* 5. 6. 7.

ablata, ut exemplo Judæorum probavimus *in Auctariis ad Pappum*[1]. Senatum proprium retinebant. Prolixe illa narrat *Carolus Sigonius*[2], brevius vero *Jacobus Stoer*[3]. Si quæ regiones in Præfecturæ formam redigerentur, non illa tantum, quæ de Provinciis retulimus, imposita habebant, verum insuper Senatu propriæ gentis spoliatæ, a Præfectis Roma dimissis jura accipiebant, quomodo Capuæ accidit in bello Punico secundo, ademptus est ager, sublatus omnis Magistratus & Senatus publicumque consilium, imago nulla Reipublicæ relicta, *Livius*[4], *Vellejus*[5], *Cicero*[6].

III. Solemnia victoriæ erant *Triumphi*, *Tropæa*, *Præmia*, de quibus singulis dicendum est. Quod ad *Præmia* attinet, cæsis fugatisque hostibus, milites, qui fortiter pugnaverant, ab Imperatore pro concione laudabantur, & viritim donativum accipiebant, videlicet portionem a præda illa, quæ bello acquisita erat, & in urbem adducta. Volones, qui è servis aut dedititiis adsciscebantur, libertate donabant: cives sociosque armillis, aureisque phaleris, monilibus, torquibus, eosque imprimis, qui ordines ducebant, aut facinore insigni eventum præliorum secundum adjuverant. Nam gregarii milites aurum argentumve signatum capiebant. Neque illud tantum, sed etiam Coronas, erantque illæ variæ, Triumphales, Murales, Castrenses, Navales. De quibus agunt *Gellius*[7], *Flavius Blondus*[8], *Angelus Decembrius*[9], *Justus Lipsius*[10], & peculiaris exstat liber *Caroli Paschalii*. Adde picturas *Godeschalci Stewechii*[11], *Jacobi Lauri*[12], *Jacobi Meursii*[13], & plurimas *Inscriptiones* apud *Janum Gruterum*[14], nec non *Antonium Augu-*

[1] *pag.* 8. [2] *libris tribus de antiquo Jure Italiæ, nec non libris de antiquo Jure Provinciarum.* [3] *in Lexico Juris pag.* 813. [4] *lib.* XXVI. [5] *lib.* II. [6] *Oratione de Lege agraria contra Rullum.* [7] *lib.* V. *c.* 6. [8] *lib* X. *de Roma triumphante, fol.* 167. [9] *lib.* V. *de re Literariâ c.* 56. [10] *lib.* V. *de Militia Romana Dialogo* 17. [11] *ad Vegetium pag.* 83. 44. *Animadv.* [12] *part.* I. *Antiquitatum Romanar. num.* 9. [13] *in Iconibus Veteris Romæ pag.* 63. [14] *in Volumine pag.* 343.

ſtinum [1]. Ex auro puro omnes, ſed non omnes ejuſdem precii. Triumphales communiter erant laureæ. Tibullus [2]:

At te victrices laurus Meſſalla gerentem.

Vellejus [3]: *Abſente Pompejo Tribuni plebis legem tulerunt, ut is ludis Circenſibus corona laurea & omni cultu triumphantium uteretur.* Δαφνηφορεῖν vocat *Dion Caſſius* [4], ubi rem eandem narrat, & vero *Paſchalius* emendando in *Velleji* loco, *auream coronam*, fruſtra omnino eſt, ut recte monent *J. Lipſius* [5], *Boeclerus* [6]. Propterea in antiquis ſcalpturis videre licet aquilam ſub pedibus fulmine vibrantem, roſtro lauream corollam ferentem, ad latera habentem militares haſtas aquiliferas, victoriæ partæ & triumphi peracti publica teſtimonia, uti oſtendit *Gorlæus* [7]. Sæpius aureæ erant, eaſque Imperatori a victoria in urbem reverſo, donabant ſocii Reges & Populi, ut teſtimonium eſſent lætitiæ publicæ, quam ipſi etiam venerari liberaliter vellent. *Aurum coronarium* vocabant, ut nos docent *Cicero* [8], & *Servius* [9], quibus adde *Codicem Theodoſianum* [10]. Murales dabat Imperator militi illi, qui primus evaſerat in mœnia urbis obſeſſæ, atque inde propugnatores dejecerat. Caſtrenſes dabat Imperator militi illi, qui primus viam ferro aperiens in caſtra hoſtium pervenerat, hoſteſque in fugam præcipites egerat. Navales dabat Imperator militi illi, qui primus in potentem aliquam hoſtium navem cum armis ſuis transiverat, & deditionem extorſerat. Navales ſeu roſtratas coronas è Nummis Agrippæ pingit *Antonius Auguſtinus* [11].

IV. Ad Triumphum accedimus, de quo *peculiari* com-

(1) *in Numiſmatis Tab.* 13. *num.* 22. *Tab.* 14. *num.* 18. 19. 22. 23. *Tab.* 15. 9. 10. 13. 71. 16. *num.* 2. 3. 6. 9. 10. *Tab.* 19. *num.* 2. 3. *Tab.* 20. *num.* 2. (2) *lib.* 1. *Eleg.* 8. (3) *lib.* II. *cap.* 40. (4) *lib.* XXXVII. *Hiſtor.* (5) *Notis ad h. l. pag.* 277. (6) *Notis ibidem pag.* 147. (7) *in Promptuario Annulorum num.* 91. 122. 129. 161. *& in Scalpturis Gemmarum num.* 44. 80. (8) *in Piſoniana.* (9) *Commentario ad lib* VIII. *Æneid. pag.* 535. (10) *lib.* XII. *Tit.* 13. (11) *Tab.* II. *num.* 21. 22.

commentario ſcripſerunt *Bartholomæus Marlianus*, *Onuphrius Panvinius*, *Julius Bulengerus*, *Martinus Wicardus*, & confer eundem *Onuphrium Panvinium*[1], *Alexandrum Neapolitanum*[2], *Robertum Valturium*[3]. Picturas univerſæ pompæ habent *Onuphrius*[4], *Jacobus Laurus*[5], *Jacobus Meurſius*[6]. Imperatori triumphanti, cùm per Urbem in Capitolium curru ſubveheretur, acclamabant milites; IO TRIUMPHE, ut ſcribit *Varro*[7]. Horatius[8]:

Teque dum procedis, Io triumphe,
Non ſemel dicemus, Io triumphe,
Civitas omnis. ———

Triumphabant illi, qui validam gentem ſæviſſimis pugnis feliciter attriverant, & Rempublicam auxerant Provinciæ alicujus acceſſione, Dictatores, Conſules, Prætores habitu triumphali ornati, armillis ſumptis, annulum vero ferreum, (ut *Plinius*[9] autor eſt) digito geſtantes, laurea redimiti. Horatius[10]:

——— *Neque res bellica Deliis*
Ornatum foliis Ducem,
Quod regum tumidas contuderis minas.

Ramum lauri protenſum dextera, ſiniſtra eburneum ſceptrum tenentes, in curru obaurato ſedebant. † Gemmarum ſculpturæ ſunt apud *Gorlæum*[11], & Nummos habet *Antonius Auguſtinus*[12]. Horatius[13]:

Io triumphe tu moraris aureos
Currus. ———

χρυσῆ ἅμαξα ἐφ' ἧ οἱ βασιλεῖς τὰς ἐκ τῶν πολέμων πομπὰς πομ-

 πεύου-

† Vel ſtabant potius, ut ſemper moris erat, quod liquide ex nummo patet apud Onuphr. Panvinium *de Triumpho c.* 1. (*eum vide pag. ſequenti* 474.)

(1) *Commentario ad lib.* V. *Faſtorum pag.* 338. (2) *lib.* VI. *Genial. dier. c.* 6. (3) *lib.* XII. *de re Militari c.* 1. 2. (4) *l. d.* (5) *part.* 1. *Antiquitat. Romanar. num.* 5. 6. 7. & *part.* 2. *num.* 5. (6) *in Iconibus Romæ veteris pag.* 185. & *Iconibus Romæ novæ pag.* 256. (7) *lib.* V. *de LL.* (8) *lib.* IV. *Carm.* 2. (9) *lib.* XXXII. *c.* 1. (10) *lib.* IV. *Carm.* 3. (11) *in Promptuario Annulorum num.* 89. (12) *Tab.* 13. *num.* 18. *Tab.* 14. *num.* 3. *Tab.* 17. *num.* 3. *Tab.* 18. *num.* 15. *Tab.* 34. *num.* 22. 23. *Tab.* 46. *num.* 10. 14. *Tab.* 55. *num.* 16. *Tab.* 56. *num.* 10. (13) *lib.* V. *Carm.* 9.

πεμπειν, ait *Philostratus* [1]. Et per *triumphalem portam* (uti vocat *Cicero* [2]) advecti, quacunque incedebant, maxima lætitiæ signa comperiebant, videbant vias flore stratas, audiebant plausus & acclamationes, summoventibus lictoribus cum bacillis turbam, ne se pompæ admiscerent, ordinemque turbarent. Ovidius [3]:

Quaque ibis, manibus circumplaudere tuorum,
Undique jactato flore tegente vias.
Tempora Phœbea lauro cingentur: Ioque
Miles Io magna voce triumphe canet.

Præibant tibicines, & Pæana canebant, sequebantur popæ cum bobus, qui sertis onerati & cornibus inauratis ad sacrificium properabant. Virgilius [4]:

Et statuam ante aras aurata fronte juvencum.

Adolescentes in contis & hastis (*fercula* vocat *Suetonius* [5]) præferebant spolia opima hostium, quæ si plura essent, quam ut apte traduci possent, curribus imposita vehebantur cum ostentatione. Spoliorum accessio erant tituli & simulacra picta devictarum gentium, urbium, classium, exercituum. Ovidius [6]:

Ergo

(1) *in Vita Dionis Sophistæ.* (2) *in Pisoniana.* (3) *lib.* IV. *Trist. Eleg.* 2. (4) *lib.* X. *Æneid.* (5) *lib.* I. *cap.* 37. (6) *l. d.*

Ergo omnis populus poterit ſpectare triumphos,
Cumque Ducum titulis oppida capta leget.

Et paulo poſt:

Hic lacus, hi montes, hæc tot caſtella, tot amnes,
Plena fere cædis, plena cruoris erant.

Et poſt pauca:

Crinibus en etiam fertur Germania paſſis,
Et ducis invicti ſub pede mœſta ſedet.

Propertius [1]:

Aut canerem Ægyptum & Nilum, cum tractus in Urbem
Septem captivis debilis ibat aquis.

Et [2]:

Inque ſinu charæ nixus ſpectare puellæ
Incipiam, & titulis oppida capta legam.

Claudianus [3]:

Hi famulos traherent Reges, hi fracta metallo
Oppida vel montes, captivaque flumina ferrent.

Tum ſubibant hoſtium duces captivi, vincti catenis. Tibullus [4]:

—— Novos pubes Romana triumphos
Vidit & evinctos brachia capta duces.

Ovidius [5]:

Vinclaque captiva Reges cervice gerentes,
Ante coronatos ire videbit equos.

Horatius [6]:

Intactus aut Britannus ut deſcenderet
Sacra catenatus via.

Catenæ ſæpius erant aureæ, vano ſolatio. Silius Italicus [7]:

Ante Syphax feretro reſidens, captiva premebat
Lumina, & auratæ ſervabant colla catenæ.

Eos proſequebantur novus ordo virorum amictu candido, qui triumphales coronas ferebant cum pompa. Juvenalis [8]:

--- *Hinc*

(1) *lib.* II. *Eleg.* I. (2) *lib.* III. *Eleg.* 3. (3) *lib.* III. *de Laudibus Stilicon.* (4) *lib.* I. *Eleg.* 8. (5) *lib.* IV. *Triſt. Eleg.* 2. (6) *lib.* V. *Carm.* 7. (7) *lib.* XVII. (8) *Sat.* 10.

——— *Hinc præcedentia longi*
Agminis officia & niveos ad frena Quirites.

Hos demum excipiebat Imperator, cujus vestis triumphalis erat purpura cum intexto auro, picta, clavos aureos habens. Silius Italicus:

Ipse adstans curru, atque ostro decoratus & auro,
Martia præbebat spectanda Quiritibus ora.

Ἀλουργίδα χρυσόπαστον appellat *Dion Cassius*[1], πορφύραν ἀστέρων χρυσῶν ἐνυφασμένων vocat *Appianus*[2], id est, purpuream togam aureis stellis intertextam. Eodem sensu *Dionysius Halicarnassæus*[3] dicit. χιτῶνα πορφυροῦν χρυσόσημον, tunicam purpuream auro clavatam. Depingitur è Nummo Cæsaris una cum corona laurea apud *Antonium Augustinum*[4]. *Inscriptio* Romana: PR. TR. PL. Q. AUGUR. TR. MIL. EX. SORTEM. BELLUM. CUM. JUGURTHA. NUMID. VEL. PROCOS. GESSIT. EUM. CEPIT. ET. TRIUMPHANS. IN. JOVIS. SECUNDO. CONSULATU. ANTE. CURRUM. SUUM. DUCI. JUSSIT. III. CONSUL. ABSENS. CREATUS. EST. IV. TEUTONORUM. EXERCITUM. DELEVIT. V. CONSUL. CIMBROS. FUGAVIT. EX. EIS. ET. TEUTONIS. ITERUM. TRIUMPHAVIT. REMPUBL. TURBATAM. SEDITIONIBUS. ET. TR. PL. ET. PRÆTOR. QUI. ARMATI. CAPITOLIUM. OCCUPAVERANT. VI. COS. VINDICAVIT. POST. LXX. ANNUM. PATRIA. PER. ARMA CIVILIA. PULSUS. ARMIS. RESTITUTUS. VII. COS. FACTUS. EST. DE. MANUBIIS. CIMBRICIS. ET. TEUTONICIS. ÆDEM. HONORI. ET. VIRTUTI. VICTOR. VESTE. TRIUMPHALI. CALCEIS. PUNICEIS. *Barthol. Marlianus*[5], *Johan. Jacob. Boissardus*[6]. *Tropæum Marii*, & *vestem triumphalem* expresse nominat. Alio nomine sunt *tunicæ palmatæ*. Martialis[7]:

I comes & magnos illæsa merere triumphos,
Palmatæque ducem, sed cito redde togæ.

Nimirum quod illis intexerentur victoriæ cum ramulis pal-

(1) *lib.* LXIII. (2) *in Punicis.* (3) *lib.* III. (4) *Tab.* 13. *n.* 21. (5) *in Topographia Urbis lib.* VI. *cap.* 19. (6) *part.* 3. *Antiquitat. Romanar. fol.* 118. (7) *lib.* VII. *Epigr.* 1.

palmarum, filis aureis & purpureis. Currum trahebant quatuor equi albi, ut videre est in Nummo Lepidi Imperatoris apud *Antonium Augustinum*[1]. Propertius[2]:

Quatuor hinc albos Romulus egit equos.

Tibullus[3]:

Portabit niveis currus eburnus equis.

Nam quod *Sextus Aurelius Victor*[4] scribit, *Camillo crimini datum esse, quod equis albis triumphasset*, illud habet a *Livio*[5], & *Plutarcho*[6]. Et fortasse ævo illo uti novum, ita ansam præbuit calumniæ, cæteroqui deinde in usum venit permansitque. *Invehi quadrijugo curru & albentibus equis*, ubi Triumphum describit, ait *Plinius*[7]. Et Apulejus[8]: *Triumphantibus quadrigas albas.* Ovidius[9]:

Sic tibi mature fraterni funeris ultor,
Purpureus niveis filius instet equis.

De quo videris porro *Freinshemium*[10]. Equi erant sertis ornatis. Ovidius[11]:

Hic tibi sic redeat superato victor ab hoste,
Inque coronatis fulgeat altus equis.

Postquam ævum insanire cœpit, equorum vice adjungebantur leones, elephanti, cervi, & exempla produnt *Suetonius*[12], *Vopiscus*[13], *Plinius*[14]. Duos elephantos ad currum junctos, in quo sedet Augustus lauream protendens manu, exprimit Nummus apud *Gorlæum*[15]. Duos struthiones curru trahentes victorem Cæsarem, lauream sinistra, vexillum dextra tenentem, ostendit *Gorlæus*[16]. Agmen claudebant equitum & peditum exercitus suo quisque ordine, *laureati omnes in lanceis pilisque*, ajunt *Festus Pompejus*[17], *Plinius*[18]. Et cum dulci ju-

(1) *Tab.* 6. *n.* 24. (2) *lib.* IV. *Eleg.* I. (3) *lib.* I. *Eleg.* 8. (4) *de Viris illustribus cap.* 23. (5) *lib.* V. *Histor.* (6) *in Vitis illustribus.* (7) *in Panegyrico cap.* 22. (8) *in Apologia.* (9) *lib.* II. *de Ponto Eleg.* 8. (10) *Notis ad Florum pag.* 24. & *in Commentario ad Curtium lib.* III. *cap.* 3. *num.* II. (11) *lib.* II. *Trist.* (12) *lib.* IV. *cap.* 37. *lib.* V. *cap.* II. (13) *in Aureliano.* (14) *lib.* VIII. *cap.* 16. (15) *Tab.* 16. *num.* 8. *Tab.* 28. *num.* 2. (16) *in Scalpturis Gemmarum num.* 5. (17) *lib.* XI. *de Verbor. significat. pag.* 321. (18) *lib.* XV. *cap.* 30.

jubilo. Claudianus [1]:

Ipse albis veheretur equis, currumque secutus
Laurigerum festo fremuisset carmine miles.

Martialis [2]:

Festa coronatus ludet convicia miles,
Inter laurigeros cum comes ibit equos.

Convicia dicit, quod infrunitus miles sæpe dicteriis exagitaret Imperatorem triumphantem, idque impune, ut constat ex *Suetonio* [3]. Rursum Martialis [4]:

Consuevere jocos vestri quoque ferre triumphi;
Materiam dictis nec pudet esse Ducem.

Ad Capitolium passibus æquis contendebant, cumque prope illud Imperator esset, jubebat is hostium Duces in carcerem publicum sive Tullianum (de quo est *supra* [5]) abripi & supplicio per lictores affici. Capitolium ingrediebantur, victima fiebat bove candido. Ovidius [6]:

Candidaque adducta collum percussa securi
Victima purpureo sanguine tingit humum.

Jovi coronam auream & spolia opima suspendebant, inque gremium ejus deponebant laurum hactenus protensa manu gestatam, epulum † sumptibus publicis adornabant, pecuniam in vulgus spargebant, *Plinius* [7], *Suetonius* [8], *Plutarchus* [9], *Dion Cassius* [10]. Eo alludit Seneca [11]: *Scilicet minus beate vivebat Dictator noster, qui Samnitum legatos audivit, cum vilissimum cibum in foco manu sua versaret, illa, qua tam sæpe hostem percusserat, laureamque in Capitolini Jovis gremio reposuerat.* De quo *Senecæ* loco vide *Justum Lipsium* [12], & adde quædam apud *Danielem Heinsium* [13].

V. Hæc Triumphi gloria erat, amplissima illa, minor ve-

† ἐπινίκιον Græcis. V. Lucianum *Ver. Histor.* 678. *Gallo.* 176.

[1] *lib.* III. *de Laud. Stilicon.* [2] *lib.* VII. *Epigram.* 7. [3] *lib.* I. *cap.* 49. 51. [4] *lib.* II. *Epig.* 5. [5] *lib.* II. *cap.* II. *num.* II. [6] *lib.* IV. *Trist. Eleg.* 2. [7] *lib.* IX. *natur. Histor. cap.* 55. *lib.* XIV. *cap.* 6. [8] *lib.* I. *cap.* 38. *lib.* III. *cap.* 19. [9] *in Vita Luculli pag.* 295. [10] *lib.* LIV. [11] *Consolat. ad Helviam cap.* 10. [12] *Notatis ad Annales Taciti lib.* II. *num.* 44. [13] *Notis ad Silium Italicum pag.* 141.

vero Ovationis. Consules & Prætores, victores hostium, qui debiles vel ignobiles erant, neque virium aliquid populo victori conciliabant, in publico ovabant. Pedites ingressi Urbem, sed equo per Urbem circumvecti sunt. Tibullus[1]:

Ille licet Cilicum victas agat ante catervas,
Ponat & in capto Martia castra solo:
Totus & argento contextus, totus & auro
Insideat celeri conspiciendus equo.

Militari habitu induti, coronati myrto, ad Capitolium pergebant, tibicines comitabantur, sequebantur milites, ovem cædebant pro victima, *Aulus Gellius*[2]. Cæsarum ævo, ut alia quædam, sic hoc etiam immutatum est, & loco equi permissus est victoribus currus, itaque ovantes curru per Urbem vehebantur, quod de Tiberio (antequam Cæsar esset) narrat *Suetonius*[3], & confer *Schildium*[4].

VI. Triumphis adjungenda sunt *Tropæa*, *Arcus triumphales*, *Statuæ*, *Columnæ* †. *Tropæa* descripsit Bulengerus *libro*[5]. Erant domi forisque corpora trunca, marmorea vel lignea cum spoliis appensis de hostium exuviis, ut erant gladii, loricæ, galeæ, clypei, uti ostendunt Marmora, & præterea Nummi apud *Gorlæum*[6], *Antonium Augustinum*[7], nec non Annuli apud eundem *Gorlæum*[8]. Denique Icones apud *Jacobum Laurum*[9], *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[10]. Virgilius[11]:

Ingentem quercum decisis undique ramis
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma.

Et

† Horum omnium exempla dat On. Panvinius *de Triumpho c.* 7. Hæc visui se præbent Pag. seq. 480.

[1] *lib.* 1. *Eleg.* 1. [2] *lib.* v. *cap.* 6. [3] *lib.* III. *cap.* 9. [4] *Notatis ibidem pag.* 296. [5] *de Spoliis bellicis cap.* 3. [6] *in Thesauro Numismatum Tab.* 38. *num.* 6. *& Tab.* 39. *num.* 8. 9. 10. 11. *& Tab.* 40. *num.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. [7] *Tab.* 7. *num.* 3. *Tab.* 8. *num.* 7. *Tab.* 11. *num.* 10. *Tab.* 12. *num.* 12. 18. *Tab.* 13. *num.* 7. *Tab.* 30. *num.* 7. 10. *Tab.* 34. *num.* 20. *Tab.* 46. *num.* 11. 12. 20. 21. 23. [8] *Dactyliotheca num.* 20. 30. 57. 102. 183. *& in Scalpturis Gemmarum num.* 95. 142. [9] *part.* 1. *Antiquitat. Romanarum num.* 24. [10] *lib.* 1. *Antiq. Tab.* 98. 99. [11] *lib.* XI. *Æneid.*

Et paulo poſt :

Indutoſque jubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.

Itaque *armorum congeriem* vocat *Tacitus*[1], & *Inſcriptiones* rerum feliciter geſtarum additas eſſe prodit. Utque eo magis conſpicua forent, *in eminentioribus locis figebantur*, teſte *Servio*[2]. Inde eſt apud Florum[3]: *In montibus altis tropæa fixit.* Ubi loca erant humilia, juvabant ag-

(1) *lib.* II. *Annal.* (2) *Commentar. ad lib.* XI. *Æneid. pag.* 620. (3) *lib.* II. *cap.* 16.

aggestis tumulis vel turribus substructis. Domitius Ænobarbus & Fabius Maximus ipsis, quibus dimicaverant locis, saxeas erexerunt turres, & desuper exornata armis hostilibus Tropæa fixérunt, ait *Florus* [1]. Miles Germanici struxit aggerem & in modum Tropæorum, arma, subscriptis victarum gentium nominibus, imposuit, *Tacitus* [2]. Arcus, Statuas & Columnas describit *Plinius* [3]. Arcus triumphalis Cæsaris Octavii est apud *Antonium Augustinum* [4]. Arcum triumphalem Titi Vespasiani delineat *Serlius* [5]. Septimii Severi Arcum triumphalem [6], & Constantini Magni Arcum [7]. Quibus adde Arcus triumphales Gratiani & Domitiani apud *Jacobum Laurum* [8], *Antonium Augustinum* [9], *Joh. Baptistam de Cavalleriis* [10]. Inscriptiones recensent *Petrus Apianus* & *Janus Gruterus* [11]. Passim ostentavit Roma orbis Domina, sed Barbarorum invasiones maxima parte vel afflixerunt vel destruxerunt sumptuosa monumenta, ut testantur *Andreas Palladius* [12], *Antonius Bosius* & *Athanasius Kircherus* [13], *Jacobus Laurus* [14], *Jacobus Boissardus* Vesontinus [15]. Columnas Trajani & Antonini Pii Cæsarum, uti adhuc prostant, depingunt *Johan. Baptista de Cavalleriis* [16], *Jacobus Laurus* [17]. Denique Nummis etiam, qui ad rerum præclare gestarum memoriam feriebantur, causæ addebantur, ut in Nummis Augusti: RESPUBLICA. SERVATA. ÆGYPTUS. CAPTA. SIGNIS. RECEPTIS. Et alius ejusdem: PAX. ORBIS. TERRARUM. (quem laudat *Petrus Scriverius* [18].) In Nummis Vespasiani: JUDÆA. CAPTA. De quibus omnibus

(1) *lib.* III. *cap.* 2. (2) *l. d.* (3) *lib.* XXXIV. *cap.* 5. 6. 7. (4) *in Numismatis Tab.* 10. *num.* 23. *Tab.* 11. *num.* 11. 12. (5) *lib.* III. *Architecturæ fol.* 49. 50. (6) *fol.* 51. 52. 53. (7) *fol.* 56. 57. (8) *part.* 2. *Antiquitat. Romanar. num.* 9. 14. 29. 33. & *part.* 3. *num.* 19. (9) *in Numismatis Tab.* 32. *num.* 9. (10) *lib.* 2. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 22. 27. 28. 29. 30. (11) *Volumine singulari.* (12) *de Antiquitatibus urbis Romæ.* (13) *pretioso maxime opere de Româ subterranea.* (14) *in Antiquitatibus Romanis.* (15) *in Descriptione Romæ.* (16) *lib.* II. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 35. 36. (17) *part.* 1. *Tab.* 17. 18. *Antiquitat. Roman.* (18) *in Animadvers. ad Vegetium pag.* 608.

peculiares libros ediderunt *Adolphus Occo*, *Abrahamus Gorlæus*, *Fulvius Urſinus Romanus*, *Jacobus Strada*, *Jacobus Biæus*, *Hubertus Goltzius*, *Antonius Auguſtinus.*

VII. Bello confecto dimittebant exercitum. Erant vero miſſionum genera tria, honeſta, cauſaria, ignominioſa [1], *Balthaſar Ajala* [2]. *Honeſta*, quæ emeritis ſtipendiis, debitæque militiæ impleto tempore veteranis *miſſitiis* (uti loquitur *Suetonius* [3], ad quem locum vide *Salmaſium* [4]) indulgebatur. *Inſcriptio* Valentina: D. M. ET. MEMOR. ÆTERN. PETRONI. CASTI. VET. MISSI. HONESTA. MISSIONE. EX. LEG. PRIM. MIN. EXOPTIONE. PROC. DUCENAR. ET. VITALINIÆ. FLORÆ. CONJUGI. EJUS. VIVI. SIBI. PONEND. CURAVER. ET. SUB. ASCIA. DEDICAVERUNT.. *Gruterus* [5], *Petrus Appianus* [6]. Tempus debitum olim quidem erat, ſi decem annis militaverant, ut ſcribit *Plutarchus* [7]. Deinceps variavit ſæpe, adeoque apud *Tacitum* [8], militaverant quidam tricena ſtipendia, alii quadragena, id eſt, totidem annis. Viginti annis militaviſſe alios, antequam dimitterentur, refert *Polybius* [9]. *Inſcriptio* Romana: L. ÆLIUS. FABIUS. BRIXIA. VETERANUS. MILITAVIT. LEGIONE. XVI. IN. GERMANIA. ANN. XXII. VIXIT. AN. XXX. *Gruterus* [10]. Ad bellum ſubitum accurrere cogebantur quoque milites veterani emeriti, & tunc vocabantur *evocati*, ut ſcribit *Dion Caſſius* [11], & ex illo *Jacobus Cujacius* [12], *Turnebus* [13]. *Inſcriptio* Romana: DIS. MANIBUS. ULPIO. URSINO. EVOCATO. QUI. VIXIT. A. XL. M. II. D. XV. MUMMIA. AFRODITE. POSUIT. MARITO. PIENTISSIMO. B. M. ARCADI. OSSA. BE. CESQUANT. *Gruterus* [14]. Et alia Romana: D. M. ALBIUS. MODERATUS. EVOC. NAT. PANNONIUS. QUI. VIXIT. ANN. XL. S. STUP. XIX. FLAVIA. URSA. SOROR. FRATRI. BENE.

[1] *D. de re Militari lib.* XIII. §. 2. [2] *lib.* III. *cap.* 6. [3] *lib.* VI. *cap.* 48. [4] *in Catalectis Schildi pag.* 630. [5] *in Volumine pag.* 556. [6] *in Collectancis pag.* 473. [7] *in Gracchis.* [8] *lib.* I. *Annal.* [9] *lib.* VI. [10] *in Volumine pag.* 516. *num.* 7. [11] *lib.* XLV. [12] *lib.* VII. *Obſervation. cap.* 10. [13] *lib.* I. *Adverſarior. cap.* 9. [14] *libro dicto pag.* 569.

NE. MERENTI. FECIT. *Gruterus*[1]. Ultro si vellent quacunque occasione sequi, licebat eis. De Mario Salustius[2]: *Ambiundo cogere homines emeritis stipendiis secum proficisci.* Ait *ambiundo*, id est, non imperando sed blandiendo, rogatione, precibus cogebat eos ad bellum proficisci una, qui ad militiam de jure compelli non poterant, uti ex *Soldo* annotat *Antonius Thysius*[3], & confer *Justum Lipsium*[4], *Petrum Fabrum*[5], *Carolum Sigonium*[6], *Franciscum Hottomannum*[7]. *Inscriptio* Gallica: D. M. ET. MEMORIÆ. ÆTERNÆ. ATTONI. CONSTANTIS. VET. LEG. XXII. REMISSUS. HONESTA. MISSIONE. CASTRIS. INTER. CETEROS. CONVETERANOS. SUOS. REVOCATUS. QUIQUE. BELLO. INTERFECTUS. OBIIT. ATTIA. FLORENTINA. CONJUGI. CARISSIMO. ET. SIBI. VIVA. PONENDUM. CURAVIT. ET. SUB. ASCIA. DEDICAVIT. *Gruterus*[8]. *Causaria* est, cum quis animi vitio vel corpore debilis exsolvebatur militia. *Ignominiosa* est, cum quis propter delictum, sed quod capitale non erat, dimittebatur, ut cum Cæsar in bello Africano milites ignavos & petulantes ab exercitu removit, quod *Hirtius* narrat.

[1] *l. d. pag.* 519. *num.* 8. [2] *in Jugurthina.* [3] *Commentario ad h. l. pag.* 338. [4] *lib.* 1. *de Militia Rom. Dialog.* 8. [5] *lib.* 1. *Semest. cap.* 17. [6] *lib.* 1. *de antiquo Jure Civium Roman. cap.* 15. [7] *Notis ad Cæsarem p.* 60. [8] *in Volumine pag.* 524. *num.* 7.

LIBRI TERTII FINIS.

ANTIQUITATUM ROMANARUM

LIBER QUARTUS.

QUO CONTINENTUR RES DOMESTICÆ.

CAPUT PRIMUM.

De ſtatu Familiarum.

I. FAMILIÆ ſunt tres: *Conjugialis*, *Patria*, *Herilis*. *Conjugialis* eſt inter Maritum & Uxorem, itaque de Jure connubiorum *ſequenti capite* prolixius agemus. *Patria* eſt inter Parentes & Liberos è conjugio legitimo procreatos. *Herilis* eſt inter Dominum & Servum. De Servis *libros peculiares* ſcripſerunt *Titus Popma* & *Laurentius Pignorius* Patavinus. Eorum varii Ordines erant, videlicet *Diſpenſatores*, *Atrienſes*, *Oſtiarii*, *Obſonatores*, *Cubicularii*, *Nomenculatores*, *Focarii*, *Lecticarii*, *Villici*. Et quidem DISPENSATORES erant, qui negocia procurabant, venalia diſtrahebant, pecuniam in rationes referebant, cæteris ſervis labores & alimenta dabant. *Inſcriptio* Romana: CLAUDIA. PSYCHARIO. FECIT. SIBI. ET. EUTYCHO. FILIO. SUO. PIISSIMO. IMP. DOMITIANI. CÆSARIS. AUGUSTI. GERMANICI. SERVO. DISPENSATORI. MONTANIANO. ET. LIBERTIS. LIBERTABUSQUE. SUIS. POSTERISQUE. EORUM. H. M. H. N. S. *Gruterus* [1]. ATRIENSES erant, qui in atriis diſpoſita arma-

(1) *in Volumine pag.* 596.

armaria, ubi ſuppellectilem precioſiorem libelloſque aſſervabant, ac majorum ſtemmata vel imagines cereas, (de quibus eſt *ſupra*[1]) diligenter cuſtodiebant, & porro imagines in funerum comitatu efferebant, teſtibus *Jacobo Cujacio*[2], *Auſonio Popma*[3]. Inde eſt illud Petronii[4]: *Interrogare ego Atrienſem cœpi, quas in media porticu picturas haberet?* OSTIARII erant compediti vel catenis revincti ad veſtibula januarum, ut nemo vel egredi vel ingredi poſſet, quem illi non obſervarent cominus. Suetonius[5]: *Lucius Otacilius Pilitus ſerviſſe dicitur, atque etiam oſtiarius veteri more in catena fuiſſe.* Propertius[6]:

Non mille excubiæ, nec te ſignata juvabunt
Limina, perſuaſæ fallere rima ſat eſt.

Tibullus[7]:

Et ſedeo duras janitor ante fores.

Nocte & die quaſi in præſidio collocati hoc obſervabant, ne quis adventor gravior, quam adveniſſet, diſcederet. Petronius[8]: *Ad ſiniſtram enim intrantibus non longe ab Oſtiarii cella.* Cellam atrienſem dicit ſive πυλώριον, ubi vinctus janitor cuſtodiam januæ gerebat. Annotat Georgius Erhardus[9]: *non quidem ſervus vinctus oſtium ſervabat, verum canis in vinculis, & ab his ſervus erat liber.* Errat, nam & canis erat in vinculis, unde ſunt κύνες οἰκουροὶ καὶ δέσμιοι apud *Artemidorum*[10], & quoque ſervus erat catenatus. Columella[11]: *An putem fortunatius a catenato repulſum iri janitore?* Rurſum Tibullus[12]:

At mihi ſervandam credas, non ſæva recuſo
Verbera, detrecto non ego vincla pedum.

Ait Poëta, ſe libenter in compedibus fore, dummodo janitor conſtitutus obſervet, quid Delia ſua agat, ut bene exponit *Janus Parrhaſius*[13]. Similiter Horatius[14]:

 Si

(1) *lib.* II. *cap.* I. *diſt.* 5. (2) *lib.* X. *Obſervat. cap.* 34. (3) *lib.* I. *de Differentiis verborum pag.* 66. (4) *in Satyrico pag.* 46. (5) *de claris Rhetoribus cap* 3. (6) *lib.* IV. *Eleg.* I. (7) *lib.* I. *Eleg.* I. (8) *in Satyrico pag.* 74. (9) *in Symbolis pag.* 597. (10) *lib.* III. (11) *lib.* I. (12) *lib.* I. *Eleg.* 7. (13) *Annotatis variis pag.* 867. (14) *lib.* III. *Carm.* 14.

Si per invisum mora janitorem
Fiet. —— ——

OBSONATORES, qui edulia & annonam emebant, *Seneca*[1], & pars horum VOCATORES, qui convivas invitabant, excipiebant, discumbentibus loca pro dignitate cujusque assignabant, Martialis[2]:

Poscis munera, Sexte, non amicos,
Jam dices mihi, vapulet vocator.

Plinius[3] quoque meminit. CUBICULARII seu MEDIASTINI, qui lectos & triclinia curabant. NOMENCULATORES, qui civium nomina quotidie recitabant, & quid rerum gereretur, domum referebant advisatores, quales nunc sunt Planetarii, eorumque meretrices, & congerrones Sileni, Diaboli instrumenta, honestarum feminarum calumniatores, quarum pudenda mundiora sunt quam horum fœtidi rictus, unde sputa malignorum cavillorum jaciunt in optimos quosque. *Inscriptio* Romana: L. CALPURNIO. L. L. FULLO NOMENCLATORI. AUG. L. CALPURNIUS. L. L. EUPHROSYNUS. AMICO. OPTUMO. OL. D. D. Q. *Gruterus*[4], & alia Romana, quam adfert *Jacobus Boissardus*[5]: DIIS. MANIBUS. T. CLAUDIUS. AUG. LIB. THALETIS. VINICIANI. NOMENCLATORIS. A. CENSIBUS. THALUS. ET. JANUARIA. LIB. DE. SUO. POSUERUNT. LOCO. LEGATO. AB. JULIO. ALCIDE. Horatius[6]:

Mercemur servum, qui dictet nomina. ——

A populo petebantur honores, & populus honores arbitratu suo mandabat in Comitiis, itaque Candidati, homines ambitiosi operam dabant, ut Nomenculatores secum haberent in vicis, a quibus civium nomina edocti, obvios illos salutabant nominatim ac gratiam horum apprehendebant, de quo prolixe agunt *Lambinus*[7], *Johannes Corasius*[8], *Gerh. Joh. Vossius*[9]. FOCARII, qui ligna

(1) *Epist.* 47. (2) *lib.* VII. *Epigram.* 85. (3) *lib.* XXXIV. *cap.* 10. (4) *in Volumine pag.* 598. (5) *part.* 5. *Antiquitat. Rom. fol.* 27. (6) *lib.* I. *Epist.* 6. (7) *Commentario h. l. pag.* 274. (8) *lib.* IV. *Miscellaneorum Juris civilis cap.* 13. (9) *in Lexico Etymolog. pag.* 344.

ligna cædebant & ignes alebant. LECTICARII, qui lecticarum vehicula succollabant, *Seneca*[1], & prolixe *Lipsius*[2]. *Inscriptio* Romana: D. M. EUFRÆ. TIN. SERVO. LECTICARIO. TYTYCHE. FAUSTINAES. CONJUGI. SUO. B. M. F. ET. SIBI. POSTERISQUE SUIS. *Gruterus*[3]. Et alia: OLYMPUS. LIVIÆ. DRUSI. CÆSARIS. LECTICARIUS. *Petrus Appianus*[4]. VILLICI, qui operas rusticas excercebant. Terentius[5]:

—— —— Herus si redierit
Molendum usque in pistrino, vapulandum, habendæ compedes,
Opus ruri faciendum. ——

II. Servi aut nascebantur, aut fiebant. Nascebantur è Servo & Ancilla, inter quos erat non quidem Matrimonium, sed Contubernium. *Inscriptio* Romana: DIIS. MANIBUS. ANTONIA. CHARIESSA. IMMUNIS. SIBI. ET. M. ANTONIO. MYRTILO. CONTUBERNALI. SUO BENEMERENTI. DEDIT. Et alia Romana: DIIS. MANIBUS. CALE. VICTORI. CONTUBERNALI. CARISSIMO. ET. FIDELISSIMO. POSUIT. Et alia Romana: DIIS. MANIBUS. EUTYCHIÆ. ET. SUCCESSÆ. F. EJUS. L. CÆCILIUS. SUCCESSUS. CONTUBERNALI. ET. FILIÆ. CARISSIMIS. *Gruterus*[6]. Itaque dicit Plautus[7]:

Sunt hic quos credo nunc inter se dicere,
Quæso hercle quid istuc est, serviles nuptiæ?
Servine uxorem ducent aut poscent sibi?
Novum attulerunt, quod fit nusquam gentium.

Et confer *Alciatum*[8], *Gabrielem Palæottum*[9]. *Vernæ* dicebantur, & *Vernaculi*, ut eos vocat Apulejus[10]: *Quid uxor? quid liberi? quid Vernaculi?* Locus est apud Suetonium[11]: *Nullis tamen offensior quam Vernaculis & Mathematicis.* Ita legit *Pignorius*[12], & addit: *Quorsum enim ibi substituamus divinaculos aut vernaculos?* Prior corre-

Hh 4 ctio

(1) *Epist.* 29. (2) *lib.* 1. *Electorum cap.* 19. (3) *libro dicto pag.* 600. (4) *in Collectaneis pag.* 302. (5) *in Phormione Act.* 2. *sc.* 1. (6) *in Volumine pag.* 960. 966. 973. (7) *prologo ad Casinam.* (8) *lib.* VI. *Parergorum cap.* 16. (9) *de Spuriis cap.* 14. 15. (10) *lib.* I. *Milesiarum.* (11) *lib.* IX. *cap.* 14. (12) *allegato libro pag.* 22.

ctio est *Turnebi*, & *Antonii Mureti*[1], posterior *Scaligeri*, ut monet *Casaubonus*[2]. Et præferimus *Veraculos*, causa est, quoniam de Agyrtis & Vatibus deceptoribus agitur, & vero Vernaculi in hoc negocio prorsus non habent locum, uti diximus *supra*[3]. Fiebant Servi captivitate ex hostibus, *supra*[4], aut venumdatione. Pater egenus vendebat Filium suum, ut precium aliquod acquireret in summa caritate annonæ. Ut hoc liceret, lege sancivit Romulus, *Dionysius Halicarnassæus*[5], estque in lege Mosis, *Exodi*[6], (de qua vide Rabbinum *Menasseh*[7]) & permisit Constantinus Magnus *in Codice*[8], ubi confer *Jacobum Cujacium*[9].

III. Servi evidens signum erat, quod perfossis auribus esset. Non tantum Hebræi ita faciebant Servis, quos ad Jubilæum magnum subjectos retinebant, *Exodi*[10], *Deut.*[11] *Sulpicius Severus*[12], ubi vide *Georgium Hornium*[13]. Verum etiam Romani Servis suis notam illam imprimebant. Juvenalis[14]:

Natus ad Euphratem, molles quod in aure fenestræ
Arguerint, licet ipse negem. ——

Aurium fenestras vocat, quod eorum aures subula pertundebantur, ut *vetus Scholiastes* notat. Ita illi domi, & cum Romam venirent, perinde Servi, demum assentatione provecti apud Heros, libertatem capiebant, sed pertusa auris admonebat eos pristinæ conditionis. Porro notis stigmaticis in manibus, fronte, genis, dorso notabantur, uti docent *Cœlius Rhodiginus*[15], *Justus Lipsius*[16], *Johan. Brodæus*[17], *Jacobus Cujacius*[18], *Jacobus Pontanus*[19], *Elias Vinetus*[20]. Itaque *Servos literatos* per jocum vocat

(1) *lib.* XI *Variarum lectionum cap.* 13. (2) *Notatis ad h. l. pag.* 713. (3) *lib.* I. *cap.* 12. *dist.* 14. (4) *lib.* III. *cap.* VI. *dist.* I. (5) *lib.* I. (6) XXI. 7. (7) *Conciliatore ad Exodum quæst.* 39. *num.* 5. (8) *lib.* IV. *Tit.* 43. (9) *in Paratitlis pag.* 160. (10) XXI. 6. (11) XV. 17. (12) *lib.* I. *Histor. sacr. cap.* 31. (13) *in Annotatis pag.* 95. (14) *Sat.* I. (15) *lib.* VIII. *Antiq. Lect. cap.* 11. (16) *lib.* II. *Elect. cap.* 15. (17) *lib.* IV. *Miscellan. cap.* 24. (18) *lib.* VII. *Observationum cap.* 13. (19) *in Bellariis Atticis pag.* 315. (20) *Commentariis ad Ausonii Epigram.* 15.

vocat *Plautus*[1], id eſt, qui in fronte notas literarum habebant cauterio impreſſas. Locus eſt Zachar.[2]: *Et dicet, plagæ ſunt, quibus notatus ſum in domo eorum, qui amant me.* Ad ſtigmata pertinet, quibus Servi notabantur, ut Herus eos recognoſcere poſſet in loco quocunque & tempore. *Apulejus*[3], ubi deſcribit homines in piſtrino laborantes, notat in eis *frontes literatas, capillos ſemiraſos, & pedes annulatos. Pedum annulos* intellige compedes, quos ubique ferebant. Juvenalis[4]:

——— ——— *Inſcripta ergaſtula.*

id eſt, Servi in ergaſtulis, qui frontes notis inſcriptas gerunt. Ergaſtula vero erant velut privati carceres ſubterranei & ſedibus quibuſdam diſtincti, ut deſcribit *Columella*[5]. His Servi concludebantur ruri, poſtquam ab opere ceſſaverant, ne fugam noctu arriperent, ut produnt *Marcellus Donatus*[6], & *Salmaſius*[7]. *Stellantem frontem* de eodem negocio commemorat *Martialis*[8], ut exponunt *Scriverius*[9], *Schrevelius*[10], *Franciſcus Juretus*[11], quanquam *ſtillantem frontem* legere mavelit *Ramireſius*[12], unde alius ſenſus emergit, qui tamen non eſt ita commodus. *Servos inſcriptos* idem vocat[13]. *Famulus fronte notatus* eſt apud eundem[14]. *Vincti pedes, damnatæ manus, inſcripti vultus* ſunt apud *Plinium*[15]. Tibullus[16]:

Spes etiam dura ſolatur compede vinctum,
Crura ſonant ferro, ſed canit inter opus.

Et rurſum[17]:

Bacchus & afflictis requiem mortalibus adſert,
Crura licet dura compede victa ſonent.

IV. Servi perveniebant ad libertatem manumiſſione, erantque Liberti, id eſt, liberati. Dicebantur *manumitti*, cum Dominus caput Servi vel aliud membrum te-

(1) *in Caſina Act.* 2. *ſc.* 6. (2) XIII. 6. (3) *lib.* IX. *Mileſiarum.* (4) *Sat.* 14 (5) *lib.* 1. *cap.* 5. (6) *Dilucidationibus ad Suetonium pag.* 567. (7) *Notis ad Hiſtoriam Auguſtam pag.* 82. (8) *lib.* II. *Epigr.* 29. (9) *Animadverſis ad h. l.* (10) *in Notatis pag.* 122. (11) *Notis ad Symmachi Epiſtolas pag.* 91. (12) *Notis ad Martialem pag.* 17:. (13) *lib.* VIII. *Epigr.* 75. (14) *lib.* III. *Epig.* 21. (15) *lib.* XVIII. *cap.* 8. (16) *lib.* II. *Eleg.* 7. (17) *lib.* I. *Eleg.* 8.

tenens, Prætore & testibus aliis præsentibus, ita pronunciabat: *Hunc hominem liberum esse volo*, ait *Festus Pompejus* [1]. Simulque alapa stringebat & circumactum eum dimittebat è manu. Scribæ referebant nomen in acta publica, ipse vero manumissus ab Hero accipiebat codicillos scriptos, ac capite raso pileum gestabat vestemque albam, unde palam constabat, liberum esse. Prætor vero etiam accepto de lictoris manu baculo, (quem *vindictam* appellabant) dorsum Liberti verberabat. *Plutarchus* [2]: Ῥωμαῖοι οὓς ἂν εἰς ἐλευθερίαν ἀφαιρῶνται, κάρφος λεπτὸν αὐτῶν ἐπιβάλλουσι τοῖς σώμασι. Vindicta κάρφος est, sive festuca aut virgula. Pertinet huc *lib.* XL. *Digestorum de Manumissionibus*, ubi vide *Wesenbecium* [3]. Cœterum testimonia Poëtarum nota sunt. Persius [4]:

—— Heu steriles veri, quibus una Quiritem
Vertigo facit, hic Dama est non tressis agaso,
Vappa, & lippus & in tenui farragine mendax,
Verterit hunc dominus, momento turbinis exit,
Marcus Dama. —— ——

Et mox sequitur:

Vindicta postquam meus a prætore recessi.

Vertigo, id est, circumactum, atque idem est, *momentum turbinis*, scilicet de more eodem dictum. Alibi dicit [5]:

— Hic, hic, quem quærimus, hic est,
Non in festuca lictor quem quærit ineptus.

Festuca est, quæ alias *vindicta* appellatur, eamque de manu Lictoris capiebat Prætor, coram quo fiebat manumissio. Sosia apud Plautum [6]:

Ut ego hodie raso capite calvus capiam pileum.

Servisque ad pileum (id est, libertatem spondendo) *frustra vocatis*, ait *Suetonius* [7]. Pileus libertatis insigne est in Bruti Nummis apud *Antonium Augustinum* [8], consimili-

(1) *lib.* XII. *de Verborum signific. pag.* 313. (2) *de Sera Numinis Vindicta.* (3) *in Paratitlis pag.* 1042. (4) *Satyra* 5. (5) *Satyra dicta.* (6) *in Amphitruone Act.* I. *sc.* I. (7) *lib.* III. *cap.* 4. (8) *Tab.* 5. *num.* 2.

militer in Nummis Galbæ & Nervæ Cæsarum [1]. Demum convivio, quod Patronus ejus dabat testibus, adhibebatur, *Jacobus Cujacius* [2], *Hadrianus Junius* [3], *Antonius Augustinus* [4].

CAP. II.

De Jure Connubiorum.

I. De Connubialibus scripserunt *Antonius Gubertus Costanus*, *Brissonius*, *Hottomannus*, *Tiraquellus*, *Arnisæus*, *Albericus Gentilis*, *Valentinus Wilhelmus Forsterus.* Solennia depingunt *Jacobus Laurus* [5], *Jacobus Meursius* [6]. Qui uxorem ducere volebat, ab eo, in cujus potestate hactenus erat, eam matrimonio datum iri stipulabatur, isque, qui nuptum daturus erat, respondebat. *Qui contractus stipulandi & respondendi vocabatur sponsalia*, ut ait *Gellius* [7]. Ad constituenda illa consensus nudus sufficiebat, major solennitas inerat, cum in tabulas conventiones sponsalitiæ referebantur. Juvenalis [8]:

Signatæ tabulæ, dictum feliciter. ———

Eæ annulis signatoriis illorum, qui testes rerum aderant, obsignabantur. Rursum Juvenalis [9]:

——— *Veniet cum Signatoribus Auspex.*

Signatoribus, id est, Notariis, qui scribebant & obsignabant tabulas contractus matrimonialis. De quo vide etiam *Marcum Vertranium Maurum* [10].

II. Ut ratus esset contractus, Sponsa faciebat sumptibus suis cœnam aliquam invitatis ad eam Sponso, ejusque propinquis: & vero Sponsus dabat Sponsæ arrham, quæ erat *annulus pronubus*, uti vocat *Tertullianus* [11]. Juvenalis [12]:

— *Et*

(1) *ibidem Tab.* 22. *num.* 9. *Tab.* 33. *num.* 19. (2) *lib.* v. *Observation. cap* 13. (3) *de Coma cap.* 2. (4) *Dialog.* 2. *Antiquitat. Romanar. pag.* 36. (5) *part.* 3. *Antiquit. Roman num.* 8 9. (6) *in Iconibus veris Romæ pag.* 49. (7) *lib.* IV. *cap.* 4. (8) *Sat.* 2. (9) *Sat.* 10. (10) *Notis ad Tacitum pag.* 127. (11) *de Cultu Feminarum.* (12) *Sat.* 6.

—— *Et digito pignus fortasse dedisti.*

Quod vero *A. Gentilis* [1] scribit, *Sponsi patrem dedisse Sponsæ annulum istum*, nescio unde probari possit. Expresse Tertullianus [2]. *Sponsum* dicit *oppignorasse*, & annulum *aureum* nominat pro ævi illius more, nam olim quidem *ferreus annulus* erat, teste *Plinio* [3]. Demum diem nuptiis dicebant, quem boni ominis eligebant rogati propterea Auspices, ut narrant *Valerius Maximus* [4], *Tacitus* [5]. Itaque Lucanus [6]:

Junguntur taciti contentique Auspice Brute.

Communis opinio erat, mensibus Januario & Majo nullas debere fieri nuptias, quas cum successu aliquo beatas esse cuperent, quod illo quidem fierent Lemuria, hoc vero Feralia, utraque erant mali ominis, quia pro Manibus. *Ovidius* describit prolixe [7], ubi inter alia occurrunt:

Nec viduæ tædis eadem nec virginis apta
Tempora, quæ nupsit, non diuturna fuit.
Hac quoque de causa, si te proverbia tangunt,
Mense malum Majo nubere vulgus ait.

Aptissimum tempus erat, quod Idus Junias sequebatur; Ovidius [8]:

Hanc ego cum vellem genero dare, tempora tædis
Apta requirebam, quæque cavenda forent.
Tunc mihi post sacras monstratur Junius Idus,
Utilis & nuptis, utilis esse viris.

Bonum erat auspicium, quando cornix aut volatu aut voce aspirabat proposito. Tibullus [9]:

Huc veniat natalis avis, prolemque ministret.

Avis illa cornix est, quam Concordiæ symbolum in nuptiis veteres invocabant, de quo est *supra* [10], & adde *Dionys. Gothofredum* [11], *Antonium Augustinum* [12]. Auspiciis

(1) *lib.* II. *cap.* 16. (2) *in Apologetico cap.* 6. (3) *lib.* XXXIII. *cap.* I. (4) *lib.* II. *cap.* I. (5) *lib.* XV. *Annal.* (6) *lib.* II. (7) *lib.* V. *Fastor.* (8) *lib.* VI. *Fastor.* (9) *lib.* II. *Eleg.* 2. (10) *lib.* I. *cap.* I. *dist.* 10. (11) *Notis ad Festum pag.* 1720. (12) *in Numismatis Tab.* 32. *num.* 20.

tiis peractis sacra faciebant Jovi, Junoni, Veneri, quod omnes illi conciliandis matrimoniis præesse censerentur. Immolabant porcum, at fel cum extis reliquis non offerebant, sed revulsum citra aram dejiciebant, ita significare volebant, quod bilis & iracundia abesse deberet a nuptiis, cæteræ partes adolebantur, unde capiebantur signa futuræ inter eos tranquillitatis, autore *Plutarcho.*

III. Pro Sponsa ornanda adhibebatur cura accurata. Velo rubro aut flavo, quod Sponsus donaverat, obnubebatur, dicto alias *flammeum*, *Catullus* [1], *Plinius* [2], *Suetonius* [3], *Petronius Arbiter* [4]. Nec aliter Lucanus [5]:

Non timidum nuptæ leviter lectura pudorem,
Lutea demissos velarunt flammea vultus.

Locus est *Genes.* [6] de Rebecca: *Tollens cito pallium operuit sese.* Erat testimonium pudoris & verecundiæ. Virgilius [7]:

Ut tibi Corycio glomerarem flammea luto.

Corycium lutum est flavus color, ut explicat *Taubmannus* [8]. Martialis [9]:

Flammea texuntur sponsæ, jam virgo parata est.

Sponsus veniebat in ædes Sponsæ comitatus Paranympho, atque ibi nuptiæ peragebantur. Ad cœnam nuptialem (quam Sponsus parabat sumptibus suis) considebant, & laute excipiebant convivas. Aderant una Tibicines * & Hymenæum decantabant, pueri quoque ad amovendum fascinum recitabant carmina Fescennina, ut *Festus* [10] refert. Lucanus:

Non soliti lusere sales, nec more Sabino
Excepit tristis convicia festa maritus.

Sabini primi invenerunt Fescennina, & confer *Janum Guilhelmium* [11]. Fascinum amovebatur, quandoquidem pervulgatum, quod Sagæ crebro partem illam, qua vir erat,

* Ovidius *Ep. Medeæ* v. 139.

(1) *Epig.* 57. (2) *lib.* XXI. *cap.* 8. (3) *lib.* VI. *cap.* 28. (4) *in Satyrico pag.* 71. (5) *lib.* II. (6) XXIV. 65. (7) *in Ciri.* (8) *in Commentario h.l. pag.* 51. (9) *lib.* XI. *Epigramm.* 79. (10) *lib.* VI. *de Verborum significat. pag.* 288. (11) *lib.* I. *Verisimilium cap.* 14.

erat, Sponsi Magica arte læderent, ut officio suo fungi haud posset in concubitu. Tibullus[1]:

Ipsa Venus Magico religatum brachia nodo.

Magicus nodus est καταδεσμὸς sive fascinum, uti *ex Salmasio* annotat *Simon Abbes*[2], ac prolixe *Antonius Gubertus Costanus*[3], *Johannes Fernelius*[4]. Hymenæus cumprimis Junoni sacer erat, quam γενέθλιον καὶ γαμήλιον Θεὰν plurima nuptiarum solennia respiciebant, adeoque cum Sponsa ornabatur, coma ejus hasta parva discriminabatur, more a Sabinis petito, qui post concordata cum Romulo facta in civitatem immigraverant, cultores Junonis, eique arma consecraverant, inter quæ hasta excellebat. Ovidius[5]:

Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri,
Comat virgineas hasta recurva comas.

& adde *Boxhornium*[6], *Philippum Beroaldum*[7]. Convivæ liberalius invitati clamabant *Thalassionem*, qui vetustæ memoriæ Sponsus (tunc cum Romulus Sabinas mulieres rapiebat) cum Sponsa sua invenerat conjugium per omne vitæ tempus placidissimum. Paris gloriæ matrimonium vovebant novis nuptis, cum Thalassionem vocabant, *Festus Pompejus*[8], *Plutarchus*[9], *Martialis*[10], *Janus Guilhelmus Laurembergius*[11], *Gerhardus Johan. Vossius*[12]. Nuces spargebat Sponsus, & inter pueros præsentes projiciebat, quod puerilibus oblectamentis omissis, deinceps res serias agere vellet, uti maritum & civem deceret. Catullus[13]:

Non nuces pueris neget
Desertum domini audient
Concubinus amorem.

Ubi tamen & alius sensus subest, quem exponunt *Scaliger*

(1) *lib.* 1. *Eleg.* 9. (2) *pag.* 278. (3) *de Matrimonio pag.* 98. (4) *lib.* 11. *de Abditis rerum Causis cap.* 19. (5) *lib.* 11. *Fastor.* (6) *Commentar. ad Plutarchi Quæstiones num.* 87. (7) *in Annotatis variis pag.* 191. (8) *lib.* XIX. *de Verborum significat. pag.* 461. (9) *in Problematis Romanis quæst.* 31. (10) *lib.* 1. *Epigram.* 36. *lib.* 111. *Epigr.* 93. (11) *in Antiquario pag.* 454. (12) *in Lexico Etymologico pag.* 256. (13) *Epigr.* 62.

liger[1], *Muretus*[2], *Simon Abbes Gabbema*[3]. Virgilius[4]:

Sparge marite nuces. ——

IV. Poſt epulas finitas Pronuba manu Sponſam apprehendebat, & in cubiculum ducebat, ut in lecto geniali accumberet veſtibus depoſitis, Catullus[5]:

Jam cubile adeat viri
Vos bonæ ſenibus viris
Cognitæ breve feminæ
Collocate puellulam.

Scilicet Pronubas deligebant eas, quæ uni marito nuptæ, ut conjugium novum eſſet auſpicatum. *Genialis* vero lectus proprie dictus eſt ille, qui ſternebatur puellis nubentibus, teſtibus *Servio*[6], *Lipſio*[7]. Accumbebat deinde Sponſus, & cum Deo Subigo ac Dea Pertunda coronidem imponebat actui. Arnobius[8]: *Pertunda quæ in cubiculis præſto eſt, virginalem ſcrobem effodientibus maritis?* Hoc erat, *cingulum ſolvere.* Catullus[9]:

Tibi virgines zonula ſolvunt ſinus.

Græcorum more, λύειν παρθενίην ζώνην apud *Homerum*, *Theocritum*, *Muſæum*, quorum teſtimonia adducit *Muretus*[10], & confer *Martinum de Roas*[11]. Poſtridie novus Maritus reverſus in domum ſuam, ibi parabat cœnam, & quia velut inſtauraretur potio, vocabant *Repotia*, ut *Feſtus*[12] dicit. Tunc etiam inter amicos diſtribuebant *ſportulas*, teſte *Apulejo*[13]. Erant Numiſmata cum imaginibus novorum Conjugum, ut nos docent *Symmachus*[14], & ibidem *Franciſcus Juretus*[15]. Adducebatur ad eum nova Marita cum peculiaribus ſolennibus. Abſtrahebatur velut per vim è gremio Matris, aut ſi illa obierat, Cognatæ proximæ, & ad Maritum trahebatur ad recolendam memoriam vetuſtiſſimi Matrimonii, cum jubente Romulo Sabinarum mulieres, quæ ad ſpectandos

(1) *in Notis pag.* 41. (2) *in Commentario pag* 82. (3) *in Notis variis pag.* 97. (4) *Bucolicor.* 8. (5) *l. d.* (6) *ad lib.* VI. *Æneid. pag.* 432. (7) *lib.* I. *Elect.* 6. 17. (8) *lib.* IV. (9) *l. d.* (10) *Commentariis ad Catullum pag.* 116. (11) *part.* 2. *Singularium lib.* IV. *cap.* 6. (12) *lib.* XVI. (13) *lib.* II. *Apolog.* (14) *lib.* V. *Epiſt.* 55. *lib.* IX. *Epiſt.* 96. (15) *in Notis pag.* 121.

dos Ludos equeſtres, non vero ad matrimonium paciſcundum aderant, per impetum raperentur & obtinerentur. Ducebatur in Sponſi domum, velut domicilium ſuum, & quidem alta veſpera. Catullus[1]:

Veſper adeſt, juvenes conſurgite, veſper Olympo
Expectata diu vix tandem lumina tollit,
Surgere jam tempus, jam pingues linquere menſas,
Jam veniet Virgo, jam dicetur Hymenæus.

Virgilius[2]:

——— *Tibi deſerit Heſperus Oetam*,

id eſt, nox advenit, ut interpretatur *Servius*[3]. Comitabantur eam tres pueri Paranymphi, ac hi quidem patrimi & matrimi, hoc eſt ἀμφοτέρους σὺν γονεῖς ἔχοντες περιόντας, ut interpretatur *Zoſimus*[4]. Eorum facem præferebat, & vocabatur *prælux*, teſte *Feſto*. Petronius[5]: *Embaſicœtas præferebat facem.* Sæpe etiam plures. *Inſcriptio* Patavina: COS. AUG. PUBL. CLAUD. QUÆST. ÆR. ANTONINIAN. VOLUMIAM. VIRGINEM. VOLENT. AUSP. E. PARENT. SUO. IS. COEMIT. ET. IV. FAC. IN. DO. DUXIT. *Gruterus*[6]. Virgilius[7]:

Mopſe novas incide faces, tibi ducitur uxor.

E ſpina alba nuptiales tædas fieri ſolitas, *Feſtus* teſtatur, concinitque Catullus[8]:

Manu ſpineam quate tædam.

& confer *Muretum*[9], *Franciſcum Robertellum*[10]. Nam *Scaliger* legit:

Manu pineam quate tædam,

& defendit[11], adductis verbis Senecæ[12]:

Multifidam jam tempus erat ſuccendere pinum.

Accedit ratio iſta, quod tæda non ſit in ſpina, quæ eſt propria reſiniferarum arborum. Ovidius[13]:

Exoptat puras pinea tæda faces.

Virgilius[14]:

Pro-

(1) *Epig.* 63. (2) *Bucol.* 8. (3) *Commentario ad h. l. pag.* 41. (4) *lib.* 11. *Hiſtor.* (5) *in Satyrico pag.* 71. (6) *in Volumine.* (7) *l. d.* (8) *Epig.* 62. (9) *Commentar. h. l. pag.* 77. (10) *in Miſcellaneis pag.* 1425. (11) *Caſtigationibus ad h. l. pag.* 43. (12) *in Medea.* (13) *lib.* V. *Faſtorum.* (14) *in Ciri.*

Pronuba nec castos accendet pinus honores.

Et adde *Barnabam Brissonium*[1], *Franciscum Hottomannum*[2], *Jacobum Nicolaum Loënsem*[3], *Johannem Livineum*[4], *Simonem Abbes Gabbema*[5]. † Duo Pueri tangebant Sponsam erantque Consanguinei ejus. Sequebantur ancillæ & ferebant colum, fusum, stamen, quod Tanaquilla Regina primum ordinaverat, *eoque fine lanam cum colo & fuso in æde Sanci appenderat*, uti refert *Plinius*[6]. Erat hoc argumentum laboris, quo deinde occupatæ esse debebant. Ovidius[7]:

Inde cito passu petitur Lucretia, cujus
Ante thorum calathi, lanaque mollis erat.

Aderant vicini, noti, cognati, familiares in frequentia magna. Hoc ipsum *per solenne nuptiarum in celeberrimo officio deducere Sponsam*, vocat *Suetonius*[8]. Hi longo ordine incedentes quisque ferebat secum utensilia novæ Nuptæ, vestimenta, aurum, gemmas, vasa, pelves, urceos, ollas, sandalia. Aderat quoque Puer *Camillus* dictus, qui in vase operto, (quod *Cumerum* appellabant) ferebat crepundia pro liberis, si qui nascerentur, *Varro*[9], *Scaliger*[10], *Festus*[11].

V. Domus fores ornabantur floribus & frondibus. Apulejus[12]: *Domus tota lauris obsita, tædisque lucida obstrepebat Hymenæum.* Lucanus[13]:

Festa coronato non pendent limine serta.

Juvenalis[14]:

Ornentur postes & grandi janua lauro.

Ubi prope limen venerat Sponsa, rogabant Sponsi propinqui: *Quæ esset?* Respondebat: *Ubi tu Cajus es, ego sim Caja.* Plutarchus[15]. Postes vero januæ lana coronabantur a nubentibus & adipe lupino ungebantur, inde

† De la Cerda *in 7. Æn. 397.*

(1) *de Ritu Nuptiarum pag.* 65. (2) *de Ritu Nuptiarum cap.* 16. (3) *lib.* VIII. *Miscellan. cap.* 27. (4) *in Notatis p.* 17. (5) *Notatis ibidem p.* 89. (6) *lib.* VIII. c. 48. (7) *lib.* II. *Fastor.* (8) *lib.* VI. c. 27. (9) *lib.* VI. *de LL. pag.* 72. (10) *in Conjectaneis pag.* 120. (11) *lib.* III. *de Verborum significat. pag.* 275. (12) *lib.* IV. *Milesiar.* (13) *lib.* II. (14) *Sat.* 6. (15) *in Quæst. Roman. num.* 30.

unxores, dictæ, quasi uxores, *Servius*[1]. Factum ideo, ne veneficiorum artes quicquam mali inferrent, *Plinius*[2]. Peracta unctione Sponsa limen, quod calcare nefas erat, transiliebat. Lucanus[3]:

Turritaque premens frontem matrona corona
Tralata metuit contingere limina planta.

Pro illo, quod vulgo legitur *vetuit*, emendat Rutgersius[4], *metuit*. Res eodem recidit, adeoque *vitat* corrigit *Johan. Brodæus*[5], quam lectionem in *Puteanorum Fratrum codicibus* inventam præfert quoque *Grotius* apud *Schrevelium*[6]. Hoc ideo, ne pharmacis Magicis lædi posset, quæ sub limine ad destruendam Conjugum vel concordiam vel virtutem generativam, defodi solebant veneficis. Plautus[7]:

Sensim superattolle pedes nova nupta, Sospes
Iter incipe hoc, ut viro tuo semper sis superstes.

Et statim dabantur ei claves, † ut admoneretur, quod de rebus domesticis omnibus fidelem curam deinceps gerere vellet.

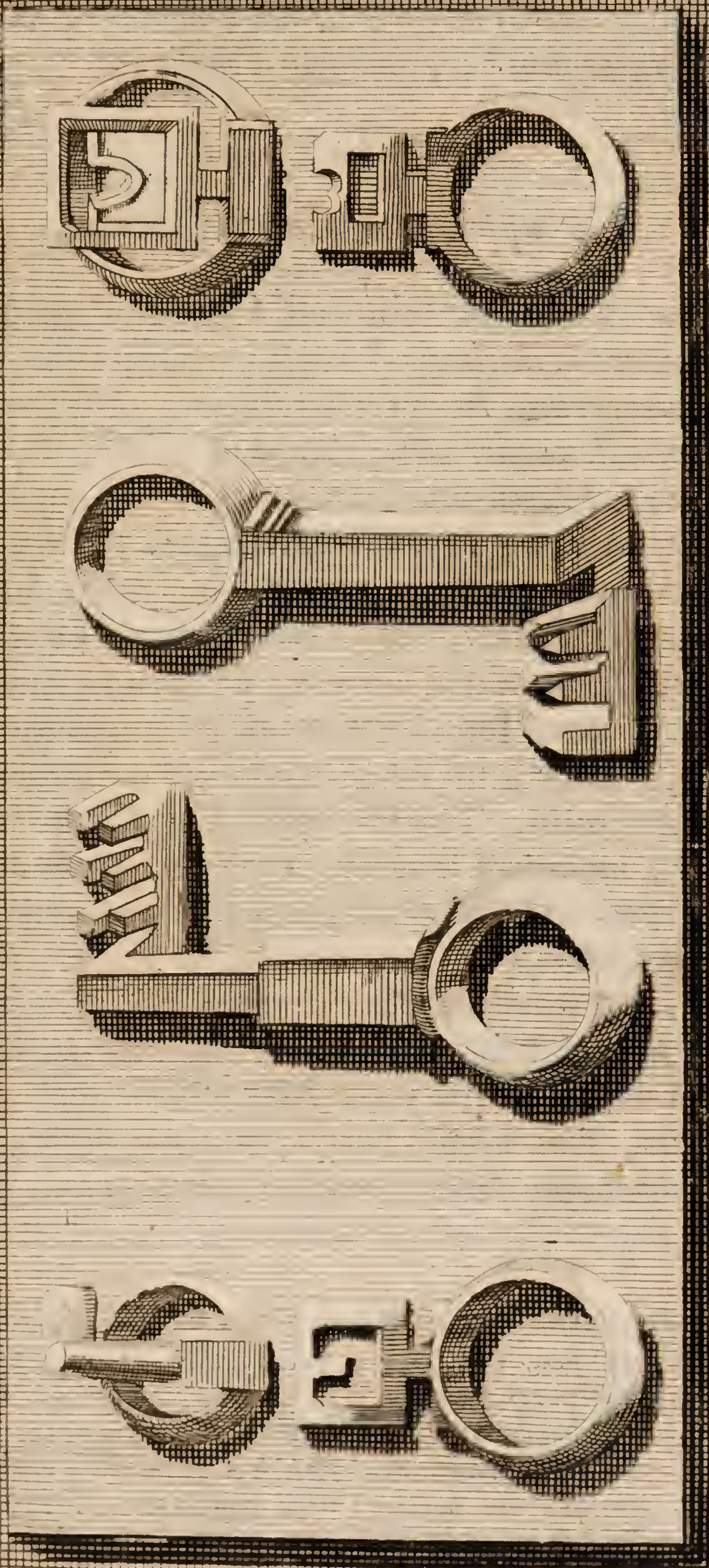
VI. Si quod Conjugium non placebat Marito evidentes ob causas & in judicio approbatas, Divortium ab Uxore faciebat. Judicium erat consessus Amicorum & Propinquorum, ut docet *Valerius Maximus*[8], ubi de Lucio Antonio Senatore meminit. Res porro ad Censores deferebatur, & Amicorum testimonio fides facta est, quod Divortii causæ legitimæ essent, *Gellius*[9]. Causæ descriptæ in libello & a septem testibus subscriptæ dabantur Mulieri, ut posset illis uti in procurando matrimonio alio. Reddebatur dos, adimebantur claves, ac ut domo exesset, clara voce jubebat maritus: *Res tuas tibi habeto*. Juvenalis[10]:

Collige sarcinulas, dixit libertus, & exi.

Abi-

† Quarum præstantissimus conspectus apud Joh. Bapt. Casalium *de Insignib. &c. c.* 3. exponitur, qui ideo hic placuit.

(1) *Commentario ad lib.* IV. *Æneid. pag.* 341. (2) *lib.* XXVIII. *c.* 9. (3) *l.d.* (4) *lib.* 1. *Var. lect. cap.* 12. (5) *in Miscellaneis.* (6) *Notis variis ad h.l. pag.* 77. (7) *in Casina Act.* 4. *sc.* 4. (8) *lib.* II. *c.* 4. (9) *lib.* XVII. *c.* 21. (10) *Sat.* 6.

112

Abibat illa & nubebat iterum, quando vellet. Tabulæ sponsalitiæ scindebantur. Juvenalis[1]:

—— Tabulas quoque fregerat. ——

Plura vide *in Auctariis nostris ad Pappum*[2], & adde *Johannem Buxtorfium*[3], *Johannem Corasium*[4].

CAP. III.

De apparatu Conviviorum.

I. SCRIPSERUNT de rebus ad Convivia pertinentibus *Johannes Wilhelmus Stuckius*, *Robertellus*, *Berneggerus*, *Bulengerus*, *Petrus Ciacconius*, *Fulvius Ursinus*, & breviter *Alexander Neapolitanus*[5], *Justus Lipsius*[6], *Johan. Rosinus*[7], *Hieronymus Mercurialis*[8]. Erant apud Romanos *Jentaculum*, *Prandium*, *Merenda*, *Cœna*, *Comessatio*. Nimirum quinque vicibus edebant, justæ vero mensæ erant tantum duæ, *Prandium* ac *Cœna*. Reliqua pro pueris nondum adultis, & pro agricolis valido labore occupatis. Jentabant mane, *panis portionem vino intinctam sumendo*, ut ait *Plutarchus*[9]. Quidam etiam omittebant vinum. Tacitus apud Vopiscum[10]: *Panem nisi siccum, nunquam comedit, eundemque sale atque aliis rebus conditum.* De seipso Seneca[11]: *Non multum mihi ad balneum superest, panis deinde siccus, & sine mensa prandium, post quod non sunt lavandæ manus. Panem comedere* & *jentare* sunt eadem res, uti prolixe hic annotat *Salmasius*[12]. † Hinc dicit Martialis[13]:

Surgite, jam vendit pueris jentacula pistor,
Cristatæque sonant undique lucis aves.

Et alibi[14]:

Cœ-

† V. Salmasius *ad Capitolini Anton. Pium p. 284, & ad Vopisc. p. 616.*

(1) *Sat. 9.* (2) *pag. 226.* (3) *de Sponsalibus & Divortiis pag. 79.* (4) *lib. V. Miscellaneorum Juris civilis c. 10.* (5) *lib. V. cap. 21.* (6) *lib. III. Antiquarum Lectionum cap. 1.* (7) *lib. V. Antiquitatum Roman. cap. 26, 27. 28, 29. 30.* (8) *lib. II. de arte Gymnastica.* (9) *lib. VIII. Convivial. quæst. 6.* (10) *cap. 11.* (11) *Epistol. 83.* (12) *in Excerptis Schrevelii pag. 910.* (13) *lib. XIV. Epig. 221.* (14) *lib. XIII. Epigr. 27.*

Caseus Hetruscæ signatus imagine Lunæ,
Præstabit pueris prandia † mille tuis.

Prandia, id est jentacula, ἀντιομαστικῶς. Prandebant meridie, tribus inde horis merendam capiebant, vesperi cœnabant, lectum ingressuri commessabantur. Sed nec prandia quidem civium omnium fuerunt: ditiores forte prandebant, & qui domi ocio abundabant, aut qui nuptiarum solennia agitabant, ut nos docent *Plutarchus* [1], *Servius* [2], *Hieronymus Mercurialis* [3], *Philippus Beroaldus* [4], *Lambinus* [5]. Horatius [6]:

Pransus non avide, quantum interpellet inani
Ventre diem durare, domesticus otior. ——

Bis die ventrem onerare, in vitio ponit *Salustius* [7], & *Cicero* [8] ait, *nullo modo mihi placuit bis in die saturum fieri.* Cœnas vero sive vespernas, easque prolixas adornabant omnes, plerique comessationem adjungebant, si fortunæ lautioris essent. *Suetonius* de Vitellio [9]: *Præcipue luxuriæ sævitiæque deditus, epulas trifariam semper, interdum quadrifariam dispertiebat, in jentacula, prandia, cœnas & comessationes, facile omnibus sufficiens, vomitandi consuetudine.* Idem de Domitiano [10]: *Convivabatur frequenter & large, sed pœne raptim: certe non ultra solis occasum, nec ut postea comessaretur.* Cæterum ab ovis auspicabantur, desinebant pomis, itaque proverbio apud *Ciceronem* [11], & *Horatium* [12] dicitur: *Ab ovo usque ad mala*, id est, ab initio cœnæ ad ejus finem usque. Ovis addebant lactucam, ut appetitum in stomacho excitarent. Martialis [13]:

Claudere quæ cœnas lactuca solebat avorum,
Dic mihi, cur nostras inchoat illa dapes?

 Indi-

† Prandia puerorum sobria erant, quæ illi sumebant paulo post meridiem. Lucianus *Amor.* 905.

(1) *in Quæstionibus Convivialibus l.d.* (2) *Commentar. ad lib.* IV. *Æneid. pag.* 321. (3) *lib.* II. *Variarum Lectionum c.* 21. *& lib.* IV. *cap.* 17. (4) *in Annotatis variis pag.* 269. (5) *Commentario ad Satyras Horatii pag.* 88. (6) *lib.* I. *Sat.* 6. (7) *Orat.* I. *ad Cæsarem.* (8) *Tusculan.* 5. (9) *lib.* IX. *c.* 13. (10) *lib.* XII. *cap.* 21. (11) *lib.* IX. *Epist.* 20. (12) *lib.* I. *Sat.* 3. (13) *lib.* XIII. *Epigram.* 14.

Indicat, quod paulo ante illa tempora lactucæ fuerint cœnarum ultimum condimentum. Autor Moreti:

Grataque nobilium requies lactuca ciborum.

Nimirum *requies*, id est, coronis, qua absolvebatur cœna. Et confer *Cœlium Rhodiginum* [1], *Levinum Lemnium* [2], *Johan. Bruerinum* [3].

II. Non sedebant ad mensam, verum accumbebant, † idque more frequentato Orientis populis, ut bene disserunt *Casaubonus* [4], *Thomas Bartholinus* [5], *Johan. Wilhelm. Stuckius* [6], *Menochius* [7]. Nec tamen ut Turci & Scythæ, qui ἐνάλλαξ, id est, genibus implexis vel per crucem dispositis humi assident, itaque *Flavius Blondus* Foroliviensis [8], non debuisset Turcorum accumbendi morem insigniter dissimilem, cum prisco Romanorum accubitu similem facere, a quo discrepat multum. Quanquam eodem errore lapsus fuerit *Johannes Corasius* [9]. In Cœnaculo mensa ponebatur, olim quadrata (ut monet *Varro* [10]) sed posteri adsciverunt rotundam. Quod mensæ rotundæ fuerint, testis est Juvenalis [11]:

Nam de tot pulchris & latis orbibus, & tam
Antiquis, una comedunt patrimonia mensa.

Orbes vocat mensas. Nec vero erant perfecte rotundæ, sed ἡμικύκλια, uti describit *Julius Pollux* [12], id est, lunæ dimidiatæ instar. *Semirotundum* appellat *Apulejus* [13], & sensu eodem *Sigma* dictæ sunt. Martialis [14]:

Accipe lunata scriptum testudine Sigma,
Octo capit, veniat quisquis amicus erit,

ex correctione *Scriverii* & *Farnabii*, quos sequitur *Janus*

† Quæ antiqua consuetudo semper placuit, ut liquet ex antiquo marmore apud J. Phil. Tomasinum *de Tesser. Hospit. c.* 18.

[1] *lib.* XIV. *Antiq. Lect. c.* 61. [2] *lib.* IV. *de occultis Nat. Miracul. c.* 42. [3] *lib.* VIII. *de re Cibaria c.* 4. [4] *Exercit.* 16. *sect.* 22. *contra Baron.* [5] *Commentario Philologico de Paralyticis pag.* 39. 43. [6] *lib.* I. *Antiquit. Convivial. cap.* 33. *lib.* II. *c.* 34. [7] *lib.* III. *de Republica Ebræorum c.* 3. *quæst.* 3. [8] *de Roma triumphante lib.* II. *fol.* 34. [9] *lib.* VI. *Miscellaneorum c.* 10. *num.* 5. [10] *lib.* IV. *de LL.* [11] *Satyr.* I. [12] *lib.* VI. *Onomast. c.* 1. [13] *lib.* V. *Milesiar. pag.* 160. [14] *lib.* XIV. *Epig.* 87.

nus Guilhelmus Laurembergius [1], *Bulengerus* [2], *Gerhard. Johan. Vossius* [3], & ante omnes illos ita refert *Petrus Crinitus* [4]. Nam Sigma Græcorum in vetuſtis Marmoribus eſt figuræ ejuſdem, ut Latinorum. C. Sidonius Apollinaris [5]:

Non tibi gemmatis ponentur prandia menſis,
Aſſyrius murex nec tibi Sigma dabit.

Rurſum Martialis [6]:

Stella, Nepos, Cani, Cerealis, Flacce venitis?
Septem Sigma capit, ſex ſumus, adde Lupum.

Et plebeji quidem tripedem menſam è vulgari ligno habebant, ditiores è ligno pretioſo, citrino imprimis, teſte *Plinio* [7]. Hoc ideo, ne cariem ſentirent. Perſius [8]:

——— *Non quicquid denique lectis*
Scribitur in citreis. ———

Martialis [9]:

Et citrum vetus, Indicoſque dentes.

Et [10]:

Gemmantes prima fulgent teſtudine lecti,
Et Mauruſiaci pondera rara citri.

Eandem ob cauſam vocat *Atlantica munera* [11], quod è Mauritania adferebantur. Lucanus [12]:

——— *Tantum Mauruſia genti*
Robora divitiæ, quarum non noverat uſum,
Sed citri contenta comis vivebat & umbra.

Vellejus [13], de Julii Cæſaris triumphis: *Gallici apparatus è citro.* Ubi *Torrentius* vult emendare, *è cedro*, adverſus quem recte diſputat *Voſſius* [14]. Erat lamina argentea obducta, quam pes eburneus fabrefactus in pardi aut leonis ſpeciem ſuſtinebat. Horatius [15]:

——— *Non ebur, neque aureum*
Mea renidet in domo lacunar.

[1] *in Antiquario pag.* 419. [2] *lib.* 1. *de Conviviis c.* 33. [3] *in Lexico Etymologico pag.* 531. [4] *lib.* XIX. *de Honeſta Diſciplina c.* 10. [5] *Carm.* 17. [6] *lib.* X. *Epigr.* 48. [7] *lib.* XIII. *cap.* 15. [8] *Sat.* 1. [9] *lib.* X. *Epig.* 98. [10] *lib.* XII. *Epig.* 67. [11] *lib.* XIV. *Epig.* 89. [12] *lib.* 9. *Pharſal.* [13] *lib.* II. [14] *Notis h. l. pag.* 184. *in Phyſii catalectis.* [15] *lib.* II. *Carm.* 18.

Lectos eboratos commemorat *Plautus* [1], & prolixius multo Juvenalis [2]:

——— Putere videntur
Unguenta atque rosæ, latos nisi sustinet orbes
Grande ebur, & magno sublimis pardus hiatu
Dentibus ex illis, quos mittit porta Syënes.

Unguenta & rosæ pertinent ad delicias illas, quas notabimus *infra* [3]. Et confer *Johannem Meursium* [4]. Et porro *lati orbes* sunt Mensæ rotundæ. *Ebur* diserte nominat, & præterea describit verbis istis, *dentibus ex illis*. Elefas frequens bellua apud Mauros, Abassinos, Indos.

III. Circa Mensam tres plerumque Lectuli erant dispositi, unde *Triclinii* nomen est, (de qua re vide *Joachimum Camerarium* [5], & in quolibet Triclinio erant tres discubitus, itaque discubitus omnes erant novem, tot enim convivas, & non plures habere licebat. Interior discubitus, qui mensam contingebat, *sponda* vocata est, exterior vero, qui parietem respiciebat, *plutei* nomen habuit, medius peculiari nomine caruit, eratque hic pro delicatulis. Præterea Lecti parte illa, in qua caput recumbebat, & ubi pulvinus deponebatur, eminentem pluteum ex asseribus compactum erigere solebant, atque hoc erat ἀνακλιντήριον, quod vocabulum in Latio usurpat *Spartianus* [6], & confer ibidem *Notata Salmasii* [7]. Martialis [8]:

Exciduntque senem, Spondæ qui parte jacebat,
Namque puer Pluteo vindice tutus erat.

Insternebantur auleis, purpura, stragula qualicunque, pro dignitate & opibus patris familias. Non accumbebant, nisi ante mutavissent togas cum vestibus, quas vocabant *cœnatorias*: *Synthesin* vocat *Martialis* [9], de quo porro vide *Turnebum* [10], *Justum Lipsium* [11], *Johan. Brodæum*

[1] *in Sticho Act.* 2. *sc.* 3. [2] *Sat.* 11. [3] *dist.* 5. 6. [4] *de Luxu Romanorum c.* 3. 7. 9. 12. 13. [5] *in Quæsitis promiscuis pag.* 70. [6] *in vitâ Ælii Veri cap.* 5. [7] *pag.* 117. [8] *lib.* III. *Epigr.* 90. [9] *lib.* II. *Epigr.* 46. *lib.* X. *Epigr.* 29. *& sæpius alibi.* [10] *lib.* XXIII. *Adversar. cap.* 19. *lib.* XXVII. *cap.* 18. [11] *lib.* I. *Saturnalior. cap.* 2.

dæum[1], χιτώνιον est apud *Xiphilinum*[2]. Erat læna de lino confecta. Locus est *Marci*[3], περιβεβλημένος σινδόνα ἐπὶ γυμνοῦ. *Nam σινδόνα est de vestibus accubitoriis, adeoque erat adolescens ille de contubernio Christi, apud quem cœnam Dominicam perceperat, & fortasse vestimenta de more gentis cum cœnatoriis mutaverat*, ait *Octavius Ferrarius*[4]. Multa hic dubia sunt. Neque enim facile probaverit quispiam, hunc curiosulum spectatorem fuisse de contubernio Christi. Sane *Baronius*[5], & cum illo *Spondanus*[6] putant, fuisse Johannem Euangelistam, secuti *Ambrosium*, *Gregorium*, *Bedam*, qui tale quid olim suspicati fuerunt. Atqui non poterat ille eo tempore nudus esse, quando recens conviva Domini abeuntis vestigia legebat, & inter eos demum fuit, de quibus scribitur, *tunc deserebant eum omnes Discipuli & fugiebant*, Marci[7]. EXCIPIT Spondanus: *Cœnatoriam vestem habebat pro amictu, de vestibus aliis sumendis, quia nox erat, non cogitabat.* RESPONDEO: De adolescente illo agitur, qui nihil vestium habebat in corpore, & vero nudos accubuisse veteres, somnium est. Nam vestes cœnatorias induebant, ut fatetur *Spondanus*, ita illi vestitum esse & nudum esse, perinde est. Induebant vero syntheses, ut illas tunicis superinjicerent, togis solum depositis. Porro hoc etiam probare debebat Ferrarius, *esse gesta sub finem cœna.* Quin potius sub initio noctis contigerunt. Est descriptio amiculi alicujus, sive potius linei pro amiculo assumpti è toralibus, quibus cubiculares lecti concinnabantur. De quo porro disserunt *Casaubonus*[8], *Gerhardus*[9], *Balduinus Walæus*[10], *Daniel Clasenus*[11]. Ad rem facit illud Petronii[12]: *Cœnatoria repetimus & in proximam cellam ducti simus, in*

[1] *lib.* VI. *Miscellan. cap.* 7. [2] *in Epitoma Dionis lib.* 63. [3] XIV. 51. [4] *lib.* 1. *de Re Vestiaria cap.* 31. [5] *Tom.* I. *Annal. A.C.* 34. *num.* 68. [6] *in Epitoma Annal. pag.* 31. [7] XIV. 50. [8] *Exercit.* 16. *sect.* 66. [9] *in Harmonia Passionis cap.* IV. *pag.* 46. [10] *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 476. [11] *Exercitationibus sacris ad Passionem Dominicam lib.* II. *cap.* 7. [12] *in Satyrico pag.* 67.

qua tres lecti strati erant. Calceos detrahebant pedibus; ne toralia sive lectos macularent. Martialis[1]:

Deposui soleas. ——

Eos asservabant servuli adstantes, reddebantque alias soleas pro usu illo una allatas, quæ citra obstragulum erant & ligulis in parte superiori pedis obstringebantur. Terentius[2]:

Accurrunt servi, soccos detrahunt,
Video alios festinare, lectos sternere,
Cœnam apparare. ——

Horatius[3]:

Et soleas poscit. ——

& vide eundem[4], *Martialem*[5], *Turnebum*[6]. Subjungebant preces, & commendabant Deo mensas. Quintilianus[7]: *Adisti mensam, ad quam cum venire cœpimus, Deos invocamus.* Deorum simulacra coram adducta stabant. Arnobius[8]: *Sacras facitis mensas salinorum apposi-tu & simulacris Deorum*, & *Stewechius*[9], *Desiderius Heraldus*[10], *Jacobus Pontanus*[11]. Itaque Sal etiam erat religionis domesticæ particula, ut docet *Eustathius*[12]. Horatius[13]:

Ante Larem proprium vescor, venasque procaces
Pasco libatis dapibus. ——

Libatæ dapes sunt, quarum portio missa ad focum erat, ut combureretur in honorem Larium, *supra*[14].

IV. Modus accumbendi erat ille: Accumbebant reclinata superiore parte corporis in cubitum sinistrum, ut liberam & exsertam habere possent dexteram: inferiore ad longum porrecta ac jacente, capite leviter arrecto, dorso a pulvillis substratis modice sublevato, uti monstrant *Inscriptio* Augustana apud *Petrum Appianum*[15], &

(1) *lib.* III. *Epigr.* 49. (2) *in Heautontimor. Act.* I. *sc.* I. (3) *lib.* II. *Sat.* 8. (4) *lib.* I. *Epist.* 13. (5) *lib.* XIV. *Epigr.* 65. (6) *lib.* XXIV. *cap.* 17. *lib.* XXX. *cap.* 38. (7) *Declamat.* 301. (8) *lib.* II. *pag.* 91. (9) *Notatis ad h. l. pag.* 82. (10) *Annotatis ibid. pag.* 118. (11) *in Atticis Bellariis* 328. (12) *Commentar. ad lib.* I. *Iliad.* (13) *lib.* II. *Sat.* 6. (14) *lib.* I. *cap.* IV. *dist.* 3. (15) *in Collectaneis pag.* 435. 458.

& alia Romana in ædibus Cæſii, quam exhibet *Joh. Jac. Boiſſardus*[1]. Martialis[2]:

Cubitis trudit hinc & inde convivus,
Effultus oſtro, ſericiſque pulvinis.

Horatius[3]:

Et cubito remanete preſſo.

Et[4]:

Languidus in cubitum jam ſe conviva reponet.

Is, qui primus & ad caput lectuli in quocunque triclinio accumbebat, ſummus erat. Apulejus[5]: *Accumbebat ſummum thorum maritus.* Proximus ad ſinum recumbebat, & qui recumbebat ad pedes, infimus erat. *Suetonius* de Caligula[6]: *Sorores ſuas pleno convivio ſingulas infra ſe collocabat, uxore ſupra cubante.* De quo loco videris *Juſtum Lipſium*[7]. Nimirum uxori ſupra ſe cubanti digniorem locum aſſignabat: ſorores ſuas, quas familiarius, ac fratrem decebat, amabat, infra ſe ponebat: ipſe vero inter eas loco medio accubuit, molliſſimo illo & pro ſuaviſſimis amicis reſervato. Locus eſt *Johan.*[8] (ubi prolixe annotat *B. Walæus*[9]) ἢ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ. Sonat de medio diſcubitu. Catullus[10]:

Aſpice imus ut accubans,
Vir tuus Tyrio in toro,
Totus immineat tibi.

Sic enim legi vult *Scaliger*, & defendit *Livinejus*[11], ubi explicat, *imus id eſt extimus, in ſponda exteriori.* Quæ prorſus incongrua ſunt, imus enim accubabat ille, qui ad pedes accubabat: nunquam vero factum eſt, ut maritus imus accubuerit, id eſt, infra uxorem, nec enim in ſinu ſubjectam eam fovere potuiſſet. Itaque *Gerhardus* legit, *aſpice unus ut accubans.* Juvenalis[12]:

Signatæ tabulæ, dictum feliciter, ingens

Cœna

(1) *part.* 3. *Antiquitat. Rom. fol.* 81. (2) *lib.* III. *Epigr.* 81. (3) *lib.* I. *Carm.* 27. (4) *lib.* II. *Sat.* 4. (5) *lib.* VI. *Mileſiar. pag.* 183. (6) *lib.* IV. *cap.* 24. (7) *in Annotatis ad Tacitum lib.* 11. *Annal. num.* 10. (8) XXI. 20. (9) *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 949. (10) *Epig.* 62. (11) *Notis ad h. l. pag.* 18. (12) *Sat.* 2.

Cœna sedet, gremio jacuit nova nupta mariti,

Et Ovidius[1]:

Ne premat ille suis finito tua colla lacertis,
Mite nec in rigido pectore pone caput.

Certissima lectio est, quam *Salmasius* persuadet, cumque illo Simon Abbes:

Aspice intus & accubans,
Vir tuus Tyrio ut toro,
Totus immineat tibi.

Intus, id est, in sinu mariti, cui totus imminet maritus utpote supra accumbens. Antequam accumberent, lavabant manus, sæpe etiam pedes, ut squalores & illuvies demerentur, ac spiritus vitales refocillarentur. *Virgilius* in convivio Didonis[2]:

Dant manibus famuli lymphas. ——

Exempla sunt in *Literis Sacris*, *Genes.*[3], *Judic.*[4], 2. *Sam.*[5], *Luc.*[6], 1. *Timoth.*[7]. Locus est *Marci*[8]: ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας οὐκ ἐσθίουσι, de quo vide laborantem *Scaligerum*[9]. Plautus[10]: *Locus hic tuus est, hic accumbe, ferte aquam pedibus.* Nam quod hic *Lambinus* annotat, *ridet lenonem, itaque dicit pedibus, non manibus*, non pertinet ad rem. Veteres accubituri manus pedesque lavabant, ne pulverosis pedibus inquinarent strata. Petronius[11]: *Discubuimus, pueris Alexandrinis aquam in manus nivatam infundentibus, aliisque insequentibus, ad pedes.* Ποδονιπτῆς est in convivio Phoci, quod describit *Athenæus*[12], & confer *Balduinum Walæum*[13].

V. Nec lavabant tantum, sed quoque caput ungebant, more petito ab Oriente, *Psalm.*[14]. Propertius[15]:

Terque lavet nostras spica Cilissa comas.

Spica Cilissa est Nardum Syriacum, ut exponit *Hieron. Mercurialis*[16]. Locus est *Marci*[17]: ἀλάβαστρον μύρου Νάρδου

(1) *lib.* I. *Amorum Eleg.* 4. (2) *lib.* I. *Æneid.* (3) XVIII. 4. *cap.* XIX. 2. *cap.* XLIII. 24. (4) XIX. 21. (5) XI. 8. (6) VII. 44. (7) V. 10. (8) VII. 3. (9) *in Elencho Tribæresii cap.* 7. (10) *in Persa Act.* 5. *sc.* 2. (11) *in Satyrico pag.* 50. (12) *lib.* XIV. (13) *Commentario perpetuo ad Evangelia pag.* 945. (14) XXIII. 5. CIV. 15. (15) *lib.* IV. *Eleg.* 6. (16) *lib.* VI. *Variar. Lect. cap.* 7. (17) XIV. 4.

δὲ πιστικῆς πλυτελῆς. Valde hic desudant Viri docti. *Scultetus* scribit [1] : *Grammaticorum alii πιστικὴ derivant a πίειν, ut Nardus potabilis intelligatur: Alii πιστικῆς pro σπικάτης scriptum, Latinamque vocem spicati pro Græca ab Euangelista positam esse suspicantur, cum nihil de pistica Nardo in classicorum Autorum libris reperiatur. Alii a πιστὸς deducunt πιστικὴ. Omnia frustra. Nam a πιεῖν quomodo veniat πιστικὴ? quod si a fide sit dicta, πιστὸς sive πιστὴ fuerit, non vero πιστικὴ.* Ordine educemus sententias illas. Quod sit a πιεῖν dicta contendunt *Beza* [2], *Casaubonus* [3], *Maldonatus* [4], & testimonia *Plinii*, *Horatii*, *Æschyli*, *Athenæi* proferunt, ubi sit Νάρδος πρὸς πόσιν. Verum quia de potu non agitur, manifesta ratio est, quod de potulenta Nardo haut possit sermo esse. Ad metathesin recipiunt sese *Camerarius* [5], *Castalio* [6], *Gerhard. Johann. Vossius* [7], *Grotius* [8], ut sit preciosum unguentum de spicis Nardi confectum פיסתקא pro ספיקטא. Durius aliquanto, & præter consuetudinem divinorum Scriptorum. A verbo πίστις derivant *Salmasius* [9], *Casaubonus* [10], *Valla*, *Vatablus*, *Strigelius* [11], *Toletus* [12], *Daniel. Heinsius* [13], *Jacobus Stoer* [14], *Christ. Becmannus* [15], *Balduinus Walæus* [16], & omnibus illis prior *Theophylactus*, ut πιστικῆς dictum paragogice pro πιστῆς, id est, bonæ fidei ἀδόλου καὶ μετὰ πίστεως κατασκευασθείσης. Quærit Scultetus, *an πιστικὴ deduci possit a πίστις, & non potius πιστὴ sit?* RESPONDEO : non dissimulant Autores optimi quod derivatio illa bona sit. Πιστικὴ οἰκουρὸν fidelem matremfamilias, dicit *Artemidorus Daldianus* [17], πιστικοὶ sunt gubernatores, quorum fidei cura totius navis committitur [18]. Ma-

(1) *in Exercitat. Euang pag.* 121. (2) *in Notis ad h. l. pag.* 205. (3) *in Notis ibid. pag.* 399. (4) *Commentario h. l.* (5) *in Notis ad Marcum pag.* 135. (6) *Notis ibid. pag.* 436. (7) *in Harmonia Euangelica lib.* 1. *pag.* 28. (8) *in Notis pag.* 581. (9) *in Exercitationibus Plinianis pag.* 165. (10) *Exercitat.* 24. *adv. Baron. num.* 13. (11) *Notis ad h. l.* (12) *Commentario ad Johannem cap.* XII. *pag.* 978. (13) *Aristarcho ad Nonnum pag.* 449. (14) *in Lexico Juris pag.* 641. & 746. (15) *de Originibus LL. pag.* 720. (16) *Commentario perpetuo ad Euangelia p.* 933. (17) *lib.* II. *cap.* 33. *Onirocrit.* (18) *lib.* III. *Cod. de Naufrag.*

Mavult *Scultetus*, ut πιςικὴ sit per aphæresin velut ὀπισικὴ, id est, Nardum allatum ex Opi vico Babyloniæ, præstantissimum illud, de quo testentur *Strabo*[1], *Athenæus*[2], *Julius Pollux*[3]. Accepit ab *Johanne Hartungo*[4], & retinet *Quisdorpius*[5]. Sed non congruit ad leges Grammaticorum. Est enim ὀπικὸν ab ὄπι non etiam ὀπισικὸν. *Nardum purum* vocat *Tibullus*[6]. † *Nardum sincerum* Plinius[7]. Huc pertinet locus Ecclesiast.[8]: *Omni tempore sunto vestimenta tua candida, & oleum infusum capiti tuo ne deficito.* Hortatur ad lætitiam, quæ per convivia regnare solet. Oleum eo sensu, quo dictum est, & vestimenta alba pertinent ad ferias, *infra*[9]. Denique Horatius[10]:

——— *Funde capacibus*
Unguenta de conchis. ———

Et[11]:

Cur non sub alta vel platano, vel hac
Pinu jacentes sic temere, & rosa
Canos odorati capillos,
Dum licet, Assyriaque Nardo,
Potamus uncti? ———

Catullus eodem sensu[12]:

Nam unguentum dabo, quod meæ puellæ
Donarunt Veneres, Cupidinesque.

Convivatorem, qui solum unguentum ex more præbebat, cæterum convivas famelicos dimittebat, ridet Martialis[13]:

Unguentum fateor bonum dedisti
Convivis here, sed nihil scidisti,
Res salsa bene olere & esurire.

Scidisti est verbum conviviale. Scindebantur obsonia, ut convivis dividerentur, qui ergo nihil scindebat, is nihil dividebat. VI. Per-

† Ulpianus *l.* 21. §. 1. *de Aur. arg. leg.*

(1) *lib.* XVI. *Geograph.* (2) *lib.* XV. *cap.* 24. (3) *lib.* XVI. *cap.* 19. (4) *in Locis memorabilibus pag.* 718. (5) *Notis ad Matth. pag.* 98. (6) *lib.* II. *Eleg.* 2. (7) *lib.* XIII. *c.* 1. (8) IX. 8. (9) *cap.* V. *dist.* 8. (10) *lib.* II. *Carm.* 7. (11) *Carm.* II. (12) *Epig.* 13. (13) *lib.* III. *Epig.* 12.

VI. Pergit Horatius[1]:

——— *Qui udo*
Deproperare apio coronas,
Curatve myrto?

Unde patet, quod etiam coronas imposuerint, nimirum ut se adversus vini vires præservarent, quas odoramentorum virtus diminuere posset. Virgilius[2]:

Serta procul capiti tantum delapsa jacebant.

Describit Silenum ebrium, qui capite excussa serta abjecerat. Utrumque conjungit Lucanus[3]:

Accipiunt sertas nardo florente coronas,
Et nunquam fugiente rosa, multumque madenti
Infudere comæ, quod nondum evanuit aura
Cinnamon, externa nec perdidit aëra terra.

Rursum Horatius[4]:

Quis multa gracilis te puer in rosa
Porfusus liquidis urget odoribus?

Et[5]:

I pete ungentum puer, & coronas.

Et[6]:

Nunc decet aut viridi nitidum caput impedire myrto,
Aut flore, terræ quem ferunt solutæ.

Caput impedire myrto est serta myrtea imponere capiti, & nitidum est λιπαρὸν sive unguentis delibutum, quomodo *Plautus*[7] dicit: *ut oleo nitide nitet.* Anacreon[8]:

Ἐμοὶ μέλει μύροισι
Καταβρέχειν ὑπήνην,
Ἐμοὶ μέλει ῥόδοισι
Καταστέφειν καρήνα.

Tibullus[9]:

Jamdudum Tyrio madefactus tempora nardo,
Debueram sertis implicuisse comas.

Ubi *Dousa* legit, *Syrio.* Odores enim laudatissimi è Syria afferebantur, itaque *Assyria nardus* est apud *Horatium*

(1) *lib.* II. *Carm.* 7. (2) *Bucolic.* 6. (3) *lib.* X. *Pharsal.* (4) *lib.* I. *Carm.* 5. (5) *lib.* III. *Carm.* 14. (6) *lib.* I. *Carm.* 4. (7) *in Trinummo.* (8) *in Hymnis.* (9) *lib.* V. *Eleg.* 6.

tium [1], & apud eundem *malobathro Syrio* [2]. Affyrium amomum laudant *Virgilius* [3], *Martialis* [4]. Ab iifdem locis eft Balfamus, de quo nobiliffimo unguento multa profert *Juftinus* [5], ubi inter alia hæc verba funt: *Spacium loci ducenta jugera, nomine Arcus dicitur.* Debet legi, *Iericus dicitur*, ut bene monent *Bongarfius* [6], & *Salmafius* [7]. De Hiericunte odorum fertili districtu vide etiam *Plinium* [8], *Solinum* [9], *Strabonem* [10]. Suetonius [11]: *Indicebat & familiaribus cœnas, quorum uni mitellita quadragies feftertio conftitit, alteri pluris aliquanto rofaria. Rofaria* funt corollæ rofaceæ; quas preciofis unguentis adfpergebant. Alias de Nardi foliis quoque erant, ut teftantur *Martialis* [12], *Plinius* [13], & confer *Salmafium* [14]. Nec ipfi tantum fefe, verum pocula quoque coronabant, tum hilaritatis convivialis, tum libationis caufa. Virgilius [15]:

Crateras magnos ftatuunt, & vina coronant.

Et [16]:

Tum pater Anchifes magnum cratera corona
Induit, implevitque mero. ——

Et [17]:

Crateras læti ftatuunt, & viva coronant.

Tibullus [18]:

—— *Coronatus ftabat & ipfe calix.*

Lucretius [19]:

Hoc etiam faciunt, ubi difcubuere, tenentque
Pocula fæpe homines, & inumbrant ora coronis.

& confer *Johan. Baptiftam Portam* [20].

VII. Sequitur apud Horatium [21]:

—— *Quem Venus arbitrum*
Dicet bibendi. ——

Eli-

(1) *lib. Carm.* II. (2) *lib.* II. *Carm.* 7. (3) *Bucolicor.* 4. (4) *lib.* VIII. *Epigr.* 77. (5) *lib.* XXXVI. (6) *Notis h. l. pag.* 68. (7) *in Exercitationibus Plinianis pag.* 583. (8) *lib.* XII. *cap.* 25. (9) *in Polyhiftore cap.* 38. (10) *in Geographia lib.* XVI. (11) *lib.* VI. *cap.* 28. (12) *lib.* III. *Epig* 65. (13) *lib.* XXI. *cap.* 3. (14) *Notis ad h. l. Suetonii in variis Collectaneis Schildii pag.* 592. (15) *lib.* I. *Æneid.* (16) *lib.* III. *Æneid.* (17) *lib.* VII. *Æneid.* (18) *lib.* II. *Eleg.* 5. (19) *lib.* III. (20) *in Villa lib.* IX. *cap.* 44. *lib.* X. *cap.* 30. (21) *l. d.*

Eligebatur συμποσίαρχος vel Modimperator, (ut vocant *Nonius Marcellus*[1], *Plinius*[2]) qui prout Convivæ cupiebant, vel ad summum vel eo minus infundi curaret, præcaveretque ne quis ultra vires a proximo invitatus poculis obrueretur, *Aulus Gellius*[3]. Huc pertinet illud Ciceronis[4]: *Me vero & magisteria delectant, a majoribus instituta, & is sermo, qui more majorum a summo adhiberetur Magistro in poculo.* Sic ille. Hic quoque mos a Græcis est, ut testantur *Plutarchus*[5], *Athenæus*[6], *Salmasius*[7]. Rursum Horatius[8]:

Nec Regna vini sortiere talis.

Itaque vel sortito obveniebat magisterium istud, vel convivarum rogato voto accipiebatur. Nam *talis* hic est pro *tesseris*, adeoque impingit *Franciscus Luisinus*[9], ubi hoc negat, & mavult, *vini talis*, id est, *tam suavis & grati.* Quod prorsus rejiciendum est, nam de tesseris confirmatio alio loco Horatius[10]:

— *Quem Venus arbitrum Dicet bibendi?* —

Venus, id est, Veneris jactus, ut exponitur *infra*[11], & confer *Theodorum Pulmannum*[12]. Sorte eligebatur, ut invidia careret ille poculorum diribitor, ac dabatur ei signum rei bene gerendæ Corolla. Plautus[13]: *Do hanc tibi florentem florenti, tu hic eris dictatrix nobis.* Annotat Janus Gruterus: *Ut in conviviis Magister aliquis crearetur, Hebræis quoque usitatum fuisse colligo ex Syrachide cap.* XXXII. I. *Si summus convivii es constitutus, ne te supra alios efferas.* Laudant *Taubmannus*[14], *Ursinus*[15], *Julius C. Bulengerus*[16]. Sed vero fuisse hunc morem Judæorum, nuspiam legitur. Græca ita sonant, ἡγούμενόν σε κατέστησαν, *magistratum constituerunt te*, nempe cives tui,

(1) *de Proprietate Sermonum cap.* 2. *num.* 565. (2) *lib.* XIV. *cap.*22. (3) *lib.* XV. *cap.* 2. (4) *de Senectute.* (5) *lib.* I. *Convivial. quæst.* (6) *lib.* X. *Dipnosophist.* (7) *Observationibus ad Jus Atticum & Romanum pag.* 74. (8) *lib.* I. *Carm.* 4. (9) *lib.* III. *Parergor. cap.* 38. (10) *lib.* II. *Carm.* 7. (11) *cap.* IV. *dist.* 3. (12) *Notis ad Horatium pag.* 10. (13) *in Persa Act.* V. *sc.* I. (14) *Commentar. ad h. l. pag.* 1001. (15) *in Analectis lib.* VI. *q.* 40. (16) *lib.* I. *de Conviviis pag.* 104.

tui, non in convivio, ſed in rebus civilibus gerendis. Nam quid illud; *ne efferto r?* Scilicet Modimperator efferre ſe poterit adverſus convivas! Mox *coronæ* meminit, quæ bene meritis de Republica olim dari ſolebat pro conſuetudine Græcorum, ut porro adverſus *Maldonatum* diſſerit *Caſaubonus* [1]. Potabant ſolenniter, & ſæpe quidem bibebant ordine pocula tria, in honorem Gratiarum: alias quoque pocula novem, ob totidem Muſas. Horatius [2]:

Da Lunæ propere nova,
Da noctis mediæ: da puer Auguris,
Murenæ, tribus aut novem
Miſcentur cyathis pocula commodis,
Qui Muſas amat impares,
Ternos ter cyathos attonitus petet
Vates, tres prohibet ſupra
Rixarum metuens tangere Gratia
Nudis juncta ſororibus.

Erantque illa pocula honoraria, & *bibere ſalutaria* vocat *Apulejus* [3]. Nam præterea bibebant in honorem Deorum, Principum, Amicorum, & quas deperibant, Muliercularum. Tot vero cyathos evacuabant, quos literæ in nomine illo erant. Martialis [4]:

Nævia ſex cyathis, ſeptem Juſtina bibatur,
Quinque Lycas, Lyde quatuor, Ida tribus.
Omnis ab infuſo numeretur amica falerno,
Et quia nulla venit, tu mihi ſomne veni

Adde eundem alibi [5], & *Commentarios Rameſii* [6] Idque fiebat plurimum in menſis ſecundis. Duæ enim menſæ erant, una epularum altera poculorum. Virgilius [7]:

Non ego te menſis & Dis accepta ſecundis.

Diis ſecundis, id eſt, in quorum honorem veteres in menſis ſecundis propinabant, ut bene exponit *Franciſcus*

Lui-

(1) *Exercit.* 15. *num* 29. (2) *lib.* III. *Carm.* 19. (3) *lib.* II. *Mileſiarum pag.* 128. (4) *lib.* I. *Epig.* 62. (5) *lib.* VIII. *Epigr.* 51. *lib* XI. *Epigr.* 37. 95 (6) *ad h. l. pag.* 105. (7) *Georg.* 2.

Luisinus[1]. Græci dudum ante illos in honorem Principum bibebant, nec non Deorum & amicorum, ut testatur *Asconius Pedianus*[2]. Κρατῆρα φιλοτήσιον vocat *Plutarchus*[3]. Jovis Olympii poculum celebrant *Pindarus*[4], & *Athenæus*[5]. ἱερῷ & ἀκράτῳ ἐπιχεῖν *Theocritus*[6]. Et nescio, an huc pertineat Josephi poculum, unde is Regis sui honoratam memoriam convivis propinaret, *Genes.*[7]. Multas expositiones convectavit *Johan. Gerhardus*[8]. Certe verba illa unice recte explicat Aben Esdras: *In eo divinat herus meus, quod fures sitis.* Sequitur *Tremellius* in versione, & retinent *Dilherrus*[9], *Michaël Christianus Thirhoff.*[10]. De Romanis ita *Silius Italicus*, ubi Fabium Dictatorem, qui rem Romanam servaverat, describit[11]:

Nec prius aut epulas aut munera grata Lyæi
Fas cuiquam tetigisse fuit, quam multa precatus
In mensam Fabio laticum libavit honorem.

Et rursum[12]:

——— *Ante omnes ductor honori*
Nominis augusto libat carchesia ritu.

Augustum ritum vocat τὴν φιλοτησίαν & convivii Dominus faciebat initium poculi honorarii, προπίνειν inquam. Ut Dido[13]:

Hic Regina gravem gemmis auroque poposcit,
Implevitque mero pateram, &c.
Dixit, & in mensa laticum libavit honorem,
Primaque libato summo tenus attigit ore.

Attigit ore, id est, προπίνειν. Nimirum quando hospitem liberalius invitare vellent, poculum vini ζωρότερον & bibebant ipsi & convivæ dabant ut ebiberet, amicitiæ tesseram aut subjectionis testimonium. Φιλοτησίαν πίνειν est apud *Dionem Cassium*. De Augusto refert Horatius[14]:

Kk 2 — *Et*

(1) *lib.* I. *Parergor. cap.* 7. (2) *ad Verrin.* 3. (3) *de Fortuna Alexandri.* (4) *Olympiis.* (5) *lib.* XI. *Dipnosophistar.* (6) *Idyll.* 2. (7) XLIV. 5. (8) *Commentario ad h. l. pag.* 759. (9) *Tom.* 2. *Disputat. Philolog. pag.* 33. (10) *Disputatione Jenensi de sacris Judæorum vinculis sect.* 2. *dist.* 11. (11) *lib.* VII. (12) *lib.* XI. (13) *lib.* I. *Æneid.* (14) *lib.* IV. *Carm.* 5.

——— Et alteris
Te mensis adhibet Deum.
Te multa prece, te prosequitur mero
Defuso pateris, & Laribus tuum
Miscet numen. ———

De Messala amico suo Tibullus [1]:

Et bene Messalam sua quisque ad pocula dicat,
Nomen & absentis singula verba sonent.

Derivatus est mos hauriendi pocula soteria plena & ζώρoτερον in Septentrionem. Ovenus Britannus [2]:

Una salus sanis nullam potare salutem,
Non est in pota vera salute salus.

& confer *Danielem Heinsium* [3].

VIII. Peculiare erat quod in Deorum honorem portiones ciborum adolerent, & pariter libarent. De portionibus ciborum, quas ad Lares oblatas in foco adolebant, dictum est *supra* [4]. De libatione est in allatis è Virgilio:

——— In mensa laticum libavit honorem.

Vinum ita vocat, cumque libabant, ex patera leviter vini aliquid defundebant vel in mensam vel in terram. Virgilius [5]:

Duo rite mero fundens carchesia Baccho
Fundit humi. ———

Exprimit hunc ritum libandi Plautus [6]:

Venus de paulo paululum hoc tibi dabo,
Haut lubenter, nam tibi amantes propinantes,
Vinum potantes dant omnes.

Et de tota re copiose disserit *Scaliger* [7].

IX. Bibebant poculis aureis, crystallinis, murrhinis, ut ait *Capitolinus* [8]. De crystallinis & murrhinis sunt testimonia Poëtarum, quod magni precii & æstimationis summæ vulgo essent. Juvenalis [9]:

Gran-

(1) *lib.* I. *Eleg.* I. (2) *lib.* II. *Epigramm. ad Mariam Neville num.* 42. (3) *Notis ad Silium Italicum pag.* 103. (4) *lib.* I. *cap.* 4. *sect.* 3. (5) *lib.* V. *Æneid.* (6) *in Curculione Act.* I. *sc.* 2. (7) *Commentario ad Festum*, vocabulo *Mensa.* (8) *in Vita Antonini Pii.* (9) *Sat.* 6.

Grandia tolluntur cryſtallina, maxima rurſus
Myrrhina. ———

Et Martialis [1]:

Opimia num morionibus nectar
Cryſtalliniſque murrhiniſque propinat.

Et [2]:

Et turbata brevi queſtus cryſtallina vitro
Myrrhina ſignavit, ſepoſuitque decem.

Scribit hac occaſione Bayſius [3]: *Cryſtallum fieri ajunt gelu vehementiore concreto, argumento eſſe, non reperiri alibi, quam ubi nives hybernæ maxime regnant, glaciemque eſſe.* Nos de re illa prolixius dicemus *in Phyſicis Inſtitutionibus*, adeoque ſententiam eam, quam *Bayſius* profert, tuentur *Conimbricenſes* [4], *Joh. Velcurion* [5], *Julius Scaliger* [6], *Fortunius Licetus* [7], *Johann. Camers* [8], *Chriſt. Becmannus* [9], *Bulengerus* [10]. Atqui negamus cum *Hieronymo Cardano* [11], *Athanaſio Kirchero* [12], *Salmaſio* [13], *Gerh. Johan. Voſſio* [14], quod Cryſtallus ſit aqua conglaciata, & probat effectus, quia aquis injecta mergitur ſtatim, ſecus ac glacies duriſſima, quæ ſemper innatat aquis. Murrhina ab Oriente primus attulerat Pompejus, victor Orientis, inque triumpho dedicaverat Jovi Capitolino, inde protinus ad uſum communem tranſiverunt, dicente *Plinio* [15]. Hodie Murrhina prorſus ignorari, contendunt *Bulengerus* [16], *Pancirollus* [17], *Raderus* [18], *Marcellus Donatus* [19]. Veruntamen *Scaliger* [20], *Salmaſius* [21], *Janus Guilhelmus Laurenbergius* [22], *Gerh. Johan. Voſ-*

(1) *lib.* III. *Epigr.* 81. (2) *lib.* IX. *Epigr.* 60. (3) *libro de Vaſculis pag.* 125. (4) *Tract.* 7. *de Meteoris cap.* 5. (5) *lib.* III. *Phyſic. cap.* 15. (6) *Exercit.* 119. (7) *de Spontaneo Viventium ortu lib.* IV. *cap.* 68. (8) *Commentariis ad Solinum pag.* 144. (9) *de Originibus Linguæ Latinæ pag.* 382. (10) *lib.* IV. *de Conviviis pag.* 370. (11) *lib.* VII. *de Subtilitate pag.* 204. (12) *lib.* I. *de Magnete p.* 6. (13) *Exercitat. ad Solinum pag.* 204. (14) *in Lexico Etymologico pag.* 166. (15) *lib.* XXXVII. *c.* 2. (16) *lib.* IV. *de Conviviis cap.* 13. (17) *in Opuſculo de veteribus Amiſſis cap.* 7. (18) *Commentario ad Martialem lib.* III. *Epigr.* 82. (19) *in Dilucidationibus ad Suetonium pag.* 483. (20) *Exercit.* 92. (21) *in Exercitationibus Plinianis p.* 940. (22) *Antiquario p.* 287.

Vossius [1], *Hieron. Cardanus* [2] censent, Porcellana nostra esse, quæ Veteres appellaverint *Murrhina*, quocunque modo ea confici illi referant. Propertius [3]:

Murrheaque in Parthis pocula cocta focis.

ubi confer *Gabbema* [4]. Forte quod Parthi cum Seribus commercia habuerunt, ac Murrheam terram inde petitam, ad poculorum justum usum redegerint. Seres hodie vocamus Chinæ incolas, & de vasorum Porcellanorum confectione vide *Johan. Hagonem Linschoten* [5], *Petrum Bertium* [6], *Jacobum Gretserum* [7], ubi refellit *Ludovicum Mercatum* [8], qui docet, poculorum horum materiam fuisse ex Myrrha arbore incisa fluentem, inque massam coagmentatam, coloribus ad speciem inductis per artificem vasorum illorum fictorem: Myrrham vero esse, quæ hodie ab Indis Orientalibus vocatur *Bensui*, & describitur a *Carolo Clusio* [9]. *Plinii* verba sunt: *Oriens Myrrhina mittit. Inveniuntur enim ibi in pluribus locis, nec insignibus, maxime Parthici regni, præcipue tamen in Carmania. Humorem esse putant, sub terra densatum a calore. Amplitudine nusquam parvos excedunt abacos, crassitudine raro quanta dictum est necessaria vasi potorio: splendor his sine viribus, nitorque verius quam splendor. Sed in precio varietas colorum, subinde circumagentibus se maculis in purpuram candoremque & tertium ex utroque ignescentem, velut per transitum coloris purpura rubescente, aut lacte candescente. Sunt qui maxime in his laudent extremitates, & quosdam colorum repercussus, quales in cœlesti arcu spectantur. His maculæ pingues placent. Translucere quicquam aut pallere, vitium est. Idem sales verrucæque non eminentes, sed ut in corpore etiam plerumque sessiles. Aliqua & in odore commendatio est.* Hæc ille. Annotat Cardanus: *Ergo quis non videt, figulina hæc esse, & ejus generis, quod ut dixi ho-*

(1) *in Lexico Etymologico pag.* 333. (2) *lib.* V. *de Subtilitate fol.* 143. (3) *lib.* IV. *Eleg.* 5. (4) *in Notis pag.* 8 3. (5) *Navigat. in Indiam Orientalem pag.* 26. (6) *in Tabulis Contractis lib.* VI. *pag.* 741. (7) *de Vino myrrhato cap.* VI. (8) *de Fossilibus.* (9) *in Historiâ Plantarum Exoticarum pag.* 117.

hodie Porcellanas *solemus appellare. Constant enim & hæ ex succo quodam sub terra densato, & ex Oriente vehuntur. At nostra pallidiora sunt & odore carent, & quæ ex his etiam translucent, magis probantur, soliisque ac imaginibus placent, nullumque purpuræ vestigium, quæ omnia videntur ab antiqua Myrrhina dissidere. Verum temporum varietas & opificum, tum usus hoc pepererunt. Nam precium fecit copiam, dum multitudinem augere student, cum vero materia deesset nobilior, aliam supposuerunt, inde excogitata pictura resarciendæ vilitatis causa, ita honos ac sinceritas vasis decessit. Aut enim vilior materia, aut non adeo elaborata, aut vasa ipsa ante tempus eruta, ob lucri cupiditatem moræ impatientibus, utcunque se res habeat, & precium, & locus, & materia, & modus, quo fiunt, eadem esse docent hæc Murrhinis. Nunc longo Indiæ tractu fiunt ex conchyliorum atque ovorum corticibus, sepeliunturque constanti fama in octoginta vel centum annos, quasi hæreditarium loco. Inde eruta obducuntur vitro ne combibant. Succi autem, quibus cortices excipiuntur, non satis noti sunt. Pinguntur etiam, antequam vitrum superaddatur. Incertum est, an excoquantur, ob nitorem ac duritiem. Majore in precio sunt, sed multum ab antiquis degenerant.* Hæc ille [1]. De aureis & argenteis poculis sunt omnia vulgata. Neque illa tantum adhibita, gemmas addiderunt. *Pocula gemmata* sunt apud *Juvenalem* [2], & *potare gemma*, dicit *Martialis* [3]. Similiter Propertius [4]:

Nec tamen inviso pectus mihi carpitur auro,
Nec bibit è gemma divite nostra sitis.

Chrysendeta vocantur. Martialis [5]:

Innumeri tibi flava regunt Chrysendeta mulli.

Nimirum quod crustis aureis illigata ac cælata essent. Picturam Chrysendetorum habet *Lazarus Baysius* [6].

X. Vina recondebantur in multos annos, cadis fictilibus probe conclusa, & reposita in *apothecis* (ut vocant

(1) *l.d.* (2) *Sat.* 10. (3) *lib.* 1. *Epig.* 12. (4) *lib.* III. *Eleg.* 3. (5) *lib.* II. *Epig.* 43. (6) *de Vasculis pag.* 110.

Horatius[1], *Plinius*, *Columella*, *Cicero*, locis plurimis) vel horreis, non procul a vaporario, ut caloris vim percipere secum possent. Horatius[2]:

Parcis deripere horreo
Cessantem Bibuli Consulis amphoram.

Et[3]:

Nardi parvus onyx eliciet cadum,
Qui nunc Sulpiciis accubat horreis.

Hoc ideo factum est, ut vina requieta velut intra se duplicarent soporem. Tibullus[4]:

Nunc mihi fumosum veteris proferte Falernum
Consulis, & Chio solvite vincla cado.

Fumosum Falernum, id est, vina quæ fumum bibere sunt instituta, uti exponit *Scaliger*[5], & verba sunt *Horatii*[6], ubi confer *Lambinum*[7]. Rursum Horatius[8]:

Vile potabis modicis Sabinum
Cantharis, Græca quod ego ipse testa
Conditum levi. ———

De re eadem sunt testimonia *Martialis*[9], & porro vide *Marsilium Cagnatum Veronensem*[10], *Joh. Brodæum*[11], *Turnebum*[12], *Ivonem Villiomarum*[13]. Vinum Falernum (quod optimum semper æstimatum fuit) temperabant aqua fontium, glaciei, nivium solutarum, ut esset ὑδαρὲς vel κεκερασμένον. Horatius[14]:

——— *Dissipat Euius*
Curas edaces, quis puer ocyus
Restinguet ardentis Falerni
Pocula prætereunte lympha.

Tibullus[15]:

Temperet annosum Martia lymfa merum.

Mar-

(1) *lib.* II. *Sat.* 5. (2) *lib.* III. *Carm.* 28. (3) *lib.* IV. *Carm.* 12. (4) *lib.* II. *Eleg.* 1. (5) *in Notis pag.* 129. (6) *lib.* III. *Carm.* 8. (7) *in Commentariis pag.* 210. (8) *lib.* I. *Carm.* 20. (9) *lib.* III. *Ep.* 82. *lib.* X. *Ep.* 36. *lib.* XII. *Ep.* 83. *lib.* XIII. *Ep.* 183. *lib.* XIV. *Ep.* 118. (10) *lib.* II. *Variar. Observat. cap.* 1. (11) *lib.* I. *Miscellan. cap.* 13. (12) *lib.* XXX. *Adversarior. cap.* 6. (13) *Animadversis ad Titium pag.* 120. (14) *lib.* II. *Carm.* II. (15) *lib.* III. *Eleg.* 6.

Martialis [1] :

Sextantes, Caliste, duos infunde falerni,
Tu super æstivas Alcime funde nives.

Et [2] :

Ebria Setino fit sæpe & sæpe falerno,
Nec nisi post niviam Cæcuba potat aquam.

Rursum Horatius [3] : *Vina liques. Liques*, id est, in cadis obdurata emollias, affusa aqua. Et vinum purum nulla aqua permixtum vocat [4] :

——— *Chium maris expers,*

id est, marinæ aquæ. Τεθαλαττωμένον οἶνον adhibebant veteres, uti scribit *Athenæus* [5], ideo quod ad cibum concoquendum juvaret, συγκατεργάζονται τὴν τροφήν. Et confer *Senecam* [6].

XI. Ut læta omnia in convivio essent, sermonibus vel doctis vel jocosis, invicem experiebantur, aderant pueri qui cantillarent, quando hoc visum convivis oportunum. *Varro* apud Nonium : *In conviviis pueri modeste ut cantillarent carmina antiqua, in quibus erant laudes majorum & assa voce & cum tibicene.* Horatius [7]:

Tuque testudo resonare septem
Callida nervis.
Nec loquax olim, neque grata, nunc &
Divitum mensis & amica templis.

Et multis ante annis in convivio Didonis [8] :

—— *Cithara crinitus Iopas*
Personat. ———

& adde *Quintilianum* [9]. Bellaria vel mensarum secundarum accessio erant poma, pira, nuces, ficus, castaneæ, uvæ & similia hortorum proventa. Martialis [10] :

Mensæ munera si voles secundæ,
Marcentes tibi porrigentur uvæ,
Et nomen pira quæ ferunt Syrorum,

(1) *lib.* V. *Epig.* 65. (2) *lib.* XII. *Epig.* 17. (3) *lib.* I. *Carm.* 11. (4) *lib.* II. *Sat.* 8. (5) *lib.* I. (6) *Epist.* 78. 96. (7) *lib.* III. *Carm.* 11. (8) *lib.* I. *Æneid.* (9) *lib.* I. *cap.* 14. (10) *lib.* V. *Epig.* 79.

Et quas docta Neapolis creavit,
Lento castaneæ vapore tostæ.

XII. Abituri ad somnum conciliandum poscebant ultimum poculum, Mercurio consecratum, qui somni Præses erat. Testantur *Homerus*[1], *Plutarchus*[2], *Athenæus*[3], & consentit *Julius Pollux*[4], ubi ποτήριον Ἑρμοῦ describit. Erat Mercurius ὀνειροπομπὸς καὶ ὑπνοδότης dicente *Eustathio*[5], idque constat ex *Ovidio*[6], ubi Argi fabulam describit:

—— Firmatque soporem
Languida permulcens medicatâ lumina virgâ.

Et Virgilio[7]:

Dat somnos adimitque. ——

Eidemque libabant, ut jucunda somnia immitteret, dicente *Heliodoro*[8]. Nimirum, ut ait Martialis[9]:

Et quia nulla venit, tu mihi somne veni.

Confer *Lilium Gyraldum*[10], *Jacobum Pontanum*[11], *Daniel. Heinsium*[12]. Xenia mittebant convivis, postquam domum abierant, vel dabant, cum præsentes erant. Martialis[13]:

Divitis alternas & pauperis accipe sortes,
Præmia convivæ det sua quisque suo.

& adde *Plinium*[14].

CAP. IV.

De Ludis privatis.

I. LUDOS privatos descripsit libro singulari *Julius Cæsar Bulengerus*. Eos recenset Horatius[15]:

Indoctusque pilæ discive trochive quiescat.

Et Ovidius[16]:

Nunc

(1) *lib.* VII. *Odyss.* (2) *lib.* VII. *Quæst. convivial.* (3) *lib.* I. *Dipnosophist.* (4) *lib.* VI. *Onomast. cap.* 16. (5) *Scholiis ad l. d. Homeri.* (6) *lib.* I. *Metamorph.* (7) *lib.* IV. *Æneid.* (8) *lib.* III. *Æthiopic.* (9) *lib.* I. *Epig.* 72. (10) *in Historiâ Deorum syntagm.* 9. *pag.* 299. (11) *in Bellariis Atticis pag.* 361. (12) *Notis ad Silium Italicum pag.* 41. (13) *lib.* XIV. *Epigramm.* I. (14) *lib.* VI. *Epistol.* 31. (15) *lib.* III. *de arte Poët.* (16) *lib.* III. *de Arte Amandi.*

Nunc pila, nunc celeri vertitur orbe trochus.

Et quidem pila (*ſphæram* vocat *Plinius*[1]) in frequentiſſimo uſu erat, non ſolum apud juvenes, ſed quoque viros & Principes. *Galenus* ſcripſit librum *de Ludo Pilæ*, notatque *Valerius Maximus*[2] de Scævola, *eum optime luſiſſe pila.* & idem refert *Suetonius*[3] de Auguſto. Quatuor pilarum genera nominantur: *Pila vulgaris*, *Follis*, *Trigonalis*, *Harpaſtum.* Et in ludo ipſo notari debent tria: *raptim ludere*, *datatim ludere*, *expulſim ludere*, quæ exponunt *Joſephus Quercetanus*[4], *Ramireſius*[5], *Georgius Erhardus*[6], *Simon Abbes Gabbema*[7]. *Raptim ludere* dicebant, cum pilæ cadentes è pulvere capiebantur illo ipſo impetu, quod ad terram alliſæ aſſurgebant ſaltu. *Lucanus*[8] vocat:

——— *Pilam revocare cadentem.*

Datatim ludere erat, cum inter multos in corona ita ludebatur, ut alius alii pilam intentaret, nec tamen illi, quem videbatur velle petere, ſed alii infligeret per dolum. Id *Lucanus* vocat:

——— *Non ſperato fugientem reddere geſtu.*

Expulſim ludebant, cum pilam, ut nemo eam apprehendere poſſet, alter alteri præriperet, inque ſublime pelleret, ut non decideret ſtatim. Id *Lucanus* vocat:

——— *Pilam geminare volantem*,

id eſt, propellere dum volat, nec permittere, ut illico decidat. Confer *Turnebum*[9], *Hieronymum Mercurialem*[10], & *Inſcriptionem* Romanam apud *Janum Gruterum*[11].

II. Quod Diſcum attinet, egimus de ludo illo *ſupra*[12]. Trochus (Græcis ῥόμβος, uti eſt apud *Antonium Cæſarem*[13], & *Scholiaſtem Apollonii*[14]) erat circulus æneus, grandis, per quem involuti ferebantur annuli æneci

(1) *lib.* II. *Epiſt.* 17. *lib.* V. *Epiſt.* 6. (2) *lib.* VIII. *cap.* 8. *diſt.* 2. (3) *lib.* II *cap.* 83. (4) *in Diætetico polyhiſtor. ſect.* 2. *c.* II. *pag.* 3·9. (5) *Notis ad Martialem pag.* 314. (6) *Symbolis ad Petronium Arbitrum pag.* 592. (7) *in Notis Variis ad Petronium pag.* 41. (8) *Panegyrico ad Calpurnium Piſonem.* (9) *lib.* VII. *Adverſar. cap.* 4. (10) *lib.* II. *Gymnaſt. c.* 5. (11) *in Volumine pag.* 637. (12) *lib.* II. *cap.* VI. *diſt.* 6. (13) *lib.* II. (14) *lib.* I. *verſ.* 1130.

ænei multi, & hujusmodi trochos pueri certatim per vicos in longum agitabant, donec motus per se quiescceret, vel ad lapidem & obicem offensus inflecteretur ac caderet. Martialis[1]:

Quam celer arguto qui sonat ære Trochus.

Rursum[2]:

Garrulus in laxo cur annulus orbe vagatur?
Cedat ut argutis obvia turba Trochis.

Propertius[3]:

Cum pila veloci fallit per brachia jactu,
Increpat & versi clavis adunca Trochi.

Clavem aduncam vocat, qua Trochus compactilis aperiebatur immittendis annulis & claudebatur, ut *Passeratius* exponit. Perinde uti Bremenses nostri pueri, circulo ligneo, quo, vietores dolia sirpant, multos annulos æneos inducunt, luduntque.

III. Ludebant præterea Talis sive Tesseris, de quibus vide *Cœlium Calcagninum*[4]. Ovidius[5]:

Seu ludet, numerosque manu jactabit eburnos
Tu male jactato: tu male jacta dato.
Seu jacies Talos, victam ne pœna sequatur,
Damnosi facito stent tibi sæpe Canes.

Propertius[6]:

Me quoque per Talos Venerem quærente secundos,
Semper damnosi subsiluêre Canes.

Veneris ergo jactus erat secundus, & jactus Canis erat adversus. *Horatii* locus de Modimperatore per Veneris jactum creando, est *supra*[7]. Martialis[8]:

Non mea magnanimo depugnat Tessera Talo,
Senio nec nostrum cum Cane quassat ebur.

& porro *ibidem*[9]. Suetonius[10]: *Talis enim jactatis, ut quisque Canem aut Senionem miserat, in singulos Talos singulos denarios in medium conferebat, quos tollebat universos,*

(1) *lib.* XI. *Epigramm.* 22. (2) *lib.* XIV. *Epig.* 154. (3) *lib.* III. *Eleg.* 12. (4) *peculiari Commentario pag.* 286. (5) *lib.* II. *de Arte amandi.* (6) *lib.* IV. *Eleg.* 9. (7) *cap.* III. *dist.* 7. (8) *lib.* XIII. *Epig.* 1. (9) *Epig.* 15. 17. *lib.* XIV. *Epig.* 14. (10) *lib.* II. *cap.* 71.

ſos, qui Venerem jecerat. Et[1]: *Monebatur*, ait, *ut de conſultationibus in Aponi fontem Talos aureos jaceret, evenit, ut ſummum numerum jacti ab eo oſtenderent, hodieque ſub aqua viſuntur ii tali. Summus numerus* hic eſt Veneris jactus, ut notat *Beroaldus*[2], & confer *Julium Bulengerum*[3]. Non quidem libera manu projiciebant miſſiles Talos, ut faciunt Germani, ſed in tabulam quadratam decidebant illi, miſſi deſuper ex inverſa turricula ad baculum erectum affixa, & reſiliendo definiebant jactum. Turriculam illam *Fritillum* vocabant. Juvenalis[4]:

—— *Parvoque eadem movet arma Fritillo.*

Martialis[5]:

Dum blanda vagus alea December
Intortis ſonat hinc & Fritillis.

Aut *pyrgum.* Horatius[6]:

Mitteret in Pyrgum talos. ——

& *Lambinus*[7].

IV. Alea, id eſt, chartulis pictis ludere vetitum erat, & deprehenſi aleatores mulctabantur. Horatius[8]:

Seu Græco jubeas Trocho,
Seu malis vetita legibus Alea.

& confer *Johan. Baptiſtam Pium*[9], *Weſenbecium*[10]. Viris principibus licebat tamen, adeoque Catonem ludo iſti diligenter inhæſiſſe, refert *Plutarchus*[11]. De Auguſto idem teſtatur *Suetonius*[12], & de Claudio & Domitiano[13]. Porro *Jacobus Magnæ Britanniæ Rex*[14], ſuadet filio ſuo Walliæ Principi, ut Scacchiorum luſu abſtineat, qui accuratam intentionem depoſcat, id quod contra luſus naturam ſit, qui curarum relaxatio eſſe debeat, adeoque chartulas pictas commendat, ubi caſus obtinet, artis vero & diligentiæ parum ineſt. Quod vero

(1) *lib.* III. *cap.* 14. (2) *Commentar. h. l.* (3) *dicto libro cap.* 58. 59. 60. (4) *Sat.* 14. (5) *lib.* IV. *Epig.* 14. (6) *lib.* II. *Sat.* 7. (7) *Commentario ibid. pag.* 218. (8) *lib.* III. *Carm.* 24. (9) *in Annotatis poſterioribus cap.* 72. (10) *Paratitlis ad Digeſta lib.* XI. *pag.* 507. (11) *in Vitis illuſtribus.* (12) *lib.* II. *cap.* 71. (13) *lib.* V. *cap.* 33. *lib.* XII. *cap.* 21. (14) *lib.* III. *Doni regii pag.* 162.

vero *Leonhardus a Rijsen* Heusdanus [1], adversus *Gatackerum* Anglum contendit, Aleæ ludum esse omnino pessimum & nefarium, de eo censemus, Puritanicam, id est, rigidam censuram esse. Honesta refectio animorum cum probitate vera non pugnat. Nec debet permitti lusus iste nisi illis, qui abundant ocio, & parvam nummorum jacturam facere amant, ut a conversationis jucunditate majus lucrum sibi acquirant.

CAP. V.

De Vestimentorum habitu.

I. DESCRIPSERUNT *Lazarus Baysius*, *Octavius Ferrarius*, & adde *Justum Lipsium* [2], *Carolum Sigonium* [3], *Claudium Salmasium* [4], *Johan. Rosinum* [5]. Antiquissimæ vestes pelles † sunt, easque ovibus pro sacrificio oblatis detractas gestavit Adamus de Paradiso ejectus, ut præsidio illo tempestates aërisque injuriam prohiberet, tegeretque pudorem corporis honore pristino spoliati, *Genes.* [6]. Similiter Lucretius [7]:

Tunc igitur pelles; nunc aurum & purpura curis
Exercent hominum vitam. ———

De Scythis Justinus [8]: *Lanæ eis usus & vestium ignotus & quanquam continuis frigoribus urantur, pellibus tamen ferinis & murinis utuntur.* ubi vide *Notas Francisci Modii* [9], & *Berneggerum* [10], *Turnebum* [11]. Nam qui hic legere volunt, *ferinis aut marinis*, ut *Lipsius* [12], illi sensum accuratum elidunt. Lapponos describit & Samojedas, ferosque Tartaros, & remotissimos Moscovitarum populos, quorum pars maxima Hunni, gestabant olim vesti-

† Quarum usus apud Parthos placuit, ut liquet ex illius gentis Regis statua, quam præbet Oct. Ferrarius *p.* II. *de re Vestiar. l.* I. *c.* 8.

(1) *peculiari libello de lusu Aleæ.* (2) *lib.* I. *Electorum cap.* 15. (3) *lib.* III. *de Judiciis.* (4) *Annotatis ad Pallium Tertulliani.* (5) *lib.* V. *Antiquitat. cap.* 31. (6) III. 21. (7) *lib.* V. (8) *lib.* II. *cap.* 2. (9) *pag.* II. (10) *in Commentario pag.* 32. (11) *lib.* XV. *Adversar. cap.* 23. (12) *Notis ad Germaniam Taciti num.* 53.

vestimenta ex pellibus silvestrium murium (quos Mardos, Hermelinas, Sibeticos feles hodie vocant) consarcinata, ut de illis refert *Ammianus Marcellinus*[1], & adde *Edonem Neuhusium*[2], *Hieronymum Magium*[3]. Nec non veteres Germanos. *Pellitos* eos vocat *Rutilius Numantianus*[4]. *Germani intecti corpus Rhenonibus tegunt*, est in Fragmentis *Salustii*, & inde citat *Servius*[5]. Rhenones sunt vestes de pellibus. De iisdem Cæsar[6]: *Pellibus aut parvis Rhenonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda.* Sollicitat lectionem unice rectam Hotomannus[7]: *Quale animal sit Rheno*, inquit, *nemo explicat, ego Renum restituendum esse pridem existimavi.* Quale animal sit, dicemus in sequentibus. Et Tacitus: *Gerunt ferarum pelles.* Hoc autem nomen Gallos pellibus ferinis indidisse putant *Scaliger*[8], *Henricus Stephanus*[9], *Gerh. Joh. Vossius*[10], ob conversationem peregrinorum, quandoquidem *Græci* Ῥῆνας τὰ μῆλα nominent. Sane veteres Gallos per immigrationem Phocæorum vocabula Græca plurima recepisse constat: Suedi vero nunc etiam *Rhendir* appellant cervos Lapponicos, unde victum, vestimenta, opera domestica exigunt Lappones feri. Ut proinde non sit causa ulla, quare Hottomannus *Renum* velit substituere ac sensum pervertere: neque ratio aliqua fingi potest, quamobrem pro hoc significatu, *unde Rheno animalis nomen esse constet*, authoritatem requirat *Ludovicus Carrio*[11]. Suedi, Lapponi, Rossi, Samojedæ pro nomine illo testimonium dicent. Denique illud a *Johanne Calvino*[12] prolatum, *Rhenones appellatæ sunt pelles ferinæ, quia Rhenani populi hisce peculiariter utebantur*, falsum est. *Cervos jugales* appellat *Saxo Grammaticus*[13], & confer *Johan. Loccenium*[14], *Philipp.*

(1) *lib.* XXXI. *c.* 3. (2) *in Theatro Ingenii humanii lib.* II. *cap.* 3. 4. (3) *lib.* III. *Miscell. cap.* 7. (4) *lib.* II. *Itinerarii num.* 49. (5) *Commentario ad lib.* III. *Georg.* (6) *lib.* VI. *de Bello Gall.* (7) *in Notis pag.* 34. (8) *Conjectaneis ad Varronem.* 68. (9) *de Latinitate suspecta cap.* 8. (10) *in Lexico Etymologico pag.* 434. (11) *lib* III. *Antiquar. Lect. cap.* 2. (12) *in Lexico Juris pag.* 784. (13) *lib.* III. *histor. Danicæ pag.* 40. (14) *in Antiquit. Suedicis lib.* II. *c.* 20.

lipp. Cluverium [1]. Nec aliter Romani Priſci. Sic enim Propertius [2]:

Curia prætexto quæ nunc nitet alta Senatu,
Pellitos habuit ruſtica corda Patres.

Et Juvenalis [3]:

——— *Qui ſummovet euros*
Pellibus inverſis. ———

Aliter deinde fuit, cum Orbis opes ad ſe bello derivaſſent.

II. Scribit Philippus Caroli [4]: *Pueri apud Romanos uſque ad annum ætatis decimum tertium geſtabant palliolum, quod aliculam chlamydem vocabant, teſte Ulpiano l. Veſtis* 23. §. 1. *D. de Auro & argent. leg.* Deſcripſit a *Pancirollo*, ſed vera non ſunt. *Aliculæ chlamydes* ab *Ulpiano* recenſentur, non quod eſſent ordinariæ puerorum veſtes, ſed quod infantum amicula aliqua eſſent, pro tegendis illis, cum forte domi eſſent, aut non procul domo abeſſent. *Jacobus Cujacius* [5], *Dionyſius Gothofredus* [6], *Michael Watſonus* [7], *Aliculas* interpretantur de togis brevibus. Neque hoc verum eſt. Adferunt Martialem [8]:

Brumæ diebus, feriiſque Saturni,
Mittebat Umber Aliculam mihi pauper,
Nunc mittit Alicam, factus eſt enim dives.

Quod alibi idem exponat:

Brevis gelidæ miſſa eſt toga tempore brumæ.

RESPONDEO: Aliculæ & breves Togæ differunt multum. Patroni mittebant Saturni diebus ad Clientes ſuos, non Alicas tantum, ſed etiam breves Togas, ut ſumptibus parcerent: Togas, quas geſtarent majores natu, Aliculas pro veſtiendis puellis, unde ſemitecti eſſe poſſent. Nam humeris injiciebatur, cætera nudi erant. Apulejus [9]: *Adeſt luculentus puer nudus, niſi quod ephebica*

(1) *lib.* I. *Germaniæ antiquæ c.* 13. (2) *lib.* IV. *Eleg.* I. (3) *Sat.* 14. (4) *lib.* IV. *Antiquit. Rom. c.* 10. (5) *lib.* X. *Obſervat. cap.* 18. (6) *Notis ad lib.* XXXIV. *Pandectarum Tit.* 2. *ſect.* 23. *pag.* 118. (7) *part.* I. *Notationum ad Pancirollum pag.* 45. (8) *lib.* XII. *Epig.* 83. (9) *lib.* X.

bica chlamyde sinistrum tegebat humerum. Mercurius ephebica chlamyde sinistrum tegens humerum, caduceo & marsupio instructus, pingitur in Nummis apud *Antonium Augustinum*[1]. Apollinis simulachrum marmoreum consimili habitu è Belvedere Romano depingit *Joh. Baptista de Cavalleriis*[2]. Adeoque verisimile non est, majores pueros ita incessisse ætate illa, qua decenter velari corpora oportebat maxime. Infantes, ut dixi, & pusiones gestabant. Ad *Martialis* verba prolata sic notat Farnabius[3]: *Cum vero Alica crassior sit & vilior quam Alicula, Poëta dum laudare videtur, Umbrum carpit, ut sordidiorem factum, quam olim ubi pauper fuit.* Quod me non satis fateor intelligere. Sensus vero, quem Poëta vult, ille est: Alica notat κόνδρον, id est, potum de zea, Alicula est levidense vestimentum. Ergo Umber, cum pauper erat, mittebat Aliculam, id est, vestem, at dives factus mittebat Alicam, id est, potionem ex zea decorticata. Quod pauperes mitterent Alicam, docet Martialis[4]:

Nos Alicam, mulsum poterit tibi mittere dives.

Alica nunquam est vestimenti genus, quomodo Alicula non est potus, & confer *Gerhardum Johann. Vossium*[5].

III. Gestabant pueri Prætextam, quæ Toga candida erat, περιπόρφυρος χιτὼν ajunt *Plutarchus*[6], & *Athenæus*[7]. Ora & limbus per circuitum purpura prætexebatur. Catullus[8]:

His corpus tremulum complectens undique vestis
Candida purpurea Tyrios prætexerat ora.

Persius[9]:

Cum primum pavido custos mihi purpura cessit,
Bullaque succinctis Laribus donata pependit.

Purpuræ decus est apud *Horatium*[10]. In latere dextro recincta, ut homini libertatem movendi sese permitteret, supra humerum dextrum fibula constringebatur, latus sinistrum humerumque illum decore involvebat.

IV. Cum

(1) *Tab.* 59. *num.* 10. (2) *lib.* I. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 4. (3) *pag.* 399. (4) *lib.* XIII. *Epig.* 6. (5) *in Lexico Etymologico pag.* 18. (6) *in Publicola.* (7) *lib.* VI. *Dipnosophist.* (8) *Epig.* 65. (9) *Sat.* 5. (10) *lib.* V. *Carm.* 5.

IV. Cum pervenissent ad annum decimum quintum, Prætexta deposita virilem sumebant Togam, cum pompa magna deducti in forum, invitatis ad actum illum amicis & cognatis. Recitabatur oratio inauguralis, & dies ille *tyrocinium* vocabatur, *Plinius* [1]. Lares mutatæ vestis dabantur testes. Propertius [2]:

Mox ubi bulla rudi demissa est aurea collo,
Matris & ante Deos libera sumpta toga.

Et pro felici incremento solvebatur nummus argenteus Divæ Juventæ, in æde ejus, *Dionysius Halicarnass.* [3]. *Togam puram* & *Togam liberam* appellant *Cicero* [4]. Et Catullus [5]:

Tempore quo primum vestis mihi tradita pura est,
Jucundum cum ætas florida ver ageret.

De Toga vide prolixe *Aldum Manutium* [6], & *Guilhelmum Budæum* [7]. Toga pura dicta est, quia nihil purpuræ attextum haberet. Attamen illi, qui Magistratum gerebant, quique Sacerdotes erant, prætexebant purpura viriles Togas suas. Germanicus apud Tacitum [8]: *Vidit se operatum & sanguine sacro respersa Prætexta pulchriorem aliam manibus aviæ Augustæ accepisse.* Annotat Lipsius [9]: *Germanicum fuisse prætextatum, utpote Augurem.* Et addit, *Sacerdotes tantum usos prætexta.* Atqui Germanicus erat prætextatus, non tantum quia Augur, sed quia exercitus Imperator, & cum potestate proconsulari erat. Livius [10]: *Purpura viri utemur in Magistratibus prætextati, in Sacerdotiis, liberi nostri prætextis Purpura Togis utentur.* Appianus [11] de Consule Dolabella, τὴν μὲν ὕπατον ἐσθῆτα ἠμφιέσατο, id est, Prætextam induit. Propertius [12]:

Curia prætexto quæ nunc nitet alta Senatu.

De Tribunis idem certum est, quoniam apud *Appianum* [13], dicit Cassius oratione ad milites, Tribunis a

(1) *lib.* VIII. *cap.* 48. (2) *lib.* IV. *Eleg.* I. (3) *lib.* IV. (4) *lib.* IX. *ad Atticum Epist.* 4. 20. 22. (5) *Epigram.* 69. (6) *Quæsitis per Epistolam pag.* 276. (7) *Annotatis posterioribus ad Pandectas pag.* 350. (8) *lib.* II *Annal.* (9) *Notis ad h.l. num.* 26. (10) *lib.* XXXIV. (11) *lib.* II. *Belli Civilis.* (12) *lib.* IV. *Eleg.* I. (13) *lib.* IV. *Civil.*

Cæſare ſacrum Magiſtratum & τὴν ἐσθῆτα τὴν ἱερὰν *ſacram veſtem* ademptam fuiſſe. Hic *veſtis ſacra* eſt prætexta Toga. De Julio Cæſare tunc cum prætor eſſet, Suetonius[1]: *Ut comperit paratos qui vi ac per arma prohiberent, dimiſſis lictoribus abjectaque Prætexta, domum clam refugit pro conditione temporum quieturus.* Prætor deponebat primum, ac deinde invertebat Prætextam, cum dicturus ſententiam erat. Seneca[2]: *Et ſi perverſa induenda magiſtratui veſtis. Perverſa*, id eſt, inverſa, ut pars ejus floridior introrſum verteretur, notante *Mureto*[3].

V. Toga ab humeris ad talos uſque pertingebat, ut refert *Cicero*[4]. Erat rotunda & undequaque conſtricta, itaque immiſſa ſupra caput injectu uno corpus totum veſtiebat, laxe patentibus in ſummo faucibus, ut non caput modo, ſed etiam brachium humeruſque dexter, cum luberet, commode exſeri poſſet, ac particula illa ad cervicem arrecta vel in caput attrahi vice pilei, tempore æſtus aut pluviæ, vel ab eo removeri poſſet in occurſu viri honeſti, coram quo debebat aperiri caput. Περισπάσαι τὴν τήβεννον ἐξ ὤμου. ait *Plutarchus*[5]. Et tunc fiebat, ut lacinia Togæ ſub dextra ala promiſſæ ad humerum lævum decurreret, faceretque ſinum aliquem obliquum, deſinendo per rugas non perinde æqualiter vel breves vel longas. Cæterum ad partes inferiores erat clauſa, ut corpus velaretur, quod tunc temporis non haberent femoralia vel braccas. Cæſar cum infeſtis conjuratorum pugionibus appeteretur, *Togæ ſinum ſiniſtra manu ad ima crura detraxit, quo honeſtius caderet*, ait *Suetonius*[6]. Id *Appianus*[7], τὸ ἱμάτιον περικαλύψασθαι καὶ πεσεῖν εὐσχημόνως. Nimirum lævam Togæ partem brachio ſubductam demiſit ad pedes, ne dum moribundus prolabitur; tunica, quæ tunc fere ad medium crus pertingebat, denudaret partes illas, quas naturæ honeſtas vult opertas eſſe. Togatorum Icones † adferunt *Joh. Bap-*

† Unam nos præbemus ex Laz. Bayfio *de re Veſtiar. c. 9.*

(1) *lib. 1. cap. 16.* (2) *lib. 1. de Ira cap. 16.* (3) *ad h. l.* (4) *Orat. pro Cluentio.* (5) *in Gracchis.* (6) *lib. 1. cap. 82.* (7) *lib. 2. de Bello Civili.*

Baptista de Cavalleriis [1], *Octavius Ferrarius* [2]. Cæsar Galba togatus est in Numismatis *Antonii Augustini* [3]. Antoninus Imperator togatus est *ibidem* [4]. Orientis populi hab bant Togas, & sub eis proxime subuculam, unde facile poterant discooperiri corporis partes infimæ. exemplo Noachi. *Genes.* [5]. Atque hi cingulo colligabant eas, quoniam erant manuleatæ: Romani vero non cingebant suas, quia rotundæ & manicis destitutæ erant, itaque suturam in pectoris superiori parte faciebant, unde posset exseri dextera, quando vellent: sinistra vero intus conclusa, non poterat cingulo comprimi, ut non valde obesset homini sese moventi, & negocia sua prompte abire volenti. Quod ergo *Sigonius* contendit, *Togam fuisse cinctam*, de eo viderit ille, quomodo Togæ cinctura non impedivisset omnem corporis motionem? quomodo manus sub Toga extendi potuerint & cinctum pati? quomodo Togæ fimbria in caput attrahi, ut vice pilei esset? Horatius [6]:

Videsne sacram te metiente viam
Cum bis ter ulnarum Toga.

Tibullus [7]:

Effluit effuso cui Toga laxa sinu.

VI. Toga erat in conversatione civili, uti erant Paludamentum & Sagum in castrensi vita. Paludamentum * quidem Imperatoris, Sagum vero Lictorum & Centurionum, *Nonius Marcellus* [8]. Silius Italicus [9]:

Isque ut Varronem procul inter prælia vidit,
Et juxta Sagulo circumvolitare rubenti
Lictorem, nosco pompam atque insignia nosco.

Suetonius [10]: *Urbem denique ad classicum introiit Paludatus ferroque succinctus, inter signa & vexilla, Sagulatis comitibus ac detectis commilitonum armis.* Utrumque vero differebat a Toga, quod esset apertum a dextro late-

* Ejus figuram, ut hic apposita est, dedit L. Baysius *de re Vestiar. c.* 11.

[1] *lib.* 1. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 23. [2] *lib.* 1. *de Re Vestiaria pag.* 4. [3] *Tab.* 22. *num.* 5. 6. [4] *Tab.* 47. *num.* 6. [5] IX. 21. [6] *lib.* V. *Carm.* 4. [7] *lib.* I. *Eleg.* 7. [8] *de Proprietate Sermonum cap.* 14. *num.* 10. 11. 12. [9] *lib.* IX. [10] *lib.* IX. *cap.* 11.

latere toto, & fibula aurea super humero dextro connecteretur. ἐπιπορπήματι χρυσῷ ait *Appianus*[1]. Centurionem Sagatum depingit *Jacobus Boissardus*[2]. Ovidius[3]:

Purpureum chlamydis pennæ traxere colorem,
Fibula quod fuerat, vestemque momorderat aurum,
Pluma fit, & fulvo cervix præcingitur auro.

Chlamys idem est quod Sagum. Statius:

Emicat & torto Chlamydem diffibulat auro.

Notat *Valturius*[4], quod *Paludamentum in sinistro humero fuerit nodo colligatum.* Verum quod in dextro humero alligata fibula sit, veteres Statuæ omnes attestantur, ait *Octavius Ferrarius*[5]. Galba Cæsar Paludatus cum nodo in humero dextero, est in Numismatis *Antonii Augustini*[6], perinde uti Antoninus Cæsar Paludatus in humero dextero cum nodo est *ibidem*[7]. Adrianus Cæsar Paludatus cum nodo in dextro humero è Marmoribus Farnesianis pingitur apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[8] Octavii Augusti simulachrum eleganter depictum è Marmoribus Capitolinis, ut nodus sit in humero dextero, est apud eundem *Baptistam*[9]. Nec non simulachrum Julii Cæsaris cum dextero nodo est *ibidem*[10]. Qualia ergo fuerint Marmora illa apud *Lazarum Baysium*[11], *Jacobum Boissardum*[12], ubi in sinistro humero, (ut scribit *Valturius*) nodum ostendit? Purpureum, id est, coccineum erat, quod color iste acuat fortitudinem, & quod fusus de vulnere sanguis ruber non ita facile notetur in vestimento rubro. Hoc erat a Lacedæmoniis, de quorum statutis ita referunt *Valerius Maximus*[13], *Ælianus*[14], & ex illis *Nicolaus Cragius*[15]. Locus est Esaiæ[16]: *Quare ergo rubrum est indumentum tuum?*

[1] *de rebus Punicis.* [2] *part. 3. Antiquit. Rom. fol.* 94. [3] *lib.* XIV. *Metamorph.* [4] *lib.* X. *de re Militari cap.* 1. [5] *lib.* VI. *de re Vestiaria pag.* 109. [6] *Tab.* 21. *num.* 22. [7] *Tab.* 46. *num.* 15. 18. [8] *lib.* I. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 41. 68. [9] *libro dicto, Tab.* 71. [10] *Tab.* 72. [11] *de Vestibus pag.* 55. [12] *part.* 3. *Antiquitat. Roman. fol.* 59. [13] *lib.* II. *cap.* 6. [14] *lib.* VI. *Variæ Historiæ cap.* 6. [15] *lib.* II. *de Republ. Lacedæmon. pag.* 153. [16] LXIII. 2.

tuum? Notatur Paludamentum, quo Judas Maccabæus indutus per visionem obtulit sese Prophetæ, defensor populi sui adversus vicinos hostes. Nam de illo exponit *Grotius* [1], & tolerari potest literali sensu, ut sublimior referatur ad Christum Servatorem, cui omnes veterum Heroum victoriæ dictis factisque suis præluserunt. *Paludatos duces* vocat Juvenalis [2]. *Consules Paludati* sunt apud *Livium* [3], *Ciceronem* [4]. Ἐναγώνιον καὶ στρατηγικὴν ἐσθῆτα vocat *Plutarchus* [5], ubi de Pompejo victo & post abjectum Paludamentum fugiente è campis Pharsalicis, refert. Atque idem *Plutarchis* [6] Φοινικίδα pro imperatorio Paludamento dixerunt. Paludati Imperatoris effigiem è Marmoribus columnæ Trajanæ delineant *Bayfius* [7], *Justus Lipsius* [8], *Octav. Ferrarius* [9], & adde *Salmasium* [10].

VII. Locus est *Matth.* [11], περιέθηκαν αὐτῷ χλαμύδα κοκκίνην, quod *Johannes* [12], ἱμάτιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτόν. Explicant illa sese mutuo. Porphyra color ille est, quem Ebræi שנים vocant & Græcis κόκκινον vertitur, aut sane illi proximus, itaque *Rabbini* interpretantur semper de illo, quod est *Cramosinum*, Esai. [13], ubi in Græco est ὡς φοινικοῦν. & *Hieronymus* reddit. *ut coccinum*. πορφυρὶς φοινικὶς pro eodem ponuntur a *Julio Polluce* [14]. Nec aliter apud Latinos, quibus *Phœnicium* idem est cum *Puniceo*. Horatius [15]:

Terra marique victus hostis, Punico
Lugubre mutavit sagum.

Loquitur de Marco Antonio Triumviro, qui victus ab Augusto & imperatoria potestate spoliatus, lugubrem habitum statumque assumsit. Purpureum paludamentum est apud *Valerium Maximum* [16]. *Beza* & *Castalion* vertunt, *circumdederunt ei chlamydem coccineam*. Namque Chlamys est idem, uti Sagum, vestimentum militare

[1] *in Notis.* [2] *Sat.* 6. [3] *lib.* III. XXXI. XLII. *Histor.* [4] *in Pisoniana.* [5] *in Cæsare.* [6] *in Parthicis.* [7] *l. d. pag.* 55. [8] *lib.* II. *de Militia Rom. Dialog.* 12. [9] *lib.* VI. *de re Vestiaria pag.* 110. [10] *in Exercitat. Plinianis pag.* 1329. [11] VII. 28. [12] *cap.* XIX. 2. [13] I. 18. [14] *in Onomastico.* [15] *lib.* V. *Carm.* 9. [16] *lib.* I. *c* 6.

tare & coccinum. Disserit *Baysius* [1], fuisse Togam purpuream, quæ & *picta* dicebatur, in Servatoris ludibrium velut a S. P. Q. R. missam illi, qui se Regem Judæorum appellaret. Neque ab illo dissentiunt *Dilherrus* [2], *Cl. Watsonus* [3]. Verum unde Copreæ sumerent Togam hujusmodi, quæ Ducum triumphalium ornatus erat, aut si forte alias Togæ pictæ donarentur, Regibus sociis pro munere summo dabantur solum? uti referunt *Plutarchus* [4], *Livius* [5], *Tacitus* [6], & exempla sunt 1. *Maccab.* [7]. Dicimus ergo cum *Casaubono* [8], & *Johanne Gerhardo* [9], fuisse Sagum aliquod Centurionis aut ordinum Ductoris obsoletum, quod præ manibus erat, & vero ἱμάτιον obiter valet *amiculum*, quod per occasionem superinjicitur vestimentis aliis. Quæ vero *Ludovicus de Dieu* [10], & ex illo *Balduinus Walæus* [11] referunt, non sufficiunt difficultati solvendæ. Ἁλουργὰ ἱμάτια, id est, vestes purpureas vocat *Dion Cassius* [12], ubi Cæsarem per Nilum enatantem in Paludamento ipso describit.

VIII. Ut Sagum coloris rubri, ita erat Toga candida. Hunc colorem amabant, (luctus vero tempore atrati erant in Togis pullis) & si quas sordes vestis contraheret, aderant Fullones, qui maculas eluebant, & quia sensim color vestis deterebatur, addebant cretæ bene præparatæ aliquid, ita & splendor restituebatur & vestes fiebant densiores, *Plinius* [13]. Locus est *Marci* [14]: οἷα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται λευκᾶναι. De Fullonibus est multa mentio in *Jure Civili* [15]. Lampridius [16]: *Fullones nonnisi servos suos habuit.* Et confer *Turnebum* [17], *Hie-*

[1] *de re Vestiaria pag.* 48. [2] *Tom.* I. *Disputat. Philologicar. pag.* 504. [3] *part.* I. *Notationum ad Pancirollum pag.* 2. [4] *in Antonio.* [5] *lib.* X. [6] *lib.* IV. *Histor.* [7] X. 19. 62. 64. *c.* XI. 58. *c.* XIV. 44. [8] *Exercitat.* 16. *sect.* 73. [9] *in Harmonia Passionis c.* II. [10] *Notis ad Johan.* XIX. 15. [11] *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 984. [12] *lib.* XLII. *Histor.* [13] *lib.* XXXV. *cap.* 15. 17. [14] IX. 3. [15] *l.* II. *D. de Condict. sine caus. l.* III. §. *Si fullo. D. Locat. l.* XII. & LXXXII. *D. de Furt. l.* XIII. §. *finali D. de Usufruct. l.* III. *D. de Aqua pluvia arcenda.* [16] *in Alexandro Severo.* [17] *lib.* XXIV. *cap.* 23.

Hieronymum Mercurialem [1], *Jacobum Pontanum* [2]. Diximus quædam *supra* [3]. Plautus [4]:

Qui vestitu & creta occultant sese.

Dictum adversus homines tenuiores, qui cum mutare non possent Togam veterem cum nova, uti ditiores: ut tamen nitidi & melioris fortunæ viderentur esse, diebus festis incretabant Togas suas inquinatas vel ipsi, vel per Fullones. Horatius [5]:

Ille repotia, natales, aliosque dierum
Festos albatus celebrat.

Albatus, id est Toga candida amictus, ut *Ecclesiast.* [6], ibidem *Pineda* [7], *Martinus de Roa* [8]. Λευκαίνειν τὰς στολὰς est *Apocal.* [9], ubi multa adversus *Petrum Fabrum* (qui de hoc loco quædam non satis recte [10] disserit) annotat *Ludovicus Alcasar* [11].

IX. Sub Toga communiter gestabant Tunicam abbreviatam, ita ut paulo infra genua caderet, eamque fluxam cingebant, ut corpori aptior esset. ἀζώστους χιτῶνας habere, erat probrum, uti narrant *Seneca* [12], *Dion Cassius* [13]. Sæpe etiam loco pœnæ. Suetonius [14]: *Pro cætero delictorum genere variis ignominiis affecit, ut stare per totum diem juberet ante prætorium, interdum tunicatos discinctosque. Discinctos*, id est, ἀζώστους. Huc pertinet illud Ovidii [15]:

Nec coma vos fallat liquida nitidissima nardo,
Nec brevis in rugas cingula pressa suas.

Senatores vero & Equites præterea in pectore habebant latos Clavos aut Clavos angustos, ut essent insigne aliquod & ornamentum. Namque Clavi erant purpurei vel aurei, & vero de Clavis illis non recte scribit Josephus Scaliger [16]: *Clavus erat plagula, quæ ab humeris in*

[1] *lib.* III. *Variarum Lectionum c.* 21. [2] *in Bellariis Atticis pag.* 351. [3] *lib.* II. *cap.* V. *distinct.* 2. [4] *in Aulular. Act.* 5. *sc.* 9. [5] *lib.* II. *Sermon. Sat.* 2. [6] IX. 8. [7] *in Commentario.* [8] *part.* 2. *Singularium lib.* II. *cap.* 2. [9] VII. 13. 14. [10] *lib.* II. *Agonisticorum cap.* 12. [11] *Commentariis num.* 9. [12] *Epist.* 93. [13] *lib.* LXIII. *Histor.* [14] *lib.* II. *c.* 24. [15] *lib.* III. *de Arte Amandi.* [16] *Conjectan. ad Varron. pag.* 192.

in pectus demittebatur, *ut erat* ἐπωμὶς *Græcorum*, *ea clavis quibusdam consita erat*. Nec aliter *Simon Abbes Gabbema*[1]. Verum ita erant tunicæ pars ut illi assuerentur, (uti recte monet *Gerhard. Joh. Vossius*[2]) non etiam ut desuper solum velut obiter injicerentur. Et licet insuti essent, a veste tamen separari poterant atque eximi inde, ut in vestem aliam transferrentur & de novo consuerentur. Quod vero etiam *Johannes Samozcius*[3], & *Antonius Augustinus*[4] scribant, *Clavos eos velut flores intertextos fuisse vestibus*, perinde falsum est, uti constat ex illis, quæ jam diximus. Intertextum haut erat, quod exterius annexum poterat quavis occasione separari. Erant fila aurea vel purpurea segmenta, quomodo sunt capita clavorum, vel rotunda vel quadrata, *plagulas* dicit *Varro*[5]. Nimirum tunica illis, ut rete plagis distinguebatur. Suetonius[6]: *Sumenti virilem togam tunica lati Clavi resuta ex utraque parte ad pedes decidit*. *Resuta*, id est, refibulata, nodo scilicet sublato vel soluto, quo continebatur in humero dextro, ut Toga prætexta. Et vero, quomodo Octavius tyrocinii die latum Clavum sumsit, cum nondum Senator esset? *Casaubonus* divinat, quod hoc illi Julius Cæsar peculiariter indulserit, & vide plura apud *Octavium Ferrarium*[7]. Nam quod idem *Casaubonus*[8] notat, *resutam*, *id est*, *refibulatam*, *nodis scilicet solutis*, *quibus tenebatur in humeris ex utraque parte*, id non possum approbare. Statuæ omnes togatæ monstrant unam in dextro humeros fibulam, duæ fibulæ nusquam apparent, neque opus illis erat, ut Tunica jungeretur. Atque inde est *Tunica laticlavia*, Senatoribus proprium vestimentum, ut referunt *Suetonius*[9], *Plinius*[10]. χιτῶνας πλατυσήμους vocat *Strabo*[11]. Itaque *Ovidius* cum se *laticlavium*, id est, Senato-

[1] *Notis ad Petronium pag.* 54. [2] *in Lexico Etymologico pag.* 281. [3] *lib.* I. *de Senatu Romano pag.* 76. [4] *Dialogo* 2. *Antiquitat. Romanar. pag.* 35. [5] *lib.* VIII. *de LL. pag.* 117. [6] *lib.* II. *c.* 94. [7] *lib.* III. *de re Vestiaria c.* 13. [8] *ad h. l. pag.* 258. [9] *lib.* I. *cap.* 45. *lib.* II. *cap.* 38 94. *lib.* III. *cap.* 35. *lib.* IV. *cap.* 45. *lib.* VIII. *cap.* 10. *lib.* IX. *cap.* 2. [10] *lib.* IX. *c.* 36. [11] *lib.* III. *Geograph.*

natoriam dignitatem assecutum esse refert, verba illa usurpat [1]:

Interea tacito passu labentibus annis
Liberior fratri sumpta mihique Toga est;
Induiturque humeris cum lato purpura Clavo,
Et studium nobis, quod fuit ante, manet.

Vellejus Paterculus de Mecænate [2]: *Quippe vixit angusto Clavo contentus pene, nec majora consequi non potuit, sed non tam optavit.* Nimirum erat Clavus angustus Equitum insigne, uti Clavus latus Magistratuum superiorum & Senatorum promiscue. Statius [3]:

——— *Non te series inhonora parentum*
Obscurum proavis, & priscæ lucis egentem
Plebeja de stirpe tulit, non sanguine cretus
Turmali trabeaque Remi, nec paupere Clavo
Augustam sedem, & Latii penetrale Senatus
Advena pulsasti. ———

Paupere Clavo, id est, angusto. Martialis [4]:

Dum proavos atavosque refers, & nomina magna
Dum tibi noster Eques sordida conditio est:
Dum te posse negas nisi lato, Gellia, Clavo
Nubere, nupsisti Gellia cistifero.

Gellia nobilis erat, negaveratque sæpe, quod alii quam Senatori vellet nubere, at demum mendico nupsit: nam hoc est *cistifero*, id est, vili Sacrificulo Cybeles, qui ferebat cistulam, in qua religionis Isiacæ arcana reposita erant, ut exponit *Turnebus* [5]. Equestris ordo erat στενόσημος cum angusto Clavo, Senatores erant πλατύσημοι cum lato Clavo. Senatores non cingebantur, sed laticlaviam Tunicam erecto pectore demittebant, cinctura minime adstrictam: Equites vero super Tunicam angusti clavi cingebantur. De lato Clavo multa vide apud *Marcellum Donatum* [6], & de Tunica adjunge *Aldum Manutium* [7].

X. Qui

(1) *lib.* IV. *Trist. Eleg.* 10. (2) *lib.* II. (3) *lib.* V. *Silv.* 2. (4) *lib.* V. *Epigr.* 17. (5) *lib.* III. *Adversar. cap.* 21. (6) *Dilucidationibus ad Suetonium pag.* 245. (7) *Quæsitis per Epistolam pag.* 289.

X. Qui delicatiores erant, gestabant Tunicam *χειριδωτὸν*, *manicatam* ut vocat *Curtius* [1], sive *manuleatam*, ut *Plautus* [2] appellat. Et de qua Rutulus ille ad Phryges per contemptum [3]:

Et tunicæ manicas & habent redimicula mitræ.

Suetonius de Caligula [4], *manuleatus & armillatus in publicum processit*. Nimirum effœminatus ille & honestatis publicæ negligens. Quare statim addit, *aliquando sericatus & cycladatus*. Certe ne vestem sericam vir gestaret, Tiberius edicto sanciverat, ut *Tacitus* [5] refert. Fœminæ ita vestitæ incedebant. Et porro Cyclas erat tunica muliebris, ut monet *Servius* [6]. Rursum Suetonius, *nonnunquam socco muliebri*. De qua stoliditate Imperatoris hujus præterea narrant *Plinius* [7], *Seneca* [8], *Dion Cassius* [9]. Iterum *Suetonius* de Julio [10]: *Etiam cultu notabilem ferunt, usum enim lato clavo ad manus fimbriato, nec ut unquam aliter quam super eum cingeretur, & quidem fluxiore cinctura. Latus clavus* hoc loco est Tunica laticlavia, id est, senatoria, & notabile erat, quod cum alii haberent colobia, Julius tamen adhiberet Tunicam laticlaviam manuleatam, ita ut oræ manicarum fimbriatæ essent, quod mulierum proprium erat, notante *Casaubono* [11], & sequitur *Berneggerus* [12]. Deinde, hoc etiam novum erat, quod cum cæteri Proceres non cingerentur, sed latis Clavis connecterent, ipse tamen laticlaviam Tunicam more novo cingeret. Tunicæ manicis defectæ erant Colobia, ut *Servius* [13] docet. Non quod brachiis totis denudatis incederent, sed quod manicæ tantum ad cubitum pertingerent, ut veteres Statuæ exprimunt. *Cicero* [14]. Catilinæ probri loco objicit, *quod manicatis & talaribus tunicis uteretur*. Et confer *Aulum Gellium* [15].

XI. Hæc

(1) *lib.* III. *cap.* 3. (2) *in Pseudolo Act.* II. *sc.* 4. (3) *lib.* IX. *Æneid.* (4) *lib.* IV. *cap.* 52. (5) *lib.* II. *Annal.* (6) *Commentariis ad lib.* I. *Æneid. pag.* 198. (7) *lib.* IX. *cap.* 35. *lib.* XXXVII. *cap.* 2. (8) *lib.* II. *de Beneficentia cap.* 12. (9) *lib.* LIX. *Histor.* (10) *lib.* I. *cap.* 45. (11) *adh. l.* (12) *Notis adh. l. pag.* 108. (13) *Commentar. ad lib.* IX. *Æneid. pag.* 565. (14) *Oration.* 2. (15) *lib.* VII. *cap* 12.

XI. Hæc Tunica erat veſtis domeſtica, nam domi Togam abjiciebant, atque hanc ſolum forte geſtabant, cum amicos viſerent, vel patronos comitarentur aut alloquerentur, vel negocia publica exigerent. Martialis[1]:

Quos Fauſtine dies, qualem tibi Roma Ravennam
Abſtulit, o ſoles! o tunicata quies!

Nimirum illi qui procul negociis domi quietus ſe continebat & Patronorum favorem exambire negligebat, quod illis carere poſſet citra damnum rerum ſuarum. Atque idem *operam togatam* vocat[2]:

Exigis a nobis operam ſine fine togatam,
Non eo, libertum ſed tibi mitto meum.

Porro explicatius ait[3]:

Denariis tribus invitas & mane togatum
Obſervare jubes atria, Baſſe, tua.

Cives togati deducebant & reducebant Patronos, è Magiſtratibus & concivibus ditioribus, in domum, templa, forum. *Longi agminis officia* vocat *Juvenalis*[4]. Quare in vita beatiori *Togam raram* optat[5]:

Lis nunquam, Toga rara, mens quieta.

Domi enim adſidentes Togam exuebant, neque Patronorum anteambulones eſſe volebant.

XII. Sub Tunica habebant *Subuculam* (ut vocat *Suetonius*[6]) ex lana confectam: quæ cutem proxime attingebat. Hinc intelligas illud, quod ſæpe legitur de Tunicis duabus. Una erat interior, id eſt, Subucula, altera exterior, id eſt, Tunica vere dicta. Locus eſt *Lucæ*[7]. ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι. Et conſimiliter Plautus[8]: *Nec inter tunicas habeas* Nam quod ibi *Lambinus* & *Taubmannus*[9] notant, *pallium eſt veſtis Græcorum exterior, tunica eſt interior*, non eſt ad rem. *Tunicas* vero dicit multitudinis voce, ut ſupra expoſiſitum eſt. Locus alius eſt *Matth.*[10], *Marci*[11], *Lucæ*

(1) *lib.* x. *Epig.* 51. (2) *lib.* III. *Epig.* 49. (3) *lib.* IX. *Epig.* 103. (4) *Sat.* 10. (5) *lib.* x. *Epig.* 47. (6) *lib.* II. *cap.* 82. (7) III. II. (8) *in Aulular. Act.* IV *ſc.* 4. (9) *in Commentario pag.* 184. (10) X. 10. (11) VI. 9.

cæ[1]. μὴ ἐνδύσασθαι δύο χιτῶνας. Annotat Grotius[2]: *Ne modo hanc, modo illam tunicam induite, ut ſolent qui iter faciunt, aliis in itinere veſtibus uti, aliis ubi in urbem aliquam advenerunt.* Verum aliter eſt. Scilicet volebat Chriſtus, ne veſtium munimentis confiderent magis, quam par eſſet, adeoque ipſa interula amicti ſtatuerent vel ita non defore medium ſufficiens ad depellendas a corpore tempeſtates ſævas, *Interior tunica* eſt apud *Valerium Maximum*[3], χιτωνίσκον vocant *Appianus*[4], & *Dion.*[5]. Eadem hæc Subucula eſt. Et Subucula quidem virorum proprium erat, Induſium vero fœminarum, uti *Nonius*[6] prolatis a *Varrone* locis docet. E lana conficiebatur utraque Interula, ſerius vero & Cæſarum ævo demum moris fuit, ut de lino eſſet, quod monet *Salmaſius*[7] ad *Lampridii* verba. *Boni linteaminis appetitor fuit, & quidem puri.*

XIII. Locus alius eſt Johan.[8]: *Petrus cum audiviſſet Dominum eſſe*, τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο. Et quia ſtatim additur, ἦν γὰρ γυμνὸς, inde quidem *Caſtalio* voluit exprimere, *accipit induſium jacitque ſe in lacum.* Dixerat ante illum *Interpres Arabs* אאר קמיצה, ubi omnino aberrat *Fullerus*[9], quando קמיצה exponit de tunica laxa, ut cingulo poſſet includi, ne obeſſet natationi. Certe קמיצה *ſubucula* eſt, & vocabulum ad Hiſpanos, Gallos, Italos, eorum ſive incolæ ſive accolæ Mauri deportarunt, ut *camiſia* hodienum ſit populis illis, quam *ſubuculam* Latini appellant. *Eginhardi*[10] teſtimonio probat *Elias Vinetus*[11]. Veruntamen non placet verſio *Caſtalionis*, & porro non juvat eum, quod Petrus *nudus fuiſſe* dicatur. Γυμνὸν vocant Hebræi & Græcienſes eum, qui ſuperiori veſte exutus eſt, licet ſubuculam retineat,

1. *Sa-*

(1) IX. 3. (2) *pag.* 551. *ad Euangelium Marci.* (3) *lib.* VII. *cap.* 4. (4) *lib.* I. *de Bello. Civ.* (5) *lib.* LXXVII. (6) *de Proprietate Sermonis cap.* XIV. *diſt.* 18. & 36. (7) *Annotatis ad Alexandrum Severum cap.* 40. (8) XXI. 7. (9) *lib.* II. *Miſcellan. ſacror. cap.* II. (10) *è libro de Caroli Magni geſtis.* (11) *Commentariis ad Auſonium num. marg.* 84.

1. *Samuel.* [1], 2. [2], *Jobi* [3], *Esai.* [4], *Actor.* [5], perinde ut *Mela* [6] dicit, *Germanos plerumque nudos egisse.* Interpretatur *Tacitus* de *rejecta veste superiore. Chrysostomus* [7], γυμνὸς μὲν τοῦ χιτωνίσκου μόνον. Quid sit χιτωνίσκον, diximus *in præcedentibus.* Recte ista monet *Grotius* [8]. Verum non recte illa addit, quæ sequuntur; Ἐπενδύτης *est vestis genus honoratius;* στολὴ ποδήρης *tunica superior, quam induit Petrus, quo honestior apud Christum appareret, nihil veritus, si eam per aquas gradiendo nonnihil humectaret.* Qui ad natandum sese accingebat, noluit omnino tunica lata gravique, unde natatio impediri poterat, vestiri. Ut honoratus appareret, vix in illa animi correptione meditari poterat, satis esse arbitratus, quando pudori consuleret. Subucula amictus venabatur more suo pisces, quoniam labori eo expeditius incumbere poterat, & ne vestes aliæ macularentur. *Beza* vertit, *amiculum succinxit*, & addit [9], *amiculum lineum pudoris causa, ut subligaculum esset.* Poterat didicisse ex Nonno [10]?

Καὶ λινέῳ πεπύκαστο πολυτρήτῳ χρόα πέπλῳ.

Λίνεον πέπλον est amiculum lineum, & tolerari potest, quamvis ei refellendo diligenter incumbat *Daniel Heinsius* [11]. Dicit ἐπενδύτης *interula est.* Non est, uti vocis compositio illico arguit. Instat *nudum fuisse Euangelistam refert.* Nudus quidem erat, ut tamen interula non careret. Cumque audivisset, Dominum esse, qui in littore staret, circa indusium, quod propter futuras inferiores a leviori aura impulsum, membra pudori obnoxia revelare facile posset, constringit subligaculum lineum, ita natationi haudquaquam obesse poterat. Ἐπενδύτης ergo est, quia indusio superinduebatur femorale, & comprimebat illud penes lumbos.

(1) XIX. 24. (2) VI. 20. (3) XXII. 6. *cap.* XXIV. 7. (4) XX. 7. (5) XIX. 16. (6) *lib.* III. *pag.* 155. (7) *ad Baptisandos.*

(8) *Notis ad h. l.* (9) *in Notis pag.* 448. (10) *Paraphrasi ad h. l. pag.* 218. (11) *Aristarcho ad Nonnum pag.* 527.

XIV. Pluvio tempore Penulam † (quam *Lacernam* vocant *Plinius*[1], *Suetonius*[2]) injiciebant super Tunica. Martialis[3]:

Amphitheatrales nos commendamur ad usus,
Cum tegit algentes nostra Lacerna togas.

Juvenalis[4]:

—— Fremeret, sæva cum grandine vernus
Jupiter, & multo stillaret Penula nimbo.

Et[5]:

—— Pingues aliquando Lacernas
Munimenta togæ. ——

Ex corio aut vili panno confectam habebant eoque nigro, cives promiscui. Martialis[6]:

Ingrediare viam cœlo licet usque sereno,
Ad subitas nunquam scortea desit aquas.

Scorta enim apud veteres sunt idem quod pelles, ut *Festus*[7] docet. Rursum Martialis[8]:

Spectabat modo solus inter omnes,
Nigris munus Horatius lacernis.

Pullatorum turba est apud *Suetonium*[9]. Nimirum Penulæ erant coloris pulli. Et[10]: *Nisi positis Lacernis togatum consistere.* Lacerna eadem quæ Penula erat, ut diximus, & cum propria civium Romanorum vestis forensis Toga esset, eaque alba, contra hanc observationem majorum varie peccatum est per illa tempora, & magis deinceps. Tenuiores deposita Toga in Tunicis prodibant, inde apud *Tacitum* est *populus tunicatus*, id est, turba vilissima. Alii Penulam Togæ loco gestabant, vel Togæ superinjectam. Augustus vero Lacernarum usum non prorsus abrogavit, voluit tantum, ne quotidianus amictus esset in Circo & Foro, ad quæ Urbis loca fere conveniebant cives Romani. Est φελόνη, quam

† Formam vide appositam ex B. Bartholino *de Pænula c.* 4.

(1) *lib.* XIX. *cap.* 25. (2) *lib.* V. *cap.* 6. (3) *lib.* XIV. *Epig.* 137. (4) *Sat.* 5. (5) *Sat.* 9. (6) *lib.* XIV. *Epig.* 130. (7) *lib.* XVIII. *de Verborum significatione pag.* 428. (8) *lib.* IV. *Epigr.* 2. (9) *lib.* II. *cap.* 40. (10) *ibidem cap.* 41.

quam Paulus sibi petit mitti Troade, 2. *Timoth.* [1], quanquam hoc de *Toga* exponat (quæ erat civium Romanorum honorarius amictus & libertatis signum) *Joachimus Stephani* [2]. Attamen magnam differentiam esse inter Togam & Penulam, recte probat *Jacobus Cujacius* [3]. Ditiores & militiæ Duces habebant Lacernas coccineas. *Tyrias lacernas* vocat *Martialis* [4], & confer *Johan. Baptistam Donium* Florentinum [5].

XV. Tibialia nulla habebant, tantum quod milites illa induerent, & vocabant *caligas*. Inde *caligati*, id est, milites, apud *Suetonium* [6]. Et vero qui militiæ gradum aliquem tenebant, ornatiore Caliga quam manipularii utebantur, ac clavis aureis argenteisque effulgebant, ut monet *Torrentius* [7], & adde illi *Salmasium* [8], *Berneggerum* [9], *Hieronymum Magium* [10], *Brissonium* [11]. Nobiles & Equites induebantur Peronibus coriaceis infra genua consistentibus, ac quod restabat, fascia quadam preciosa obligabant proceres solum pro ornatu aliquo, ut de Pompejo Magno scribit *Valerius Maximus* [12]. De Augusto Suetonius [13]: *Femoralibus & tibialibus muniebatur.* Notantur pedules & crurules fasciæ, πελματίδες καὶ περισκελίδες, ut multis exponunt *Casaubonus* [14], *Salmasius* [15]. Juvenalis [16]:

Nil vetitum fecisse volet, quem non pudet alto
Per glaciem perone tegi. ———

Calceo muniebant pedes, & viri quidem habebant Calceos nigros. Juvenalis [17]:

——— *Et nobilis & generosus*
Appositam nigræ lunam subtexit alutæ.

Mu-

(1) IV. 13. (2) *lib.* I. *de Jurisdictione cap.* 7. *num.* 93. (3) *lib.* XII. *Observat. cap.* 39. (4) *lib.* II. *Epig.* 29. *lib.* VIII. *Epig.* 10. *lib.* XIV. *Epig.* 133. (5) *Dissertatione de Pœnula.* (6) *lib.* II. *cap.* 25. *lib.* III. *cap.* 9. *lib.* VIII. *cap.* 7. (7) *lib.* II. *Sueton. c.* 25. (8) *in Catalectis Schildi ad Suetonium pag.* 395. (9) *Diatribis ad Suetonii Augustum pag.* 127. (10) *lib.* III. *Miscellaneorum cap.* 2. (11) *lib.* II. *Antiquitatum selectarum.* (12) *lib.* VI. *cap.* 9. (13) *lib.* II. *cap.* 82. (14) *in Annotatis pag.* 235. (15) *Notis ad Historiam Augustam pag.* 561. (16) *Sat.* 14. (17) *Sat.* 7.

Mulieres vero habebant albos. Ovidius [1]:

Pes malus in nivea semper celetur aluta,
Arida nec vinclis crura resolve tuis.

Itaque viri, qui Calceos albos gestabant, molles & stolidi esse censebantur. Martialis [2]:

Sordidior cœno cum sit toga, calceus autem
Candidior prima sit tibi, Cinna, nive.

Dissentit *Lipsius* [3], & *Calceos fuisse albos communiter*, ait. Verum *Martialis* testimonium obstat, quod ille adversus comptulum profert. Vopiscus [4]: *Calceos albos mulieribus reliquit.* Emendat Lipsius, *galbos*, verum hoc repudiat *Salmasius* [5], & lectionem vulgatam retinet. Nec meliore loco fuerunt illi, qui rubris Calceis utebantur. Ὑπόδησιν ἐρυθροχρόον habebat Julius Cæsar, quod obtrectatores ejus traducebant gnaviter, ut refert *Dion Cassius* [6]. Aut qui Soleas adhibebant, itaque *Cicero* [7] crimini vertit, quod Verres *soleatus* incesserit. Nam hæ in triclinio solum usitatæ erant, ut diximus *supra* [8]. Locus est Marci [9]: *Cujus ego non sum dignus ut solvam* τὰ ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. *Corrigiam solearum ejus*, vertit *Beza* [10], & exponit, *solearum, quibus plantæ pedis duntaxat obteguntur. Romanus Interpres* habet, *calceamentorum ejus*, melius certe, quandoquidem Soleas non induebant sive Hebræi sive Romani, quando foris prodibant, Calceos vero gestabant, quibus tegebantur pedes crure tenus, ait *Justus Lipsius* [11], cum nolebant ἀνυποδητεῖν. *Bezam* redarguit *Daniel Heinsius* [12]. Itaque legitur Marci [13]: *Sed ut calcearentur sandaliis.* Sandalia eadem sunt quæ Soleæ, id est, calcei domestici, per convivia, per ludos, per ocium. Soleatos jubet Christus, non Calceatos, Apostolos suos iter arripere, non minus adversus itinerum incommoda, quam adversus difficultates alias illis consulturus, quamvis me-

(1) *lib.* III. *de Arte amandi.* (2) *lib.* VII. *Epig.* 32. (3) *lib.* I. *Elect. cap.* 13. (4) *in Aureliano cap.* 49. (5) *Notis ad h. l.* 896. (6) *lib.* XLVII. *Histor.* (7) *lib.* IV. (8) *cap.* III. *dist.* 3. (9) I. 7. (10) *in Notis ad Matth.* III. 11. *pag.* 12. (11) *Notis ad Tacitum lib.* II. *Annal. num.* 132. (12) *lib.* II. *Exercitat. sacrar. cap.* I. (13) VI. 9.

dia ordinaria non adessent, perinde uti de Tunicis duabus supra[1] diximus. Id *Tacitus*[2] vocat, *pedibus intectis incedere*, & exponit Lipsius, *incedere soleatum, crepidatum, ut plantarum calces tantum imæ tegantur, cæteris fere nudis.*

——— Nexas sine tegmine plantas,

dixit *Manilius*[3], quomodo locum hunc emendavit *Scaliger* in prioribus curis, nam in posterioribus mutavit, uti patet *ex Annotatis*[4], & confer *Balduinum Walæum*[5], *Hieronymum Magium*[6], *Benedictum Balduinum* Ambianum[7], *Gerhardum Joh. Vossium*[8].

XVI. Puellæ hactenus, uti Pueri, gestabant Togam prætextam, eamque die nuptiarum deponebant. Cæterum muliebria vestimenta erant Stolæ. *Inscriptio* Lugdunensis: MEMORIÆ. PERENNI. QUIÆTI. ÆTERNÆ. TERTINIÆ. VICTORINÆ. FEMINÆ. RARISSIMÆ. STOLATÆ. QUONDAM. CONJUGI*. INCOMPARABILI. TERTINIUS. SEVERIANUS. *Gruterus*[9]. Videlicet Tunicæ purpureæ, demissæ ad pedes usque, institam assutam habentes, manuleatæ & segmentis aureis ornatæ. Ovidius[10]:

Quæque tegis medios instita longa pedes.

Juvenalis:

Segmenta & longos habitus & flammea sumit.

Erant *segmenta* fasciæ purpureæ auro intertextæ, quæ vesti pro ornamento insuebantur. *Longos habitus* dicit, quia Stola ad pedes erat demissa. Flammea sunt nupturientis, uti id est *supra*[11]. In plicas multas contrahebatur, itaque vocatæ sunt *tunicæ striatæ*. Ovidius[12]:

Scripsimus hoc illis, quarum nec vitta pudicos
Contingit crines, nec stola longa pedes.

Et idem[13]:

Aut tunicam summa deducere turpiter ora.

Iconem habes apud *Lazarum Baysium*[14], † *Jacobum Bois-*

* Apud Gruterum legitur SPIRITO.

† Unde hanc figuram transtulimus.

(1) *dist.* 12. (2) *lib.* 11. *Annal.* (3) *lib.* V. *Astron.* (4) *pag.* 263. (5) *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 393. (6) *lib.* III. *Miscellaneorum cap.* 3. (7) *de Calceo Antiquo & Mystico.* (8) *in Lexico Etymologico pag.* 478. (9) *in Volumine pag.* 563. (10) *lib.* III. *de Arte amandi.* (11) *cap.* 11. *dist.* 3. (12) *lib.* III. *de Ponto Eleg.* 3. (13) *lib.* I. *Amorum Eleg.* 7. (14) *de re Vestiaria cap.* 1.

Mm 4

Boissardum [1], *Johan. Baptistam de Cavalleriis* [2]. Super Stolis adhibebant *Pallas*, uti vocat *Nonius Marcellus* [3]. Velut operimentum pro ornatu. Horatius [4]:

Ad talos Toga demissa & circumdata Palla.

Ovidius [5]:

Virginei crines auro gemmaque premuntur,
Et tegit auratos Palla superba pedes.

Martialis [6]:

Fascia te tunicæque tegunt, obscuraque Palla,
At mihi nuda satis nulla puella patet.

XVII. Supparos præcingebant, id est, lineum succinctorium ad femora alligatum, ut *Nonius* [7] interpretatur. Virgines delicatiores Strophiis & Fasciis constringebantur, ut papillarum tumor cohiberentur, atque corporis aliqua agilitas esset. Terentius [8]: *Quas matres student, demissis humeris, vincto pectore esse, ut gracilæ sient.* Catullus [9]:

Nec tereti Strophio luctantes vincta papillas.

Sic enim cum *Dousa* legere malumus, quam *cincta*, uti vulgo. Martialis [10]:

Fascia crescentes dominæ compesce papillas.

Zona circumligabant tunicam † mediam. Martialis [11]:

Longa satis nunc sum, dulci sed pondere venter
Si tumeat, fiam tunc tibi Zona brevis.

Cæterum Tunica ipsa fibulis duabus in humero utroque constringebatur, alæ infra brachia demissæ erant consutæ. Quod enim Bayfius [12] contendit, *alas fuisse apertas*, errat ille & frustra adducit. Ovidium:

Pallia si nimium terræ demissa jacebunt,
Collige & immunda sedulus effer humo,

Pro-

† Id optime demonstrat adjecta pictura ex O. Ferrario *l.* III. *de re Vestiar. c.*17.

(1) *part.* 3. *fol.* 53. 63. & *part.* 5. *Antiquitatum Romanarum fol.* 8. 11. 62. 63. (2) *lib.* 1. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 11. 15. 17. 18. 25. 54. 55. (3) *de Proprietate sermonum cap.* XIV. *num.* 7. (4) *lib.* 1. *Sat.* 2. (5) *lib.* III. *Amor. Eleg.* 13. (6) *lib.* XI. *Epigr.* 105. (7) *de Proprietate sermonum c.* 14. *num.* 20. (8) *in Eunucho Act.* III. *sc.* 3. (9) *Epig.* 65. (10) *lib.* XIV. *Epig.* 234. (11) *lib.* XIV. *Epigr.* 151. (12) *de re Vestiaria pag.* 63.

Protinus officii precium patiente puella,
Contingent oculis crura videnda tuis.

Neque enim efferendo pallio aperirentur crura, si alæ utrinque consutæ essent, ait *Baysius*[1]. RESPONDEO. Sunt hæc dicta eo sensu, amantem cum lapsam pallii oram tollit, posse etiam permittente puella Stolæ aliquantum subducere & aspectu crurum beari. Et porro matronæ ita erant vestitæ in Stolis, ut nihil præter faciem appareret. Horatius:

Matrona præter faciem nil cernere possis,
Cætera, in Catia est, demissâ veste tegentur.

Libertinæ & quæ stupri licentiam vulgaverant, fibulam in humero dextero ita laxam faciebant, ut non cervice modo, sed humeris quoque & lacertis conspicuis essent. Ovidius[2]:

Pars humeri tamen ima tui, pars summa lacerti
Nuda sit, a læva conspicienda manu.

Nimirum, ut procorum oculos in se converterent. Zona vero erat preciosa & superba, quam tamen preciosiorem multo habebant Sponsæ, eamque cum Sponso accubituræ Sponsi ipsius manibus recinctam ponebant, virginitatis perituræ tesseram. Hinc illud: *Zonam solvere*, λύειν ζώνlω ait *Homerus*[3], λύειν μίτρlω, dixit *Theocritus*[4]. Confer *supra*[5].

XVIII. In capite habebant Mitras. *In Catalectis* Virgilii:

Copa Syrisca caput Graja redimita Mitella.

Copa (quod vocabulum etiam *Suetonius*[6] usurpat) est κάπηλις, quæ cauponarias artes exercet, ac cum illi Mitram imponit, docet anum esse, uti multis probant *Salmasius*[7], *Johan. Weizius*[8], *Gerhard. Johan. Vossius*[9]. Nam propria vetularum erat Mitra. Propertius[10]:

Exsequiæ fuerant rari furtiva capilli

Vin-

(1) *l. d.* (2) *lib.* III. *de Arte amandi.* (3) *lib.* XI. *Odyss.* (4) *Idyll.* 20. (5) *cap.* 11. *dist.* 4. (6) *lib.* VI. *cap.* 28. (7) *in Exercitationibus ad Solinum pag.* 555. (8) *Notis ad Copam pag.* 18. (9) *in Lexico Etymologico pag.* 120. (10) *lib.* IV. *cap.* 5.

Vincula & immundo pallida Mitra situ.

Ovidius:

Illa modo Mitra canos incincta capillos,
Fingebat tremula rustica liba manu.

Vocabant alio nomine *Calanticas*, ut notat *Servius* [1], * & Iconem matronæ gerentis in capite Mitram rotundam exhibent *Jacobus Boissardus* [2], *Joh. Baptista de Cavalleriis* [3]. Et suberat Reticulum ex optimo lino confectum, quo capilli continebantur, ne diffluerent:

Cui flavam religas comam?

ait *Horatius* [4]. Dictum alias *vitta* & *tænia*. Tibullus [5]:

Sit modo casta doce, quamvis non Vitta ligatos
Impediat crines, nec stola longa pedes,

id est, quamvis nondum sit conjugio elocata. Ovidius [6]:

Scripsimus hæc illis, quarum nec Vitta pudicos
Contingit crines, nec stola longa pedes.

Verbis fere iisdem virgines describit.

XIX. An viri perinde gestaverint capitis vel ornamentum vel integumentum aliquod, videlicet *Pileum*, non leviter dubium est. Caput apertum & sine Pileo habere, non Romanis solum quondam, sed & Græcis veteribus usitatum erat, ut *Eustathii* [7], & aliorum fide censent *Turnebus* [8], *Marcellus Donatus* [9], *Johan. Henr. Meibomius* [10]. In veteribus Nummis omnes capite nudo scalptos videre est. Nec aliter Statuæ veteres, quibus prostant cæteræ vestes virorum, nullus vero Pileus invenitur, ut testis est *Guido Pancirollus* [11]. Et si quis Pileo tectus incederet, palam eum Scriptores vel servum manumissum (unde *Libertas* pingebatur cum Pileo ad cervicem, ut docent Nummi apud *Gorlæum* [12], *Antonium*

* *l.* 25. §. 10. *ff. de Aur. arg. leg.*

(1) *Commentar. ad lib.* IX. *Æneid. pag.* 565. (2) *part.* 3. *fol.* 147. *& part.* 5. *Antiquitat. Romanar. fol.* 57. 62. (3) *lib.* I. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 34. (4) *lib.* I. *Carm.* 5. (5) *lib.* I. *Eleg.* 7. (6) *lib.* III. *de Ponto Eleg.* 3. (7) *ad lib.* I. *Odyss.* (8) *lib.* VIII. *Adversar. cap.* 4. (9) *Elucidationibus ad Spartianum pag.* 1078. (10) *Commentario ad Jusjurandum Hippocratis pag.* 50. (11) *de Veteribus perditis Tit.* 44. (12) *in Thesauro Numismatum Tab.* 17. *num.* 7. 8.

nium Augustinum[1]) vel ægrum aliquem, vel alia occasione inductum ita fecisse, liquido monent De habitu communi est nihil tale. *Suetonius* de Claudio[2]: *Ob hanc eandem valetudinem & gladiatorio munere palliolatus novo more præsedit.* Nam quibus Pilei non erant, illi Palliola injiciebant capiti, valetudinarii puta, cinædi & molles. Trimalcion ille apud Petronium: *adrasum pallio incluserat caput.* Molles inquam: erant enim hæc Pallia velut Mitræ, quibus fœminæ utebantur, ut est *supra*[3]. Narrat *Suetonius*[4], quod Julio Cæsari Senatus velut honorem extraordinarium decreverit, *ut pro calvitio dissimulando lauream perpetuo in capite gestaret.* Quorsum honos ille peculiaris, si Pileum ex more gestavisset Julius? Et porro[5] scribit, quod post Tyranni obitum ad testandum lætitiam publicam, *plebs pileata urbe tota discurrerit.* Novi nihil, si Pileos communiter adhibuissent. Erat hoc tempore signum libertatis, in quam post Tyranni obitum restituti gaudebant admodum, uti olim quoque Cæsaris percussores circumtulerant totâ urbe Pileum hastæ impositum, teste *Appiano*[6]. De Adriano Cæsare prodit Spartianus[7], *quod frigora & tempestates ita patienter tulerit, ut nunquam caput tegeret.* Si non fecit hoc cœlo pluvio, nec sane fecerit sereno cœlo. Res certa est, quod cum domi essent, Pileo non uterentur, sed cum iter facerent, *petasum adhibebant adversus æstum & procellas*, Suetonius[8], *Petasum* vocat, qui alias *Umbella* est, de qua Martialis[9]:

Accipe qui nimios vincunt Umbracula soles,
Sit licet & ventus, te tua vela tegent.

Et hic quidem de publicis ludis in Circo & Amphitheatro loquitur, ubi solebant spectatores aut velis obductis æstum arcere, aut Petasis ad tempus acceptis. Itaque ejusdem Poëtæ Epigramma sequitur:

In Pompejano tectus spectabo theatro,

Nam

(1) *Tab.* 5. *num.* 5. *Tab.* 33. *num.* 6. (2) *lib.* v. *cap.* 2. (3) *dist.* 17. (4) *lib.* 1. *c.* 45. (5) *lib.* vi. *c.* 57. (6) *lib.* 1. *de Bello civili.* (7) *in Vita ejus.* (8) *lib.* 11. *cap.* 82. (9) *lib.* xiv. *Epig.* 28.

Nam ventus populo vela negare solet.

De Gausapa loquitur, quomodo etiam alias *Umbellam* & *Petasum* vocabant. Nisi quis malit cum *Petro Scriverio* [1], legere *Causia.* Græcis καύσων æstus est, itaque Plautus [2]: *Tunicam atque zonam, chlamydem & Causiam afferto.* Et [3]: *Causiam habeas ferrugineam.* Juvenalis:

En cui tu viridem Umbellam, cui succina mittas.

Viridem, id est, viridi colore superlitam, ut eo firmior usus ejus esset, perinde uti hodie Umbellas virides ejusmodi per itinera secum ferunt Itali & Poloni Magnates ad baculos applicatas, ut vinculorum ope explicari & contrahi possint. Milites vero etiam Pileis coriaciis utebantur, ut docet *Vegetius* [4]. Cæteri arrectiorem partem togæ attractam in caput gestabant, quam cum in occursu dextra exserta detrahebent coram viro honorato, caput aperuisse narrantur. *Plutarchus* de Sylla [5], *advenienti Pompejo assurgebat Sylla capite nudato.* Scilicet Togam a capite removendo, ut idem *Plutarchus* [6] scribit, τὸ κράσπεδον τοῦ ἱματίου θέμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Prolixe disserunt *Alciatus* [7], *Lipsius* [8], *Jacobus Pontanus* [9], *Joh. Brodæus* [10], *Octavius Ferrarius* [11], *Philippus Caroli* [12]. Quod vero *Lipsius* (& hunc secutus *Casaubonus* [13]) contendit, *Togæ laciniam fuisse capiti impositam, vel inde detractam*, procul a vero abest. Κράσπεδον est summa Togæ ora, quæ ab dextero humero equidem defluebat, cum de Toga brachium exserebatur, sed facile tamen fuit, quum res posceret, eam dejectæ Togæ partem, quatenus ambitu suo prope cervicem extendebatur magis, ut capitii vice esset, revocare & caput operire. Expresse, *Plutarchus* de Sylla, καὶ τῆς κεφαλῆς ἀπάγοντος τὸ ἱμάτιον, qui locus non succurrit *Lipsio*, quod miror.

Res

(1) *Animadvers. h. l.* (2) *in Persa.* (3) *in Militeglorioso Act.* IV. *sc.* 4. (4) *lib.* III. *cap.* 5. (5) *in Vitis illustribus pag.* 319. (6) *in Gracchis.* (7) *in Parergis lib.* VIII. *cap.* 10. (8) *in Electis lib.* I. *cap.* 23. *& de Amphitheatro cap.* 19. (9) *in Atticis Bellariis pag.* 327. (10) *lib.* VIII. *Miscellan. cap.* 17. (11) *lib.* I. *de re Vestiaria cap.* 10. (12) *Animadvers. ad Curtium pag.* 480. (13) *Notis ad historiam Augustam pag.* 107.

Res ita se habet: Non quidem Togæ lacinia vel inferior limbus in caput rejici solebat, sed pars Togæ superior ad cervicem, quæ nempe humero sinistro insidebat & dextro dejiciebatur, illa attrahebatur in caput, cum sacra fierent, & cum res alia posceret. Marmora hoc oculis ingerunt, & ratio evincit. De Cæsare narrat *Suetonius*[1], quod *cum animadvertit, undique se strictis pugionibus peti, Toga caput obvolvit, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxit, quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte velata.* Si infima pars sive lacinia Togæ in caput rejiciebatur, ut *Lipsius* & *Casaubonus* putant, non poterat sinus ad crura inferiora detrahi, qui nihil aliud erat quam lacinia brachio subducta? Et quomodo inferior pars corporis velata esse potuit extrema ora in caput rejecta? Pars ergo Togæ superior ad cervicem sinistro humero incumbens trahebatur in caput, eaque obvelatio erat maxime in sacrificiis, uti dictum est *supra*[2]. Συνεκαλύψατο de Cæsare infestis pugionibus circumdato, ait *Dion Cassius*[3]. De Cæsare itidem *Plutarchus*, ἐφελκύσατο κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον, quod *Darius Tibertus* vertit, *obducta circum caput Toga.* Recte, illo, quem diximus, sensu.

CAP. VI.

De processu Funerum.

I. De Funeribus eorumque ritibus apud Romanos peculiares libros scripserunt *Johannes Kirchmannus*, *Lilius Gyraldus*, *Johannes Andreæ Quensted*, *Johannes Meursius*, *Onuphrius Panvinius*, & confer *Dilherrum*[4], *Jacobum Gutherium*[5], *Franciscum Peruccium*[6]. Summa hæc est: Postquam ægrotus efflaverat animam, qui propinqui ejus erant & præsentes, spiritum ore legebant. Cicero[7]: *Ut filiorum extremum halitum excipere sibi*

(1) *cap.* 82. (2) *lib.* I. *c.* XII. *dist.* 18. (3) *lib.* LIV. *Histor.* (4) *Tom.* I. *Disputationum Philologicarum pag.* 446. (5) *libris de Jure Manium.* (6) *de Pompa funebri.* (7) 5. *Verrin.*

sibi liceret. Græcis est Ψυχοῤῥοφεῖν. Virgilius [1]:

—— *Et extremus si quis super halitus errat,*
Ore legam. —— —— ——

Lucanus [2]:

—— *Tacito tantum petit oscula vultu,*
Invitatque patris claudenda ad lumina dextram.

Digito super palpebras imposito claudebant oculos, (quod *sugillare oculos* vocat *Nonius* [3]) sed in rogo iterum aperiebant illos, *Plinius* [4]. Virgilius [5]:

—— *Nec te tua funera mater,*
Produxi, pressive oculos. ——

Funera, id est funesta, quod funus ad eam pertineret, ut *Servius* [6] exponit, ac sequuntur *Gerhard. Johan. Vossius* [7], *Janus Guilhelmus Laurembergius* [8]. Et quid *produxi* velit, dicetur *infra* [9]. *Martialis* in Epitaphio nobilis Matronæ [10]:

Quinque dedit pueros, totidem mihi Juno puellas,
Clauserunt omnes lumina nostra manus.

Propertius [11]:

At mihi non oculos quisquam inclinavit euntes.

Euntes, id est, moribundos, οἰχομένους. Et porro [12]:

Condita sunt vestra lumina nostra manu.

Ita enim emendat *Scaliger* [13], & fere consentit *Joh. Livinejus* [14]. Ὄμμα συγκλείειν est apud *Euripidem* [15]. *Virgilius* ut supra:

—— *Pressive oculos.* ——

Ovidius [16]:

Hic certe manibus fugientes pressit ocellos
Mater, & in cineres ultima dona tulit.

Et alibi:

Di precor, hoc faciant euntibus ordine fatis,
Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

Erat

(1) *lib.* IV. *Æneid.* (2) *lib.* III. *Pharsal.* (3) *de Proprietate Sermonum cap.* II. *dist.* 785. (4) *lib.* XI. *cap.* 37. (5) *lib.* IX. *Æneid.* (6) *Commentar. h. l. pag.* 559. (7) *in Lexico Etymolog. pag.* 227. (8) *in Antiquario pag.* 189. (9) *dist.* 3. (10) *lib.* X. *Epig.* 63. (11) *lib.* IV. *Eleg.* 7. (12) *lib.* IV. *Eleg.* 12. (13) *in Notis pag.* 239. (14) *in Notis pag.* 77. (15) *in Hecuba.* (16) *lib.* III. *Amor. Eleg.* 9.

Erat mos ille etiam apud Hebræos, ut monet Johannes *Drusius* [1], & exempla sunt *Genes.* [2], *Tobiæ* [3]. Cæterum interea dum premebant oculos, conclamabant vice prima, experiri volentes, an spiritus vere emigrasset, vel animi deliquium aliquod esset, uti è *Plinio* [4] referunt *Servius* [5], *Angelus Decembrius* [6], & confer *Desiderium Heraldum* [7]. Ovidius [8]:

Nec mandata dabo, nec cum clamore supremo
Labentes oculos claudet amica manu.

II. Cadaver perluebatur aqua calida & ungebatur. Virgilius [9]:

Pars calidos latices & ahena undantia flammis
Expediunt, corpusque lavant frigentis & ungunt.

Plautus [10]: *Ecquis currit pollinctorem accersere?* Apulejus [11]: *Pollinctor ejus funeri dum parat unctionem.* Et alibi: *Eum lavacro ultimo procurant.* Suetonius [12]: *aquam simul ac ligna conferri curando mox cadaveri.* Lavabant & ungebant Libitinarii, quorum servi erant Pollinctores, Vespillones, ut docet *Ulpianus* [13], & confer *Gerhard. Joh. Vossium* [14]. Antiquissimum hoc est, exemplo Jacobi, *Genes.* [15], de quo ita factum est secundum mores Ægyptiorum, *præcepit Joseph servis suis medicis, ut aromatibus condirent patrem suum.* Servis inquam, quia olim servi ad medicinam discendam adhibebantur, ut fuit *supra* [16]. De priscis Ægyptiis idem testantur *Herodotus* [17], *Diodorus Siculus* [18], *Pomponius Mela* [19], & adde quæ de recentium Ægyptiorum conditura in cadaveribus usitata referunt *Furerus* [20], *Sueiggerus* [21], *Franciscus Peruccius* [22]. Hujusmodi veterum Ægyptiorum cor-

(1) *Centur.* 2. *Miscellan. cap.* 1. (2) XLVI. 4. (3) XIV. 14. (4) *lib.* VII. *Histor. natur. c.* 52. (5) *Commentar. ad lib.* VI. *Æneid. pag.* 510. (6) *lib.* IV. *de re Literaria pag.* 315. (7) *Animadversis ad lib.* V. *Arnobii pag.* 202. (8) *lib.* I. *Trist. Eleg.* 2. (9) *lib.* VI. *Æneid.* (10) *in Asinaria.* (11) *lib.* IX. *Milesiar.* (12) *lib.* VI. *cap.* 49. (13) *lib.* V. §. 8. *D. de Institoria actione.* (14) *in Lexico Etymolog. pag.* 288. (15) L. 2. (16) *lib.* I. *cap.* I. *sect* 26. (17) *in Euterpe.* (18) *lib.* I. (19) *in descript. Orbis lib.* I. *cap.* 9. (20) *in Itinerario Orientali pag.* 25. (21) *in Itinerario lib.* III. *cap.* 20. (22) *lib.* IV. *pag.* 60.

corpora aromatis condita & ſiccata, *Mumiæ* vulgo vocantur, quod nomen eſt ab Arabico מום *cera*, uti derivat *Gerhard. Johan. Voſſius*[1]. Habent enim conſervandi vim etiam mel ac cera. Exempla alia *in Sacris Literis* ſunt, *Marci*[2], *Johan.*[3], *Actor.*[4], & confer *Galenum*[5]. Locus eſt 1. *Corinth.*[6], ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν? Putant *Beza*[7], *Daniel Chamierus*[8], *Wendelinus*[9], quod reſpiciat *Paulus* ad has mortuorum ablutiones. Sed loci ſenſus omnino alius eſt, quem breviter indicavimus *in Auctariis ad Pappi Epitomen*[10].

III. Poſtquam abluerant, toga honeſta & candida induebant. Livius[11]: *Purpura viri utemur, prætextati in Magiſtratibus, in Sacerdotiis, nec id ut vivi ſolum habeamus inſigne, ſed etiam ut cum eo crememur mortui.* Ea ipſa fere, quam ſibi in vita parari curaverant, ut in illa mortui efferrentur. Ita colligit *Franciſcus Luiſinus*[12], ex loco Virgilii[13]:

Veſte tegens tibi quam noctes feſtina dieſque
Urgebam, & tela curas ſolabar aniles.

Et lecto componebant. Tibullus[14]:

Sic ego componi verſus in oſſa velim.

Ad incinerati corporis reliquias in Urna componendas, refert *Simon Abbes Gabbema*[15], de quo eſt *infra*[16]. *Compoſiti* proprie dicebantur defuncti, & *componi* ſeu *collocari*, quando in ſtrato eorum brachia & pedes decore jacebant. Virgilius[17]:

——— *Tum membra thoro defleta reponunt.*

Thorus hic eſt lectus, qui deinde una cum corpore exurebatur in rogo. *Suetonius*[18] de Julio: *Lectum pro roſtris in forum Magiſtratus & honoribus functi detulerunt.*

 Quem

(1) *lib.* II. *de Vitiis Latini ſermonis cap.* 12. (2) XVI. I. (3) XIX. 39. 45. (4) IX. 37. (5) *de Methodo medendi lib.* XIII. *cap* 15. (6) XV. 29. (7) *in Annotatis pag.* 173. (8) *in Panſtratia Catholica Tom.* 3. *lib.* XXVI. *cap.* 19. *num.* 35. (9) *lib.* I. *Theol. Chriſtianæ cap.* 27. (10) *pag.* 189. (11) *lib.* XXXIV. (12) *lib.* III. *Parergor. cap.* 36. (13) *lib.* IX. *Æneid.* (14) *lib.* III. *Eleg.* 2. (15) *in Notis pag.* 360. (16) *diſt.* 13. (17) *lib.* VI. *Æneid.* (18) *lib.* I. *cap.* 94.

Quem cum pars in Jovis Capitolini cella cremare, pars in curia Pompeji destinaret, repente duo quidam ardentibus cereis succenderunt. Tibullus[1]:

Flebis & arsuro positum me Delia lecto.

Compositum producebant, id est, in vestibulo domus collocabant ita, ut prætereuntes admoneret excessus supremi, *Suetonius*[2], *Plutarchus*[3], & ex illis *Justus Lipsius*[4]. Hinc *Senecæ* jocus[5]: *Quis est iste decrepitus & merito ad ostium admotus? foras enim spectat.* Ludit & ait: merito ille janitor est, & servat ostium, mox ita locandus & efferendus. Nimirum faciem pedesque ad januam conversos habebat, abiturus & nunquam reversurus. Persius[6]:

——— Tandemque beatulus alto
Compositus lecto crassisque lutatus amomis,
In portam rigidos calces extendit. ———

Custodem sandapilarem addebant honoris causa. Virgilius[7]:

——— Recipitque ad limina gressum,
Corpus ubi exanimi positum Pallantis, Acestes
Servabat senior. ——— ———

IV. Mox Cupressus ad fores per libitinarios deponebatur, signum funeris. Virgilius[8]:

——— Et ferales ante Cupressos
Constituunt. ——— ———

Et[9]:

Ilicis & nigra species, lethæa Cupressus.

Sic enim *Gifanius* & *Scaliger* emendant, pro quo *Heinsius* edidit, *& læta Cupressus*, non ita bene. Horatius[10]:

Neque harum, quas colis, arborum,
Te, præter invisas cupressos
Ulla brevem dominum sequetur.

Nec tamen ad fores omnes funestas ponebatur. Lucanus[11]:

Et

(1) *lib.* I. *Eleg.* I. (2) *lib.* II. *cap.* 100. (3) *in Quæstionibus Romanis dist.* 26. (4) *lib.* I. *Elector. cap.* 6. (5) *Epist.* 12. (6) *Sat.* 3. (7) *lib.* XI. *Æneid.* (8) *lib.* VI. *Æneid.* (9) *in Culice.* (10) *lib.* II. *Carm.* 14. (11) *lib.* III.

Et non plebejos luctus testata Cupressus.

Sed tantum, ubi Nobiles & Patricii exsequias parabant. Eoque arbor ista cumprimis inserviebat, quod semel excisa nunquam renascatur, *Plinius*[1], *Servius*[2], *Festus Pompejus*[3], *Flavius Blondus*[4], *Joh. Meursius*[5], *Philipp. Carolus*[6], *Natalis Comes*[7], *Joh. Kirchmannus*[8]. De quo tamen dubitant *Joh. Baptista Porta*[9], *Nicol. Fullerus*[10], quandoquidem apud Candiotas recisa nascatur. Septem diebus cadaver domi asservabatur, frequentantibus eo quotidie ad luctum cognatis, vicinis, amicis: octavo indicebatur funus Præconis ope in Urbe tota, verbis illis: EXSEQUIAS TITO, SEJO, CAJO, QUIBUS EST COMMODUM IRE, JAM TEMPUS EST, OLLUS EX ÆDIBUS EFFERTUR. Ad ordinandam pompam funebrem Designatores aderant, qui hoc cumprimis agebant, ut defuncti cum honore efferrentur, adeoque catalogo inscripta præsentium nomina recitarent, ac locum, quo quisque funus prosequi deberet, assignaret. Meminerunt *Seneca*[11], *Cicero*[12], & porro Horatius[13]:

——— *Dum ficus prima, calorque*
Designatorem decorat lictoribus atris.

Hodie vocamus *Magistros cerimoniarum*, ut notat *Budæus*[14], & adde *Jacobum Nicolaum Loensem*[15], *Johan. Calvinum*[16].

V. Cum exportandum esset cadaver, secunda vice conclamabatur: nummus æreus inserebatur ori ejus, qui efferebatur pro funere, naulum Charonti persolvendum pro Stygiæ paludis transmissione, quem deinde peracta ustione una cum cineribus indebant loculo sive urnulis, atque cum illis semper effoditur, ut testantur *Joh. Jac.*

 Chif-

(1) *lib.* XVI. *cap.* 33. (2) *Commentar. ad lib.* VI. *Æneid. pag.* 410. (3) *lib.* III. *de Verborum significat. pag.* 275. (4) *de Roma triumphante lib.* II. *fol.* 32. (5) *in Arboreto sacro lib.* I. *c.* 10. (6) *lib.* IV. *Antiquitat. Romanar. cap.* 12. (7) *lib.* I. *Mytolog. c.* 13. (8) *lib.* I. *de Funeribus Romanorum pag.* 110. (9) *in Villa lib.* II. *cap.* 9. (10) *lib.* IV. *Miscellan. Sacror. c.* 5. (11) *lib.* VI. *de Beneficiis.* (12) *lib.* IV. *ad Atticum Epist.* 3. (13) *lib.* I. *Epist.* 7. (14) *ad l. Athletas.* (15) *lib.* III. *Miscellan. cap.* 25. (16) *in Lexico Juris pag.* 269.

Chiffletius [1], *Melchior Goldastus* [2], Contestatur Apulejus [3]: *Cum ad flumen mortuum venies, cui præfectus Charon protinus expetens portorium, sic ad ripam ulteriorem sutili cymba deducit commeantes. Inscriptio* Camerinensis: INFERNO. PLOTONI. CHARÆ. OXORI. PROSERPINÆ. TRICIPITIQUE. CERBERO. MUNUS. MECUM. FERENS. DAMNATAM. DEDO. ANIMAM. VIVAMQUE. HOC. ME. CONDO. MONIMENTO. NE. OBRUTIS. DOMUS. LAPSU. FILIIS. SAX. QUOS. P. SCIPIO. PATRIIS. CAMERTIBIS. A. SALO. ET. LIBYA. INCOLUMES. RESTITUERAT. IN. DESOLATA. ORBITATE. SUPERSIM. MISERA. Refert *Simon Abbes Gabbema* [4]. Græci primi instituerunt, & vocaverunt δανάκην. *Hesychius* [5], δανάκη ὁ τοῖς νεκροῖς διδόμενος ὀβολός. Meminerunt *Aristophanes* [6], & *Lucianus* [7]. Cæterum *Munus* in prolata *Inscriptione* est τὸ ναῦλον. De Charonte Sibylla apud Virgilium [8]:

> *Portitor has horrendus aquas & flumina servat,*
> *Terribili squalore Charon, cui plurima mento*
> *Canicies inculta jacet.* —— ——

Et Ovidius [9]:

> *Fata manent omnes, omnes exspectat avarus*
> *Portitor, & turbæ vix satis una ratis.*

Avarum dicit, quia τὴν δανάκην exigere putabatur. Porro funus comitabantur viri atrati omnes, id est, in toga pulla, uti vocat *Cicero* [10]. Propertius [11]:

> *Denique quis nostro curvum te funere vidit?*
> *Atram quis lachrymis incaluisse togam?*

Mulieres habebant vittas albas, crines solutos & expassos, *Plutarchus* [12]. Ovidius [13]:

> *Funere sæpe viri vir quæritur, ire solutis*
> *Crinibus, & fletus non tenuisse decet.*

Tibullus [14]:

Ante

(1) *in Descriptione Vesontionis part.* 1. *cap.* 26. (2) *Notatis ad Columbani Abbatis carmina pag.* 93. (3) *lib.* VI. *Milesiar. pag.* 180. (4) *Notis variis ad Petronium pag.* 145. (5) *in Lexico.* (6) *in Ranis.* (7) περὶ πένθους. (8) *lib.* VI. *Æneid.* (9) *Consolat. ad Liviam.* (10) *in Pisoniana.* (11) *lib.* IV. *Eleg.* 7. (12) *in Problematis Romanis quæst.* 26. (13) *lib.* II. *de Arte amandi.* (14) *lib.* III. *Eleg.* 2.

Ante meum veniat longos incompta capillos,
Et fleat ante meum mœsta Neæra rogum.

Petronius[1]: *Hæc ergo cum virum extulisset, non contenta vulgari more, funus passis prosequi crinibus aut nudatum pectus in conspectu frequentiæ plangere.* Et confer *Lipsium*[2]. Ditiores lectis impositi ferebantur. Propertius[3]:

Nec mihi tunc fulcro sternatur lectus eburno,
Nec sit in Attalico mors mea nixa thoro.

Superinjectis vestimentis eorum aut armis, si militiæ operam navassent. Virgilius[4]:

—— Tum membra thoro defleta reponunt,
Purpureasque super vestes, velamina nota
Conjiciunt. —— —— —— ——

Lucanus[5]:

Collegit vestes miserique insignia Magni
Armaque & impressas auro, quas gesserat olim,
Exuvias, pictasque togas, velamina summo
Ter conspecta Jovi, funestoque intulit igni.

Eæ deinde una exurebantur. Tibicen præcedebat, quem *siticinem* vocabant, testibus *Nonio*[6], *Gellio*[7], & vide *Lucianum*[8], nec non prolixe *Hieronymum Magium*[9], *Johannem Baptistam Pium*[10]. Locus est *Matth.*[11]: καὶ ἰδὼν τοὺς αὐλητὰς, ubi *Theophylactus* rationem allaturus, cur puella defleretur πρὸς αὐλὸν, inquit, ἄγαμος ἦν μετὰ τῶν γαμικῶν αὐλῶν αὐτὴν ἐθρήνουν. *Observationem inanem esse,* merito dicit *Casaubonus*[12]. Nam moris hoc erat, sive innupta puella esset sive marita, deflebatur utraque ad tibias. Scilicet Judæi acceperunt hoc a Romanis, postquam sub eorum imperium redacti sunt: fallitur vero *Grotius*[13], ubi scribit, *exstare in antiquissimis Ebræorum scriptis moris ejus vestigia.* Nulla tamen producit, adeoque veterum Ebræorum mos ille non erat, ut Siticines

 ad-

(1) *in Satyrico pag.* 140. (2) *Notis ad Tacitum lib.* 11. *Annal.* 158. (3) *lib.* 11. *Eleg.* 10. (4) *lib.* VI. *Æneid.* (5) *lib.* IX. (6) *de Proprietate Sermonum cap.* 1. *dist.* 268 (7) *lib.* XX. *c.* 2. (8) περὶ πένθους. (9) *lib.* 1. *Miscellan. c.* 13. (10) *in Annotatis posterioribus c.* 188. (11) IX. 23. (12) *Notis ad Euangelistas pag.* 347. (13) *Notis ad Euangelia pag.* 189.

adhiberent, quod recte monent *Abraham Scultetus*[1], *Menochius*[2], *Schickardus*[3]. Decantabat ille *neniam* (uti *Suetonius*[4], vocabulo Phrygum proprio, teste *Julio Polluce*[5], & vide multis *Josephum Scaligerum*[6], *Thomam Reinesium*[7]) sive lessum funebrem, quo defuncti laudes & præclara facta exponebantur. Comitabantur *Præficæ* (ita mulieres illas *Nonius*[8] vocat) & lugubriter concinebant verbis, addebant facta, sic etiam, ut ad testandam luctus acerbitatem manibus lacerarent genas & elicerent sanguinem. Quod deinde fieri vetuit Lex duodecim Tabularum: *Mulieres ne radunto genas, neve lessum funeris ergo habento.* Ubi *radere* est idem, quod impactis unguibus cruentare, *lessus* vero est excessus, quem committebant in planctu. Tale quid Phœnices fecerunt, & prohibetur *in Literis Sacris, Levit.*[9]. Adde R. *Maimonidem*[10], *Thalmudistas*[11]. Illud vero in usu esse perseveravit, ut Sorores Fratribus, Matres Filiis, Uxores Maritis defunctis pro funeris honore crines attonsos in rogum conjicerent, *Plutarchus*[12]. Propertius[13]:

Illa meo caros donasset funere crines,
Molliter & tenera poneret ossa rosa.

Ovidius[14]:

Mista bibunt molles lacrymis unguenta favillæ,
Vertice libatas accipiuntque comas.

De Anna Perenna loquitur, quæ sorori Didoni faciebat justa. Mos profluxit a Græcis, ut testantur *Euripides*[15], (ubi est, κόμας δότω τάφῳ) *Homerus*[16], *Sophocles*[17]. Et omnino hoc pertinebat ad funeris solennia, proinde quos vovebant inhonorata sepultura affici, eis cupiebant deesse

(1) *lib.* II. *Exercitat. Euangel. c.* 55. (2) *lib.* VIII. *de Repub. Hebræorum c.* 5. *quæst.* 6. (3) *de Jure Regio Hebræorum cap.* 6. *theor.* 19. (4) *lib.* II. *c.* 100. (5) *Onomastico.* (6) *Conjectaneis ad Varronem pag.* 142. (7) *in Lectionibus variis lib.* I. *c.* 10. (8) *de Proprietate Sermonum c.* I. *dist.* 240. (9) XIX. 28. *cap.* XXI. 5. (10) *de Idololatria c.* 12. *sect.* 12. (11) *in Maccoth. c.* 3. *sect.* 5. (12) *in Problematis Romanis num.* 13. (13) *lib.* I. *Eleg.* 17. (14) *lib.* III. *Fastor.* (15) *in Oreste.* (16) *lib.* XXI. *Iliad.* & *lib.* IV. *Odyss.* (17) *in Ajace.*

esse talia. Tibullus[1]:

Seu veniat tibi mors, nec erit qui lugeat ullus,
Nec qui det mœstas munus in exsequias.

Hoc vult, ut desint ei mortuæ, qui funus lachrymis & lesso prosequantur, quique manibus ejus rite inferias mittant inferantque annua piacula. Locus est Jeremiæ[2]: *Non plangent eum, heu frater mi, aut heu soror, non plangent eum, heu domine, aut heu decus ejus.* Sepulturam ignobilem describit, quam Rex captivus inter barbaros accepturus esset. Luctus vero debebat esse moderatus. Manes enim offendi nimio lessu & planctu credebat veterum superstitio. Tibullus[3]:

Tu manes ne læde meos, sed parce solutis
Crinibus, & teneris Delia parce genis.

ubi vide *Scaligerum*[4], & quæ ille *ex veteri Inscriptione* apud Narbonenses refert. Sequebantur Præficas illi, qui funalia ferebant. Persius[5]:

Hinc tuba, candelæ. — ——

Nam tuba in Magnatum funeribus adhibebatur, tibiam habebant de vulgo homines. Seneca[6]: *Quidam vero disponunt etiam illa, quæ ultra vitam sunt, moles magnas sepulchrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitiosas exsequias. At mehercule istorum funera tanquam minimum vixerint, ad faces & cereos deducenda sunt.* De quo loco videris *Lipsium*[7]. Virgilius[8]:

—— —— *Et de more vetusto*
Funereas rapuere faces. ——

VI. Arma gentilicia & expressas in cera majorum facies velut simulachra longo ordine in hastis præferebant servi publici magno cum apparatu, ut stemmatis claritas eo manifestior esset, *Cicero*[9], *Appianus*[10], *Polybius*[11], *Tacitus*[12], & consentit Horatius[13]:

(1) *lib.* II. *Eleg.* 4. (2) XXII. 18. 19. (3) *lib.* I. *Eleg.* I. (4) *in Notis pag* 109. (5) *Sat.* 3. (6) *de Brevitate Vitæ c.* 20. (7) *Notis ad Tacitum lib.* III. *Annal. num.* 4. (8) *lib.* XI. *Æneid.* (9) *lib.* II. *de Oratore.* (10) *lib.* II. *de Bello Civili.* (11) *lib.* VI. (12) *lib.* III. & IV. *Annalium.* (13) *lib.* V. *Carm.* 8.

Esto beata, funus atque imagines
Ducant triumphales tuum.

Plebeji *capulis* aut *feretris* (*popularem sandapilam* vocant *Suetonius*[1], *Fulgentius*[2]) efferebantur per vespillones, quos *Festus* appellat *vespas*, additque rationem[3], *quoniam vespertino tempore mortuos efferrent, qui funebri pompa duci propter inopiam nequeunt.* Illi adde *Gerhardum Johan. Vossium*[4]. Noctu sepeliebant veteres Romani ad funalium lumen, ut *Servius*[5] monet. Virgilius[6]:

——— ——— *Lucet via longo*
Ordine flammarum & late discriminat agros.

Permansit inde mos, ut in omnibus funeribus etiam die elatis funalia adhiberent, *supra*[7]. Seriori ævo plebejos noctu extulerunt sine pompa, quæ erant, *funera tacita*: divites in luce, quorum funera dicta sunt *indictiva* inde, quoniam solennia præmissa omnia complectebantur. Sed & divites extulerunt noctu *funera acerba*, id est, amicorum, qui ante justam ætatem defuncti erant, ut non possent sine magno cordolio audire laudes, quæ palam recitabant. Virgilius[8]:

——— *Pallas, quem non virtutis egentem*
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.

Tacitus[9]: *Nox eadem necem Britannici & rogum conjunxit, proviso ante funebri apparatu, qui modicus fuit.* Et paulo post: *Festinationem exsequiarum edicto Cæsar defendit, id a majoribus institutum referens, subtrahere oculis acerba funera, neque laudationibus aut pompa detinere.* Erant ex infima plebe succollatores illi, & sæpissime viles servoli. Persius[10]:

——— ——— *At illum*
Hesterni capite induto subiere Quirites.

Servos describit; vel libertos potius, qui cum libertate data pileum acceperant simul hesterni Quirites, & herum

(1) *lib.* XII. *c.* 17. (2) *de Sermone num.* I. (3) *lib.* XX *de Verborum significatione pag.* 474. (4) *in Lexico Etymologico pag.* 552. (5) *Commentar. ad lib.* XI. *Æneid. pag.* 627. (6) *lib.* XI. (7) *dist.* 5. (8) *lib.* XI. *Æneid.* (9) *lib.* XIII. *Annal.* (10) *Sat.* 3.

rum ad ſepulturam efferebant, ut notat *Lubinus*[1]. Martialis[2]:

> *Quatuor inſcripti portabant vile cadaver,*
> *Accipit infelix qualia mille rogus.*

Inſcripti, id eſt, literati, ut *ſupra*[3]. Catullus[4]:

> *A ſemiraſo tonderetur uſtore.*

Uſtor eſt veſpillo & νεκροκαύτης, id eſt, pyrarum conſtructor. Semiraſi erant, damnati quicunque ad opus aliquod publicum, uti ſunt molendina, remi, & ad cadavera vilia efferenda, ait *Scaliger*[5]. Nam de honoratioribus dictum eſt ſupra verbis *Perſii.*

VII. Poſt elatum funus, ſcopis domus verrebatur, & purgabatur ſolenni ancillarum concurſu, quem *exverras* vocat *Feſtus*[6]. Nimirum hoc ideo, ut omnis contactus immundus, qui a funere oriri poterat, ultima vice exigeretur foras. Et olim quidem nec cum pompa ſepeliebant, nec urebant defunctos, *omnes in ſuis domibus ſepeliebantur*, ait *Servius*[7]. Aut ubi deficiebant illa, extra pomerium in agro publico leviter egeſta humo defodiebantur. Locum ſepulchri in Campo Martio, alias quoque in Eſquilino, deſignabant Augures & Pontifices, ut fere extra aliorum hominum contactum eſſet, ne Sacra funeſtarentur ac vivi a mortuorum contactu inquinarentur, *Plinius*[8], *Strabo*[9], *Dion Caſſius*[10]. Inde eſt illud Propertii[11]:

> *Si piguit portas ultra procedere, at illud*
> *Juſſiſſes, lectum lentius ire meum.*

Sed poſtquam a Græcis & Pœnis morem urendi petierunt, buſtum fuit, quod hactenus ſepulchrum erat. Lucretius[12]:

> *At nos horrifico cineſactum te prope buſto*
> *Inſatiabiliter deflebimus. — —*

Quando hoc primum cœperit, diſquirunt *Hieronymus*

Nn 5 Ma-

(1) *in Commentario pag.* 748. (2) *lib.* VIII. *Epig.* 75. (3) *cap.* I. *diſt.* 3. (4) *Epigr.* 60. (5) *Notis ad Catullum pag.* 42. (6) *lib.* V. *de Verborum ſignificatione pag.* 264 (7) *Commentar ad lib.* VI. *Æneid. pag.* 456. (8) *lib.* VII. *cap.* 54. (9) *lib.* V. *Geogr.* (10) *lib.* XLVIII. *Hiſtor.* (11) *lib.* IV. *Eleg.* 7. (12) *lib.* III.

Magius[1], *Joh. Kirchmannus*[2], & adversus *Ciceronem*[3], pariter ac *Plinium*[4] concludunt, jam ante Syllæ tempora in usu fuisse, ut cremarentur mortui. Nam in Legibus decemviralibus multo ante Syllam tempore editis hæc erant: *Hominem mortuum in Urbe nec sepelito, nec urito.* Et apud Terentium[5]: *Chrysidis funus procedit, sequimur, ad sepulchrum venimus, in ignem imposita est, fletur.* Poterat equidem Sylla primus in familia sua Cornelia hunc morem abhibuisse, ut cremari vellet, ejusque exemplo Proceres alii deinceps cremati sunt, cæterum olim quidam sepeliebantur, quidam cremabantur. De Pœnis constat ex *Justino*[6], Darium Persiæ Regem jussisse illos, *mortuorum corpora terra potius obruere quam cremare.* Ita enim locus emendari omnino debet (ut monet *Berneggerus*[7], *Raderus*[8]) ac constat, quod veteres Persæ contumulaverint cadavera, non vero cremaverint, *Herodotus*[9], *Xenophon*[10]. De Græcis est res vulgata. Πυραὶ νεκρῶν sunt locis multis apud *Homerum*[11], & *Thucydidem*[12]. Atque hoc defendebat Heraclitus Philosophus, adversus quem contendit Thales Milesius & Græcis Asiaticis persuasit, ut cadavera terræ infoderentur, quomodo refert *Servius*[13]. Indorum Bramenes hodienum exurunt defunctos, ut testatur *Johan. Hugo Linschotanus*[14]. De Cinaloansibus Americæ populis idem narrat *Gothofredus*[15], nec non Germani veteres, autore *Tacito*[16], Galli quoque, ut narrat *Joh. Jac. Chiffletius*[17], & Boreales gentes, antequam fidem in Christum susciperent, uti produnt *Stephanius*[18], *Johannes Loccenius*[19], *Philippus Cluverius*[20].

VIII.

(1) *lib.* III. *Miscellan. cap.* 10. (2) *lib.* I. *de Funeribus Romanorum c.* 2. (3) *lib.* II. *de Legibus.* (4) *lib.* VII. *Histor. natur. c.* 54. (5) *Andr. Act.* I. *sc.* I. (6) *lib.* XIX. *Histor.* (7) *Notis ad Justinum pag.* 305. (8) *Notis ad Curtium pag.* 96. (9) *lib.* III. (10) *lib.* VIII. *Cyropæd.* (11) *in Iliade.* (12) *lib.* II. (13) *Commentario ad lib.* XI. *Æneid. pag.* 629. (14) *in Navigatione Orientali pag.* 47. (15) *in Archontologia Cosmica lib.* I. *pag.* 332. (16) *de Moribus Germanorum c.* 27. (17) *part.* I. *Descript. Vesontionis c.* 26. (18) *Notatis ad lib.* III. *Saxonis Grammatici pag.* 91. (19) *lib.* II. *Antiquitat. Suecicar. c.* 25. (20) *in Germania Antiqua lib.* I. *c.* 52.

VIII. Ebræi perinde cadavera defodiebant, non exurebant. *Tacitus*[1] de Judæis: *Corpora condere quam cremare more Ægyptio.* Defodiebant in subterraneis, ne fœtore auras corrumperent in supernis posita, ἤδη ὄζει de Lazaro extincto, ait Martha *Johan.*[2]. Dies quartus erat, ex quo cadaver ille erat, ac proinde jam fœtebat. Patet hinc, Judæos corpora defunctorum non condivisse aromatis, exenterata, ut solebant Ægyptii. Nullus enim fœtor ex cadavere conditura medicato prodivisset, ungebant vero extrinsecus, uti est *supra*[3]. Dubitant quidem hac de re *Hieronymus Magius*[4], *Cornelius a Lapide*[5], *Danhaverus*[6], *Joh. Tarnovius*[7], *Georgius Hornius*[8], & persuadere conantur, quod Hebræi quoque exusserint cadavera sua. Adferunt exempla Saulis & filiorum ejus, quos Jabesitæ combusserunt, 1. *Samuel.*[9]. Asæ Regis, super quo combusserunt ustionem magnam, 2. *Paralip.*[10]. Jorami Regis, super quo non fecerit populus ustionem similem ustioni majorum, 2. *Chronic.*[11] Zedeciæ Regis, cui ustionem comburere populares, & plangere deberent, *eheu Domine*, Jerem.[12]. Addunt locum Prophetæ: *cumque tollet aliquem amicus ejus, aut ustor educet ossa ejus domo*, Amos[13]. RESPONDEO: (1) Quodsi exusserunt cadavera illa, peculiare aliquid factum est, & rationem dant *Vatablus* ac *Tremellius*[14], *Casp. Sanctius*[15]. Quoniam illa jamdudum Soli & aëri exposita computruissent. Rectius vertas: *& reversi Jabes incenderunt super ea ibi.* Nimirum aromata, ut moris erat in funere Principum. Ita bene *Sebastianus Munsterus*[16] monet, ac *Interpres Chaldæus* expressit. Cadavera ipsa terræ infoderunt, ut statim in contextu docetur, (2) De funeratione Regis Asæ est locus expressus: *& combusserunt ei ustionem maximam*, scilicet incensis aro-

(1) *lib.* V. *Histor.* (2) XI. 39. (3) *dist.* 2. (4 *lib.* III. *Miscellan. c.* 11. (5) *Commentar. ad lib.* 1. *Samuel. pag.* 359. (6) *in Hodoso-phia sacra pag.* 1000. (7) *Comm. ad Amosum pag.* 166. (8) *Notis ad lib.* 1. *Sulpicii pag.* 190. (9) XXXI. 12. (10) XVI. 14. (11) XXI. 19. (12) XXXIV. 5. (13) VI. 10. (14) *in Notis.* (15) *Comment. ad h. l. pag.* 256. (16) *ad h. l.*

aromatibus variis, de quibus mentio præcedit, injectis ſimul utenſilibus & veſtimentis ejus precioſis, ut accurate docent *Rabbinus Kimhi*, *Abravaniel*. *Becchai*, & cum illis *Wilhelmus Schickardus* [1], *Martinus Gejerus* [2]. Sic enim ferebat mos perpetuus in obitu Regum omnium, quibus non contingebat plebeja ſepultura, ut Joramo, 2. *Chron.* [3], & Jojacimo, *Jerem.* [4]. Eadem ratio eſt de cæteris, & vero (3) Locus Prophetæ ad Magnatum funera commode applicatur, ut aromatum uſtiones indicentur, perinde ut in ſuperioribus.

IX. Libitinarii pyram † in modum aræ è lignis im-

politis, conſtruebant, ut Lex Decemviralis jubebat; *ne facito rogum aſcia, ne polito*. Virgilius [5]:

——— ——— *Aramque ſepulchri*
Congerere arboribus, cœloque educere certant,

& ibidem *Servius* [6]. Materies erat lignum, quod facile conciperet ignem, affuſa pice. *Inſcriptio* Romana: D. M. PUBLIO. ATTILIO. RUFO. ET. ATTILIÆ. BERONICÆ. VIXER. ANN. XXXIV. SED. PUB. MENS. X. ANTE. NATUS.

† Rogi ſtructuram conſpiciendam dat nummus Conſtantis hiç inſertus ex J. Gutherio *l.* I. *de Jure Man. c.* 25.

[1] *de Jure Regio Hebræorum c.* 6. *theorem.* 19. [2] *de Luctu Hebræorum pag.* 101. [3] XXI. 19. [4] XXII. 19. [5] *lib.* VI. *Æneid.* [6] *in Commentariis pag.* 407.

Pag. 573.

TUS. EST. ET. EADEM. HORA. FUNGOR. ESU. AMBO. MORTUI. SUNT. ILLE. ACU. ISTA. LANIFICIO. VITAM. AGEBANT. NEC. EX. EORUM. BONIS. PLUS. INVENTUM. EST. QUAM. QUOD. SUFFICERET. AD. EMENDAM. PIRAM. ET. PICEM. QUIBUS. CORPORA. CREMARENTUR. ET. PRÆFICA. CONDUCTA. ET. URNA. EMPTA. *Gruterus* [1]. Virgilius [2]:

Procumbunt piceæ, ſonat icta ſecuribus ilex,
Fraxineæque trabes. ——

Et paulo poſt:

Principio pinguem tædis & robore ſecto
Ingentem ſtruxere pyram, cui frondibus atris
Intexunt latera. ——

Imponebant cadavera cum lectis, & ardentibus facibus averſa facie incendebant. Virgilius [3]:

—— *Et ſubjectum more parentum*
Averſi tenuere facem. ——

Averſa facie recte pingit eos *Juſtus Lipſius* [4], * nam quod facie converſa delineat *Jacobus Laurus* [5], id errorem aut potius negligentiam arguit. Pater, mater, affines, amici, propinqui accendebant rogum. Aromata & ſuffimenta paria conferebant, ut odoris gravitas prohiberetur. Virgilius [6]:

—— —— *Congeſta cremantur*
Thurea dona, dapes, fuſo crateres olivo.

Martialis [7]:

Dum levis arſura ſtruitur Libitina papyro,
Dum myrrham & caſiam flebilis uxor emit.

Flebilis uxor, id eſt, quæ maritum moribundum lugebat. Statius [8]:

Ver Arabum Cilicumque fluit, floreſque Sabæi,
Coryciæque comæ. ——

Deſcribit thura & myrrham, nec non crocum, qui opti-

* Cujus ecce figuram hic adjunctam habes.

[1] *in Volumine.* [2] *l. d.* [3] *l. d.* [4] *lib.* 1. *Saturnal. cap.* 8. [5] *part.* 2. *Antiquitat. Romanar.* *Tab.* 12. [6] *l. d.* [7] *lib.* x. *Epig.* 97. [8] *lib.* VI. *Thebaid.*

optimus erat in Coryco monte Ciliciæ. Nam crocus olim inter odores optimos erat, ut diximus *ſupra* [1], & quod alias adhiberetur in feſtis publicis. Suetonius [2]: *Sparſo per vias identidem croco.* Rogo incenſo ventos rogabant, ut vellent aſpirare, ac flammas non alere ſolum, verum quoque animam, quæ hactenus cadaveri præſens, nunc illo in cineres adacto, ad campos Elyſios abitum maturaret, facili provectione juvare. Propertius:

Cur ventos non ipſe rogis ingrate petiſti?

Poſtquam deflagraverant, aſſervabant cineres, ne a prætereuntibus diſſiparentur. Virgilius [3]:

Poſtquam collapſi cineres. ———

Tibullus [4]:

Non ſoror, Aſſyrios cineri quæ dedat odores,
Et fleat effuſis ante ſepulchra comis.

Propertius [5]:

Cur nardo flammæ non oluere meæ?

X. Sive Præco, ſive Præfica exclamabat: ILICET. Virgilius [6]:

——— *Dixitque noviſſima verba,*

& *Servius* [7]. Proinde Sacerdos aſpergillo, qui ramus oleæ vel laurus erat, præſentem turbam irrorabat, & pura aqua (ὕδωϱ ἅγιον vocat *Dionyſius Halicarnaſſæus*) expiabat. Virgilius [8]:

Idem ter ſocios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi & ramo felicis olivæ;
Luſtravitque viros

Hoc Græcis eſt περιαγνίζειν, & de februis illis (quomodo vocabant purgationes ſolemnes) in funere pollutis, vide porro *Caſaubonum* [9]. Illi abeuntes a rogo valedicebant, eratque communis formula: ÆTERNUM. VALE. NOS. TE. ORDINE. QUO. NATURA. PERMISERIT. CUNCTI. SEQUEMUR. Catullus [10]:

Atque

[1] *lib.* I. *c.* XI. *diſt.* 5. [2] *lib.* VI. *c.* 25. [3] *l. d.* [4] *lib.* I. *Eleg.* 3. [5] *lib.* IV. *Eleg.* 7. [6] *l. d.* [7] *in Commentario ibid. pag.* 411. [8] *l. d.* [9] *Comment. ad Sat.* 2. *Perſii.* [10] *Epig.* 100.

Atque in perpetuum frater ave atque vale.

Virgilius[1]:

——— *Salve æternum mihi maxime Palla,*

Æternumque vale. ———

& *Servius*[2], χαῖρε καὶ χαῖρε dicebant Græci. Plautus[3]: *Vale qui properas, bene vale: apud Orcum te videbo.* Inde hoc natum, quia existimabant miseri illi, τοὺς μακαρίτας se in æternum amittere. Catullus[4]:

Nobis cum semel occidit brevis lux,

Nox est perpetuo una dormienda.

Ovidius[5]:

Nox tibi, ne properes, ista perennis erit.

Aut saltem dubitabant, an superessent. Tacitus[6]: *Si quis piorum manibus locus, si ut sapientibus placet, non cum corpore exstinguuntur magnæ animæ, placide quiescas.* Multa hic annotat *Virdungus*[7], ut probet, sapientes è Paganis agnovisse animæ immortalitatem. Democrito impingit delirium, quasi docuerit, *animam esse compositam ex atomis & in easdem resolvi.* Nescio, ubi hoc de illo sapientum principe scriptum sit. Longe aliter Plinius, *promisisse illum reviviscentiam corporum.* Quanquam *vanum* ille vocet Epicurea vanitate perculsus[8]. Pergit: *Zoroastrem, Themistium, Pythagoræos, Platonicos docuisse, quod animæ immortales sunt, & quod corporum universalis resurrectio futura est.* Quod crediderint animarum circulationem, est verum, de qua re vide quæ scripsimus *in Auctariis ad Pappum*[9], & adde *Paulum Slevogtium*[10], *Stephanum Forcatulum*[11]. De re eadem Tibullus[12]:

Seu matura dies celerem properat mihi mortem,

Longa manet seu vita tamen mutata figuram.

& *Passeratius*[13]. Resurrectionem corporum nemo eorum

[1] *lib.* XI. *Æneid.* [2] *Commentar. h. l. pag.* 625. [3] *in Asinaria Act.* III. *sc.* 3. [4] *Epig.* 5. [5] *Epist.* 14. [6] *in vita Agricolæ.* [7] *in Commentario pag.* 257. [8] *lib.* VII. *Histor. natural. cap.* 55. [9] *pag.* 158. [10] *in Disputationibus Academicis pag.* 829. [11] *lib.* I. *de Gallorum Philosophia & Imperio pag.* 41. [12] *lib.* IV. *Eleg.* I. [13] *Commentario ad h. l.*

rum docuit, nemo credidit. Hoc addit, *facere Aristoteli injuriam illos, qui statuunt, docuisse animam esse corruptilem.* De quo viderit ille. Certe *Ludovicus Vives*[1], *Simon Portius*[2], *Contarenus*[3], *Combachius*[4], *Laurentius Valla*[5], *Joh. Micralius*[6], *Nicolaus Taurellius*[7], multis argumentis evincere satagunt, Aristotelem non posse ab hoc errore defendi, quem pro animæ corruptibilitate in testimonium advocare voluit magnus Peripati Doctor *Averrhoës*[8], & exactissimus interpres *Pomponatius* dictis ejus superstruxit scepticismum de animæ mortalitate.

XI. Inferias solvebant Diti, ut ante rogum funderent sanguinem. Non tamen in omnium exsequiis, sed tantum in Magnatum & Virorum fortium funere. Et tunc captivos ibi jugulabant. Virgilius[9]:

Quatuor hinc juvenes totidem quos educet Ufens.
Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundit sanguine flammas.

Et[10]:

Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris,
Inferias, cæso sparsuros sanguine flamma.

Servius[11]: *Sane mos erat in sepulchris virorum fortium captivos necari, quod postquam crudele visum est, placuit gladiatores ante sepulchra dimicare, qui a bustis cineribus bustuarii appellati sunt.* Gladiatores, qui se mutuo conciderent, & sanguine placarent manes, primi Junius & Marcus Brutus instituerunt, in memoriam patris defuncti, qui prælio adversus Tarquinios pro urbis libertate occubuerat, ut referunt *Livii Epitome*[12], *Valerius Maximus*[13]. Horum exempla secuti deinceps alii, & de Marci Æmilii Lepidi funere ita narrat *Livius*[14], de

[1] *lib.* II. *de Anima pag.* 144. [2] *de Mente humana.* [3] *lib.* VI. *de Rerum Perfectione cap.* 7. [4] *lib.* IV. *Institution. Physicar. pag.* 654. [5] *lib.* I. *Dialecticarum quæstion. cap.* 7. 8. [6] *in Ethnophronio lib.* I. *pag.* 88. [7] *lib.* II. *Alpium cæsarum quæst.* 8. [8] *Commentariis ad libros de Anima* [9] *lib.* X. *Æneid.* [10] *lib* XI. *Æneid.* [11] *Commentar. ad lib.* X. *Æneid. pag.* 601. [12] *lib.* XVI. [13] *lib.* II. *c.* 4. *dist.* 7. [14] *lib.* XXIII.

de Licinii funere, narrat idem [1], de Valerii Levini funere est apud eundem [2]. Inde sunt *munera gladiatoria*, quæ memorat *Suetonius* [3], & aurigationes Circenses cum trigis in honorem Deorum Manium, uti diximus *supra* [4], & confer *Panvinium* [5]. Communiter *inferias* vocabant sacrificia illa, quæ pro manibus fiebant. Sæpe holocausta erant. Virgilius [6]:

Multa boum circa mactantur corpora morti,
Setigerosque sues raptasque ex omnibus agris,
In flammam jugulant pecudes. ——

Locus est 2. Maccab. [7]: *Judas cum ex capitatione confecisset drachmas bis mille argenti, misit Hierosolymas, ut offerretur sacrificium pro peccato, valde bene & honeste faciens, quod de resurrectione cogitaret. Nam si eorum, qui ante ceciderant, resurrectionem non credidisset, supervacaneum fuisset orare pro defunctis.* Sic ille Scriptor errans in jure & facto. *In Jure* quidem, nam in tota lege Mosis nusquam mentio est sacrificii ullius pro defunctis instituti. *In facto*, nam Judæ Maccabæi consilium alio torquet. Nec enim ille pro defunctis offerre volebat, sed viventes expiare, veritus ne exercitui suo contingeret, quod Josuæ post sacrilegium Achanis acciderat, *Josu.* [8]. Ergo cum animadverteret, milites suos labem contraxisse per rapinas eorum, qui res Idolis Jamniensibus consecratas abstulerant, ne velut prævaricatores a Deo punirentur, colligit pecuniam, & sacrificium expiatorium pro superstite populo fieri imperat, 2. *Maccab.* [9]. Scilicet, error errorem peperit: eos, qui gladio cæsi erant, pie defunctos celebrat, *v.* 45. cum tamen in sacrilegio obiissent pœnamque sceleris morte exsolvissent, nec pœnitentiæ documentum ullum præbuissent. Unde constat, abbreviatorem istum in pietatis negocio satis rudem fuisse. De inferiis partes aliquas servatas, vi-

[1] *lib.* XXIX. [2] *lib.* XXXI. [3] *lib.* I. *cap.* 26. *lib.* III. *cap.* 7. *lib.* V. *cap.* 2. [4] *lib.* II. *cap.* VI. *dist.* 5. [5] *de Ludis Circensibus lib.* I. *fol.* 15. [6] *lib.* XI. *Æneid.* [7] XII. 43. 44. [8] VII. 5. [9] XII. 42.

vinum potissimum & carnes assas inferebant sepulchris ipsis, odore & nidore proliciturи Manes, ut vellent apparere & responsa dare. Credebant animas vagari per sepulchra, veteris comitis, quo per fati vim spoliatæ essent, amore perculsæ. Refert *Quintilianus* [1], & multis probant *Daniel Heinsius* [2], *Desiderius Heraldus* [3], *Caspar Schottus* [4], *Hieronymus Magius* [5], *Otho Heurnius* [6]. *Noctium occursacula, bustorum formidamina, sepulchrorum terriculamenta* vocat *Apulejus* [7]. Tibullus [8]:

Hanc volitent animæ circum sua fata querentes.

Atque inde Sanctuli quidam, ne impuri fierent, sepulchra vitabant, uti scribunt *Plato* [9], *Theophrastus* [10], & *Porphyrius* [11]. Virgilius [12]:

Tandem inter pateras & lævia pocula serpens,
Libavitque dapes. ———

Et paulo post:

Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchisæ magni, manesque Acheronte remissos.

Χοὰς vocat *Euripides* [13], & addit esse τῶ νεκρῶν ἀγωγὰς. Propertius [14]:

Pallida vina bibi. ———

Pallida vocat ob mortuos, ad quos pertinebat vinum inferium. Eis etiam, quos morte violenta perisse fama erat, inferias dabant, ut anima fieret corpori obnoxia, quod hactenus oderat illa velut per vim expulsa inde, adeoque vaga esse & sedibus incertis oberrare volens potius, quam corpori suo adesse præsens. Virgilius [15]:

Inferimus tepido spumantia cymbia lacte
Sanguinis & sacri pateras, animamque sepulchro
Condimus, & magna supremum voce ciemus,

& *Servius* [16]. *Tepido*, id est, recens mulcto. Constat hinc,

[1] *Declamat.* 10. [2] *Notis ad Silium Italicum pag.* 126. [3] *Animadversis ad Arnobium lib.* VII. *pag.* 278. [4] *in Physica Curiosa lib.* II. *pag.* 263. [5] *lib.* IV. *Miscellan. cap.* 12. [6] *in Philosophia Barbarica lib.* II. *c.* 29. [7] *Apologia pag.* 315. [8] *lib.* I. *Eleg.* 4. [9] *in Phædone.* [10] *in Characteribus.* [11] *lib.* II. *de Abstinentia animal.* [12] *lib.* V. *Æneid.* [13] *in Hecuba.* [14] *lib.* IV. *Eleg.* 7. [15] *lib.* III. *Æneid.* [16] *Commentario ad h.l. pag.* 278.

hinc, quod lac & sanguinem de victimis elicitum, junxerint cum vino inferio. Rursum Virgilius[1]:

Sit qui me raptum pugna, pretioque redemptum
Mandet humo: solita aut si qua id fortuna vetabit,
Absenti ferat inferias decoretque sepulchro.

XII. Redibant domum ad convivium amici, propinqui, vicini, & parentalia (quæ alias *silicernium* vocantur apud *Festum Pompejum*[2], *Nonium*[3], *Janum Guilhelmum Laurembergium*[4], *Gerhard. Joh. Vossium*[5], *Justum Lipsium*[6]) celebrabant cum multa & honesta mentione defunctorum, quos amplius nec videre nec affari liceret. Silicernii portio quædam in ipso sepulchri loco ad rogum dabatur pauperibus, (quos ideo *bustirapos* vocat *Plautus*[7]) videlicet cœna funebris. Catullus[8]:

Uxorne Meni sæpe quam in sepulchretis
Vidistis ipso rapere de rogo cœnam,
Cum devolutum ex igne prosequens panem
A semiraso tunderetur ustore.

Semirasum ustorem vocat, ut *supra*[9], quod νεκροκαύται illi essent conditionis servilis. Huc refert *Muretus* illud Tibulli[10]:

Ipsa fame stimulante furens escasque sepulchris
Quærat. —— ——

Ita enim legit[11], & assensum præbent *Janus Guilhelmius*[12], *Johan. Livinejus*[13], *Gerhard. Joh. Vossius*[14]. Verum *Josephus Scaliger* legi vult: *herbasque sepulchris Quærat.* Annotat[15]: *Evellat herbas de veteribus monimentis*, & cum illo *Janus Gebhardus*[16]. Cæterum de silicernii portione est *Tobiæ*[17] ut disserunt. *Fesselius*[18], *D. Quen-*

(1) *lib.* IX. *Æneid.* (2) *in Fragmentis ab Ursino editis pag.* 181. (3) *de Proprietate Sermonum c.* I. *dist.* 235. (4) *in Antiquario pag.* 419. (5) *in Lexico Etymolog. pag.* 472. (6) *Notis ad lib.* VI. *Annalium Taciti num.* 18. (7) *in Pseudolo Act.* I. *sc.* 3. (8) *Epig.* 69. (9) *dist.* 6. (10) *lib.* I. *Eleg.* 6.
(11) *Commentar. ad h. l. pag.* 154. (12) *lib.* III. *Verisimil. cap.* 12. (13) *Notis ad Tibullum pag.* 29. (14) *in Lexico Etymologico pag.* 83. (15) *pag.* 118. (16) *in Animadversionibus pag.* 42. (17) IV. 18. (18) *lib.* I. *Adversar. sacror. cap.* XII. *num.* I.

sted[1], *Joh. Kirchmannus*[2]. Atqui sensus alius est. Verba sunt: *effunde panes tuos & vinum tuum in sepulturam justorum*, id est, sepulto amico viro bono proximos ejus solare misso cibo & vino optimo. Hic enim erat mos Judæorum, *Jerem.*[3], *Ezechiel.*[4]. Nam apud sepulchra epulari & facere δοχὰς ἐπιταφίους, non fuit consuetudo Ebræorum, sed Græcorum, ut testantur *Apollonius*[5], *Athenæus*[6], *Eustathius*[7]. *Autor Epistolæ Barucho adscriptæ*[8], & ab illis viscerationes suas acceperunt Romani. Hodienum ita faciunt Turci, ut narrat *Swiggerus*[9], & confer quæ dicta sunt *supra*[10]. Adde *Turnebum*[11], *Bisciolam*[12], *Serarium*[13].

XIII. Ad cineres colligendos vasa (id est urnas †)

† Talem exhibet J. Gutherius l. II. de Jure Man. c. 26.

com-

(1) *de Sepultura Veterum pag.* 295. (2) *lib.* IV. *de Funeribus Romanorum cap.* 6. (3) XVI. 7. (4) XXIV. 17. 22. (5) *lib.* II. *Argonautic.* (6) *lib.* VII. & VIII. *Diphnosophist.* (7) *Commentar. ad lib.* XXI. *Iliad.* (8) *num.* 31. (9) *lib.* II. *Itinerarii cap.* 59. (10) *lib.* I. *cap.* X. *dist.* 10. (11) *in Adversariis lib.* XXII. *cap.* 10. (12) *Tom.* I. *Lect. succisivar. lib.* XI. *c.* 4. (13) *Commentario ad Tobiam pag.* 86.

comparabant. Virgilius[1]:

Ossaque lecta cado texit Chorineus aheno.

Lecta, id est collecta, nam alia, quæ hic commentatur *Servius*[2], non sunt accommoda. *Cadus ahenus* est urna ænea, quæ in Magnatibus erat aurea, in mediocris fortunæ viris argentea, qualem fuisse Papiniani Jureconsulti, Romæ erutam, narrat *Hieronymus Magius*[3]. Plerumque fictilis erat. Propertius[4]:

Accipiat manes parvula testa meos.

Recte *parvula*, nam exiguæ reliquiæ eis indebantur. Indebant cineres, proximo (id est, nono) die, postquam cadaver deflagraverat, ossa vino lavabant & cineribus addebant. Virgilius[5]:

Relliquias vino & bibulam lavere favillam.

Et[6]:

Mœrentes altum cinerem, & confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.

Ruebant, id est, de cineribus eruebant manibus lotis ante, perinde uti in omni religioso actu. Tibullus:

Præfatæ ante meos manes, animamque rigatæ,
Perfusæque pias ante liquore manus.

Confer illa, quæ sunt *supra*[7]. *Tepido aggere* dixit, quasi ossa etiamnum calerent a pristinis ignibus. Tibullus[8]:

——— ——— *Non hic mihi mater,*
Quæ legat in mœstos ossa perusta sinus.

Et[9]:

Et primum annoso spargant collecta Lyæo.

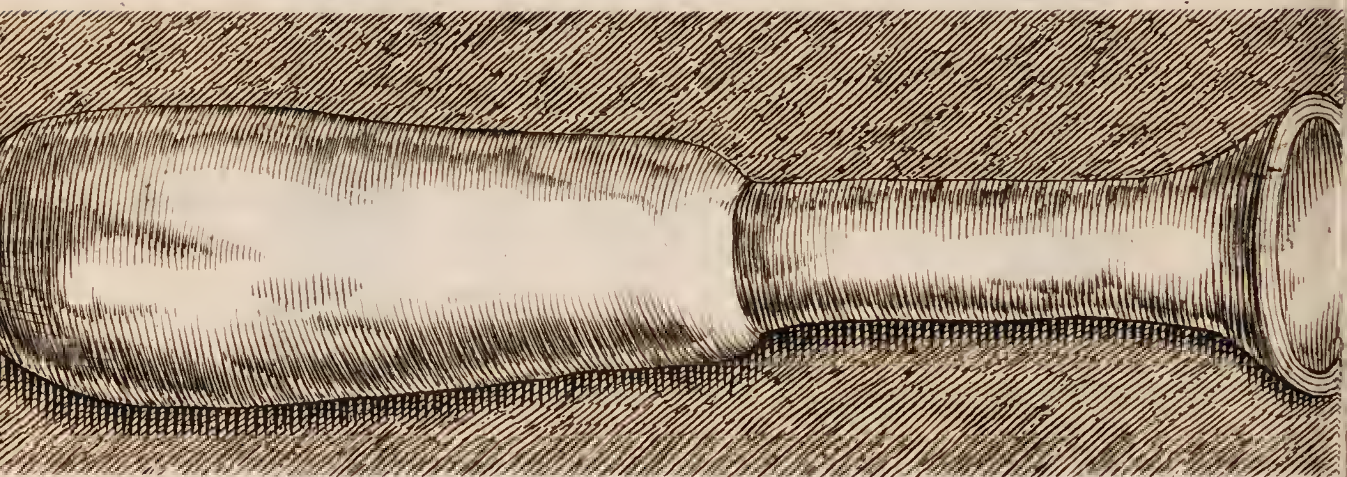
Collecta nimirum ossa. Ex Romano novendialium sacrorum ritu, in quibus vetusto & optimo vino ad Manes propiciandos sepulchra defunctorum conspergebantur, & tantum non inundabantur. Hoc est *vinum respersum* apud *Festum*. *Legenda nunc esse ejus ossa*, ait *Apulejus*[10], in descriptione exsequiarum Philemonis. Sue-

(1) *lib.* VI. *Æneid.* (2) *in Annotatis pag.* 410. (3) *lib.* II. *Miscellan. cap.* I. (4) *lib.* II. *Eleg.* 10. (5) *lib.* VI. *Æneid.* (6) *lib.* XI. *Æneid.* (7) *lib.* I. *cap.* II. *dist.* 17. (8) *lib.* I. *Eleg.* 2. (9) *lib.* III. *Eleg.* 2. (10) *Floridor. pag.* 354.

tonius [1]: *Legenda ossa per Sacerdotes summorum collegiorum.* Et deinde: *Reliquias legerunt primores Equestris Ordinis, tunicati & discincti, pedibusque nudis.* Non quod omnes absumpti cadaveris cineres conquirerent, (urnæ enim satis parvæ erant, adeoque Agrippina dicitur *feralem urnam tenens gremio*, apud *Tacitum* [2]) sed quod residuas ossium particulas, exiguas illas, colligerent: discincti vero & pedibus nudis ad luctum contestandum. Tibullus [3]:

Pars, quæ solo mei superabit corporis, ossa,
Incinctæ nigra candida veste legant.

Lachrymas profusas excipiebant, & in vitream urnam oblongam * derivabant, quæ urna lacrymalis erat. Has

vero etiam hodie de bustis antiquorum erui, testantur *Joh. Jac. Chiffletius* [4], *Franciscus Peruccius* [5], *Olaus Wormius* [6], *Cotovicius* [7], *Martinus Gejerus* [8]. Hoc erat, quod dicebant, *tumulum lachrymis plenum dare. Inscriptio* Hispanica: T. PLAUTIO. P. F. DE. MUNICIPIO. ATTACEN. OPTIME. MERITO. ET. XXXVIII. ANN. ÆT. E. VITA. SUBLATO. TOTO. POP. CUM. MAGNA. LACRY. FUNUS. PROSEQ. QUINTIA. PAULINA. MATER. ANN. LXXXIII. AD. FLET. AD. GEMITUM. RELIC. TUMUL. LACRIM. PLEN. E. MARM. HUM. D. DEDIT. *Gruterus* [9]. Reponene-

* Talem vides appositam ex J. Gutherio l. I. de Jure Man. c. 27.

(1) *lib.* II. *cap.* 100. (2) *lib.* III. *Annal.* (3) *lib.* III. *Eleg.* 2. (4) *in Descript. Burgundiæ part.* I. *pag.* 99. (5) *libro dicto pag.* 34. (6) *l.* IV. *Rerum rariorum c.* I. *&* 7. (7) *Itinerario Hierosolymitano l.* I. *pag.* 50. (8) *de Luctu Ebræorum c.* 12. *dist.* 5. (9) *in Volumine p.* 700.

nebant omnia in locis ab hominum injuria tutis, subterraneis foveis aut in petra excisis fossis. Virgilius[1]:

—— Fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum,
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum.

Fovea illa *Scrobs* est apud Martialem[2]:

Jam scrobe, jam lecto, jam pollinctore parato.

Scrobe, id est, sepulchro vel urnæ reconditorio. De lecto ferali, quo defunctus efferebatur, est *supra*[3]. Pollinctor est νεκρολείπτης, *supra*[4].

XIV. Addebant Inscriptiones, vel Elogia. Virgilius[5]:

—— Tum fronte locatur
Elogium. —— ——

Tibullus[6]:

Atque hæc in celebri carmina fronte notet:
Lygdamus hic situs est. ——

In fronte, id est, obvia tumuli parte, quæ prætereuntium oculis exposita est. Cicero[7]: *Nonne elogia monumentorum id significant?* Prodebant defuncti ortum, nomen, familiam, nunc concisius, nunc prolixius: & cupiebant, ut ei bene precaretur, quisquis transiret viator. Exempla sunt *toto Inscriptionum opere* plurima, quod *Janus Gruterus* concinnavit, *Josephi Scaligeri* ac *Marci Velseri* auspiciis: nec non apud Jacobum Boissardum *in Collectaneis Antiquitatum Rom.* In bustis ejusmodi lucernas perpetuas, arte magica paratas, & hactenus æternum arsuras, donec aër accederet, ponebant, lineum cum oleo incombustili in vitro affabre polito. Exempla de Tulliæ, Luciæ Cæsæ, aliorum bustis proferunt abunde *Guido Pancirollus*[8], *Bernhardus Scardeonius*[9], *Johan. Langius*[10], *Janus Gruterus*[11], *Bernhardus Cæsius*[12], *Athanasius Kircherus*[13], *Caspar Schottus*[14], *Joh. Jonstonus*

(1) *lib.* XI. *Æneid.* (2) *lib.* X. *Epig.* 97. (3) *dist.* 9. (4) *dist.* 2. (5) *in Culice.* (6) *lib.* III. *Eleg.* 2. (7) *lib.* II. *de Finibus.* (8) *de Veteribus perditis Tit.* 35. (9) *lib.* I. *Antiquitat. Patavin.* (10) *lib.* II. *Epist.* 25. (11) *in Volumine Inscriptionum pag.* 927. (12) *lib.* III. *de Mineralibus c.* 7. *sect.* 20. (13) *Tom.* 3. *Oedipi Ægyptiaci Syntag.* 20. *sect.* 9. (14) *in Magia Universali part.* 4. *pag.* 144.

nus [1], & *peculiari Volumine* exponit *Fortunius Licetus*. Scribit Henricus Regius [2]: *Lampades, quæ olim in sepulchris perpetuo arsisse dicuntur, videntur esse merum figmentum, quia pugnat cum natura ardoris fomitem ejus non comburi. Lucernæ istæ, si unquam fuerint repertæ, videntur fuisse corpora sine ullo perceptibili calore lucida, quæ instar cicindelarum, ligni putridi, squamarum piscis, aliorumque similium in tenebris splendebant, propterea quod apertis monumentis ac admisso lumine diurno & aëre moto, lumen earum disparuisse dicatur. Clauso autem rursus monumento lucernæ istæ non amplius apparuerunt, quia talis erat earum constitutio, ut ab admisso aëre eoque vehementius moto corrumperentur.* RESPONDEO: *Bonamici* hæc opinio fuit, quam refellit *Fortunius Licetus* [3]. Figmenta non sunt, quæ adeo clare monstrat experientia rerum testis. Nec pugnat cum natura ardoris, quatenus arcana multa sunt, quæ Geniorum ope noverant Magi, ac inde poterant conficere modo hodie nobis ignoto. Corpora pellucida non erant, quoniam flammas & fumum videre licuit, caloremque in vasculis ipsis deprehenderunt illi, qui coram inspexerunt, ut de Lucerna perpetua, quæ in Pallantis sepulchro reperta fuit in Romæ suburbio, narrat *Volaterranus* [4]. De cicindelis & putrido ligno parum congruit. Unde enim fumus extinctæ flammæ? Fuisse Magicas, affirmat *Augustinus* [5], & vel sola Patavinæ Lucernæ *Inscriptio* (quam referunt *Gruterus* [6], *Petrus Appianus* [7], *Peruccius* [8]) docet: ABITE. HINC. PESSIMI. FURES. VOS. QUID. VOLTIS. VOSTRIS. CUM. OCULIS. EMISSICIIS. ABITE. HINC. VESTRO. CUM. MERCURIO. PETASATO. CADUCEATOQUE. MAXIMUS. OLYBIUS. DONUM. HOC. MAXIMUM. PLOTONI. SACRUM. FECIT.

XV. Tumulos ornabant sertis & floribus injectis, ad-

(1) *in Thaumatographia naturali pag.* 51. (2) *lib.* IV. *Philosoph. natural. cap.* 5. (3) *lib.* II. *cap.* 3. 4. 5. (4) *lib.* XXXIII. *Geograph.* (5) *lib.* XXI. *de Civit. Dei cap.* 6. (6) *in Volumine l. d.* (7) *in Collectaneis pag.* 325. 337. (8) *libro* III. *de Pompa funebri pag.* 44.

addebantque custodes, qui ornatum illum, ne quid damni acciperet, observarent. Græci vocant φυλλοβολεῖν. *Anacreon*[1]:

Τοδέ καὶ νεκροῖς ἀμύνει.

Virgilius[2]:

Purpureosque jacit flores. ——

Et[3]:

Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis. ——

Propertius[4]:

Adferet huc unguenta mihi, sertisque sepulchrum
Ornabis custos ad mea busta sedens.

Suetonius[5]: *Non defuerunt, qui per longum tempus vernis æstivisque floribus tumulum ejus ornarent.* Hinc illud Virgilii[6]:

Spargite humum foliis. ——

Scilicet è more funerum, in quibus spargebantur flores. Itaque sequitur:

Et tumulum facite & tumulo superaddite carmen.

Confer *Hieron. Magium*[7], *Petrum Victorium*[8]. Christiani ita faciebant, veteres mores retinendo. Prudentius[9]:

Nos tecta fovebimus ossa,
Violis & fronde frequenti,
Titulumque & frigida saxa
Liquido spargemus odore.

Non quidem vetustiores illi, cum adhuc persecutiones urgebant. Nam ideo sunt a Paganis accusati. Cæcilius apud Minucium[10]: *Coronas sepulchris denegatis.* Sed qui in pace fruebantur seculis melioribus. Sulpicius Severus[11]: *Ac licet inani munere, solum ipsum flore purpureo & suave reddentibus sparge graminibus.* Custodes præterea invigilabant serio, ne Sagæ pro incantamentis suis conficiendis ossa deriperent. De Canidia Horatius[12]:

(1) *Oda* εἰς ῥόδον *pag.* 196. (2) *lib.* V. *Æneid.* (3) *lib.* VI. (4) *lib.* III. *Eleg.* 14. (5) *lib.* VI. *c.* 57. (6) 5. *Bucolic.* (7) *lib.* II. *Miscellan. cap.* 17. (8) *lib.* XVI. *Variarum Lectionum cap.* 2. (9) *in Cathemerinis pag.* 101. (10) *in Octavio.* (11) *Dialog.* 3. *num.* 22. (12) *lib.* V. *Carm.* 17.

Nec in sepulchris pauperum prudens anus
Novemdiales dissipare pulveres.

Cadaverum præsegmina ad Magicos usus adhibita esse, refert quoque *Apulejus* [1], & adde *Cardanum* [2]. Porro serebant arbores, ut crescentes locum sepulchri obumbrent. Propertius [3]:

Deinde ubi suppositus cinerem me fecerit ardor,
Accipiat manes parvula testa meos:
Et sit in exiguo laurus superaddita busto,
Quæ tegat exstincti funeris umbra locum.

Martialis [4]:

Accipe non Phario nutantia pondera saxo,
Quæ cineri vanus dat ruitura labor:
Sed fragiles buxos & opacas palmitis umbras,
Quæque virent lachrymis humida prata meis.

Sunt Pyramides & Obelisci, quos sibi ponebant Optimates. Buxos, lauros, (quod felicibus manibus perpetuas & virentes arbores convenire existimabant) taxos, cupressos eligebant, quæ nunquam perdunt folia. Ita recte adversus *Raderum* exponunt *Ramiresius* [5], *Schrevelius* [6]. Eodem pertinet illud Juvenalis [7]:

Spirantesque crocos & in umbra perpetuum ver.

XVI. Transeuntes monumenta amicorum vovebant, ut mortuis terra levis esset, neve illos lapis sepulchralis urgeret. Tibullus [8]:

Atque aliquis senior veteres veneratus amores,
Annua constructo serta dabit tumulo:
Et bene discedens dicet, placideque quiescas,
Terraque secura sit super ossa levis.

Autor *Elegiæ in obitum Mecænatis* eundem adhibet εὐφημισμόν:

Nunc ego quid possum? tellus levis ossa teneto.

Persius [9]:

Non levior cippus nunc imprimit ossa? ——

Mar-

(1) *lib.* I. *Milesiar.* (2) *lib.* XVIII. *de Subtilitate rerum fol.* 500. (3) *lib.* II. *Eleg.* 10. (4) *lib* I. *Epig.* 89. (5) *Notis ad Martialem pag.* 116. (6) *Annotatis ibidem pag.* 85. (7) *Sat.* 7. (8) *lib.* II. *Eleg.* 4 (9) *Sat.* I.

Martialis[1]:

Mollia non rigidus cespes tegat ossa, nec illi
Terra gravis fueris: non fuit illa tibi.

& vide porro eundem[2]. Juvenalis[3]:

Dii majorum umbris tenuem & sine pondere terram.

Improbis vero, & quibus male post obitum esse cupiebant, vovebant, ut illos terra gravis premeret. Suetonius[4]: *Pars terram matrem deosque manes orarent, ne mortuo sedem ullam nisi inter impios darent.* Tibullus[5]:

Jam tua qui Venerem docuisti vendere primus,
Quisquis es, infelix urgeat ossa lapis.

Apponebant aras (Festus[6] *acerras* vocat) ad sepulchra eorum, quos charissimos habebant, & post excessum Deo magis propinquos esse credebant. Virgilius[7]:

——— *Stant manibus aræ*
Ceruleis mœsta vittis, atraque cupresso,
Et circum Iliades crinem de more solutæ,
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
Sanguinis & sacri pateras, animamque sepulchro
Condimus, & magna supremum voce ciemus.

Et paulo post:

Libabat cineri Andromache manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem cespite inanem
Et geminas causam lachrymis sacraverat aras.

Hic lacte & vino sacrificabant, aut thure injecto adolebant. Ara ejusmodi pingitur è Marmoribus Cæsianis apud *Boissardum*[8]. *Inscriptio* addita *est*: C. DOMITI. C. F. PAL. VERT. VIXIT. ANNIS. XXXXI. MENSIBUS. VII. DIEBUS. XII. VOLUSIA. SEVERA. CONJUNX. MARITO. OPTIMO. ET. INDULGENTISSIMO. Huc pertinet alia *Inscriptio* è marmoribus Cæsianis:

INGRATÆ VENERI SPONDEBAM MUNERA SUPPLEX,
EREPTA CONJUX VIRGINITATE TIBI.

PER-

(1) *lib.* V. *Epig.* (2) *lib.* IX. *Epig.* 30. (3) *Sat.* 7. (4) *lib.* XII. *cap.* 75. (5) *lib.* I. *Eleg.* 4. (6) *lib.* I. *de Significat. Verborum pag.* 243. (7) *lib.* III. *Æneid.* (8) *part.* 3. *Antiquitat. Romanor. Tab.* 59.

PERSEPHONE VOTIS INVIDIT PALLIDA NOSTRIS,
ET PRÆMATURO FUNERE TE RAPUIT.
SUPREMUM VERSUS MUNUS DONATUS ET ARAM,
ET GRATAM SCALPSIT DOCTA PEDANA CHELYM.
ME NUNC TORQUET AMOR, TIBI TRISTIS CURA RECESSIT,
LETHEOQUE JACES CONDITA SARCOPHAGO.

Boiſſardus[1]. Et eandem ob cauſam ad aras ſomnum capientes in ſepulchris, velut in fanis, incubabant, ſomnia percontati, unde res futuras addiſcere poſſent. Credebant, Animas ſeparatas non illico ad Elyſios campos abire, ſed corporis amore detentas per bene longum tempus apud ſepulchra obvagari. Docent ita *Pſellus*[2], *Porphyrius*[3], (& aſſentiuntur οἱ πλατωνίζοντες Ebræi, *Rabbinus Menaſſeh*[4]) adduntque, quod Animæ liberatæ a corporis vinculis, originis ſuæ velut poſtliminio compotes, notitiam exquiſitam rerum multiplicium habeant, itaque carminibus quibuſdam recitatis obdormiebant in monumentis, ut a circumſtrepente anima in ſomniis diſcere poſſent. Referunt *Herodotus*[5], & *Pomponius Mela*[6]. Locus eſt Eſaiæ[7]: *Qui habitant in ſepulchris.* Ad rem præſentem facit, uti monet *Hieronymus*[8], & confer *Tertullianum*[9], *Lanctantium*[10].

XVII. Tanta erat cura ſepeliendi eos, quos habebant charos, nimirum quod Animas crederent obvagari & a ſedibus placidis in morte prohiberi, donec corpora in tumulum delata eſſent: & quoque familiæ credebantur eſſe funeſtæ, id eſt, malis ominibus obnoxiæ, teſte *Varrone*[11]. Hinc Palinurus mari demerſus, ſepulchri expers, apud Virgilium[12]:

Eripe me his invicte malis, aut tu mihi terram
Injice (namque potes) portuſque require Velinos.

Et paulo ante:

Præ-

(1) *l. d. Tab.* 81. (2) *de Dæmonibus.* (3) *de Sacrificiis.* (4) *lib.* II. *de Reſurrect. mort. cap.*6. (5) *in Melpomene.* (6) *in Deſcriptione Orbis lib.* I. *c.* 8. (7) LXV. 4. (8) *Commentariis ad h. l.* (9) *de Anima c.* 57. (10) *lib.* II. *divinar. Inſtitut. c.* 2. (11) *lib.* IV. *de LL. pag.* 10. (12) *lib.* VI. *Æneid.*

Præterea jacet exanimum tibi corpus amici.
(Heu nescis) totamque infestat funere classem,
Sedibus hunc refer ante suis & conde sepulchro.

Sedibus refer suis, id est, commode juva, ut in placidas animarum sedes perveniat. *Servius* [1] multa ambitiose annotat, pauca vero sunt, quæ ad verum congruunt. Et porro *ibidem* Sibylla:

Hæc omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est,
Portitor ille, Charon: hi quos vehit unda, sepulti,
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Transportate prius, quam sedibus ossa quierunt,

id est, priusquam vel perfectam, vel imaginariam sepulturam acceperunt. Quando enim corpora ipsa non poterant obtinere, quomodo fiebat, cum a mari hausta vel a bestiis lacerata erant, apparabant sepulchri simulachrum (quod *cenotaphium* appellant *Dionysius Halic.* [2], *Xenophon* [3]) & ter jacientes pulveris manipulum, ut valerent, conclamabant, ac prodesse hoc omnino vagis Animabus, rebantur. De Archita Tarentino fluctibus sepulto Horatius [4]:

Quanquam festinas, non est mora longa, licebit
Injecto ter pulvere curras.

& prolixe *Lambinus* [5], *Daniel Heinsius* [6]. Æneas ad Deiphobum Trojanum [7]:

Hunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Constitui, & magna manes ter voce vocavi.

(1) *Commentario ad h. l. pag.* 406. (2) *lib.* I. (3) *lib.* VI. Ἀναβάσ. (4) *lib.* I. *Carm.* 28. (5) *Commentario h. l. pag.* 92. (6) *Notis ad Silium Italicum pag.* 26. (7) *lib.* VI. *Æneid.*

LIBRI QUARTI FINIS.

JUSTI

JUSTI LIPSII
TRACTATUS PECULIARES,

VIDELICET,

DE VETERUM LATINORUM SCRIPTURA.

DE RE PECUNIARIA.

DE NOMINIBUS ROMANORUM.

DE RITU CONVIVIORUM.

DE CENSURA ET CENSU.

DE ANNO DEQUE EJUS DIVERSITATE. ITEM RATIONE INTERCALANDI.

DE CRUCIS SUPPLICIO, APUD ROMANOS USITATO.

JUSTI LIPSII

TRACTATUS

DE

VETERUM LATINORUM SCRIPTURA.

Ut de *vetere Scriptura* pauca præmoneam: differt ea ab recentiore, quæ hodie in usu est, vel *quantitate*, vel *qualitate*, vel *utraque*.

Quantitas in *additione* cernitur, vel detractione. *Additio*, aut *Vocalis* est, aut *Consonantis*. *Vocalis* additio, est in diphthongis EI & OV. Sic enim *Eidem*, *Jous*, scripsere; pro *Idem*, *Jus*, Sic *Leitem*, *Leimites*, *Meilitiæ*, *Opeima*, *Inveito*; pro *Litem*, *Limites*, *Militiæ*, *Opima*, *Invito*. Sic *Eito*, *Deixi*, *Seierit*, pro *Ito*, *Dixi*, *Sierit*. Item, *Qei*, *Sei*, *Nei*; pro *Qui*, *Si*, *Ni*. *Nei* tamen etiam pro *Ne* usurparunt interdum, & quidem non raro. Sic *Utei*, *Ubei*, *Ibei*, pro *Uti*, *Ubi*, *Ibi*. Eandem diphthongum usurparunt *in Genitivis singularibus*; ut *Dolei*; *malei*, pro *Doli*, *mali*. Item, *in Nominativis pluralibus*: ut *Iei*, *Trevirei*, *Decumanei*, pro *Ii*, *Treviri*, *Decumani*. Item, *in Dativis & Ablativis pluralibus*: ut *Ieis*, *Tertieis*, *Ricinieis*, pro, *Iis*, *Tertiis*, *Riciniis*, Præterea, *in Dativis singularibus tertiæ declinationis*: ut *Mortei*, *Clientei*; pro *Morti*, *Clienti*. Item *Alterei*, *Sibei*, pro *Alteri*, *Sibi*. Et frequentissime *in Nominativis atque Accusativis pluralibus*: ut *Omneis*, *Civeis*, pro *Omnes*, *Cives*.

O vero ad U adjectæ, tum alia sunt exempla, tum hæc: *Jous*, *Jousta*, *Joudicare* pro, *Jus*, *Justa*, *Judicare*. Item *Souo*, *Louci*, *Doucito*, pro *Suo*, *Luci*, *Ducito*. In quibusdam utramque Diphthongum conjunxerunt: *Soueis*, *Joudicei*, pro *Suis*, *Judici*. In nonnullis U geminum usurparunt, pro OU seu U: ut *Pluus*, *Secuus*, pro *Plus*, *Secus*. Sic *Comitatuu*, *Arbitratuu*, pro *Comitatu*, *Arbitratu*. Interdum O post U interseruerunt: ut *Queicuomque*, pro *Quicunque*.

Con-

Consonantes quoque interseruerunt; ut *Quotiens*, *Quotienscunque*, pro *Quoties*, *Quotiescumque*. Sic *Exsigunto*, *Exsercere*, pro *Exigunto*, *Exercere*. Item, *Quips*, *Aliquips*, pro *Quis*, *Aliquis*. In *Jouxsta* vero, pro *Juxta*, gemina est insertio; vocalis O & consonantis S.

In quibusdam integram syllabam interseruere: ut *in Postidea*, *Indetestato*, pro *Postea*, *Intestato*. Ejus generis etiam *Ævitas*, videri alicui possit: sed habet illud legitimam *ab ævo* derivationem: in *Ætas* vero, quod post usurpari cœpit, facta est contractio. Quibusdam à fronte Consonantes adjecere; ut *Silis*, pro *Lis*. Nonnullis in fine: ut *Ead*, *Tuod*, *Plebed*, *Frauded*, pro *Ea*, *Tuo*, *Plebe*, *Fraude*. Sic in verbis, *Datod*, *Removetod*, *Luitod*, *Estod*, pro *Dato*, *Removeto*, *Luito*, *Esto*: In *Exsercetod* autem geminata est additio; semivocalis S, & mutæ D. Sic in *Leibertated*, additio est Vocalis E, & Consonantis D.

Detractio & ipsa, *vocalis* est, aut *consona*. *Vocalis*, detractio est in monophthongis illis: *Fenus*, *Femina*, pro *Fœnus*, *Fœmina*. Sic *Heres*, pro *Hæres*. Quamquam eam vocem non ab *hærendo*, sed ab *hero* deductam malunt eruditiores. Detractio etiam quibusdam videtur esse in verbis istis: *Adicito*, *Eicito*, *Deicitor*, *Conicere*, *Subicere*, pro *Adjicito*, *Ejicito*, *Dejicitor*, *Conjicere*, *Subjicere*. Quod si ita est, eadem ratione simplex *Icere*, contractum erit ex *Jacere*, Sic certe *Dis*, contractum ex *Diis*.

E *Consonantibus* etiam, quæ nunc geminari solent, omittebant alteram: ut *Osa*, *Clase*, pro *Ossa*, *Classe*. Item *Aceras*, *Conubia*, pro *Acerras*, *Connubia*: *Pelex*, *Tolito*, *Poluceto*, pro *Pellex*, *Tollito*, *Polluceto*.

Qualitas in commutatione potissimum cernitur. Ea quoque *Vocalis* est, aut *Consonantis*. *Vocalis*: ut E pro I. Sic enim *Leber*, *Addecito*, scripsere; pro *Liber*. *Addicito*. Item U pro I, *Æstumata*, pro *Æstimata*. Sic *Optumus* pro *Optimus*. Eadem ratione *Postumum*, à veteribus dictum volunt eruditi: ut significet non tam

eum, qui post inhumatum patrem est editus; quam eum, qui postremus patri, seu vivo, seu mortuo, natus est. Item U & Y: ut *Æguptus*, pro *Ægyptus*. quemadmodum *Mus* quoque & *Sus*, & hujus generis alia, ex Græcis μῦς, σῦς. Frequentius O pro U: ut *Totela*, *Porporea*, pro *Tutela*, *Purpurea*. Sic *Osocapitor*, pro *Usucapitor*. Item *Soper*, *Quomque*; pro *Super*, *Quumque*. Sic in *Nominum* finibus: *Patronos*, *Servos*, pro *Patronus*, *Servus*. *Vitiom*, *Manom*, pro *Vitium*, *Manum*. Nec non in *Verborum* finibus: *Conseront*, *Moritor*, pro *Conserunt*, *Moritur*.

In nonnullis geminatur hæc mutatio: ut *Piacolom*, *Fortom*, *Foratos*, pro *Piaculum*, *Furtum*, *Furatus*. In quibusdam hæc cum superiore conjungitur: ut *Leborom*, pro *Liberum*. Sic *Ædebos*, *Compedebos*, *Noctebos*, *Tibicinebos*, *Soperstetebos*. pro *Ædibus*, *Compedibus*, *Noctibus*, *Tibicinibus*, *Superstitibus*.

Interdum diphthongo OE & OI pro U longo usi sunt: ut *Oetier*, *Oesocapio*, *Oesorpatum*, pro *Uti*, *Usucapio*, *Usurpatum*. Sic *Cœratores*, pro *Curatores*. OI pro U positum: in *Oitier*, *Oitile*, & consimilibus. Sic *Moinicipium*, pro *Municipium*.

Consonantes quoque non paucas inter se commutarunt. C pro G frequenti in usu fuit. Sic enim *Cenas* dixerunt pro *Genas*. Sic *Frucem*, *Lece*; pro *Frugem*, *Lege*. Itidemque *Lecere*, *Rocato*, pro *Legere*, *Rogato*. D pro L posuere, cum *Dingua*, dixere, pro *Lingua*. Sic *Fedetrio*, pro *Feretrio*.

F pro B usurparunt sequente Vau: ut *Af virod*, pro *Ab viro*. Q pro C: ut *Pequnia*, pro *Pecunia*. S pro R: ut *Asa*, *Nesvo*, *Casmen*, pro *Ara*, *Nervo*, *Carmen*. Sic in Nominum flexionibus: *Majose*, *Minose*, *Arboses*, *Plusa*, pro *Majore*, *Minore*, *Arbores*, *Plura*. Sic *Fenose unciasio*, pro *Fenore unciario*. Item in Verborum flexionibus: *Arasit*, *Vocasit*, *Secuesit*; pro *Ararit*, *Vocarit*, *Secuerit*. T pro D: ut *Quit*, pro *Quid*.

In compositis, finalem Præpositionis consonantem ple-

plerumque retinuerunt: ut *Conlegium*, *Inprobus*, *Adsignare*, *Adtribuere*. Interdum tamen etiam mutarunt: ut *Opsepito*, *Opturato*, *Optinere*.

In quibusdam geminata est commutatio; altera Consonantis, altera Vocalis: ut *Rocom*, *Flacitiom*, *Prodicos*; pro *Rogum*, *Flagitium*, *Prodigus*. Sic *Acrom*, *Acnom*, *Ticnom*; pro *Agrum*, *Agnum*, *Tignum*. Item *Fidios*, pro *Filius*: *Ofvagolatom*, pro *Obvagulatum*: *Poplicom*, pro *Publicum*: *Quoi*, pro *Cui*. *Ausom*, pro *Aurum*. Sic *Capiomtor*, pro *Capiuntur*.

In quibusdam duarum Vocalium, & unius Consonantis facta mutatio: ut *Contileom*, *Arvorsom*, seu *Asvorsom*, *Plusebos*, pro *Gentilium*, *Adversum*, *Pluribus*. In nonnullis gemina consonantis mutatio est: ut *Arcuesit*, pro *Arguerit*.

Interdum *quantitatis* metaplasmos conjunxerunt, additionem scilicet & detractionem: ut *Jousus*, *Jousit*, pro *Jussus*, *Jussit*. Sic *Poplei*, *Confesei*, *Demiseis*, pro *Populi*, *Confessi*, *Demissis*. Interdum ad *quantitatis* metaplasmum adjunxerunt metaplasmum *qualitatis*: ut cum unum idemque vocabulum additione & commutatione transformarunt. Sic enim *Deicundo*, *Addeictos* usurpata; pro *Dicendo*, *Addictus*.

Sic *Maxsumo*, *Proxsumos*, *Fousiosos*, pro *Maximo*, *Proximus Furiosus*. His adde *Endo*, *Entera*, *Sopera*, *Continoeis*, pro *In*, *Intra*, *Supra*, *Continuis*: In quibus commutatio præcedit; additio sequitur.

Detractionem quoque & commutationem quandoque copularunt. idque commutatione interdum sequente: ut *Adecito*, *Poplos*, *Præsetebos*, pro *Addicito*, *Populus*, *Præsentibus*. Interdum præcedente: ut *Sobicito*, pro *Subjicito*. Sic *Olo*, pro *Illo*: Item *Fasis*, pro *Farris*. In quibusdam triplicatus est metaplasmus: ut *Pupilei*, *Præseted*: pro *Pupilli*, *Præsente*.

In *Nominum flexionibus*, præter superiora, notabilem mutationem habent: *Folminis*, *Ipsos*, *Im*; pro *Fulmen*, *Ipse*, *Eum*. Sic *Oloe*, pro *Illi*. In *Verbis* quoque varii

præter supradictos, metaplasmi à veteribus facti sunt: ut in verbo substantivo *Escit* & *Escunt*, pro *Erit* & *Erunt*. Itemque *Siet*, *Sient*, pro *Sit*, *Sint*: & in futuro perfecto, *Fuat*, pro *Fuerit*. Ejusdem futuri perfecti magna in aliis quoque verbis est varietas: ut *Vindicit*, *Verberit*, *Prohibesit*, *Occisit*, pro *Vindicarit*, *Verberarit*, *Prohibuerit*, *Occiderit*. Item *Tagit*, pro *Tetigerit*: *Pacit* & *Pacont*, pro *Pepigerit* & *Pepigerint*: *Faxsit*, *Rupsit*, pro *Fecerit*, *Ruperit*: *Paret*, *Cepet*, pro *Pararit*, *Ceperit*: *Miseit*, *Vixeit*, pro *Miserit*, *Vixerit*. Item *Duit*, *Adduit*, *Conduit*, *Transduit*; pro *Dederit*, *Addiderit*, *Condiderit*, *Tradiderit*. In passiva etiam forma: *Turbassitur*, pro *Turbatum fuerit*: *Fariator*, *Nancitor*, pro *Fari velit*, *Nactus fuerit*. Item, *Darier*, *Leibarier*; pro *Dari*, *Libari*. Sic *Oetier* & *Oitier*, pro *Uti*.

In *Conjunctis vocibus* facta interdum separatio: ut *En do*, *In do*, *In du*, pro *Endo*, *Indo*, *Indu*. Sic *Indo testato*, pro *Intestato*: *Endo ponito*, *Endo jacito*, *Endo manos jactio*; pro *Imponito*, *Injicito*, *Manus injectio*. Item *Queicuomque* pro *Quicumque*: & consimilia. Contra interdum conjunguntur, quæ alioqui separari solent: ut *Stato lebe rum*, pro *Statu liberum*.

FINIS TRACTATUS
DE VETER. LATIN. SCRIPT.

JUSTI LIPSII,

TRACTATUS

DE RE PECUNIARIA VETERUM ROMANORUM.

CAP. I.

Pecunia qua materia & quando primum signata.

ROMANI primum usi fuerunt quadruplici moneta, nempe, *Plumbea*, *Ærea*, *Argentea*, *Aurea*.

Plum-

Plumbeæ usus quando cæperit, incertum.

Æs initio habuerunt rude, pondere distinctum, non nota. Primus Servius Tullius signavit æs, idque nota pecudis; unde pecunia dicta est: author Plinius *lib.* XVIII. *cap.* 3. & *lib.* XXXIII. *cap.* 3. Varro, *lib.* II. *de re Rust. cap.* 1. & Plutarchus, *in Publicola.* Quod tamen alii Jano tribuunt, ut Athenæus *lib.* XV. & Macrobius *lib.* I. *Sat.* Quidam Saturno, ut Eutropius *libro* I. Verior tamen Plinii opinio: nec repugnat, quod in priscis nummis parte altera Jani effigies, altera navis expressa cernebatur, cum hanc notam Servius ipse, vel posteri usurpare potuerint bonæ memoriæ causa. Facit huc Ovidii I. Fastorum.

At bona posteritas puppim signavit in ære
Hospitis adventum testificata Dei.

Argentum autem signatum est anno Urb. Cond. 484. F. Pictore, & Q. Oculejo Coss. ut Plinius voluit, quinque annis ante Punicum bellum; sive M. Æmilio Paulo, & Fulvio nobiliore Coss. ut Eutropius, *lib.* II. 15. annis posterius.

Aurum signatum anno 62. post argentum. C. Claudio Nerone, & M. Livio Salinatore Coss.

Nummi ærei nomina sunt ista.	As. Quadrans. Sextans. Triens.
Aurei nummi	Aureus.
Argentei hæc.	Denarius. Quinarius. Sestertius.

CAP. II.

De Asse, Quadrante, Sextante, Triente.

Asses ex ære librales erant, & appendi plurimum solent, non numerari. Ex quo ritu & nunc in ratio-

tionibus pecuniariis Expenſum ferre, & Dependere, & Impendium dicimus. Inde æs grave appellatur, & pœna æris gravis: Æris cujus legitimo ponderi nihil deeſſet. Livius lib. IV. *Indicibus*, inquit, *dena millia æris gravis, quæ tunc divitiæ habebantur, data.* Et lib. V. *Denis millibus æris gravis nos condemnavit.* Hæc primis temporibus. Poſtea tamen bello Punico ſecundo, preſſus populus Romanus ære alieno, ex ſingulis aſſibus libralibus, Sextantarios fecit: id eſt, Ex uno aſſe, ſenos, qui tamen tantundem valerent, *Plin. lib.* XXXIII. *cap.* 3. Sed & mox tertio bello Punico, Unciales facti. Poſtremo lege Papyria, Semiunciales. Aſſem libralem, ut dixi, primus ſignavit Servius. Tarquinius Superbus cæteras Aſſis partes, ut Quadrantem, Trientem, Sextantem; ut colligimus ex Fragmento Feſti in voce *Ratitum.* Quadrans (ſive Triuncis) eſt quarta pars Aſſis, plurimum quidem ære cuſus ſub Imperatoribus, tum & plumbo Martial. lib. X. Epigr. 74.

Centum merebor plumbeos die toto.

id eſt, Quadrantes. Idem *lib.* I. nigram monetam appellat plumbeam, iſtos ipſos quadrantes. Et fortaſſis antiquitus, quia Plautus in jocis aliquoties *nummuli plumbei* mentionem facit. Olim hæc merces legitima tranſvectionis erat, unde & quadrantes, *Ratiti* dicti, Feſtus & Varr. *lib.* IV. *de ling. Latin.* Poſtea præmium balneatoris. Horat. lib. I. Sat.

——— *Dum tu quadrante lavatum Rex ibis.*

Et Cicero *pro Cæl.* Plutarchus in Cic. *Sextantes & Trientes à partibus aſſis dicti.* Sextantis meminit Livius lib. II. *Plebs*, inquit, *Agrippam extulit, ſextantibus collatis.* Trientis, Feſtus, *in Ratito.* Valet autem As, ad æſtimationem noſtram, nummulos plus octo: nummulos appello, ſive denariolos, qui 24. apud Belgas ſtuferum faciunt. Quadrans valet nummulos paulo amplius duos. Quadrantes 4. Aſſem conſtituunt. Decem ſeſtertium unum. Quadraginta denarium. Simile judicium de Sextante & Triente.

CAP.

CAP. III.

De Denario, Quinario, Sestertio.

ARGENTEI nummi tres species, quas dixi, omnes Varro *lib.* V. *de ling. Lat.* Et *Plin. lib.* XXXIII. *cap.* 3. complexus est. *Denarii* inquit, *dicti, qui dena æris, id est,* 13. *Asses valebant. Quinarii, qui quinos. Sestertius, qui Semitertium.*

Denarium pondere & æstimatione partem drachmæ Atticæ consensu faciunt antiqui. Notæ ejus veteres R. omnes Galeatæ, imago Castoris in equis, bigæ & quadrigæ. Unde bigati & quadrigati nomen pro Denario frequens, ut Livius, lib. XXII. *Pacti in capita Romana tricenis nummis quadrigatis.* Tacitus de morib. Germ. *Pecuniam probant veterem & diu notatam, Serratos, Bigatosque.* Sed cum argentum simpliciter dicimus, intelligimus Denarium. Denarii dimidius, quinarius dictus; ideoque vulgo Victoriatus, quod victoriæ effigies in eo expressa sit. Meminit hujus Cicero, *pro Fonteio.* Livius *lib.* XLI. & Plinius *lib.* XXXIII. *c.* 3. Sestertius, denarii quarta pars est, idem alio nomine κατ' ἐξοχὴν Nummus, quia frequentissimus ejus in rationibus usus. De hoc Vitruvius, lib. III. cap. I. *In denario,* inquit, *denos asses æreos constituerunt, & quartam ejus partem de duobus assibus, & tertio semisse, Sestertium vocarunt.* Æstimatio denarii hodie eadem fere, quæ Regalis Hispaniensis, id est, Stuferi 3. cum dimidio. Quinarii & Sestertii pro proportione. Denarium nota stellulæ (*) in monumentis vetustis. Sestertii nota sic, (LLS.XHS.XSS.) At Libralis est libræ nota, Quia ergo Sestertius duos asses continet, & dimidium duo.

CAP. IV.

De Nummo aureo, ejusque æstimatione. Itemque de usu nummorum promiscuo.

AUREUS sive Solidus (quem variis nominibus appellatum ab Imperatoribus invenio, *Flamium*, *Antonianum*, *Valerianum*) valuit denarios apud Romanos 25. id est, *Coronatos nostrates binos*. Id clarum tum ex pondere, tum ex monumento Dionysii, *lib*. LV. cui accedit Suetonius, *in Otto cap*. 4. qui ait, *Otthonem semper aureos singulos cohorti excubanti dare solitum*. Quam eandem rem Tacitus *lib*. XVII. narrans, *centenos nummos* dixit. Allusit ad hunc numerum egregie Martialis *lib*. X. *epigr*. 24. in hunc modum:

Sed vitæ tribus aureis pactus.

Cum intelligat aureos circiter 70. Caute legendus T. Livii locus, lib. XXVIII. *Pro argento*, inquit, *si aureum dare mallem, dare conveni, dum pro argenteis decem aureus unus valeret*. De proportione enim auri ad argentum loquitur, quæ tunc decima erat, ut nunc vel hodie duodecima. Notæ aurei nummi, eædem fere quæ argentei, nisi quod crescente ambitione, Triumviri monetales, aut ii qui monetæ cudendæ præerant, sæpe gentis suæ insignia, aut honores, aut sacerdotia insculpebant. Sæpe & Imperatorum triumphos, res gestas & varia emblemata, quæ res quibusdam suspicionem fecit, nummos qui extant, honoris tantum causa excusos fuisse, & non publici usus, falso; quanquam non negaverim vetusta numismata & tunc quoque in precio fuisse, & interdum loco mercis divendita, qua de re Ulpianum lege, *lib*. IX.

De Ratione per singulas species supputandi.

RATIO supputandi apud Romanos usitatissima per Asses & Sestertios: frequentissima per Sestertios, & illa

illa intricatior; non tam ſæpe per aſſes, & hæc facilior. De iſta primo dicam. Per aſſes aut expreſſo nomine, aut tacito numerant. Expreſſo ut Livius, lib. XXVIII. *Militibus quinquagenos ſenos aſſes*, id eſt, 21. aureos *diviſit*. Tacito: ut idem, lib. XXXIII. *Tritici decies centum millia binis æris populo diviſerunt*, quod eſt binis aſſibus æris. Sic centenos æris, & mille æris, & dena millia æris apud Livium frequentiſſime legimus, & ubique intelligendi aſſes.

Tabula per aſſes ſupputandi hæc ſit.

Terni æris	Valent	1 ſtuferum, & $\frac{1}{2}$.
Deni æris		3 ſtuferos cum $\frac{1}{2}$.
Centeni æris		35 ſtuferos.
Centum 25. æris		51 coronatum noſtratem.
Dena millia ær.		100 coronatos.
Mille æris.		10 coronatos Budæo.

Poſſunt & hæc nomina Latine efferri per Philippicos denos, centenos aſſes, & ſic deinceps.

DE SESTERTIIS.

PER Seſtertios ut numeremus, duo præcipienda ſunt: primum, diſcrimen eſſe inter Seſtertios & ſeſtertia: ita, ut illo numero, nempe maſculino, ſinguli nummi Seſtertii: iſto, nempe genere neutro, ſingula millia ſignificentur, idque indubitatum perpetuumque eſt.

Vtriuſque diſcriminis tabula ſit hæc.

Duo ſeſtertii	Valent	Medium Regalem.
Duo ſeſtertia		50 coronatos.
10 ſeſtertii		2 Regales cum $\frac{1}{2}$.
10 ſeſtertia		250 coronatos.
20 ſeſtertii		5 Denarios.
20 ſeſtertia		500 coronatos regales.

40 ſeſter-

40 ſeſtertii	Valent	10 coronatos, Budæo.
40 ſeſtertia		1000 coronat.
50 ſeſtertii		12 Regales cum ½.
50 ſeſtertia		1250 coronatos.
Centeni, vel um, ſeſtertii		2 coronatos cum ½.
Centum ſeſtertia		500 coronat.
200 ſeſtertii		5 coronatos.
200 ſeſtertia		5000 coronatos.
400 ſeſtertii		10 coronatos.
400 ſeſtertia		10000 coron.
1000 ſeſtertii		25 coronatos.
1000 ſeſtertia		25000 coron.

Cenſus Senatorum.

Alterum præceptum eſt, quemadmodum cum à ſeſtertiis ad ſeſtertia fit tranſitus, numerus millies multiplicatur: ſic cum per adverbia demum enunciamus ſeſtertia ſingula centuplicata creſcunt. Ut cum dico decies ſeſtertium, intelligo decies centena ſeſtertia, ſive decies centena millia ſeſtertia. Ergo decies ſeſtertium, & mille ſeſtertium idem valent. Diſerte Plutarchus in Antonio.

Tabula adverbiorum brevis hæc ſit.

Decies	Seſtertium valent.	25000 coronatos.
Quindecies		37500 coronatos.
Vicies		50000 coronatos.
Tricies		75000 coronatos.
Quadragies		100000 coronatos. Tonna auri.
Quinquagies		125000 coronat.
Centies		250000 coronat.
Quadringenties		1000000 coronatos. *
Millies		2500000 coronatos. †
Decies millies		25. viginti quinque milliones.

* *id eſt, decies centena millia coronatorum.*
† *id eſt, vicies quinquagies centena millia coronatorum.*

Hæc

Hæc eſt ſumma rei nummariæ veterum Romanorum, quæ in hiſtoriis diligenter obſervanda eſt.

Finis Tractatus
De Pecunia Romanorum.

JUSTI LIPSII
TRACTATUS
DE NOMINIBUS ROMANORUM,
COMPENDIOSE CONSCRIPTUS.

CAP. I.

Nominandi ratio intricata apud Romanos; quam ut diſtincte explicem, dicam quatuor capita. Primum de ingenuorum hominum Nominibus. Secundo, de Libertorum & Servorum. Tertio, de Fœminarum. Quarto, de Adoptivorum. Ingenuorum nomina Romæ aliter quam apud Græcos & Barbaros. Plerumque tria nomina; *Prænomen*, *Nomen*, *Cognomen.* Quo alludens Juvenalis, Sat. 5.

—— Si quid tentaveris unquam
Hiſcere, tanquam habeas tria nomina. ——

Auſonius, in Grypho.

Tres equitum turmæ, tria nomina nobiliorum.

DE PRÆNOMINE.

Prænomen eſt, quod nominibus Gentiliciis præponitur, diſcriminis cauſa inter Fratres & Gentiles inventum, quod haud dubie reſpondet noſtris nominibus, quæ appellamus, ut *Petrus*, *Johannes*, *Jacobus*, &c. Sed Prænomen natum eſt poſt nomen: & ideo ſervatum Romanis, ut nono quovis die, qui Luſtricus dicebatur, nomina imponerentur pueris. Prænomina (ut Epitoma Valerii ex Scævola refert) non ante diem to-

gæ

gæ virilis; id quæ in Ciceronis epiſtolis obſervare
eſt, ubi Ciceronis pueri ſine prænomine ſemper
dicuntur. Poſt togam ſumptam, Marcus filius,
Quinctus filius. In imponendo ſervabant, ut ple-
rumque filius major natu prænomen ferret patris.
Secundus avi vel patruorum. Prænomina ætate ſua
Varro ſcribit circa triginta fuiſſe, è quibus uſita-
tiſſima 18. Quorum alia unica litera notantur; ut
A hæc undecim. A. id eſt, *Aulus*, ſic dictus, quaſi
C Diis alentibus naſceretur. C. id eſt, *Cajus*, à gau-
D dio parentum. D. id eſt *Decimus*, à numero na-
K ſcendi. K. id eſt, *Cæſo*, qui ex utero matris cæſus
L eſſet, Prænomen gentis Fabiæ. L. id eſt, *Lucius*,
ſive à Lucumone Hetruſco, ſive quod prima lu-
M ce natus eſſet. M. id eſt, *Marcus*, qui natus menſe
Martio, ut Valerius vult, vel potius nomen Oſcum,
M ut Mamers & Mamercus. M. *Manius*, vel qui ma-
ne natus eſſet, vel à Sabina lingua, qui manum di-
N cebant bonum. N. id eſt, *Numerius*, omnis cauſa
P à numeris dictus. P. id eſt, *Publius*, vel à pube, vel
Q quod gratus populo. Q. id eſt, *Quinctus*, ab ordine
T naſcendi. T. id eſt, *Titus*, vox Sabina, vel ut alii
volunt, à tuendo, quod patriam tuerentur. Dua-
AP bus literis ſcribuntur quatuor. AP. ut *Appius*, Sa-
CN bina vox ab Atta Clauſo. CN. *Cneus*, à nævo cor-
SP poris, quaſi nævus. *Spurius*, à cauſa pudenda, quia
Sabinis ſpurium, dicta pars, qua fœmina eſt. Iſido-
rus, *lib.* IV. *Etymol.* & Plutarchus, *in cauſis*. Alias
TI dicebatur *Favonius*. TI. *Tiberius*, qui ad Tiberim
MAM natus. Tribus literis hæc tria. MAM. id eſt, *Ma-
mercus*, prænomen gentis Æmiliæ, dictum à Ma-
merte, quod Oſca lingua Martem ſignificat, au-
SER thore Feſto. SER. id eſt, *Servius*, à Servo, quod
qui primus id prænomen tulit in ſervitute natus
SEX eſſet. SEX. id eſt, *Sextus*, ab ordine naſcendi. Et
hæc de 18 prænominibus, quæ maxime ſunt in
uſu. Sunt alia in veteri hiſtoria, aliquoties obvia, ut
Anchus, Arvus, Lar, Hoſtius; &c. DE

DE NOMINE.

NOMEN dicimus, quod perpetuum est in aliqua gente, & Prænomen statim sequitur. Respondet Patronymicis Græcorum, notante Prisciano, *lib.* 11. Et ut illi *Æacidas* ab Æaco, *Thesidas*, à Theseo: sic Romani *Julios* à Julo: *Antonios* ab Antonio dixerunt. Itaque res digna nota, exceptis admodum paucis, omnia nomina gentilicia apud Romanos in ius desinere. Pauca, quæ excipio sunt, *Peducæus*, *Poppæus*, & fortassis *Norbanus*, quanquam verius sit hujus familiam ignorari, quam ut Norbanus fuerit nomen. Nomina omnia gentilicia ducta vel ab hominibus, vel ab animantibus, vel à locis, vel ab eventu.

DE COGNOMINE.

COGNOMEN est, quod familiarum discernendarum causa tertio loco post nomen ponitur, id repertum à variis causis, quas omitto. Hoc noto, cognomina hæreditaria fuisse, sed ita, ut mutari à posteris, & nova sumi fas fuerit. Noto hoc amplius, præter cognomen, & tribum solere addi semper auferendi casu, ut C. Verres Romulea, & Servius Sulpitius Lemonia.

CAP. II.

De Libertorum & Servorum nominibus.

QUÆ dixi, pertinet ad ingenuos, addam de servis & libertis. Servi antiquitus non à suo nomine, sed Prænomine domini vocabant; ut *Lucipor*, *Publipor*, *Marcipor*, id est, *Lucii* puer, *Publii* puer, *Marpuer*. Quintilian. *l.* 1. & Plin. *lib.* XXXIII. *c.* 1. Exolevit ille mos & obtinuit, ut uno saltem nomine, seu Græco seu Latino vocarentur. Et plerumque à patria, ut *Davus*, *Syrus*, *Geta*. Iidem manumissi, in nomina Dominorum veniebant, cognomine excepto; loco cognominis vetus suum nomen retinebant; ut *Marcus*, *Tullius*,

lius, *Tyro*, Ciceronis libertus. *Marcus Lucius Antonius.* Quod idem socii & extranei servabant, ut cujus beneficio in civitatem Romam venissent, nomen ejus ferrent, & prænomen, & apud Ciceronem exempla, & historicos obvia.

CAP. III.

De nominibus Fœminarum.

VETUSTIS temporibus & fœminas prænomina frequentasse, author est Varro, unde *Caja*, *Cecilia*, *Lucia*, *Volumina*. Progressu temporis constat non usas, sed tantum gentis nomine, vel integro, vel molliter inflexo appellatas, nec cognomen usurparunt, sed discriminis causa, ubi duæ sorores essent, servatum, ut altera *Major* diceretur. altera *Minor*. Ubi plures, *Prima*, *Secunda*, *Tertia*, *Quarta*, *Quinta*. Vel per diminutionem *Secundilla*, *Quartilla*, *Quintilla*.

CAP. IV.

De nomine Adoptivorum.

NEC aliud in nomenclatura Romana intricatum, præter adoptionem, per quam qui alterius familiæ fiebant, in omnia nomina transibant adoptantis, in Prænomen, Nomen & Cognomen; tantum ut priscum genus testarentur. In fine cognomen addebant, aut nomen; si cognomen, integrum servabant; si nomen, mutatum & inflexum. Exemplum servati cognominis, *Marco Junio Bruto*, quem adoptavit Q. Servilius, Cepio, Agalo: dictus igitur post adoptionem, *C. Servilius*, *Cepio*, *Agalo*, *Brutus*. Exemplum inflexi nominis, in *C. Octavio*, qui quoad adoptionem dictus *C. Julius Cæsar Octavianus.*

FINIS TRACTATUS

DE NOMINIBUS ROMANORUM.

JUSTI

JUSTI LIPSII

TRACTATUS

DE RITU CONVIVIORUM APUD ROMANOS.

CONVIVANDI mos apud Romanos, ut illustretur, tria sunt dicenda, *Tempus*, *Locus*, *Modus*. Ad tempus pertinet, quoties sumpserint cibum, & quando. Antiqui, si Festo credimus, ter sumpsisse cibum in die videntur; unde jentaculum, sive prandiculum, cibus qui mane; prandium, sive merenda, qui medio die; cœna, sive vesperna, qui sub vesperam capiebatur. Si Nonio Marcello, quater, qui merendam à prandio distinguit, & post meridiem collocat. Sed equidem nomina potius ista usitata Romanis crediderim, præsertim Comœdiis Palliatis, quam rem ipsam. Bis enim tantum sumpsisse cibum videntur, prandio videlicet & cœna. Excipio pueros, & si qui erant dissoluti luxus: quanquam & prandia ipsa modica erant, & semper solitaria sine convivis. Salustius, ad C. Cæsarem de Repub. ordinanda. *Oratione*, id est, *asperis verbis*, notat eos; *quibus bis die*, inquit, *ventrem onerare*, *nullam noctem sine scorto quiescere mos erat*. Et Suetonius, *in Vitellio*, *cap.* 53. tanquam rem summæ luxuriæ observat, quod epulas trifariam semper, interdum quadrifariam dispartiebat, in jentacula, prandia & cœnas, commessationesque. Sed ne Celsus *lib.* 1. *cap.* 3. quidem prandium ut ordinarium agnoscit, & tenue id fuisse indicat his verbis. *Hyeme*, inquit, *si quis prandet*, *utilius est exiguum aliquid*, *& siccum sine carne*, *sive potione sumere: Æstate vero & potione & cibo corpus sæpius eget. Ideo prandere quoque commodum est*. Cœna igitur præcipua convivii pars, cujus hora eadem fere quæ moribus nostris merendæ, scilicet hora nona. Cic. Epist. ult. lib. IV. ad Famil. *Accubueram*,

ram, inquit, *hora nona, cum ad te exemplum harum literarum, &c.* Martial.

Imperat exstructos frangere nona thoros.

A qua hora cœnæ, dictam putant Grammatici annonam, res edules accommodatas ad nonam horam. Quanquam homines frugales sæpe expectabant occasum solis: contra, homines voluptuarii, horam nonam præcipiebant: ut illa apud Juvenalem. *Exul ab octava Marius bibit.* Quæ convivia festinata, nisi fallor, antiqui tempestiva dixerunt, tanquam nimium tempori inita, & in vitio ponebant, ut Cicero, *pro Muran. pro Arch. lib.* IV. *ad Attic.* & Seneca, *lib.* II. *de tranq. cap.* 28. Sicut intempestiva illa, quæ protrahebantur in multam noctem, aut usque ad diem vel lucem. Hæc de tempore. Locus, in quo convivabant, triclinium dictus, scilicet à numero lectorum, qui circa mensam vulgo sternebantur; etiam biclinium apud Plautum est, & ἑξακλίνιον in Athenæo, & Martiali legimus. *Et testitudineum mensus quater* ἑξακλίνον. *Ingemuit citro non satis esse suo.* Ubi tale ἑξακλίνον pro mensis ipsis positum videtur, ut triclinia apud Plinium *lib.* XXXIV. *cap.* 2. *&* 3. Pro triclinio posterior ætas cœpit usurpare Sigma, cujus forma videtur fuisse ἑμικύκλε, aut lunatæ testudinis. Martial.

Accipe lunata scriptum testudine sigma.

Et alibi,

—— *Septem sigma capit, sex sumus, adde lupum.*

Lampridius, in Heliogab. *Sigma de croco stravit, cùm summos viros invitasset ad prandium.* Sydonyus.

Mos erat his Dominis hybernum sigma locare.

Errat Brodæus *lib.* III. *Miscell. cap.* 4. qui mensam ipsam eo nomine dictam censet. Sed & locus in quo cœnabant, Diæta dictus est; à διαιτάομαι, id est, vivo sive versor; vel ut Varro vult, quod in ea per diem edatur. Sueton. *in Claudio, cap.* 10. & Jurisconsulti sæpe, ut L. XLIII. de legat. L. penult. de donat. inter vir. & uxor. Plinius in epistolis, Lampridius. Zetam vel Zeteculam appellant, pro Diæta, more Græco scil. apud quos

Dores

Dores ζ pro δ usurpant, ut ζαβάλλω pro διαβάλλω. Nec plura de loco: transeo ad modum. Romani initio sedebant ad mensam. Servius ad illud Virgilii:

Perpetuis soliti Patres considere mensis.

Majores, inquit, *nostri sedentes epulabantur, quem modum habuerunt à Laconibus & Cretensibus, ut Varro in* libro de vita populi Romani *docet:* & similia Isidorus *lib.* xx. *cap.* 2. qui idem apud Græcos antiquitus fuisse, ex variis Homeri locis apparet, & Athenæo *lib.* VIII. *cap.* 13. Sed paulatim crescentibus deliciis exolevit sessio; & in ejus locum successit accubitus, non solum apud Græcos & Romanos, sed etiam Afros & Barbaros, discimus ex Livio, *lib.* xx. de Scipione & Asdrubale, cœnantibus apud Sypacem. Porro forma accumbendi, repræsentari sic potest. In cœnaculo mensa collocabatur rotunda, magnitudine circiter quatuor pedum, raro amplior: *ex Plinio lib.* XIII. *cap.* 15. circa eam tres lecti, aulæis, purpura aut alia veste stragula intecti, pro opibus cujusque. In eos convivæ recumbebant, sed prius positis calceis, ne lectum conspurcarent, quos iterum sumebant abituri. Hinc illa apud Plinium in epistol. *Quam multi, cum Lector aut Comœdus introductus est, calceos poscunt, ut non minori cum tædio cubant?* Martialis:

Depositis soleis, adfertur protinus ingens
Inter lactucas, oxygarumque liber.

In uno autem lecto terni aut quaterni jacebant. Horat.

Sæpe tribus lectis videas cœnare quaternos.

Si plures sordidum id habebatur & Plebejum. Cicero, in Pison. *Nihil apud hunc lautum, nihil elegans.* Græci quini in lectulis stipati. Ita fiebat, ut ex una communi mensa raro plures quam 12. vescerentur; unde illa δωδεκάτεος cœna apud Sueton. *in Aug. cap.* 70. Imo viri principes aut honestiores in uno lecto soli aut bini accumbebant. Et notat in Trajanum quasi novum Xiphilinus, quod sæpe quartus discumberet. id est, cum tribus aliis in uno lecto. Quod si plures quam 12. convivæ vocarentur, plures mensas & triclinia sterni moris

 erat,

erat, ut apparet ex Macrobio, *lib.* III. *Satur. cap.* 13. & ex Plutarch. *in Cæsare*, qui ait: *Populum Romanum ab eo tricliniorum viginti duobus millibus exceptum.* Modus accubitus hic erat: jacebant reclinata superiore parte corporis in cubitum sinistrum, inferiori in longum porrecta & jacente, capite leviter erecto; dorso pulvillis modice sufulto. Et primus quidem discumbebat ad caput lecti, cujus pedes porrigebantur juxta dorsum secundi. Secundus pulvillo interjecto, decumbebat ad umbilicum primi; pedes extendebantur ad dorsum tertii, & sic deinceps. Ex hoc decubitu manavit summus locus, medius & imus, quorum frequens mentio apud Historicos & Poëtas. Dignitatem si quærimus, dignissimus inter lectos medius: & in eodem lecto, loco, item medius. Inde Virgilius I. Æneidos:

——— *Aulæis jam se regina superbis.*
Aurea composuit sponda, mediamque locavit.

Seneca *lib.* II. *de tranq. vit. cap.* 10. eleganter. *Sermonem meum irrisit, aut palam aversatus est, & non in medio me loco, sed imo locavit.* Et aliæ hujusmodi notæ. Post hunc honoratissimus locus summus: vilissimus, imus. Et hæc quidem accumbendi ratio vulgata inter omnes fuit. Excipio pueros & servos. Pueri enim ad fulcra lectorum sedentes, vescebantur. Tacitus de more Britan. *lib.* XIII. *Ann.* Suetonius in Claud. cap. 32. & in Aug. cap. 64. *Servi in subselliis juxta lectum.* Plautus in Sticho. *Potius in subselliis civium accipiemur, quam in lecto.* Et in Persa. *Scis tu me esse imi subsellii virum?* Donatus in vita Terent. *Jussus*, inquit, *Cæcilio recitare: ad cœnandum cum venisset, quod erat contemptiore vestitu, subsellio juxta lectulum residens, legisse dicitur. Post paucos vero versus, invitatus ut accumberet, cœnasse una.* Seneca, *lib.* II. *de tranq. vit. cap.* 15. Sed & fœminæ antiquitus vetabantur accumbere. Valer. Max. lib II. cap. I. *Fœminæ*, inquit, *cum viris cubantibus sedentes convivabant. Quæ consuetudo ex hominum convictu ad Deos penetravit.* Isidorus, *lib.* XX. *cap.* I. Qui tamen mos jam ante Ciceronis tem-

pora

Pag. 611.

pora exolevit, ut apparet ex libro quinto, ad Attic. *Epist.* 20. Ex Ovidio, Propertio & Poëtis. Postremo etiam, viri in luctu aut militia abstinebant accumbere, Plutarchus *in Cato. uticens.* observat, illum post bellum civile, nunquam nisi sedentem cœnasse. Et Spartianus *in Hadrian.* author est, illum triclinia omnia abstulisse è castris. Etiam Cæsar *lib.* III. *de bell. civil.* luxuriæ notam interpretatur quod in castris Pompeji triclinia strata reperisset. Hæc de accubitu Romanorum. * Addo corollarii loco, eundem accumbendi morem in Judæa fuisse, Christi temporibus. Apparet clare ex Joanne, *cap.* XIII. scribentis, *recubuisse se in sinu* JESU. Et Lucæ, *cap.* VII. de muliere peccatrice, quæ stans à tergo lavit pedes Christi. Et ejusdem *cap.* XXII. 18. *cœnaculum stratum* nominatur, quod de lectis capiendum. Docent & verba ipsi, quibus in re convivali perpetuo utuntur Euangelistæ, τὸ ἀνακεῖσθαι, καὶ τὸ ἀνακλίναι.

FINIS TRACTATUS
DE RITU CONVIVIORUM APUD ROMANOS.

JUSTI LIPSII

TRACTATUS

DE CENSURA ET CENSU.

CENSUM, Censionemve distinguo proprie à Censura. Census enumerationem & distributionem populi, æstimatione facultatum continet; Censura ad judicium & animadversionem in mores etiam pertinet. Census id fere est, quod Græcis ἀπογραφὴ dicitur. Censura, quod τίμησις. Ille sub regibus, Consulibusque aliquamdiu fuit; hæc cœpit Romæ Ann. Urb. demum 311. De utriusque origine & modo ordine videbo. Census à Servio Tullio institutus, anno regni sui 12. utilissimo invento,

* Hanc accumbendi formam præbet figura allata ex B. Casalio de Conviviis &c. c. 1.

cujus tamen gloria pedes Solonem, qui Athenis diſcriminandi populi cauſa quatuor claſſes fecit, ſive, ut Plutarchus & Ariſtoteles appellant, τιμήματα, in quibus cives omnes pro opibus divitiiſque ordine cenſerentur. De quibus Plutarchum omnino vide, *in Solone*. Id exemplum non dubie ſecutus Romanus Rex; numerum tamen claſſium auxit; ſive quia major populi multitudo, ſive diſcriminis ſubtilioris cauſa, & ut cujuſque opes magis diſtincte apparerent. Fecit claſſes ſex, ut Dionyſius & vulgus numerant, etſi Tubero apud Agellium, *lib*. x. *cap*. 28. quinque tantum recenſeat, nulla ratione habita ultimæ claſſis; quam & Livius Centuriam tantum appellare videtur. His claſſibus eos tantum comprehendi, qui arma ferre poſſent, recte apud Livium Fabius Pictor notavit, apparetque ex claſſium deſcriptione ipſa; in qua ſemper mentio telorum & armorum.

Claſſium typus memoriæ cauſa hic eſto.

Prima claſſis, quibus in Cenſu centum millia æris, aut ſupra, i. pecuniæ noſtratis,

circiter coronati mille.
- Arma iis omnia ex ære
  - *Galea.*
  - *Clypeus.*
  - *Ocrea.*
  - *Lorica.*
- Tela
  - *Haſta.*
  - *Gladius.*

Diſtributa hæc claſſis in Centurias 80. Quadraginta ſeniorum, totidem juniorum. Juniores intellige ex Tuberonis ſententia ab anno 17. ad annum 45. ſupra Seniores. Adjicit huic Claſſi Livius centurias duas. Fabrorum, ſine armis; qui machinas bellicas (eæ autem priſcis è ligno) geſtarent, fabricarenturque, à quo ritu in militia Romana ſemper Præfecti fabrorum. Dionyſius paulo diverſus, centurias eas ſecundæ claſſi adſcribit; ita tamen ut ad primæ Claſſis uſum eſſent. Seniorum una; Juniorum altera.

Se-

Secunda Classis, quibus in Censu 75. millia æris aut supra, usque ad 100000. id est, nostratis pecuniæ, coronati septingenti 50.

Arma his { *Galea.* *Scutum.* *Ocrea.* } Tela { *Hasta* *Gladius.*

Quod Livius ait, *Scutum pro Clypeo imperatum*, videtur pugnare cum eodem scriptore lib. VIII. ubi clypeos Romanis attribuit diu post reges exactos. *Clypeis*, inquit, *antea Romani usi, deinde, postquam facti sunt stipendiarii, scuta pro clypeis fuere.* Sed loqui eum necesse est de prima classe, quæ sola clypeos habuit Servii instituto, & posuit postquam stipendia militi è publico data. Ann. Urb. 347.

Distributa in Centurias 20. Decem Seniorum, totidem Juniorum.

Tertia Classis quibus in Censu 50000. æris, nostra pecunia coronati 500. { Arma { *Galea.* *Scutum.* Tela. { *Hasta.* *Gladius.*

Distributa in Centurias 20. eodem discrimine, quo prior.

Quarta Classis quibus in Censu 25000 æris, nostra pecunia coron. 250. { Arma. { *Scutum.* Tela. { *Gladius.* *Verutrum.*

Distributa in Centurias 20. Seniorum Juniorumque.

Quinta Classis quibus in Censu 11000 æris, nostræ pecun. coron. 110. { Arma iis *nulla.* Ideoque *velati* dicti. vide Festum.

Tela, Funda & lapides, ut Livius ait. Vel ut Dionys. *σαύνια καὶ σφενδόνη*. Distributa in Centurias 30. Seniorum Juniorumque. Huic autem Classi Livius accenset 3. Centurias; Cornicinum, Tubicinum (male in

Livio Tibicinum) Accensorum. Dionysius contra in quartam rejicit, Centuriasque tantum facit duas, ut opinor, recte. Itaque in Livio corrigendum.

Sexta, non Classis revera sed Centuria tantum fuit. In ea censi omnes quibus infra 11000. æris, cum discrimine tamen aliquo, ut quibus 1500. aut supra æris esset, id est, 15. coronati, Proletarii dicerentur, quibus infra, Capite censi. Hi à Tribunis & militia diu immunes. Vide Agellium, *lib*. XVI. *cap*. 10. Hæc classium divisio, ac telorum armorumque quod ad pedites quidem attinet, nam ad primam classem adjecti etiam equites, quorum Centuriæ 18. iis dena millia æris data, id est, 100. coronati, Livius ad equos emendos scribit, nec satis definit in Centuriasne, an in equites singulos. Ejusdem hæsitantiæ quod in eodem sequitur, viduas iis esse attributas, quæ bina millia æris in annos singulos penderent. Varro *lib*. VII. *de Ling. Lat. sub extr.* certe equum publicum mille assium fuisse clare indicat, non bis mille. Ista ad Livii mentem (nam Dionysius ab eo in summa pecuniaria leviter dissentit; itemque Plinius *lib*. XXIII. *cap*. 3. & Agellius *lib*. VII. *cap*. 13.) de classibus sint dicta, quarum institutio magnæ prudentiæ, magni usus in Rep. fuit. Primum ad tributa; quia ut noster Livius ait, hac ratione à pauperibus onera in dites inclinata, quod facile intellectu. Cum enim essent in universum Centuriæ 193. ex iis prima classis quæ divitum erat, 98. habebat. Itaque tributo imperato, & æqualiter in centurias diviso, plus quam media tributi pars, à prima sola pendebatur. Reliquæ enim omnes classes Centurias tantum habebant 95. & in Centuriis ipsis capita plura. Alter classium usus ad Comitia, id est, ad summam Rempub. fuit, ad leges ferendas, ad bella, ad pacem, ad Magistratum creandum, &c. Ita ut vis omnis (ut ait Livius) penes primores civitatis esset. Cum enim suffragia non viritim, sed per Centurias numerarentur, vinceret autem Centuriarum numero sola prima classis omnes reliquas; clarum, penes illam summam

mam Reipub. fuiſſe, plebe callide & ſenſim ab administratione excluſa, Claſſibus ergo Centuriiſque ita diſtributis, ne quis extra eas dolo malo remaneret, legem tulit de Incenſis: uti quicunque civis Romanus nomen opeſque ſuas ex fide non retuliſſet, ipſe & bona ejus publice vænirent. Quod etiam, præter Dionyſium Zonoras obſervavit, nec ſolum pœna, ſed etiam religione Cenſum ſanxit firmavitque. Inſtituit enim, ut poſt Cenſionem certo die, in ſuis quiſque Claſſibus Centuriiſque cives omnes ornati inſtructique in campo Martio adeſſent. In campo Martio dico: ſemper enim luſtrum conditum ibi, etſi Cenſus ipſe interdum in foro habitus, vel in villa publica plerumque. Ibi ſolemni ſacro, triplicique victima (ſuem, ovem, taurum fuiſſe convenit, unde *Suovetaurilia* vel *Solitaurilia* dicta) exercitum luſtrabat, cum precationis carmine, *Uti Dii P. R. res meliores amplioreſque facerent.* Etſi ea verba verecunde poſtea P. Scipio Africanus Cenſor immutavit. Valerius *lib.* IV. *cap.* I. Deæ Luæ id ſacrum factum, quam purgationibus expiationibuſque præfectam ex eo ſuſpicor, quod Servius Tullius Rex, primus templum huic Deæ condidit, uti apud Tacitum *lib.* XV. *Ann.* ego quidem lego: nam vulgo ibi Lunæ, male, ut doceo in loco. Is in cenſendo finis, & à luendo ait Luſtrum Varro appellatum. Nam Livii certe locus in etymo parum integer ſanuſque. Quod pro quinquennali deinde ſpacio uſurpatum, quia in mutatione hominum facultatumque, opus iterata Cenſione ſæpius fuit: inſtitutumque ab eodem Rege, ut in quinquennali ſingulo Cenſus repeteretur, atque ita ipſe deinceps quater luſtrum condidit, authore Valerio *lib.* III. *c.* 3. Habes rationem, quæ ſub Servio, Regibuſque & Conſulibus fuit (ii enim Cenſum egerunt loco Regum) donec proprius huic rei inventus Magiſtratus; quem & utilitas ſuaſit & neceſſitas; quia populus, ait Livius, *lib.* IV. per multos annos incenſus fuerat, nec Conſulibus, cum tot bella imminerent, operæ pretium erat id negotium agere. Ita creati Cenſo-

res Anno Urb. 311. sic dicti, quod ad eorum Censionem, id est, arbitrium populus censeretur. Varro *lib.* IV. *de Ling. Lat.* Neque enim primo morum disciplinæque regimen iis, ut opinor, datum, sed tantum censendi populi jus, uti sub regibus factum. Paulatim dignitas accrevit, & censura animadversioque in mores iis permissa, æterno Reip. bono. De tempore tamen tantæ rei nihil acceptum, nisi quod statim à creatis Censoribus id obtinuisse facile colligas ex Camilli & Posthumii Censura apud Valerium *lib.* II. *cap.* 9. quæ incidit in Ann. Urb. 350. Munera Censorum præcipua quatuor, *Populi censio*, *Animadversio*, *Vectigalium locatio*, *Templorum*, *Locorumque publicorum tuitio.* Censio eadem quæ sub regibus deque forma ejus, & solennibus verbis Censorum aliquid Varro *lib.* V. *de Ling. Lat.* Animadversio, nota dicta proprie, quam inurebant jurati Censores, cujus quæ vis fuerit, ex Cicerone *lib.* IV. *de Rep.* colligas. *Censoris judicium*, inquit, *nihil fere damnato adfert*, *nisi ruborem.* Itaque omnis illa judicatio versatur tantummodo in nomine. Animadversio illa ignominia dicta est, quod tamen capies κατὰ τὸ πλεῖστον. Nam mulctam etiam interdum imposuere Censores, uti Cœlibatus, ut apud Valerium *lib.* II. *cap.* 9. & apud Festum *in uxorium æs.* Animadversio hæc in tres ordines, triplex. Cuique enim ordini adimebant quod ei summum esset: Senatori, curiam: Equiti, equum publicum: Plebejo, suffragium. Id factum hac ratione. Censores numero & facultatibus populi cognitis, in Curuli sella sedentes Senatum primo legebant; in ea lectione, palam omnium, tam veterum quam novorum Senatorum nomina, à Scriba recitabantur. Cujus nomen primo recitabat, magno id honori habitum, dictusque eo lustro *Princeps Senatus*: cujus nomen omissum, Ignominiæ, isque motus Senatu intelligebatur. Neque enim aliud, de qua agimus, Motio quam Præteritio & nota quædam tacita Censoris, quæ tamen per id lustrum Senatorem omni munere & dignitate Senatoria privabat.

Paulo

Paulo aliter in Equitibus obtinuit, qui ſinguli citati ad Cenſores, equum manu ſua tenentes, accedebant: uti ex Plutarchi Pompejo. Suetonii Auguſto, *cap.* 28. & Claudii nummis diſcimus: atque ibi, ſi omnia recta, traducere equum Cenſor jubebat; ſin quid commiſſum, equum adimebat, id eſt, mille aſſes, ad equum alendum è publico attributos, itemque annulum aureum, & inſignia ordinis equeſtris. At Plebejum noxæ alicujus compertum, aut tribu movebant, aut inter ærarios referebant, ſive in Ceritum tabulas, id eſt, jure ſuffragii ferendi, & honore omnium civium privabant, oneribus tantum relictis. Tributum enim & æra ex cenſu nihilominus dabant, tanquam cives. Quo jure & Cerites olim erant, ex Agellio *lib.* XIII. *cap.* 23. hæc diſcrimina plerumque. Interdum enim ſi culpa gravior, pluribus notis aliquis affectus reperietur: puta, ut Senator præteritus ſit, & tribu etiam motus, item equis equo privatus, & in ærarios relatus, quæ ex Livio Valerioque facile obſervabit non incurioſus lector. Cauſæ notarum, Cœlibatus, orbitas, perjurium, æs alienum, infames libidines, aliaque probra, quæ ſuis legibus non vindicabantur. Vide Suetonium *in Claud. cap.* 16. Supereſt de vectigalium locatione: & cura templorum locorumque publicorum, quæ munera ſatis clara, & paſſim de iis apud Livium, de creatione Cenſorum, & Ciceronem in Verrinis; & ſecundo de legibus, alioſque. Cenſorum autem imperium primum quinquennale fuit, ſed decennio poſt, quia nimia poteſtas ea viſa, lege Mamertii Æmilii Dictatoris annua, & ſemeſtris facta eſt: quod poſtea ſervatum. Manſere in Republica Cenſores ad tempora Imperatorum, qui intermiſerunt, aut ipſi munera Cenſorum, ut libitum, obierunt. Tentavit reducere Decius Imperator; ut author Trebellius Pollio, *in Valer.* fruſtra, nec poſt eum amplius cenſorum in Republica nomen aut honos.

FINIS TRACTATUS
DE CENSURA ET CENSU.

JUSTI

JUSTI LIPSII

TRACTATUS

DE ANNO†, DEQUE EJUS DIVERSITATE:

ITEM

RATIONE INTERCALANDI.

ANNUM varie derivant Grammatici. Sextus Pompejus à voce ἔννος deduci vult. Athenæus capit à circuitu temporis, quia priſcis annus *Circum* ſignificat. Quidam ab annovando, quod ſuo itu redituque cuncta novet. Verior Varronis opinio, qui annum quaſi circulum dictum vult, *quia*, inquit, *ut parvi circuli annuli, ſic magni dicebantur anni.* Et bene Varro. Antiquitus enim unico *N* fuit ſcriptum *anus* & *anulus*, ſignificavitque etiam eam partem, qua ſedemus, & quam honeſte ſilemus, ut Græce δακτύλιος. Alluſit ad id etymon Virg.

Atque in ſe ſua per veſtigia labitur annus.

Sunt Ægyptiorum Hieroglyphica, qui annum Draconi caudam ſuam mordenti aſſimilant. Annus autem duplex; *Naturalis*, & *Civilis*. *Naturalem* dicimus, cujus initium ad curſum Solis congruit, duodecim ſigna peragrantis. *Civilem*, quem aliæ gentes alium atque alium conſtituerunt, quædam ultra Solarem curſum, multæ citra. *Naturalis annus*, unus eſt & uniformis, & æternum ſibi conſtans. *Civilis*, pro inſtituentium arbitrio varius fuit. Apud Ægyptios initio menſtruus annus fuit, & unius menſis; ut Plutarcho *in Numa*. & Plinio *lib.* VII. *cap.* 48. placet: aut ut Cenſorino, bimeſtris: poſtea quadrimeſtris, ut Solinus author, *cap.* 3. Denique Solaris dierum 365. quem κυνικὸν ſive canicularem vocabant, quia initium ejus menſis eſt חדש, quo caniculæ ſydus exoritur. Apud Arcades annus trimeſtris, juxta quatuor temporum vices. Apud Cares & Acarna-tes

† *Ad hiſtor. Numæ Pomp. Liv. l.* 1. *Dec.* 1.

tes Semestris. Apud Hebræos mensium duodecim, ad Lunæ cursum, falluntur que profani homines, qui spacia longioris vitæ in sacra historia tradita referunt ad Ægyptiacos annos. In Italia apud Alaros annus decimestris. Apud Labinios mensium tredecim, quoniam constabat dies ter centum septuaginta quatuor. Nec anni solum diversi; sed & anni initia fuerunt, de quibus elegans Symplicii locus, in 5. Phys. *Non natura*, inquit, *sed positione principia sunt, quæ facimus anni principia.* A solstitio æstivo, ut Athenienses. Ab æquinoctio autumnali, ut qui nunc vocatam Asiam tenent. Vel ab hyberno solstitio, ut Romani: vel ab æquinoctio verno, quemadmodum Arabes & Damasceni. Hæc fere consensu traduntur. At de Romanorum annis, deque horum principio, non levis controversia est. Alii decimestres eos volunt; argumento originis, & exemplo ab Albanis: argumento item nominis, quia ultimus mensis December, quasi decimus dictus; Januarium enim & Februarium posterius adjectos. In hac sententia Livius, Varro, Ovidius, Censorinus, & pleraque turba scriptorum. Nec prorsus abhorret à vero, quoniam & Græci plerique decem mensium annum habuerunt, ut Æoles, de quibus apud Ausonium illud ænigmaticum, in Epist. ad Theonem.

Aut Ver, aut Æolii, menses tenet ignicomus Sol.

Nec alium Homericum annum fuisse veteres Grammatici volunt, aut illud Neptuni, Nympham à se compressam alloquentis. *Odyss.* Λ.

Χαίρε γυνὴ φιλότητι περὶ πλειομένε δ' ἐνιαυτε
Τέξεις ἀγλαὰ τέκνα. ——— ———

Alii contra ab initio jam inde duodecim mensium annum Romanum faciunt: nec movet eos argumentum ab Albanis aut Decembri: quia Albanos censent, uti oriundos ab Asiaticis, duodecim menses habuisse, & Decembrem ideo sic dictum, quia decimus ordine. Primus enim Maximus fuit in honorem Creti prioris, decimo loco December, post Januarius & Februarius. Nec men-

menſes illos adjectos à Numa volunt, ſed tantum confuſum ordinem anni digeſtum collectumque. Tamen de ordine menſium, qui nunc obtinet, iterum certamen eſt. Sunt qui Numæ id tribuant, qui Januarium ab agmine ad principia reduxerit, in honorem Priſci Latinorum regis Jani. Sunt qui Tarquinio Priſco: ut, Junius, Gracchanus. Alii Decemviris, ut Ovidius 2. Faſt.

Poſtmodo creduntur ſpatio diſtantia longo
Tempora bis quini continuiſſe viri.

Quidam Conſulibus primis, inter quos Plutarchus, quaſi Januarius primus factus menſis, honoris & ominis cauſa; quia tunc Conſules primi creati & reſtituta libertas. Ab eo ipſe; quanquam in re ambigua, in ſententiam Ovidii, aut certe Junii Gracchani. Nam de Numa, ne credam, facit menſis intercalaris, quem rejicit in Februarium, quaſi ultimum anni; (ut dicam) Et Plutarchum erroris aperti damnat refugii dies, qui omnium conſenſu vel in ſextum Calend. Martias. vel in ſeptimum Calend. Junii incidit. Cæterum quomodocunque ea res ſe habuit: & ſive duodecim Romuli; ſive decem tantum menſes (cujus ſententiæ eſſe me haud pœnitet) illud conſtat, Romuleum annum, menſeſque turbatos fuiſſe, parum cum Solis & Lunæ curſu congruentes. Ideo animum huic rei merito advertens Numa, ſive ſuo, ſive alieno ingenio doctior, ad Lunæ duodecim menſes, ad numerum Græcorum fluctuantem reduxit annum, conſtituitque eum, ut Plutarchus ſenſiſſe videtur, dierum ter centum quinquaginta quatuor: vel ut Cenſorinus, Solinus & alii, ter centum quinquaginta quinque: præter omnem rationem impari tantum, ut ajunt, numero motus. Ita ſubventum imperitiæ Romuli: ſed tantum in parte. nam cum ille ipſe annus Lunaris exorbitaret à Sole, futurumque in progreſſu eſſet, ut hyberni menſes in æſtatem, æſtivi in hyemem inciderent; quæſitum huic rei remedium eſt à Numa, & inventum. Remedium intercalatio fuit: & ea ipſa à

Græ-

Græcis. Nam Græci, cum ex traditione Hipparchi didicissent, solem ambire suum circum diebus ter centum sexaginta quinque: (quadrantis enim, qui redundat, nec à Græcis, nec à Numa habita ratio est: idque notatum ad intercalationem volo) viderunt clare deesse suo anno dies undecim, quos appellarunt ὑπερβαίνοντας seu transcendentes, nec tamen aptum visum illis aut decorum, singulis annis dies illos inserere vel appendere: sed mensem potius novum repererunt ἐμβόλιμον, quasi insititium vel immissorium dictum, quem, diebus illis multiplicatis, ad finem tertii cujusque anni adjiciebant. Ita ut annus tertius mensium esset tredecim; & mensis ultimus ἐμβόλιμον dierum triginta trium. Ita enim de Atheniensibus eleganter & clare vetus Scholiastes tradidit in argumento Orationis Demosthenis, *Contra Abrot.* Idque non paulo verius clariusque, quam quod Solino aliisque scriptum, solitos Græcos intercalare nonaginta dies, octavo quoque anno. Græcos igitur hic secutus Numa est: sed non vestigiis iisdem. Dupliciter enim dissentit. Primum, quod non tertio quoquo anno, sed secundo intercalavit dies viginti duos, ut clare discimus ex Plutarcho. Deinde qui non ad finem prorsus anni, sed adulto Februario intercalavit, inservitque suum mensem post Terminalia, id est, Februarii viginti tres dies. Nam ne prorsus abiret à Græcis, ultimum anni elegit quidem Numa, sed novo exemplo mensem interrupit & divisit. Ita enim intercalabant Romani, ut inter vigesimum tertium & vigesimum quartum Februarii diem, mensem interponerent intercalarem: eoque exacto, reliquos quinque Februarii dies adjungerent, retento nomine sui mensis. Credo religione aliqua moti, ut Februarius, qui mensis lustrationum purgationumque erat, omnino clauderet annum. Eum mensem insititium intercalarem posterior ætas dixit: Numa Mercidinum, vel Mercidonium. Ea enim lectio Plutarchi est, & firmatur à Festo: quanquam viri docti ambigant, ne Intercidinus in Plutarcho scribendum sit, quasi qui intercidat Februarium mensem,

ſem, & diffindat. Et hæc è Plutarcho intercalandi ratio ſatis clara eſt. Manet tantum ille ſcrupulus in Livii verbis, quomodo vigeſimo demum anno ad metam eandem Solis, undé exorſi eſſent, plenis annorum omnium ſpaciis, dies congruerit; Vigeſimo, inquam, annò: Ita enim ex fide omnium librorum ſcribendum eſt, & quod in vulgatis legitur, *Vigeſimo quarto*, manavit à Sabellici mente. At ſi dierum tercentum quinquaginta quatuor, Numæ annus; & intercalavit biennio quoque dies 22. manifeſtum, non vigeſimo demum anno; ſed biennio quoque parem fieri Solis & Lunæ annum. Intricatus hercle Livii locus: Et quo magis magiſque cogito, labor illuc, ut cum Solino & Cenſorino cenſiſſe Livium putem, quaſi Numa conſtituerit annum ter centum quinquaginta quinque dierum, contra Græcos. Qui tamen idem Numa, cum parum perite undecim dies duplicatos intercalaret; eveniebat, ut ejus annus paulatim Solarem ſuperaret, nona quidem intercalatione octodecim diebus. Itaque remedium à ſe huic malo petens Numa, vigeſimo anno decimam intercalationem omiſiſſe videtur: ut hi anni tanto breviores eſſent, quanto alii longiores. Atqui ita cum quaſi conſiſteret, ſtaretque per biennium Lunaris annus: facile intellectu, quomodo vigeſimo demum anno ſublata inter Lunarem Solaremque diſparitas, ut neuter vinceret aut vinceretur. Excipio tamen duos dies, qui adhuc ad plenum ſolarem annum deſiderabantur: quorum rationem non habuit Numa. Et inde fortaſſe orti errores in anno & Faſtis, quos Julius Cæſar cum ſtudio correxit.

JUSTI

JUSTI LIPSII

DE ANNO, DEQUE ANNI INTERCALATIONE; DECLARATIO ALIA.

ANNUS apud Romanos triplex, *Romuli*, *Numæ*, *Cæsaris*. *Romuli*, qui armorum peritior quam syderum, neque ad Lunæ, (ut Græci) neque ad Solis cursum (ut Ægyptii) annum accommodavit, in quo menses decem fuerunt, dies ter centum & quatuor. *Numæ*, qui vitii manifesti Romuli annum correxit, additis mensibus duobus (Januario & Februario) quem definivit diebus ter centum quinquaginta quinque: appositæ ad Lunæ cursum, nisi quod exuberat dies unus; nam Luna orbem suum diebus ter centum quinquaginta quatuor absolvit. Id Numam fecisse sive imperitia, sive studio potius numeri imparis creditum est. Ita ad annum Romuli priorem unus & quinquaginta dies additi: Sed cum hic annus Lunaris, ad Solis cursum minime conveniret, necessario, exemplo Græcorum, introducta est Intercalatio, id est, dierum aliquot interpositio, quibus annus longior fieret, & Solis iter æquaret. Intercalabant ex institutione Numæ, Pontifices biennio quoquo; idque alternis, modo 23. dies, modo 22. ut undecim illos dies & quadrantem, quibus Lunæ cursus à solari vincitur, adæquarent. Quod conveniebat pro parte, cum more Græcorum, qui singulis octenniis dies 90. intercalabant; Non tamen cum veritate, quia Numa diem unum anno suo temere & sine exemplo addiderat. Ita fiebat, ut octo annis redundarent dies 8. Emendavit hoc postea sive Numa ipse, sive Pontifices hoc modo, ut tertio quoquo octennio, non dies nonaginta, sed tantum sexaginta intercalarent, atque eo compendio redirent quasi in viam Dies illos viginti tres sive viginti duos, vocabant mensem intercalarem, fiebatque omnis intercalatio mense Februario, post diem

vigesimum tertium, id est, post Terminalia. Sed cum ne sic quidem confusio vitaretur, vel fraude Pontificum (qui ut Publicanis gratificarentur, dies addebant & eximebant) vel interdum omnis intercalatio, aut per religionem, aut per incuriam omitteretur. C. Cæsar Pontifex Maximus, tertio Cos. curam suscepit anni corrigendi. Isque adhibito in consilium Sosigene Ægyptio, astrorum perito, primum omnium ex Lunari Solarem annum fecit, diebus decem ad Numæ annum additis: ita ut annus Julianus dies haberet ter centum sexaginta quinque. Non tamen intercalatio prorsus sublata, sed imminuta. Nam cum Solis cursus constet diebus ter centum sexaginta quinque, & quadrante, id est, horis senis; fiebat ut quarto quoquo anno, dies unus redundaret, quem (ne paulatim constitutionem anni iterum turbaret) placuit Cæsari, quarto quoquo anno intercalari, mensis Februarii die vicesimo quarto: idque Bisextum vocarunt, quia bis numeramus sexto Calend. Martias. Dies decem, quos Cæsar addidit, in menses septem sic distribuit, ut Januario, Sextili, Decembri duos dies adjungeret: Aprili, Junio, Septembri, Novembri singulos. Cætera satis clara ex Suetonio ipso in Julio capit. 40.

FINIS TRACTATUS

DE ANNO, DEQUE EJUS DIVERSITATE. &c.

JUSTI LIPSII

TRACTATUS

DE CRUCIS SUPPLICIO, APUD ROMANOS USITATO.

Poena crucis antiquissima apud Romanos, cui nomen à cruciatu: aliter patibulum à patendo dictum, quoniam sontes dispansis ac patentibus brachiis cruci affigerentur.

rentur. Ciceroni *infelix arbor* appellatur, in orat. pro C. Gabin. *infelix lignum.* Senecæ *Epist.* 102. Acerbissimum inter supplicia censebatur, & primum receptum in servos, iisque quodammodo opprobrium. Paulus Jurisc. lib. sent. *Si servi de salute duorum consuluerint, summo supplicio, id est, cruce afficiantur.* Juvenal. Sat. 6.

Pone crucem servo, meruit quo crimine servus
Supplicium. —— ——

Nec aliter, quoties apud veteres, *servile supplicium, servilis pœna, in modum servilem* leguntur, accipienda videntur quam de cruce. Vulcatius in Avidio Cassio. *Rapi centuriones quosdam jussit & in crucem tolli, servilique supplicio affici.* Etsi interdum & in liberos homines sic animadversum reperio; sed raro, non nisi ob insigne scelus, ut in latrones, aut grassatores, aut transfugas. De latronibus Petronius Arbiter: *cum interea Imperator latrones provinciæ jussit suffigi.* Seneca Epist. 7. *Latrocinium fecit aliquis, quid ergo meruit? ut suspendatur.* id est, ut suffigatur: nam usus laquei Romanis prorsus erat ignotus. De transfugis Valerius *lib.* II. *cap.* I. *de Scip. Alti.* Nonnunquam & in cives, sed id contra leges, Valeriam videlicet & Portiam, de quo vide Livium *lib.* x. Ciceronem, *pro Rabirio.* Salustium, *in Catil.* Suetonium; *in Ner.* fereque per acerbitatem Magistratuum, ut Verres Gabinium: Cicero, *in Verr.* 5. Galba tutorem quendam: Suetonius *cap.* 9. In usu hæc pœna fuit, non Romæ solum, sed in provinciis; ita tamen ut non pro voluntate Domini, sed sententia judicis servi ad supplicium hoc damnarentur: Seneca, *lib.* III. *controvers.* Ne de servo quidem aut captivo, omni loco, aut omni genere, supplicium sumi fas est, sed adhibetur ad ea Magistratus, ob custodiam, non lætitiam. Et Romæ Triumviri quidem capitales de servis pronunciabant; exequebanturque. Colligo ex aliis locis, tum clare ex Valerio, *lib.* II. *cap.* 4. de Faunii servo Alexandro. In provinciis procuratores aut Præsides: sicut de Servatore nostro Pilatus, qui Judææ Pro-

curator: Tacitus, 15. *Annal.* Ratio & forma hujus supplicii hæc fuit. Prius virgis noxium in foro, aut celebri aliquo loco cædebant. Cicero *lib.* v. *in Verr.* Lactantius, *lib.* II *cap.* 19. Euangelistæ de Christo. Deinde per forum circumducebantur, titulo criminis è collo pendente, vel præconis clara voce pronunciante: Dio, *lib.* LIV. de servo Cæpionis, & de Christo. Johannes *cap.* XIX. qui & voce Latina titulum nominat. *cap.* 32. Suetonius in Calig. & Domitiano *cap.* 15. Sed & crucem suam plerumque ipsi ferebant Plautus Militem Scen. 4. Act. 2. *Credo ego isthoc exemplo, tibi esse eundum actutum extra portam dispansis manibus, patibulum cum habebis: Dependentibus aliquot tintinnabulis, quorum sonitu obvii moverentur, ut devoti & jam funesti corporis contactu abstinerent.* Zonaras de triumpho Camilli, *Tomo* II. *Annal.* Plautus, Pseudolo. Scen. 3. *Lanios inde duos accersam cum tintinnabulis. Eadem duos greges virgarum ulmearum adegero.* Nec alia sententia idem Comicus *in Truculent.* Tintinnabulos viros alibi nominat carnifices ipsos. Noxium deinde sequebantur carnifices stimulis pungentes, si nimis tarde incederent. Plautus *Mostel. scen.* 1. Hoc ornatu ducebantur extra portam ad locum supplicio destinatum; in urbe enim id nefas. Tacitus, *lib.* II. *Ann.* Plautus *supra.* Cicero 5. *in Verr.* Tacitus de nece Plautii Laterani, lib. XXV. annal. *Raptus*, inquit, *in locum servilibus pœnis sepositum, à manu Statii Tribuni trucidatur.* Cum ad locum pœnæ ventum esset, crucis ligno vivus suffigebatur, clavis ad manus pedesque adhibitis. Seneca, cap. 15. de vita & anima. *Cum refigere se crucibus suis conentur, in quas unusquisque clavos suos adjicit.* Apulejus lib. II. *Et carnosi clavi pendentium. Clavis à quatuor suffigebantur.* Plautus Mostel. *Ego dabo ei talentum, primus qui in crucem excurrerit, sed ea lege, ut affigantur bis pedes, bis brachia.* Ita sublatos in altum, inter tormenta languere patiebantur, donec postremo crura iis suffringerent, in quibus (teste Plinio *lib.* XI. *cap.* 45.) inest vitalitas. *In ipsa*, inquit, *genuum*

com-

commissura quadam buccarum insanitas est , qua perfossa, ceu jugulo spiritus ausugit. De hac re Euangelistæ, Lactantius, *lib. 1. cap.* 26. Cicero, *pro Ros. Amet.* & inde frequens illa comicis comminatio *Crurifragi.*

EODEM PERTINENT ET HÆC.

SOLENNE illud fuit , crucifixorum corpora militari custodia signari donec putruissent, ne quis ea ad sepulturam detraheret. Petronius , in Satyrico. *Proxima ergo nocte , cum miles qui cruces asservabat , ne quis ad sepulturam corpora detraheret , notasset lumen, &c.* Idem in Euangelio notamus. Hæc de pœna crucis. Quibus addo sublatum prorsus hoc supplicii genus , in honorem Servatoris nostri , à Constantino Imperatore esse, & pulsum finibus Christiani orbis : Nicephorus, *lib.* VII. *cap.* 46. *& l. ult. in C. Theodos. de paganorum sacrificiis & templis.* Ideoque in Pandectarum libris nunquam hodie crucis mentio, sublato eo nomine à Triboniano, & ejus loco furcæ substitutæ. L. Capitolium. *ff.* Pecu. D. de Pœnis. Et L. Quicunque. D. ad leg. Cornel. de falsis. Videatur & Cujacius ad Paulum *lib.* V. *sentent. tit.* 17. Illud quoque monendum duxi : Forma crucis , ut dicitur , satis nota est, †. Lignum vero illud transversum — dicebant proprie patibulum , quod reus ipse cogebatur portare ex urbe ad locum destinatum , ubi in terra lignum illud oblongum l erat fixum , qui proprie crux dicebatur. Ergo pictores ignari prorsus antiquitatis, perperam Christum lignum illud transversum conjunctum oblongo , id est , patibulum cruci conjunctum ferre pingunt. Plautus. *Patibulum ferant per urbem , & cruci affigantur.* Hinc satis illa perspicua.

TRACTATUUM JUSTI LIPSII FINIS.

INDEX AUCTORUM

Qui in KIPPINGIO & JUSTI LIPSII Tractatibus peculiaribus laudantur, emendantur & explicantur.

A.

Hesy-

Ori-

I N-

I N D E X

Rerum & Verborum locupletissimus juxta Paginarum numeros.

A.

Anu-

C.640.

Col-

Dextra

Hyssio.

X.

Y.

Z.

C A-

CATALOGUS

Quorumdam LIBRORUM, &c.

Qui in Officina PETRI VANDER AA, Bibliopolæ LUGDUN. BATAV. venales reperiuntur.

A

ABarbanel in Prophetas, Ebraicè, fol.
Abregé de la Philosophie de Gassendi, 12°. 8 *voll.*
Acta Lipsiensia 4°. compleet usq. Annum 1711 inclusive, cum 4 Suppl. & 2 Indic.
Adami (Melch.) Vitæ Illustrium Virorum, fol.
Admiranda rerum admirabilium Encomia, 12°.
Aitzma Historien alle de Vervolgen, fol. compleet, 5 deelen.
Allix de anno & mense natali J. Christi, 8°.
Ambassadeur parfait, 8°. 2 *voll.*
Ammianus Marcellinus, Gronovii, 4°.
Anacreon, Sappho & Theocr. Gr. Lat. 8°. Londini.
Analyse sur les Jeux d'hazard, 4°. *Paris* 1711.
Anhorn ab Hartwitz Theatrum Concionum, 4°. 9 voll.
Anselmi Opera Juridica, fol. 4 voll. Antv.
Antoninus Liberalis, Gr. Lat. Berkelii, 12°.
Application de l'Algebre de Guinee, 4°.
Apulejus, in usum Delphini, 4°. 2 voll.
Architecture (les cinq ordres de l') de Vignole de l'augmentée, 8°.
——— *'t selve in 't Nederduyts*, 8°.
Arlington (Comte d') Lettres a Temple & autres, 12. 2 *voll.*
Aristophanes, Gr. Lat. Kusteri & aliorum, fol.
Arrianus, Gr. Lat. Gronovii, fol.
——— Charta Major, fol.
Arrian, Guerres d'Alexandre, traduit par Ablancourt, 12.
Art des Armées Navales, par Hoste, fol.
——— *de plumer la Poulle sans crier*, 12.
Athanasii Opera Omnia, per Monach. Bened. fol. 3 voll.
——— Idem, Gr. Lat. fol. 2 voll. Lipsiæ.
Atlas antiquus, sacer, Eccles. & profanus, Sansonis & Clerici, fol. *illuminé.*
——— novus P. P. Societ. Jesu, 4°. compleet.
——— *Maritime, chez Mortier, fol.* 2 *voll.* illuminé.
——— *du Duc de Bourgogne, fol. Mortier*, illuminé
——— *par de Lile, fol. Paris.*
——— *Historique, par Gueudeville & C. . . fol.* 3 *voll.*
——— *(Nouvel) de Messrs de l'Academie Royale des Sciences, & des autres celebres Géographes, fol. Longo.*
——— *(le petit) du Voyageur*, 8°.
Audifferet Geographie, 4°. 3 *voll. Paris.*
Augustini Opera Omnia per Monach. Bened. fol. 10 voll. Paris.
——— Idem, cum Appendice Clerici, fol. Amst. XII. voll.
——— Appendix, per J. Clericum. *seorsim.* fol. Ch. Major.
Aurelius Victor, cum notis Variorum, 8°.

Au-

Ausonius Tollii, 24°.
Authores de Cruce, 12°. 4 voll.

B.

Bacchinus de Sistris, 4°.
Baglivii Opera Medica, 4° Lugduni.
Baltus (Pere) Defense des S. S. Peres accusez de Platonisme, 4°. *Paris.*
Baluze Histoire d'Auvergne, *fol.* 2 *voll.*
——— Miscellanea, 8°. 5 voll.
——— nova Collectio Conciliorum, fol.
——— Vitæ Paparum Avenionensium, 4°. 2 voll.
Barbette Opera Omnia, 4°.
Baronii Annales Ecclesiastici, fol. 12 voll. Antverpiæ.
Barréme son livre comptes faits, 8°.
Bartholini Anatomie, 4°. *Neerduyts.*
Basnage Histoire de l'Eglise, *fol.* 2 *voll.*
Bebelii Antiquitates Antidiluvianæ, 4°.
——— ——— Ecclesiæ Argentorat. 4°.
——— ——— ——— Noachicæ, 4°.
——— ——— iv. Seculi Euangelicæ, 4°. 3 voll.
Becmanni Historia Orbis Terrarum, 4°.
Begerus de Alcestide, fol.
——— Bellum Trojanum, 4°.
——— Colloquia de III. Tomis Thesauri Antiquitat. Græcar. fol.
——— Contemplatio Gemmarum Gorlæi, 4°.
——— Cranæ Insula, 4°.
——— de Nummis Serpentiferis, fol.
——— Examen dubiorum quorundam, fol.
——— Florus, fol.
——— *Medalions du Cabinet du Roi de France*, *fol.*
——— Meleagrides, 4°.
——— Numismata Imperatorum Romanorum, fol.
——— ——— Pontificum Romanorum, fol.
——— Thesaurus Brandeburgicus, fol. 3 voll.
——— ——— tomus tertius, *seorsim*, fol.
Bekker betoverde Wereld, 4°. *compl.*
——— *over de Cometen*, 4°.
——— ——— *Daniel*, 4°.
——— *Friesse Godgeleertheyd*, 4°.
——— *Leere der Gereformeerde Kerken*, 4°.
Bellorii Veterum Lucernæ Sepulcrales, fol.
——— ——— Sepulcra Romanor. & Etruscor. fol.
Belloste Chirurgien de l'Hôpital, 12°.
Benoit Historie der Reformatie van Vrankrijk, *fol.* 2 *deelen.*
——— *dito*, *op groot papier*, *fol.* 2 *deelen.*
Bentivoglio Lettres, *Ital. & Franc. par Veneroni*, 12°.
Bergerac Oeuvres, 12°. 2 *voll.*
Bernardi Opera, per Mabillon, fol. 2 voll.
Beschrijving van Groot Brittannien, 12°.
——— *Moscovien*, *door Dr. Poot*, 4°. *S. P.*
——— *Oud en Nieu Romen*, *fol.* 4 *deelen.*
——— *Oost en West-Indien*, *door Dapper*, *Montanus en Nieuhof*, *fol.* XI *deelen*, *compleet. By Meurs.*
——— *dito fol.* XI *deelen*; *groot pap.*
——— *Spanjen en Portugal*, *fol.*
——— ——— *dito*; *op groot papier*, *fol.*

Bible, *des Professeurs de Geneve*, *fol. Mortier.*
——— *dito*, *chez Lindenberg*, *fol. grand papier.*
——— ------ *Leide*, *chez de Croy*, 12°.
——— *des Maretz*, *fol. 2 voll. avec les Cartes*, *Royal pap.*
——— *par Martin*, *fol. 2 voll.*
——— *du Port Royal*, *fol. 3 voll. grand papier.*
——— *dito*, 12°. 36 *voll.* 12°. *Frix.*
——— *dito*, 12°. 7 *voll. Broncard.*
——— *Historique.* 12°. *avec fig.*
Biblia Hebraica, Leusdeni & vander Hoogt, 8°. . . .
——— ------ sine punctis, 12°.
——— Buxtorfii, fol. *compleet.*
——— Græca, LXX. Interpretum, 4°. Halma.
——— ——— dito, per Grabe, fol. 2 voll.
——— ——— Item tomus secundus *seorsim*, fol.
——— Latina, vulgatæ versionis, fol.
——— Numerata, Dorschæi & Grambsii, fol.
Biccii Collegium Juridicum Argentoratense, 4°.
Bierman Leere der waarheyd, 8°.
Bizot Medalise Historie van Holland, 4°.
Blount censura celebrium Authorum, 4°.
Boccalini Raguagli di Parnaso, 12°. 2 *voll.*
Bocchii Introitus Ferdinandi & Isabellæ, fol.
Bocharti Opera Omnia, fol. 3 voll.
Bogaart Roomse Monarchy, [illegible]°.
Bohnii Circulus Anatomicus & Dissertationes Physiologicæ, 4°.
——— Dissertationes Chymicæ, 4°.
——— de Officio Medici, 4°.
——— de renunciatione vulnerum, 4°.
Bois Historia Ecclesiæ Parisiensis, fol. 2 voll.
——— tomus secundus; fol. *seorsim.*
Boisleau Oeuvres, 8°.
Boneti Medicina Septentrionalis, fol. 2 voll.
——— Polyalthes, fol. 3 voll.
——— Sepulchretum, fol. 2 voll.
Bonfrerii Onomastic. Sacrum, fol.
Borellus de motu Animalium, 4°. 2 voll. auctior 1710.
Borts (Pieter) Werken, *fol.*
Bossuet divers escrits, 8°.
——— *Instruction d Oraison*, 8°.
Brantome Oeuvres, 12°. 9 *voll.*
Braunii Selecta Sacra, 4°.
——— Systema Theologiæ, 4°.
Broekhuysen Oeconomia Animalis, 4°.
——— Rationes Physico-Medicæ, 4°.
Bronkhorsti Centuriæ, 8°.
Brunemannus in Codicem, fol.
——— ad Pandectas, fol.
——— Consilia, fol.
- - Exercitationes Justinian. 4°.
Burnet Godgeleertheyd, 4°.
——— Thesaurus Medicinæ practicæ, 4°.
——— Hippocrates Contractus, 8°.
Buxtorfii Lexicon Chald. & Rabbinicum, fol.
——— ——— in 8°.
——— Liber Cosri, 4°.
——— de Sponsalibus, 4°.
——— Synagoga Judaica, 8°.
Bynæi gekruyste Christus, 4°.

C.

Cabassutii Notitia Ecclesiastica Conciliorum, fol.
Cabinet du Monde, *fol.*
——— *de Sainte Geneviéve. fol.*

Cabi-

Cabinet d'Architecture, par le Comte, 12°. 3 *voll.*
Cælius Aurelianus de morbis acutis, &c. 4°.
Caimi Lucubrationes variæ juris, fol.
Callimachus, Gr. Lat. 8°. 2 voll.
Cange Glossarium Græcitatis, fol. 2 voll.
Cantelius de Republica Romana, 12°.
Caracciolus de Sacris monumentis Neapolit. fol.
Caroli memorabilia Ecclesiastica, 4°. 3 voll.
Caroli a S. Pauli Geographia Sacra, fol.
Carpzovii Criminalia, fol.
——— Decisiones, fol.
——— Definitiones Ecclesiasticæ, fol.
——— ——— Forenses, fol.
——— Disputationes, fol.
Cartes pour les ies Itineraires & Voyages modernes, qui ont été faits tant par Mer que par Terre, dans toutes les parties du Monde, & particulierement dans les Indes Orient. & Occidentales, ou dans plusieurs sont marquées les routes ou chemins, que les Voyageurs ont pris, dressees pour lire avec fruit les Voyages, les Histoires, la Geographie &c. In folio longo.
Cartesii Principia Philosophiæ, 4°.
——— Meditationes, 4°.
——— *Philosophie morale*, 8°.
Catalogus Bibliothecæ publicæ Academiæ Leidensis, fol. sub prælo.
——— Charta Majori.
Catullus, Tibullus, Propertius, cum notis Grævii, & Variorum, 8°.
——— ——— in usum Delphini, 4°. 2 voll.
Cave eerste Christendom, 8°.
——— *Apostolise Oudheden*, *fol. 2 deelen.*
——— *dito, op groot papier.*
Cellarii notitia orbis antiqui, 4°. 2 voll.
——— Historia Universalis, 12°. *compleet.*
Chemnitii Harmonia Evangelica, fol. 3 voll.
Chevalier recherche curieuse des Antiquitéz, fol.
Chifflet Grammaire Françoise, 8°.
Choisi (Abbé de) Histoire de l'Eglise, 4°. 4 *voll.*
Chomel Dictionaire Oeconomique, fol.
Chronicon Orientale, fol.
Chronicon Paschale, fol.
Chrysostomi Opera Omnia, fol. Gr. Lat. XI voll.
Ciceronis Opera, cum notis Varior. & Grævii, 8°. 11 voll.
Ciceronis Opera, Gronovii, 4°. 4 voll.
——— Epistolæ ad familiares, in usum Delphini, 4°.
——— ——— Orationes, in usum Delphini, 4°. 3 voll.
——— de Officiis, Grævii, 12°.
——— *Lettres a ses Amis & Atticus*, 12°. 7 *voll.*
Claubergii Logica, 12°.
Claudianus, in usum Delphini, 4°.
Clavis Historiæ Thuanæ, 4°.
Clef de Cœurs, 12°.
Clemens Alexandrinus, Gr. Lat. fol.
Clerici Opera Philosophica, 12°. 4 voll.
——— in Pentateuchum, fol. 2 voll.
——— in Libr. Histor. V. Testam. fol.
Cluverii Geographia, Bunonis, 4°.
Coccæi Opera Omnia, cum Anecdot. fol. 12 voll.

Coc-

Coccæi Opera Anecdota, fol. 2 voll.
Codex Canonum Vet. Ecclesiæ Romanæ, &c. Pithœi, fol.
Cointe Annales Francorum, fol. 8 voll.
Commelini Flora Malabarica, 8°.
Commentariolus de Statu fœderati Belgii, 12°.
ConciliumConstantiense, fol. 7 voll.
Constantinopolis Christiana, fol. 2 voll.
Consultatien en Advijsen van Holland, 4°. *6 deelen.*
——— *1e.2e.3e.4e.deel, apart.*
——— *van Uytrecht*, 4°. *3 deelen.*
Contes de Boccace, 8°. *2 voll.*
——— *& nouvelles de la Fontaine*, 8°. *avec figures*, *2 voll.*
——— *& Fables de la Noble*, 8°.
——— *de la Reine Marguerite*; 8°. *2 voll.*
Corberon Plaidoyez, 4°.
Corderii Colloquia, Lat. & Francois, 12°.
Corneille Oeuvres, 12°. *10 voll.*
——— *Dictionaire Geographique*, *fol. 3 voll.*
Cornelius Nepos, cum Notis Variorum, 8°.
——— ------ in usum Delphini, 4°.
Corpus Institutorum Societ. Jesu, 4°. 2 voll.
Corpus Juris Canonicum, 4°.
——— Idem, cum notis Pithæorum, fol. 2 voll.
Costumen van Brabant, fol. 1 deelen.
——— -- *Vlaandren, fol. 2 deelen.*
Crenii Analecta Critico-Historica, 8°.
——— Fasciculus Exercitat. 8°. 5 voll. *compleet.*
——— FascisExercitationum, 2. 3. 4. 5. in 8°.
——— Helvici Elenchus Judaicus, 8°.
——— Musæum Philologicum & Histor. 8°. 2 voll.
Crocius in Epistolas Pauli, fol. 2 voll.
——— Prophetas minores, fol.
Croix Geographie, 12°. *5 voll.*
——— *Wereldbeschrijving*, 4°. *3 deelen.*
——— *Guerre des Turcs, avec la Pologne, la Moscovie, &c.* 12°.
Cujacii Opera Omnia, fol. 10 voll.
Cuperi Observationes, 8°.
Cypriani Opera Omnia, fol.
Cyrilli Hierosolymitani Opera, Gr. Lat. fol.
Dale Pharmacologia, 12°.
——— idem, 12°. 2 voll.
Damasceni Opera per Monach. Bened. Gr. Lat. fol. 2 voll.
Daubuz in Josephum, 8°. Londini.
Daviler Cours d'Architecture, 4°. *2 voll. Paris* 1711.
Dechales Opera Mathematica, fol. 4 voll. Lugduni.
Deckherrus de Scriptis Adespotis, &c. 12°.
Dapper Beschrijving van Africa, fol. groot papier.
——— *Arabien, Mesopotamie, &c. fol.*
——— *dito, groot pap.*
——— *Archipel, fol.*
——— *dito, groot papier.*
——— *Asia, fol.*
——— *China, fol. 3 voll.*
——— *Morea, fol.*
——— *dito, groot papier.*
——— *Syrien en Palestijn, fol. groot papier.*
Delices de l'Allemagne, 12°. *S. P.*
——— *d'Espagne & du Portugal*, 12°. *5 voll.*
——— *de l'Europe. S. P.*
——— *de la France*, 12°. *2 voll.*
——— *& Galanteries de l'Ile de France*, 12°. *2 voll.*

Deli-

Delices de la Grand Bretagne, 12°. 9 *voll*.
——— *de l'Italie*, 12°. 6 *voll*.
——— *de la Ville de Leide*, 8°.
——— *Idem*, *door Orlers*, 4°.
——— *Idem*, *door S. van Leeuwen*, 12°.
——— *Vues de la Ville de Leide*. Folio Longo.
——— *de la Noblesse*. Folio Longo.
——— *de la Suisse*, 12°. *sous la presse*.
Descripton de Rome, *par Deseine*, 12°. 6 *voll*. *Avec figures*. *S. P*.
——— *d'Italie*, *par Deseine*, 12°. *Avec figures*. *S. P*.
——— *Oud en Nieuw Romen*, *door Filippo de Rozzi*, 12°. 2 *deelen*.
——— *du Château de Versailles*, 12°.
Desgodets Edifices antiques de Rome, *fol*.
Devoirs des grands, 12°.
Dictionaire de la Bible, *par Simon*, *fol*. 2 *voll*.
——— *du Droit & de Pratique*, 4°.
——— *Geographique*, *par Baudrand*, 4°.
——— *Idem*, *fol*. *Paris*.
——— *Historique*, *par Moreri*, *fol*. 4 *voll*.
——— *de Marine*, 4°.
——— *Moral*, 8°. 7 *voll*.
Dictionaire Anglois & François, *par Miege*, 8°.
——— ——— ——— *par Boyer*, 4°.
——— *Anglois*, *Allemand & François*, 4°. *Leipsig*.
——— *Espagnol & François des divers Autheurs*, 4°. *Brussel*.
——— *François & Allemand*, 4°. *Leipsig*.
——— *François*, *par Richelet*, *fol*.
——— *Idem*, 4°.
——— *Idem*, *François & Latin*, *fol*. 2 *voll*.
——— *François & Flamend*, *par Halma*, 4°.
——— *Flamend & François*, *par Halma*, 4°.
——— *François & Latin*, *par Danet*, 4°.
——— *Latin & François*, *par Danet*, 4°.
——— *Italien & François*, *par Veneroni*, 4°. *Paris*.
——— *Imperiale Italien*, *François*, *Allem*. *& Latin*, *par Veneroni*, 4°.
——— *Italien & Alleman*, *di N. Castelli*, 4°.
——— *Latin & Anglois*, *& Anglois & Latin*, *par Holyoke*, *fol*.
——— *Latin*, *Grec & Alleman*, *par Lindnerus*, 8°.
——— Latino-Belgicum, Pitisci, 4°.
——— Latino-Belgicum, 4°. Goris.
——— Belgico-Latinum, 4°. Goris.
——— Biglotton, Belgico-Latinum, 8°. Wetstein.
——— Tetraglotton, Lat. Gall. & Belg. 8°. ibid.
Dictionarium Historico-Geographico-Poeticum, 4°.
——— Idem, folio, Londini.
Diemerbroeck Opera omnia, fol.
Diogenes Laertius, Gr. Lat. 4°. 2 voll.
Dionis Cours d'Operations de Chirurgie, 8°.

Dionysius Halicarnassæus, Gr. Lat. fol. 2 voll. Oxoniæ.
——— Idem, Gr. Lat. fol. Lipsiæ
Dlugossi Historia Polonica, fol.
Dodwel de ætate Phalaride, 8°. Londini.
Don Quichot Histoire, 12°. 4 *voll.*
——— *Idem en 2 voll.* 12°.
——— *en Espagnol*, 8°. 2 *voll.*
——— *Nouvelles Avantures*, 12°. 2 *voll.*
Doorlugtige Wereld, 8°. 3 *deelen.*
Douzæ Poemata, edente Guilj. Rabo, 8°.

E.

Les Edifices nouvelles dans la derniere aggrandissement de la Ville d'Amsterdam & ailleurs, par P. Vingboon, fol.
Les Eglises & les principaux Edifices de la Ville d'Amsterdam. Folio Longo.
Elemens de Mathematique, 12°. *Paris* 1711.
Emery Secrets & curiositez, 12°. 2 *voll.*
Emmii Respublicæ Græcorum, 24°.
Ennii fragmenta Columnæ, 4°.
Entretien de Charles V. & de François I. 12°.
Epictetus, Gr. Lat. cum notis Variorum, 8°.
——— ——— Relandi, 4°.
Epistolæ Præstantium ac Eruditorum Virorum, fol.
——— Obscurorum Virorum, 12°.
Erasmi apopthegmata, 12°.
——— de civilitate morum puerilium, 8°.
——— Colloquia, cum notis P. Rabi, 8°.
——— ——— cum notis Variorum, 8°.
——— Epistolæ, fol. 2 voll.
——— ——— Idem, Charta Majori.
——— Novum Testamentum, fol. Gr. Lat.
——— Paraphrasis in Novum Testamentum, fol.
——— Idem Charta Majori.
——— Opera Omnia, fol. XI voll.
——— Idem, Charta Majori.
——— *l'Eloge de la Folie, avec quelques notes de Lister, & les belles figures de J. Holbein; traduit par Mr. Gueudeville*, 12°. 1713.
Escole des Jardiniers, 12°.
Espion dans les Cours des Princes Chrêtiens, 12°. 6 *voll.*
Estat de Danemarc, 12°.
Euclidis Opera, Gr. Lat. Gregorii, fol.
Euripides, Gr. Lat. fol.
Eusebii Onomasticon Sacrum, fol.
——— Præparat. & Demonstr. Euangel. Gr. Lat. fol. 2 voll.
——— Socratis, Sozomeni, Theodoriti & Evagrii Historia Ecclesiast. Valesii, fol. Parisiis, 3 voll.
Eutropius, Gr. Lat. 8°. Oxoniæ.
Eyleman heelkundige aanmerkingen, 8°.

F.

Fabri Codex Definitionum Forensium, fol.
——— Thesaurus Erudit. Scholastic. fol.
——— Item Editio Ultima. 1710.
——— Thesaurus Epitome. S. P.
Fables d'Esope, & autres, par Bellegarde, 12°.
Fabricii Bibliotheca Græca, 4°. 3 voll.
Fasciculus opusculorum Hist. ac Philolog. Sacr. tom. 1. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. in 8°.
Fastes des Rois de France, 8°.
Felibien plan des Maisons de Pline, 12°.

Vies

——— *Vies des Peintres, Architectes, &c.* 12°. *6 voll.*
——— *Histoire de l'Abbaye de St. Denis, fol.*
Feltman de Juramento perhorrescentiæ, 4°.
Festeau Grammaire François & Anglois, 8°.
Flavissæ Poeticæ, 12°.
Flavius Josephus, Gr-Lat-fol. Lipsiæ
——— Idem, Gr. Lat. fol. Oxoniæ, 2 voll.
——— *Neerduyts door Sewel, fol.*
——— *en François, par d'Andilly*, 12°. 5 *voll.*
——— ——— *Idem*, 12°. *5 voll. Paris.*
Fleetwood Inscriptiones, 8°.
Florus, Salmasii, Blancardi & aliorum, 4°.
Fontenelle reponse a l'Histoires des Oracles, 8°.
——— *Oeuvres*, 8°. *complet.*
Foquelini Prælectiones Aurelianæ de Substitution. 12°.
Fouquet Receuil de ses Defenses, 12°. *compleet.*
Francii Poemata, 8°.
Fritschii Corpus Juris Venatorio-Forestalis, fol. 2 voll.
Fundatorum, Curatorum & Professorum celeberrimorum, quorum gratia, favore, cura, doctrinaque, Academia Lugdunensis Batava incrementum cepit, auctaque & ornata est vivæ Icones, 4°.

G.

Galilæi Opera; de systemate mundi, &c. 4°.
Gallæus de Sybillis, 4°.
——— oracula Sybillina, 4°.
Gallia Christiana, fol. 4 voll.
Gassendi Opera Omnia, fol. 6 voll.
——— Institutio Astronomica, 4.
Gatakeri Opera, fol.
Geest (W. de) Cabinet der Statuen, 8°.
Gersonis Opera Omnia, per E. du Pin, fol. 5 voll.
Geuderus de Fermentis, 8°.
Geulinx Compend. Physicæ, 8°.
Glassii Philologia, 4°.
Godeau tableau de la Penitence, 12°.
Goeree Joodse Oudheden, fol. 2 deelen.
——— *Item, groot papier.*
——— *Mosaise Oudheden, fol. 4 deelen.*
——— *Item, groot papier.*
——— *Kerk en Wereldlijke Historien*, 4°.
——— *Menschkunde*, 8°.
Goezii rei Agrariæ scriptores, 4°.
Goltzii Opera Omnia, fol. 5 voll.
Gorlæi Dactyliotheca, 4°. 2 voll.
——— Item, Charta Majori.
Gotfried Arnold Ketter Historien, fol. 2 deelen.
Gottfried Historische Kronyk, fol. 4 deelen, en nieu vervolg.
——— *Chronique Universelle, S. P.*
Grand Theatre Historique, Ouvrages tres curieux, fol. 5 voll.
——— *grand papier.*
——— *Item, Neerduyts, S. P.*
Grabe Spicilegium Patrum, 8°.
Gracian Obras, Hispanicè, 4°.
Grævii Thesaurus Antiquitat. Romanarum, fol. 12 voll.
——— ----- Antiquitatum Italiæ, fol. 6 voll.
——— ----- Idem, Charta Majori.
——— ----- Supplementa, per Camillum Peregrinum, la Sena, Rubei, &c. *S. P.*
Gramaye Antiquitates Belgicæ, fol.
Grand Philosophia, 4°.
Gregorii Episc. Turon. & Fredegardi Opera, per Ruinart, fol.
——— Magni Opera, per Monach. Benedict. fol. 4 voll.
——— -- Nazianzeni Opera, Gr. Lat. fol. 2 voll.

Grew Anatomie des Plantes, De du ame des Plantes, &c. 12o.
Griendelii Micrographia, 4o.
Groenewegen over den Hebreen, 4o.
——— ——— *Hooglied en Bekeer. der Joden,* 4o.
——— ——— *de Psalmen,* 4o. *2 deelen.*
——— ——— ——— *Openbaring Johannis,* 4o.
——— ——— *den Romeynen,* 4o. *2 deelen.*
Gronovii Variæ Lectiones in Stephanum de Urbibus, Gr. Lat. fol.
——— de incrementis Urbis Lugduno-Batavæ, 4o.
——— Thesaurus Antiquitatum Græcarum, fol. 13 voll.
——— Idem Charta Majori.
——— Index generalis in dictum Thesaur. fol.
——— Emendationes Pandectarum, è Codic. Florent. 8o.
Grotius de Jure Belli ac Pacis, cum Comment. Vander Meulen, fol. 3 voll.
——— *en François,* 12o. 3 *voll.*
——— per Becmannum, 4o.
——— ——— Jagerum, 8o.
——— ——— Velthem, 8o. 2 voll.
——— ——— Zieglerum, 8o.
Gruteri corpus Inscriptionum, fol. 4 voll.
Guericke Experimenta de vacuo spatio, fol.
Guiljelminus de Salibus, 8o.
Guise Memoires, 12o.
Gurtleri Historia Templariorum, 8o.
Gusseti Lexicon Hebraicum, fol.
Gyraldi Opera omnia, fol. 2 voll.

H.

Habillemens de plusieurs Nations, 4o. *Longo.*
Hagen (vander) alle sijn Werken, 4o. 5 *deelen.*
Halma Heylige Feestgesangen, 4o.
Hamel Historia Scientiarum Regiæ Academiæ, 4o.
——— & Colberti Opera Philosophica, 4o. 4 voll.
Hamelow Imperatores Romani, fol.
Hammond in Novum Testamentum, fol.
Haræi Annales Brabantiæ, fol. 3 voll.
Harduini Chronologia Veteris Testamenti, 4o.
——— Opera Selecta, fol.
Harpocrationis Lexicon, Gronovii, 4o.
——— Idem, Gronovii & Valesii, 4o.
Heideggeri Dissertationes Selectæ, 4o. 4 voll.
——— Corpus Theologiæ, fol. 2 voll.
——— Medulla Theologiæ, 4o.
——— Tumulus Concilii Tridentini, 4o.
——— Recreationes Sacræ, 8o.
Heineccii & Leuckfeldi Scriptores Rerum Germanic. fol. 2 voll.
——— de Sigillis Veterum, fol.
Hendreich Pandectæ Brandeburgicæ, fol.
Herbelot Bibliotheque Orientale, fol.
Herlet Catechismus predicatus, 8o.
Hermanni Paradisus Batavus, 4o.
Herodianus, Gr. Lat. cum notis, 8o. Oxoniæ.
Hieronymi Opera omnia, per Monach. Bened. fol. 5 voll.
Hilarii Opera, per Monach. Benedict. fol.
Hildeberti & Marbodæi Opera, per Monach. Bened. fol.
Hildebrandi Antiquitates Romanæ, 12o.
Hilleri Onomasticon Sacrum, 4o.

Hip-

Indes Orientales & Occidentales, representées par figures, avec une courte description, par Rom. de Hooge, fol. Longo.
Institutiones Juris Civilis, 24°. Gaasb.
——— cum notis Vinnii, 12°.
——— dito, Charta *Majori.*
Irenæi Opera, Gr. Lat. per Grabe, fol. Oxoniæ.
——— Idem, per *Monach.* Bened. fol. Paris.
Ittigii Bibliotheca Patrum Apostolica, 8°. 3 voll.
Juliani Imper. Opera Omnia, Gr. Lat. Spanhemii, fol.
Julii Cæsaris Portus Iccius, 8°.
Junii animadversa, ejusdem de Coma, &c. 8°.
Justinus Grævii, 8°.
Juvenalis & Persius in usum Delphini, 4°.

K.

Keil introductio in veram Physicam, 8°.
Kerkraat de Patrio Jure, 8°.
Kinschoti Poemata, 8°.
Kippingii Antiquitates Romanæ, emendatius editæ figuris & notulis illustratæ ac Rariora quædam J. Lipsii opuscula, 8°. 1713.
Knibbe over den Colossensen, 4°. *2 deelen, groot papier.*
——— ——— *Ephesen*, 4°. *2 deelen.*
——— ——— *deselve op groot papier.*
——— *Davids Vermaan aan sijn Soon*, 8°.
Knox Bsschrijving van Ceylon, 4°.
Konig Regnum Animale, Vegetabile, *Minerale* &c. 4°. 5 voll.
Kromajerus de usu Linguæ Arabicæ, 4°.
Kronyk van Vriesland, fol.

L.

Labbe notitia dignitatum Imperii, 12°.
La Coert Polityke Gronden van Holland, 8°.
Lamy Harmonia Evangelica, 4°. 2 voll.
——— *Elemens de Mathematique*, 12°.
Langii Opera *Medica* Omnia, fol. 2 voll.
Lapide (Corn. a) Opera Omnia, fol. 10 voll.
Larrey Histoire d'Angleterre, fol. 4 voll.
La Selve annus Apostolicus, 8°. 7 voll.
——— de adventu, 8°.
Lauterbach Compendium Juris, 8°.
Leeuwen over de Handelingen der Apostelen, 8°. *2 deelen.*
Leibnitzii Codex Juris Gentium, fol. 2 voll.
——— Scriptores rerum Brunsvicensium, pars 1a. fol.
——— ——— pars 2a. & 3a. fol.
Leidekker de Republica Hebræorum, fol.
Leo in Aphorismos Hippocratis, 4°.
——— tentamen & examen *Medicum*, 8°.
Le Long Bibliotheca Sacra, 8°. 2 voll.
Les Fondateurs, Curateurs, plus renommées Professeurs & autres Hommes celebres, qui ont servi & orné l'Illustre Academie de Leide, depuis son Etablissement. Tous representês par Leurs Portraits au naturel, & divisez suivant l'ordre des Facultés & du Tems qu'ils ont paru, 4°.
Leven van Koning Emanuel van Portugal, 12°. *3 deelen.*
——— *M. de Ruyter, fol.*
——— *den Grooten Vizir*, 12°.

Liber-

Libertins en Campagne, 12°.
Ligtfooti Opera Omnia, fol. 3 voll.
Limborg Historia Inquisitionis, fol.
——— Theologia Christiana, fol.
Limnæi Jus Publicum, cum additamentis, 4°. 6 voll.
Linden de Scriptis Medicis, 4°.
Lindenbrogii Scriptores septentrionales aliique, fol.
Lipenii Bibliotheca omnium materiarum, fol. 6 voll.
Lipsii Opuscula selecta Antiquit. Roman. 4°. 2 voll.
——— Opera Omnia, 8°. 4 voll.
Lobineau Histoire de Bretagne, fol. 2 voll.
Logique, ou l'art de Penser, 12°.
Loix Civiles, dans leur ordre Naturel, fol. Paris.
Loriot Sermons, 8°. 10 *voll.*
Lossii Concilia, sive de morborum Curationibus, 8°.
Loredano Lettres, Ital. & Franc. par Veneroni, 12°.
Lucien, par Ablancourt, 8°. 2 *voll.*
Lucretius, in usum Delphini, 4°.
Ludlow Memoires, 12°. 2 *voll.*
Ludolfi Historia Æthiopica, fol.
——— Commentarius cum appendicibus, fol.
——— de Jure Primogenituræ, 4°.
Ludovici Opera Omnia, 4°.
Luyke Theatre des Martyrs, 4°.
Lycophron, Gr. Lat. fol. Oxon.
Lydii Syntagma de re Militari, 4°.

M.

Mabillon de re Diplomatica, fol. 2 voll.
——— Annales Ordinis S. Benedicti, fol. 4 voll.
Macrobius, cum notis Variorum, 8°.
Meriani Topographiæ, mit die Anhangen, fol. compleet, 32 *voll.*
Maji Oeconomia Temporum V. Testam. 4°.
Mainbourg Oeuvres, 12°. *Paris*, 16 *voll.*
Maison de Ville à Mastricht, par P. Post. fol.
Maistre Plaidoyes, 4°.
Maladies de l'Oeil, 4°.
Malalæ Historia Chronica, *Gr.* Lat. 8°.
Mallet Geometrie, 8°. 4 *voll.*
Mangeti Bibliotheca Anatomica, fol. 2 voll.
——— ——— Chymica, fol. 2 voll.
——— ——— Medico-Pharmaceut. fol. 2 voll.
——— ——— Medico-Practica, fol. 4 voll.
Manilius, in usum Delphini, 4°.
Manutius de Civitate Romana & Sigonius, fol.
Marca de Concordia sacerd. & Imperii, fol.
Marot (Clement) Oeuvres, 12°.
Martelaars Boek der Gereformeerden, fol. Schipper.
——— *Idem, Dort Savry, fol.*
——— ——— *Doopsgesinden, door Bracht, fol.*
——— ——— *dito, op groot papier.*
Martene de disciplina antiquæ Ecclesiæ, 4°.
——— collectio veterum monumentor. & scriptorum, 4°.
——— de ritibus Ecclesiæ, 4°. 3 voll.
Martini Lexicon Philologicum, fol. 2 voll.
Matthæus de Nobilitate, 4°.
Matthiæ Theatrum Historicum, 4°.
Mauritii Jubeljaar, 8°.
Mayerne Consilia & Epistolæ Medicinales, fol.
Mazarin (Mad.) Memoires, 8°.
Medailles de Louis XIV. fol.
Meelii Insignium Virorum Epistolæ selectæ, 8°.
Memoires de Montbrun, 12°.

Meneſtrier Hiſtoire de la Ville de Lyon, *fol.*

Merula manier van Procedeeren, 4°.

——— de Comitiis Romanorum, 12°.

Methode Grecque du Port-Royal,

——— *Latine*, 8°.

Mevius ad Jus Lubecenſe, fol.

Meyer Portaal des Heeren, 8°.

Mezeray Hiſtoire de France, 12°. 7 *voll.*

Micrælii Hiſtoria Eccleſiaſtica, 4°.

Middelhoven Bronader der woordoorſpronklijkheden, 8°.

Miſcellanea curioſa Medico-Phyſica Germanorum, 4°. ab Anno 1670. uſq. ad preſent. *complect.*

Miſſon memoires d'un Voyageur en Anglettere, 12°.

Mobachius de triumpho Romano, 8°.

Moliere Oeuvres, 12°. 4 *voll.*

——— *Opere*, 12°. 4 *voll. Leipzic.*

Molinet Cabinet de la Bibliotheque de Ste Genefvieve, *fol.*

Momma ad Romanos & Galatas, 8°.

Montani Beſchrijving van America, *fol.*

——— ——— *Japan*, *fol.*

Montfaucon Collectio Nova Patrum Græcorum, fol. 2 voll.

——— Diarium Italicum, 4°.

——— Palæographia Græca, fol.

Morale des Jeſuites, 8°. 3 *voll.*

Moriſon Hiſtoria Plantarum, fol. 2 voll.

Munting van de Planten, *fol.* 2 *deelen.*

——— Phytographia curioſa, fol.

——— Herba Brittannica, 4°.

Muſgrave de Arthritide anomala, 8°.

Mytographi Latini, cum notis Variorum, 8°.

N.

Nani Hiſtoire de Veniſe, 12°. 4 *voll.*

Natalis Alexander in Epiſtolas Pauli, fol.

——— ——— in Evangelia, fol.

Neuville Hiſtoire d'Hollande, *avec la continuation*, 8°. 6 *voll.*

——— *Hiſtoire de Portugal*, 4°. 2 *voll.*

Newton Arithmetica, 8°.

——— Optica, 4°.

Nicephori Gregoræ Hiſtoria Byzantina, fol. Gr. Lat. 2 voll.

Nieuhof Geſantſchap na China, *fol.*

——— *Ooſt- en Weſt-Indiſche Reyſen*, *fol.*

Noodt Opera Varia, 4°.

Noris de Anno & Epochis Syro-Macedonum, 4°.

Numiſmatum antiquorum Sylloge, 4°.

O.

Obrechti Alſatia, 4°.

Opuſcula Mythologica, Gr. Lat. 8°.

Orphæi Argonautica, Gr. Lat. 12°.

Oudaan Roomſe Mogentheyd, 4°.

——— *op Atlas papier.*

Ovidii Opera, in uſum Delphini, 4°. 4 voll.

——— cum Notis Variorum, 8°. 3 voll.

——— Metamorphoſis, in uſum Delphini, 8°.

——— *Metamorphoſe, par du Ryer*, *fol.*

——— *Herſchepping*, *door Vondel*, *fol.*

Ou-

Ouvrages (Divers) de Mathematique, fol. 2 voll.
Oweni Theologoumena, 4o.

P.

Pacificatorum Monasteriorum Icones, fol. Atlanti.
Passenrode Gedigten, 8o.
Pallavicini Historia Concilii Tridentini, 4o. 3 voll.
Parravicini Emblemes d'Amour, 4o.
Pars Naamrol der Batavise Schrijvers, 4o.
Passe par tout galant, 12o.
Paullini Antiquitates Germaniæ, 4o.
——— Geographia curiosa, 4o.
Pausanias, Gr. Lat. fol.
Pereziùs in Codicem, 4o.
——— ad Digesta, 4o.
Perrault Hommes Illustres en France, *fol.* 2 *voll.*
Perse Satyres par le Noble, 8o.
Petavii Dogmata Theologica, fol. 6 voll.
——— Rationarium Temporum, cum continuatione, 8o.
——— Stemmata Illustr. Familiar.
Petrone, Latin, & François, 12o. 2 voll.
Petronius, cum notis Variorum, 4o.
Pfeifferi Opera omnia, 4o.
Phædri Fabulen, *vertaald door Hoogstraten*, 4o.
——— Fabulæ, per Hoogstraten, 4o. cum figuris.
——— Fabularum Auctarium & Romuli Fabulæ Æsopiæ, 12o.
Pharmacopœa Extemporanea, 8o.
——— Bateana, 8o.
Philaletha dilucidat. in Croesii Historia Quakerorum, 8o.
Philo Judæus, Gr. Lat. fol.
Philostratus, Gr. Lat. fol.
Pictet Theologie Chrestienne, 4o. 2 *voll.*
Pindarus, Gr. Lat. fol.
Planten Beschrijving door Dedu, Ray en Grew, 12o.
Plato Serrani, Gr. Lat. fol. 3 voll.
Plautus, in usum Delphini, 4o. 2 voll.
Plumier Art de Tourner, *fol.*
——— de Felicibus Americanis, fol.
——— *Plantes de l'Amerique*, *fol.*
Plutarchus de audiendis Poetis, 8o. Gr. Lat.
Pollucis (Julii) Onomasticon, Gr. Lat. fol. 2 voll.
Polyniere Experiences Physiques, 12o. *Paris* 1711.
Pomet Histoire des Drogues, *fol.*
Pomey Indiculus Universalis, Lat. Franc. & Flam. 12o.
——— Pantheon Mythicum, 12.
Pomponius Mela, cum Not. Var. 8o.
Portraits des Hommes Illustres, *fol.*
——— *Idem, grand papier.*
——— *de 49 Saints & Saintes, chacun sur une feüille.*
Potteri Archæologia Græca, fol.
——— Charta Majori.
Prestet Elemens de Mathematique, 4o. 2 *voll.*
Principales (les) Villes de l'Europe, en profil, 2 *voll.*
Propertius, Broekhusii, 4o.
Prudentius, in usum Delphini, 4o.
Przipcovii Opera Theologica in S. Scripturam, fol.
Psalmen, *Neerduyts*, *mediaan letter*, *vol noten*, 12o.
——— *door Halma*, 12o.
——— *Luyters*, *Neerd.* 12o. *en* 18o.

Ptolomæi Tabulæ Geographicæ, fol.
Puffendorf de Jure Nat. & Gentium, 4°.
——— *Droit de la Nature & des Gens*, 4°.
——— Introductio ad Historiam Europæam, 8°.
——— *Inleyding tot de Historien*, 8°. 2 *deelen*.
——— *Histoire de Charles Gustave*, *fol.* 2 *voll.*
——— ——— *Idem*, 12°. 4 *voll. Amst.*
——— *Introduction a l'Histoire*, 8°. 4 *voll. avec figures.*
——— de rebus gestis Caroli Gustavi, fol. 2 voll.
——— ——— ——— Friderici Wilhelmi, fol. 2 voll.
——— de statu Imperii Romano-Germanici, Titii, 8°
——— de Officio Hominis & Civis, 12°.

Q.

Quevedo Obras, 4°. *Hispanicè.*
Quintilianus, Obrechti, 4°. 2 voll.
Quintinye Instructions pour les Jardin Fruitiers, &c. 4°.
Quintus Curtius, Cellarii, 12°.
——— ——— Freinshemii, 4°.
——— ——— cum notis Variorum, 8°.

R.

Rabutin Lettres, 12°. 5 *voll.*
——— *Memoires*, 12°. 3 *voll.*
——— *Idem*, 4°. *Paris.*
Raji Historia Plantarum, fol. 3 voll.
——— tomus tertius, seorsim.
——— Methodus Plantarum, 8°.
Raymundi Martini Pugio fidei, fol.
Regis Philosophie, 12°. 7 *voll.*
Regnard Oeuvres, ou Comedies, 12°. 2 *voll.*
Regum, Principum, Virorum & Fœminarum Illustrium veræ Effigies, 4°.
Relation de la Cour de Portugal, 12°.
Reyger Thesaurus Juris, fol. 2 voll.
Rhetores Selecti, Gr. Lat. per Gale, 8°.
Ripa Iconologie, ou explication des Fables, 12°. 2 *voll.*
Riverii Opera omnia, fol.
Robertson Thesaurus Linguæ Sanctæ, 4°.
Rohault Physica, 8°.
——— *Physique*, 8°. 2 *voll.*
Roosendaal (Heere van) Gedagten en Gedigten, 4°.
Rosini Antiquitates Romanæ, 4°.
Rumphii Amboinse Rariteytkamer, *fol.*
——— ——— *dito*, *groot papier.*
——— Thesaurus Conchyliorum, fol.
Ruysch de Valvulis, 12°.
Rykius de unione Prolium, 4°.

S.

Sagittarii Historia Gothana, 4°. 2 voll.
Sanctii *Minerva*, 8°.
Sande Opera Omnia, fol.
Sanson Description de l'Univers, 4°.
Sansonis Geographia sacra, Clerici, fol.
Scaliger de emendatione temporum, fol.
Scamozzi Oeuvres d'Architecture, nouvellement traduit, fol. 1713.
——— *deselve in 't Neerduyts, fol.*
Schenkii signorum & statuarum Icones, fol.
Scheuchzeri Itinera alpina tria, 4°.
Schilteri Codex Juris Alemannici, 4°.
——— Institutiones Juris Canonici, 8°.
——— Jus Publicum, 8°.
Schmidt in Ecclesiasten, 4°.
——— Genesin, 4°.
——— Jobum, 4°. 2 voll.

Schmidt

Schmidt in librum Judicum, 4°.
——— Libros Samuelis, 4°. 2 voll.
Schoon van de Planten, 8°.
Schotti Mathesis Cæsarea, 4°.
——— Organum Mathematicum, 4°.
——— Physica curiosa, 4°.
——— Technica curiosa, 4°.
Scriptores post Theophanem, fol.
Secretaire des Amans, 12°.
Seldenus de Jure Naturali & Gentium, 4°.
——— de Synedriis, &c. Ebræorum, 4°.
——— Tituli Honorum, 4°.
——— Uxor Ebraica, &c. 4°.
Senecæ Opera, Lipsii, fol.
Smallegange Kronyk van Zeeland, fol.
Smith Miscellanea Sacra, 8°.
——— contra Simonis Historiam Criticam, 8°.
——— Vitæ Illustrium & Eruditorum Virorum, 4°.
Soeten Algebra, of Stelkonst, 8°.
Spanhemii Historia Jobi, 8°.
——— Charta Major.
Spencerus de Legibus Ebræorum, 4°.
Stanleii Philosophise en Poetise Oudheden, fol.
——— *dito, op Atlas papier.*
——— Historia Philosophiæ, 4°.
Staveren over Johannes, 4°.
Stephanus de Urbibus, Gr. Lat. Berkelii, fol.
——— Holstenius in Stephanum, fol.
Stillingfleet heylige oorspronklijkheden, 4°.
Stockmans Opera Omnia, 4°.
Strabo, Casauboni & aliorum, fol. 2 voll.
Strada Guerras de Flandes, 8°. *2 voll.*

Struvii Syntagma J. publici, 4°.
——— Compendium Digestorum, 8°.
Struys Travels, 4°. *with figours.*
Strykius de successione ab intestato, 4°.
Stuckii Opera Omnia, fol.
——— Charta Major, fol.
Sturmii Mathesis Enucleata, 8°.
——— ——— Juveniles, 8°. 2 voll.
Suetonius, Grævii & aliorum, 4°.
——— ——— in 12°.
Sueur Histoire de l'Eglise, 12°. 8 *voll.*
Suiceri Thesaurus Ecclesiasticus, fol. Ch. Maj.
Suidæ Lexicon, Gr. Lat. fol. 3 voll.
Sulpitii Severi Opera Vorstii & Clerici, 8°.
Surenhusii Mischna, fol. 6 voll.
Sydenham Opera Omnia, 8°.
Syntagma Dissertationum Philologicarum, per Bernisium & van Arkel, 8°. 2 voll.

T.

Tabulæ Chronologicæ, Perizonii, Editio Ultima.
——— ——— Vesaliæ, apud van Wezel 1702.
——— ——— Grævii, Ultrajecti.
Tabulæ Geographicæ Veteris Orbis, secundum veritatem depictæ & ex probatissimis Auctoribus depromptæ, fol. Longo.
Tacitus, cum notis Variorum, 8°. 2 voll.
——— ——— J. Lipsii, fol.
Tauleri Sermoenen, fol.
Taylor Leven Jesu Christi, fol.
Temple Staatkundige Tractaten, 8°.
——— *Oeuvres Posthumes*, 12°.

Te-

Terentius, in usum Delphini, 8°.
Testamentum (Novum) Græcum, Leusdeni, 12°.
——— Idem, 18°.
——— Græcum, Millii & Kusteri, fol.
——— Græco-Belgicum, Leusdeni, 18°.
——— Syriacum, cum Lexico Gutbirii, 8°.
Testament (Nouveau) par J. le Clerc, 4°.
——— *Latin & François de Mons, 12°. 2 voll.*
——— *avec reflexions morales, par ordre de l'Evêque de Chalons, 12°. 8 Tomes.*
Testament (Neue) durch M. Luther, mit Psalmen und Lobwasser, 12°. Nosche.
——— *dito, 12°. Wetstein.*
Testament (Nieuwe) en Psalmen, duyts, Robijn, volnoten, 12°. Schiedam.
——— *dito, Latijnse Letter, 12°. Schipper.*
Teyler Architectura Militaris, 4°.
Theatre de Savoye & Piemont, folio atlanti, 2 voll.
——— *des Villes de l'Europe, par Fr. de Wit, fol. atlanti.*
——— *des Villes des XVII Provinces du Pais-Bas, par F. de Wit, fol. atlanti.*
——— *des Villes de l'Europe, quatre sur une feuille, folio, forme d'atlas.*
——— *de l'Univers, fol.*
Theatrum Urbium Orbis Terrarum, fol. 8 voll. forma atlanti.
Themistii Orationes, Gr. Lat. fol. Parisiis.
Theophili Institutiones, Gr. Lat. Fabrotti, 4°.
Theophraste Moderne, ou nouveaux Caracteres des Mœurs, 12°.
Theophylacti Institutio Regia, Gr. Lat. 4°. Parisiis.
Thesaurus Theologico-Philologicus, fol. 2 voll.
Thibaut Academie de l'Epée, fol. forme d'Atlas.
Thoma (a St.) Dictionarium Græcum, 4°. 2 voll. Parisiis.
Thomassini vetus & nova Ecclesiæ disciplina, fol. 3 voll.
——— *Edits pour l'unité de l'Eglise, 4°. 3 voll.*
——— *Discipline de l'Eglise touchant les Benefices, &c. 4°.*
Tibullus Broukhusii, 4°.
Tillemont Histoire des Empereurs, 12°. 8 voll.
——— *Memoires pour l'Histoire Ecclesiastique, 12°. 18 voll.*
Tirinus in S. Scripturam, fol.
Tite Live, par du Ryer, 12°. 8 voll.
Titus Livius Freinshemii & Clerici, 8°. 10 voll.
Tolneri Historia Palatina, fol.
Tomasini Titus Livius, 12°.
Tournefort Institutiones rei Herbariæ, 4°. 3 voll.
——— Schola Botanica, 12°.
——— *Plantes aux environs de Paris, 12°.*
Traité des Jardinages, 4°. Paris.
Treurtoneel der doorlugtige Mannen. 4°. 3 deelen.
Trommii Concordantien, fol. 3 deelen, groot papier.
Tursellini Epitome Historiarum, 8°.
Turretini Opera omnia, 4°. 4 voll.
Tuschi Conclusiones Practicæ, fol. 10 voll.

V.

Vænii Emblemata Horatiana, 8°.
Vaillant numismata Imperatorum de Coloniis, fol. 2 voll. Parisiis.
——— Numismata selectiora, 4°.
Valesii notitia Galliæ, fol.

Val-

Vallemont Elemens de l'Histoire, 12°. *compleet*, *Paris*.
Valsalva de aure humana, 4°.
Vavassoris Opera, fol.
Vaugujon Heelkonst, 8°.
Velseri Opera, fol. 2 voll.
Veneroni Grammaire Italien, 8°.
Verheyen Anatomia, 4°. 2 voll.
Veteres Mathematici, fol. Gr.Lat. *Typis Regiis*.
Vida del Picaro Guzman d'Alfarache, 8°. 2 *voll*.
Vie & autres oeuvres de Platon, 12°. *Paris*, 2 *voll*.
——— *Memoires de Jean & Corneille de Wit*, 12°. 3 *voll*.
——— *du Pere Paul*, 12°.
Vies des Saints, *par Messrs du Port Royal*, 8°. 6 *voll*.
——— *des S.S. Peres*, *Filosofes*, *&c. dessiné*, *par Boitard*.
Vieussen Vasorum corporis humani Systema, 8°.
Vingboons nieuwste Gebouwen in Amsterdam, *fol*. 2*de deel*.
Vinnius ad Instituta, 4°.
Virgilius, in usum Delphini, 8°.
——— Heinsii, 12°.
Vitruve Architecture, *par Perrault*, *fol*.
Vocabularium Anglo-Saxonicum, per Benzon, 8°.
Voet ad Pandectas, fol. 2 voll.
——— ad Instituta, 4°. 2 voll.
Voorde (van de) Ligtende Fackel der Chirurgie, 4°.
Vossii Opera omnia, fol. 6 voll.
——— Etymologicon Linguæ Latinæ, fol.
——— Charta Majori.
Voyages de Bernier au grand Mogol, 12°. 2 *voll*.
——— *de C. le Brun au Levant*, *fol. grand papier*.
——— *de Guinée*, *par Bosman*, 12°.
——— *de Hennepin*, 12°.
——— *de la Hontan*, 12°. 2 *voll*.
——— *aux Indes Orientales*, *par Bontekoe*, 12°.
——— *aux Indes Orientales*, *par Dellon*, 12°.
——— *d'Italie*, *par Misson*, 12°. 3 *voll*.
——— *de Leguat*, 12°. 2 *voll*.
——— *en Moscovie*, *par un Ambassadeur de l'Empereur*, 12°.
——— *ou Histoire de la Virginie*, 12°.
Versameling der Gedenkwaardigste Voyagien, 8°. 29 *deelen*.
——— *sommige deelen*, *apart*.
——— *deselve*, *in folio*, 8 *deelen*.
Voyagien van Jan Jansz. Struys, 4°.
——— --- *Ysbrand Ydes*, 4°.
——— *van Nicolaas Schmidt na Constantinopolen*, *en Egypten*, 8°.
——— *van Tavernier*, 4°. 3 *deelen*.
——— *van Jacob Janssen de Roy*, 8°.
——— *'t selve in quarto*.
——— *der Hollanders na Oost- en West-Indien*, *verscheyde deelen. S. P.*
——— *en Schipbreuk van Robert Covert*, 8°.
——— *van Ralph Fitch*, *na Ormus*, *Goa*, *&c.* 8°.
——— --- *W. Hawkins door Oost-Indien*, 8°.
——— --- *Michiel Heberer door Asia en Africa*, 8°.
——— --- *Charles Leig na Gujana*, 8°.
——— --- *Walter Raleg na Gujana*, 8°.
——— *Johan Saris*, *na Bantam*, *&c.* 8°.

Voya-

In eadem Officina quoque omnes Libri vel Antiqui vel Novi reperiuntur.

Emendanda.

Pag. 39. lin. 15. lege כרון p. 41. l. 18. למרקולים p. 60. l. 12. ἐγγαστριμύθους. p. 64. l. 17. *Cluverium.* p. 73. l. ult. seductas. p. 76. l. 17. Gyges. p. 78. l. 27. *Furiarum.* p. 79. l. 1. & 3. *Schottus.* p. 82. l. 27. *Dionysius.* p. 92. l. 6. *Thessala.* p. 96. l. 9. *præpes.* p. 101. l. 10. piratas. p. ibid. l. 11. sidus. p. 107. l. 22. piratarum. p. 111. l. 5. שערים p. 113. l. 16. soror, quam. p. 117. l. 13. דוד p. 121. l. 27. *θαύματα πόντου.* p. ibid. l. 31. Oreades. p. 122. l. 25. *ποιμὰν.* p. ibid. l. 30. *θύρα.* p. 124. l. 17. Μελισσέος. p. 128. l. 16. *Niliaca.* p. 135. l. 9. *κωνώπιων.* p. 148. l. 2. spiceam. p. ibid. l. 4. *Antonius.* p. 159. l. 15. *ara.* p. 173. l. 7. *lingua.* p. 174. l. 16. ἐπικαλύπτονται. p. ibid. l. 29. neminem. p. 175. l. ult. *δεξιὰν.* p. 176. l. 15. *βαιτύλους.* p. 178. l. 14. *ἄνθρωποι.* p. 182. l. 1. *invocari.* p. ibid. l. 21. *γόνασιν.* p. 189. l. 17. *πλύσαι.* p. 191. l. 15. *Quisquis.* p. ibid. l. 22. cæsis. p. 199. l. 19. Puteolana. p. 213. l. 12. στεφηφόρος βοῦς. p. 214. l. 5. *pulcerrima.* p. 220. l. 2. *θύμαλα.* p. 222. l. 25. *procul hinc, procul ite.* p. 225. l. 32. *θύσαι.* p. 258. l. 23. Lucani. p. 274. l. 3. ἐγγαστριμύθος. p. 277. l. 2. Stephanus. p. 289. l. ult. competitorum. p. 310. l. 35. *Sacrique.* p. 314. l. 23. propioribus. p. 320. l. 16. Hebræorum. p. 331. l. 27. *Godelevaius.* p. 340. l. 4. Tullius. p. 358. l. ult. patet. p. 360. l. 6. *Speculatores.* p. 373. l. 7. Aurigatores. p. 476. l. 12. multa. p. 379. l. 20. *classis.* p. 405. l. 2. *pomerium.* p. 413. l. 27. ἐπιγραφή. p. ibid. l. ult. *σανίδα.* p. 454. l. 10. τελοῦσιν εἰς ὄνομα κόρης. p. 455. l. 24. BIREMOSQUE. p. 463. l. 6. *undas.* p. 473. l. 24. sculpturæ tales sunt. p. 473. l. ult. ἅμαξα ἐφ' ἧ. p. 507. l. 3. *convivas.* p. 511. l. 17. *Perfusus.* p. 514. l. 10. *nova.* p. 520. l. 24. *ὑδαρὲς.* p. 522. l. 6. Ἑρμόον. p. 525. l. 15. *hinc & hinc fritillis.* p. 532. l. 30. *εὐσχημόνως.* p. 537. l. 11. *Plutarchus.* p. ibid. l. 12. dixerat. p. 540. l. 27. humero. p. 549. l. 20. *τὸν ἱμάντα.* p. 554. l. 10. *Matrona.* p. ibid. l. 11. *Cætera, ni Catia.* p. 559. l. 31. *faciant, ut euntibus.*

NOUVEL ATLAS,

ou TABLE des Nouvelles

CARTES GEOGRAPHIQUES,

ſuivant les Nouvelles Obſervations de Meſs[rs]*. de l'Academie Royale des Sciences, & de celles des plus Celebres Geographes; avec les Plans & Profils des principales* Villes *de chaque* Païs, *imprimée chez* PIERRE vander Aa, *Marchand Libraire a* LEIDE, *en* 1713.

Le Titre *de l'Atlas*.
Avis au Lecteur.
La Table *des* Cartes.
Orbis Vetus, *juxta Strab.* *
Le Vieux Monde, *pour l'uſage de l'Hiſtoire Ancienne.* *
Mappe Monde.
—— une autre, *pour l'uſage de l'Hiſtoire Moderne.* *
*L'*Europe. *L'*Aſie.
*L'*Afrique.
*L'*Amerique *Septentrionale.*
*L'*Amerique *Meridionale.*
Les Iſles Brittanniques.
*L'*Angleterre.
La Ville de Londres.
*L'*Ecoſſe.
*La Ville d'*Edinburg.
*L'*Irlande.
La Ville de Dublin.
La Scandinavie *Septentrion.*
—— *Meridionale.*
Le Danemarck.
La Ville de Coppenhague.
Le Danemarc, *avec une partie de la* Suede *&c.* *
La Norvegue.
La Ville de Bergen.
*l'*Iſlande, *ſuivant Blefkenius* *
La Groenlande. *
La Suede.
La Ville de Stockholm.
La Livonie, *&c.* *
La Ville de Riga.
La Moſcovie *Septentrionale.*
La Moſcovie *Meridionale.*
La Ville de Moſcou.
La Pologne.
La Ville de Cracovie.
La grande Pologne *&c.* *
Le Palatinat de Poſnanie, *&c.* *
La Pruſſe.
La Ville de Koningsberg.
—————— Danzick.
Les trois Iles, appellées Werders, *ou ſont les Territoires de* Dantzic, Marienburg *&* Elbing. *
*La ville d'*Elbing.
*l'*Ukraine, *&c.* *
La Hongrie.
La Ville de Bude, *&* Offen.

Les

Les Comtez de Haynaut, *de* Namur, *&* *du* Cambresis.
La Ville de Mons.
——— Cambrai.
——— Namur.
Le Duché de Limbourg.
La Ville de Limbourg.
Le Duché de Luxembourg.
La Ville de Luxembourg.
*Le Comté d'*Artois.
*La Ville d'*Arras.
Le Royaume de France.
Gouvern. Gen. de Picardie.
*La Ville d'*Amiens.
Gouvern. Gen. de Normandie.
La Ville de Rouen.
Gouvern. Gen. de Bretagne.
La Ville de Rennes.
*Gouvern Gen. de l'*Orleanois.
*La Ville d'*Orleans.
*Gouvern. Gen. de l'*Isle *de* France.
La Ville de Paris.
Vue du Chateau & Jardin de Versailles.
Gouvern. Gen. de Champagne.
La Ville de Troïes.
——— Rheims.
La Lorraine.
La Ville de Metz.
Gouvern. Gen. de Bourgogne, Franche Comté, *&* Bresse.
La Ville de Dijon.
Gouvern. Gen. du Lyonnois.
La Ville de Lyon.
Gouvern. Gen. du Dauphiné.
La Ville de Grenoble.
Gouvern. Gen. de Provence.
*La Ville d'*Aix.
——— Marseille.
——— Toulon.
Gouvern. Gen. du Languedoc.
La Ville de Toulouse.
Gouvern. Gen. de Guienne *&* Gascogne.
La Ville de Bordeaux.
*L'*Espagne.
La Biscaie. *
La Ville de Bilbao.
*l'*Asturie, *la* Galice *& le Roiaume de* Leon. *
La Castille Vieille. *
La Ville de Burgos.
La Castille Nouvelle *& l'*Estramedure. *
La Ville de Madrit.
*l'*Escurial.
*l'*Andalousie *&* Grenade. *
La Ville de Seville.
——— Grenade.
Le Détroit *de* Gibraltar. *
La Ville de Gibraltar.
Murcie, Valence *& les* Iles Baleares. *
La Catalogne. *
La Ville de Barcelone.
La Navarre *&* Arragon. *
Le Portugal.
La Ville de Lisbonne.

*l'*Italie antiqui, *avec la* Sicile, Sardaigne *&* Corse. *
L' Italie.
La ville de Rome.
Le Duché de Savoye.
La Principauté de Piemont.
La Ville de Turin.
La Gaule Cisalpine. *
La Ligurie. *
La Ville de Genes.
Le Milanois, *
La Ville de Milan.
Le Pavesan, Lodesan *&* Plaisantin. *
La Ville de Pavie.
——— Plaisance.
Le Cremonois.
La Ville de Cremone.
La Republique de Venise.
Le Golfe de Venize. *
La Ville de Venise.
Latium. *
La Ville de Tivoli.
Grand Duché de Toscane.
La ville de Florence.
Le Royaume de Naples.
La Ville de Naples.
*l'*Ile *de* Malte. *
La Ville de la Valette, *ou* (Malte.
La Turquie *en* Europe.
La Ville de Constantinople.
La Grece *Ancienne.* *
*La Ville d'*Athene.
La Grece *Moderne.*
La Ville de St. Maure.
*l'*Archipel *en General.* *
l'Archipel *Septentrionale.* *
*l'*Archipel *Me idionale.* *
La Ville de Chios.
*l'*Ile *& la Ville de* Negrepont. *
*l'*Ile de Corfu, *ou* Corcyre. *
La Ville de Corfou.
La Morée, *avec les noms anciens & nouveaux.* *
La même, en gra d avec d'autres noms. *
La Ville de Napoli *di* Romania.
*l'*Ile *de* Candie. *
La Ville de Candie.
Les Dardanelles *de* Lepanthe. *
La Ville de Gallipolis.
*l'*Ile de Cefalonie. *
La Ville de Cefalonie.
*l'*Ile *de* Zante. *
La Ville de Zante.
Iles *proche les Côtes de* Modon. *
La Ville de Modon.

Toutes ces Cartes sont tres-bien gravées & fort exactes.

*Les Cartes marquées avec un * ne sont pas de Messieurs de l'Academie Royale des Sciences, mais des plus Celebres Geographes. Ceux qui souhaiteront augmenter cet Atlas de quelques autres Cartes ou de quelques Desseins de Villes, pouront les avoir facilement, & en ordre.*

Ceux qui ne voudront pas les Plans ou Profils des Villes principales, mais seulement les Cartes de cet Atlas les trouveront separement. On offre de plus au Public l'Atlas des trois autres parties du Monde, sans les Villes, ou avec les Villes, dans les nouvelles Cartes enluminées ou en blanc. Les Curieux auront aussi de quoi se contenter pour toute sorte de Livres; & de Cartes en grand & en petit. Le tout avec Catalogue, chez PIERRE vander Aa, Marchand Libraire a LEIDE.

FIN.